3

KÜRT TARİHİ VE KÜLTÜRÜ DİZİSİ

Cegerxwîn saliye 100 yaşında

HAYAT HİKÂYEM

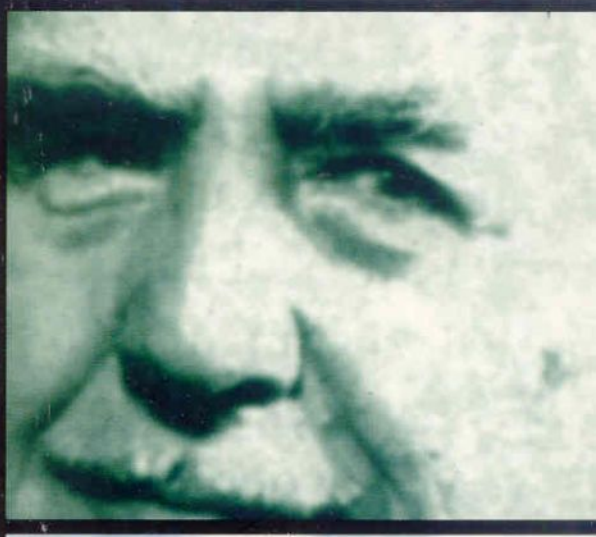

CEGERXWÎN

EVRENSEL
BASIM
YAYIN

EVRENSEL
BASIM YAYIN

Cegerxwîn

HAYAT HİKÂYEM

JÎNENÎGARIYA MIN

Çeviren
Gazi Fincan

Doğa Basın Yayın
Dağıtım Ticaret Limited Şirketi
Tarlabaşı Bulvarı
Kamer Hatun Mah.
Alhatun Sk. No: 27
Beyoğlu / İstanbul
Tel: 0212 361 09 07 (pbx)
Faks: 0212 361 09 04
web: www.evrenselbasim.com
e.posta: bilgi@evrenselbasim.com

Evrensel Basım Yayın – 231

Kürt Tarihi ve Kültürü Dizisi – 3

HAYAT HIKÂYEM

Cegerxwîn

Çeviren
Gazi Fincan

Redaksiyon
Fehim Işık

Kapak Tasarım
Savaş Çekiç

Birinci Basım
Haziran 2003

ISBN 975-6525-47-9

Baskı
Ayhan Matbaası

HAYAT HİKÂYEM

ÖNSÖZ

Hayat hikâyem, üzerine kara bir perde çekilmiş Kürt tarihinin ve yirminci yüzyılın ilk yarısı boyunca yaşanan ayaklanmaların bir parçasıdır. Doğrudan içinde yer aldığım, tanık olduğum, hasbelkader içinde bulunduğum olayları veya o dönemin yaşanmış, dilden dile aktarılmış olaylarını kapsar.

Kürt aydını, yurtseveri ve düşünürü yaşadıklarını, tecrübesini ve döneminin aktüel meselelerini ayrıntılarıyla yazsaydı eğer, kendisinden sonraki kuşaklara çok değerli, paha biçilmez bir miras bırakmış olacaktı. Ne yazık ki bugüne kadar Şerefxanê Bidlisi dışında bu yolu tutan olmadı.

Şimdiye kadar sadece büyük ve ünlü insanların hayatı yazıldı. Oysa benim düşünceme göre, bu büyük iş, tarihlerini yazma işi, aydına, düşünüre, yurtsevere ve insansevere düşmektedir. Böylece biz hem halkımıza hem de insanlığa kutsal ve yerinde bir hizmette bulunmuş olacağız.

Bizler; tarihin akışına etkide bulunmuş, değiştirmiş o büyük ve güçlü insanlardan olmasak da, yazdıklarımızla, karanlıkta kalmış, tozlu raflarda saklı, bilinmeyen bazı şeyleri öğrenip gün ışığına çıkarabilir, onları millete sunabiliriz.

Olayları aktarırken tarih, gün ve ay belirtemediğim için ortaya çıkan ürüne tarih kitabı diyemeyiz. Onun için kitaba hayat hikâyem ve anılarım demem daha yerinde olur.

Elimden geldiğince bu sayfalarda, yanlışa, aslı olmayan olaylara ve düşüncelere yer vermemeye çalıştım. Gördüğüm ve duyduğum biçimiyle yazmaya özen gösterdim. Bizim dönemimizde yaşanan, gelişen olayları doğru aktarmaya çalıştım. Olayı bir başkasından duymuşsam eğer, kaynak zikrettim. Kaynaklarını vermediğim anlatımlar bana aittir.

Bütün bunlara rağmen yanlışlıklara, hatalara düşmüş olabilirim. Ama beni yargılarken, yaşadığım dönemi ve koşulları göz önünde bulundurmanızı diliyorum.

YAŞADIĞIM DÖNEMİN ÖZETİ

Kürtlerin durumu: O dönemde Kürtlerin büyük çoğunluğu okur yazar değildi. Okuryazarların oram yüzde onu bile bulmuyordu; bunlar da ya yabancı bir dille veya Soran lehçesiyle okuyup yazabilenlerdi. Sorani, pek az Kürdün kullandığı, Kurmanci'ye göre nispeten zayıf bir şivedir. En yaygın şive olan Kurmanci ise, ne yazık ki sadece Ermenistan'daki birkaç köyde serbesttir. İran, Türkiye ve Suriye'de bu şive ile değil okuyup yazmak, konuşmak bile yasaktır. Kürtler birbirinden yalıtık, baskı altında ve kendilerini ifade araçlarından yoksundurlar. Bugün bile "Biz Kürdüz" demek cesaret istiyor; bir insanın evinde Kürtçe bir yazının bulunması bile, büyük cezalar almasına yetiyor, insanlar bu nedenle hapsediliyor ve gözaltında işkence görüyor.

Kürtler içinde çok sayıda hareket, parti ve dergi çevresi oluşmuş ancak bunlar bireycilik, kariyerizm ve öteki nedenlerden dolayı halkın güvenini kazanamamıştır.

Kürtlerin düşmanları, bu eksiklik ve zaaflarımızı kullanarak bize istediği biçimde baskı yapabilmekte, göz açtırmamaktadır. Korku ve güvensizlik Kürdün içine işlemiş, içinden geçeni dile getirmekten korkar hale gelmiştir. Herkes birbirine saldırıyor, herkes bir diğerinin kuyusunu kazıyordu. Yapıcı insan sayısı ise çok azdı.

Açlık, sefalet ve yoksulluk; vahşi bir hayvan gibi boynuzunu yurdumuzun bağrına saplamış, ayaklarıyla da bedenini çiğniyordu. Birçoğu çoluk çocuğunun karnını doyurabilmek için düşmana hizmet ediyordu. Onurlu ve direngen insanlar ise, karınlarını doyuramıyordu, su ile ekmekten bile yoksundu, bir parça et evlerine yılda iki kez bile girmezdi. Çoğu insanlar, hatta yakın arkadaşlarımız bile bize selam vermekten, bizimle kahvehanede çay içmekten korkarlardı. Bizimle oturmaktan korkan kimileri, düşmanla içip sarhoş olmaktan, halkını sömürmekten korkmuyorlardı. Onlar milletini kandırmakta, soymaktaydılar; yurtsever harekete ve yurtseverlere karşı durmaktan çekinmiyorlardı.

Seydayê Xani* ne güzel yazmış:

"Gava ko me dî zeman e ev reng
Bîlcumle li ser diravê bû ceng."

"Gördük ki artık rengidir zamanın
Bilcümle savaşlar, eseridir paranın."

Görülüyor ki, Seydayê Xani'den bu yana bir şey değişmemiş. Kürt gerici ve derebeylerinin kavgası, bütün dünyada olduğu gibi, çıkar ve iktidar çatışmasıdır. Onlar, para yığmanın, milleti soymanın telaşındadırlar. Varsın Kürtler, yüz bin yıl köle kalsın, ne gam! Böyleleri, yurtseverlere bıyık altından gülüp açıkça şöyle söylüyorlardı:

— Sizin uğraşınız mide derdine. Daha çocuklarınızı bile doyuramıyorsunuz, çocuklarını doyuramayan nasıl bir milleti doyurabilir?

Böylesi insanlar için ölçü, mal ve paraydı; çalınan işçinin ve köylünün alınteriydi. Ulusun, insanın, işçi ve köylünün özgürlüğü için mücadele etmek ise aptallık, cahillik ve delilikti.

Din: Doğrusunu söylemek gerekirse, dini temsil eden cahil şeyh ve meleler (molla) milletimizin düşmanıydılar. Ulusal hareket karşı bir mızrak işlevi görüyorlardı ve bu mızrağı kırmak zor kullanmayı gerektiriyordu. Özcesi din, biz Kürtlere çok zarar verdi.

Dini bir düşman olarak hedefe koymak gibi bir gayem yok. Ancak dinin nasıl ortaya çıktığını bilmek zorundayız. Nasıl doğdu, ne işlev görüyor? Din, neden Kürdün karnını deşmek için bir hançer olarak kullanılıyor? Neden milleti geri bıraktırıyor, sömürü aracı oluyor, insanın düşüncesini kirletiyor, insanlar arasındaki düşmanlığı körüklüyor?

* *Ehmedê Xani*: Ünlü Kürt klasiği *Mem û Zin* ile *Nûbuhara Biçûkan* (Çocukların Baharı) ve *Eqida Îmanê* (İnanç Yolu) adlı eserlerin yazarıdır. Bunun yanı sıra Xani'nin günümüze ulaşmayan birçok eseri olduğu sanılmaktadır. Örneğin *Ji Asarê Kevn* (Eski Eserlerden) adlı bilinmeyen bir şiiri 1919 yılında *Jin* dergisinde yayınlanmıştır. Xani'nin hangi ayda doğduğu belli olmamakla birlikte, eserlerinden çıkarılan *ebced* hesabıyla Hicri 1061 yılında doğduğu anlaşılmaktadır. Hicri takvim miladi takvime çevrildiğinde ise doğduğu ay belli olmadığı için Xani'nin doğum tarihi 1650 yılı olabileceği gibi 1651 yılı da olabilir. Ancak araştırmacılar Hicri 1061 yılının 1650 yılına rastlayan tek ayının olduğunu, diğer aylarının ise 1651 yılına rastladığını belirterek, Xani'nin doğum tarihini 1651 yılı olarak kabul ederler.

Kötülüğe, soyguna, hırsızlığa, haydutluğa karşı ruhsal arınma sağlasın diye gelen bu din; şimdi haydutluk, hırsızlık, ikilik aracı olmuş, ulusumuza düşman olarak kullanılıyor.

Aşiret Düzeni ve Kan Davaları: Feodal sistemden yavaş yavaş çıkıyoruz ama henüz etkileri kırılmış değil. Bugün de, insanların, okuyanın düşüncelerinde Mehmûdki, Dekşûri, Hevêrki, İsa Begi ve Xelil Begi, önemli bir yere sahip ve yüzyılların tortusu hâlâ beyinleri zehirliyor. Bu gibi şeylerin bu çağda hâlâ varlığını sürdürmesi ve ulusal harekete ayak bağı olması çok acı. İşin en yüce yanı şudur: Biz öyle yüksek okullardan, üniversitelerden gelmediğimiz içindir ki, başka halkların düşünürleri gibi her şeyi dosdoğru geleceğin gençliğine devredelim. Bugün, bu zor ve karanlık günlerde, her şeyin birbirine karıştığı bu sisli ortamda maalesef, bıraktığımız mirasta gönlünüze göre fazla bir şey yok. Ama ne gelir elden? Seydayê Xani ne demiş:

"Çi bikim ko qewi kesade bazar
Ninin ji qumaşê ra xeridar."

"Ne yapayım işler iyi değil, pazarda,
Alıcısı yoktur iyi kumaşın, bu diyarda."

Elbet, iyi kumaşı, diğer bir deyimle iyi bir ürünü kim alır ki? İyi ürünler hırsızlıkların üstünü de örtmez. Buna rağmen alanlar yok mu? Bazen alanlar var. Bunlar ise çoğu kez bedelini ödemezler. Bedelini ödeyerek alanlar ise onu anlamaktan yoksundurlar, çoğu kez... Bazen de ürünlerimizi, yani bize ait iyi şeyleri, dilimizi, kültürümüzü bizden çalıp alanlar var. Bunlar da bize ait olan bu ürünleri kendileri pazarlarlar. Özcesi, bu dilimiz başta olmak üzere kimse bu riskli "malları" evinde tutmak istemiyor. Öyle ya! İyi kumaş, cahilin evinde kara yılan gibidir; onu korkutur.

Hiç kuşkusuz, binlerce yıldır yazılamayan ve okunamayan dilimizin önemini ve değerini halka birkaç yılda benimsetmemiz epeyce zordur. Bu bir anda gerçekleşemez. Bir Kürt sözü, "Her şey ferah bir gönülle olur, dünya acelesiz kurulmuştur, sabır acıdır ama tatlı bir haz verir," der.

Okuyucunun tarihimiz boyunca önümüze dikilen engelleri iyi tanıması ve bilmesi gerekir ki bize sitem etmesinler. Diyebilirler ki: "Madem bu zor ve uzun işin erbabı değildiniz, başka halkların aydınları gibi güzel şeyler yaratamadınız; bari evinizde oturup günlük gailelerinizle meşgul olsaydınız, o işleri de altından kalkabilecek insanlara bıraksaydınız."

Bu karşı çıkışa "doğrudur" demem gerek. Ama ben yine Seydayê Xani'ye başvurayım:

"Xanî ji kemalî bêkemalî, meydanê kemalê dîtî xalî
Yanî ne ji qabilî û xebirî, belkî ji te-esib û eşirî."

"Xani ki alimlerin en ilimsizi, fark etti ilim meydanının boş
[olduğunu,
Yani bildiğinden değil, belki de geleneğinden, hissetti mecbur
[olduğunu."

Evet, bütün yetmezliğimize rağmen meydanı boş bulduk ve doldurmaya çalıştık, bizden daha iyisi, daha bileni olsa bile... Her şeye rağmen ülkemin sorunlarına ve içinde bulunduğu duruma kayıtsız kalamazdım. Ülkemin tarihinde küçük de olsa yerimiz olsun istedim; dönemimizin, sessiz sedasız, iz bırakmadan, başkalarının tarih sayfalarında mazi olarak kalmasını istemedim.

Hata ve zaaflarımı bulup düzeltmenizi ve düşüncelerinizi yazmanızı diliyorum.

Seydayê Ciziri* der ki:

"Tali-ê ko bêt û firset, muhlet li nik heram e
Min umrê Nohi nine, saqi were bi lez, xweş."

"Eğer sonu gelmişse, fırsat ya da zaman neye yarar,
Nuh'un ömrü yok ki bende, saki, acele et zaman dar."

Cegerxwîn
28 Mayıs 1965

* *Melayê Cizîrî*: Kimi araştırmacılara göre 12. yüzyılda, kimi araştırmacılara göre ise 15 veya 16. yüzyılda yaşayan Kürt edebiyatçıların en seçkinlerindendir. Melayê Cizîrî'nin Divan'ı ilk olarak 1904 yılında, Berlin'de *Von Hartman* adlı Alman araştırmacı tarafından basıldı. Cizîrî'nin şiirleri sufiliği yansıtmakla birlikte, aşk üzerine de birçok eseri vardır. Uzun yıllar Cizre'de yaşayan Melayê Cizîrî'nin halen ayakta duran medresesi de bu ilçededir. Kendisi de bu medresede ders veren Cizîrî, medreselerde kitapları en çok okunan Kürt edebiyatçısıdır.

ÖNSÖZE SONSÖZ

Hatıralarımı yayınlayacağım. Çünkü şimdiye kadar hayatım hakkında yanlış şeyler söylendi ve yazıldı. Çok sayıda yazar ve okuyucu hayatımı bilmek, öğrenmek istiyor ki, bir gün hakkımda bir şeyler yazabilsin, basabilsin ve yayınlayabilsinler. Biliyorum ki onlar da yanlışa düşmek istemezler. Halkımız artık uyanmıştır, hakikate ve doğrulara daha bir bağlanmıştır, yalana ve temelsiz bilgiye itibar etmez.

Bu sebeple yanlış ve temelsiz bilgileri kitabıma almamaya dikkat ettim. Her şeyi cesaretle ve olduğu gibi yazdım, işe yalan katmadan.

Buna rağmen her şeyin berrak ve kusursuz olduğunu iddia etmiyorum. Ne kadar özen göstersem de kaçınamadığım yanlışlar, eksikler olacaktır. Dileğim odur ki, benden sonra yazacak gençler daha doğru ve daha iyi şeyler üretsinler.

Cegerxwîn
Stokholm, 1983

KÖYÜM

Köyümün adı Hesar'dır*. Hesar, aslında köyümün de içinde yer aldığı on sekiz köyün ortak adıdır. Sorulduğunda hepimiz "Hesarlıyım" deriz. Bu ad, aynı zamanda bir aşireti de temsil eder.

Köyümüzde üç yüz kadar hane vardı. Ama bunlardan birçoğu sonradan köyden göçmüş, başka diyarlara gitmişler. Köyümüz, otuz-kırk kilometrelik bir ovaya kurulmuştur. Hesar ovasının doğusunda Kercews (Gercüş)** kasabası bulunur ve ovanın dört bir yanı dağlıktır.

Dağların eteği bağ bahçeydi, tepeye kadar da ekilip biçilirdi. Biz orada olduğumuz zaman Keyxweler dışında kimse kasır (konak) inşa etmemişti. Şimdi çok güzel binaların yapıldığını söylerler. Bizim zamanımızda sadece Keyxweler'in kasrı başını göklere dikmişti. Uzaktan bir kaleyi andıran kasır, zorun ve zulmün abidesi gibiydi.

Kadınlı erkekli köy halkı, evce birlikte çalışırdı. Dışarının işlerini de birlikte yaparlardı. Kadınların yüzü açıktı, çalışırken kollarını eteklerini toplar, eşlerine yardım ederlerdi.

Köyün Geliri

Köylüler, pekmezlerini ve kuru üzümlerini Mardin ve Diyarbakır'da, daha çok da Mardin ve Diyarbakır'ın ova köylerinde satarlardı. Dağlarında ve ovalarında buğday, arpa, nohut, mercimek, darı, pamuk ekilirdi. Davar ve sığır beslenirdi. Bağlarda badem, incir, armut ve ayva dikerlerdi. Ceviz, dut, söğüt olurdu, sulu arazide. Mezrone, kerkûş, gewre, zeyti, romi, dirêjik, dayişi, taifi, koxer, amobengi, etfi, reş, sorik, heseni gibi birçok üzüm çeşidi yetiştirilirdi.

* *Hesar*: Daha önceleri Mardin'e bağlı iken, son yıllarda yapılan düzenlemeyle Batman'ın Gercüş (Kercews) ilçesine bağlandı. Mardin'in Midyat ilçesi ile Batman'ın Hasankeyf ilçelerinin arasında ve Gercüş'ün batısında geniş bir ovaya yayılan Hesar, aynı zamanda bu bölgenin ortak adıdır. Dicle nehrinin hemen yanındaki bu ovada yer alan köylerin birçoğu, Hesar olarak anılmaktadır.

** *Kercews* (Gercüş): Önceleri Mardin'e bağlı bir ilçe iken son yıllarda yapılan düzenlemeyle Batman iline bağlandı.

Bunların en ünlüsü mezrone ve zeyti idi. Mezrone'nin çok güzel pekmezi olur, zeyti ise kurutulurdu. Gewre ile heseni iri ve etli üzümlerdi. Hesar ve bağlı köylerin, özellikle Babnir'in üzümü ve pekmezi çok ünlü ve kıymetliydi. Hesar'ın pekmezi zınara, Mardin'den sonra en iyisiydi. Hesar ovasında çok sayıda pınar kaynardı. Köy çeşmesinin suyuyla bahçe, pamuk, sebze sulanırdı ve sulama sıra ile idi.

Köy Kadınları

Köy kadınları "kıras", "xeftan", "hevalkıras" ve "peştamal"* giyerlerdi. Kocası olmayanlar başlarına "kum"la "kıtan" ya da "şemlık"** bağlarlardı. Zenginler "kum"larını gümüş veya altın paralarla süslerlerdi, altın veya gümüş bir tas yerleştirirlerdi, "kum"larının üstüne. Alınlarında bir tutam saçla altın salınırdı. Kızlar ise "epri"yle "boşi"*** giyerdi, alınlarına "temezi"**** bağlar, saç örgülerini bellerine kadar salarlardı. Kızların belik sayısının kırka kadar çıktığı da olurdu. Gelin olan kızlardan başlık parası alınırdı. En yüksek başlık, yedi yüz veya bin gümüş mecidiyeydi. Bu yüzden hali vakti yerinde aileler kızlarına

* *Kıras*: Kadınların daha çok içe giydikleri gömlek türü beyaz çamaşır.

Xeftan: Kadınların, tüm giysilerinin üstüne giydikleri, değişik renklerde olabilen önü açık giysi.

Hevalkıras: Kadınlar tarafından içe giyilen beyaz çamaşırların farklı parçalardan oluşması durumunda her bir parçasına verilen ad.

Peştamal: Kadınların ev veya tarla işi yaparken elbiselerinin kirlenmemesi için önlerine taktıkları, ancak kırsal bölgelerde yaşayan Kürt kadınlarının ayrılmaz bir aksesuarı olan önlüğün adı.

** *Kum*: Kadınların başlarına taktıkları takke.

Kıtan: Kadınların bazı yörelerde kumla, bazılarında ise kum olmadan taktıkları uzun tülbentten örtü.

Şemlık: Beyaz tülbent yerine renkli ipek kumaşlardan yapılan baş örtüsünün adı.

*** *Epri*: Daha çok genç Kürt kızlarının taktıkları renkli baş örtüsü.

Boşi: Bazı yörelerde poşi adı da verilen, renklileri kadınlar tarafından sade olanları ise erkekler tarafından kullanılan baş örtüsü.

**** *Temezi*: Kürt kadınlarının, başa taktıkları kumlarının etrafını sardıkları birden çok ve farklı renklerdeki ipek türü örtü.

"yedi yüzlük", "binlik" diye seslenir, takılırlardı. Şenliklerde kadın erkek el ele govend çekerlerdi, def ve zurna çalınırdı. Gönül işleri çok gizli yürütülürdü ve bunların ölümle sonuçlandığı da olurdu. Ama aşık olanlarla başa çıkılamazdı. Tüm riskine rağmen ailesi tarafından rıza ile verilmeyen kız kaçırılır, sonra aileler anlaşıp barışırlardı.

İsteme ve nikaha gelince; biz aynı köylü ve iç içe olduğumuzdan birbirimizi iyi tanırdık. Önce kız tarafına haber gönderilir, "hısım olma" isteği iletilirdi. Olumlu cevap verilirse, oğlanın akrabaları saygın bazı adamlarla birlikte kızı istemeye giderdi. O gün kıza bir armağan verilir, o günden itibaren kız sözlü sayılırdı ve başka biri artık o kıza talip olamazdı. Birkaç gün sonra bir at yükü kuru yiyecekle kızın evine gidilir, davetlilere dağıtılır, nişan takılırdı. O günden itibaren kız, gelin sayılırdı.

Düğün tef ve zurnayla başlar, ortalama bir hafta sürerdi. Gelin almaya gidilirdi. Gelin bir ata bindirilir, etrafında "berbûlar"la (nedime) oğlan evine gelinirdi. Damat evinin önünde, gelin eve girmeden önce bahşiş alınır, bazen berbûlara giysi sözü verilirdi. Bir kadın, gelin sandığına oturur para isterdi ve "dayı hediyesi" istenirdi. Dayı hediyesi, çoğunlukla tabanca veya tüfekti.

Düğün alayı yola çıktığında çok silah sıkılırdı. Kadınlar "ti li li"* çeker, stranlarla gelinin etrafında dönerlerdi. Gelin kapıdan içeri girmez, hediyesini isterdi. Hediye olarak tarla, bağ, bahçe veya koyun, keçi sözü verilir, attan inmeden önce gelinin eline kuruyemiş ve para dolu bir tas verilir, gelin onu yere saçar, ayağının altında çiğnedikten sonra içeri girerdi. Bu arada damat da damdan gelinin başına para ve şeker döker, dökülen yiyecek ve paralar çocuklarca kapışılırdı. O gece damat, adeta bir "paşa" idi. Verdiği emirlere harfiyen uyulmak zorundaydı. Uymayanları, falakaya yatırırlardı. Damat o gece gelinle ilişkiye giremezse, intikam sırası dayak yiyenlere geçerdi. Damadın başına toplanır, su döker, toprak döker, falakaya yatırırlardı. Ama "erkekliğini ispat ederse", havaya bir el ateş açılır, bir gece önce ceza alanlar intikam alamazlardı.

* *Ti li li:* Kürt kadınlarının düğün ve şenlikler ile henüz evlenmemiş genç kız ve erkeklerin cenazeleri kaldırılırken çektikleri zılgıta verilen ad.

Keyxweler'in kadınları, kırmızıya boyanmış "kumê heskifi"*, sırmalı "boşi"yi zarifçe takarlardı. Havaları köylü kadınlardan çok farklıydı. Bellerinde altın veya gümüş bir kemer göze çarpardı. Ağa'nın hanımı (Xatun), Ağa köyde olmadığı zaman ağalık yetkisini kullanırdı.

Keyxweler'in köylüler ve bizim üzerimizde çok ağır baskısı vardı. Bizi iliğimize kadar sömürdükleri gibi sürekli tehdit ederlerdi. İnsanları öldürmek, zindana atmak, bir direğe bağlayıp dövmek, ağza alınmaz küfürler etmek sık sık cereyan eden olaylardı.

Keyxwe sözcüğünün kökeni, Arapça muhtar anlamına gelen "keye" sözcüğüne dayanır. Ama eski Kürt dilinde keyxwe, üstün üstü anlamındadır. "Kesra" sözcüğü "key" ve "ser"den gelir, bu da üstün üstü anlamındadır. "Keyê serekan" da öyle. Eski Kürt kültüründe kesranın iki meclisi (cemaat) vardı: Üstünler meclisi; avam meclisi. Kesra "serek"lerin meclisi idi, cumhuriyetin meclisi ise "bizircemhur" idi.

Hesar'a Nereden Gelmişiz?

Herkesin inandığı bir anlatıma göre Pêkend mirlerinden olan atalarımız Mıhemed ile Eli, bir kan davası yüzünden Mıhelmi** mirlerine sığınmışlar. Mıhelmi Miri de onlara Hesar'ı vermiş veya onları Hesar'a keyxwe (muhtar) olarak atamış. Büyük kardeş Eli yaşlı ve düşkün olduğundan ağalığı Muhammed'e vermiş. O günden sonra bizim de içinde olduğumuz Eli'nin soyunu sürdürenler köylü, Mıhammed'in soyunu sürdürenler ise Keyxwe Ailesi, yani ağa olarak anılmışlar. Eli'nin ailesine, yani bizim sülaleye Sofi Eligiller (Mala Sofi Eli) denir.

Anlatıldığına göre Mıhammed çok gözüpek ve yaman biriymiş. Hesar'a yerleştikten sonra sürekli gelişmiş, ağalık sevdasına düşmüş ve Mıhelmi mirlerini dinlemez olmuş. Mıhelmi Miri, Mıhemed'in niyetini anlayınca uygun bir fırsatta onu ortadan kaldır-

* *Kumê Heskifi*: Hasankeyf (Heskif) yöresine özgü bir başlık.

** *Mihelmi:* Mihelmi olarak adlandırılan kesimler orijin olarak Arap olan ancak Kürtleşen aşiretleri ifade etmektedir. Kürtler arasında, özellikle Botan ve Garzan bölgelerinde Mihelmi olarak adlandırılan çok sayıda aşiret veya aile vardır.

maya karar vermiş. Mihemed ise kurnaz ve sezgisi güçlü biriymiş. Bu yüzden bir türlü tongaya düşmüyormuş. Mihelmiler, en sonunda Mihemed'i evlerine çağırıp öldürmeye karar vermişler.

Mihelmi Miri evinde bir şölen hazırlamış, tüm aşiret büyüklerini ve Keyxweler'i çağırmış. Mihemed bu tuzağı fark etmemiş ama Mihelmi Miri'nin hizmetkârı Mihemed'in iyi dostuymuş.

Henüz yemeğin başlarında Mihemed'in üstüne turşu dökmüş, sonra da nezaketle:

— Lütfen kusurumu bağışlayın efendim!.. deyip suyla leğen getirmiş, Mihemed'i o bahane ile dışarı çıkarmış.

— Bu yemek sana bir tuzaktır, demiş gizlice, turşuyu sana bu uyarıyı yapabilmek için bilerek döktüm.

Mihemed, üstü başı turşu bulaşığı, hızla atına atlayıp dörtnala Hesar'a sürmüş ve böylece atının ayaklarıyla ölümün kucağından kurtulmuş. Keyxwe, büyük Mihelmi Miri ile başa çıkamayacağını bildiğinden başka diyarlara gitmiş ve Mir'in düşmanlığından sakınmak için kör olduğu, gözünün önüne aktığı söylentisini yaymış. Bu şekilde yedi yıl saklanmış.

Bu sırada Hesar yeniden Mir'in olmuş. Yazları kalmak için Hesar'a bağ evleri yaptırmış. Gelip Hesar'a yerleşmiş. Köyde hâlâ Mir'in adıyla anılan yerler vardır.

Derken yıllar sonra Mihemed, adamlarını akrabalarını toplayıp Hesar'ı basmış, Mir'i öldürüp ağalığını ilan etmiş, böylece yeniden Hesar'ın sahibi olmuş. Mihemed'in torunu Ebdırehman, kendi döneminde; Ganika, Gulika ve Kasika köylerinden on sekiz-on dokuz tanesini kendine bağlamış ve aşiret alanını genişletmiş. O günden sonra Keyxweler Hesar aşiretine ağa olmuşlar. Bazıları, Hesar'a Qeza Çolê, Qeza Hesarê derdi.

Hesar civarında birkaç aşiret daha vardır: Dekşûri ve Reman doğuya, Hebizbini* batıya, Mihelmi ise Hesar'ın aşağısına düşer. Şimdilerde Remanların ağırlıkta olduğu Bişêri (Siirt'in Beşiri ilçesi) ise Hesar bölgesinin yukarısına düşer. Bu aşiretlerin arasında zaman zaman çok kanlı ve zorlu çatışmalar olurdu; kan dökülür,

* Garzan bölgesinde (Siirt, Şırnak ve Mardin arasındaki üçgen) etkin olan *Dekşuri*, *Raman* ve *Hebızbini* aşiretleri, halen Batman ilinde, geniş topraklara ve köylere sahiptirler.

talanlar yapılırdı. Bu bölümlerde benim dönemimde ve benden önce olan olaylardan birçoğunu yazacağım.

Miladi takvimle on dokuzuncu yüzyılın sonunda köyde bir kavga çıkmış. Bu kavgada iki amcam öldürülmüş, babam da Midyat cezaevine atılmış. Geriye kalanlar da kanlılarından kaçarak, Mardin ovasında Qesra Qelendera'ya, Huseynê Sado'ya sığınmışlar.

Bir yıl sonra babam cezaevinin duvarını delerek Qesra Qelendera'ya, amcamların yanına gelmiş. Ben orada mı, yoksa Hesar'da mı doğmuşum, bilmiyorum.

Yedi yıl sonra bizimkiler intikamlarını alıp köye geri dönmüşler.

Köyde düşmanlık hiç bitmezdi. Düşmanlarımız da bizim gibi "erkeklik" gösterisinde bulunurlardı. Ağa ise sürekli ortamı kızıştırır, böylece vergisini ve salmasını kolaylıkla alır, bizi yönetirdi. Birlik olmayalım diye birimizi ötekine öldürtür, kavgayı körüklerdi. Biz ise hiçbir zaman yan yana gelip ağaya karşı duramazdık.

Kavga sabahın köründe başlamış, çok geçmeden düşmanla ağanın kasrında karşı karşıya gelmişiz. Onlar kasrın dört yanında siperе yatmış, karşı koyuyormuş. Kavgada adamlarımızdan biri Kurmanci tüfeğinin mermisiyle vurulup ölmüş. Onun kardeşi Osmano, kardeşinin vurulduğunu görünce, bıçağını çekip düşmanın üstüne yürümüş, tek başına onların siperlerine dalıp bıçağını birinin kafasına saplamış. Adamın başında keçe bir fes olduğundan ölmemiş. Düşmanlardan Heseno, Osmano'ya bıçağı saplayıp öldürmüş.

İki kardeşin ölümü üzerine düşmanlar kaçıp kasra sığınmışlar.

Bizimkiler de düşmanların evlerini yakmışlar ve o sırada evde olan bir kadın yanmış. Ağa diğerlerinden yana olduğu için, köyün yakılması ve kadının ölümünü babamın üstüne yıkıp cezaevine attırmış. İki adamımızın ölümü yetmiyormuş gibi babam da içeri tıkılmış; diğerleri ise Qesra Qelendera'ya kaçmış. Bir kısım akrabamız ise korkudan ağadan yana görünmüşler ve olayı görmezden gelmişler.

İNTİKAM

Bir gün amcam Xelilo, Qesra Qelendera'da buğday çuvallarını yüklemiş, öğütmek için Qûrdis değirmenine gidiyormuş. Yol-

da, sabahın şafak vakti dar bir boğazda bir Hesar kervanına rastlamış. Korkmadan narayı basmış:

— Ulan, hiç bizim burada olduğumuzu düşünmediniz mi? Hangi cesaretle buradan geçersiniz?

Aralarından biri Xelilo'yu uyarmış:

— Şşşt, dikkat et kendine, Heseno da aramızda.

Xelilo, Heseno adını duyunca kendinden geçmiş:

— Ulan Heseno davran! Bugün yiğitlerin öç alma günüdür! demiş ve Kurmanci tüfeğini kapıp ileriye atılmış. Bunu gören Heseno da ondan geri kalmamış:

— Kim geri kalırmış göreceğiz!.. Ben evimi barkımı dürmüş gelmişim buraya. Babama bile minnetim yoktur! Allah'ın izniyle seni de Osmano'nun yanına göndereceğim. Haydi davran!..

Amcam Heseno'ya yaklaşınca tüfeğini göğsüne doğrultmuş ve tetiğe basmış:

— Bu yiğitlerin öcüdür!

Gel gör ki tüfek patlamamış. Bunun üzerine Heseno, "Ben erkek babasıyım! Davran bakalım..." deyip tüfeği doğrultmuş, amcamın göğsüne dayayıp tetiği çekmiş. Şans bu ya, o da patlamamış. Bunun üzerine tüfekleri atıp bıçakları çekmişler. O daracık yerde birbirlerinin yakasına yapışıp kavgaya girişmişler. Yamaçtan yuvarlanıp dereye kadar gelmişler. Suyun içinde amcam dengine getirip Heseno'yu alta almış, on dört bıçak sallamış. Ama bir tuhaflık hissetmiş:

— Vurmasına vuruyordum ama, diyordu, adam bir türlü düşmez. Birde ne göreyim! İlk darbede bıçak ona saplı kalmış, elimde kupkuru sap. Kaptım onun bıçağını, göğsünün üstüne saplayıp cesedinin üzerinden kalktım.

Hesariler veya kervan diyelim bunun üzerine ikiye bölünmüş.

— Xelilo gözümüzün önünde Heseno'yu öldürsün ama biz sesimizi çıkarmayalım. Niye? Biz Yahudi miyiz? demiş bir kısmı.

Ötekiler karşı çıkmış:

— Dövüş teke tek olmuştur ve Xelilo kardeşlerinin intikamını almıştır. Bize karışmak düşmez.

Amcam çuvalları atıp yaralıymış gibi eşeğine binmiş, evinin yolunu tutmuş. Nereden duymuşlarsa duymuşlar, babamlar silah-

larını kapıp olay yerine koşmuşlar ama Xelilo'ya yolda rastlamışlar. Babam:

— Doğru söyle, eğer ölmediyse gidip birkaç bıçak da biz vuralım.

Xelilo yemin billah etmiş ama dinletememiş. Hasda Jori'ye gidip kadın feryatları ve ağıtları duyunca inanmışlar, mermilerini havaya boşaltıp geri dönmüşler. Böylece intikam alınmış olmuş.

Kısa bir süre sonra her şeyi göze alarak Hesar'a yerleşmişler. Çok geçmeden de barışmışlar, birbirlerine kız verip akraba olmuşlar.

Ama ağaların köylünün barış içinde ve yan yana yaşamasını onayladığı nerde görülmüştür? Köylü içinde düşmanlık biter de birlik olurlarsa ağanın hali nice olurdu? Gel gör ki, köylü cahildi ve henüz ilkçağı yaşıyordu, ağadan, şeyhten ötesini göremiyordu.

Pek çok büyük düşman vardı. En büyük düşman, işgalcilerdi, diğer düşmanlar ise cehalet ve aşiret düzeni idi; ağalar ve beylerdi, şeyhler ve paşalardı...

Ağalar, daha kolay yönetip sömürüyü sürdürebilmek için köylünün arasına fitne fesat sokuyordu, kavgayı düşmanlığı körüklüyordu. Böylece egemenlerle birlikte vergi topluyor, angarya uyguluyor, rüşvet alıyorlardı.

Ağanın kasrının karşısında bizim "Teyar" dediğimiz bir parça toprak vardı. Kavga orada cereyan etmişti. Bu nedenle o kavga aramızda "Teyar Olayı" diye anılıyordu. Bu olayı bana Amcam Xelilê Osman anlattı.

"Avi" Kavgası

Bu kavgada ölüm olmadı. Ağalar ikiye bölündü. Ebdırehmanlar'ın ailesi, yani aşiretin esas ağaları düşmandan yana oldular. Küçük kardeş İbrahim ise bizden yana tavır aldı. Ehmed Heseno, Ebdırehman'ın gölgesindeydi, biz ise İbrahim Ağa'yı seçtik. Köy ikiye bölündü. Başka çaremiz olmadığından zayıf ağadan yanaydık. Biz sayıca az olmamıza karşın diğerlerine direniyorduk. Ayrıca karşıya daha güçlü görünmek için kendimizi Keyxweler'in amcazadesi olarak tanıtıyorduk.

Tüm kozlar bizim elimizdeydi. Buna rağmen birkaç defa talana uğradık. Bu talanların en ünlüsü Hesar Talanı'dır ve dün gibi hatı-

rımdadır. O zamanlar annemin eteğine tutunup arkasından koşan bir çocuktum.

Hesar Talanı

Hesar çevresinde dört beş aşiretin daha olduğunu söylemiştim. Bunlar arasında da sürekli düşmanlık vardı. Midyat çevresindeki birkaç aşiret ise kaymakamla hareket ediyordu. Orada bir Türk kaymakam, veya Türklere hizmet eden atanmış bir yerli kaymakam vardı ve işi gücü aşiretleri vuruşturmak, rüşvet almak, ileri gelen ağaları öldürmek, insanları zindana atmaktı.

Kürtler henüz şehirli olamadığından, yeterince ilerleyemediğinden, ya da Türklerin ifadesiyle "dağlı vahşiler" olduklarından, Kürtleri Türk kültürleri içinde eritmek istiyorlardı. İstiyorlardı ki Kürt, hiçbir zaman kimlik kazanmasın, birbirini vursun, birbiriyle uğraşsın.

Kürt ağa ve beyleri, Kürt önderleri ve aydınları bunu anlayamıyordu. Onlarda ulus olmak, devlet olmak, onurlu olmak diye bir düşünce yoktu henüz. Çocuklarını okutup yüksek makamlara oturtmak diye bir dertleri yoktu. Bayrak, ordu, taç ve devlet olmak nedir bilmiyorlardı. Cahil, soyguncu, çapulcu, hırsızdılar; düşmana uşak, kendi milletlerine düşmandılar.

Kürdün büyüğü, ileri geleni böyle olursa sıradan köylü ne yapsın? Köylü dil bilmez, yol bilmezdi ve hiç itirazsız ağasının beyinin peşinden giderdi. Kayıtsız ve şartsız millet düşmanlarının uşağıydılar. Yıllarca çalışıp vergi ve haraç verirlerdi.

Yirminci yüzyılın dördüncü yılında Kürdistan'da büyük karışıklıklar oldu ve her ağa kendi padişahlığını ilan etti. Her yanda şiddet, baskı, talan, ölüm, yangın vardı; açlık kol geziyordu, yoksulluk diz boyuydu; kin, fesat, ikilik her kapıyı çalıyordu. Bütün bu ahvalden Midyat ve çevresi de nasibini aldı.

Çevre aşiretler nasıl yan yana gelmiş, neden toplanmıştı bilmiyorum. Çünkü bizim köyde, bizim aşirette her zaman düşmanlık ve ikilik vardı, yan yana geldiğimiz görülmemişti.

Ebdırehman ölmüştü, oğlu Mıhemed de yaşamıyordu artık. Mıhemed'in iki oğlu Huseyn ve Selim ağa olmuştu. Bizim tarafın

ağası İbrahim yaşlı ve hastaydı, yerine Zerar bakıyordu. Selim, Diyarbakır'da zindandaydı.

Bu olayda bizim tarafın ağası Zerar düşmandan yanaydı. Biz ve Zerar, Huseyn'e muhaliftik, onun ağalıktan alaşağı edilip yerine Zerar'ın geçirilmesini istiyorduk. Ama hayallerimizin koca bir yanılgı olduğunu çok geç anladık.

Binlerce insan köyü kuşatmıştı. Çevrede eli silah tutan ne kadar Mihelmi, Remi, Hebizbini varsa Hesar'a dökülmüştü. Biz ise Zerar'a inanıyorduk:

— Onlar bizim için değil, Huseyn'le adamları için geldi, diyor ve bununla avunuyorduk.

Huseyn'le adamları kasra sığınmış çatışıyor, direnmeye devam ediyorlardı. Bizim Zerar ağamız gece gidip düşmanla anlaşma yapmış: "Zerar aşirete ağa olacak, sonuna kadar dost olacak, Huseyn ve adamlarının mallarına ve silahına el konacak, Zerar'a ve adamlarına dokunulmayacak."

Bu anlaşmayla Zerar kandırıldı; onların yanından gelip doğru Huseyn'in yanına gitti:

— Ağalık çekişmesi yüzünden köyü talan ettirmeye değmez, dedi, gel köyden çık, sonra bir yolunu bulur, onları köyden çıkarırım.

Huseyn Ağa 'hayır' demedi. Mertçe ve onurluca çoluk çocuğunu toplayıp köyden çıktı. Köyü amcasının oğluna bıraktı.

Huseyn köye arkasını döner dönmez kuşatmacılar köye kımıl gibi dağılıp talana başladı. Zerar'ı kim takar!.. Çapula başladılar, hatta taslara, sepetlere varıncaya kadar ne var ne yok alıp gittiler ve köyü tamtakır Zerar'a bıraktılar. Hepimiz Zerar Ağa'nın yanında toplandık. Babası hastaydı ve yataktaydı. Onun üzerinde yattığı yatağı bile almışlardı. İbrahim Ağa oğluna küfrediyordu yattığı yerden:

— Keşke oğullarım yerine kızlarım olaydı, diyordu. Keşke tüm oğullarım kız olsaydılar, onları kadın diye yeğenlerime verseydim.

Talan ordusu birkaç gün daha köyde kaldı. Hatta Dibolar bile Elika'dan kalkıp talana gelmişti.

O gün, Mihelmi Miri* İsmail Beyi, Huseyn Ağa'nın kasrını yı-

* *Mir*: Kürtler arasındaki güçlü aşiret reisleri ile büyük toprak sahibi olan beylere verilen ad.

karken gördüm. Gün gelecek, yıkılan o büyük kasrı ağa için yeniden yapmak zorunda kalacaktık.

Talancılar köyden çıkıp gidince Zerar ağalıktan atıldı. Huseyn köye döndü ama nasıl bir köye? Aç ve perişan insanlar, bomboş evler, ahırlar ve yıkık viran bir kasır...

Huseyn Ağa kasrını bize zorla yeniden yaptırdı. Bu işin sorumlusu bizdik ve her şeye katlanmalıydık. O olayda dolaylı olarak suçluyduk ve susmak zorundaydık. Eğer biz Huseyn'le birlikte karşı koysaydık başımıza bunlar gelmeyecekti. Kasrı savunabilir, onları büyük kayba uğratabilir, belki de köyü talandan kurtarabilirdik. Ama Zerar'a kandık. Öyle ya, Kurmanc'ın dediği gibi; "Madem karı olacaksın, hiç değilse iyi adam seç."

O gün bugündür köyümüz dirlik yüzü görmedi, ekmeğimizi daima dışarılarda arar olduk, iki yakamız bir araya gelmedi. Babam altmış-yetmiş yaşındaydı ve çalışamıyordu. On bir parça toprağımız vardı; üç bağ, bir sulak tarla, geri kalanında ise sadece arpa-buğday ekilebiliyordu. Biz araziyi sürmesi için, mahsulün onda biri karşılığında, başkasına kiraya veriyor, bu parayla geçiniyorduk.

Annem iyi bir kilim dokuyucu, iyi bir aşçı, iyi bir iplik eğiricisiydi. Elinden pek çok şey gelirdi. Bizi büyütüp beslemenin bütün yükü onun omuzundaydı. Cana yakın ve temiz kalpliydi; yetime, açа yüreği dayanmazdı. Dışarıda gördüğü garibanı eve getirir, günlerce bakardı. Düşküne, yetime gözyaşı döker, hayıflanırdı. Bütün bunları babamın isteği dışında yapardı, ancak babam sesini çıkaramazdı.

Babam akrabaların en yaşlısı, dolayısıyla aile büyüğü idi. Açık sözlü ve şerefli bir insandı. Şeyhlere ve ağalara düşmandı, şiddeti ve zorbalığı sevmez, haramdan kaçınırdı.

Çok defa doğruluk için ağalara karşı koymuş, korkmadan doğruyu söylemiştir. Tabii ki biz ağanın dengi değildik ve her zaman bize baskın gelirdi. Onun koskoca bir aşireti vardı, bizim ise sadece altmış yetmiş civarında akrabamız.

Ağaya karşı koymak için yine onlardan birini kendimize ağa seçer, üzerlerine ancak öyle yürürdük. Eğer onlar bize baskın çıkarsalar, bizi soyar soğana çevirirdiler; çoğu kez omuzlarımızdan sila-

hımızı bile alırlardı ama yine geri verirlerdi. Çünkü kendileriyle düşmanlığın daha ileriye gitmesini istemezdiler, ne de olsa aynı köyde yaşıyorduk ve birlikte yaşamak zorundaydık. Ağalar bizi severdi ama varlık sahibi veya makam sahibi olmamızı, uyanmamızı istemezdiler. Hatta doyasıya ekmek yememizi bile istemezdiler.

BİRKAÇ OLAY DAHA

Hesar olayından sonra Mıhelmi Miri İsmail Bey çok güçlendi ve devlete karşı birkaç defa ayaklandı. Çok geçmeden de jandarma kurşunuyla öldü.

Bu arada Reman ağası Ehmedê Heci Ebdılah öldürüldü ve birçok Reman köyü talan edildi. Ağayı kimin vurduğunu bilmiyorum. Yalnız Ehmedê Heci Ebdılah üstüne yakılmış "Bavê Emin" ağıtını Meryem Xan hâlâ söylemekte.

O dönemde Xerzê'de de çok kanlı olaylar oldu ve Hesenê Osman, Baximzê köyünde Bışarê Çeto'ya karşı ayaklandı. Elikan yiğitçe direndi.

Sindler ve Remolar, Elikan aşiretinin iki koluydu ve Bışarê Çeto'ya karşı koydular. Pençinar lideri Bişarê Çeto onları ne olursa olsun ezmek istiyordu ve kalabalık bir grupla Baximzê Kasrı'nı sardı. Çatışma başladı, amansızca savaşıldı.

Elden ne gelir? Onlar birbirini öldürüyor, birbirine karşı savaşıyor, kendilerini düşmana karşı zayıf düşürüyordular; bunun neye mal olacağını ise bilmiyorlardı.

Hesenê Osman, Baximzê'den çıkıp gitmek zorunda kaldı ve çatışmada bir oğlu öldürüldü. Kejikanlar'ın büyüğü Mıhemedê Derwiş de çatışmada ölenlerdendi. Mıhemed'in kızkardeşi Seyrê, abisi üzerine çok dokunaklı ve övgü dolu bir ağıt yakmıştır. (Bu ağıdı *Folklora Kurdi* kitabımda okuyabilirsiniz.)

Remanlar'ın büyüğü İbrahimê Heci Ebdılah, babasının yerine ağa oldu. Çok geçmeden asker kurşunuyla öldürüldü. Hesari ve Dekşûri aşiretleri hem dost ve yandaş, hem de dayı yeğendiler. Dekşûri ağası Yûsıfê Axê, Hesen Şemdin'in oğluydu. Yûsıf, devletle arası iyi olan ağalardan biriydi. İbrahimê Ehmed'i vurması için jandarma çavuşu Nadir'e çok rüşvet ve hediye vermişti. On-

dan dolayı, kendisi de Liceli bir Kürt olan Nadir Çavuş, köşe bucak İbrahimê Ehmed'i arıyordu, onu yakalamak istiyordu.

Bir gün İbrahim, adamlarıyla Şepê Reman'dan geçiyormuş. Arkasından Nadir Çavuş'la bir manga asker belirmiş. Ses vermiş:

— Nereye gidiyorsun ağa? Kaç gündür senin peşindeyim. Kaçmak erkeğe yakışır mı?

İbrahim arkasına dönüp bakmış ve düşmanını tanımış:

— Her kim ki korkup kaçarsa, karısının yazmasını başına taksın, demiş.

İkisi de teke tek dövüşmeye yemin etmişler. Kamalarını çekerek at üstünde birbirlerine saldırmışlar ve Diyarbakır'ın kanlı ırmağı Dicle'nin azgın sularına yuvarlanmışlar. Onlar kaplanlar gibi boğuşurken, ikisinin de arkadaşları suyun iki yakasında kavgayı seyretmişler. Atlar kişneyip şaha kalkmış. Kamaların şakırtısına Dicle dalgalanmış. Solumalarından göğüs kafesleri yırtılacak gibiymiş ve onlar vahşi, yırtıcı aslanlar gibi birbirlerinin üzerine atılıyormuş.

Nadir Çavuş da Liceli bir Kürt'tü. Uzun, ince boylu ve yakışıklıydı. Siyah bıyıkları vardı, siyah giysiler içinde dolaşırdı. Siyah parlak tüylü bir ata binmişti. Siyah dar bir çizmesi vardı ayaklarında ve ölümden korkmuyordu. Başında kara bir kalpak, kaytan sırmadan çavuş rütbesi omuzunda parlıyordu. Gözü kara ve korkusuz biri olarak nam salmıştı.

Reman ağası İbrahim, başında "kumê kolos"*, sırmalı "şal" "şapik" giyinmiş, gümüş kamasını yana salmıştı. Kıvrak bir ata binmişti. Jandarmadan korkmazdı ve Nadir Çavuş onun gözünde rakip bile değildi. Çünkü o, onların düzeninin düşmanı, Türklerin askeri idi.

Kurmanclar, Türklere "Romikên qunbıcılık"** derlerdi. Bizim gözümüzde onlar seviyesiz ve tembel idiler. Onlardan hiç korkmazdık.

* *Kumê kolos*: Erkeklerin, daha çok çatışma veya savaş zamanlarında giydikleri, zırhlı başlık. *Şal-Şapık*: Bir cins kumaş pantolon ile üstüne giyilen gömleğe verilen ad.

** *Romikên qunbıcılık*: Kürtlere eziyet veren Türkler için "*küçük kıçlı Türkler*" anlamında, kullanılmıştır. Ancak Kürtler, diğer Türkleri, *batıdakiler* ya da *batıdan gelen* anlamında ve hakaret içermeyen *Rom* sözcüğü ile adlandırırlar.

Devletin gözünde ise Kürtler, daha doğrusu onlara isyan eden ağalar, eşkıya ve hırsızdı. Suçlu ve sanık idiler, kan dökücü barbardılar. Vahşi, dağlı ve katildiler.

Bu kavgada tarafların ikisi de Kürt'tü. Kürt'tüler ama, kendini Kürt saymıyor, milliyetçilik bilmiyorlardı. Millete düşmanlık yapıyorlardı, düşmana çalıştıklarının bilincinde değillerdi. Birbirlerini öldürerek düşmana hizmet ettiklerini bilmiyorlardı. Ülkelerini düşman atlarına çiğnetiyorlardı. Kendilerini düşman önünde küçük düşürdüklerinin farkında bile değillerdi.

Bu boğuşma ne kadar sürmüş bilinmez. Dediklerine göre, İbrahim Nadir'i bıçaklayıp akıntıya bırakmış, askerler de İbrahim'i kurşunlayıp öldürmüşler. Böylece iki Kürt yiğidi Dicle'nin sularında yitip gitmiş.

İkisinin ölümünden sonra büyük çatışmalar yaşandı. Remanlar epey jandarma öldürdüler. Ama ölen de öldüren de Kürt'tü; cahil Kürt. Okumamış, geri kalmıştılar ve düşmanın esiri idiler.

Kürtlerin fazla değiştiği de söylenemez. Bu zavallıların işi gücü kavga dövüştü, karakollarda dolaşırlar, mallarını başkasına yedirirlerdi. Şimdi de düşmanın bir "aferin"i için milletlerine ihanet ediyorlardı. Çocuklarının ekmek parası için düşmana ajanlık yapıyorlardı. Ne zaman bu pis huydan vazgeçecek, ne zaman gözlerini açacaklardı? Kendilerini ne zaman tanıyacaklardı?

NE ZAMAN DOĞMUŞUM?

Nüfus kağıdına göre doğum tarihim miladi 1900. Benim Birinci Divan'ımda 1903'te doğduğum yazılıdır. Ne zaman doğduğumu kesin olarak ben de bilmiyorum. Babam okur yazar değildi ve benim doğduğum yıllar yokluk ve seferberlik yıllarıydı. Hatırladığım ilk şey "Berfa Giran"* veya diğer adıyla "Berfa Sor" dediğimiz,

* *Berfa Giran* ya da *Berfa Sor*: Takvim kavramının tam olarak yerleşmediği dönemlerde, Kürtler tarafından çeşitli tarihleri ifade etmek için kullanılan deyimlerdendir. Birinin doğumunu, ölümünü veya önemli bir tarihi ifade etmek için, ilginç doğa olaylarının yaşandığı yılları ifade eden bu deyimler esas olarak alınır. Berfa Sor, kızıl renkli olarak yağan karı ifade eder. Bu iklim olayı tüm coğrafyalarda olduğu gibi Kürt coğrafyasında da zaman zaman yaşanmıştır. Toz bulutuna karışan kar, kızıl renkli olarak yağmıştır. Berfa Giran ise kar yağışının yoğun olduğu bir yılı anlatır.

unutamadığım ağır kış günleriydi. Babam dışarıda yakaladığı veya öldürdüğü kuşları bize getirirdi. Dışarı çıkamıyordum onun için de o kışı çarık giymeye gerek duymadan içerde geçirmiştim.

Berfa Giran: Berfa Giran (Berfa Sor), bazılarının dediğine göre 1910 kışında yaşanmış. Bazılarına göre ise 1911 yılında... O yıl on-on bir yaşlarında bile değildim. Çünkü dışarı çıkamayacak kadar küçüktüm. Babam dışarıda avladığı kuşları ve av hayvanlarını, bana getirirdi. Beş altı yaşında ve hatta daha küçük olabilirdim.

Evimizin hepten kar altında kaldığını hatırlıyorum. Babam evin merteklerini söküyor, annem de onlarla ateş yakıp karları ateşte eritiyordu; o sudan içiriyordu, o suyla yemek yapıyordu. Damın üzerimize çökeceğinden korkuyorduk. Bir gün komşumuz Seyid'in seslendiğini hatırlıyorum:

— Kekê Hesen! (Hasan Amca) Kekê Hesen!.. Korkmayın, biz geldik.

Küreklerle her yanımızı saran karları kürediler ve üstleri başları kar içinde içeri girdiler. Artık rahat bir nefes almıştık.

Bu arada yiyeceğimiz bitmişti. Davara verecek bir şey kalmamıştı. Yazıya yabana gidip "geven" getirir, yumuşatıp parçalar, hayvanlara verirlerdi. Sokaklar ve ev araları silme kar dolmuştu. İnsanlar evlerinin yolunu bulmakta bile zorluk çekiyordu. Ömrüm boyunca bir daha öyle bir kış görmedim.

Bugün yetmiş yaşındayım. Belki de daha fazla. Ama ben kesin yaşımı hâlâ bilmiyorum.

NUSAYBİN'DE

Elde avuçta bir şey yoktu. Kimsesiz, yoksul ve perişandık. Başımızdan bela eksik olmazdı. On bir parça araziye rağmen bir gün oturup gönlümüzce karnımızı doyuramıyorduk. Çalışabilecek kimsemiz yoktu. Babam çok yaşlıydı. Ağabeyim Xelil ise kâh fıkıh okullarında, kâh askerdeydi. Bense henüz çocuktum.

Daha arpalar orağa gelmeden birkaç aile birleşir Nusaybin'e giderdik. Ot biçer, şehirde satardık. Arpa zamanında kendi işlerimiz için köye dönerdik. Nusaybin'de çalışıp denkleştirdiğimiz parayla ağanın ve devletin vergisini öderdik ve böylece onların baskısından ve zulmünden bir nebze olsun kurtulurduk. Ne bizim dönüşü-

müz ne de verdiğimiz onca vergi, o zalimlerin zulmünden bizi koruyamıyordu. Annem ve babam biçtikleri otları yüklenir, sokak sokak dolaşarak güç bela satarlardı.

Bir defasında birkaç arkadaşla Qudûr Beyin evinin bahçesine girdik. Bey, balkonundan bize bozuk kuruşları attı ve biz çocuklar kapıştık. Ben o tozun toprağın içinde birkaçını ele geçirdim. Anneme götürdüm, çok sevindi.

Bir defasında da şehrin büyüğü Heci Necim Efendi, fırınlardan ekmek alarak yoksullara ve çocuklara dağıttı. Birkaçını da ben aldım. Ekmekle eve gelince annem kızdı:

— Ulan yoksa bunları çaldın mı? diye endişeyle sordu.

Çok korktum ve alelacele cevap verdim:

— Bunları bana Heci Necim verdi.

Ona olanı biteni anlattım. Babam yine de ikircikliydi:

— Götür aldığın adama geri ver.

E canım, ben nereden bulayım sahibini?

JANDARMA ÇAVUŞU

Hesar, bir ara bölgenin yönetim merkezi yapılmış, köye bir karakol kurulmuştu. Karakol çavuşu Mardinli'ydi. Sarhoş, kadın düşkünü ve serseriydi. Hırsız, rüşvetçi ve asalak biriydi. Müdür, ağa ve çavuş gaspederek veya çalıp çırparak bizim sırtımızdan geçinirlerdi.

Haraç ve vergi vermediğimiz hafta yoktu. Her gün bir angarya vardı. Tehdidin, dayağın haddi hesabı yoktu. Bir gün içip sarhoş olmuş çavuş, jandarmaya emir verdi:

— Kadın erkek herkesi toplayıp getirin!

İnsanları ne maksatla topladığını belki kendisi de bilmiyordu. Herkes toplandıktan sonra Evdê Çavuş sordu:

— Sizi neden buraya topladığımı biliyor musunuz?

Hep bir ağızdan cevap verdik:

— Hayır, neden toplandığımızı bilmiyoruz.

Çavuş:

— Haydi kalkın 'govend'* kurun bakalım, beni biraz eğlendirin.

* *Govend*: Kürt halk oyunlarının tümüne verilen ad olmakla birlikte, özel olarak da halay anlamında kullanılır.

Kim karşı koyabilir? Hayır demek; sopa, kamçı, su, toprak, tükürme, hakaret demekti, herkes bunu biliyordu. Çavuş Efendi sarhoştu, gözü kanlı, başı açıktı. Saçları yüzüne düşmüş, kanlı gözleri fıldır fıldır dönüyordu. Köylüler kendi kendilerine sevindiler:

— İyi ki başka bir şey istemiyor.

Kadın erkek el ele tutuşup govend çektiler. Çavuş da oyuna girdi ama oynamasını bilmiyordu. Kavala ayak uydurup oynarlarken, köylünün biri cesaret edip, "Beyim sen oyun bilmiyorsun," dedi.

Bu söze çok bozuldu:

— Ben biliyorum, oyunun hasını oynarım ama kaval uymuyor, deyip kavalı aldı, çalmaya çalıştı, üfürdü, beceremeyince kırıp yere çaldı.

Halay durdu, sesler kesildi. Çavuş başladı türkü söylemeye: "haydi haydi haydi!" Kendi tempo vurup kendi oynadı, biz sessizce izliyorduk. Yalnız şakacı bir köylü ona katılır gibi yaptı, "Baş Efendi kavalı kırdın, halay kavalsız olur mu?" diye sordu.

Aklına yatmıştı Evdê Çavuşun. Cebinden iki altın çıkarıp kavalcının eline tutuşturdu:

— Çabuk Midyat'a git, bir kaval al getir, biz daha dağılmadan yetiştir.

Kavalcı şaşırdı:

— Beyim Midyat çok uzak, dedi, Şorısbıh'de kaval çalan biri var. Jandarma gönder onu getirt.

Çavuş iki altın daha çıkarıp bir jandarmaya uzattı:

— Git çabuk getir. Koş!..

Jandarma iki altını aldı, halaydan çıktı, güya Şorısbıh'e gidecekti. Jandarmanın ayrılışının üzerinden çok geçmeden Çavuş yere yuvarlandı. Askerler onu yerden kaldırıp içeri götürdüler. Köylüler yavaş yavaş dağılıp evlerinin yolunu tuttu. Bu çavuş bazen salıncağa girer, uyuyuncaya kadar kendini köylüye sallatır, uykuya dalınca da bol bol osururdu! Eh, kim cesaret edip gülebilirdi ki?..

Ağa da onların ortağı, arkadaşıydı. Birkaç günde bir jandarma bir listeyle gelirdi. Listede çoğunlukla gençlerin adı olurdu. Ya askere çağrılırdı, ya da bir suç yüklenirdi, gençlere. Kimi yakalasa götürürdüler. Bulamadığı gençlerin yerine ana babalarını götürür; so-

pa, falaka, su, türlü eziyetler edip kelepçe takar gezdirirlerdi. Ya para vereceklerdi veya eziyetlere razı olacaklardı. Dayak faslı bitince 'kurtarıcı' ağa devreye girerdi. Ya da köylü bu resmilerin iti olan ağaya gider yardım isterdi. Ağa durumu bilir ama söylemezdi:

— Hele birkaç mecidiye verelim de, belki çavuşu razı ederiz.

Köylüden böylece para koparırdı. Ağa, jandarmaya gider, herkesin duyacağı şekilde rol keserdi:

— Bu adamlar gariban, boş ver, vazgeç...

Çavuş da uygun bir dille:

— Haydi, Ağanın hatırı için, derdi.

Ana babalar, ağa ile çavuşun ayağına kapanıp öper, onlara dua ederlerdi. Sonra elleri koynunda eve döner, onların yaptığı 'iyilik' için minnettarlıklarını bildirirlerdi.

AĞABEYİM ASKERE GİDİYOR

Ağabeyim Xelil, diğer adıyla Mele Xelil, benden on beş yaş büyüktü, ama onu pek göremiyordum. Feqilikten eve geldikten birkaç gün sonra, çağrı geldi, askere gitti. O zamanlar askerlik üç yıldı. Askerliğini Rus Çarlığı sınırında yaptı ve zor bir askerlikten kurtuldu. Xelil yoksulluğumuzun bilincindeydi. Askerde yemeğinden kısıp satar, topladığı paraları biriktirip bize gönderirdi. Yedi Osmanlı altını, önü altın düğmeli kadife bir yelek, kırmızı bir fes gönderdiğini hatırlıyorum. Başıma o tuhaf fesi, üstüme o kocaman yeleği giydirir, "Abin sana göndermiş," derlerdi. Beni böylece bir güzel kandırır, gönlümü alırlardı. Oysa Xelil, terhisten sonra sivilde giymek için göndermişti o kıyafetleri.

O ZAMANLAR KÖYÜN AĞASI HUSEYN'Dİ

Hiç şüphesiz bunlardan haberi olsa, Ağa, bize öyle kolay kolay yedirmezdi. Karnımızı kasavetsiz doyurduğumuz anlaşılırsa muhakkak başımıza bir çorap örerdi. Gözlerimizde yaşlar kurusun istemezdi.

İsmailê Elo, Ağa'nın kahyası ve uşağı idi. Nankör, güvenilmez biriydi, bize düşmandı. Neyse ki, Ağa'nın bizden yana hoşnutsuzluğu yoktu. Seydayê Xani'nin dediği gibi, "Her garisekî harisek

divêtin / Her darıya bir kuş lazım," İsmailê Elo, Seydayê Xani'nin dediği gibi Ağa'nın, yani "garis"in, "haris"iydi. Her şeyi kafasının estiği gibi yapardı. Onun bizden birinin evine gelmesi hayra alamet değildi, kötü bir gelişmenin habercisiydi. İsmailê Elo bir gün kızgın bir sesle babamı çağırdı:

— Hesenê Hemed, Hesenê Hemed... Huseyn seni konağına çağırıyor!

Çağrısı tekin değildi. Bu çağrıda haraç, şiddet, tehdit seziliyordu. O sesi, o kötü sesi duyduğumuzda, donup kaldık. İçimizden kimse buna karşılık veremedi. Babam bastonunu alıp yola düştü. Annemin yüzünden endişe ve korku okunuyordu, biliyordu ki bir uğursuzluk kapıdaydı. Allah hayırlısını etsindi! Kimse ne olduğunu bilmiyordu. Ama İsmailê Elo'nun çağrısı, babamın gidişinin hayra yorulamayacağının işaretiydi, bunu annem biliyordu. İsmail bizi hiç sevmezdi ve Xelil'in para gönderdiğini biliyordu. Belli ki ağa bize bunu yedirmeyecekti.

Annem kendi kendine homurdanıp duruyordu, homurtularda sadece "zalim" kelimesini ayırt edebiliyordum. O korku ve ikircikle, akrabalara, komşuya gidip gidip geldi. Onlara ne anlatıyor, ne istiyordu bilmiyordum.

Az sonra babam döndü, ama nasıl? Oraya bastonla gitmiş, omzunda aynalı bir tüfek, belinde iki sıra fişekle dönmüştü.

PADİŞAH İLE TÜRK AYDINLARININ MÜCADELESİ

Bu arada Türk aydınları ile padişah arasında bir mücadele sürüyordu. Aydınlar diktatörlüğe karşı, özgürlük için mücadele veriyorlardı. Her iki tarafın da bölgede taraftarı vardı. Her iki taraf da kendi propagandasını yapıyordu. Padişah sırtını ağa, şeyh, mele ve beylere dayamış, her yanda örgütleniyordu. Emin Eli Bedirxan, Seyid Ebdılqadirê Nehri gibi ünlü alimler de bu örgütlenmelerde yer almıştı. Haydaranlı Kör Huseyn Paşa, Mili İbrahim Paşa, Zirikli Seyfidin Paşa, Mustafa Paşayê Miri gibi cahil haydutlar da general olmuştu.

Hamidiye Alayları adı verilen kan dökücü yeniçeriler gibi bir ordu da Kürt bölgesinde kurulmuştu. Bununla Jön Türkleri kor-

kutmayı amaçlıyorlardı. Padişah tahtını tacını korumak için, bu çetelerden faydalanıyordu. Bir de tanınmış din adamlarını örgütleyip kullanıyordu.

Seyfidin Paşa'yı yenilikçiler vurdu, diğerlerini daha sonra teker teker anlatacağım. Gerçekten o dönemde bilinçli bir Kürt varlığı olsaydı kolaylıkla kimliğine sahip çıkabilir, Kürdün kara talihini değiştirebilirdi. Ama ne yazık ki, elinde güç olanlar, ulusal bilince sahip olmayan birtakım derebeyleriydi.

Bu tartışmalarda Kürdistan'da etkili ve birbirine karşı olan iki büyük mele vardı:

Mele Saidê Nursi (Bediûzzeaman) ve Mele Selimê Hizani (Halife Selim). Mele Said, ittihatçılardan; Halife Selim ise padişahtan yanaydı, eski düşünceliydi. Her ikisi de Arapça birer kitap yazmıştı ve ikisi de saygın alimlerdi. Mele Said özgürlükleri övüyor, Mele Selim ise karşı çıkıyordu. Her iki kitabın başlangıcı da hâlâ aklımda.

Mele Said Efendi diyordu ki:

"Huriyetun etiyeturehmani
İz eneha textesû bilimani"

"O hürriyet ki Rahmanın bize sunduğu
O imanımıza mahsus olunur"

Mele Selim ise:

"Huriyetun heriyetun binari
Iz eneha textesi bilkufari"

"Ateş ile yakan o hürriyet
O küfrümüze mahsus olunur"

Bu iki kitap ve bu iki düşünce, Kürdistan'ın dört yanında etki yaratmış, propaganda aracı olmuştu. Aydınlar, meleler, şeyhler ikiye bölünmüştü; kimi Şeyh Said'in, kimi Mele Selim'in taraftarı haline gelmişti.

Mele Selim, çok sayıda Kürtçe şiir yazmıştı. Bunlardan oldukça uzun olan birinin ilk kıtası hâlâ ezberimdedir:

"Hela rabin gelê Kurdan
Ji bajaran heta gundan
Bi yek mimê me din berdan
Weha nine musulmani."

"Uyanın ey cümle Kürtler,
Köylerden ta şehirlere kadar
Bir tek işaretli dini bıraktık
Böyle değil müslümanlık."

Kurmanclar arasında çok büyük bir üne sahipti bu şiir. Mele Selim o çevrede çok ünlenmiş ve çok sayıda taraftar kazanmış, başlı başına bir güç haline gelmişti. Daha sonra halkla beraber ayaklanarak Bitlis şehrini kuşattı. Her ne kadar Şeyh Selim ünlenmiş idiyse de, hareketi asıl yöneten adam Şeyh Şehabedin'di. Şehrin üç yanını alınca şehrin valisi Kuran'ı sırıkların ucuna geçirip barış istedi.

Şeyh Selim barış taraflısı olmasa da, Şeyh Şehabedin onlarla barıştı. Vali onlara yardım edeceğine ve onlardan yana olacağına dair yemin etti. Şeriatın, Kuran'ın yasa sayılması gerektiğini şart koştular. Vali:

— Dediklerinizde haklısınız ve bunlar yerine getirilecektir, diye söz verdi.

Ancak her iki taraf da oturdukları yerde tedirgin, İstanbul'un tepkisini bekliyorlardı. İstanbul'dan bekledikleri, anlaşma ile ilgili görüştü, ama onlar asker gönderdiler. Diyarbakır, Mardin ve Van'da ne kadar asker varsa Bitlis'e yığdılar. Bir sabah uyandıklarında şehrin dört yandan sarıldığını ve topların çevreye konuşlandırıldığını gördüler. Şehirden kaçmaya çalıştılar ama nafile. Nereye kaçabilirlerdi ki?

Şeyh Şehabedin ile Seyid Eli'yi yakalayıp idam ettiler. Mele Selim ise Rus konsolosluğuna sığındı. 1914'te büyük savaş patlayınca, Osmanlılar Şeyhi konsolosluktan çıkarıp kurşuna dizdiler.

Bu olay üzerine yakılmış çok sayıda ağıt ve destan vardır ama ben hatırlamıyorum. Yine Şeyh Şehabedin'i astıklarında birkaç defa ipin koptuğu ve o gün güneşin tutulduğu söylenir. Bütün bunlar, bana göre akla izana sığacak şeyler değil. Eğer olmuşsa, güneş tutulması sadece bir tesadüftür.

Ayaklanmanın önderliği aydın ve ulusal bir öz taşısaydı başarı mümkündü. Kuran'a olan körü körüne inanç ve düşmanın sözüne kanılması yenilgi getirdi. Olaya geniş bir ufukla bakılmadığı ve ayaklanmada taktik bilinmediği için kalıcı başarı sağlanamadı.

Bölgedeki bütün ayaklanmalarda da bu aşağı yukarı böyle olmuştur ve her zaman halk bu ayaklanmalardan çok zarar görmüştür.

İBRAHİM PAŞAYÊ MİLÎ AYAKLANMALARI

Daha önce söylediğim gibi, Padişah Abdülhamid, Kürdistan'a dört paşa tayin etmişti. Bana anlatılanlara göre Haydaranlı Kör Huseyn Paşa'nın on iki alay askeri vardı. İbrahim Paşa ise bin silahlı Kürt ve Arap süvarisine sahipti. Bin kadar Kürt süvarisi de Mustafa Paşa'nın emrindeydi. Seyfidin Paşa'nın gücü hakkında herhangi bir bilgim yok.

Diyarbakır'dan Abdulaziz (Elazığ) dağlarına, Nusaybin'den Barzan'a kadar uzanan bölgeler İbrahim Paşa'nındı ve büyük bir derebeylik kurmuştu. Arap Şemer kabilesîyle çok kanlı çatışmaları oldu. Ben bunlardan ikisini anlatayım.

Birinci Çatışma

Şemer halkı göç katarlarıyla Mil'in merkezi Viranşehir'e doğru gidiyordu. Kik, Deqor, Xelecan gibi Kürt aşiretleri de bunlarla idi. Onlar Mil Aşireti'nin onlara karşı koyamayacağını sanıyorlardı. Oysa İbrahim Paşa taktik ve savaş bilen biriydi. Üstelik onların içinde kendisine haber ulaştıran çok sayıda adamı vardı.

Paşa'nın askerleri mavzer tüfekli, karşı tarafın askerlerinin çoğu ise kılıç ve mızraklıydı, geri kalanları ise eski silahlara sahipti. Daha da kötüsü, Şemerler henüz yüklerini develerin sırtından indirmemişlerdi.

Paşa hücum emri verdi ve kurşun yağmuru başladı. Bunun üzerine Araplar dağıldı ve malların büyük bölümü Kürtlerin eline geçti. Bir daha toparlanıp karşı koyamadılar. Çil yavrusu gibi dağıldılar ve can telaşına düştüler. Ama atlılardan kaçamadılar. An-

neler bile çocuklarını bıraktı. Bir daha el kaldıramadılar ve başları önde gerisin geri döndüler.

Bu çatışmada Deqor Ağası Mihemed esir düştü. Ama Paşa onu serbest bıraktı ve, "Siz Kürtlerin zorla savaşa itildiğinizi biliyorum," dedi.

Gerçi onunla bazı konularda bir anlaşma yaptığını söylerler ama bu konuların neler olduğunu bilmiyorum.

Bu olay Birinci Dünya Savaşı'ndan öncedir. Hikâyeyi Deqor yaşlılarından duydum ve buraya yazdım. Detayları bilmiyorum.

İkinci Olay

Aşağıdaki anlatımlar Hacı Evdê Merê'ye aittir:

"Paşa'nın çadırı Hilko'da kurulmuştu. Şemer, Tey, Cibûr ise Zenda'nın doğusunda çadırını kurmuştu. Biz yetmiş süvari Mustafa Ağa'nın oğlu İbrahim Ağayê Koçer ve Şemer şeyhi Hadi ile İbrahim Paşa'ya karşı savaşmaya gitmiştik.

Çatışma Nusaybin'in güneyinde cereyan etti, yani şimdinin Kamışlı'sından daha güneyde. Hilko ile Zenda köyleri karşı karşıyaydı ve Ceqceq Suyu (eski adıyla Himas Suyu) iki köyü birbirinden ayırıyordu.

Hadi'nin amcazadesi Evdılkerim, Paşa'nın taraftarıydı ve birçok insan sorunun iyilikle çözümünden yanaydı. İbrahim Paşa şart koştu:

— Eğer toplantı benim çadırımda olmazsa ve son sözü ben söylemeyeceksem hiç olmasın daha iyi.

Böylece kavgaya yol vermemek için Paşa'nın çadırında toplandılar.

Tey Şeyhi, 'Nusaybin aşiretimin otlağıdır,' diyordu. Cibûr Şeyhi ise, 'Habur ve çevresi benim aşiretimindir,' iddiasındaydı. Şemerler de bunlardan aşağı kalmıyor, 'Cizre Ovası eskiden beri benimdir. Öyle de kalacaktır,' diyordu.

Sonunda Tey Şeyhi Paşa'ya sordu:

— Ee Paşa, sen söyle, senin kararın nedir?

İbrahim Paşa dizlerinin üstüne doğruldu:

— Tey Şeyhi doğru söyler, o Cizre'nin sahibidir. Bu gece çadır-

larını götürüp Nusaybin'e kurabilir. Habur ise Cibûr'undur, götürün bu gece çadırınızı Taban'a kurun. Mihemedê Evdilkerim, biz Milaniler'in bir huyu var, hemen çadırını götür Milan'ın altına kur, dedikten sonra sesini kesti. Hadi'nin babası Şeyh Asi sordu:

— Ya biz? Paşam biz ne olacağız?

Paşa cevap verdi:

— Siz Emşanlılar Iraklısınız. Sizin çadırlarınızı toplayıp Irak'a gitmeniz lazım. Yok eğer götürmezseniz olacaklara hazır olun.

Oradakiler söylendi:

— Vallahi doğru!.. Hem de çok doğru.

Şeyh Asi karşılık verdi:

— Hayır Paşa, hayır. Biz Iraklı değiliz, Hilko'da tapularımız var.

Paşa kızdı:

— Eh, tapularınız var mı yok mu, yarın size gösteririm.

Yani anlayacağın Paşa resmen tehdit etti.

Hemen o gece herkes Hadi'den ayrılıp Paşa'nın gösterdiği yerlere gitmek için yola koyuldu. Biz birkaç Kürt süvari Hadi'nin yanında kaldık. Büyük çadıra gidince Şeyh Asi bize hikâyeyi anlattı. Bunun üzerine Hadi:

— Aslında arkadaşlarımız bize yanlış yapmışlar. Hadi kalkın çadırlarınızı toplayın, buradan gidelim. Allah vekil, Paşa yarın kalkar da bizi burada görürse yandık.

Biz tam hazırlanmış giderken Paşa'nın adamları kurşun yağdırdı. Birden neye uğradığımızı şaşırdık, atlarımız bizi nereye götürdü ise o yana kaçtık. Paşa'nın adamları peşimize düştü. Mihemed Evdilkerim'in yanında olan Araplar da onlarla idi.

Biz Kürt süvariler var gücümüzle kaçıp kurtulmaya çalışıyorduk. Hadi, bazen tek başına geri dönüyor, nara atıp karşı koymaya çalışıyordu. O dönünce Paşa'nın askerleri bir su dalgası gibi geri vuruyordu ama, aynı anda da toparlanıp yeniden hücum ediyorlardı.

Hadi bize seslendi:

— Ulan kerata Kürtler, eğer develeri kurtarırsanız, bir şey kaybetmiş sayılmayız.

Ama biz o develeri kurtaramadık. Develer o karmaşada Paşa'nın tarafına koşuşup onların eline geçti. Hadi:

— Vazgeçin, dedi, bugün her şey ondan yana. Kendinizi kurtarın bari.

Şemerler yiğitçe karşı koyuyorlardı ama başarılı olamıyorlardı. Hadi'nin yiğitliği tüm Cizre'de, Derazor'da bilinirdi. Korkusuz ve atılgandı, kimse ona karşı duramazdı. Ama Şemerler içindeki ikilik, düşmanın sayı üstünlüğü onu mağlup etmişti.

Şeyh Mihemed kılıcını çekip, bir kadın grubuna hücum etti. Paşa birden şaşırarak:

— Niye kadınlara saldırıyor? diye sorunca, Araplardan biri cevap verdi:

— Paşa, kadınların arasında Mihemed'in bacısı var. Abisine beddua ediyor, sitem ediyor. Mihemed onu öyle kötü halde göreceğine ölsün istiyor.

Bunun üzerine Paşa derhal emir verip savaşı durdurdu:

— Mihemed'in hatırası için, deyip, bizzat Mihemed'e gitti ve geri çevirdi.

Paşa çadırında Ebdılkerim'e:

— Yeğenim, demiş, bu adamlar kendileri için benimle savaşıyorlar. Peki sen amcandan ne istiyorsun? Burnunu kessem, Arab'a kızdı, Kurmanc'ın burnunu kesti, diyecekler. Seni Mustafa Paşa'ya bağışlıyorum.

Kimine göre Evdilkerim'e değil, Mustafa Paşa'nın oğlu İbrahim'e demiş, bunları. Ama O olduğunu tahmin etmiyorum. Çünkü Ebdılkerim, İbrahim'den küçüktü. İbrahim, O'nu Hadi'ye yardım olarak göndermişti.

Üçüncü Olay

Üçüncü çatışma devlete karşı yapıldı. Zaten İbrahim Paşa bu savaşta hastalanarak öldü.

Paşa'nın Abdülhamit yanlısı olduğu bilinir. Abdühamit zor duruma düşünce Kürdistan'daki paşalar, onu ve askerlerini gemiyle İstanbul'a padişaha yardım olarak göndermek istediler. Şam valisi buna karşıydı. Çünkü vali, Abdülhamit karşıtı bir ittihatçı idi. Bir emirle İbrahim Paşa'yı yakalatıp hapse attırmak ve öldürtmek istiyordu.

Kürt Ebdırrehman Paşa, İbrahim Paşa'yı gizlice kahvaltıya davet edip:

— Vali seni yakalayıp öldürmek istiyor, diye uyardı. Padişah Abdülhamit'i tahttan indirip zindana atmışlar ama sana söylemiyorlar. Senle askerlerini gafil avlamak istiyorlar.

Bunun üzerine Paşa askerlerini alıp şehrin dışına bir yere götürdü. Bir gecede her şeyini toplayıp Şam'dan uzaklaştılar. Devletin askerleri ise onların peşine düşüp yakalamaya çalıştı. Paşa'nın ordusu yol boyunca önüne çıkan çok sayıda köyü talan ediyordu. Bu arada Fırat'ı at sırtında geçerlerken bir süvarisi boğuldu.

Güç bela Milan'ın merkezi Viranşehir'e vardılar. Ama düşman askerleri, onların toparlanmasına fırsat vermedi, çıkan küçük çaplı çatışmalarda Paşa üstünlük sağlayamayınca, varını yoğunu toplayarak Şengal dağına çekilmek istedi. Orada da önlerine Şemerler çıktı. Orada hastalanarak öldü ve bedenini soğuk toprağa bıraktı.

Ölmeden önce geride kalanlara, "En iyisi Nusaybin'e gidin, devlete teslim olun. Onlara teslim olmak, Şemerler'e yenilmekten evladır," dediği söylenir.

SEYFİDİN PAŞA'NIN ÖLÜMÜ

Haco Ağa'dan* aktarıyorum:

"Seyfettin Paşa'yı kolorduya getirdikleri zaman ben Diyarbakır'daydım. Kolordunun merdivenlerinden yukarı çıkarken, göğsüne tekmeyi yiyince bir top yumak gibi merdivenlerin altına kadar yuvarlandı. Elini ayağını bağlayıp cipe attılar, İstanbul'a gönderdiler. Yolda soğuktan öldüğünü söylerler.

Seyfettin Paşa, yaşlı, ufak tefekti ve bir gözü kördü."

Bundan başka bir bilgi sahibi değilim. Daha fazla detay için başka kaynaklara sormam gerekiyor.

* *Haco Ağa*: Suriye denetimindeki Kürt bölgesinin ileri gelenlerindendir. Halen de Suriye'deki Kürtler arasında en geniş aile olarak bilinirler. Haco Ağa, 1925 Kürt isyanından sonra Suriye'ye geçerek etkinliğini orada geliştirdi. Zaman zaman Kürt örgütlenmelerinde etkin yer almakla birlikte, Fransız, Suriye ve Türk hükümeti başta olmak üzere birçok kesimle de farklı düzeylerde ilişkiler geliştirmekten çekinmeyen Haco Ağa'nın ailesi, Suriye'de *Mala Haco* ya da *Hacolar* olarak bilinir.

Daha sonra Kör Huseyn Paşa ile Mustafa Paşa'yı anlatırken buna da değineceğim.

AŞİRETLER, KABİLELER

Çevremizde birkaç aşiret ve kabile vardı. Omeran'da Mahmûdki ve Etmanki aşiretleri vardı. Mıhelmi'de, İsa Beg'le Xelil Beg aşiretleri vardı. Dekşûri, Hevêrki de önemli kabilelerdi. Dekşûri devlet yanlısıydı, Hevêrki ise devlete düşmandı.

Hevêrki Büyükleri

Eskiden Hevêrkiler'in büyüğü Eliyê Remolar idi. Xelilê Silêmanlar ise "seyitlik" yapan maneviyatçı bir aileydi.

Son birkaç yüzyıldır, Hacolar veya Osmanlar olarak bilinen aile onları yönetiyordu. Bunlar hakkında farklı söylentiler var. Kimi "Bat" köyünden gelmiş diyor, kimi de Tey'den gelme Arap olduklarını iddia ediyorlar. Mardinli Türk Kasım Paşa'nın soyundan olduğunu söyleyenler de vardır. Doğrusu nereden geldikleri pek önemli değil. Hevêrki'nin başı olmuşlar ve kendilerine "Hevêrka Sultanları" diyorlardı.

İki ayrı koldular: Hacolar Hevêrkê'de; Çelebiler ise Dekşûr'da kalıyordu.

Küçük Haco Olayı

Aşağıdaki öyküyü Hesen Ağa (Küçük Haco Ağa'nın oğlu) anlattı:

"Haco, yirmi üç 'baba'nın yönetimindeki Hevêrkê'yi ele geçirip, Aşit sancağına göz dikti. Aşit'e reislik yapan Usivê Hesenler, onların bu niyetine engel oldu. Usivê Hesenler, Aznavur'da kalıyordu, etraftan da birkaç köyü kendine bağlamışlardı. Xelef Ağa'nın sancağı olarak bilinen Aşit Sancağı, Mıhelmi, Kasik, Dorik ve Heci Silêmanan olarak bilinen dört kola sahipti. Kuresa ile Şapisni; Aşit ile Nusaybin arasında kalan birkaç köylük aşiretlerdi.

Bir gün Haco Ağa kalabalık bir gurupla, Tilminar'ın etrafını sarmış. Her ne kadar Usivler kararlı bir şekilde direnmişse de, karşı taraf çok kalabalık olduğundan hücumu durduramamış. İki

taraf da epeyce kayıp verdi. Haco'nun askerleri Tilminar'ı talan edip, Usiv'i birkaç yerinden yaraladılar. Ama O, atıyla Diyarbakır'a kaçmayı başardı. Usiv, Haco'yu ihbar ederek hakkında yakalatma emri çıkartmayı başardı.

Haco, bütün köyleri talan ettikten sonra, Dekşûri'ye yöneldi. Onların da birkaç köyünü zorla ele geçirip talan etti. Dekşûr silahlanıp toparlanırken, devlet de onların yardımına geldi. Birlikte Hevêrki'ye karşı savaşmaya başladılar. Hevêrki Kürt köylerini yaktı, talan etti, çok sayıda insan öldürüp esir aldı. En sonunda Hevêrki ezildi. Birkaç ay sonra, Haco'nun etrafında kimse kalmadı. Bir iki yakın adamıyla dağa çekilip saklandı.

Bir gün düşman askerlerinin ortasında at sırtında bir kadın gördü, Midyat'a götürüyorlardı. Onu karısı Eyşan sandı. O anda arkadaşlarıyla helalleşti:

— Bir namusum kalmıştı, o da düşman elinde. Kendim teslim olup, onu kurtaracağım, dedikten sonra, tüfeğini arkadaşlarına verdi, yola inerek askerlere seslendi:

— Heyy! Ben Haco'yum, devlete teslim olmak istiyorum.

O arada kadının Eyşan olmadığını fark etti. Ama artık çok geçti. Yakaladılar, idam emrini yerine getirdiler. Haco'nun kellesini Torabani ağası Cimo, kesti.

Derler ki, Cimo hançeri Haco'nun gırtlağına dayadığı zaman Haco:

— Oğlum, demiş, kurban edilen koçların boğazı kesilir. Erkek adamın kellesi senin gibi koparılmaz.

Derler ki, Cimo onu kesmeden önce, fesini alıp, ipini çözmüş, izleyenleri güldürmek için yeniden başına takmış. Bunun üzerine, Dekşûr ağası İsmail, kendi fesini, mendilini Haco'nun başına örtüp, 'Haco gibisi, alaya layık değildir,' demiş.

O günden beri, Hacolar, Hesen Şemdinler'e, yani İsmail Ağa'nın akrabalarına minnettardırlar; o günden beri aralarında dostluk vardır.

O talanda, o savaşta iki aşiret de çok şey kaybetti. Kime yararı oldu bunun? Sadece düşmana, sadece kan dökücü barbarlara.

Açlık, çıplaklık, yangın, talan; Kürt milletinin payına düşen bu oldu. Namus, düşman ayaklarınca çiğnendi.

Haco öldü ama, Hevêrki bunu unutmadı. Çünkü bir Hevêrki, Torabanlı Cimo tarafından öldürülmüştü. Bu intikam alınmalıydı. Cimo gibi birisi, nasıl olur da Ağa'yı öldürürdü?

Haco'nun öldürüldüğü gün, karısı Eyşan gebeydi. Ağa öldükten birkaç ay sonra doğum yaptı. Çocuğunun adını Haco koydu.

Küçük Haco büyüdü, akrabası Serhan Ağa'nın kızını kaçırıp dağlara çıktı. Saklanacak yer kalmadı. Onun için babasının kanlısı Cimo'ya sığındı. Cimo düşmanına iyi davrandı, kasrını ona bıraktı.

Bir gün Cimo, Haco'nun karısına dil uzattı, deyip kardeşi Mihemed'i öldürdü. Haco kendi kendine, 'Eski düşman dost olmaz. Kardeşini öldüren, beni de bir gün öldürür,' deyip oradan ayrıldı.

Dekşûr ağası Usivê Hesen, Şemdin'e sığındı. Usiv ona çok değer verdi. Kasrından bir oda ayırdı. Hevêrkan içinde giderek sevildi. Onu alıp Hevêrkan'ın merkezi Mizizex'te ağa yaptılar.

Bir gün Usiv'in evinde içiyorduk. Kahvaltıda Ağa, Haco'nun odasını gösterdi:

— Bu odaya hâlâ 'Haco'nun odası' deriz, dedi.

O odada birlikte yemek yedik. Usiv Ağa epey bilgili, görmüş geçirmiş bir adamdı. Sigarayı bana o bıraktırdı. O günden beri içmem.

Cimo, Haco'nun namusu için kardeşini öldürmüştü ama, Hevêrki intikamdan vazgeçmemişti. Bir gün Haco'nun amcazadelerinden biri olan Elikê Betê, Cimo'nun yolunu kesti. Cimo ile oğlu Hüseyin'i öldürüp intikam aldı. Derler ki Eli, Cimo'nun başında, 'Ben koç erkeğim Cimo, Haco'nun intikamı için, senin canına kıyacağım,' diye haykırmış.

Cimo, 'Ben, intikam alınamayacak kadar yaşlıyım,' demiş. 'Eğer Huseyn'i öldürdüysen intikamını zaten almışsın.'

— Gözünü aç bak, oğlunun cesedini gör de için yansın.

Cimo gözünü yummuş:

— Doğru, amcanın intikamını aldın, ama aslında koç değil 'kuzu'sun. Baban koç olamadı ki sen de olasın.

Eli, baba-oğulun kafasını kesmek istemiş. Oradan bir seyit çıkmış, 'yeşil'ini üstüne atmış:

— Eli, demiş, ikisini de öldürüp öcünü aldın. Daha fazlası Allah'a reva değildir. Allah'tan kork.

Bunun üzerine Eli vazgeçmiş. Olay tüm çevrede kısa sürede yayıldı. Elikê Betê'nin ünü her yanı sardı." Elikê Betê'den ilerde tekrar söz edeceğim.

Omeri Büyükleri

Osmanlar, "Hevêrka Sultanları" diye anılırdı. Mıhemedê Ciziri'ye "Çalê'nin Sahibi" derlerdi. Çalê, aşiretin merkezi idi, Nusaybin'in yukarı tarafına düşerdi.

Omeriler çok sayıda çatışma yaşadı. Eliyê Ehmedê İsmail bir defasında Türklere karşı ayaklandı. Sadece bu ayaklanmada üç yüz savaşçı kaybetti. Bu konuya sonra değineceğim.

Omerilerin geçmişi Atman Ağa'ya dayanır. Ondan geriye üç oğul kaldı: Mıhemedê Ciziri, Mustafa Haco, İbrahim...

I- Mıhemed Ciziri: Derler ki Atman Ağa'nın on iki oğlu vardı. Bir gün Botan Miri ona misafirliğe gelmiş. On iki oğlu, Botan'ın hakimi Mir'in divanına gelmiş. Botan hükümdarı Ağa'ya, "Bir çocuğunu bana zekat ver," demiş.

Ağa cevap vermiş:

— Tabii Mir'im, hepsi kölen olur. Hangisinin elini tutarsan senindir.

Böylece Mıhemed, Mirin çocuğu olmuş. Mir onu kendi çocuklarıyla konakta büyütmüş. Babası öldükten sonra Omeri'ye Ağa yapmış. Ondan dolayı adı Mıhemedê Ciziri olarak kalmış.

II- Etman Ağanın Oğlu İbrahim: Bildiğim kadarıyla Etman Ağa'nın oğlu İbrahim'den geriye çocuk kalmamış. Kalmışlarsa bile bunların adı sanı pek duyulmamış.

III- Mele Mıstefa: Bilindiği gibi Heci Hesen Ağa, Mele Mıstefa'nın oğludur. Heci Hesen Ağa'dan geriye Tahir, Bekir, Eli, İsmail ve Osman adlarında altı oğul kalmış.

Omeriler de diğer Kürt aşiretleri gibi, yaşanan sorunlar nedeniyle birkaç kez bölündü. Çatışmalar nedeniyle önceki yıllarda bu aşiretten ilk olarak Mehmudki ve Atmanki adında iki yeni aşiret türemiş. Mele Mıstefa Mehmudkiler'in ağalığını sürdürmüş. Mı-

hemed Ciziriler ise Atmankiler'in ağalığını üstlenmişler. Bu bölünme son yıllarda arttı. Bu kez Osmanlar, Suleymanlar ve Ehmedê İsmailler olmak üzere üç kola ayrıldılar. Ancak 'Ağalar' olarak bilinen bu kolların herbirinin bir iki köyü vardı ve tümü geçimlerini Omeriler üzerinden sürdürürlerdi. Önceki dönemlerde kendi kollarının ağalığını sürdüren Osman, Suleyman ve Ehmedê İsmail'in çocukları, son yıllarda ağalık, aşiretçilik yapmadılar. Her biri kendi işine baktı.

Tınat Çatışması

Hevêrkan'ın içinde Elikê Betê kadar, Hebizbini ağası İzedin de Dekşûri'de nam salmıştı. Ehmedê Suleyman ise Omeri lideriydi.

Mele Osman, Ehmed'den kaçarak Elikê Betê'ye sığınmıştı. Elik, Osman'ı bahane ederek Omeriler üzerinde baskı kurmak istiyordu. Bu da Ehmedê Suleyman'ı tedirgin ediyordu. Bundan dolayı Tınat olayı patlak verdi. Hevêrkiler, Omeri ileri gelenlerinden birinin köyü olan Tınat'a girdiler. Büyük bir çatışma oldu ve iki taraf da çok kayıp verdi. Uzun ve çetin geçen bir düşmanlık döneminden sonra İzedin'le Elik nihayet yan yana geldi. İzedin:

— Eliko, dedi, gel üçümüz el ele verip barışalım ve kendi devletimizi kuralım. Belki daha hayırlı olur. Bak, İngilizler burnumuzun dibinde, Musul'da. Onlardan da yardım isteyelim ve kendi Kürt devletimizi kuralım.

Elik:

— Güzel söylersin, hoş söylersin. Ama bilirsin biz Osmanlar, kendimizin üstüne kimseyi istemeyiz. İkiniz de bana kurulacak devletin başı olacağıma dair imzalı mühürlü kâğıt verirseniz bu işte varım.

Bunun üzerine İzedin, Ehmedê Suleyman'ın safını seçti. Hebizbini, Hesari, Kosi, Dêrveri, bir kısım Mıhelmi ve Omeri'de onlarla bir olup hep beraber Hevêrki'ye saldırdı. Bunlara Türk ordusu da katılınca Elik, Tınat'ı bırakmak zorunda kaldı ve çatışmada öldürüldü. Çok sayıda Omeri ve Hevêrka köyü yakılıp yıkıldı.

Elikê Betê'den geriye iki oğlu kaldı: Yusıf ve Nezir. Kardeşi Xelilê Betê de çatışmada öldü. Onun çocukları hakkında bilgim yok.

MEHMET REŞAT VE İTTİHATÇILAR

Birinci Dünya Savaşı başlamadan önce Türk yenilikçiler Abdülhamit'i tahttan indirip yerine Mehmet Reşat'ı getirdiler. Osmanlı'nın yönetim biçimi değişti; meşrutiyet ilan edildi ve parlamento kuruldu. Artık padişahların yetkileri kısıtlıydı. Özgürlükçülerin sloganı hürriyet, adalet, müsavat ve kardeşlikti.

Jön Türkler bu ilkelerle devlet sınırları içindeki Arap, Kürt ve öteki ulus ve milliyetleri hoş tutmak istiyordu. Buna rağmen uluslar hızla ve daha kararlıca bağımsızlık ilan ediyordu. Herkes kendi ulusal kaderini kendi belirlemek istiyor, Türkler ise buna karşı koyuyor, bu ulusları kendi içinde eritip yok etmek istiyordu. Egemenlik altındaki Kürt, Arap ve Ermeniler siyasi ve politik faaliyetlerini gizli yürütüyordu. Dünya savaşından sonra kurulan Cemiyeti Akvam'ın amacı küçük ulusların bağımsızlıklarını vermekti.

Ne yazık ki bu kurum Amerika, İngiltere, Fransa ve Rusya gibi birkaç büyük devletten kuruluydu ve bu ülkeler Cemiyeti Akvam'ı zayıf ve küçük ulusları kendi aralarında pay etmek için kullandılar. Küçük veya zayıf uluslar çok şey beklediler, bu kurumdan; Lenin dahi bu kurumu destekledi.

Kürt ve Ermeniler de bağımsızlık isteklerini bu kuruma sundular. Ermenilerin Hıristiyan oluşu, dinsel bağlarla Avrupa'yla ortak yönlerinin varlığı ve Sovyetler'le komşu oluşları, onları Kürtlerden daha avantajlı bir konuma getirmişti. Ama buna rağmen hem Ermenistan'ın sınırları hem de Ermenilerin siyasi istekleri belirsizdi.

Bağımsız bir ülke istekleri vardı ama dağınıktılar. Her şehirde ve her köyde vardılar ama hemen hiçbirinde çoğunluk değillerdi. Kürt aşiretleri içinde kaybolup gitmişlerdi. Büyük çoğunluk ise Avrupa ya da Amerika'ya gitmiş veya İstanbul gibi şehirlere yerleşmişti.

"Büyük Ermenistan" iddiaları vardı ve bu Ermenistan'ın bir ucu Azerbaycan'a, öbür ucu Kilikya'ya kadar uzanıyordu. Oysa bu topraklarda on milyon Müslüman vardı ve bu on milyonluk nüfusu yok sayıyorlardı. Kürdistan'daki Ermenilerin büyük çoğunluğu, Kürt ağaların ve aşiretlerin himayesindeydi. Kürt aşiret-

leri içinde ve Kürdistan'da güç sahibi değildiler ve ayaklanma derecesinde güçleri yoktu. Tarihsel olarak bakıldığında bugün dahi yaşadıkları toprakların Sobar, Nayri, Mit, Hewr ve Karduk Kürtleri'nin eski mekânları olduğu anlaşılır. Hicri dördüncü yüzyılda Van Gölünün kuzeyinde kurdukları Ermeni Derebeyliği ise bazen Kürtlerin, bazen Farsların, bazen de Bizanslıların himayesini kabul etmiştir.

Sason ve çevresinde bulunan Ermeni toplulukları ise, Merwanê Kurd'un oğlu Ehmedê Xânî'nin, yani Diyarbakır, Silvan, Ahlat, Cizre ve Urfa hükümdarının himayesinde idi. Sason ve çevresi Selçuklu hükümdarı Melikşah tarafından ele geçirilince, Ermeniler Kürt köylerine dağıldılar. Birinci Dünya Savaşı'na kadar da o yaylalarda yaşayan Ermeniler Kürtlerle birlikte yaşamlarını sürdürmüştür. Hicri 5. yüzyılda Kilikya'da, Aksu (Ava Sipi) çevresinde bir Ermeni Devleti vardı ve o dönemde Kürt hükümdar Selahaddinê Eyyûbi ve Kürt Devleti ile dostane ilişkiler içindeydiler. Bu devlet, Selçuklu Türkleri (Konya Selçukluları) tarafından yıkıldı ve tarihten silindi. O gün bugündür, yani bin yıldır Ermeni kardeşlerimiz Kürt aşiretleri arasına Kürdistan'a dağıldılar. Bugüne kadar da herhangi bir devlet ve toprak talebinde bulunmadılar. Şu var ki Ermeni, kendi topraklarından uzaktı.

Tarihte, Kürt padişahı Deysem döneminde Ermenistan'da, bugünkü Erivan'da kurulan bir Ermeni derebeyliğinden söz edilir. Hükümdarının adı Haciqê Dêrani idi. Merziban Salar adındaki Kürt hükümdarı Huseyn oğlu Deysem'i yenip Azerbaycan'ı işgal edince Deysem, Ermenilere sığındı. Haciqê Dêrani, Merziban Salar'ın düşmanlığından korkarak Deysem'i ona teslim etti. Bu tarihte görülmemiş bir şeydir; bununla da Ermenilerin o dönemden beri zayıf olduğu anlaşılıyor.

Bunları söylerken Ermeni kardeşlerimi karalamak istemiyorum. Ben her zaman Ermenileri, ezilen küçük ulus ve milliyetleri kardeş ve dost bildim, onların bağımsızlık ve özgürlük mücadelesinin yanında oldum. Onların kendi ülkelerinin sahibi, topraklarında özgür olmaları en büyük dileğimdir.

Bunu yazmamdaki kasıt o dönemdeki Ermenilerin durumunun bilinmesidir. Bağımsızlık istiyorlardı fakat zayıf ve dağınıktılar,

siyasi istekleri belirsizdi. O topraklarda on iki milyon Müslüman vardı ve Ermeniler o topraklarda bir Büyük Ermenistan kuracaklardı. İnsan Ermeni kardeşlerimizin bu büyük ve geniş ülke isteklerini duyunca şaşıp kalıyor. Çünkü Kilikya'dan Azerbaycan'a kadar bir ülke mantığın alamayacağı bir şeydi.

O dönemde sormak gerekiyordu: Peki her köye kaç Ermeni düşerdi? Peki milyonlarca Kürt nereye gidecekti? Ya da on iki milyon Müslüman üç milyon Ermeni'nin emrinde köle gibi mi yaşayacaktı? Yoksa kardeşçe mi yaşayacaktı? Yoksa kurulacak devlete çoğunluk olan ulus adı verilip, Ermenilere federasyon önerilse daha iyi olmaz mıydı?

Benim düşünceme göre Ermeniler Erivan'da toplanmalı, güneyde bir ulusal devlet kurulduğunda ise Ermenilere kısmi bir toprak hakkı verilebilir. Onlar da Kilikya'yı bırakır. İki ulus eskiden olduğu gibi yan yana, kardeşçe yaşar.

Konumuza, Kürt ve Ermenilerin mücadelesine dönelim. Kürt ve Ermenilerin birlikte hareket ettiğini ve bir ülke kurma isteklerini fark eden Jöntürkler, iki ulusun din farkını kullanarak, iki halkı karşı karşıya getirdi ve birbirine düşman etti. Ermenileri İslam dininin düşmanı ilan edip Kürtlerle onları birbirlerine saldılar. "Ermeniler Kürdistan'ı işgal edecek. Hamile Kürt kadınlarını öldürüp karınlarını deşmişler, mağarada bir Kürt aileyi öldürüp göğsüne haç çizmişler ve 'Müslümanların sonu budur' diye yazmışlar. Müslüman bir kadını öldürüp memelerini kesmişler ve tecavüz etmişler," gibi söylentiler, o dönem Jöntürkler tarafından yayıldı.

Gerçekten de Ermeni çeteler Kürt, Müslüman, kadın, erkek demeden insan öldürüyorlardı. Kürtlerle Ermeniler arasında çok kanlı olaylar oluyor, iki taraf da büyük kayıplar veriyordu. Ama her nedense Türklerin doğru veya yanlış propagandası hep olaylardan önde gidiyor, insanların içine bir ateş topu gibi düşüyordu:

— Çocukları öldürmüşler, kadınların karnını deşmişler, Müslümanın boynuna haç asmışlar, kadınları Moskoflar'a peşkeş çekmişler, vs...

Olayın yanlışlığı doğruluğu bir yana, amaç iki halkı karşı karşıya getirmekti. Böylece Kürt ve Ermeni ulusların ulusal hakları

unutulacak, bu kargaşada kaybolacaktı. Onlar imparatorluğu kurtarma ve yaşatma derdindeydi.

Ermeniler Müslüman olmadıkları için, bir gün ayrılma talebinde bulunacakları biliniyordu. Bu yüzden de önlem alınıyordu. Ama Kürt cahilleri, Müslümanlığa körü körüne sadakat gösteren Kürt feodalleri Türkler için son derece güvenilir müttefiktiler. Onların amacı Kürtleri yok edip, sınırı Çin'e Türkistan'a dayanan bir "Turan ülkesi" kurmaktı. Bu gerici düşünceler Arapları bağımsızlığa yöneltti ve Kürtlerin de uyanmasına neden oldu. Bugün dahi, bu ırkçı düşünceler mevcuttur. Bugün bile milyonlarca Kürdü yok sayan, asimile edip tarihten silmek isteyen düşünceler var.

Tabii ki o dönemde Kürt ve Ermeni halkı bu sorunu çözebilecek ve birlik olabilecek bilinçte değildiler. Düşmanlarının oyunlarını ve politikasını anlayacak tecrübeden yoksundular. Sonuçta birlikte yaşamanın ve ortak hareket etmenin gereğini anlayamadılar.

Sonradan Osmanlılar, Ermeniler hakkında ölüm emri çıkardı. İşin aslı her iki ulus hakkında da aynı anda ölüm fermanı çıkarılmıştı, ne ki Ermeniler ilk sıradaydı. Çok geçmeden kadın erkek, çocuk bebek demeden öldürüleceklerdi. İşe şehirlerden başlandı. Şehirlerden köylere kaçan Ermeniler, Kürt cahilleri tarafından acımasızca katledildi. Propaganda çok basitti:

— Ermeni kanına giren cennetlik olur!...

— Ermeni birini öldüren Allah yolunda Müslümanlığa hizmet etmiş olur!..

— Yakalanan bir Ermeni'nin üzerinde on bin altın bulunmuş!..

— Falancası, Ermenilerden dünya güzeli bir kız (veya oğlan) almış!..

— Şeyh 'Ermeni'nin katli vaciptir' dedi!..

Ağaların ve şeyhlerin tam da aradığı ortamdı bu. Ölenlerin malları onlara kalacaktı. Böylece hem devlete yaranacak, hem de "eli yeşile bürünecek", cennete gidecektiler.

Ama doğrusunu söylemek gerekirse, insanca bir tutum sergileyen ağa, bey, şeyh ve meleler de vardı. Köylerinde, yanı başlarında yaşayan komşularını öldürmediler ve ölümü de tasvip etmediler. Birçoğu onları korudu veya güvenli yerlere götürdü. Bazıları

da onları evine aldı, akraba saydı ve onları ölümden kurtarmak için yakınları veya çocuklarıyla evlendirdiler. Bazısı da katliamdan korunabilmek için Müslüman oldu ve Müslüman'la evlendi. Kimisi de Kürtlerin yardımıyla veya para karşılığında Halep'e, Avrupa'ya gitti.

GARABÊT, HESAR MÜDÜRÜ

Ermeni kırımı başlamadan önce, Diyarbakırlı bir Ermeni Hesar bölgesi müdürlüğüne getirildi. Zalim, katil ve zorbaydı. Hesar, Garabêt Efendinin jandarmasının postalları altında eziliyordu. Beylerin, ağaların adamıydı Garabêt. Ermeni'ye ve Kürde düşmandı. Devletin uşağıydı. Namussuz, rüşvetçi, zır deli ve serseriydi.

O dönemde Kürt gençleri milis olarak Hasankale'ye, Kars'a, Ardahan'a gönderiliyordu. Onlara Türk dilinde "gönüllü" deniliyordu. Reman ağası Mihemedê Heci Ebdulah'ın oğlu Sebri, Hebizbini ağası İzedinê Heci Eli, Hesar ağası İsmailê Mihemedê Ebdırehman ile el ele veren Garabêt, bizim akrabalara kafayı takmıştı, Hesar'ı bize dar etmişti.

Bir defada, sırf Hesar'dan tam üç yüz adam toplayıp sevk edilmek üzere Midyat'a gönderdiler. Şehire varıncaya kadar bizim kırk beş adamımız dışındakileri para karşılığında serbest bıraktılar. Ağabeyim Mele Xelil üç yıl askerlik yaptığı için Türkçe biliyordu. Kaymakamlığa gidince, Garabêt ve üç ağayı şikâyet etmiş. Böylece kaymakamla direk ilişki kurmak, işi ağalara bırakmamak istiyormuş:

— Beyim, demiş, biz gelirken üç yüz kişiydik. Yolda hepsini rüşvetle serbest bıraktılar, bizi bırakmadılar. Çünkü bize düşmanlıkları var ve yolda bizi öldürmek istiyorlar.

Bunun üzerine kaymakam Mele Xelil'in yanma üç jandarma katmış, "Git," demiş, "orada ne kadar adamın varsa al getir."

Mele Xelil'in jandarmayla kışlaya geldiğini gören bizimkiler, onun tutuklandığını ve cezaevine götürüleceğini sanıp kaçmışlar; şehire dağılıp daha sonra köye dönmüşler. Kaymakam bu olayda Garabêt'e çok kızmış, küfür etmiş, hatta onu tokatlamış. Ama Mele Xelil askere gitmekten kurtulmamış. Garabêt onu da bir asker kaçağı grubuna katıp Rus cephesine sevk edilmek üzere Siirt'e göndermiş.

Onları götüren jandarmalardan biri Ebdırehmanê Keyxwe'nin oğlu Sıdqi'ymiş, ki Sıdqi hem Hesarlı'nın hem de babamın iyi bir dostuydu. Diğer jandarma ise Dekşûr ağalarından Necmedin'di. Necmedin, Mıhemed Emin Hesenê Şemdin'in oğluydu ve o da bizim aile dostumuzdu. Kercews'te birbirlerine danışıp, "Yahu Hesenê Hemed'ın oğlunu bile bile ölüme gönderiyoruz. Ne kadar günah ve ayıp," deyip Kercews'te serbest bırakmaya karar vermişler. Ama jandarmanın esas sorumlusu Ezizkê Mıhemed'in oğlu Midyatlı Nuri Efendi razı olmamış. Bunun üzerine Sıdqi ile Necmedin silahlarını çekip birkaç el ateş edip bağırmışlar: "Haydi, herkes kendi evine!"

Böylece Xelil de kaçmış. Kaçmış kaçmasına da nereye gidecek? Garabêt müdür, İsmail de ağa. İkisi de korkunç, ikisi de düşman. Ellerine geçirseler sopalayarak öldürecekler.

Bu korku ve endişe, annem ve babama rahat vermiyordu. Ben korkuyu hissediyordum. Yüzlerinden büyük bir telaş ve çaresizlik okunuyordu. Ama neden bu kadar endişe duyduklarını pek anlayamıyordum.

Oğullarının cepheye gitmeyerek ölümden dönmüş olmasına sevinemiyorlardı. Yarın Garabêt duyarsa eğer, kıyamet kopacaktı. O zorbadan kurtulmak mümkün değildi. Ya da ağa onların mallarını elinden alır, başına gelmedik bırakmazdı. Xelil bir ölümden kaçmış, bir başka ölümün kucağına gelmişti. Garabêt'le Ağa'nın şerrinden kimse kurtulamazdı. Yarın Xelil'i ihtiyar babamdan isterlerdi. Oğlunu vermezse, sonu pek iyi olmazdı; oğlunu verse hiç olmazdı.

Ya babamı öldüreceklerdi veya Xelil'i verecektik, böylece Xelil öldürülecekti. Teslim olsa kime olacaktı? Dayak, ölüm, talan; aç bir vahşi hayvan gibi ağzını açmış bizi bekliyordu. Bir lokmada yutacak, bir pençede parçalayacak gibi. Çaresizlik zinciri boğazımızı sıktıkça sıkıyor, sesimizi soluğumuzu kesiyordu.

Devrin üstüne kara bir perde düşmüş gibiydi ve yoksulluk, çaresizlik, zulüm ve açlık dalgalarıyla yutmak istiyordu bizi. Dağlar, bizi derinliklerinde saklayamıyordu; toprak ayaklarımızın altından kayıyor gibiydi. Sıcacık gözyaşları anamın yanaklarından usulca süzülüyordu. Korku ve endişe bizi boğuyor, bunalıyoruz. Onlara bakıyor, söyleyecek bir şey bulamıyordum. Bizi neler bekliyor, ne olacak kestiremiyordum.

Neden sonra Xelil:

— Kalkın buralardan gidelim! dedi. Çaremiz yok, kaçalım. Eğer öleceksek adam gibi ölelim.

Babam:

— Nereye? Kime gidelim? Kim kendini bize feda eder, kim bizi o zorbalardan koruyabilir?

Annem araya girdi:

— Hesen, çare yok! Durduğumuz hata. Daha zamanımız var. Gece bitmeden Hebizbini Kasrı'na, Osmanê Hesenê Temo Gewrê'nin evine yetişebiliriz. Osman iyi arkadaşındır. Bizi birkaç ay saklar.

Annemin önerisi akıllarına yattı. Her biri bir yatak sırtlandı. Ben de ellerim boş arkalarından yürüdüm, evimizi yurdumuzu terk ettik. Malı mülkü, davarı sığırı geride bıraktık. Yalnız Xelil bir dananın boynuzundan tutup önüne kattı. Babam itiraz etti:

— Madem bıraktık hepsini bırak, bırak o da kalsın.

Ama Xelil dinlemedi. Osman'ın evine gelince dana aniden kaçmaya başladı ve Osman'ın oğlu ile Xelil de peşine düştüler. Babam seslendi arkalarından:

— Yakalayamazsanız ateş edip öldürün.

Az sonra yakalayıp getirdiler ve oracıkta kesip kazana koydular.

Geride bırakıp geldiğimiz onca bağ bahçe, mal mülkten sonra danaya acımıyorduk artık. Biz o danayı takip ederek bizi bulacaklarından da korkmuştuk. Artık gün aydınlıktı, danayı her gören Kasır'dan geldiğini anlayacak ve böylece izimizi bulabileceklerdi. O zaman bizim de Osman Hesen'in de çekeceği vardı. Bizim kaçak olduğumuzu ve Kasır'da olduğumuzu kimse fark etmedi. Bizi bir ay boyunca evde konuk ettiler, gizlediler.

Garabêt, her yerde bizi arıyordu, her yana adam salmıştı; anlaşılan canımıza okuyacaktı. Babam daha güvenli olması için bir gece öte beriyi sırtlanıp bir solukta Bêdermemo köyüne götürdü bizi. Orada teyzemin çocukları vardı. Köyün sahibiydiler ve köy bir akraba köyüydü. Yabancı yok, ikilik yoktu. Oraya varıncaya kadar da babam nereye gideceğimizi söylemedi. Öyle ya yerin kulağı vardı.

Bêdermemo'daki akrabalar bizim için, ellerinden gelen her şeyi yaptılar. Annemin teyzesi Ereb'in çocukları 'keya'lık yapıyordu,

çünkü köyde tümü akrabaydı ve aralarında herhangi bir husûmet yoktu. Düşmansız ve dedikodusuz köy tam da bizim gibi kaçakların yeriydi.

Bêdermemo'da akrabaların arasındayız. Bir dediğimiz iki olmuyor. Tek korkumuz Garabêt'in hışmı. Hatta bir gün Garabêt yetmiş seksen jandarmayla Bêdermemo'yu sarmış; bizi, özellikle Mele Xelil'i arıyorlarmış. O sıra keya Saido'ydu. Büyük fedakârlıklarla bizi saklamayı başardı. Bizi düşmanın eline, devletin, zorba Hesar müdürü Garabêt'in eline teslim etmedi. Babamla Xelil saklandı, annem kadınların arasına karıştı, ben Mele Said'in evinde çocuklarla kaldım.

Garip bir tesadüf, köyün melesinin adı da Said'di. Bu iki adaşın karıları da adaştı ve her ikisinin kızlarının adı da aynıydı: Sekina. Mele, Hıldihê köyündendi ve Mıhelmi idi.

Mele, Keya'yla olan bu benzerliğe gülerdi:

— Ben Said sen Said, benim karım Eyşê seninki Eyşê, benim kızım Sekina seninki de Sekina. Eğer Allah izin verirse çok iyi dost olacağız.

Seyda bana çok iyi davranıyordu. Hep onun yanında kaldım. Bana zorla ders verir, beni eğitmeye çalışırdı. Sorardı:

— Neden okumak istemiyorsun?

— Seyda, babam diyor ki 'Biz fırarız. Seyda sana ders verirse bedelini vermeye altınımız mı var?'

Mele, cevabım üzerine elimden tutup babama götürdü:

— Kekê Hesen, bu çocuğu bana ver.

Babam güleryüzlü:

— Seyda biz de istiyoruz ama elde avuçta bir şey yok ki, dedi. Sana karşı mahcup olmak istemiyorum.

— Yok yok, senden bir şey istemiyorum. Yemesi içmesi benden olsun. Bunun gibi bir çocuk okumasa yazık olur.

Beni alıp evine götürdü ve okuttu.

Garabêt birkaç gün Bêdermemo köylerinde kaldı. Köylüye dile gelmez işkenceler etti. Hele Keya'ya... Boynuna bir ağaç, koluna bir ağaç bağlarmış. Öyle bağlarmış ki adam bu halde kapıdan içeri giremezmiş ama o arkasından döve döve içeri sokmaya çalışırmış. Önüne karpuzla hayvan pisliği koyup emretmişler:

— Haydi ye bakalım!

Adam çaresiz karpuzla birlikte boku da yemiş.

Bu kadar sınırsız işkenceye rağmen hiçbir köylü, onursuz bir davranış göstermedi. Keya bütün bu zulme sessizce katlanıp kimseye zarar vermemiş. Birkaç gün sonra çekip gittiler, biz de ölümden kurtulduk.

BİRİNCİ DÜNYA SAVAŞI

1914'te büyük bir dünya savaşı başladı. Bu korkunç savaşın ilk kıvılcımları Sırbistan'da çaktı. Avusturya kralının oğlu Arşidük Sırbistan'da öldürüldü. Bunun üzerine Avusturya Sırbistan'a savaş açtı ve Almanlar da onları destekledi. Bu arada İngilizler ve Ruslar ise Sırbistan'a yardım ettiler. Jöntürkler'in Almanya'da olması, Türklerin Rusya'ya karşı Azerbaycan ve Kafkasya üzerinde hak iddiaları ve Turan emelleri onları Almanların saflarında yer almaya itti. Bu savaş bizim ülkemizi de sardı. Kürtler bu savaştan çok zarar gördü.

Savaş başlayınca Ermeni çeteler silahlanıp dağlara çıktı. Ermeniler hakkında vur emri çıktı. İç Anadolu ve batıdaki Ermeniler doğuya kaçıyor, kendini bilmez Kürt cahiller tarafından katlediliyorlardı. Midyat Tor Hıristiyanlar'ı Eynwerd köyünde ayaklanınca, çevrede ne kadar Kürt ağa ve şeyhi varsa toplanıp İslam adına Yakubi Hıristiyan Kürt kardeşlerini kırmaya başladılar. Kadın çocuk demeden katletmeye, yakıp yıkmaya, mallarını gaspetmeye başladılar. Bu arada kendileri de vuruluyordu. Ermeniler, devletin ve Kürt aşiretlerinin kuşatmasına rağmen yiğitçe direnmesini bildiler. Bu arada Hevêrkan da onlara yardım etti; yiyecek ve silah gönderdi. Dişe diş bir mücadeleyle kendilerini ölümden kurtardılar. Yerlerinde kaldılar ve çok sayıda düşman da öldürdüler.

O sıra biz Bêdermemo köylerindeydik. Garabêt'i de yakalayıp götürmüşler. Garabêt yolda, Silêbên köyünde Hesarlı biri tarafından vurulup öldürülmüş. Artık Garabêt'ten kurtulmuştuk. Onun ölümünü duyunca köye döndük. Çok çektik, dağıldık ama nihayet kendi köyümüzde, kendi evimizdeydik.

Çok geçmeden Xelil'i bir daha yakaladılar. Hemen İzmir'e, Batı cephesine gönderdiler. Ruslar kuzeyden ülkemizi işgal etti. Ermeni çeteleri önde, Rus ordusu arkasından zaten perişan olan Kürt bölge-

sine girdiler. Köyler yanıyor, insanlar ölüyordu. Kürtler yerlerini terk ederek güneye indiler. Yağmur, kar, soğuk demeden düşmandan kaçmaya çalıştılar. Ordu ise karşı koyamıyordu. Kars, Ardahan ve Hasankale'de çok kanlı savaşlar oldu. O zamanlar dervişler Hasankale üzerine ağıtlar söyler, kadınları ağlatırlardı. Bu olaylar Kürt halkının yüreğine çok büyük bir Rus ve Ermeni düşmanlığı yerleştirdi. Onlara karşı ölmek; İslam dini için ölmek, namus için ölmek olarak görülüyordu. Herkes her şeyini feda etmeye hazırdı.

Seferberlik başladı. Açlık kol geziyordu. Şeyhler ve ağalar "gönüllü" askerler topluyor, kendileri de başında savaşa, İslam dini için çarpışmaya ve ölmeye gidiyorlardı. Çok sayıda Kürt soğukta, kışta, karda yitip gitti. Sayısız çocuk babasız, sayısız kadın kocasız ve sahipsiz kaldı. Bir yandan savaş, bir yandan açlık ülkeyi ve ulusu kasıp kavuruyordu. Bizim köyde de birçok ocak söndü. Milyonlarca kadın, çocuk, erkek; duvar diplerinde koleradan, tifodan yaşamlarını yitirdiler. Yüz binler savaş meydanlarında can verdi veya esir düştü. Yine yüz binler Kürt düşmanı Türkler tarafından dağ başlarında ve yollarda kaybedildi.

Devlet, "muayene" adı altında bizden varımızı yoğumuzu alıyor, aç ve sefil bırakıyordu. Dayak ve kamçı, Kürt insanının sırtında, yaşlı ve çocuğun bedeninde kapkara yaralar açıyordu. Hepimiz hasta, aç, yalınayak, yersiz ve yurtsuz; kara soğuğa karşı koymaya çalışıyorduk. Kuzeydeki halk düşmandan, İslam dininin düşmanlarından canını kurtarmak için bize gelmişti. Biz aç, onlar aç sürgün, sersefil, yol bilmez, iz bilmezdik.

Onların tek bildikleri din düşmanlarından kaçtıklarıydı; başka bir bildikleri yoktu. Bir tek amaçları vardı: Ölümden kurtulmak... Oysa ölüme daha çok yaklaşmaktaydılar. Üç başlı bir devin; soğuk, hastalık ve açlığın kucağına düşmüşlerdi. Büyük savaş ülkeyi mikroba ve hastalığa boğmuştu. Soğuk, koca bir dev gibi Kürdistan'ı ezmişti. Gidecek, sığınacak bir yer yoktu. Ölüm köşe bucak onları arıyordu. Çoluk çocuğu düşmandan kurtarsalar da, savaştan kurtulsalar da, hastalıktan, soğuktan ve açlıktan kurtuluş yoktu. Gerçekte onların yaptığı yağmurdan kaçıp doluya tutulmaktı. Kan dökücüden kaçıp kan emiciye sığınıyorlardı. Duvar diplerinde can verip gidiyorlardı. Kefensiz ve sabunsuz kara top-

raklara giriyorlardı. Dileniyorlardı. Düşmandan kaçtıkları doğruydu ama Kürt ve Türk kardeşleri düşmanı hiç aratmıyordu.

Ülke tarifi zor bir barbarlığın ve sefaletin içinde yüzüyordu. Her köşe ölüm, her yer viran, her toprak işgal demekti. Evine birini alamazdın. Kars'tan, Ardahan'dan Bitlis'e kadar olan yerler terk edildi. Köyler alev alev yanıyordu ve yiyecek ekmek yoktu. Ruslar ne yapacaklardı bomboş toprakları?

Bu yüzden bazı Kürt ileri gelenlerine çağrıda bulundular: "Sizi öldürmeye, talana gelmedik; size devlet kurmaya geldik, özgürleştirmeye geldik. Topraklarınıza dönün, ülkenizi kurun." Bu bir işbirliği önerisiydi.

Bunu mektupla Kürt aydınlarına ve ağalarına bildirdiler. Bu önerilerini, Bedirxan Paşa'nın oğulları Kamil Bey ve Ebdirezak Bey kanalıyla önde gelen ağalara ve beylere bildirdiler. Mektubu alanlarsa şunlardı: Kör Huseyn Paşayê Heyderi, Cemilê Çetoyê Xerzi, Mihemedê Eli Sasoni.

Kör Huseyn Paşa Heyderi daha sonra, Hacı Musa Begê Xweti ve aileleriyle Türkiye'den kaçıp Amud'a geldiler. Birkaç defa birlikte oturup sohbet etme fırsatı buldum. Her şeyi açık açık anlattı. Bazı söyledikleri gerçekten beni etkiledi:

— Seyda, çok adam öldürdüm, çok soygun yaptım, diye anlatıyordu. Ama öbür dünyada Allah katında kendimi günahkâr saymıyorum. Ama Kamil Bey'in mektubuna verdiğim cevabı, ona karşı kullandığım dili hiç unutamıyorum. Kendimi çok günahkâr hissediyorum ona karşı.

Böyle diyor ve saçını başını yoluyordu. Sonra yumruğuyla kafasına vurup:

— Ulan Huseyn, ulan kör!.. diye hayıflanıyordu. Öbür dünyada ne cevap vereceğim Kamil Bey'e?

Bazen iç çekiyordu:

— Keşke daha sağken Haydaran'ı bir görebilsem.

Haydaranlı Kör Huseyn Paşa daha sonra Hacı Musa Bey'in oğlu Medeni tarafından öldürüldü. Bunun üzerine Mele Mustafayê Berzani, ceza olarak Musa Bey'in kardeşi Nuh Bey'i öldürdü. Medeni ise çok sonra Huseyn Paşa'nın adamları tarafından öldürüldü.

İkinci ve üçüncü mektupları Evdirehman Eliyê Yunis anlatıyor:

"Mektup, kardeşim Mihemed'in eline geçmişti. Birlikte Cemilê Çeto'nun yanına gittik. Mektubu okuduk. Güldü, 'Yahu bunun aynısı bana da geldi ama ne cevap vereceğimi bilemiyorum,' dedi. Babamın başı üzerine yemin ederim ki, Şeyh Mehmûdê Zoqeydê 'evet' demezse bu iş olmaz.

Üçümüz binip Şeyh'e gittik ve durumu anlattık:

— Biraz yalnız bırakın da düşüneyim, dedi Şeyh.

Yarım saat sonra cevap verdi:

— Valla Cemil, ben yetmiş yaşındayım. Bu yaştan sonra Müslümanların namusunu Rusların ayakları altına atamam. Ama eğer bir ülke kuracaksanız varın kurun, beni karıştırmayın.

Şeyh'in evinden çıktıktan sonra Cemil:

— Eğer Şeyh Mehmud 'olur' demezse karılarımız bile yatağına almaz bizi."

Bunun üzerine olayı unutup evlerimize gittik.

Bu olayları hatırladığımız zaman elimize birçok fırsatın gelip geçtiğini görürüz. Ama bütün bunlar şeyh ve ağaların eline geçmiştir. Çünkü onların dışında muhatap yoktu Kürdistan'da. Hayır da şer de onlardan sorulurdu. Bu onların günahı değildi sadece, okuyamamış olmanın ve aydınlanmamış olmanın da rolü vardı bunda. Din ve aşiret düzeni başımızdaki en büyük düşmanlardandı. Kürtler geriydi. Özgürlük, uzak bir deryanın görünmeyen dalgaları gibiydi.

Aşiret töresi kıskacından çıkamamıştık. Din istismarı insanların iliğine işlemişti. Buna çare bulacak, milleti ileriye götürebilecek bir babayiğit ise ufukta görünmüyordu.

ANNEM İLE BABAM

Annem kısa boylu ve şişmandı. Çok sempatik ve iyi kalpli biriydi. Yumuşak mizaçlıydı, düşkünün ve yetimin dostuydu. Delileri, kimsesizleri, açları korurdu. Hastaları, kelleri etrafına toplar, üstlerini başlarını yıkar, karınlarını doyururdu. Herkesin övgüsünü, sevgisini üzerinde toplamıştı. Çok iyi pamuk ve yün eğirirdi, iyi bir aşçıydı. Çok lezzetli erişteler yapardı. Türkü ve hikâye de bilirdi. Okuması yazması yoktu ama görgüsü vardı. Annesi Xeco,

Keyxweler'den Huseyn'in kızıydı. Ondan dolayı ağa yeğeni sayılırdık. Tahminime göre ellisinden az değildi.

Babam ince, uzun boyluydu. Altmışından fazla gösteriyordu. Vicdan sahibi ve dobra bir insandı. Köyde çıkan anlaşmazlıklarda, kararı babamın vicdanına bırakırlardı. Ağa'ya, ailesine hep karşı çıkardı. Onlara düşman değildik. Zaten kendimize hep onlardan birini ağa seçerdik.

Hiçbir güçleri olmazdı ağalara karşı. Ne yapsınlar? Her zaman yoksul, her zaman zayıftılar. Kendileri ağalık yapamazlardı ama ağaların yaptıklarını ise kabullenemezlerdi. Babam, annemin bu kadar müşfik ve eliaçık olmasından hoşnut değildi ama yaptıklarına da pek ses çıkaramazdı.

Evimizde Medina adında kör bir kız vardı. Ona annem bakıyordu. Biz onunla hiç geçinemez, daima kavga ederdik. Diyelim o gün yemekte et var, hemen anneme çıkışırdı:

— Oğlunun eti niye benimkinden fazla?

Annemin onun elini tutup etlerin üzerinde gezdirmesi, eşit olduğuna ikna etmesi gerekiyordu. Babam bir yıl Midyat cezaevinde tutuklu kalmış, yıllarca da Qesra Qelender'de kaçak olarak yaşamış. O dönemi hatırlamıyorum. Hatırladığım ilk şey, annemin ve babamın apak saçlarıydı.

Babam baştan ayağa ak kıyafetler içindeydi. Özgüvene sahip bir insandı. Yaşlı haliyle ağaya karşı çıkardı. Bu kavgalarda çok defa Ağa evine gelip özür dilemiştir. Bir defa bizim evde Ağa gençlerin üzerine sigara külü döktü. O gittikten sonra babam gençlere:

— Boş verin, bahane arıyor, dedi, sizi öldürtmek için bahane arıyor.

Babam 1918'de, Amud'da vefat etti. Annemse bir yıl sonra Bêdermemo'da vefat edince perişan olduk.

Annem, babama on bir çocuk doğurmuş. Sadece üç çocuk hayatta kalmış: Ablam Asya, abim Xelil ve ben. Bizi terk edip soğuk topraklara göçtü annemle babam.

Babam sağlığında ablam Asya'yı bacısının oğlu Xelil'le evlendirmiş. Xelil Hesarlı'ydı ve Amud'da meleydi.

Üç amcam vardı. İbrahim genç yaşta öldüğünden görmedim. Eziz'i hatırlarım ama o da genç yaşta Adana'da öldü. Bir kızı ba-

bamın amcazadelerinden Feto ile evli. Mahmud'dan iki erkek ve bir kız kaldı: Şêxmuz, İsmail, Fatim. Ben üçünü de gördüm. Onların da ailesi Adana'da kaldı. Bizim aileden on bir genç insan, kimi kan davasından, bir kısmı da Kars-Ardahan cephesinde vurulup öldüler.

Büyük savaştaki halimizi anlatmıştım. İşte o sıra ablam Asya'nın kocası hastalanarak öldü. Ablam dört çocuğuyla dul kaldı. Babam beni ve annemi Hesar'da bırakarak ablama gitti. Ablam genç ve güzeldi, yalnız kalması doğru olmazdı.

Babam Amud'a, Xelil askere gitti. Annemle yalnız kaldık. O sıralar Xıdo ve Emine adında iki muhacir bizde kalıyordu. Onlara bakıyorduk. Xıdo kısa boylu, şişko, iri kafalı bir çocuktu. Emine ise ince, kumral ve çok güzel bir kızdı. Bitten başı kel olmuştu ve annem bitlere karşı başına derman çalardı. Annem bana takılırdı:

— Emine'yi sana alacağız oğlum.

Bense çok kızar Emine'yi döverdim. O ise beni kızdırarak intikamını alırdı:

— Tabii ben senin sevgilinim; tabii, tabii...

Bizim kör Medina artık büyümüş, çoktandır uğramıyordu. Bu arada kendine de koca arıyordu. Kör, huysuz Medina'yı kim karı diye alırdı ki?..

Emine ise güzeller güzeliydi. Ömrüm boyunca öyle güzel bir kız görmedim. Yoksul ve yetim olduğu için sevemiyordum. Onu bugün görsem elinden tutar bir daha bırakmazdım. Çocuktum o zamanlar, aklım pek ermiyordu, belki de o beni sevememişti.

TEYZEMİN OĞLU XELİL

Babaannemin adı Temo imiş. Annemin Hesen adında bir kardeşi varmış ve genç yaşta ölmüş. Dedemin malını annemle teyzem Emine paylaşmış. Teyzemin oğlunun adı Xelil, kızının adı ise Fatim'di.

Xelil şakacı biriydi. Her defasında bizim kapıyı çalar:

— Anne, anne; kapıyı aç, ben oğlun Xelil, diye annemi kandırırdı.

Daha sonra annem kanmaz oldu:

— Haydi ordan kandırıkçı, gene numara yapma! diye azarlardı.

Abim Xelil bu defa gerçekten İzmir'de askerden firar edip eve gelmiş, kapıyı çalmış:

— Anne anne, kapıyı aç, ben oğlun Xelil.

Annem kapıyı açmadı:

— Haydi oradan kandırıkçı, gene numara yapma! deyip yeniden uykuya dalmış. Bütün ısrarlı kapı çalmalarına rağmen annem yatağından çıkıp kapıyı açmamış. Çaresiz Xelil, kapıyı kırıp içeriye süzülmüş.

Abim Xelil'in İzmir'deki askerliği sırasında başarısız bir firar girişimi de olmuş. Bir grup arkadaşıyla on bir gün dağlarda yürüdükten sonra bir köyde yakalanmış. Her birine elli sopa vurulduktan sonra yeniden silah altına alınmışlar. Şansa bak ki onun bölüğünü Bağdat cephesine, İngilizlere karşı göndermişler. Amud'a gelince iki amcazadesiyle firar etmiş. Ablamın evinde karınlarını doyurduktan sonra ikişer ekmek de yanlarına alıp Omeri dağlarına vurup Hesar'a varmışlar. Açlık zamanıydı o günler... Yolda önlerine çeteler çıkmış, ekmeklerini almışlar ellerinden. Acıkınca da üstlerindeki elbiseleri kuru üzümle takas etmişler. Nûnbê'de yakalanmışlar ama köyün keyası jandarmanın elinden kurtarmış. Sabaha karşı doğup büyüdüğü, çocukluğunu geçirdiği mekâna gelmiş. Bu defa da anası açmaz kapıyı, öteki Xelil sanıyor.

Kapıyı kırıp içeriye girmiş. Biz uyuduğumuzdan nasıl içeri girdiğini fark etmedik. Bulduklarıyla karnını doyurduktan sonra başucumuza gelip dikilmiş. Eliyle yüzümüzü okşamış. Annem aniden çığlığı bastı:

— Aaa! Sen de kimsin?

Xelil sakin sakin cevap verdi:

— Benim ben, anne, oğlun Xelil!

Annem sesini tanıdı ve yatağından fırladı. Ben de annemin sesine uyandım ve kucaklaşıp öpüştük.

— Açım, karnım aç.

Annem sepete doğru gidince Xelil:

— Sepettekini bitirdim. Başka yok mu?

Pilav yaptı annem ve Xelil hepsini mideye indirdi. O gece vakti çamaşırını üstünü başını yıkadıktan sonra uykuya daldı. Ertesi gün uyanınca yeniden yemeye başladı. Günlerdir bir şey yememişti. Sonra vücudunu açtı. Bit yeniklerinden her tarafı yara içindeydi. Kaşınmaktan vücudunda kıl kalmamıştı.

Köyde müdür ve ağa vardı, onu nasıl saklayabilirdik? Xelil köyü bırakıp Amud'a gitti. Açlık kol geziyordu. Her gün içimizden birkaçı duvar diplerinde ölüp gidiyordu. Çocuğunu bir çuval arpaya satanlar vardı. Artık köyde kalamazdık. Bir söz vardır hani; birinin ineği ölür, ötekinin köpeği semirir... Bu savaşta nice koç yiğidin ineği öldü ve nice sahtekârın, zalimin köpeği şişip semirdi. Her şeye rağmen insanlıklarını unutmayıp ekmeğini açlarla bölüşenler vardı. İşgalden, açlıktan ve hastalıktan kaçanlara kucak açanlar vardı. Yetimi ve dulu evinde barındırıp her şeyi onlarla paylaşanlar vardı. Dışarıda aç kalmasın, nefislerini sağda solda köreltmesinler diye beş kadını nikahına geçirenler vardı, ama o da açlığa ve hastalığa bir çare değildi. Bütün bu sorunların muhatabı devletti, ama devlet sadece vergi söz konusu olunca vardı ve derde dert katıyordu; hırsızdı, soyguncuydu, millete düşmandı. Milleti soyuyor, rüşvet yiyordu, kısaca düşmandan daha düşmandı. Ama halk bilinçsizdi. Dua ediyorlardı:

— Allah sizi başımızdan eksik etmesin, diyorlardı: Hepimiz Müslümanız, hepimiz din kardeşiyiz.

Onlara göre devlet ne yapsa vacipti. Ama "dış düşmanın" yaptıkları karşısında gayet hassastılar.

Onlar gâvurdu, kadınların karnını deşiyorlardı... Çocukları öldürüyorlardı...

Ve onlar, padişahın koca bir deniz suyunun üzerinde namaz kıldığından şüphe duymuyorlardı.

OKUMAYA BAŞLIYORUM

Anlattığım gibi bir ara Bêdermemo köylerindeydik. Bu köyler, Omeri ve Mıhelmi aşiretleri arasındaydı. O birkaç parça köye Xırbehên Omeri derlerdi. Bazen Mıhelmi, bazen de Omeriler ile birlikteydiler.

Sözünü etmiştim, Bêdermemo melesi Said, beni çok sevmişti ve evinde bana bakıyordu. Hanımı Eyşê üstümü başımı yıkar, bakımımı yapardı. Çoğu zaman onlarda yatar, onlarda yer içerdim. Gerçekten annem gibi bakıyordu. Üç oğlu bir de kızı vardı: Salih, Namo, Huseyn ve kızı Sekina.

Mele Said köylü çocuklarına Kuran dersi verir, çocuklar da ona ev işlerinde yardım eder, dağdan odun getirirlerdi.

Mele Said'in yanında başladığım Kuran'a, Hesar'a dönünce kadın bir mele olan Xoce'nin yanında devam ettim ve bitirdim. Xoce de beni çok severdi ve ben derslerde her zaman, herkesten başarılıydım. Kuran'ın yarısını kendi kendime ezberlemiştim.

Xoce, mele bir aileden gelmeydi. Babası, dedesi, dedesinin babası da meleydi. İki kız kardeşi, dört de erkek kardeşi vardı. Xoce'nin esas adı Zeyneb idi. Hep bana derdi:

— Allah bağışlasın... Ne kadar zeki. Ne kadar yetenekli. Ne kadar iyi çocuk.

Dervişlerden çok sayıda şiir ve stran (türkü) ezberlemiştim. Ben bunları kadınlara okur ve söylerdim, kadınlar ağlar, "Allah seni bağışlasın oğlum," derlerdi.

Mele Said'in yani Xoce'nin ailesi kimsesizdi, Mele Said çoktan ölmüştü ve aileye Xoce bakıyordu. Ölüler için dua okur, eline geçenlerle çocuklara bakardı. Her yaz zekat ve fitrelerini onlara verirlerdi. Yine de durumları iyi değildi. Xoce ailemizin candan dostuydu.

O zamanlar baş açık yalınayaktım. Belime bir sapan bağlamışlardı ve ben yaşıtlarımla oyunlar oynardım. O oyunlar hâlâ aklımda: Xezalê, texbeşo, tavukla horoz, uzun eşek, kerkê kerajoti, atlı ile yaya.

Bir arkadaşım kafamı kırmıştı, o kırığın izi hâlâ duruyor. Adı Şêxmûzê İsawo'ydu. Bir günde Simikê Helo çeşmenin başında eşek sudan gelinceye kadar dövmüştü onu. Ama tek başına değil, arkadaşlarıyla.

Küçükken kavgacı biri değildim. Musayê Seyid Eli hepimizi döverdi. Ağa'nın çocukları zaten ağaydılar. Onlara kimse el kaldıramazdı. Ağaydılar, ağalara her şey mubahtı. Bağlara bahçelere girerler, kimse neden girdin diyemezdi.

KEYXWELER

Keyxweler üç 'bavık'tı*: Mihemed, Hesen ve Huseyn. Üçü de Keyxwe Ehmed'in oğluydu. Mihemed'in Ebdırehman ve İbrahim adlı iki oğlu oldu.

* *Bavık*: Kürt aşiretlerinde farklı kollara ayrılan ataların her birini ifade eden deyim.

Ebdırehman'ın oğulları; Mıhemed, Ehmed, Salih, Sebri, Sıdqi ve Ebdıla idi. Mıhemed, babasının yerine ağa oldu. Mıhemed'in dört oğlu oldu, dördü de sırayla ağalık yaptı: Selim, Huseyn, İsmail ve Suleyman.

Selim, Diyarbakır zindanlarında öldü. Huseyn, Amud'da* ablamın evinde jandarma kurşunuyla vuruldu. Selim'den geriye çocuk kalmadı. Huseyn'in Celal ve Şewket adında iki oğlu vardı.

Huseyn'den sonra, İsmail ile Suleyman ağa oldular. Bazen aralarında anlaşmazlık çıkardı. Şu sıralar çocukları iyi geçiniyormuş ve onlar hâlâ aşiretin ağası. Doğrusu ağalık hep Mıhemed'in takımında kaldı.

AMUD'DA

Daha önce anlattığım gibi, köyde annemle yalnız kalmıştım. Xelil'den bir süre sonra biz de Amud'a gittik. Annem evdeki tüm varlığımız olan bir "ölçek" buğdayı iki torbaya koyup samanlıkta sakladı ve biz Amud yollarına koyulduk.

Bira Kevirdê'de muhacir bir kadın anneme sordu:

— Nene, bu senin oğlun mu? Maşallah, ne güzel çocuk...

— He kızım, benim oğlum. Altı-yedi çocuktan bana bu kaldı.

Kadın gittikten sonra, annem belinden bir iplik çıkarıp onun ayak izinin ölçüsüne göre kesti ve yaktı. Bir şeyler mırıldandı, okudu ve yüzüme üfürdü:

— Allah seni kem gözlerden korusun oğlum.

O zamanlar ne olduğunu anlayamamıştım. Beni nazardan korumak istiyormuş meğer. Demek annem nazara inanıyordu. Bu İslamın Kürtlere verdiği bir kültürdü.

Hesenikê Nurê bizim köylüydü ve "kem" gözleriyle nam salmıştı.

— Bugün Heseniko, Hemo'nun duvarına bakmış, 'vışş, ne kadar da yüksek' demiş, o anda duvar yıkılmış. Geçenlerde bir süvariye bakmış, 'vay be,' demiş, 'ne kadar semiz at', der demez at da yere yıkılıp boynu kırılmış, diye anlatılırdı.

* *Amud*: Suriye denetiminde olan, Kürtlerin yoğun olarak bulunduğu, Türkiye sınırına yakın bir ildir.

Bu, bizim insanımızın inancıydı. Bu yüzden annemle ablam da nazara inanıyordu. Ben inanmam.

Êla Feqi Hesen'de bir bölük muhacire rastladık. Fazla konuşmadık. Yolda bir soyguncu grubu çıktı karşımıza. Başları, Mihemed Ciziri'nin adamlarından biriydi. Altı yedi kişiydiler. "Nene sen yoluna git, biz muhacirleri bekliyoruz," dediler.

Biraz ileriye gidip gözetledik. O sırada Feqi Hesen'in adamları ansızın ortaya çıkıp çetenin etrafını sardı. Tüfeklerini ellerinden aldılar.

Amud'a vardık, korkunç bir kıtlık vardı. Bir ölçek buğday üç Osmanlı altınıydı. Biz dokuz boğaz olmuştuk. Bu sene nasıl geçecekti? Bu korkunç savaş biter miydi?

Biz çocuklar yabana, Milan kırlarına gider, yiyecek ne bulursak toplayıp ekmeğe katık ederdik. "Gunkavirk"* getirip çorbaya katardık, kenger getirir kaynatır yerdik. Bir süre sonra Amud'da demiryolu inşaatı başladı ve biz dört kişi orada çalışmaya gittik: Ben, Xelil, Eli ve Ubeydullah.

Bize günde dört somun ekmek, dört tas sarı İstanbul darısı, dört tas zeytinyağı veriyorlardı. İki somunu yiyor, ikisini eve getiriyorduk. Annem darıyı zeytinyağında kavurur pay ederdi.

Böylece o yılı geçirdik, üstelik biraz buğday da sattık. İnşaat şefimiz İsmail isminde bizim taraflı bir Kürt'tü. İsmail Efendi beni çok severdi ve beni ray makasçısı yapmıştı. Tren geldiği zaman kalkar kolu çevirirdim, gidince oturup keyfime bakardım. Aylıklar gelip dağıtılacağı zaman bana:

— Adamın biri üç ay çalıştıktan sonra ortadan kayboldu, dedi, onun ismi okununca 'benim' de, yanıma gel. O parayı sana vereyim.

Ne kadar olduğunu bilmiyorum ama o paranın sahibi olmuştum. İsmail Efendi, Êsê köyündendi, köyleri Kercewsê'nin yukarısına düşerdi. Çok güzel bir köydü. Bizim iş Cirnik ve Hasdê köprülerinin yapımıydı. O inşaat sayesinde çok sayıda insan açlıktan ölmekten kurtuldu. Çok insan o inşaattan "zengin" oldu.

Trenlerle Bağdat cephesine askerler taşınıyordu. Başıbozuk, düzensiz, açlıktan beti benzi atmış bölük bölük asker akıp gidi-

* *Gunkavirk*: Bir mantar türünün Kürtçe adıdır.

yordu, Bağdat'a doğru. Bir parça ekmeğe tüfeğini ve fişekliğini satıyordu zavallılar. Ben de iki ekmeğe bir tüfek ve fişeklik aldım. Ama kaça sattığımı hatırlamıyorum.

Benle Said Ağa arkadaştık. Bir çocuk çetemiz vardı ve ara sıra bostanlardan "yolumuzu" buluyorduk. Bir gün çırılçıplak bir İngiliz gördük. Jandarma noktasına kadar taşla sopayla kovaladık. Askerler onu görünce büyük bir saygıyla esas duruşa geçtiler. Musul'dan Amud'a bir esir grubu getirilirken onu üniformalar içinde bir arabaya binerken gördüm. Neydi, kimdi bu adam, bir türlü çözemedim.

Ne kadar zaman geçti bilmiyorum ama bolluk ve bereket dolu bir yıl başladı. Ekinler bol ve verimliydi. Kıtlık ve savaş bitmişti. Herkes yeni bir hayatın, yeni bir geleceğin umudunu taşıyordu. O umut dolu bahar günlerinin birinde yetmiş seksen yaşlarındaki babam, hayata veda etti, göçünü yükleyip kara toprağa karıştı. Aydınlık ve yaşanası bir dünyadan, karanlık ve sonsuz bir diyara gitti. Onu bir daha görmek kabil değildi ve o bizi göremeyecekti artık. Kara toprağa karışacaktı, gerisi yalan.

Yaşlı babamın sevgili yüreği durduğu zaman ben hastaydım. Kızamık çıkarmıştım. Benden başka herkes ağlıyordu. Ablam bana kızdı:

— Babası ölmüş, umurunda değil adamın.

— Niye ağlayacakmışım? dedim içimden.

Babam beni çok severdi. Evde bir ben olduğum için "biricik" muamelesi görürdüm. Bağlara gittiği zaman beni de götürürdü. Dönüşte beni eşeğin sırtına koyduktan sonra, güneş çarpmasın diye kestiği dalları başıma siper ederdi.

Bir defasında kavga etmiş, ona bir taş savurmuştum, kafası yarılmıştı. Beni kovalamaya başladı. Kaçtım ve gece yarısına kadar eve gelmedim. Anamın sesini duydum:

— Korkutmuşsun çocuğu. Kim bilir nerelere gitmiştir.

Babam bastonunu alıp çocukların içinde aramaya çıktı. O arada yerimi söylememeleri için tembih ettikten sonra eve gittim. Annemin yatağına girip saklandım. Babam içeriye girdi:

— Haydutu bulamadım.

Annem:

— Karışmazsan yerini söylerim, deyince evde olduğumu anladı, yüzümü gözümü öptü:

— Oğlum seni dövmem, ama sakın bir daha yapma. Adam babasını döver mi? dedi, Bak bakalım, kimse babasını dövüyor mu, eşşek!

Babam yoktu artık, baba yurduna dönmemiz gerekiyordu, Hesar'a, dost ve akrabaya, toprağımıza... Ama Bêdermemo'da yolumuzu kesti köylüler:

— Bağlarımıza bekçi olun. Biraz para biriktirip Hesar'a gidin. Belki o zaman devletin, ağanın vergisini haracını verebilirsiniz.

Doğruydu. Güze doğru bağlara bekçi olduk Xelil'le. O arada yaşlı anamızın ölüm haberini aldık. Bêdermemo'ya defnetmişler. Annemin ölümü, babamın ölümünden daha ağır geldi bana. Çok büyük acı duydum, hayatımın rengi değişti. Ağlamadım, ama hâlâ yüreğim için için yanıyor, annemin ölümüne.

Biz iki kardeş bağ bekçisiydik ve işimizden hiç memnun değildik. Ama başka çaremiz de yoktu. Akşam yaşlı annemizin haberini duyunca, ikimiz de konuşmayı, işi unuttuk. İkimiz de susup bir umut ışığı vaat etmeyen geleceğimizi düşündük. O ölüm bir türlü hayalimden gitmek bilmiyordu ve hayata isyan ediyordum, sömürü ve baskı düzenine isyan ediyordum.

Annemin mezarı köyün batısındaydı ve iki ağaçla belirlenmişti. Biri başucuna dikilmiş, ötekisi boylu boyunca uzatılmıştı. Köylü başsağlığına geldi, işimize gücümüze bakmamızı söyledi ve biz de işimize gücümüze baktık.

Bêdermemo ve Mesken köylüleri geçinemezdi. O yüzden bağlarına kendileri bekçilik etmiyor, bize bekçilik yaptırıyorlardı.

Birinde Meskenliler üzüm çalmaya geldi ve biz iki kardeş onları kovaladık. Bizim elimiz boştu, sadece benim sapanım vardı. Ama karşıdakiler on-on beş kişiymiş, bağların arkasında saklanıp pusu kurmuşlar. Üzerlerine gidince bizi taşladılar, biz kaçınca da kovalamaya başladılar. O arada Xelil ayağını tutup bağırmaya başladı:

— Vay anam bacağım kırıldı, bacağım!..

Yanına gidip doğru olmadığını anlayınca yaygarayı bastım:

— Ulan kardeşimi öldürdünüz, kardeşimi öldürdünüz! diyor. sapanımı doldurup taş atıyordum. Bu hengâmede kaçıp kaybol-

dular. Mele Xelil onları kandırmıştı ve biz sağ salim köye dönmüştük.

Bir süre sonra ablam Asya bizi ziyarete geldi. Xelil'i beraber Hesar'a götürdü. Ona dayımızın kızını istedi, evlendirdi. Beni de beraberine Amud'a götürdü.

Ablamın hizmetçisi olmuştum. Her işine beni koşturuyordu. Yapacak bir iş kalmayınca kızar "haziro" derdi. Yani "çalışmayan", "sadece yiyen", "hazır yiyici" diye beni azarlardı. Çocuklarına ise, bana yaptıklarından daha fazlasını yapardı. Çocuklarını çok döverdi. Çok aptal ve basit bir kadındı. Ben okumak istiyordum, ama o beni çobanlığa ve işe koşuyordu.

Beni keçiye koyuna gönderir, çoban yapar, ya da ev işi gördürürdü. Çarıklarım da benim kesemdendi. Bazen de oğlu Eli'nin eskilerini giydirirdi. Yetimdim ve gidecek yerim yoktu. Kız kaçırmak dersen, ablamı çekmekten daha zordu. Ama ne de olsa ablamdı, kahrını çekmek zorundaydım.

DÜNYA SAVAŞINDAN SONRA

Büyük savaş bitti. Tüm ülke, tüm devlet kurumları büyük savaşın ağır şartlarında felâkete uğramış, mahvolmuştu. Büyük imparatorluk, köhne bir duvar gibi yıkılmıştı. Rus ordusu Bitlis'e kadar inmişti. İngilizler; Filistin, Irak, Mısır, Hicaz, Tunus ve Fas'ı Osmanlıların elinden almıştı. İstanbul tahtının dostları, bu sahipsiz ülkeyi paylaşmak istiyordu. Padişah teslim olmuştu. Suriye, Lübnan ve Cezayir Fransızların; Irak ve Filistin İngilizlerin eline geçmişti.

Kürdistan'ı bir zamanlar İran ve Osmanlı ikiye bölmüştü. Şimdi ise parça parçaydı. Bu sırada Kürtler ve Ermeniler bağımsızlık mücadelesi veriyorlardı. İki ulus da bu yerlerin kendilerinin olduğu iddiasındaydılar. Ermeniler, "Burası anavatanımızdır," diyorlardı. Kürtler ise, "Burası binlerce yıllık Kürt yurdudur, adı da Kürdistan'dır," diyordu.

Sonunda ne o, ne öteki başarı elde edebildi. Tarihte Ermenistan ve Kürdistan isimleri sadece birkaç yıllığına Usbet-ül Umum'un raflarında kaldı, o kadar. Anlaşmaya göre Bitlis'in kuzeyi Ermenistan, güneyi ise Kürdistan olacaktı. Ama olmadı. Ka-

bul etmek lazım ki, Kürtler ve Ermeniler bağımsız olacak bir güce ve birikime sahip değillerdi. Birleşip bağımsızlık ilan edeceklerine, kendi aralarında büyük bir dalaşa girdiler. Büyük savaşta ülke kan gölüne dönmüştü. Boz bulanık bir ortamda körü körüne birbirlerini boğazladılar. Vahşi hayvan sürüleri gibi birbirlerini yiyip bitirdiler. Perperişan Osmanlı devleti, her iki halkı da tek tek boğazladı veya birbirine saldırttı.

Bütün bu utanç dolu yıllar kara bir sayfa olarak künyemize yazıldı. Bunları yazmaya bile elim varmıyor. Ama yazılması ve bilinmesi lazımdı. Bunu, bundan sonraki kuşaklara ışık tutsun diye koydum satır aralarına.

EKİM DEVRİMİ

1917'de Çarlık Ordusu Kürdistan'dan çekilip gitti. Yerinden yurdundan olan Kürtler, birkaç yıl düşman işgalinde kalan yurtlarına geri döndü. Lenin önderliğindeki Rus Bolşevikleri iktidara geldi. Ülke proletaryanın yönetimine geçti. Komünistler, çökmüş devletle anlaşıp Kürdistan'dan çekildi. Erivan Ermeni-milliyetçileri dağıtıldı ve çoğu öldürüldü. Ama İngilizlerin kışkırtmasıyla "Büyük Ermenistan" idealleri hiçbir zaman bitmedi. Birleşmiş Milletler'de Kürtlere çok tatlı sözler verildi ama hiçbiri yerine getirilmedi. İsmet İnönü toplantıda söz almış, "Eğer Kürtler bağımsızlık isterse veririz," demiş, "Ama Kürtler bağımsızlık istemiyor. Bağımsızlık isteyen Kürtler bizim Kürtler değildir, onlar dışarıdan gelmiştir."

Ülkedeki Kürtler, Türklerin işgalindeki Kürtler, yani Müslüman Kürtler bir yazılı belge imzalayıp gönderdiler:

— Biz sadece Müslümanız ve Müslüman Türk kardeşlerimizden ayrılmak istemiyoruz. Bağımsızlık isteyenler Kürt değildir ve biz onlara inanmıyoruz.

Bu belgeyi tüm tanınmış Kürt ağa ve şeyhlerine imzalatıp mühürlettiler. Mühürleyenlere birer "anahtarlı" tabir edilen tüfek, bir kısmına da para verdiler ve o sayfa böylece kapandı. Dışarıdan bağımsız Kürdistan etkinliği yürüten kişi Suleymaniyeli Şerif Paşa'ydı. Avrupa'da resmi olarak Ermenileri Nubar, Kürtleri ise Şerif Paşa temsil ediyordu. Şerif Paşa, Kürt ağa ve beylerinin Türklerden yana tavır almasına üzülerek bir daha Kürdistan toprakla-

rına ayak basmamaya yemin etti. Derler ki, birinde Bağdat'a gelmiş. Kürt gençleri onu Süleymaniye'ye davet etmişler. Reddetmiş:

— Gelmemeye yemin ettim, yeminimi bozamam.

Türklerin bildiriyi dolaştırdıklarına ve ağalara imzalattıklarına ben de şahit oldum. Ama anlamını, nedenini bilmiyordum. O dönemde hemen hemen bütün şeyhler padişahtan yanaydı ve Türklerle Kürtlerin ayrılmasını istemiyorlardı.

Beylerle ağalar durup dururken işgalciye hizmet ediyordu. Birbirleriyle savaşıyor, köylerini yakıyor, işgalci karşısında kendilerini zayıf düşürüyorlardı.

Düşmana bundan daha daha büyük hizmet olur mu? Onlar zaten Kürdün vahşi, yaban, cahil ve dağınık kalmasını, aralarındaki düşmanlığın daha da büyümesini istemiyor muydu? Kürt dili bir aşiret, bir köy dili olarak kalmalıydı. Kimliksiz, tarihsiz ve köksüz kalmalıydı. Böylece asimile olup kaybolacaktı egemen kültür içinde.

Oysa yanılıyorlardı. Yüz bin yıl geçse de Kürt geleneği, dili, kül türü kaybolamazdı. Bir halkı zorla, zulümle, baskıyla eritmek mümkün değildir, aksine o ulusu daha çok uyandırır ve arayışa iter. Bin yıldır her türlü felâkete göğüs gerebilmiş Kürtleri, bundan sonra hiçbir güç yok edemez. Bir gün mutlaka amacına ulaşacak, özgür topraklarının efendisi olacaktır. Zenginlikleri kendisinin olacak, insanlık ve uluslar tarihinde hak ettiği yeri alacaktır.

Hain ağaların hizmetinin bedeli bir "anahtarlı" tüfekti ve tüfeğin kabzasına gümüşle bir yazı kazınmıştı: "Türk Ordusu Yadigârı."

İş bununla da kalmadı. Musul, İngiliz işgalinde iken Şeyh Mahmûd Berzenci'yi* onlara karşı kendi adına ayaklandırdılar. Böylece Kürtlerin Müslüman Türk kardeşlerinden yana olduğu, bağımsızlık istemediği görüntüsü yaratmaya çalıştılar.

Öte yandan Irak Arapları İngilizleri hoş tutup, ülkelerinde kurulacak bir Kürt ülkesi düşüncesinin önüne geçmek, bu konuda

* *Şeyh Mahmût Berzenci*: 1. Dünya Savaşı döneminde Güney Kürdistan'da etkin olan Kürt liderlerindendir. Tarih araştırmacısı *Lazarev'in* belirttiğine göre Berzenci, 1913 yılında federal bir Kürt devleti kurmak için çok uğraştı. Bu amaçla başta İngilizler ve Çarlık Rusyası yetkilileri olmak üzere, birçok kesimle ilişkiye girdi.

İngilizlerle anlaşmak istiyorlardı. Böylece Musul ve çevresi Arap toprağı olacaktı.

İngilizler ise Kürtleri kendi çıkarları için kullanmak istiyordu. O dönemde bağımsız bir Kürt ülkesi kurma çabası içinde olan aydınların karşısına yine cahil ve yobaz Kürtler dikiliyordu. Çok sayıda ayaklanma ve devrim yine Kürtler tarafından yenilgiye uğratıldı.

Çünkü Kürt cahili, aydınlanmış olanından çok daha fazlaydı. Ulusalcı düşünceler, az sayıdaki aydının dışına taşamamıştı. Aydınların öne çıkardıkları talepler, bir bütün olarak Kürt halkı içinde hayat bulmamıştı, çünkü bilinmiyordu. İngiliz ve Fransızlar çok güçlüydü ve kendilerini dünyanın hakimi olarak görüyorlardı. Sovyetler küçük ve zayıf ulusların hakları konusunda pek bir şey yapmıyordu. Amerika dünyadaki siyasi ve toplumsal hareketlere ilgisizdi ve Almanya ile müttefikleri savaştan ezilerek çıkmışlardı. İran, Irak, Suriye işgal altındaydı ve hiçbir varlık gösteremiyorlardı. İngilizler ve Fransızların, halkların ulusal haklarına herhangi bir saygıları yoktu. Kürtler gibi ezilen uluslar ise, ulusal birlik ve bütünlük sağlayarak ülkelerine sahip çıkmanın ortamını oluşturamadılar.

Bütün bu nedenler ve kapalı bir köylü-aşiret düzeni, ayaklanmaları başarısız kılıyordu. Ama yine de, halk, ağır bedellere mal olan bu başarısız mücadelelerden dersler çıkarıyor, deney kazanıyordu. Ben şahsen o sıralarda her şeyden habersizdim; kendi halimde karnımı doyurmanın ve camilerde eğitim görmenin ötesini bilmiyordum. Kürt nedir, neler olup bitiyor bihaberdim. Bu uykudan 1923 veya 1924'te Karacadağ'da Erganili Şewqi Bey tarafından uyandırıldım.

Şeyh Sait isyanından sonra, 1925'te Kürt olma bilincine vardım; o zaman ağalar, beylerle çalıştım, yani yurtsever ve ulusalcı ağa ve beylerle. İşgalcilerce öldürülen herkes ülkemin şehidiydi. Çok defa ağaları beyleri över, arkadaşlık ederdim. 1937'de Amud'da bir Jönkürt okulu açtım, gençler Kürt dili ve yurtseverliği öğrensin diye. Ama Hıristiyanların da önayak olmasıyla Kürt ağası Newafê Hesen tarafından kapatıldı.

ELİKÊ BETÊ VE NUSAYBİN

Daha önce Elik'in Osman Ağa'yı bahane ederek Omeriler'e baskı yapmaya kalkıştığını, bu nedenden dolayı İzedin'le devlet kurma konusunda anlaşamadığını, aralarında olaylar yaşandığını anlatmıştım. Sonra Elik ile Ehmedê Suleyman, Nusaybin'i bastı, cezaevine saldırarak tutukluları salıverdi. Ertesi gün Türk askeri şehri sardı. Elik bütün şehir yöneticilerini rehin alarak çıktı gitti. Ama Hevêrkan'da Omeri, Dekşûri, Hesari, Kosi ve Hebizbini güçlerince sarıldı. Buna Türk ordusu da eklenince yenildi, Elik öldürüldü. Suleyman yaralandı.

Emerê Çetolar, Binyatan aşiretinin büyükleri idiler ki bunlar da Omeri kökenliydiler. Bu olaylar sırasında çok acı çektiler. Hesenê Emerê Çeto güçlenmiş, Omeri reislerine başkaldırıyordu. Ama Mihemedê Ehmed birkaç defa onu yenince köyünü terk edip Amud'a, Ferhan Ağa'ya sığındı.

Yine o sıralarda Hesenê Emer'in oğlu Suleyman, Xerabêbaba köyünde ayaklandı. Mihemedê Ehmed çok sayıda adamıyla köyü sardı. Kanlı çatışmalardan sonra Suleyman'ı, ailesi ve birkaç adamıyla bir eve kıstırıp yaktılar. Köy ortadan kaldırıldı.

Suleyman, yakışıklı, zeki ve cesur biriydi. O sıralar biz Amud'da oturuyorduk. Yangını karşıdan seyrettik. Hesenê Emerê Çeto uzaktan olup biteni seyrediyor, ağlıyor, ama oğlunun imdadına koşamıyordu.

Mihemedê Ehmed, Suleyman'ın karısına çocuklarıyla birlikte dışarı çıkma izni verdi. Ama kadının cevabı kesindi:

— Benim ve çocuklarımın kanı, Suleyman'la arkadaşlarının kanından daha mı kırmızı? O ölürse biz de ölelim, deyip dışarı çıkmayı reddetti.

Mihemed Xerabêbaba'yı alınca, büyük ağa Ehmedê Suleyman adamlarıyla gelip köyü zorla geri aldı. Mihemed de adamlarını toplayıp yeniden başkaldırdı. Ehmed'in kardeşi Huseyn öldürüldü.

Derler ki Mihemed, Ehmed'e, "Amca, çatışa çatışa Omeri'yi bitirdik," demiş. "Meseleye aşireti katmayalım, teke tek vuruşalım. Aşiret, sağ kalanın olsun."

Ehmed itiraz etmiş:

— Ben senin dengin değilim, ama seninle kapışacak birini yollarım.

O sıra Sada'da olan kardeşi Huseyn'i çağırmış, "Ehmedê İsmail'in oğlu bize meydan okuyor," demiş, "Göster kendini."

Huseyn atına atlayıp haykırmış:

— Kendi dengini mi aradın emmoğlu!.. Haydi davran bakalım!

Huseyn, Mihemed'in siperinin yanı başında vuruldu. Huseyn vurulunca Mihemed köyü terk edip gitti. Köy Ehmed'e kaldı. Mihemed; bilumum Omeri, Koçeki, Temiki, Mêrsini, Bulbili, Qelender ve Tat aşiretlerini kendine bağladı ve yönetti. O sıra Çalê'de olan Amcazadesi Ehmed yeniden kafa tutmaya başladı. Mihemed elçi olarak Herbê köyü melesi Ebdırehim'i göndermiş.

Bir keresinde Ebdırehim olayı bana şöyle anlattı:

"Sabahleyin eşeğime binip Çalê'ye gittim. Ehmed harmanda abdest alıyordu. Beni görünce güldü:

— Seyda, görüyorum ki birileri seni göndermiş.

— Doğru bildin Ehmed dedim, beni Mihemed gönderdi. Mihemed; 'Amcama selam söyle, de ki bunca yıldır Omeri'ye ağalık yaparsın, ocağın yıkılmasın, ben de Mihemedê Ciziri'nin oğluyum, ağalığı biraz da yeğenine bıraksa kıyamet mi kopar.'

— Mihemed'i bırak şimdi, dedi Ehmed. Peki sen olsan ne yapardın? Söyle bakalım, koskoca aşiretin yularını öyle 'ver' demeyle Ehmedê İsmail'in eline vermem doğru olur mu? Yoksa karşı çıkıp bu yolda adam gibi ölmek mi daha onurlu?

— Valla Ehmed, erkek adam zor gününde belli olur. Sen de Mihemed'e karşı çıkmaz ağalığı verirsen başında karı yazmasıyla dolaş...

— Git ona de ki; eğer Çalê'ye gelmezsen karından daha aşağısın, teressin! Yok ben ondan kaçarsam ben teresim.

Mihemed'e gidip aynen anlattım:

— Eğer sende de erkeklik varsa gider evini başına yıkarsın, dedim. Adamın ağzından kin püskürüyor. Git, o tilkiyi Çalê'den çıkar.

Mihemed adamlarını toplayıp Çalê'yi kuşattı. Ehmed tedbirini almıştı, her yana çukurlar kazmış, iyi savaşçıları her yana yerleştir-

mişti. Kasrı cephanelik gibiydi, silah ve yiyecekle doluydu. Aylarca idare ederdi. Nitekim kuşatma üç ay sürdü ve Çalê düşmedi. Derken kış bastırdı. O soğuklara, yağmura, çamura dayanamayan Mıhemed ve adamları geri dönüp gittiler. Ehmed yine ağa kaldı.

Ehmed işi burda bırakmadı. Mıhemed'den her an bir saldırı beklediği için işi kurnazlığa ve yalana vurdu. Yakın çevresini çeşitli vaatlerle ayartarak Mıhemed'i vurdurdu.

Mıhemed'in kardeşi Eli, Omeri ağalığından vazgeçmedi. Ehmed'e karşı durdu ve Etmanki yeniden iki düşman kardeş oldu. Birbirlerini ihbar edince Mardin valisi onları makamına çağırdı. İkisini yakalayıp bir arabaya bindirdiler, Sitewr'de (Mardin'in Savur ilçesi) hapis kalacaklardı. Ehmed yolda bir kurnazlık düşündü; ağlayıp sızladı, "Mıhemedê Ciziriler'in soyu tükendi," diye hayıflandı.

Yeğeni Eli, amcasının ağlamasını ona yakıştıramadı. Şaşkın bir vaziyette sordu:

— Yahu Ehmed Amca, ben de seni kılıçlar kesmez sanırdım. Bakıyorum yakalanmaktan, ölümden korkup ağlıyorsun.

— Yeğenim, ben senin amcanım. Bugüne kadar hiç ağlamadım ve hiç korkmadım. Sana acıyorum! Keşke sen yakalanmasaydın. Bari yerime Omeri ağalığını yapacak biri olurdu. İkimiz ölürsek, Mıhemedê Cizirilerin soyundan kim kalır? Kendim için değil, aşiretim için, senin için ağlıyorum.

— Eğer istersen kaçarım amca.

— Kaçabilirsen kaç. Çabuk yerine yurduna dön, işine bak. Yolda kendini iyi koru.

Uygun bir dar geçitte Eli arabadan atlayıp kaçtı. Jandarma bir iki ateş ettiyse de ıskaladı, Sûrgiç dağlarında Eli'yi koyduysan bul. Ehmed muradına ermişti. Sitewr'e gelince kaymakama:

— Ben size Ehmedê İsmail'in oğlu devlet düşmanıdır demiştim ama bana inanmadınız. Omeri'yi kışkırtıyor size karşı. Ben şimdi sizin elinizdeyim. Eli'yse adamlarını toplamış dağlardadır.

Kaymakam bir telgrafla durumu valiye bildirdikten sonra çok sayıda askeri Omeri üstüne gönderdi. Bu arada Ehmed'e:

— Sen de adamlarını topla, Eli'yi yakalamada bize yardım et, diye emretti: Eli ölürse aşiret sana kalır.

Öyle ya, o ölürse aşiret kendisine kalacaktı. Keyfinden bıyıkla-

rını sıvazlayıp burdu. Omeri'yi toplayıp güneye, sınırın ötesine giden yolları kesti. Düşman askeri Eli Ağa ile on dört adamını öldürerek köy köy dolaştırdı ve nihayet Sitilil köyünde gömdüler. Sonra Ehmed'le kardeşi Ebdılah'ı da cezaevine atıp ağır işkencelerden geçirdiler. İki kardeş, gördükleri ağır işkence sonucunda hapisten çıktıktan sonra fazla yaşamadılar.

Gerçekten Ehmed Ağa'nın yaptıkları saymakla bitmez, anlatmaya kitaplar bile yetmez.

HESAR BASKINI

Hepimiz uykunun en tatlı yerindeyken silah sesleriyle sıçradık yataklarımızdan. Kurt kuş, börtü böcek ininden çıkmamıştı henüz. Gözlerimizin çapağını bile silmeye zamanımız olmadı. Panik içinde soruyorduk:

— Ne oluyor? Gelen jandarma mı?.. Yoksa düşmanlar mı?

Daha biz o merak ve telaştayken köyün ağası Huseyn bir damdan avaz avaz bağırdı:

— Kalkın kuşanın! Allah adına söz veriyorum ki, bu canımı malınıza ve çocuklarınıza siper edeceğim. Sizin namusunuz için kendimi kurban edeceğim.

Böyle bir çatışmadan yana değildi köylü, ama yapacak bir şey de yoktu. "Koskoca devlete karşı koyamayız. Bu doğru değil, onlar bizim değil senin için gelmişler. Bizi çıkarların için kullanıyorsun," diyemezdik ağaya. Silahını kapan, ağanın peşinden yürüdü, siperlere yattı. Huseyn'in ağalığı uğruna ölüme gidiyorlardı. Çoluk çocuğunu kurşun yağmuruna hedef yapardı, köylü; bu, aşiretin töresiydi.

Huseyn ihbar edilmiş. Midyat kaymakamı gece yetmiş-seksen jandarmayla köyü sarmış. Bir manga asker Ağa'nın bahçesine girmiş:

— Kalk giyin, kaymakama gideceksin.

Ağa tutuklanacağını biliyormuş. Tutuklanırsa ağalığı elden giderdi. Giyineceği yerde tüfeğine davranmış ve çatışma başlamış. Jandarma kaçıp siperlere yatmış ve başlamış yaylım ateşine. Bu çatışmada Huseyn'in amcası Ebdılah vuruldu. Ebdê Delalê adın-

da Êstilêli bir çavuşla iki er de öldü. Birkaç jandarma rehin alındı, bir at vuruldu. Kaymakam atları mahmuzlayıp nefesi Midyat'ta aldı. Artık Huseyn köyde kalamazdı. Köyde kalırsa devlet ikide bir köyü basardı. Yakın adamlarıyla dağa çıktı. Köyde kalanlar Mihemed Salih'i ağa kabul etti. Kercews'ten gelip bize ağa olacaktı.

Mihemed Salih, Huseyn'in amcası Ebdırehman'ın oğluydu. Huseyn'in şerrinden köyü terk edip Kercews'e gitmişti. Devlet katında etkili biri olan Dekşûr Ağası Yusıf'a sığınmıştı. Mihemed Salih'in karısı Yusıf Ağa'nın abisinin kızıydı. Huseyn'i Yusıf ihbar etmiş. Amacı enişte Mihemed Salih'i ağa yapmakmış, Hesar'a. Çok geçmeden devlet, topu tüfeğiyle köye geldi. İşgalcilerin uşağı, milletinin düşmanı Mihemed de beraberlerindeydi.

Biz de Mihemed'in tarafıydık ve Huseyn'e karşıydık. Mihemed'in askerlerle geldiğini gören kadınlar "ti-li-li" çekmeye başladı. Silahını kapan erkeklerse Huseyn'le birlikte dağlara çıktı. Birhışk dağında çok zorlu çatışmalar oldu. Sonunda Huseyn, oraları bırakıp Omeri'ye çekildi. Binyat Ağası Hesenê Emerê Çeto'ya sığındı. Çoluğunu çocuğunu orada bırakıp sınırın ötesine geçti ve Hasda Jori'ye gitti. Oradan Amud'a geçmiş, ablam Asya'nın evinde kalmaya başlamış. O sıra abim Xelil orada okula gidiyordu. Meğer Koza köyünden birisinin kardeşi Huseyn tarafından vurulmuşmuş. Adam Huseyn'in yerini öğrenince, gizlice devlete ihbar etmiş.

İhbar Mardin'e ulaşınca Nuri Efendi yetmiş-seksen jandarmayla Hasda Jori'yi kuşatmış. Onlar da Amud'da, ablamlarda olduğunu söyleyince Mele Xelil'in evini sarmışlar. Mele Xelil'i kendilerine siper etmişler:

— İçimizden biri vurulursa, evini barkını çocuklarınla yakarız. İlk ateşte bir jandarma yaralanmış. Huseyn, sonra Nuri Efendi'yle anlaşıp düşmanına teslim olmuş. Adamlarından biri Huseyn sanılıp hemen kapının önünde vurulmuş. Huseyn dışarı çıkınca daha önce Hesar'da öldürülen Çavuş Evdê Delalê'nin kardeşi Huseyn'e ateş edip öldürmüş. Geri kalanlarını yakalayıp cezaevine tıkmışlar. Ailesine dokunmamışlar. Daha sonra af çıktı ve tutuklananlar köylerine döndüler.

ARİF PAŞA'NIN GELİŞİ

Büyük savaş bitmişti. Kürt milleti soluk almalı, yaralarını sarmalıydı. Kasavetsiz bir parça ekmek yemeliydi. Millet savaşın yükü altında perişan olmuştu. Savaş bitmişti ama bu kez de ağalar ve aşiretler arasında çıkar savaşı başlamıştı. Onlar kan dökmekten, yangın çıkarmaktan, düşmanlıktan başka bir şey bilmezlerdi.

Elikê Betê, Ehmedê Suleyman, Yusıfê Osman, Mıhemedê Ehmed ve Eliyê Ehmed'in hikâyelerini okudunuz. Şimdi Hesar'da, kendi köyümde olan biteni anlatmam gerekiyor.

Huseyn öldürüldü. Oğulları İsmail ve Suleyman köye döndüler. Keyxwe Ebdırehman'ın iki oğlu Mıhemed Salih ve Sıdqi köye ağa oldu.

Yusıfê Hesen Şemdin, Suleymanê Hesenê Temoyê Gewrê ve Mıhemed Salih gibi ağalar gayet iyi anlaşıyorlar, her biri aşiretinin rakipsiz ağası. İsmail ve Suleyman köyden çıkıp Reman'a gitti. Reman Ağası Xelil, İsmail'in eniştesi idi ve Hesar ağalığını Mıhemed'den alıp İsmail'e vermek, böylece Hesar'a söz geçirmek istiyordu. Onun için Hesar'ın birkaç köyünü zorla ele geçirdi. İsmail'i o köylere ağa yapıp Mıhemed Salih'e rakip ettiler. Bunun üzerine Mıhemed Salih'in has adamı Yusıfê Hesen Şemdin ihbarlara başlayıp devleti yardıma çağırdı. İhbarlardan sonra Arif Paşa komutasındaki Türk ordusu Hesar'a girdi. Mıhemed Salih'le birlikte İsmail'in köyü Silêbin'i kuşattık. Top ateşi başlayınca kaçtılar, dört beş köy yakılıp yıkıldı, birkaç adamları öldü. Dêraver büyüğü İsayê Hemû, Mıhelmi miri Xelef Bey, Midyat Hıristiyanlarının lideri İsayê Zatê, Reman ağası Mıhemedê Hacı Ebdılah, Ebdılkerimê Eliyê Remo idam edildiler. Yüzlerce günahsız insan öldü, köyler yerle bir edildi.

Düşmanlarımız yenilmişti; onlara, sığınacak bir yer bile kalmamıştı. İsmail ile Suleyman, başka bir yol bulamadıklarından gelip Hesar'da saklandılar. Babamla adamları onları komutanlığa ihbar ederek yakalattı. Mıhemed Salih'in karısı ve kız kardeşleri ihbardan vazgeçmesi, yeğenlerinin cezaevine atılmaması için babama yakardılar. Böylece benim ağam iki yeğenini serbest bıraktırıp köye getirdi, kendine ve bize bela etti.

Askerler gidince İsmail, amcasına başkaldırdı; onları ölümden kurtaran, köye getirip yerleştiren amcalarına. Kısa süre sonra babam evini barkını alıp köyden çıkmak zorunda kaldı:

— Xelil'in babasıyım ben, bilirim, diyordu Mihemed Salih Ağa'ya, babam. Bir gün yeğenlerin İsmail'le Suleyman kelleni koparıp top gibi oynayacaklar.

Öyle de oldu...

Çok geçmeden İsmail'in oğlu İbrahim, Kercews'e ağa oldu. Diğer ağa takımıyla sözbirliği edip Mihemed Salih ile müttefikleri Suleyman ve Yusıf'ı ortadan kaldırmaya karar verdiler. İşe Hebizbini ağası Suleyman'dan başladılar. Onu yemek yerken vurmayı planladılar. Sofradayken ateş ettiler ama isabet etmedi, çatışma başladı. Hebizbini ve Remanlılar köye girdi. Bizim yardımımıza kimse gelmedi. Bizimkiler, Mihemed Salih'in adamlarıyla Suleyman'ın kasrında direnmeye başladı.

Direniş sürerken Midyat kaymakamı, Suleyman'ın yardımına geldi. Suleyman onu rehin aldı. Ölürsem seninle ölürüm deyip içerde tuttu. Kaymakam:

— Eğer beni bırakırsanız, yardımınıza asker gönderirim, diyerek kandırdı. Bir daha ne kaymakamı gören oldu ne de yardım geldi.

Araya Eynkaf şeyhi Fetulah girdi ve anlaştılar. Ama düşman sözünde durmadı, Suleyman'ı şeyhin cipinde vurdular. Ağanın kasrı talan edildi. İsmail, Hesarlılar'a dokunmadı, silahlarını bile almadı.

Hebizbini, Suleyman amcalarının cesedini götürüp töreye uygun defnettiler ve kendi aralarında şöyle konuştular:

— Biz amcamızı öldürdük... Ama Mihemed Salih'le Yusıfê Hesen Şemdin sağ kaldı. Bu töreye uymaz. Biz öldürdük, onlar da öldürmeli.

Birkaç gün sonra İzedin, İsmail'e geldi:

— İsmail, biz amcamız Suleyman'ı öldürdük, dedi. Şimdi siz amcanız Mihemed Salih'i, Kercewsi de amcaları Yusıf'ı öldürmeli. Çünkü bu üçü müttefikti ve bize düşmandı. Biri ölür de diğeri hayatta kalırsa adil olmaz.

Mihemed Salih'i harmanlara götürdüler. İsmail amcasının üzerine bir şarjör mermi boşaltarak öldürdü ve töreye uygun olarak gömdüler.

O sıra Amud'a göçmüştük. Mihemed'in ölümünü duyunca:

— Ağalık İsmail'e helal olsun, dedi babam, Mihemed'e çok söyledim ama dinletemedim.

İsmail, bizim adamları öpmüş, evine davet etmiş, silahlarını almayıp hürmet etmiş:

— Bir gün ağalığımı kabul edersiniz nasıl olsa, demiş.

Mihemed Salih gitmişti. Sıra Yusıf'taydı. İzedin her şeyin, her sözün başı olmuştu. Kercewsi ve Reman'a haber yolladı. Hebizbini, Hesar kasrında toplandı. Xelil Ağa, İbrahimê İsmail'e söylendi:

— İbrahim Ağa, diğer adamlar amcalarını öldürdü. İsmail, amcasını öldürdü. Şimdi hepimiz sizin de amcanızı öldürmenizi bekliyoruz. Sizin amcanız bize daha çok düşmandı.

İbrahim:

— Onların amcası ağalık için kan döktü, dedi, oysa bizim amcamız kan dökmeden ağalığı bize bıraktı. İhtiyar amcamızı vurmaya elimiz varmaz.

İzedin birden köpürdü:

— Ya öldürürsünüz, ya da kan dökülür, bizi karşınızda bulursunuz. Mihemed'le Suleyman ölmüşken Yusıf'ın yaşamasına razı olamayız. Üçü de düşmandı.

İbrahim alttan aldı:

— Amcamızı da öldürmeyiz, size düşman da olmayız.

— Öyle alttan alma, şimdi son sözünü söyle!..

— O zaman bir danışalım.

İsmail'i dışarı çağırdılar:

— Bunlar sana amcanı zorla öldürttü. Şimdi de dayını öldürtmek için bize baskı yapıyorlar. Bu bahanedir. Kendini ve aşiretini onların güdümüne verme. Kercewslileri size düşman yapmak istiyorlar. Bu oyuna gelme.

İsmail gerçekten de İzedin'in baskılarından ve her istediğimi yaparım tavrından tedirgindi. Yeni bahaneler öne sürüp baskı yapmasından korkuyordu:

— Erkekçe karşı koyun! dedi dayılarına, eğer size dokunurlarsa onları kendi evimde vururum.

İbrahim:

— Biz amcamızı öldürmeyiz. Size de düşmanlık yapmayız.

Ama düşmanlık istiyorsanız Allah büyüktür. Bilin ki, elimizi kolumuzu bağlayıp oturmayız, deyip, adamlarıyla Hesar'dan dışarı sürdü atını. Hebizbini, Reman, Hesar köylüleri toplanarak Kercews'e yürüdüler. İbrahim ile Tacedin, adamlarıyla Qerqat'ta yollarını kesti. Sabaha karşı çatışma başladı. Tacedin siperinde vurularak öldü. Cesedini Hesar'a getirip yıkadılar, töreye uygun olarak Kercews'e gönderdiler.

İsmail, Xelilê Mihemedê Heci Ebdula'nın, Xelil ise İsmail'in kızkardeşiyle evliydi. Bu yüzden araları çok iyiydi. Xelil bu sayede Hesar'da pay sahibiydi. Bunu da İzedin istemiyordu. Hesar'ın Remanlarla hareket etmesi işine gelmiyordu. İsmail'in iki kardeşinin karısı Remanlar'dandı. İkisi de duldu, birini nikahına almıştı.

İsmail de Hesen Şemdinler zayıf düşsün istemiyordu. Hem onun dayılarıydılar, hem de diğerleri onlara düşmanlık güdüyordu. Dayıları tüm su başlarını tutmuşlardı, devlet katında da itibarlıydılar. Cesurdular ve çevredeki bütün ağalardan daha akıllı idiler.

Çok geçmeden Hesarlılar'la Remanlar'ın arası açıldı. Hesarlı'lar Kercewsliler'le bir oldu. Qermut'ta çatışma başladı. İsmail, Qermut'u Xelil'e vermiş, büyük bir kasır yaptırmıştı; yaşananlara tarafsız kalmayıp çatışmaya katıldı.

Xelil'in kardeşi Cemil, ırmağın karşı yakasındaki köyleri Xelil'den almıştı. Bunun üzerine Xelil, kardeşini terk edip İsmail'in yanında yer aldı. İsmail de onu Qermut'a yerleştirdi.

Kercewsliler'le Hesarlılar bir olup Reman köylerini bastılar. Yine kan aktı, birkaç köy talan oldu. Qermut'ta dokuz kişi öldü, şiddetli çatışmalar oldu.

Xelil'i köyünden çıkarıp kasrını yaktılar. Hebizbini, Reman'a yardım etmedi. Dekşûri de diğer yandan saldırınca Reman dağıldı.

İsmail duruma hakim olunca, tüm aşiretini toparladı. Yeniden çevreyi tehdit eder duruma geldi.

"Dengbêj"ler Tacedin'le Qerqat çatışması üzerine epey ağıt yakmışlardır. Bu konuya "Hozan û Torevanên Kurd" kitabımda yer verdim.

İSMAİL AĞA'NIN KASRINI YAPIYORUZ

Amcası Mihemed Salih'i kendi elleriyle öldürdükten sonra İsmail ağamız oldu. Devir İsmail'in devriydi. Sıdqi, Harput zindanında öldü. Keyxweler'in sesi kesildi. Reman dağıldı. Hibizbini ise korkudan sesini çıkaramıyor. Dekşûri dersen İsmail'e dost. Kim ona başkaldırabilir, kim keyfine dokunabilir İsmail'in?

İsmail'in zorbalığının, zulmünün sınırı yok. Amcazadesinin karısını zorla boşatıp nikahına aldı. Köyde göz dikip de elde etmediği kadın yoktu. Her hafta köye salma salıyordu. Silebinli Mele Şeyhmuz'u öldürtmüş, karısıyla kızıyla istediği zaman yatıyordu. Korkudan kimse sesini çıkaramıyordu. Herkes onun gazabından kendini korumak derdindeydi. Köyde tam bir esaret havası vardı. Kimse doğruyu yanlışı söylemeye cesaret edemiyordu.

İsmail'in kasrı Hesar talanında viran olmuştu. Şimdi yenisini yaptırmak istiyordu. Şanına yakışan, üç katlı muazzam bir konak olmalıydı bu.

Bütün aşiret, bütün köylü angaryaya koşuldu. Hem bize düşman, hem yapmadığı zulüm yok, hem de tıpış tıpış gidip kasrını yapacaktık! Biz öteden beri onun amcasıyla dost, ona karşıydık. Dededen beri o tarafın karşısında olmuştuk, yan yana hiç olmadık.

Ne var ki, bizim taraftarı olduğumuz ağa, her zaman zayıf olurdu. Ağalığın üstesinden gelemezdi, kabak bize patlardı.

Biz Sofi Eliler'e, Mihemedê Salih'e, Sıdqi'ye, daha önceleri ise Keyxwe'ye taraftık. Onlar ağalığın gereklerini yapamasa da biz hep onları ağa yapardık. Onlara taht kurup oturtur, köylüyü etrafına toplardık. Ama sonu hep aleyhimize biterdi.

Biz neden ağa olmadık? Neden aşireti ele geçirmedik? Evet, o ağır sorumluluğu üstlenemiyorduk. İnsanlar cebir ve şiddet görmeden iş yapmıyordu. Biz ise zor ve şiddeti uygulayacak bir zihniyetten yoksunduk. Talan, ölüm, zulüm; bizim yapmadığımız bir şeydi. Doğrusu o ortamda biz o makama layık değildik.

Ta eskiden beri ağaya düşmandık. Peki biz kimdik ki, ağaya karşı duralım? Birkaç hane... Ağanın ise koca aşireti vardı.

HESAR'A DÖNÜŞ

Annemle babamın dünyadan göçüşünü, ağabeyim Xelil'in dayısının kızıyla evliliğini, Amud'da ablam Asya'da kalışımı anlatmıştım. Bêdermemo köyünde kalışımdan, Xelil'in Hesar'a gidişinden de bahsetmiştim.

Bir gün Hesar'a, Xelil'in evine geldim. Her yandan adam toplayıp kasırda çalıştırıyorlar. Daha ben çarıklarımı çıkarmadan ağanın adamı İsmailê Elo'nun pis, uğursuz sesi kulaklarımı tırmaladı. Yüksekçe bir sesle çağırdı:

— Hesenê Hemed'in oğlu, Hesenê Hemed'in oğlu!

Dondum kaldım. Korku ve şüpheyle irkildim. Kim geldiğimi söylemiş, kim göstermiş beni? O adi sesi kim kulağıma kadar getirmişti? Ne yapabilirim? Ömrüm boyunca duymak istemediğim bir sesti. Birileri benimle mi uğraşıyordu? Beni istemeyen biri, başımı belaya sokmak, onurumu kırmak mı istiyordu? Geldiğime bin pişmandım. Ama artık çok geç. Ağanın şiddeti ve hükmü altındaydım. Onun fermanı başımda demoklesin kılıcı gibi duruyordu. Ellerim çarığımın bağında kala kalmıştı.

Xelil'in karısı dışarı çıktı:

— Ne var, ne var İsmailko? Bizden ne istiyorsun? Daha Şêxmûz, Hesar'ın suyunu bile içmeden ne başına dikildin, ne zaman sırası geldi? Ne yapmak istiyorsun, derdin ne?

Abim Xelil'in karısı Mencê, Keyxweler'in soyundandı. Sözünün ayarını bilirdi. Korkmazdı.

İsmailko kızgın bir ses tonuyla bağırdı:

— Onu bunu bilmem! Yarın gelip kasırda çalışacak.

Yiğitsen "hayır" de, ne haddime "hayır" demek? Sopa, dayak, küfür, işkence, her şey var. Eğer şaşırır da "hayır" dersem, hepsini göze almalıyım.

Sabahleyin çaresiz, kasrın angaryasına koştum. Üstelik ağa bana kızgındı. İsmailko ağaya beni anlatıyordu:

— Kulun olam, Hesenê Hemed'in oğlu bayağı büyümüş. Babası dedesi gibi ağa kısmına düşmandır. Bak kasra gelip çalışmaya bile gönülsüz.

Ağa, ya da Ağa Dayım, bana doğru yürüdü:

— Teres, sen hangi dikenin gülüsün bakalım? Nasıl angaryaya gelmem dersin?

— Doğru değil, İsmailko yalan söylüyor, öyle şey demedim. Ben sadece "yeni geldim" dedim. Daha Hesar'da su bile içmemiştim.

İsmailko oradan bir kürek kaptı. Eski bir Kürt atasözünü, "Süt sağmaya giden, çamuruna alışır," anlamında kullanılan "E ko diçî beriyê, dielimî heriyê!.." diyerek, bana doğru sesini yükseltti, tehdit etti:

— Akşama kadar çamurda, taşta çalış da aklın başına gelsin. Anlaşılan epeydir çalışmamışsın. O günlerin acısını senden çıkaracağım.

İsmailko, doyasıya tehdit savurdu durdu, küfür etti. Ben sesimi çıkarmadım. Ses çıkarmamak ve susmak, kinin, öfkenin, düşmanlığın pasif ifadesidir.

Köylüler bana gülüyordu:

— Aynen babası gibi inatçı. Kimseye eyvallahı yok. Kendini hâlâ eski devirde sanıyor. Ulan niye gelirsin bu memlekete? Kim dedi Hesar'a gel diye? Herhalde yemişini üzümünü özledi zavallı. Hesar eski Hesar mı sanki?

Yarı şaka yarı ciddi, yarı dost yarı düşman konuşup duruyorlardı. Onlara hiç cevap vermiyor, susuyordum. Ağa dayım onları dinliyordu. Ola ki biraz bana merhamet gösterirdi. Belki baskısı azalır, belki susmam onu yumuşatırdı.

Biraz gülümseyerek, biraz yumuşakça seslendi:

— Yeğen! Dayına neden çalışmak istemiyorsun? Utanıyor musun yani? N'olur çalışırsan, kıyamet mi kopar?

Cevap verdim:

— Hayır dayı, senin işinden utanmıyorum. Ama bana karşı yanlışın var. Sen bize ağalık yapmıyorsun, İsmailko yapıyor. Şimdi İsmailko bana küfür eder, hakaret ederse sana da dokunur. Sen koca Mihemedê Ebdırehman'ın oğlusun. Sen bizi çalıştırabilirsin. Hepimiz senin aşiretiniz. Peki İsmailko kim oluyor ki bana ağalık yapsın?

Söylediklerim ilgisini çekmiş olacak ki, bir süre düşündü. Bunu benden beklemiyor olmalıydı. Neden sonra cevap verdi:

— Kalıbımı basarım ki bu çocuk büyük adam olacak. Yaşa, aferin yeğenim! dedikten sonra yukarı çıktı. Köylüler yine şakaya başladı, ama bu kez biraz çekingen, utangaç bir şekilde:

— Gözünü sevdiğim. Biz sandık ki Hesenê Hemed 'körocak' gitti. Allah bağışlasın, vallahi babasının yerini almış. Küçük yaşta büyük akıl... Ya bir de büyürse? Vallahi büyük adam olacak. Dinime imanıma bizden akıllı.

Her biri bir şey söylüyordu, bense ne cevap veriyor, ne de muhatap oluyordum. Ama içimden hep hesap kitap yapıyordum; ne yapmalıyım?..

Öğle yemeği geldi. Yağ ile ekmekti. Angaryacılar girişip sildi süpürdüler. Ya ben? Ben yiyemedim. Boğazımda düğümlendi kaldı. İçimden, "Neden Hesar'a geldim? Neden gelip ağaya kul oldum? Angaryaya koşulmak, İsmailko'ya boyun eğmek için mi?" diye düşünüyordum.

Böyle kara kara düşünürken Ağa, üst kattan aşağı indi, kuşkulu gözlerle sordu:

— Niye yemiyorsun? Tenezzül etmiyor musun? Dayına yardım etmekten utanıyor musun?

— Senin ekmeğini yiyemiyorum. Aha sana yeminle Dayı, artık Hesar'ın ekmeğini yemeyeceğim, uykusunu uyumayacağım. Hesar'dan gideceğim, ama insan gibi döneceğim. Bu köyün, bu aşiretin toprağı üzerinde bu halimle yaşamam hiç şerefli değil.

Ağa Dayım beni tokatlamadı. Elimden tutup yukarıya, odasına götürdü. Karısı Sekine'ye, "Yeğenime kahvaltı getirin," dedi.

Kahvaltı geldi. Birlikte yedik. Sonra geldi gözümden öptü:

— Yeğenim, bize İsmailko gibi insanlar da gerek. Bunun gibiler benim için ölüyor, günahımı üstüne alıyor. Hesar insanı terestir. Onlara güvenmiyorum. Onlar gibi salaklar olmasa ben ağalık yapamam. Senin dediklerin doğru, biliyorum ki baskı, zulüm iyi değil. Başka yolu var mı peki? Ağalık onlarsız olmaz yeğenim. Onlar hak ettiğini buluyor. Eğer aşiret, köylü kendini yönetebilse bırakırdım. Ama görüyorsun ki bensiz olmuyor, başka bir çare de yok, diyerek içini çekti:

— Lütfen darılma. Biz dayı yeğeniz.

Ağa'nın ikinci karısı Salihe, araya girdi:

— Hesenê Hemed'in oğlu eskiden beri bize karşı. Ona göz açtırma.

Yeniden ölüm geldi gözlerimin önüne. Onlar beni en umulmadık bir anda ortadan kaldırabilirdi ve kimsenin ruhu duymazdı. Aslında fazla ileri gidiyordum. Diğer yandan, karşı koyuştan, bu yüzden adam yerine konulmaktan da haz duydum. Rahatlıyordum hiç değilse. Ben kimin oğluydum da, Mihemedê Ebdırehman'ın oğluyla oturup kahvaltı yapıyordum? O neyimden korkuyordu? Bana öyle geldi ki beni bazı yanlarımla sevmişti, harcanmamı istemiyordu. Ama ben yetim, yeri yurdu olmayan bir garibandım.

Aşağı indiğim zaman, köylüler yana çekilerek yol verdiler, kendi aralarında:

— Allah canımızı alsın ki, biz hepimiz Şêxo kadar olamadık. Hesenê Hemed'in oğlu yukarı kata çıkıp İsmail Ağa'yla yemek yiyor. O çocuk kadar bile olamadık, diyorlardı.

Gün battı. Biz kazmayı küreği bırakıp evlere yöneldik. Herkes alttan alttan bana bakıp söyleniyordu:

— Babasını bile geçmiş bu, öyle angarya mangarya adamı değil. Tıpkı babasının yürüyüşü, vallahi onun duruşu!

İsmail hepsini tamamladı:

— Aha babamın başına yemin, bu hepinizden namuslu! Huseyn diyor, bundan öyle adam olur ki, ömrünüzde görmediniz. Aferin sana yeğen, aferin.

OKULA BAŞLIYORUM

O günlerde Mele Said'in öğrenim gören iki oğlu, Ebdılah ile Hesib izine gelmişti. Her ikisiyle de çocukluk arkadaşıydık. Kendi aralarında okul hayatını konuşuyorlardı; anılarını anlatıp ne kadar para biriktirdiklerinden söz ediyorlardı.

Onların konuşmaları çok ilgimi çekiyordu. Okuma tutkum iyice alevlendi. O güne kadar sadece Kuran'ı okumuştum. Biraz da dervişlerin anlattığı tarihi ezberlemiştim. Bunlar öğrenim sayılmazdı. Ben feqi olmak, mele olmak, halife olmak, en sonunda da şeyh* olmak istiyordum.

* *Feqi*: Kürt medreselerinde eğitime yeni başlayan öğrenciler.

Mele: Medreselerde eğitimini geliştiren ve camilerde imamlık yapabilecek düzeye gelenler için kullanılan Arapça kökenli sözcük.

Halife: Şeyhlikten önceki mertebe için kullanılır. Medrese açan ve kendi yörelerinde etkin olan meleler, şeyh olmanın gereklerini yerine getirmeden önce Halife olarak adlandırılırlar. Ayrıca Peygamber'den sonra gelen temsilcileri ifade ederken de Halife deyimi kullanılır. Ancak burada kastedilen, *şeyhin halifesi* anlamındadır.

Şeyh: Şeyhlik, İslami bir derece olmakla birlikte, maddi ve askeri güçle de elde edilebilen bir konumdur. İslami derece olarak ileri düzeydeki medrese eğitimini tamamlayan meleler, "*silûk*" adı verilen hücrede 40 gün boyunca günde bir zeytin yiyip bir bardak su içerek günlerce ibadet ettikten sonra şeyh olurlar. Ancak şeyh ailesinden gelenlerin bu silsilelerden geçmesi gerekmiyor. Şeyhlik mertebesi elde edildikten sonra babadan oğula geçebiliyor.

O gece rüyamda, Amud'da oturan Mele Ubeydullahê Kolati'yi gördüm. Bana 'Xayetilenwer'den (Medreselerde okutulan seri kitaplardan birinin adı) ders veriyordu. Bugün rüya ve fala inanmam ama o zamanlar inanıyordum. Gördüğüm rüya içimdeki okuma ve öğrenme isteğini körükledi. Okuma aşkını ve arzumu alevlendirdi.

Mele Ubeydullah Amud'a geldiği zaman ben çobandım. Onun birkaç keçisini de benim sürüme katmışlardı. Onu tanıdığım günden beri saygı duyar, çok severdim.

Mele Ubeydullah, Koletli Sofi Cangir'in oğluydu. Hesenan aşiretindendi. Seferberlik, muhacirlik sırasında kuzey illerinden gelmişti. 1920'de Amud'a geldi. O zamandan beri onun talebesi olmak istiyordum. Fethillah adında bir kardeşi, Eli adında bir yeğeni vardı. Oğulları Piran, Yehya, İbrahim'di; Fatime, Xedice ve Hebibe isimli üç de kızı vardı. Doğrusu çocukları öyle zeki ve yetenekli çocuklar değildi.

Okumak istiyordum ama ağabeyim Mele Xelil rıza göstermiyordu:

— Başkasına iç güveysi git de, malını mülkümü dava et, öyle mi? diyordu.

Okuma meselesi aramızda kavgaya sebep oldu, ayrıldık. Taşlara sopalara davrandık. Sonra da taşları sopaları attık, oturup birbirimize sarılarak ağladık. Tekrarladım:

— Hiç çaresi yok, gideceğim buradan ve okuyacağım.

— O halde gitmeden önce nemiz var nemiz yok paylaşıp ayrılalım.

Bir iki aksakallı yaşlı bulup getirdim. Malları paylaştık. Bir eşekle bir inek bana, bir öküzle bir inek de Mele Xelil'e kaldı. Yatak döşeği ona bıraktım. Hatta ineği de geri verdim:

— Ne yapacağım ineği, dedim, okula giden ineği ne yapsın?

Tarlalarla bağlardan bir iki parça bana kaldı, başlık parası için. Eşeğimi Basyat'ta kırk altı gümüş mecidiyeye sattım. Yirmisini Xelil'e emanet bıraktım, yirmi altısını da cebime koydum. Ben, Ebdılah ve Hesib birlikte Êstil'e gittik. Yeni elbiseler aldım. O sıralar ablam Hesar'a gelmişti. Kolunda yara çıkmıştı. Ancak bana ikiyüzlülük yaptı. Bize haber vermeden Diyarbakır'a giden

kervanla yola çıktı. Biz ise ancak akşama doğru Hesar kervanına karışıp Diyarbakır ovasına doğru yola çıktık. Üçümüz Sinan köyüne gittik. Okula yeniden başladım. Yazın, Dicle kıyısındaki Selet* köyünde çiftçilik yaptım. Otuz ölçek buğdayla arpa elde ettim. Amacım onları satıp harçlık yapmaktı. Sinan'a gidip eşek kiraladım, başka yere götürüp satacaktım. Döndüğüm zaman bana:

— Ağabeyin Xelil geldi, çuvallarını açtı, hepsini götürdü sattı, dediklerinde başımdan aşağı kaynar sular döküldü.

Utancımdan ne yapacağımı şaşırdım, eşeklerin kirasını nasıl verecektim? Kör pişman döndük. Kirayı vermeyince Sinanlılarla kavgaya tutuştuk. Mecburen kaçıp Diyarbakır'ın batısındaki Elipar köyüne yerleştik.

OVAYA GİDİŞ

Daha önce anlattığım gibi, Mele Ubeydulah 1920'de Amud'a geldi. O sırada biz Qezanbuk'a taşınmıştık. O yılın baharında bir çekirge salgını başgösterdi, yeryüzünde yeşil namına bir şey komadı. İnsanların rızkı, tahılı berhava oldu. İnşanlar açlık korkusundan, hayvanlarını alıp Diyarbakır'a gittiler. Orada çalışıp karınlarını doyuracaklar, kendilerini ve hayvanları sağ salim bahara çıkaracaklardı.

Biz Qezanbuk'ta ekim için iki tarla kiraladık. Evin "cotkar."ı (çiftçi) da bendim. Mele Eli'nin öküzlerini çifte alıştıramadım, çünkü iyi bir çiftçi değildim. Sabanı Mele Xelil'in ayağına vurup yaralamak, çiftçiliğimin de sonu oldu. Tarlalar boş kaldı. Çekirgeler de köyü basınca, birkaç Hesarlı aileyle birlikte göçe katılıp Farqin'e (Diyarbakır'ın Silvan ilçesi) gittik. Benle Xelil, Eynsinc köyünde bir Yezidi'nin yanında çalışmaya başladık. Fakat yanında çalıştığımız kişinin Yezidi olduğunu anlayınca korkup köyden çıktık, Selet köyüne gittik. Ovaya doğru giderken, Sultan Şêxmûz deresinde başımıza bir bela geldi.

Yolumuz bir çete tarafından kesildi. Her sürüden bir keçi veya koyunu gasp ediyorlardı. Oraya gelince bizden de bir koyun aldılar. O hengamede inekler dağa doğru kaçmaya başladı. Bizden ba-

* *Selet* (Salat): Diyarbakır'ın Bismil ilçesine bağlı, Dicle nehrinin kenarında bulunan ve şimdilerde nahiye olan yerleşim yerinin adıdır.

zıları birkaç el ateş etti, haydutların başı vuruldu. Olay duyulunca çevrede ne kadar köy varsa, elinde silah etrafımızı sardı. Kervana daldılar, birini öldürüp yağmaya başladılar. Davarı, sığırı, götürülebilir ne varsa alıp götürdüler. Kimse karşı koyamadı.

Biz, biraz şansımızın yaver gitmesi sayesinde malı kurtardık ama birkaç ineği kaybetmiştik. Sonra onları da yolda bulduk. Bin bir güçlükle ovaya vardık. Onları şikâyet ettik. Ewina ağası Ehmed Ağayê Surgici araya girdi. Talan edilen malları geri aldı, ya da gelmeyen malın yerine para kesti, onlardan ceza aldı. Ölen adamın kan bedeli olarak da yakınlarına para verip barıştılar.

Hâlâ hatırımdadır; ben yapraklardan bir başlık yapıp başıma geçirmiştim. Kik aşiretinden genç kızlar bana gülmüştü.

Selet köyünde birinin tarlalarını kiralayıp işçiliğini yapmaya başladık. Ağabeyim çiftçiliği beceremedi, çekip Hesar'a gitti. Hanımını aldı, yeniden Hesar'a yerleşti. O yıl kızı Eyşan doğdu. Bense adamın işi bitinceye kadar kaldım. Daha sonra ben de Hesar'a döndüm.

Bir gün, Selet'te ağamın buğdayını Pezreş değirmenine götürmüştüm. Yol kenarındaki bir bahçede şeftali görünce canım çekti. Bahçeye daldım, torbamı doldurup çıktım. Yolda yiye yiye bitirmişim. Çok yediğimden mi, ham olduğundan mı bilmiyorum; fena dokundu, hastalandım.

Hesar'a döndüğümde hâlâ hastaydım. Bütün yaz çalışmıştım. Eve gelince hastalığım arttı. Yatacak bir yatağım yoktu. Tek yatağımızda Xelil'le hanımı yatıyordu. Bense "Teyrê"de yatıyordum. Teyrê (kuş), bizim tek yorganımızın adıydı. Çok hafif ve ince olduğundan bu adı koymuştuk. İçinde yatarken soğuktan ve hastalıktan dişlerim birbirine vurur, titrerdim. Mecburen Xelil'in döşeğine uzanır, Teyrê'yi üstüme örterdik. Hanımı itiraz ederdi:

— Hiç iki erkek bir yatakta olur mu?

Doğruydu ama başka çare de yoktu. O yüzden yengem çok dayak yedi. Ama halimizi bir türlü anlatamazdık. Allah adamı yengelere düşürmesin.

Elipar'da iken, caminin havuzunda iri, güzel balıklar vardı. Köylüler, havuza güzellik katmak için balıkları havuza bırakmış. Bunu biz nereden bilelim? Bir gün aldık sacı soğanı, havuza gittik. Bütün balıkları yakalayıp kızartmaya başladık. Üst üste yığıl-

mış kızarmış balıkları düşünebiliyor musunuz? Doyuncaya kadar yedik, yiyemediğimizi attık. Köyün melesi bizi görünce, gözleri faltaşı gibi açıldı, kızıp bağırmaya başladı:

— Ulan ne eşek kafalısınız! İnsan hiç o güzel balıklara kıyar mı? Köylüler görürse en büyük parçanız kulağınız kalır!

Diyarbakır'a kendimizi zor attık. Eynzeli camisine gittik. Bir süre orda kaldık. Üçümüz çarşıda gezip dolaşıyor, "Derê Romê"de Lehd Çarşısına geliyorduk. Mele Ebdılah'la şehirli bir kadın nasıl olduysa çarpıştılar. Kadın bağırdı:

— Kör müsün be?!. Önüne baksana!

Mele de ona:

— Sen bak önüne, kör sensin!

Kadına baktım, bir gözü gerçekten de kördü. Kadına, "Merak etme hanım, ikiniz de körsünüz!" dedim.

Mele'nin de bir gözü kördü gerçekten. Hep birlikte doyasıya güldük.

Biri de üzümle karpuz satıyordu. Adam bağırıyordu:

— Üzüm üzüm, iki gözüm.

Sonra lafı çeviriyordu:

— Of, karpuza gel karpuza, karpuzun hali başka.

Karpuzları ikiye bölmüş, yarımşar satıyordu. Çok iri karpuzlardı. Yarısı üç adama yeterdi. Arkadaşıma döndüm:

— Yahu biz de alalım, bakalım tadı nasılmış.

Üçümüz yarım karpuz alıp yedik. Gerçekten de tadı güzeldi.

SULEYMANÊ DOGİŞ'E ÇİFTÇİLİK YAPIYORUM

Feqi olmadan önce, Qezanbuk köyündeydim. Daha önce yazdığım gibi, çekirge salgını köyü mahvetmişti. Biz de çalışmak için Navkur'a gittik. Hacı Suleymanê Dogiş hesabına çalışıyorduk. İşler bitince, orağımızı elimizden aldı ve çok uzak bir akrabamız olan Yusifê Heci'nin katırını alıp parasını vermediğini söyleyerek, paramıza el koydu:

— Yusifê Heci katırımı aldı, paramı vermedi. Bu çalıştıklarınızı ona sayın, paranızı vermiyorum.

Al başına belayı... Köyün melesine gittik, derdimizi dinledikten sonra:

— Vallahi her zamanki hali, dedi. Her yıl adam çalıştırır, sonra bir bahane bulur paralarına el koyar. Birisinin eşeğini çalar, bazılarına adam gönderir soydurur. Kimse de ondan hesap soramaz.

Birkaç gün sonra intikam için onun atını çalmaya gittik. Dolunaydı, apaydınlıktı ortalık, başaramadık. Arkadaşlara önerdim:

— Gelin harmanını yakalım.

Kabul etmediler:

— Allah'tan kork yahu. Ya diğer harmanlar da yanarsa?

Cevap verdim:

— Peki hırsızlığa gelmedik mi? Hırsızlık yaparken Allah'tan korkmuyoruz da, harman yakarken niye korkuyoruz?

Hiçbir "icraat" yapamadan döndük. Acemilik değil mi? Hiç hırsızlık yapmamıştık hayatımızda. Bir defa yapacaktık, onda da dolunay çıktı karşımıza.

DERİK'E* (ŞEBEXTAN) GİDİŞ

Diyarbakır'dan Dêrik'e gitmeye karar verdik. Ebdıla yolda su koyverdi:

— Bence Farqin'e gidelim.

Ben, "Diyarbakır'dan, Dêrik'e diye yola çıktık. Öyleyse Dêrik'e gideceğiz," diye direttim.

Tartışma uzadı, kavgaya dönüştü. Kardeşi Hesib bana katıldı. İnat edince tutup yere yatırdık, göğsüne bindik. Kendini kurtarınca bize doyuncaya kadar küfür edip gerisin geri Farqin yoluna saptı. Arkasından bağırdım:

— Git git! Git de Yezidiler seni yolda öldürsün.

Yezidi sözünü duyunca yavaşladı. Yarım saat sonra arkamızdan çıkageldi. Hızlı hızlı yürüyerek bizi geçti gitti. Fena halde küsmüştü. İleride, Arif Paşa'nın değirmenine gelince, jandarma noktasındaki asker:

— Arkadaşınız, 'Söyle onlara çabuk gelsinler. Yakında bir kervan Derik'e gidiyor, ona yetişelim. Belki torbamızı eşeklerine yükleriz,' dedi.

* *Dêrik*: Mardin ilinin batısında, toprakları Viranşehir ovasına kadar uzanan, ancak merkezi dağlık olan bir ilçedir.

Gokso Çayı'nda yetiştik. Ama kervan gitmişti. Barıştık. Birlikte Derik'e gittik.

DİYARBAKIR'DA NE GÖRDÜM?

Çok yüksek ve görkemli surları vardı. Yer yer delinmiş, delinen yerlerden çocuklar girip çıkıyordu. Surların içinde askeri bir depo vardı. Türkler Mardin Kapı'yı yıkıp genişletmek istemişler ama beceremeyişlerdi.

Ulu Cami dışarıdan çok asil bir görünüme sahipti. Yanında yıkılmış eski medreseler vardı. Daha yıkılmamış, kullanılanlar da vardı. Caminin kendisi yenilenmişti. Dicle üzerinde büyükçe bir köprü vardı. Kaç ayağı olduğunu saymadım. Elipar'dan şehre su getirmişlerdi.

Diyarbakır'ın karpuzları çok ünlüydü, iriydi. "Bir katır iki tanesini zor taşır" derlerdi. Kavunlarının da karpuzlarından eksik kalır yanı yoktu. Kel ve gözleri trahomlu bir çocuk ekmek satıyordu:

— Sıcak, taze Ekmek! Ben pişirmedim bunları, babam pişirdi, vallahi babam..."

DERİK

Derik kaymakamlıktı. Görüntüsü Şam'ı andırırdı. Üç yanı dağ, alt yanı düzlüktü. Kulêb ve Xab suyuyla bağ bostan sulanırdı. O zamanlar içme suyu şehrin içindeki kaynaklardan alınırdı. Dediklerine göre şimdi Kulêb'den su getirmişler. Çok büyümüş şehir. Ünlü Kürt şairi Heriri'nin* köyü Herami, ağaçla-

* *Eli Heriri*: İlk klasik Kürt şairi olarak bilinir. *Alexsander Jaba* tarafından verilen bilgilere göre Heriri, Hakkari'ye bağlı Şemdinan ilçesinin Herir köyünde, Hicri 400 (Miladi 1009-1010) yılında dünyaya gelmiş, Hicri 478 (Miladi 1078) yılında ise yine Harir köyünde yaşamını yitirmiştir. Eli Heriri'nin yazdığı divan ya da divanlardan günümüze ulaşan eser bulunmamakla birlikte, *Albert Socin* tarafından 1887 yılında yazılan bir derlemede Heriri'nin bir şiirine yer verildi. *M. B. Rudenko* ise 1972 yılında yayınladığı "*Kürt Ozanlarının Basılmamış Şiirleri*" adlı makalesinde *Şêdrin* kütüphanesinde bulunan Kürtçe el yazmaları arasında Heriri'nin birkaç şiirinin bulunduğunu söylüyor. Öte yandan *Sadık Behadin Amedi* de 1980 yılında Bağdat'ta yayınladığı "*Kürt Ozanları*" adlı eserinde Heriri'nin birkaç şiirine yer verdi.

rın yeşilliğinde kaybolmuştu. Bir stranda* Herami için şöyle denir:

"Dêrika xopan ne tu war e
Bi rojê germ e, bi şevê sar e
Were em hev û din birevînin
Xwe bavêjin Heramiya xopan
Ci u meskenê dost û yar e"

"Yıkılası Derik, yaşanılacak yer değil
Gündüzü sıcak, gecesi kış ayazdır
Haydi gel beraber kaçalım
Gidelim yıkılası Herami'ye
Baba dede diyarı, dost evine"

Gerçekten de Herami dostun ve yarin mekânıydı. Kendim hiç gitmedim. Sadece uzaktan gördüm. Görüntüsü gerçekten güzeldi. Bismil'in de köyleri Derik'e yakındır. İki şehrin bağı bostanı birbirine karışır, birlikte nefis bir görüntü oluştururdu. Şehir hep güzel yapılardan, kasırlardan oluşurdu. Dağların yamaçlarından yukarıya doğru yarım bilezik gibi kondurulmuştu evler. Büyük çayın kaynağı Heci Osmanê Reşo'nun oğlu Heci Reşit'in kasrından kaynardı.

Şehrin büyükleri Heci Osmanê Reşolar'dı. Sonraları Heci Necim ailesi (Mala Ruta-Züğürtler) daha baskın çıkmaya başladı. Güçlü biriydi Heci Necim. Şeyh Said ayaklanmasında devletten yana oldu, ayaklanmanın ezilmesi için çalıştı. Heci Osmanların reisi İlyas Efendi, Şeyh Sait'ten yana oldu ve bu, aralarında düşmanlık yarattı, şehirden çıkmak zorunda kaldı. Amud'da vefat etti.

Dêrik Kürdü gözünü budaktan sakınmazdı. Çarşı ortasında birbirlerini tabancayla vurdukları çok olurdu. Yabancılara yaklaşımları sıcaktı. Şehrin melesi, Mele İskender'di ve Kürdistan'ın en büyük alimlerinden biriydi.

O dönem Batı Kürdistan'da dört namlı mele vardı: Amud'dan Mele Ubeydullah, Dêrik'ten Mele İskender, Farqin'den Mele Huseynê Kıçik, Erbil'den Mele Kıçik Efendi. Koysencaq'tan Mele Mihed Cilizade'de onlardan aşağı kalmazdı. Okur yazar takımı,

* *Stran*: Türkü.

Mele Ubeydullah'ı hepsinden daha üstün sayardı. Bana göre Kıçik Efendi hepsinden daha iyiydi. Ben Mele Ubeydullah ve Mele İskender'den ders aldım. Mele Kıçik Efendi ve Cilizade'yi tanıma fırsatı buldum ama ders almadım. Mele Huseynê Kıçik'le Amud'da bir misafirlikte beraber olduk. Ben şahsen Kıçik Efendi'yi hepsinden daha aydın ve bilgili buldum.

Diğer tanınmış meleler ise Mele Fırdo, Mele Bêzo, Mele Eli, Mele Ehmed ve Mele Yunıs'tı. Mele Ehmedê Heci Tahir icazetini yeni almıştı, ancak tüm ötekilerden daha iyi bir konumdaydı. Başlangıçta ondan ders aldım. Diğer meleler icazetsizdi.

Bazıları eşlerinin adıyla anılırdı. Çünkü eşleri daha tanınmıştı çevrede. Mele Firdo'nun esas adı Mele İbrahim'di ve aslen Şêbê köyündendi. Mele Bêzo'nun adıysa Mele Eli'ydi. Mele Ehmed'le Mele Yunıs, Mıhelmi'ydi ve kardeştiler.

Remedan Ağa da hatırı sayılır biriydi. Güç verdiği taraf ağır basardı. Orada olduğum zaman, Heci Osmanê Reşolar'dan yanaydı ve o sıralar İlyas Efendi'nin kızıyla sözlüydü.

Qetaro köyü şehrin altında, bağ bahçenin kenarındaydı. Bir oruç ayı boyunca o köyde namaz kıldırdım. Fitre olarak bana yağ verdiler. Birkaç tulum tutan yağımı satıp kendime üst baş aldım. Orada olduğum sürece bazen İlyas Efendi'den, bazen Heci Reşid'den, bazen de Heci Etman'dan yiyip içiyordum. Heci Etman'la okul arkadaşıydım, birlikte ders alıyorduk.

Bir ara Ebdılha ile kardeşi Şewaşi yaylalarına gidip fitre istedi. Orası bolluk yeriydi ve söylenen sayısız stranlar karşılardı insanı. Çok para çıkardı oradan. Ebdılha ile kardeşi çok para canlısıydı.

Bense para kazanmaya değil okumaya gelmiştim. O yıl içinde Ewamil, Zirûf ve Terkib'i, yani üç temel başlangıç kitabını bitirdim. Ama üstüm başım dökülüyordu ve sefalet içindeydim. Bir gün hocam Mele Ehmedê Heci Tahir'in kardeşi Mele Şêxmûz sınıfıma geldi. Bana şöyle bir baktı:

— Feqi Şêxmûz yarın dükkânıma gel, dedi.

Kendisi ticaret yapardı ve dükkânı vardı. Neden özellikle beni dükkâna istemişti? Meraklanmıştım doğrusu. Dükkâna gittim:

— Görüyorum ki kıyafetin dökülüyor, halin perişan, dedi, sana üst baş vereceğim ama borcuna. Eğer ödersen Allah razı olsun.

yok eğer ödeyemezsen ananın ak sütü gibi helal olsun. Haydi seç bakalım! Hangisini istersen sana diktireyim. Biliyorum dikiş paran da yoktur.

Böylece yeni ve güzel bir giysi sahibi oldum. İzardan yapılı bir don, yine izar bir gömlek, kadife "qutik" ve kadife "êlel" aldım. Üç yüz mecidiye borç yazıldı adıma.

Ebdırehman adında candan bir arkadaşım vardı. Onunla birlikte okuyorduk ve yazları onların bağında, Dêrik'in cennetinde yatardık.

Bir kayısı ağacında çatılmış bir eyvanda yatardık. Bir gün Ebdirehman çişini yapamaz oldu. Onu ben kurtardım. Ilık suyun içine koydum ve ıkındırdım. Bir süre sonra çişini yaptı ve rahatladı. Bu olaydan sonra annesi babası beni evden biri saydı ve bana masraf yaptırmadı.

ŞİİRİ YAZMAYA BAŞLIYORUM

Dêrik'te şiir yazmaya başladım. Oranın güzelliklerini şiire dökmeye başladım. Bu arada Dêrik kadınının güzelliğini ve durumunu anlatmak istiyorum.

Su ve bereketin olduğu yerde ister istemez insanlar da güzellikten nasibini alırdı. Onun için Dêrik kadınının güzelliğini ve zarafetini anlatmaya ve övmeye kelime bulunamaz.

Kızların giyimi: İki kınalı örgülerini omuzlarına bırakırlardı. Çoğunun altın sarısı, kınalı saçları vardı. Kumral tenli, yeşil gözlüydüler. Bazısı alınlarına "epri" bağlardı.

Kadınlar: Başlarında beyaz bir yazma vardı ve üstüne "kesrewan" karası yaşmak bağlarlardı. Köylünün güzelliği de şehrin temizliği de, yansımıştı onlara. İnce, narin yapılıydılar.

Dêrik'e gelenin aşık olmamasına imkan yoktu. Yalnızca Dêrik'in güzelliğine çarpılmazdınız, güzelleri en dindar adamı bile dinden imandan ederdi.

İbrahim Paşa, Heci Etman Ağa'nın koyunlarına el koymuştu. Feqiler ona "xetmakê dewri"* okudular, nasıl olduysa mal geri geldi. Heci Etman Ağa, daha önce mal geri gelirse bir koyun sözü vermişti. Kesecek, Xabê'nin kenarında ziyafet verecekti.

* *Xetmakê Deuri*: Kaybolan eşyaların bulunması için okunan Arapça süre.

Mal dönünce Heci bize koyunu verdi. Biz de yağla pirinç alıp Xabê suyuna indik. Koyunu keser kesmez, Mele Yunis azar azar yemeye başladı ve geriye kalanın çoğunu melelerin önüne koydu. Biz feqilere pek bir şey kalmadı. Olanı o sıra orada olan Hıristiyan çobanların ve bizim önümüze koydular. Ben de yememeleri için feqileri uyarınca, kimse yemedi. Küsmüştük. O olayı şiirleştirip Mele İskender'e verdim. Büyük Seyda:

— Oğlum, kim yazdı bu şiiri?

— Ben efendim.

— Mele Yunıs size güzel davranmamış ama senin şiirin çok güzel olmuş. Devam et yazmaya, büyük şair olacaksın, çok büyük.

Mele Ebdılhadi o şiiri ezberlemiş, beni gördüğü zaman hatırlatır bana:

"Ehmedê Qêsîm şehê bêkevçiye,
Li bin siya darê tenê rûniştiye.
Mele Elî zû gazi Harîs, Hemo kir
Goti: "Em çûn win werin teşbîhê gur."

"Ehmedê Qasım, taraksız garibandır, kaşıksızdır,
Ağacın gölgesinde, tek başınadır.
Mele Eli, Haris'le Hemo'ya seslendi:
Biz bitirdik, gelin kalan kurt payı sizindir."

Haris ile Hemo Mele Eli'nin oğullarıydı ve babalarıyla gelmişlerdi. Ehmedê Qêsim ise zavallı bir çobandı. Melelerle yiyordu ama kaşığı yoktu. Büyük Müftü sırtıma vurdu:

— Şiirin çok güzel olmuş.

Dêrik çok güzel ve şirin bir yerdi. Gezme ve seyran yeriydi. Şehrin içi değil ama, bağ ve bahçeler belki aşıkların buluşma yeriydi. Gündüzler sıcak, geceler soğuktu. Şam'daki Kürt mahallesi gibi dağın güney yamacındaydı. Daha sabahın ilk güneşini görürdü ve bu yüzden çok sıcaktı. Sıcaktan korunmak için gündüzleri bahçelere inilirdi.

ÇOBANLIK YAPIYORUM

Bunu daha önce yazmam gerekiyordu. Çünkü şimdi okuma dönemimi yazıyorum. Ancak öğrenime başlayışımı yazdıktan sonra çobanlığımı yazmadığımı fark ettim.

Annemi babamı kaybettikten sonra bakımımı ablam ve yengem üstlendi. Ama daha çok ablamlardaydım. Güya okumaya gelmiştim.

Ablam bana çobanlık ettirirdi. Üstelik kendi davarının yanında komşuların hayvanlarını da önüme katardı. Ablamın kırk kadar hayvanı vardı. Komşularınki de sürüye katılınca gütmesi zordu. Çarıklarımı da kendi kesemden almak zorundaydım. Ablam bazen oğlu Eli'nin eskilerini verirdi giymem için. Boş kaldığım zaman kurduğum çocuk çetesiyle Amudluların tarlalarından karpuz çalardık.

Hırsızlıktan geldiğim bir gün, beni damların üstünde akrep soktu. Gelsin yardım etsin diye ablamı çağırdım. Bedduaya başladı:

— Seni kör yılanlar soksun, geberesice! dedi. Ne arıyorsun dışarılarda?

Bir defasında sürüye kurtlar tebelleş oldu. Ben sapanla kurtları sürüden uzak tutmaya çalışıyordum. Kurtlar bizi köye kadar izlediler. Yerler kar kaplıydı ve ben sapana taş bulamıyordum.

Bir defa da dağda altı yedi keçim birden doğurdu. Elim ayağım birbirine dolaştı, ne yapacağımı bilemedim. Onlarla uğraşırken koyunlar keçiler hurra Pêvanlılar'ın tarlasına girdi. Biri uzaktan bana en olmadık küfürleri sayıp döktü. Yakına gelip tanıyınca:

— Allah canını alsın! Niye malı tarlaya saldın?

Ağladım:

— Başedemedim!.. Doğan kuzularla oğlaklarla uğraştım.

Adam oğlakları paltoma sardı:

— Haydi sırtlan bakalım, dedi şakayla, sen daha çobanlık öğrenememişsin. Yeni doğan oğlak da, kuzu da bir yere gitmez. Berivanlar gelinceye kadar davarı onların yanında tutacaktın.

Amudlular babamı tanımazlardı, küfredeceklerse enişte Xelil'e küfrederlerdi. Ablam itiraz ederdi:

— Yahu onun babasına küfür edin! Xelil'in ne suçu var?

Bazen ders almak için camiye giderdim. Sıraların arkasına saklanırdım:

— Falanın babası cennete gidecek, diye bağırıyordum, filanın babası cehennemlik.

Kimi kızar kimi de gülerdi.

FERHAN AĞA'NIN ÖLDÜRÜLÜŞÜ

Ferhan Ağa, babasının ölümünden sonra Deqor ağası oldu. Omeri ağası Mıhemedê Ehmed'in baskılarına karşı durdu. Boyun eğmedi.

Ferhan'ın takımı ile Mirsini ağası Ebdi'nin arası açıktı. Ebdi, gizlice Darê jandarma komutanı Nuri Efendi'ye rüşvet verip Ferhan'ı ihbar etti. Sabah erkenden yetmiş seksen jandarma Ferhan'ın çadırını sardı. Ağa yayladan geliyordu ve yolda büyük bir çadır kurmuştu. Çadır kurduğu yer arpa tarlasıydı. Sahibi arpayı toplayıp yığın yapmıştı ve çadır yığının kenarındaydı. Jandarmalar:

— Tutuklusun, bizimle Dar karakoluna geleceksin, deyince Ağa silahına davrandı.

Yığının arkasına geçip çatışacaktı. Annesi Fesla oğlunun elini tuttu:

— Hayır Ferhan hayır! diye engelledi, Devlete karşı çıkamayız.

Olayı duyan pek kimse olmadığı için öç almak amacıyla jandarmanın arkasına düşmediler. Yalnız Ferhan Ağa'nın kambur amcazadesi Taha bir süre peşlerine düştü. Eskilerin deyimiyle, 'tek elin sesi' güçsüz kaldı. Bir müddet sonra o da bir şey yapamadan geri döndü.

Qezanbuk'tan olay yerine geldiğimde insanlar Deqor Ağası-'nın cenazesinin başına toplanmıştı. Gelinin giysileri adeta kandan bir atlasa dönmüştü; kaynanasıyla birlikte ağıt yakıyordu: "Gittin, hatununun eli koynunda kaldı oğul!.."

Ferhan Ağa, öyle kolay ele geçip rakiplerini sevindirmek istemiyordu. Bir gün aşiretini silahlandırıp Omerilerin ağası Mıhemedê Ehmedê İsmail'in üstüne yürüdü. Bu arada Ferhan Ağa'ya Omeriler'in Amud'u basacağı haberi geldi. Omeriler tren yoluna doğru gelince, Mıhemed, "Daha çok erken, biraz bekleyelim. Bende biraz uyurum; uyanınca köyü sararız," dedi. Mıhemed uykuya dalınca, Deqoriler'in üstüne yürümekten ürken Bulbılan ağası Yusifê Kaso, Koçek ağası Mıhemed Şakir, Dar ağası Xelil ve diğerleri toplanarak, "Amud'u basmamız mümkün değil. Eğer basarsak bir tekimizi bile sağ bırakmazlar. Deqoriler'in tümü Amud'da; ölüme gideriz vallahi. Bu nedenle Mıhemed'i uyandırmayalım," kararına vardılar:

Mihemed uykudan uyanınca gün çoktan ışımıştı. Mihemed uyandırılmadığından Amud'u basamamışlardı. Ağalara dönerek, kızgınlıkla, "Sizi hançerlemem lazım. Şimdi elalem ne der? Mihemed Ağa Amud'a gidemedi, korktu demezler mi? Anlaşılıyor ki siz de Mihemed Ağa'nın oğlu Ferhan'ın tarafındasınız," dedi.

Diğer ağalar gerçekten Ferhan'a dosttular ve Amud'da kan dökmek istemiyorlardı. Öte yandan Mihemed Ağa'nın Amud'u basmamak için uyuyor numarası yaptığını, iddia edenler de vardır.

Önceden de belirtildiği gibi Halilê Huseyin'in üç oğlu vardı: İbrahim, İso olarak da bilinen Hacı İsa ve Mihemed. İbrahim Ağa, kardeşler arasında en tanınanıydı. Kambur Taha'nın da babası olan Şehmus adında bir oğlu vardı. İsa'dan geriye ise Şükrü ve Ebdi kardeşler kaldılar. Ebdi, Sait Ağa ile yaşanan çatışmada öldürüldü. Şükrü'den geriye ise Salih'in kaldığını biliyorum. Ancak Salih'in kaç oğlu olduğuna yönelik bir bilgim yok. Mihemed Ağa'nın ise, Ferhan, Said, Hadi, Bedir, Ebdurahman ve Halil olmak üzere altı oğlu vardı. Ferhan ve Ebdurahman, Dari ağasının kızı Fesla'dan doğan çocuklarıydı. Said, Hadi ve Halil ise beyin kızı Hilwa'dan doğan çocuklardı. Bedir'in annesinin kim olduğunu ise öğrenemedim. Ferhan dışında kardeşlerin tümü sağdır ve birçok çocukları da var. Ferhan öldürüldükten sonra ağalığı Said devraldı. Ancak Hacı İsa'nın oğlu Şükrü birkaç kez amcasına başkaldırarak çatıştı. Bu çatışmalardan birinde Şükrü'nün oğlu Ebdi öldürülürken, Said Ağanın tarafından da Taha'nın oğlu Şehmus öldürüldü. Ebdi, genç ve yiğit biri olarak tanınıyordu.

Ferhan Ağa öldürüldükten sonra dul eşi Eynilheyat Koçek ağasıyla evlendi. Eynilheyat'ın Koçek ağasından birçok çocuğu olduğunu duydum. Bunların hiçbirini tanımam. Çünkü onlar sınırın öte yakasında, kuzeyde kaldılar.

Said Ağa, bu çatışmalarda Şükrü Ağa'yı altetmeyi, etkisini artırmayı başardı. Şükrü'nün kardeşi öldürüldüğünde, o da hemen Said Ağa'nın dayılarından olan, aynı zamanda Şükrü Ağanın arkadaşı Hacı Ebdulla'nın ailesinden birini, çadırının içinde alçakça öldürdü. O günden sonra Deqoriler etkisizleştiler ve geri çekilerek Erebkendi bölgesine yerleştiler. Her fırsatını buldukça da amcazadelerinin düşmanlığını yapmaktan geri kalmadılar. Ancak

1937 yılında Amud'un yakılmasından hemen sonra Said Ağa kız kardeşi Şemsa'yı Şükrü Ağaya vererek onun dostluğunu kazandı ve birlikte Irak'ın Şengal yöresine yerleştiler. Bu olaydan sonra Şükrü bir daha amcası Said Ağaya karşı koymadı. Şükrü Ağanın ne zaman öldüğünü bilmiyorum. Ancak o öldükten sonra oğlu Salih, Biriva köyüne yerleşerek Baas Partisi'ne katıldı. Salih, Araplarla işbirliği yapmaya halen de devam ediyor.

Eynilheyat güzel ve sıcak kanlı bir kadındı. Daha yeni gelinken öldürülen kocasının cenazesine gelenler, Ferhan Ağaya değil de gelinin kara kaderine ağlıyorlardı.

FRANSIZLAR CİZRE'YE* GELDİ

Fransızlar 1920 yılında Cizre'ye gelerek ana karargâhlarını Qıregero köyünde kurdular. Yerleşir yerleşmez de yöre halkına karşı şiddete başvurdular. Birçok Kürt ileri gelenine hakaret edip, yerlerde süründürüyorlardı. Bu zulüm dalgasında, ilk olarak Dorıka köyünden Ebas'ın ölümüne neden oldular. Bütün bu eziyetlerden dolayı Kürtlerin nefretini kazandılar. Kürtler ise onlardan intikam alacakları günü bekliyorlardı.

Sınır bölgesindeki sorumlu vali İsmail Hakkı Bey, Kürtler ile Fransızlar arasında laf taşıyarak Kürtlere eziyetin artması için ortalığı kızıştırıyordu. Kürtlere, "Bu Fransızlar gavurdur, onların himayesini kabul etmek daha gavurluktur," derken Fransızlara da, "Kürtler acımasız, yabani, kan dökücü insanlardır. Eğer şiddet kullanmazsanız onlarla başa çıkamazsınız," diyor, böylece iki tarafı da birbirine karşı kışkırtıyordu.

Aslında haksız da sayılmazdı. Kürtler o dönemde hem cahil hem de acımasızdılar. Sadece Fransızlara değil, herkese, hatta birbirlerine bile düşmandılar. Birbirlerini bile öldürüyor, talancılıktan geri kalmıyor, talan edemediklerini ise yakmaktan çekinmiyorlardı.

Ancak ne Kürtler, ne de Fransızlar İsmail Hakkı'nın kendilerini kandırdığını, arada laf taşıdığını bir türlü anlamadılar.

* *Cizre*: Türkiye'de Şırnak iline bağlı Cizre ilçesinin yanı sıra, Suriye toprakları içinde kalan ve Kürtlerin yoğun olarak yaşadığı bölge de Cizre olarak adlandırılır. Suriye'deki Cizre için "*Cizîra Bin Xetê-Sınırın öte yanındaki Cizre*" de denir.

Bu arada birkaç Arap aşireti de Fransızların Cizre bölgesine yerleşmesini engellemek için Kürtlere yardım ediyordu. Türkler de kendi taraftarları olan Kürt aşiretlerinden faydalanıyor, onları kışkırtarak Fransızların üstüne yolluyorlardı. Aslında o dönemi, ünlü Fransız komutan Hotzencer'in değerli kitabı *Zehebi*'den alıntı yaparak anlatmak daha uygundur.

1923 BEYANDUR OLAYI

Altın kitap olarak da bilinen *Zehebi*, 1918 ile 1923 yılları arasında Doğu Ordusu komutanı olan Hotzencer'in anılarını içermektedir. Kitap 1938 yılında yayınlanmıştır. Bu kitapta anılan dönem şöyle anlatılıyor:

"1921 ile 1923 yılları arasında ordumuz Cizre bölgesini işgal etti. 1922 yılının Mayıs'ından 1923 yılına kadar Hesek bölgesi denetimimiz altındaydı. Albay Bigo ve Grant'ın askerlerini Yukarı Cizre'ye (Nukılêbetê) dağıttık. Bu işgal, Beyandur Olayı'nın da başlangıcı oldu.

"Beyandur Kaymakamı, iyi bir Fransız dostu idi ve bu nedenle haziran ayında Beyandur'da öldürüldü. Kaymakamın öldürülmesi üzerine Beyandur'da bir karargâh inşa ettik ve askerlerimizi oraya yerleştirdik. O günden sonra Kürtler karargâhımıza saldırmaya başladı. Temmuz ayında Yüzbaşı Robert ile Yüzbaşı Karir'in askerini korumak için, Mülazım Morrel'i gönderdik.

"Yüzbaşı Robert onları Beyundur'da bırakıp Cizre'ye yöneldi. Kendi müfrezesinin yanı sıra Yüzbaşı Karir'in müfrezesini de beraberine aldı. Regar ile Gohon'da toplarıyla birlikte onlara katılmıştı. Beyandur'da yalnızca Yüzbaşı Morel ve Liyandri'nin topçu bölüğü, yani yaklaşık yetmiş-seksen asker kaldı.

"Ayın 28'inde bine yakın keskin nişancı silahlı Kürt, Beyandur'daki ordugâhımıza saldırdılar. Orduyu tamamen kuşatıp, gün boyu çatıştılar. Bu çatışmada Liyandri'nin askerlerinden biri öldü, dördü de yaralandı. Bu arada düşman su yollarını kesince, göğüs göğüse çarpışıp bazı su yollarını açmayı başardılar. Çatışmalarda Kürtlerden de dört kişi öldü.

"Çatışmalardan sonra askerimizin orada kalması güçleşti. Ro-

bert'ten umut kesilmişti. Yüzbaşı Morel ise çemberden kurtulup sekiz mil güneydeki Tilnasır'a ulaşmak istiyordu. Böylece hem suya ulaşacak, hem de dost aşiretlerden yardım almayı başaracaktı. Morel, Kürtlerin kurşun yağmuruna ve düşmanın çokluğuna rağmen amacına ulaştı.

"Bu çatışmalarda Kürtlerden dokuzu öldü, on dördü yaralandı, biri ise kayboldu. Kuşatma kırıldıktan sonra Robert de, sorunsuz ve çatışmasız bir şekilde Cizre'ye ulaştı. Beyandur Olayı henüz duyulmamıştı. Dönüşte, ayın 29'unda Rimelan'a ulaştılar. Geceyi orda geçirdiler. Ertesi gün Beyandur'a doğru yola çıktılar. Bulebas çayına ulaştıklarında, saat 19.30'a doğru, birkaç Kürt süvarisi müfrezeye arkadan saldırdı. Ama kısa sürede kaçmak zorunda kaldılar. Güçlerimiz Beyandur'a doğru yoluna devam etti.

"Cerahi ırmağına ulaşınca büyük bir çatışma başladı. Roberto, bir tepeden ateşe başladı. Amacı Karir'in güçlerini korumak ve düşmandan önce vadiyi tutmaktı. Müfreze ilerlerken toplar iki yandan onları koruyordu. Develer ve toplar Drama'nın birliğindeydi. Karir'in müfrezesi vadiye sekiz yüz metre uzaktaydı. Yüzbaşı Adem makinalıyla, Roger ise diğer silahlarla onlara yardım ediyordu. Ancak vadiye elli metre kala düşmanın kurşun sağanağına dayanamayarak dağılıp kaçtılar. Atlılar onları her yandan çembere almıştı

"Yüzbaşı Karir, Yüzbaşı Regar ve Yüzbaşı Adem dağılan ve kaçan askerlerini toplamaya, onlara moral vermeye çalıştılar. Bu arada Mihemed Salih vuruldu. Onun ölümüyle askeri korku ve panik sardı. Karir silahlarını kuşanarak Roberto'ya yardıma koştu. Düşmanla çatışarak birkaç tanesini vurdu, ancak kendisi de vuruldu. Roger ise esir düştükten sonra bıçaklanarak öldürüldü. Yüzbaşı Adem'in de akıbeti aynı oldu. Roberto, makinalıyla tepeyi tutmuş direnmeye devam ediyordu. Bu arada Karir'le müfrezesi toptan imha edildi. Hatta yaralılar da öldürüldü. Karir'in müfrezesinden bir kişi bile sağ kalmadı."

Fransızların gücü aşağı yukarı üç bin kişi kadardı. Kürtlerin bütün gücü ise doksan kişiydi. Kürtlerin komutanı Heverkan ağası Haco'ydu. Türklerin sınır bölgesindeki sorumlu valisi olan İsmail Hakkı'nın emri ile Fransızlara karşı savaşması için Kürtlerin

başına getirilmişti. Arap aşireti Cewala'da Haco Ağaya yardım ediyordu.

Haco Ağa Cizre'de, hem Fransızlara hem de diğer Kürt aşiretlerine karşı Türkler adına savaştı. Arapların Cewala aşireti de Haco Ağayla birlikteydi. Haco Cizre'de, bir defasında Arap olan Tey aşiretine karşı, birkaç defada Fransızlara karşı olmak üzere birçok çatışmaya girdi. Bu dönemde bir defa Amud'a da geldi, ancak savaşmadan döndü. Elbet Haco bütün bunları Türklerin çıkarını düşünerek yapıyordu. Onun Kürtlük hakkında hiçbir fikri yoktu.

Haco, Amud'a geldiği zaman yaklaşık iki bin askeri vardı. Ama bugün bile Saidê Seyid gibi adamlar 'Kürtler Cizre'ye dışardan geldi' diyebiliyorlar. Öyle ya; Cizre Said Efendi'nin çayırıdır(!), istediğini der. Oysa Kürtler Cizre'nin yerli halkıdır. Onlar Cizre'de sadece Fransızlara karşı savaşmadılar. Halep'ten, Hama'ya kadar birçok bölgede Fransızlara karşı koydular. Hotzenger kitabında bu çatışmaları şöyle anlatıyor:

"1920 yılının Aralık ayında Kuzey Suriye'de bulunan ordumuzun durumu kötüydü. Türkler ise başıbozukluğun artması için karşı propaganda yapıyordu. Bu işgalde herkesin düşmanlığını kazanmıştık. İnsanlar bize karşı koymak için her tarafta çeteler oluşturmuştu. Bize karşı herkes birleşmiş, durmadan karargâhlarımıza saldırıyorlardı.

"Asi dağlarında Türklerin Yüzbaşı Bedri Bey komutasındaki bir askeri kıtası ile İbrahim Henano komutasındaki çete kuvvetleri kalmıştı. İbrahim Bey Cısrisixur taburunu ele geçirmişti. Biz ise 'Afrika Alayı' olarak bilinen 22. Topçu Alayı'na güveniyorduk. Ancak halkın düşmanlığı bizim için önemli bir dezavantajdı. Çeteler Haleb'i de almak istiyordu. Bir gün önceden Yüzbaşı De Bov gönderdiği haberde, 'Bulunduğumuz yerde durumumuz çok kötü. Halk ve çeteler yolumuzu kesmişler. Bizden çok üstün durumdalar,' haberini gönderdi.

"Gerçekten de Bedri Bey'in emrinde olan beşinci fırkanın askeri gücü çok yüksekti. Bir ağır makinalı alayları, bir süvari bölükleri, üç de topçu bataryaları vardı. İbrahim Henano'nun emrinde ise yedi alaya yakın çete gücü, bir de süvari alayı vardı, ki İbrahim Bey de bizzat süvari alayının başındaydı. İbrahim'in em-

rinde ayrıca Seyhan dağlarında iki alay, Kürt dağlarında bir alay, Kurmanclar'da iki alay vardı. Bir alay da Zoye dağlarındaydı.

"Bir süvari bölüğü ile on iki alaya yakın çete Cısrisixur'u ele geçirdi. Halk direnmeden beyaz bayraklarla teslim olup onlara boyun eğdi. Seyhan Dağı ile Kürt Dağı yöresinde yaşayanlar birleşmişti.

"Bedri Bey bunlarla yetinmiyor, Alevi Dağları ile Seyhan Dağı'na gidip çeteler oluşturuyordu. Böylece bize karşı daha kanlı direnişlere hazırlanıyordu.

"10. ayın 14'ünde düşman yeniden Cısrisixur'a saldırdı. Bu kez daha kalabalıktılar ve topları da vardı. Aramızda müthiş bir savaş başladı. Siperlerimize, otuz metreye kadar yaklaştılar. Ama büyük kayıplar verip geri çekildiler. Ayın 25'inde üst üste üç saldırı daha düzenlediler. Yine başarılı olamadılar. Ayın 26'sında yeniden denediler. Ama geri dönüp gitmek zorunda kaldılar.

"İbrahim Bey'in komutasındaki bir alay Kevirtixarım Kürtlerinden, bir alay Kurmanc dağlarındaki Kürtlerden, geri kalanları ise civar çevrenin Kürtlerinden oluşuyordu."

Suriye resmi tarihi Kürtlerin Fransızlara karşı olan direnişini anlatmaz; Kürtleri kendi düşmanı sayar. Beyandur olayında görüldüğü gibi, Fransızlar tamamen Kürtler tarafından durdurulmuş ve yenilgiye uğratılmışlar. Arap olan Beyandur Kaymakamı ise Fransız işbirlikçisi olduğu için öldürülmüş. Beyandur Olayı'nda, Fransız gücünü kırıp komutanlarını öldürenler Kürtlerdir. Oysa Arap şovenistleri hâlâ bile, "Kürtler başka yerden gelmiştir," diyerek, Fransızlara karşı savaşanların yalnız Araplar olduğunu iddia ederler.

Ancak tarih, yalan ve çarpıtmayı kabul etmez. Bugün Fransız işbirlikçileri ülke sahibi iken vatansever Kürtler vatansız kalmaya devam ediyorlar. Öte yandan işgalci Fransız komutanın yazdığı birkaç sayfa bile gerçekte yalancıların kim olduğunu açığa çıkarıyor. Kürtler işgalcilere karşı savaşmıştır. Onların alnı aktır.

Haco Ağa binlerce askeriyle Fransızlara karşı savaştı. Beyandur'u yaktı; işbirlikçi Arap Kaymakam'ı ve Fransız komutanlar ile yüze yakın askeri öldürdü; Fransızları Cizre'den sürdü. Bu nedenledir ki Cizre birkaç yıl Kürtlerin egemenliğinde kaldı. Ancak Kürt insanı aydın değildi, emsallerinden geriydi; bu nedenle ulusal çı-

karlarını korumaktan uzaktı. Kürtlerin birliğini sağlayıp koruyamamaları, ulusallaşamamaları da bu yüzdendir.

Fransızların bölgeden ayrılmasından sonra Türkler Qudür Beyi Cizre'den sorumlu ilan ettiler. Bir yandan da Deqorlu Said Ağaya; "Ebdulkadir Bey Amud'a gelirse, vurun. Biz sizi destekleyeceğiz," diyorlardı. Sait Ağaya ayrıca başka vaatleri de olabilirdi; belki de onu satın almışlardı.

Ebdulkadir Bey Amud'a geldiği zaman Amudlular onu kurşunla karşıladılar ve bir adamını yaraladılar. Büyük komutan Ebdulkadir, bu çatışma sonrasında çaresiz geri döndü, ismi cismi de bir daha duyulmadı.

Bütün bu olaylar tarihin karanlık dehlizlerinde kayıptır. Öylece sürüp gitti kaç yıllar boyunca; halen de bilinmez. Kürt Kürt'e düşman oldu. Araya kan davası, ölüm, baskı ve zorbalık girdi. Cizre ikiye bölündü. Hemê Heso ve aşireti Fransızlar ve Araplarla işbirliğine girdi. Said Ağa Türklerle işbirliği yaptı. Şemerler de Fransızlarla birlikte hareket ettiler. Fransızlarla birlikte Gabar'dan gelip Haco Ağaya karşı savaşıyorlardı. Haco Ağa da bir dönem Said Ağaya yardıma geldi, ama savaşmak yerine iki tarafı barıştırıp geri dönmeyi tercih etti.

Eğer Haco Ağa aydın biri olsaydı Kürtleri birleştirip yönetebilirdi. Ama o Türklerin dediğini yapıyordu. Haco Ağa bir keresinde bana, "Türklerin gizli belgeleri hâlâ yanımdadır. O belgelerle Fransız düşmanlığından kurtuldum," demişti. Bir keresinde de birkaç arkadaşım, Mele Yusifê Kertmini'nin ricasıyla Haco Ağaya hat yazısıyla bir mektup göndermiş ve amcazadesi Saruhan'la barışması dileğinde bulunmuşlar. Haco cevap göndererek, "Mektubunuzu kimse okuyamıyor, birini gönderin, okusun," demiş. Bunun üzerine Mele Yusıf, Haco Ağaya gitmiş. Haco, Mele Yusıf'ı, yazdığı mektupla birlikte Nusaybin'de Türk ordu komutanına teslim etmiş. Mele Yusıf tutuklandıktan sonra çok işkence gördü. Mardin'e götürüldü, oradan Diyarbakır'a ve sonra da Harput'a (Elazığ) gönderildi. Harput'ta idam edilecekti. Ancak Harput'ta aynı cezaevinde olan Hizanlı Seyid Eli'nin oğlu idam mahkûmu Selehaddin Mele Yusıf'a:

— Yazının sana ait olduğunu söyleme. Söylersen seni idam

ederler. De ki, Haco Ağa kardeşlerimi öldürttü, köyümü-malımı almak için şimdi de beni öldürtmek istiyor, diye akıl vermiş.

Mele Yusıf:

— Ama Nusaybin'de, Mardin'de, Diyarbakır'da yazıyı yazanın ben olduğunu söyledim, diye yanıtlamış Şeyh Selehaddin'i.

Şeyh Selehaddin ise, "Olsun. Diyeceksin ki 'oralarda Haco'nun dediği oluyor, beni öldüreceklerinden korktum. Şimdi burda korkmuyorum, doğruyu söylüyorum. O yazı benim değildir," diye yanıtlamış, Mele Yusıf'ı.

Böylece Mele Yusıf ipten kurtulup evine dönmüş.

Peki, milletinin çıkarlarını korumayan ve Kürtlüğünü gözardı eden bir tek Haco Ağa mıydı? Tam aksine; diğer Kürt ağaları da Haco'dan iyi sayılmazdı. Çok az sayıda bilinçli ağa veya bey vardı. Onlar da bazı aydınların etkisiyle Kürtlüklerinin farkına varmışlardı.

Hangi yıl olduğu konusunda bilgi sahibi değilim. 1922 ya da 23 yılları olabilir. Fransızlar bir kez daha Amud'a gelmişler. Fransız Generali, ağaları bir harmana toplayıp sormuş:

— Bizden isteğiniz nedir? İsteyin, verelim...

Bu büyük ve güçlü(!) ağalar isteklerini iletmişler:

— Bizden silahlarımızı almayın.

— Birkaç sene vergi almayın.

— Otlaklardan kira almayın.

Fransız komutan gülerek:

— Tamam, Fransızlar sizden hiçbirini almayacak, yanıtını verip gidiyor.

Bu toplantıda nedense hiçbir Kürt ağasının aklına milli kimliği gelmiyor. Öyle ki, ağalardan biri Cizre'nin yönetimini bile talep etse Fransızlar dünden razı. Ama Kürtler bunu dahi idrak edemeyecek kadar cahiller...

Bir defasında Amud jandarma komutanına sordum:

— Allah'ını seversen doğru söyle, neden Cizreliler'i jandarma yapmıyorsunuz?

Komutan, "Bizim bir tek körümüz kalıncaya kadar Cizre'den kimseyi jandarma yapmayız," demişti bana.

Yani anlayacağınız Kürt insanı, jandarma olacak düzeyi bile tutturamamıştı. Nerde, "Ben Kürdüm" diyecek kişilikte olmaları...

Şöyle geriye, tarihin çarklarına baktığımızda, Kürtlerin ne kadar büyük fırsatlar kaçırdığını görürüz. Kürtlerin her kimlik savaşında, bilinçli veya bilinçsiz, önderlik her zaman ağalar, beyler veya şeyhlerde olmuş. Onlar da feodal bir yönetim anlayışının dışına çıkmamışlar. Bir Kürt atasözü der ki:

"Eger rêberê me Elo bî,
Wê xwarina me çilo bî."

"Eğer ki Elo'dur önderimiz,
Çılo'dur her gün yemeğimiz."

"Çilo" Kürtler arasında hayvanlara verilen, yeşil otlardan yapılan küspe türünden bir yemin adıdır. Ne yapalım ki, biz yetim perişan, yoksul bir şekilde; zalimin zulmü altında kaldık, "çilo"ya mecbur edildik. Peki ne yapabilirdik? Şimdiye kadar da önder hep "Elo" oldu. Bilmem ki "Elo" ne zaman ölecek? Kürtler ne zaman başlarının çaresine bakacak?

YİNE DERİK'TEYİM

Derik'e sevgim nedendir, bilmiyorum. Güzelliğinden mi, yoksa okuma isteğimden mi? Belki de uğruna ölümlere gidebileceğim biri var!..

Nedeni ne olursa olsun bir kez daha Amud'dan Derik'e gittim. Bu kez yanımda üç genç daha var; Feqi Mihemedê Seyro, ablamın oğlu Ubeydullah ve Mihemed Eli Kafasenori. Üçü de sürekli beraber olduğumuz feqilerim idi. Önce Baravan'a, oradan da Yewançix'e gittik. Bir süre Yewançix'deki medresede okuduk. Ama burada korkunç sıkıldım. Bir an önce Derik'e gitmek istiyordum. Yewançix'den Güzelşeyh'e* (Gozelşêx) geçtik.

Şeyh Huneytillah'ın yedi oğlu vardı. Şeyhliği, kardeşlerin en büyüğü Mihemed sürdürüyordu. Kutbedin, Sadık ve diğer kardeşler ise rakı sofralarından eksik olmayan, ırz düşmanı soytarılardı. Yapmadıkları pislik yoktu. Sürekli sarhoş gezer, köylü kadınların peşle-

* *Gozelşêx* (Güzelşeyh): Diyarbakır ile Çınar arasında bulunan, toprakları geniş bir ova köyü.

rine düşerlerdi. Yemedikleri halt yoktu. Bu pisliklerine rağmen şeyhin oğlu oldukları için köylüler ellerini öpüyor, tüm mal-mülklerini önlerine sermekten çekinmiyorlardı. Sadık, onca pisliğinin yanı sıra kendi elleriyle hazırladığı bir Kuran'ı da durmadan köylülere okuyordu. Onun mal, mülk ve zenginliğinin tümü yoksul, aç ve çıplak Kürt köylüsünün alın teriydi. Köylüler, Sadık'ın elini öper, mallarını da o serseri hırsıza verirlerdi. Şeyhin sarhoş kardeşleri, köylünün gözünde kutsaldı. Köylüler, tüm saflıkları ile şeyhin çocuklarını korur, onlara sahip çıkarlardı; "Bunlar şeyh çocuğudur, ocakzadedir. Bunlara her şey helaldir. Allah onları başımızdan eksik etmesin. Onlar ne yapsa sevaptır, günahları affedilir," diyorlardı.

Güzelşeyh'te, Şeyhin evinde kalıyorduk. Şeyh, bize değer de veriyordu; ancak bir yandan da bizi kendisi gibi "gavur" yapmak istiyordu. Ama biz nasıl onlar gibi olabilirdik ki?! Onlar kemale ermiştiler, birçok şey biliyorlardı! Biz ise henüz yeni yetmelerdik. Belki biraz daha okuduktan sonra halkı kandırabilmenin daha uygun yollarını bulabilirdik'

O zamanlar Şeyhin evinde bir dürbün vardı, ki Güzelşeyh'ten baktığımızda Hebızbin dağlarını sayabiliyorduk. Ayaklı bir dürbündü ve yarım kol kadar uzundu. Şeyhin kasrı, iki veya üç katlıydı, güzelliği hâlâ aklımdadır. Dicle nehrinden su dolabı ile köye su getirmişlerdi. Mazıdağı'ndaki müritlerinden onlara odun, kuru yemiş ve üzüm de gelirdi.

Her gece sarhoştular; sazları sözleri eksik olmazdı. Köylülerin yoksulluğundan, çaresizliğinden, dertlerinden habersizdiler. Tek yaptıkları köylünün karısına kızına göz koymak, onlarla gönül eğlendirmekti. Onlar köylünün namusuna el uzatırken köylüler de o hırsızların ellerini öper, onlardan şefaat beklerlerdi.

Kutbedin bir defasında bana, ağabeyi Şeyh Mıhemed'e olan hayranlığını anlatırken, "Her şeyimizi onun şeyhliğine borçluyuz. O kazanıyor biz yiyoruz. O olmazsa rakıyı nerden bulacağız?" diyordu.

Şeyh Mıhemed öyle bir tezgâh kurmuştu ki, cahil insanlar ona korkunç derecede inanıyor ve bir o kadar da güveniyordu. O ise bu tezgahla kardeşlerini eğlendiriyor, varlıklarına varlık katıyordu. Ne fedakârlık, değil mi?!

Kutbedin, kendi evinde kalmamızı istiyordu. Bu isteğinin nede-

ni bizim okumamız falan değildi. Tek isteği onlarla rakı muhabbeti yapmamızdı. Onlarla eğlenip sarhoş olmamız, böylece onların ekmeğine yağ sürmemizi istiyorlardı. Elbet, Kutbedin'in bu isteğini reddettik.

Güzelşeyh'te kaldığımız birkaç günde çok şey öğrendik. Eğlenceli, eğlenceli olduğu kadar da öğretici günlerdi. Güzelşeyh'te felekten birkaç gün çaldık. Öyle günler her meleye, her feqiye nasip olmaz. Ancak Kutbedin'in bütün ricasına, zorlamasına rağmen de orada kalıp günlerimizin boşa akıp gitmesini istemiyorduk.

Okuyalım, fıqıh* eğitimimizi sürdürelim, zekat alalım, fakirin el emeği, alın terini yiyelim istiyorduk. Biz de ağalara ortak olmak, soygunda, talanda garibanın sırtına binebilmek için diploma ve kariyer peşindeydik.

Çünkü millet cahildi, millet zulüm altında inim inim inliyordu. Başka bir dünyaya, başka bir düzene akılları ermiyordu. Ağalar beylerse, yoksul malının, yoksul ülkesinin, Kürt dilinin, Kürt milletinin parazitleriydiler. Bunlar, düzen böylece sürsün, Kürtler komşu milletlerin içinde zayıf kalsın istiyorlardı.

Bu beylerin en büyük sorunları kendilerinin de Kürt olmasıydı. Bunun içindir ki oruç, namaz, ezan, ölü yıkama, buğday duası, nikah, cenaze namazı dualarını hatta mevlüdü bile işgalcilerin diliyle söylerlerdi. Buralarda aldığımız eğitimde de bize sadece dinin dili olan Arapça'yı öğretirlerdi.

Oysa Kürtçe yazılan kitapların yanı sıra onlarca Kürtçe makale de vardı. Kürtçe şiirler, masal ve halk hikâyeleri, mevlüt yazanlar da Kürt mele ve şeyhleriydiler. Kürt ayaklanmalarına önderlik edip dağlarda kahramanca ölümü kucaklayanlar da Kürt şeyh ve melelerdi. Biz, bu şeyh ve melelerin anısına hürmetle eğiliyor, onların milletin bir yadigârı olduğunu unutmuyoruz. Elbet onlar gelecekte Kürt halkının onur abidesi olacaklardır.

Benim üç divanım bu şeyh ve meleler için yazılmıştır. Bu divanlarda kötüler yerilmiş, ulusuna ve halkına örnek olanlar ise övülmüştür

Ne yazık ki iyiler, kötülerden oldukça azdır. Kürt beylerinin,

* *Fıqıh*: Medreselerde sürdürülen İslami eğitim.

ağalarının, zenginin yüzde sekseni üstüne düşeni yapmamıştır. Bunlar sömürücü, kan dökücü, kendi halkının düşmanı olmaktan çekinmemiş, hatta düşmanın uşağı olmuşlardır. Halkımızda onlara değer vermemiş, hiç de dostça anmamıştır. Elbet bu uğursuzların etkilerinin kırılmasında Kürt "dengbêj" ve "stranbêj"lerinin* emeğini unutmamak gerekir. Dengbêj ve stranbêjler, sanatlarıyla Kürt dilinin eriyip yok olmasının önüne geçmişlerdir. Onlar Kürt dilinin emekçisidirler; yaptıklarıyla Kürtçe'nin ve Kürt kültürünün yaşatılmasında büyük pay sahibidirler. Ancak Kürt halkı cehalet ve yoksulluğu nedeniyle bütün bunların değerini bilemedi.

Millet, şairlerin, ozanların dost; ağaların, melelerin büyük çoğunluğunun ise düşman olduğunu anlayacak durumda değildi. Onlar, ağaların, şeyhlerin dilin kaybolması; şairlerin, ozanların ise yaşatılması için çabaladığının bilincinde değildi.

Öte yandan, ağa ve beylerin hançer ve tüfeğinin gücünü de unutmamak gerekir. Bu baylar ellerindeki gücü Kürt halkının aleyhine kullanıyor, bir yandan düşmanla işbirliğini geliştirirken, diğer yandan da kendi himayelerindeki güçlerin "Kürt" olarak kalmalarını istiyorlardı. Onlar, Kürtlerin başka diller öğrenmelerini, dünyayı anlamalarını, yobazlıktan kurtulmalarını engelliyorlardı. Yani bir yandan düşmanla işbirliği yaparken, Kürtlerin içine kapanık yaşamalarını da sağlıyorlardı. Böylece Kürtlerin gücünden yararlanarak saltanatlarını daha rahat sürdürebilirlerdi. Bu nedenledir ki onlar, Kürtlerin bir bütün olarak egemen kültür içinde yitmesini istemiyorlardı.

Güzelşeyh'ten, Şeyh'in sofilerinin yardımıyla Derik'e doğru yola çıktık. Güzelşeyh'ten ayrılacağımız gece Kutbedin bizi sofilerin yanına götürerek, onlara, "Bunlar Şeyh'in feqileri, Derik'e gitmek istiyorlar. Onlara sahip çıkın," dedi.

Büyük kasrın duvarının dibinde kimi uzanmış, kimi de uyuklayan sofiler ve müritler Kutbedin'i görünce ayağa kalkıp ellerini göğüslerine iliştirdiler, başları önlerinde eğik olarak onu yanıtladılar:

— Baş üstüne kurban. Bu akşam bize gelsinler. Yarın sabah erkenden çıkacağız.

* *Dengbêj* ve *Stranbêj*: Kürt ozanlarına verilen ad.

Kutbedin:

— Onları Derik'e kadar götürmenizi istiyorum, dedi.

Sofiler, büyük bir saygıyla Şeyh'in emrini yerine getirecekleri-ni söyleyerek, dağıldılar. Biz de heybemizi, eşyamızı başımızın altına koyup sofilerin yanında uyumaya gittik. Sabah erkenden bizi uyandırdılar, yola koyulduk.

Allah için kervandan hiç kimse, "Heybenizi, eşyanızı hayvanlara yükleyin," demedi. Torbalar dolusu kitabı, elbiseyi sırtımızda taşıyorduk. Epey gittikten sonra arkadaşlarım kızarak, "Yahu Şeyh bizi size emanet etti. Ama tek eşyamızı bile eşeklere yüklemediniz," dediler.

Bu arada ben, elimi kulağıma götürüp sesime kuvvet Meleyê Ciziri'den birkaç "ilahi" söyledim. Kervan durdu. Birbirlerinin elini tutup, gece vakti dağda zikre* durdular. Semaha ve "Allah hey"e başladılar. Arkadaşlarıma, "Bırakın, düşünceye kadar zikretsinler. Onlar düşünce sırtlarına yumrukla vurup kulaklarına bir şeyler söyleyin ki yürekleri serinlesin," dedim. Sofiler, yerlere düşünceye kadar zikrettiler. Feqiler sırtlarına vurup kulaklarına bir şeyler söyledikçe onlar taşların arasında kendilerini yuvarlayıp kafalarını salladılar. Bir müddet sonra kendilerinden geçip uyudular.

Sofileri sabaha doğru uyandırdık. Birine, "Yahu sofi, Şeyh bizi size emanet etti ama biz eşyanın ağırlığından öldük. Allah'a reva mı? Siz eşek sırtında biz yaya. Hiç değilse eşyaları eşeklere yüklesek," dedim. Sofi, "Gel eşeğime bin," dedi.

— Ya arkadaşlarım?

Sofi, diğerlerine dönerek:

— Herkes şu feqileri sırayla eşeğine bindirsin, dedi.

Deyim yerindeyse hepimiz "eşeklerin" eşeklerine bindik. Yolda benden bir kez daha ilahi söylememi istediler. İlahi söyleyince yine durdular, zikre başladılar. "Hay hay"dan, "huy huy"dan dağlar inledi. El ele veya ellerini birbirlerinin omuzlarına koyarak yerlere serildiler. Yorgunluktan uyuya kaldılar. Bir müddet sonra sırtlarına, omuzlarına vurarak onları uyandırdık.

* *Zikir*: Dini surelerin okunmasından sonra sofilerin yaptığı gösteri. "*Allah Hey*" olarak da adlandırılan bu gösteride, sofilerin kendilerini kaybettikleri ve trans haline geçtikleri iddia edilir.

Yolda üzüm bağlarının yanına gelince, sofilerden biri bağın sahibini çağırdı, ona, "Şeyh'in feqileri de bizimle. Bize biraz üzüm getirin yiyelim," dedi.

Köylüler, her çeşit üzümü getirip önümüze serdiler. Beraberce yedik.

Gün doğarken Kevrişin'e vardık. Orada kahvaltı yaptık. Bizi alıp yüz kırk yaşında olduğunu söyledikleri birinin yanına götürdüler. İhtiyarın adı Bozan Ağa idi. Kevrişinliler bize eşeklerini verdiler. Yanımıza birini katıp Derik'e kadar götürdüler. Derik'ten eşekleri geri gönderdik.

Birkaç gün sonra Kevrişin'e geri dönerek yüz kırk yaşındaki ihtiyarı ziyarete gittik. Kevrişin'e dönüşümüzde Metinan Dağları'nda birçok tarihi esere rastladık. Bunların ne olduğunu bilmiyorduk. Bize, "gavurlardan" kaldığını söylediler.

Bozan Ağa belki yüz kırkını bile geçmişti ve hâlâ pipo içiyordu. Yatağına oturmuştu. Bembeyaz giysileri, bembeyaz elleri ve ayakları vardı.

Bu gezide yaşadıklarımızı hocam Mele İskender Efendi'ye anlattığımda, gülerek, "Vay uyanık vay! Nasıl kandırmışsın adamları. Vallahi çok akıllısın. Zayıf yanlarını iyi yakalamışsın," demişti.

Bir kez daha Derik'e geldim. Ama bu defaki gelişim bir başkaydı. Derik'in taşı toprağı bana cennet bahçesi gibi geliyordu. Her şey gözüme güzel ve hoş görünüyordu. Belliki delikanlılık çağımın etkisiydi beni bu hale getiren. Ben de aşkın büyüsüne kapılmıştım. Ne de olsa insandım; ağaçtan, taştan değildim. Gönlüm sevgiyi, aşkı arıyordu. Gençliğimin damarları beni çekiyor, aşkı tatmak istiyordum.

Gençliğin doruğundayım. Yirmi iki yaşına yeni girmişim. Yirmi iki yoksul, perişan ve göçebe yılı geride bırakmışım. Neden şimdi bir parça mutluluk tatmayayım? Böyle genç ve enerji dolu hayatı heba etmek olur mu?

Bir yandan da hangi Derik güzelini seçsem, diye düşünürüm. Kim beni sevebilir bilmiyorum. Etrafa daha dikkatli bakıyorum, genç kızları alıcı gözlerle süzüyorum. Birini beğenip istetmeyi düşünüyorum. Ama her şey gönlümün isteğiyle olur mu? Benim beğendiğim, beni beğenir mi? Bilemiyorum.

Peki benim gibi kimsesizi alan olur muydu? Feqiydim, göçerdim, dilenciydim, gezgindim. Ne kadar akıllı olsam, ne kadar yakışıklı olsam, kâr etmez. Yeri yurdu olmayan birine kızlar kolay varmazdı. Diyelim ki feqiliğime heves etti. Ya başlık parası? Babalar başlıksız kız verir mi? Alır kaçarsan başın daha büyük belaya girerdi. Kimin yanına gidebilirdim, kim bana kucak açardı? Adamı öldürür, kızı da geri alırlardı.

Bütün bunlar beynimin içinde dolanıp duruyordu. Bunlar benim için cevabı zor sorulardı; çözümsüzlüktü. Ama yine de din yasalarını değil, aşkın ve gönlümün yasalarının egemen olmasını istiyordum. Aşkın yasaları özgürdü, sonsuz güzellikleri vardı. O özgürlüğü yaşamak istiyordum.

Ancak her iki yasa yüreğimde ve beynimde savaşıyor, çatışıp duruyordu. Korku; tanrı yasaları korkusu, işgalci yasaları korkusu, din korkusu, ölüm korkusu... Aşk; benliğimin aşkı, gönlümün aşkı, aşkın yasaları... Her ikisi de korkunç bir çatışmadalar, içimde.

Biri özgürlük diyordu, güzellik arıyordu. "Aşık olma, sevdalanma, yemek içmek kadar doğaldır," diyordu. Öteki ise başka yana çekiyordu, beni.

Bağlanıp durmak, bir kısır döngüye kapılmak istemiyordum.

Deyim yerindeyse, zor günler beni bekliyordu. Ölüm, namussuzluk, başıboşluk...

Belki gönlüm yanılıyor. Yoksa neden biri çıkıp, benim gibi baldırı çıplağa aşık olsun? Belki bana aşık olan orta malıdır. Öyle ya, ben kim, sevilmek kim?

Derik'in suyu, baharı ve toprağı adeta beni aşka ve tutkuya sürüyordu. Böylece bir kızıl saçlı, altın gibi parıldayan dilbere gönül verdim. Uzaktan uzağa gönlüm o seneme, o periye süzülüp gidiyordu. Gençlik kanının bütün ateşiyle, o tatlı endama, kızıl saçlının körpe hayatına şiirler yazıp söyledim. Ama ona ulaşamıyordum; ya da ulaşmaktan korkuyordum. Öksüzlük, yoksulluk aşka giden yolları kesmişti...

Şiirlerimin ilk ilhamı buydu. Derik'teki o dayanılmaz duygu dünyam ile gerçek hayatım arasındaki o büyük tezattı, bana şiir yazdıran. Hasretlerim, gençliğim, çaresizliğim şiirlerimin kaynağı

oldu. Bu duygular beni dinin yasakçı dünya anlayışından alıp, özgür ve gerçekçi hayata doğru götürdü. O günlerim beni karanlık bir dehlizden çıkarıp insan sevgisiyle tanıştırdı.

Toplumsal düşünceyi de o zaman kutsadım. Alçalmanın, zavallılığın karanlık perdesini o günlerde araladım. Anladım ki o küçücük dünyaların ötesinde kocaman özgür bir dünya var.

Ancak kendimi adadığım ideallerime ulaşamayacağımı, o ağır görevi başaramayacağımı biliyorum. Çünkü bu davaya beyin ve kalem yetmiyor.

BİR KEZ DAHA HESAR'A GELDİM

Ayrıldıktan yaklaşık bir yıl sonra ata yurdu Hesar'a geri döndüm. Ayrılmadan önce Hesar'da ağaya angarya koşmuş, iliğine kadar soyulmuştum. Jandarma dipçiği altında inim inim inlememde cabası. Ancak her şeye rağmen Hesar'da çocukluğum, gençliğim vardı.

Bu dönüşüm diğerlerine benzemiyordu. Kimse angaryaya çağırmadı, halime gülmedi. Tam aksine, beni gören ayağa kalkıp saygı gösteriyordu. Büyüdüğümden, benden korktuklarından değil; okuyup ilim gördüğümden saygılı davranıyorlardı. Giyimim bile değişmişti. Pahalı, güzel bir elbisem, bir de "kunduram" vardı. Şapkam, cebimdeki mendilim köylününkinden farklıydı. Köylününkine benzeyen yanık, bakımsız yüzüm gitmiş, yerine bıyıklarını buran genç bir delikanlının yüzü gelmişti. Tam bir "efendi" gibiyim artık.

Bu halime herkes saygı gösteriyordu. Elbet bazıları Hesar'a dönüşümden memnun değildi. Bunlar arasında eski düşman olup dönüşümden memnun olmayanların yanı sıra kıskananlar da vardı.

Dostların ve köylülerin arkamdan, "Allah bağışlasın, kibar adam. Bu bir Allah vergisi. Allah herkese verir mi?" dedikleri kulağıma geliyordu.

Ağanın kasrı hâlâ inşaattaydı. Kasrın alt katı yeni bitmiş, üst kata başlamışlardı. Ağayı ziyaret etmeliydim. Yoksa kızar, alimallah başıma bir iş açardı. Ağadan gerçekten korkuyordum. Çünkü yapamayacağı şey yoktu.

Ziyarete gittiğimde, İsmail Ağa kasrında oturuyordu. Huzuruna çıkıp elini öpmek istedim. Elini vermedi. Ben feqi olduğumdan elini öptürmesi caiz değildi. Sıcak bir hoş geldinle karşılayıp gülümsedi:

— Babamın başına yemin ederim ki senden alim bir adam olacağını biliyordum, diyerek, oturmam için yer gösterdi.

Hizmetçiye dönerek:

— Sakine'ye söyle, yeğenimle bana biraz kuru üzümle badem göndersin, dedi.

Ağa'yla, köylünün görebileceği biraz yüksekçe bir yere oturup badem kırmaya başladık. Elo'nun oğlu artık beni angaryaya çağıramazdı. Açlık ve sefalet günlerim bitmişti. Köylünün gözünde benden büyüğü yoktu. Öyle ya! Kim benden büyük olabilirdi? Hiç kimse!..

Köylüler kendi aralarında gizli gizli söyleniyorlardı:

— Geçen yıl bu zamanlar angaryaya koşuluyordu. Şimdi eyvana oturmuş ağayla badem kırıyor.

— Okumuş adam, benim babam; okumuş adam ağadan da büyüktür.

— Biz pis insanlarız vallahi! Adam geçen geldiğinde yemin etti, 'bir dahaki Hesar'a gelişim değişik olacak' dedi, dediğini de yaptı. Allah onu korusun. Bakmaya kıyamazsın.

Badem, kuru üzüm faslından sonra, arka odaya, kadınların olduğu bölüme çağırdılar. Gittim, hanımların, hatunların arasına oturdum. Kadınlarla gayet olgun ve dikkatli konuşuyorum. Adet olduğu üzere saygılı bir biçimde, yere diz çöktüm. Kadınlar hayretle beni süzüyorlardı. Mihemed Selim'in kızı Sıti, bir tepside armut getirdi. İki armudu yedikten sonra tepsiyi yana ittim. Herkesin hayretler içinde bana bakarak, "Allah Allah, bir tepsi armut var. O ise sadece ikisini yedi. Olacak iş mi? Hesarlı'nın önüne bir tepsi gelsin de o bitirmeden geri göndersin. Vallahi bu Hesarlı değil," dediklerini hissediyordum.

Birkaç günde bir, aynı zamanda dayım olan Ağa'nın konağına gidiyordum. Birinde Sıti bir tas yoğurt getirip önüme koydu. Ben bir iki kaşık alıp gerisini bıraktım. Görenler, "Allah bağışlasın. Ne kadar prensipli insan," diyorlardı.

Saliha Hanım şakayla karışık:

— Ee! Artık ye çocuk. Hâlâ düşmanlığı kalbinden atamadın mı? Ne zaman yemeğimizi yiyeceksin? dedi.

Saliha Hanım der demesine, ama kızı Sıti de annesinin sözlerine içten içe kızardı. Sıti, utancından dudaklarını ısırarak bana bakıyor, alınmamam için özel çaba harcıyordu. Sakina ise bir köylünün Ağa'nın tepsisindeki yiyecekleri silip süpürünceye kadar yememesini hâlâ anlayabilmiş değildi.

Bazen de Kuran hocamın ziyaretine gidiyordum. Onun kardeşleriyle çok yakın arkadaştık. İlle de Hasip'le birbirimizi çok severdik. Köydeki akrabalarım benim halimden memnundular. Onlar için bir gurur kaynağıydım. Aşağı camide namaz kılar, sohbet ederdik. Köylüler bana dinsel konularda soru sorarlar, ben de elimden geldiğince açıklardım.

Büyük çeşmenin suyu aşağı caminin avlusundan geçerdi. Köyün erkekleri caminin avlusunda bir havuz yapmış, yıkanma ihtiyaçlarını bu havuzda gideriyorlardı.

Kadınların çeşmesi daha aşağıdaydı. Kadınlar çamaşırlarını yıkadıktan sonra kendileri de bu çeşmede yıkanırlardı. Köylüler kadınların yıkandığı çeşmenin suyuyla bahçelerini, pamuk, susam ve darılarını sularlardı. Hesar'da bağ, bahçe, yeşillik çoktu. Ama meyve ağaçlarını biçemiyorlardı. Keyxwo'nun ailesi meyve ağaçlarından ürün toplanmasına izin vermiyordu.

Caminin avlusunda bir büyük dut ağacı vardı, diğeri de avlunun dışındaydı. Her iki ağacın çevirmesi de taştandı. İri taşları dışardaki ağacın etrafına çevirmişlerdi. Avludakini ise küçük yassı taşları yan yana dizerek çevirmişlerdi. Avludaki taşların üzerinde namaz kılıyorlardı. Caminin içine ise kilim seriliydi.

Yukarı cami epeyce büyüktü. Bu nedenle ona Büyük Cami (Mızgefta Gewre) adını vermişlerdi. Köylüler cuma günleri bu camide namaz kılardı. Çevresinde feqilerin okuması için hücreler yapılmıştı. Halen Mele Yusıf'ın yanında kaç öğrenci var, bilmiyorum. Bu camide bazen köy toplantıları da olurdu. Kavgalar, sorunlar burada konuşulur, eğer çözüm bulunmazsa ağaya havale edilirdi. Köylüler, bazen de ağanın kasrında dayak yer, cezalarını çekerlerdi.

Aşağı caminin suyunun aktığı bize ait iki sulu tarlamız vardı. Birini pamuk yapar ötekine de sebze ekerdik.

ÜÇÜNCÜ KEZ DERİK'TEYİM

Bir kez daha Derik'e gitmek istiyorum. Artık canımla, ruhumla Derikli'yim. Derik'siz yapamıyorum. Onsuz duramıyorum. Derik'in yaşam biçimi yüreğimde yer etmiş. Nedenini tam olarak bilmiyorum. Ama nereye gitsem Derik'i özlüyorum.

Bu defa yeni birkaç arkadaş var yanımda. Ablamın oğlu Mele Eli de Qerkat'a gelmiş, benimle görüşmek istiyor. Mele Eli, yarım kalan medrese eğitimini benimle beraber sürdürmek niyetindedir. O, Hesar'a gelmek istemediği için kalktım Qerkat'a gittim. Annesi Hesar'dan Hacê'yi ona istemişti. Ama bu durum Mele Eli'nin isteğiyle olmadığı için Hesar'a gelmek istemiyordu.

Qerkat'a gittim, oradan da Mele Eli ile birlikte Basyat'a gittik. Ebdulah ve Hesib'de bizimle beraber geldi. Dördümüz birlikte Mele Zahir'in yanında uzunca bir süre okuduk.

Derik'e tekrar gitmeden önce bir müddet Sinan'da* kaldık. Burada bir keresinde Xelefê Şuvi ile Hamid Ağanın kavgasını feqilerle birlikte canlandırdık. Ben, Xelefê Şuvi oldum. Kuzeyli bir göçmen olan Mele Asım ise Hamidê Sêrti'nin rolünü üstlendi. Xelefê Şuvi'nin yaptığı gibi, büyük bir torba soğanı dükkânın hemen yanına indirdim. Şehrin ileri geleni Hamid Ağa, yani Mele Asım ise bunu görünce bana kızdı:

— Niye soğanları oraya indirdin? dedi.

Ben de, "Neden? Ne oldu ki? Beni tanımıyor musun?" yanıtını verince, "Tanımam mı? Sen Xelefê Şuvi'sin, eşeğin .....sın," deyip, var gücüyle yüzüme bir tokat çaldı ki, gözlerimden ateş saçıldı. Tokadı, oyun gereği değil de gerçekmiş gibi vurdu.

Mele Asım yani Hamit Ağa atına binip köye gidecekti. Ben ve birkaç feqi arkadaşım da rol gereği yolunu kesip onu dövecektik. Feqilere, "Haydi, gönlünüzün istediği gibi vurun," dedim. Atını üstümüze sürünce ver Allahım ver, başladık dövmeye. Acıdan bağırdı ve kaçarak, Seyda'ya sığındı:

— Seyda, imdat! Bu Cegerxwîn beni gerçekten dövüyor. Öldüm, bittim, dedi.

Oradakiler gülerek, "Onu tokat atarken düşünecektin," dediler.

* *Sinan*: Diyarbakır'ın Bismil ilçesine bağlı bir nahiyedir.

Şakayla başlayan bu kavgamız nam yapmıştı.

Bir keresinde de köyümüze iki mele geldi. Seyda'mızla bir müddet tartıştıktan sonra ağız dalaşına girdiler. Bunlardan biri Mele Şükri'ydi. Bu ağız dalaşından sonra biz bu meleleri döverek köyden kovduk. İki mele de gayet bilgiliydiler. Ama onların Seyda'mıza üstün gelmelerini kabullenemiyorduk.

Bir defasında Bışari çayında yüzüyorduk. Bizden görünmeyen bir bölümde de genç kızlar, kadınlar suya girmiş hem çamaşır yıkıyor, hem de kendileri yıkanıyorlardı. Birden uzaktan seslendiler:

— Hey! Feqiler, gözünüzü yumun biz geldik.

Genç kızlar, kadınlar gerçekten de çırılçıplak üstümüze doğru geliyorlardı. Biz de gözümüzü sıkı sıkı yumup onlardan kaçmaya başladık. Onlar ise, çekingenliğimize gülüp öylece üstümüze gelmeyi sürdürüyorlardı.

DERİK'E DÖNMEK İSTİYORUM

Bu kez bir öncekinden farklıyım. Bir önceki kez Derik'te olduğum zaman parasızdım. Bu nedenle medreseden dışarı çıkamıyordum. Tüm işim gücüm okumaktı. Eski püskü elbiselerim vardı. Elbisemin dirsekleri, diz kapakları delinmişti.

Daha önce de anlattığım gibi, Hacı Şehmus'dan elbise almış, ancak parasını henüz vermemiştim. Şimdi param var. Ele güne karşı mahcup olmamak için Hacı'nın parasını da vermek istiyorum. Ama gerçekten Hacı'nın borcunu vermek mi, yoksa beni Dêrik'e çeken başka bir şey mi var, orasını bilemiyordum. Ancak beni Derik'e götüren başka bir duygu olduğu açıktı. İçimde, sonu yokluk ve ölümle de sonuçlansa öyle bir ateş yanıyordu ki, tanımlayamam.

Ben ile Mele Eli, Sinan'dan çıkıp Altınakar'a* (Altoxêr'e) gittik. Geçen yıl Yewançix'de ders aldığım hocam Mele Evdilmecid, şimdi Altınakar'a gelmişti. Altınakar'da çok eski ve saygı duyulan bir medrese vardı. Orada "Rewdineim" kitabının yazarı Axtepeli

* *Altoxêr* (Altınakar): Diyarbakır'ın Çınar ilçesine bağlı, toprakları geniş bir ova köyü.

Şeyh Evdırehman'ın* çocukları da vardı. Şeyh Evdırehman'ın çocukları, ateş gibiydi, onlara katlanmak imkansızdı. Çok şımarıktılar. Zevklerine düşkündüler.

Daha önceleri de duymuştum. Şeyh Evdirehman'ın kitaplığında çok değerli ve paha biçilmez kitaplar vardı. Başka yerde eşi benzeri bulunmayan binlerce eser Şeyh Evdırehman'ın kitaplığında bulunurdu. Ama faydalanan yoktu, sahipsizdi. Sadece Şeyh'in oğlu Eskeri bir şeyler yapmak için çabalıyordu. Ama babasının bıraktığı saygın geleneği sürdürmekte zorlanıyordu. Büyüğü Şeyh Hesip ise köyü bırakmış Diyarbakır'da yaşıyordu. Ara sıra köye uğruyordu. Köye gelişlerinden birinde Seyda'mla birlikte ziyaretine gittik. Ama o ziyaretimizde, "ney"den ve "mey"den başka bir şey konuşmadı. Dinden "uzaklaş"tığı kanısına kapıldık. O zamanki ölçümüz buydu. Eğer biri içki içiyorsa kötüydü ve dinden uzaklaşmıştı. Din eğitimi görüyorduk, dinin dışındaki kültür "haram" ve "günah" idi. Hesip'in alim biri olduğunu çok sonra öğrendim.

Bir müddet Hesip'in yanında kaldık. Benim derlemem olan "Weso" stranını o zaman Şeyh Hasip'in küçüğü olan Şeyh Behçet'ten öğrenerek ezberlemiştim. Bu türküyü çok sonraları derledim. Küçük kardeşleri Behçet "Weso"yu düğünlerde söylerdi. Bir gözü kördü. Düğünlerde kadınların koluna girer, türküyü onlarla beraber söylerdi. Bu düğünlerin birine bizi de götürdü. Bizi kızların düğün alayının içine sürdü, bağırdı:

— Vur davulu, yaşamak dediğin barıştır, birbirini sevmektir.

Orada anladım ki şeyhlik ve din kurumu eskisi gibi değildi. Giderek dağılıyordu. Şeyhlik hiyerarşisi yok oluyordu. Yaşlılar sa-

* *Şeyh Evdırehmanê Axtepi*: Diyarbakır'ın Çınar ilçesine bağlı *Aktepe* (Axtep) köyünde Hicri 1270 (1850) yılında doğan Şeyh Evdirehmanê Axtepi, 29 Mart 1910 yılında yaşamını yitirmiştir. Ancak 12 Eylül'den önce yayınlanan *Devrimci Demokrat Gençlik* dergisinin 5 ve 6. sayılarında yayınlanan bir makalede, Şeyh'in ölüm tarihinin 5 Şubat 1905 olduğu yazılıdır. Şeyh Evdirehman, *Rewdneim* ve *Diwana Ruhi* adlı iki Kürtçe eserinin yanı sıra *Kitabü Keşfiz'zelam* ile *Kitab-ûl Ebriz* adlı iki Arapça eser de yazmıştır. Şeyh Evdirehman'ın mezarı halen Aktepe köyünde, babası *Şeyh Hasani Nurani'nin* türbesindedir. Daha önceleri yasaklanan, ancak son birkaç yıldır yeniden yapılmaya başlanan ve her yılın 20 Mayısında düzenli olarak yapılan törenlerde, bazen on binleri bulan sayıda Kürt, Şeyh'in ve babasının mezarını ziyaret eder.

hipsiz kalmıştı. Kürdistan'ın şeyhleri, atalarının yaptıklarını yapamaz duruma gelmişlerdi.

KAMIŞLI* ŞEYHİ OLAYI

Şeyh Şemsedin ile Şeyh Nuredin kardeştiler. Şemsedin Kamışlı'da, Nuredin ise Zeko'da oturuyordu. İki köy birbirine yakındı.

Kısa sürede bir söz yayıldı civara. Günahı söyleyenin boynuna; denilene göre, "Şemsedin üvey anasını nikahına almış!".

Nuredin'le ailenin dostları toplanarak, "Bu dedikodular, sana ve ailemize yakışmaz. İnsanlar bu saygıdeğer ailenin dedikodusunu yapıyor," derler Şemsedin'e. Şemsedin ise, üvey anası olmadan yapamadığını söyleyerek, onu nikahladığını doğrular.

Gelişmeler üzerine Nuredin Diyarbakır'a giderek, kardeşini devlete şikâyet eder. Mahkeme Şemsedin'i Diyarbakır'a çağırarak ifdesini alır. Şemsedin, hakim karşısında da iddiaları reddetmez. Hakim'in tüm ısrarlarına, "Öyle deme Şeyh Efendi. Bu sizin ailenin raconuna yakışmaz," demesine rağmen, Şemsedin söylediğinde direnir. Bunun üzerine Hakim, "Ya bunun şeriatta yerinin olduğunu ispatlarsın, ya da seni idam ederiz," kararına varır.

Şeyh Efendi, "Ben babamın öz oğlu değilim, ondan olmadım. Bu nedenle onun eşini nikahıma almam caizdir," diyerek, hem karısından vazgeçmez, hem de idamdan kurtulur.

Kardeşi Nuredin de bilgili biriydi. O da yanıt olarak, "Eğer bizim babamızdan değilse, başka bir babadandır. O zaman bizim aileden sayılmaz. Alsın karısını çeksin gitsin. Babamızın mirası ona düşmez," der.

Hakim bunun üzerine:

— Peki sen o babadan olmadığını ispatlayabilir misin? Şahitlerin var mı? diye sorar.

Şeyh Şemsedin, iki şahidini Hakim'in huzuruna çağırır. Şahitler, mahkeme önünde yemin ederek, hakimin sorularını yanıtlarlar:

— Annesi bize anlattı, dedi ki; "Çocuklarımın babası evde yok-

* *Kamışlı* (Qamişlo): Nusaybin ilçesine komşu olan, ancak Suriye denetiminde bulunan, Kürt ilçesinin adıdır. Nüfusu 150 binin üstündedir. Cegerxwîn'in mezarı halen bu ilçede bulunan evinin bahçesindedir.

tu. Evimizde çok yakışıklı bir hizmetçi vardı, onunla yattım. Şemsedin bu hizmetçiyle yattıktan sonra oldu," dediler.

Şahitlerin ikrarından sonra Hakim karar verdi:

— Sana aile mirası düşmez ancak bu kadınla nikah kıyman caizdir.

Şemsedin idamdan kurtularak evine döndü. Müritlerini toplayıp kardeşine gitti:

— Ben kendimi ölümden kurtarmak için öyle söyledim. Aslında yalan söyledim. Şahitler de yalancıydı, dedi.

Şahitler de, yalan söylediklerini anlattılar. İki kardeş barışıp anlaştılar, herkes yerinde kaldı. Kamışlı Şeyhi'nin bu olayı dilden dile dolaştı. Birçok insan, "Müslümanlık kalmadı. Bir şeyh bunu yaparsa, müritleri ne yapar? Ağalar, züppeler, sarhoşlar ne yapar?" diyorlardı.

Cahil sofiler, müritler ise olayı kendilerine göre yorumluyorlardı:

— Allah'ın dediği olur. Demek kaderi öyleymiş. Alna yazılan bozulmaz. Şeyhin yaptığı günah değil. Allah onun duasını üstümüzden eksik etmesin.

Bu olayı Mele Yusıfê Kenani bir şiirinde anlatıyor. Şiirin sadece ilk mısraları ezberimde:

"Ne Şems e, zulam e, kewi tari ye
Ji bû me helal kir kuta diya ....."

"Şems değil, adamdır, ama tam isli karadır
S....i anamızı, anayı insana helal sayandır"

Yalan ve iftiraysa, günahı vebali anlatanların boynuna. Ama Mele Yusıf'ın şiirinin yalan olduğuna da inanmıyorum. Kimse çevrenin en etkili şeyhi hakkında iftira üretme cesaretinde bulunamaz. Ben bu olayı Şemsedin'den yana veya karşı olduğum için yazmadım. Ben bu olayı yazarak o zamanki insan ilişkilerini, olayları en doğru biçimde anlatma çabasındayım. Benden sonraki kuşak Kürtlerin sosyolojisini daha iyi tanısın, daha iyi bilsin diye, bu olayları anlatıyorum.

Benim ilk divanımda Şeyh Şemsedin, Kürdistan şehidi olarak

geçer. O, Şeyh Said isyanında idam edilenlerden biriydi. Bu nedenle ona değer verdim. Nerden bilebilirdim ki o da çevresindeki yalancılardan biridir. Hatta çevresindeki hırsız ve düzenbazlar ona benzemiş. Onun idam edilmesi de demekki dönemin bir gerekliliğiymiş.

ZİLANLI ŞEYH HALİD AİLESİ

Şeyh Halid'e inananlar ve tanıyanlar ona "Şeyh Xalık, Şeyh Rızık" diyorlardı. Ben de müftünün oğlu Mele Süleyman'dan duydum, o da, "Şeyh, Xalık ve Rızık'tır" diyordu.

Kardeşi Mele Suleyman'ı yanıtladı:

— Hay evin ocağın yıkılmasın. Peki şeyhin Rızık'sa, sen neden dilencisin?

Mele Suleyman kardeşine kızdı:

— Şeyh senin imansız olduğunu, zaten söylemişti!.. O, senin dünya malını çok sevdiğini biliyor. Onun için sana zenginlik, bana da iman veriyor.

Necmedin bunun üzerine, "Eh! Eğer gerçekten öyle bir yeteneği varsa, bana zenginlik vermeye devam etsin. İman senin gibi eşeklere lazım," diyerek kardeşini yanıtladı.

Şeyh Halid'in müritleri arasında "koçlar" ve "koyunlar" vardı. Koçlar "buu buu", koyunlar ise "mee mee" diye bağırırlardı. Bu müritler de birbirleri ile seviştiklerinde koçun koyunla çiftleşmesini taklit eder, aynı sesi çıkarırlardı.

Denilene göre bir keresinde Ebedin koç olmuş, Gulo'da koyun. Ebedin bu şekilde Gulo'nun kıçından ayrılmazmış. Ayrıca kadın müritlerin başlarını şeyhin göğsüne koyarak kucağına oturduğu, şeyhin de kulaklarına gizlice bazı sözler fısıldadığı anlatılırdı. Bu Kadın müritler böylece göğe ererlermiş. Ayrıca bu müritler arasında "mum söndü" olarak bilinen oyun da oynanırmış.

Şeyh Sait İsyanı'nda Türkler Quba Kaliko'yu (Reşkota Türbesi) top ateşine tuttuklarında, Belekalılar da bir Türk alayını olduğu gibi yok ettiler. Reşkota Türbesi, müridler için kutsal bir yerdi. Bu türden Kürtler şeyhin "türbesine" saldırılınca kızıyor ve yanıtını kısa zamanda kahramanca(!) veriyorlardı.

Böylesi insanlardan, böylesi şeyhten ne beklenebilirdi? Oysa artık yirminci yüzyıla girmiştik; başkaları aya gitmek istiyordu; demirler göklerde uçuyordu; teller sesimizi Londra'dan Kürdistan'a ulaştırıyordu; elektrik denen nesne dünyayı ışıl ışıl ışıtmıştı.

Biz, Kürt insanını çağımıza taşıyalım, ilkel ve çağ dışı kalmış insanımızı değiştirelim istiyorduk. Arzumuz onların doğru ve kendine yakışır bir yola girmesiydi. Onlar aydınlansınlar diye kendimizi yakıp ışık ettik, ülkemize ışık olduk.

ŞEYH EHMEDÊ XIZNA

Bir gün Şeyh Ehmedê Xızna'nın müritlerinden olan serseriler, Dayr-ul Zahferan* (Dêrazaferan) köyünü basarak, Patrik'i tehdit etmişler. Patrik'e, "Ya kelimeyi şahadet getirirsin, ya da ölürsün!" demişler.

Patrik alim bir adammış; "Madem kelimeyi şahadet getireceğim, bırakın yıkanayım. Abdestsiz kelimeyi şahadet olur mu?" demiş.

Serseri takımı Patrik'e inanmış. Patrik telefonun olduğu odaya giderek, Mardin'den asker istemiş. Bir süre sonra askerler gelerek Dayrul Zahferan'ın etrafını çevirmişler. Patrik'i tehdit eden serserilerin tümü yakalanarak Mardin cezaevine konulmuş. Onlardan biri durmadan ayakkabı çekeceğini kulaklarına götürüp şeyhine telefon ediyormuş:

— Alo alo, Şeyh Ehmed; hepimiz içerdeyiz, gel bizi kurtar.

Ne Şeyh, ne de başkası gitti onların yardımına. Bilmem kaç yıl da cezaevinde yattılar.

Bir defasında Tilfaris'ten dönerken sofiler köyün gölüne girmişlerdi. Göl çok kirliydi ve dört etrafı kirden yosun bağlamıştı. Bana, "Bu suda nur vardır, yıkanana nur yağar," dediler. Çünkü Şeyh Ehmed onlara öyle demişti.

Şeyh'in ölümünden sonra "Şeyh Ehmed ölmemiş," diye ortada dolaşan bir kısım mürit vardı. Onlara göre Şeyh, geceleri karısı-

* *Dayr-ul Zahferan* (Dêra Zaferan): Mardin ilinin 8 km doğusunda, geniş bir alan içinde kurulu, tanınmış bir Süryani kilisesidir.

nın yatağına gelip yatmaya devam ediyormuş. Ama aklı başında olanlar bu söylemlere inanmıyorlar, "Yalan söylüyorlar. Şeyh Ehmed böyle şeyleri sevmezdi," diyorlardı.

Daha Şeyh hayattayken bir defa evine gittim. Şeyh'in yardımcıları, "Kendini yıka, başına da bir bez kapat. Kalbinde de bir yer aç ki, Şeyh'in nuru bir şimşek gibi içine aksın. O zaman keramet sahibi olur, hatim indirirsin," dediler. Ben dediklerini yapmadım. Herhangi bir kerametimin olmaması da belki bundandır! Oysa bana yaptırmak istediklerini yapanlar çoktu. Herkes umutla gözünü kapatarak Şeyh'ten keramet diliyordu. Gözleri kapalı bu insanlar böylece Şeyh'in ne yaptığını göremiyorlardı. Ben, bu seanslardan birinde denileni yapıyormuş gibi davranarak gözlerimi erken açtım. Şeyh ağzına bir şeyler koyup çiğniyordu. Benim yanıma geldiği zaman yüzüme üfürdü. Nefesi karanfil kokuyordu. Şeyh'in kerametlerinin yalan olduğunu daha o zaman anladım. Bir defasında da iki kadına muska yazmıştı. Muskalardan biri Ebdulah Mewazını'nin bir yazısı, diğeri ise bir gazete kupürüydü.

Bir keresinde ise Şeyh Ehmed'in karısı, Hanîm'dan çok değerli bir yazmasını ödünç almıştı. Hanîm, annesiyle birlikte emanet verdiği yazmayı geri almak için Şeyh'in evine geldi. Şeyh Ehmed'in eşi, Hanım'a, "Çoktan beridir böyle bir yazmam olsun istedim. Ama bir türlü elime geçmedi," demiş. Bunun üzerine Hanım da yazmayı alarak "Yadê"nin başına koymuş.

Bu körlük değil de nedir? Bu körlük, bu cehalet, bu ilkellik ne zaman milletimizin yakasını bırakıp gidecek? Bu soruya en doğru yanıtı tarih verebilir kanısındayım. Elbet tarihin bu yanıtı verebilmesi için de, gelişmiş ve ekonomik özgürlüğünü kazanmış bir toplum gereklidir.

ŞEYH İBRAHİM HEQİ

Şeyh Huseynê Basret'in ailesi, Botan'dan Aşitan'a kadar sayılan bir aileydi. Kendileri, secerelerinin Seyid Elwanê Hemewiler'e dayandığını söylerlerdi. Oysa kökenlerinin Kürt olan Zêbari aşiretinden geldiği yaygın bir kanıydı. Yurtsever düşünceler Kürt halkının arasında yaygınlaştığı bir dönemde, Şeyh İbrahim oğlu-

nun adını Elwan koydu. Bu bir Arap ismiydi. Şeyh İbrahim böylece Kürt olmadığını, Arap olduğunu aşikâr ediyordu. Yani o, ayak takımı olan Kürtlerden(!) değildi. O, seyid kökenliydi ve Arap eşrafındandı! Öyle ya, neden olmasın?

Bir defasında arkadaşlarımız beni Şeyh İbrahimê Heqi'ye, Mele Eli'yi de Şeyh Ehmed'e gönderdiler. Amacımız üzerimizde yoğunlaşan olumsuz propagandayı gidermekti. Onlar adımızı "gavur"a çıkarmışlardı. Biz ise onları partiye kazanıp yurtsever saflara katmayı düşünüyorduk.

Şeyh İbrahim'in evine gidince, beni hemen yanındakilere tanıttı:

— Bu adamı tanıyor musunuz? Bu adam o "gavur" denen kişidir. Adı da Cegerxwîn'dir. Adını duymadınız mı? dedi.

Yanındakiler:

— Tabii, tabi duyduk, diyerek başlarını salladılar.

Şeyh İbrahim devamla:

— İşte Cegerxwîn burada. Bu ocak en sonunda onu da imana getirdi. Bakın, o bile geldi Şeyh Huseyn'in kapısına sığındı.

Bunun üzerine arkadaşlara haber göndererek, "Şeyh kendinden başka bir şey görmüyor, bunun partiye faydası olmaz," dedim.

Bir müddet sonra Doktor Nafiz Beyi göndererek beni geri çağırdılar. Çaresiz, hiçbir şey yapamadan geri döndüm.

Şeyh İbrahim'in evindeyken bana bir rüyasını anlatmıştı:

— Mele Şeyhmus, o okuduğun Kuran'a yemin ederim ki, bu gece rüyamda babamı gördüm. Bana, 'Heqi'm, bir seslen de müritlerin toplanıp gelsinler, beraber Mahşer'e gidelim,' dedi. Bir çağrıma herkes geldi, toplandı."

Sözünü tamamlamadan araya girdim:

— Allah ede de en arkadaki ben olmayayım."

Güldü:

— Ulan sözümü kestin gene, dedi. Şeyh İbrahim sözünün sonunu getiremedi.

Bir ara İbrahim Bekri ile birlikte Suriye Parlamentosu'na milletvekili adayı olmuştuk. Onun için Cizre halkının arasında propaganda gezileri düzenliyorduk. Bu arada İbrahim Heqi'nin köyüne de uğradık. Şeyh köylüleri camiye toplamış sohbet ediyordu. Bize Çemşeref öyküsünü anlattı:

— Okuduğun Kuran'a yemin ederim Cegerxwîn, keramet vardır. Böyle bir günde bizim sofiler Çemşeref'e gitmişler. Derede abdest alırlarken, suyun üstünde bir akrep görmüşler. Derenin öte yanından bu yanına bir kurbağanın sırtında geçiyormuş.

Akrep, kurbağanın sırtında derenin bu yanına geçmiş. Köylüler sofiye seslenmiş, 'Gelin, bakın bir akrep.' Sofi onlara seslenmiş, 'Durun, öldürmeyin, onda bir hikmet-i ilahi var.' Akrep oradan köye geçerek uyuyan bir adamın yatağına girmiş. Bir müddet sonra tekrar derenin kenarına gelip yine kurbağanın sırtında karşıya geçmiş.

Sofi köylüye dönerek, 'Şimdi benimle gelin, Hikmet-i İlahiyi görün,' demiş.

Birlikte köye gidip adamın yorganını kaldırmışlar ki, ne görsünler? Adamın yatağında kara bir yılan yok muymuş? Meğer yılan tam adamı sokacakken, Allah-ü Teala akrebi göndermiş. Sofi köylüye bu kerameti gösterdikten sonra, 'Demek Hikmet-i İlahi bu imiş,' demiş.

Bu uyduruk hikâyeyi eski bir kitapta okumuştum. Şeyh İbrahim hikâyeyi, kendi sofilerinin başına gelmiş gibi anlatıyordu. Kalkıp gittiğimizde İbrahim Bekri hâlâ kızıyordu:

— Bir de adı şeyh olacak. Utanmadan yalan atıyor. Peki bunun vereceği bilgiler, yetiştirdiği sofiler mi bu memleketi aydınlatacak?

Bir keresinde Şeyh Ehmed'in evinde, İzedin, bize hangi şartlarda oy verebileceğini söylüyordu:

— Kardeşime aldırma. Eğer yanımda namaz kılarsan, oyumu sana veririm. Ama gazetelere yazı yazar, 'Ben komünistim' demeye devam edersen, bin namaz kılsan da sana oy vermem. Komünizm sadece din düşmanı değil; tarlalarımızın, mal-mülkümüzün de düşmanıdır. Bu şekilde size oyumuzu vermeyiz.

Komünist olmadığıma ne kadar yemin ettiysem de İzedin'i inandıramadım. En sonunda, "Madem öyle, gazetelere komünist olmadığını yaz," dedi. Ben ise, "Vallahi bunu cezaevlerinde de dayattılar ama yapmadım. Şimdi de yapmayacağım," dedim.

Bir defasında da ben, Doktor Nafiz Bey, Arif Bey ve birkaç arkadaş birlikte Şeyh İbrahim Heqi'iyle bayramlaşmaya gittik. Bize cin hikâyeleri anlatmaya başladı:

— Mele Şeyhmus, okuduğun Kuran'a yemin ederim, cinlerin varlığı doğrudur.

Ne diyebilirdim?

— Pek tabii Şeyhim, cinler vardır.

Şeyh devam etti:

— Geçen gece odamın kapısını kapatmış, içerde "Delail-il Xeyrat" okuyordum. Usulca kapı açıldı, birkaç adam içeri süzüldü. Onlardan biri beni yanındakine işaret ederek, 'İşte bu Şeyh İbrahim Heqi Efendi'dir. Git elini öp, tövbe et,' dedi.

Adam geldi önümde diz çöküp boyun eğdi:

'Kurban olduğum, sana tövbeye geldik. Bize ne istersen emret,' dedi.

Ben de cevap verdim:

Siz kimsiniz, buraya neden geldiniz?

'Biz Girêsiwêr'in cinleriyiz, Şeyh'imize tövbe etmeye geldik. Ne emrin varsa söyle,' dediler.

Birden aklıma geldi ki, Girêsiwêrliler geceleri cinlerden uyuyamıyor, her gece cinler köyü taşlıyormuş. Onlara emrettim:

Tövbenizi kabul ederim. Ancak bir daha Girêsiwêr'i taşlamayın, dedim. Sözümü dinlediler. Bir daha da Girêsiwêr'i taşlamadılar.

Şeyh İbrahim, hikâyesini tamamladıktan sonra gözlerime baktı:

— İnanmıyorsun değil mi? Vallahi ve billahi gözlerimle gördüm ve anlattığım doğrudur.

Kürtler, 'Yemin pazarlığın özüdür," derler. Şeyh, inanmayacağımızı bildiği halde epey yeminler etti. Hikâyenin yalan olduğunu bile bile insanlara yutturmaya, onları kandırmaya çalışıyordu. Bu gibi hikâyelerle köylüyü daha çok egemenliğine almak, daha çok sömürmek, beyinlerini daha çok yıkayarak, onları kolaylıkla yönetmek istiyordu. Bu kadar yemini bu yüzdendi.

Kalktığımızda Arif Bey küfür etti:

— Bizi yönetenlere bu kadar büyük yalanlar yakışır mı? Bizim gibi insanlara da böyle kaba yalan atılır mı yahu? Bizim inanmıyacağımızı bile bile hem de. Bizi de cahil köylüden sanıyor. Bu kadar cahillik olur mu?

Arif Bey açtı ağzını, yumdu gözünü. Biz de dinledik. Sonra bana dönerek:

— Yahu neden yalanlarını yüzüne vurmazsın? dedi.

Ben, "Biz ne söylesek boş. Ne yapabiliriz ki?" dedim.

Bir defa kardeşi Şeyh Mihemed Şefik'e söyledim:

— Şeyh, dedim, artık Kürdistan uyandı. Sizin yeriniz buralarda kalmadı.

Bana cevap verdi:

— O kadar sevinme Cegerxwîn. Biz oldukça bize inanan eşek Kürtler de olacak. Bizden sonra da düzenimiz devam edecek. Biz zengin insanlarız. Çocuklarımızın geleceği sizin çocuklardan daha parlak. Bizim çocuklarımız okuyacak, sizinkiler okuyamayacak. Sizin çocuklarınız yine bizimkilerin eline su dökecek. Bizim çocuklarımız şeyh, sizinkiler mürit kalmaya devam edecek.

Şeyh'in söyledikleri doğruydu. İnsanlar onlara kul köle idi ve varını yoğunu gönüllü olarak onlara veriyorlardı. Çocukları köylülerin çocuklarından daha tahsilli idiler. Yoksul köylünün ne halde olduğu Şeyh'in umrunda değildi.

Bir gün İbrahim Heqi'nin adamları Tilşeir'i bastılar. Orada büyük bir okul oluşturmuştuk. Kız-erkek, tüm köylü çocuklarını okutuyorduk. Şeyh'e göre Tilşeir gavur olmuştu. Sofileri baskından sonra bağırıyordu:

— Gelin gelin bakın, Filistin'i aldık.

Onlara göre Tilşeir Filistin'di. Çünkü okulda seviyeli eğitim yapılıyordu. Üstelik Tilşeir'de Mele Nami vardı ve benim iyi bir arkadaşımdı. Birlikte aydın insanlar yetiştirmek istiyorduk. Onun içindir ki bize "gavur" diyorlardı.

Okulu Mele Nami kendi elleriyle sıvamıştı. Çok defa defter kalem alıp çocuklara dağıtıyorduk. Birkaç okulun temelini de ben atmıştım.

Köylü çocukları okumak için can atıyorlardı. Kızlarla erkekler aynı sınıftaydı. Şeyh'e göre ise bütün bunlar gavurluktu. Biliyorlardı ki böyle giderse Zaloğlu Rüstem'in gürzü başlarına çalınacak, onların ve çocuklarının "yem"leri azalacaktı.

ŞEYH HAMİD

Şeyh Hamid'in ailesine, Şahê Mardinê (Mardin'in Şahı) derlerdi. Mardin'in büyük bölümü dinsel olarak Şeyh Hamid'in ailesi-

ne bağlıydı. Mardin, Dara, Tınat, Eynkaf, Ehmedi, Sulan ile Nusaybin'in doğu kesimi bu ailenin elindeydi.

Yörede Şeyh Hamid olarak tanınan Mele Hamid, daha önceleri Siirt'te eşek palanı yapıyormuş. Medreselerde okuyup mele olduktan sonra da kendini şeyh ilan etmiş. Mardin'in şahı olması ise şeyhlik döneminin ürünüdür. Şeyh Hamit, "Biz Kürt değil, seyit soyundamız, Arabız" derdi. Bu yüzden Şeyh Hamit'le aramızda çok sert tartışmalar olurdu. Hatta bazen bu tartışmalar küfürleşmeye kadar giderdi. Bu tartışmalara rağmen Şeyh bana kızmaz, aramızdaki diyaloğun sürmesini isterdi.

Şeyh Hamid'in oğlu Şeyh Beşir, daha önceleri Dar köyünde otururdu. Bu köyde değirmeni, sulak tarlaları, arazisi vardı. Babası köylüden epey çalmış, çocuklarına da iyice bir miras bırakmıştı. Beşir'in Heybetilah adında bir kardeşi daha vardı. Beşir bilgili ve girişken biriydi. Ancak nedendir bilmem, Kürtlere büyük garezi vardı; Kürtleri hiç sevmezdi.

Beşir zaman içinde bütün malını sattı. Paralarını cahil cühelaya, melelere, feqilere, dervişlere yedirdi. 1925 Şeyh Sait ayaklanmasından sonra da birçok Kürt zengini ve politikacısı Anadolu'ya sürülünce, Beşir'i de sürgüne gönderdiler. Beşir, bu sürgün döneminde sakalını kesmiş; ayrıca, Çaçanlı Mukri Beyin kızından (aynı zamanda Şeyh Masum'un da annesidir) olan karısı Kafiye'yi de boşayarak, onun bir Türk'le evlenmesine razı olmuştu. Beşir, daha Kafiye'yle evliyken onun üstüne kuma olarak birkaç kadın getirmişti. Ama bu kumaların hiçbiri Beşir'e yar olmadı.

Beşir, sürgünlüğü bitip Dar'a, oradan da Amud'a geldiğinde sakalsızdı. Millet görmesin diye ağzına mendil kapamıştı. Bir müddet sonra sakalını tekrar uzattı. Doğrusu sakal Beşir'e çok yakışıyordu. Buğday tenli, ince uzun biriydi. Kardeşi Heybetilah ise pek şirin sayılmazdı. Kardeşinin aksine şişman, göbekli biriydi. Yerinden zor kalkabiliyordu. Heybetillah'ın eşi, aynı zamanda amcasının kızı olan Peyruzxan ise güzel ve alımlı bir kadındı. Ancak Şeyh onunla pek geçinemez, uşağının karısı Hanife'nin peşine takılır dururdu. Hanife, kısa boylu, şirin bir kadındı.

Şeyh Beşir Amud'a taşınmadan önce onunla birkaç kez karşı-

laştım. Bir defasında beni hanımlarına çalgı çalmam için çağırdı. Sekiz-on feqi ile konağına gidip birlikte eğlendik. Eğlenceye katılan güzel hanımlar bizi gözaltından süzüp duruyorlardı. Amud'a gelişlerinden birinde ona tütün sarıp kutusuna koydum. Beşir, bana dönerek, "Eğer yanıma gelirsen sana dolgun bir ücret veririm," demişti. Ben ise, "Okumaya geldim Şeyh'im, yoksa şeyhlere hizmet için değil," diyerek teklifini reddettim. Şeyh Beşir, her şeye rağmen beni takdir ederdi.

Konuyu burada kesip, Derik'e dönüşüm olayına yeniden gelelim...

Geceye doğru Altınakar'dan yola çıktık. Kışın ortasıydı. Her yanı kar kaplamıştı. Tipi vardı. Yolculuğumuz esnasında kimselere görünmek istemiyorduk. O dönem yol kesmeler yaygındı. Üstüne dayak da diyebilirdik. Bu nedenle geceyi seçmiştik. Neden dayak yiyelim ki?

Şunu da belirtmekte yarar var. Altınakarlılar bizden çok memnundular. Israrla yanlarında kalmamızı istiyorlardı. Doğrusu bizde kalmak istiyorduk. Altınakar'daki rahatı başka yerde bulamayabilirdik. Ancak burada okumak mümkün değildi. Öğrencilerin birçoğu şımarık ve züppe idi. Okumak onları pek ilgilendirmiyordu. Biz ise onlar gibi olmak istemiyorduk.

Dönüş yolunda karda koşar gibi yürüyorduk. Bütün gece ve gün boyunca yürüyüp Xanık'a*, oradan da Xıdur** köyüne ulaştık. Köyün melesinin evine konuk olduk. Mele bizi çok iyi karşıladı. Üst başımızı yıkamamız için sıcak su hazırladı. Akşam Mele'nin evinde uyuduk.

Ertesi gün hava açmıştı, günlük güneşlikti. Karlar erimiş, sular, yukarıdan aşağıya yetim analarının ağıtları gibi, adeta elmasmışcasına parıldayarak süzülmeye başlamıştı. Biz yola çıkmadan herkes yönünü güneşe dönerek Allah'ın bereket ve hikmetine dua etti, umut diledi.

* *Xanık* (Konak): Xanık nahiyesi Mardin iline bağlıdır. Çınar ile Mardin arasındaki anacadde üzerinde, 20. km'dedir. Nahiye günümüzde, *Xanıka Jêr* (Aşağı Konak) ve *Xanıka Jor* (Yukarı Konak) olarak ikiye ayrılmıştır.

** *Xıdur*: Xanık'a bağlı, geçmişte tanınmış medreseleri olan köyün adıdır.

Dağların doruğu adeta bulutlara dokunuyor, vatanımızın yüceliğini tüm dosta düşmana gösteriyordu. Derin vadiler, üç başlı dev gibi ağzını açmıştı. Köyler ise uzaktan nisbeten soğuk bir görüntü veriyordu. Davarlar, sığırlar henüz köyden çıkmamıştı. Sadece birkaç bacadan kara dumanlar yükseliyordu. Onlarda, gökyüzünün sonsuz boşluğunda bir anda kayboluyordu. Köylü, sahibi olduğu bu Kürt topraklarını cehennem soğuğundan korumak istiyordu. Öyle ya! Onların en büyük düşmanı soğuktu. Zerdüşt'ün torunları, hep onun ateşiyle yurtlarını savunmuşlardı.

Köylüden hatır istedikten sonra arkadaşımla yola çıktık. Ne kadar yürüdük hatırlamıyorum. Bir müddet sonra Şewaşi'ye vardık. O Şewaşi ki Qadi Sadun orada can vermişti; o Şewaşi ki Mele Ebdulah'ın *nefis* "stran"larını söylediği yerdi.

Ertesi gün Hacı Osmanê Reşo'nun oğlu İlyas Efendi'nin Şewaşi'de olduğunu duydum. İlyas Efendi, dost akrabayı ziyarete gelmişti. Onunla çok iyi dosttuk. Bir önceki yıl geçimime o yardımcı olmuştu. Eşi Seyrê bana çok değer veriyordu. Yanında olduğumuz dönemde bize çok iyi bakıyorlardı. Bazen de İlyas Efendi'nin rençberi Xorin, yanık sesiyle "Hesenê Musa"yı söylerdi, bize. Eğer İlyas Efendi'yi bulamazsak, Derik'e gitmemiz zorlaşırdı. Mazıdağı'nı aşamazdık. Yol haramileri, eşkiyalar bizi soyar soğana çevirirdi.

Biraz aradıktan sonra İlyas Efendi'yi Xarok köyünde bulduk. Bizi görünce çok sevindi, bir o kadar da güzel karşıladı. O gece kalmamız için bizi köylülerden birinin evine gönderdi. Akşam Ağa'nın odasında toplanınca, Qadi Sadun üstüne yakılmış bir ağıt söylemesi için Hesenê Bezikê'yi çağırdılar. Hesen pek istekli değildi. İlyas Efendi:

— Yahu Qadi Sadun üstüne söylemeye, onu anmaya değmez mi? dedi.

Hesen, biraz nazlandı. Ağa'ya dönerek:

— Artık söylememeye yemin etmiştim. Yine de söyleyeyim. Qadi Sadun'a bir iki söz dizdim. Ama iyi mi ettim, kötü mü ettim? Bilmiyorum, dedi.

Hesen, elini kulağına götürüp söylemeye başladı. Hesen'in hem sesi hem de sözü geçekten güzeldi. Bir o kadar da dokunaklıydı. "Qadi Sadun Ağıtı"; ona methiyeler diziyor, Sadun'un yiğit-

liğini anlatıyordu. Tam bir yürek yangını idi. Bu konu benim "Hozan u Torevanên Kurd" kitabımda daha detaylı yazılmıştır.

O gece Xarok köyünde kaldık. Ertesi gün Ağa'yla başka bir köye gittik. Bu köyün adı sanırım Xerabreş idi. Xerabreş'te Hemo Reşik ile iki adamı Ağa'nın huzuruna silahlı olarak çıktıktan sonra, silahlarını Ağa'nın önüne koydular:

— Ağa'm, biz sana karşı değiliz. Sen, Hacı Osmanê Reşo'nun oğlusun. Sana sığınıyoruz. Bizi bağışlar mısın, öldürür müsün senin vicdanına kalmış, dediler.

İlyas Efendi, tüfeklerini almalarını emrederek, "Senin gibi yiğitler vurulmaz," deyip Hemo'yu alnından öptü. Bir müddet Hamo'yla oturduktan sonra yemek yiyip beraber yola çıktık. Derik'e doğru gidiyorduk. Mele Eli ile rahat konuşabilmek için, grubun biraz önünde yürüyorduk. Ansızın iki silahlı adamla burun buruna geldik:

— Kıpırdamayın! Kaçarsanız vururuz!

— Biz feqiyiz. Feqileri soymak olur mu?"

— Feqi-meqi anlamam. Ya canınızı, ya malınızı...

Onların bir şey yapamayacağını biliyorduk. Çünkü arkamızdan bir sürü silahlı adam geliyordu. Peşimizden gelen silahlı adamları görünce kendilerini telaşla bir kayanın arkasına atıp silahlarını yola doğrulttular.

İlyas Ağa bağırdı:

— Ulan kimsiniz? Neyin nesisiniz? Hele bir buraya gelin.

— Yok yok, gelmeyiz, çekin yolunuza gidin. Bizimle işiniz yok, dediler.

İlyas Ağa ısrarla, "Gelin gelin. Size yemin... Kimse size dokunmayacak," diyordu. Çeteler ise, "Yo Ağa; biz senin dengin değiliz. Sana kim ne yapabilir? Heso Tarini bize söz versin. Koskoca İlyas Efendi ile konuşmak ne haddimize," diyerek Ağa'yı yanıtladılar.

Heso Tarini grubun içinden çıkarak, "Gelin, ortaya çıkın. Kimse size dokunmayacak," dedi.

İki harami ortaya çıkıp Ağa'nın yanına geldiler. Elini öptüler. Ağa sordu:

— Hangi köydensiniz?

Heso Tarini onların yerine cevap verdi:

— Onlar bizim civardandır, dağlılardandırlar.

— Bizim feqileri mi soyacaktınız? Hay dinine yandığım, feqi de soyulur mu?

Haramiler, "Vallahi yetişmesen feqilerde don külot bile bırakmazdık," dediler. Hepimiz onların bu açık sözlülüğüne katıla katıla güldük.

Derik'e doğru yola koyulduk. Nedendir bilmiyorum. Derik'e yaklaştıkça yüreğimin coşkusu olağanüstü artıyor. Bıraksam alev alev yanacak gibi. Diyarbakırlı biri de atına binmiş, bizimle Derik'e doğru geliyordu. Hatırladığım kadarıyla sürüsü çalınmış, bu nedenle İlyas Efendi'den yardım istiyordu. Hava alabildiğine soğuktu. Yağmur yağıyordu, yolları kar kaplamıştı. Hepimiz ıslanmıştık. Soğuktan nefes bile alıp veremiyorduk. Bıyıklarımızdan sular süzülüyordu. Diyarbakırlı soğuktan sarsıla sarsıla titriyordu. Ağa, Diyarbakırlı'ya dönerek:

— At sırtında üşürsün. İn aşağı biraz yürü de, ısın, dedi.

İlyas Efendi bana dönerek, "Haydi feqi, ata binme sırası sende. Şansın varmış," dedi.

Yorgunluktan ölüyordum. Hemen ata atladım. Derik'e yaklaşınca Ağa atı durdurdu:

— Yahu yetmez mi? Bırak da adam bari şehir içinde atına binsin, dedi.

Derik'in yakınında ikiye bölündük. Bir kısmı Ağa'yla Derik'e doğru yola koyulurken, Heso Tarini ile diğerleri ise yukarı yoldan gittiler. Belli ki Heso Tarini'nin jandarmayla sorunu vardı.

Yine Derik'teydim. Bizi tanıyan şeyh, mele ve feqilerin şüpheleri gözlerinden okunuyordu:

— Bu soğuk kış gününde bunların Derik'te işi ne? Bu soğukta neden yerlerini bırakıp gelsinler? Cegerxwîn Derik'e niye geldi, acaba? Yoksa buradan birilerini mi kaçıracak, dediklerini hissediyordum.

Bahar bir kez daha gelmişti. Hürmüz, bir kez daha cihana padişah olmuştu. Herkes bir kez daha cenneti yaşıyordu. Bu güzel bahar gününde olağanüstü iyimserdim. Her şey bana güllük-gülistanlıktı. Bunları düşünürken, elime bir not tutuşturdular. Şehrin müftüsü Mele İskender, hemen kendisini görmemizi istiyordu. Doğrusu çok meraklanmıştık. Büyük Hoca, bizi görmek için neden bu kadar acele ediyordu?

Mele İskender'in notu, "İki saygıdeğer mele" sözleriyle başlıyor, "hemen gizlice yanıma gelin. İşiniz var," sözlerinden sonra ise Mele İskender'in imzasıyla bitiyordu.

İkircikli de olsa Mele'nin yanına giderek karşısına oturduk. Ağzını, tüm hareketlerini dikkatle izliyor, bir şeyler anlamaya çalışıyorduk. Neden sonra, bizi çağırmasının gerekçesini anlattı:

— Biliyor musunuz, yıllardır Deriklilerle aram bozuktur. Mele Yunıs kız kaçırdığından bu yana Deriklilere karşı mahcubum. Aynı şeyi sizin de yapacağınızı duydum. Deriklilere karşı bir kez daha mahcup olmak istemiyorum. Şimdiden tezi yok çıkın gidin buradan.

Biz telaşla Mele'yi kararından caydırmaya çalışıyorduk:

— Bu ne demek Seyda? Bu da nereden çıktı? Allah hayır yazsın. Ne günah işledik?

İskender Hoca, devamla:

— Ha?! Ne demek istediğimi anlamadınız, diye kızdı. Duyduğuma göre falanın kızını kaçıracakmışsınız. Olmaz öyle şey, çıkın gidin Derik'ten.

Donduk kaldık. Ne diyeceğimizi şaşırdık. Anlaşıldı ki şehirde bizi istemeyenler vardı. Mele de şikâyete kanmıştı. Mele İskender Mihelmi'ydi. Onu ikna etmek zordu.

Söylenenlerin hiçbir doğruluk payı yoktu. Besbelli bazı meleler bizim orada kalmamızı istemiyorlardı. Düşüncelerimizin Derik'te yayılmasından rahatsızdılar. Oysa yalnız okulda değil, tüm şehirde bilgimiz takdir ediliyordu. Bu durumda varlığımız bazı meleleri gölgeleyecekti. Deyim yerindeyse, biz Derik'te olduğumuz sürece onlara ekmek yoktu. Çünkü Derik'te, Müftü Mele Ehmedê Hacı Tahir'den başka kendini geliştirmiş, halkın beğenisini kazanmış bir mele yoktu. O yüzden bu gibi yalanları yayarak bizi Derik'ten sürmek istiyorlardı. Ellerine geçen her fırsatı kullanıyorlardı. Mele İskender'in bu konularda hassas olduğunu, Deriklilerle arasını bozacak şeyleri sevmediğini biliyorlardı.

Çaresiz, Amud'a gitmeye karar verdik. Biz gittikten sonra Mele İbrahimê Şebi veya halk arasındaki adıyla Mele Fırdo, İskender Hoca'ya Arapça bir not göndererek, bizimle ilgili, ona, "Cezakelahû xeyren kesiren," diyor.

Mele İskender bu notla gerçeği anlıyor. Ancak bizi geri çevirmek mümkün değilmiş. Daha sonra duyduğumuza göre, Mele İskender bu bilgiyi aldığında Derik'ten epey uzaklaşmışız.

Mele Fırdo Hıristiyan bir babadandı. Karısının adı Fırdo idi ve onun adıyla anılırdı. Yöremizde karısının adıyla anılan Melayê Eminê, Melayê Bêzo gibi başkaları da vardı. Melayê Eminê Mele Ehmet'ti, Meleyê Bêzo ise Mele Eli olarak tanınıyordu.

Şehirden çıktık. Amud'a ulaşıncaya kadar yolumuz birkaç kez kesildi. Kimi zaman gizlenerek, kimi zaman ise tabana kuvvet kaçarak bir köye ulaştık. Daha sonra Amud'a ulaştık. Amud'da uzun bir zaman kaldık.

DÖRDÜNCÜ DEFA DERİK'TEYİM

Derik'e bir kez daha gitmeye karar verdiğimde, orada kalabileceğimi hiç tahmin etmiyordum. Daha önce Derik'ten kovulduğum için, beni barındırmayacaklarını düşünüyordum.

Derik'e varınca Mele İskender, bu kez gönülden ve güler bir yüzle beni karşıladı:

— Allah seni korusun. İnanıyorum ki artık iyi bir 'mele'sin; olgunlaşmışsın da... Allah da bilir ya, daha önce hakkında söylenenler de yalanmış. İftira olduğunu geç anladım ama, oldu bir kez. İstersen yanımda kalıp eğitimini sürdürebilirsin.

Mele İskender'in sözleri ile oldukça gururlandırdım.

Artık Mele İskender'in öğrencisiydim. Diğer öğrencilerden daha bilgili ve daha aydındım. Bu durumumdan Seyda da çok memnundu. Öte yandan Seyda'nın beni onurlandırması ile daha da güçlenmiştim. Beni çekemeyen diğer meleler ise karşımda daha güçsüzdüler. Bazıları utançlarından, bazıları ise mahçubiyetlerinden yüzüme bile bakamıyorlardı.

Seyda okutmam için bana birkaç feqi vermişti. Onların melesi bendim. Diğer melelere ise okutmaları için feqi kalmamıştı.

Feqilerimden biri Çuço Ağa'nın oğlu, diğeri ise Mıhelmi ağalarından birinin oğluydu. Çuço Ağa, Karacadağ bölgesinde çadırını kurmuş, oğlunun melesi olduğum için beni de konuk etmek istiyordu. Bir keresinde oğlu bana, "Babam, 'Bu bahar Seyda'nla

birlikte gel. Seyda'n da birkaç gün misafirimiz olur, buralarda gezersiniz, beraber gülü gülistanı seyran eylersiniz,' dedi," diyerek, kendisiyle birlikte Karacadağ'a gitmemi istedi. Ağanın oğlu ve Feqi Mihemed ile beraber Karacadağ'a gittik, Çuço Ağa'ya misafir olduk. Her ikimiz de mele külahlarının yanı sıra "şal-şapik" bağlamıştık.

Karacadağ yaylası gerçekten güzeldi. Simsiyah kayalıkları güneşin altında ışıl ışıl parlıyordu. Dört bir yanı sulaktı. Tam anlamıyla gezilecek bir yerdi. Aynen Şeyh Evdirehman'ın bir şiirinde anlattığı gibiydi:

"Penîrê Qerejdaxê nanê genim
Şebeşên li ber çem, benîmdîr, benîm. (yê min in yê min)

"Karacadağ'ın peyniri, buğday ekmeği
Irmağının yanındaki karpuzu, benimdir benim."

Şeyh'in dediğinden de anlaşılıyor ki Karacadağ'ın peyniri de pirinci kadar meşhurdur. Bilindiği gibi bu bölgenin pirinci pek namlıdır. Bu gezide anladım ki, peyniri de pirincinden geri kalmıyor. Biz ordayken sabahları genelde peynir, tereyağı ve yoğurt kaymağı ile kahvaltı yaptık. Öğle yemeklerinde et ve pirinç pilavı yedik. Akşam yemeklerimiz ise hep bol etli yemeklerdi. Daha birkaç gün geçmeden bir akşam üzeri iki atlı gelip Ağa'nın kapısına dayandı. İnsanlar heyecanla koşuşurken atlılar indiler. Atlılara kalın döşekler serip onları oturttular. Gelen atlılar Şewqi Bey ve Evdıla Bey adlı iki kardeştiler. Erganiliydiler. Askerlerle çatışmış, bu nedenle kaçarak Karacadağ'a sığınmışlardı. Her ikisi de elbiselerinin üstüne sırmalı aba giyinmişlerdi. Atları da aynı renk, aynı boydu. Duruşlarından, hal ve hareketlerinden ağır ve muteber insanlar olduğu anlaşılıyordu. "Bey" adı onlara gerçekten yakışıyordu. Usulünce bir merhaba ile yanlarına gittim:

— Hoş geldiniz Beyler. Nereden gelirsiniz; ne ararsınız?..

Üstümdeki giysiler sırmalı idi. Odaya gelince arkadaşlarım ayağa kalktığından, beni de isyancı bir ağaya benzetmişlerdi. O yüzden bana bir şeyler anlatıyor, ama ben anlamakta zorlanıyordum.

Beylerden biri sabahleyin elimi sıktıktan sonra, "Zamanın varsa biraz dışarı çıkalım. Seninle konuşmak istiyorum," dedi. İkimiz köyden biraz uzaklaşarak bir pınar başında kilimlerin üzerine oturduk. Şewqi Bey anlatmaya başladı:

— Allah sizin evinizi de, aklınızı da viran etmiş. Neden biliyor musunuz? Çünkü birbirinizi kırmaktan başka bir şey yapmıyorsunuz. Bilmiyorsunuz ki en büyük düşman işgalcidir. Allah bilir ya onlar Ermenilere yaptıklarından beterini Kürtlere yapacaklar, bizi bitirecekler, adımızı bu topraklardan silecekler. Yeter! Gözünüzü açın, birleşin, kurtuluş kavganızı verin.

— Neden Beyim?

— Neden mi? Elbet ülkemizi düşmanın elinden kurtarmak için. Bunun için önce ülkemizin bağımsızlığını istemeliyiz. Ölünceye kadar bu boyunduruğu mu taşıyacağız?

— Düşman kim ki Şewqi Bey?

— Düşman işgalcilerdir. Kaç yüz yıldır ki başkasının egemenliğindeyiz. Peki kendi topraklarımızın sahibi olmak bizim de hakkımız değil mi? Bu topraklar için ölmek zamanı değil mi?"

Ben her ne kadar ağa olmadığımı söylediysem de anlatamadım. "Kendini saklama ve inkâr etme. Ben de senin gibi kaçağım ve dağlardayım," diyordu.

— Vallahi ben ağa değilim. Ancak Allah'ın adına yemin ederim ki ülkemin kurtulmasını senden çok istiyorum. Bunun için senden daha çok çalışacağım. Elimden geleni ardıma koymayacağım; korkmak ve kaçmak bana haram olsun.

1924 yılında yaşadığım bu olay ile Erganili Şewqi Bey sayesinde uyandığımı, Kürtlük bilincimin olgunlaştığını hatırlıyorum. Bilincim giderek perçinleşti, yurtsever düşüncelerle tanıştım. Şewqi Bey ile tanışmamdan sonra artık Arapça şiir yazmadım. Tüm şiirlerimi Kürtçe yazmaya başladım. Ama bu konuda derin bir bilgim olduğu da söylenemezdi.

Derik'ten Amud'a döndüğümde, bende oluşan değişimleri seydam Mele Ubeydılah'a anlattım. Başını sallayarak başladı düşüncelerini anlatmaya:

— Biliyorum!.. Bazı Kürt aydınları, seçkinleri, ileri gelenleri ara-

sında böyle bir eğilim var. Bu bahar Serhedan'a gittim. Hesenanlı Halit Beye 'Artık evimi Serhedan'a getirmek istiyorum,' dedim. Halit Bey, 'Seyda bekle, kısa sürede ya siz buraya geleceksiniz, ya da biz oraya geleceğiz,' dedi. Nedenini sorduğumda, Halit Bey, 'Söylememeye yemin ettim, söylemeyeceğim de. Ama senin anlaman gerek,' dedi. Şimdi daha iyi anlıyorum ki Kürtler bir şeyler yapmak istiyor. Daha da ötesi, Türklerden kurtulmak istiyorlar. Bizde bunu düşünerek elimizden geleni yapalım ki, o gün geldiğinde hazır olalım.

Hocamın anlattıklarına çok sevindim, yüreğim alabildiğine rahatladı, düşüncelerime ışık saçıldı. Benim açımdan karanlık olan, bilmediğim birçok şey su yüzüne çıktı. Şüphelerim ve karamsarlığım dağıldı. Şimdi, amacımı, ne istediğimi daha iyi biliyorum. Neden İlhakçıların egemenliğinden kurtulmamız gerektiğini daha iyi anlıyorum. Bu düşüncelerin dışında kalmadığım, bilinçli, seviyeli insanlarla birlikte olduğum, Cizreli yurtseverlerin yanında yer aldığım için gururluyum. Ben artık onlardan biriydim. Bu çerçevede üstüme düşeni yapmak istiyordum.

KERCEWS'TE

Mele Eli, Mele Şêxmûse Qerqati, Mele Ehmed Nami, Mele Nuriyê Şeyh Hamid ve Mele Ebdılahê Muhacir'le beraber Kercews'teyiz. Seydamız ise Mele Necmedin'di. Seyda da, Ağa da beni sever sayarlardı. Hepimiz kardeş gibiydik.

Kercews köyü dağın kuzeyinde, Dekşuriler'in ileri gelenlerinin oturduğu yerdi. Bu köy şimdi kaymakamlık olmuş, Dekşuriler'in yerinde ise devletin ileri gelenleri oturuyorlar. Köyde iki kaynak vardı. Birinin adı Tela idi, diğerini ise hatırlamıyorum. Kercoslular ihtiyaçlarını bu iki çeşmeden karşılardı. Kaynakların yanı sıra bahçeler ve yeşillikler uzanırdı. Sebze bostanları, sulaklar boldu. Güzel çeşmeler ve yüksek kasırlar inşa edilmişti. Kasırlardan en büyüğü Yusıfê Hesen Şemdin'indi. Bu aile iki bölüme ayrılmıştı: Yusıf Ağa ve İbrahimê İsmail.

Bu ailelerin kökeni İskender'de birleşirdi. İsmail, Usif, Mihemed Emin, Hacı Osman ve Mustefa, Yusıfê Hesen Şemdin'in çocuklarıydı. Belki başka çocukları da olabilir, ama ben tanımıyorum. Di-

ğer ailenin başını çeken İbrahim ise babası İsmail'in ölümünden sonra onun yerini almıştı. Ama Yusıf ondan daha namlı ve saygın biri idi. O da kardeşinin yerini alarak ailenin başına geçmişti. Yusıf ailenin başından alındığı zaman yeğeni Bedirdin amcasının yerine geçti. Bedirdin'in çocukları hâlâ Kercews'in ileri gelenlerindendirler. Elbet şimdiki ağalık eskisi gibi değil. Yeni nesil, artık ağalık yapmıyor.

Daha önce de anlattığım gibi, Tacidin, Qerqat çatışmasında Hebizbiniler ve Hesariler tarafından öldürüldü. Mala Hesen Şemdin'de intikam için İzedin'i hedef aldı. Ama bir türlü fırsat bulup intikam alamıyorlardı. Bir gün Hacı Osman'ın oğlu Hesen, bir grup atlıyla İzedin'e pusu kurdu. İzedin pusuya yaklaşınca yaylım ateşine tutup, yağız atıyla beraber İzedin'i yere düşürdüler. Hesen, bıçağıyla yere düşen İzedin'in üstüne yürüdü. Ama İzedin ölmemişti. Tabancasını çekerek bir şarjörü Hesen'e boşaltı. Hesen de yaralandı, ancak o da amacına ulaşamadan geri dönmek zorunda kaldı. İzedin ise güç bela kendini atın leşinden kurtararak yola çıktı. Bir müddet sonra da arkadaşlarına kavuştu. Estilildekiler yardımına gelince, Hesen, İzedin'e hiçbir şey yapamadı. O olaydan beri Hesen'in bir ayağı aksaktır.

Yusıf Ağa, bir ara yeğenim Mele Eli'yle beni kahvaltıya davet etti. Bize Haco'yu ve Kürtlerle ilgili birçok tarihsel olayı anlattı. Haco'nun hikâyesini daha önce anlatmıştım.

Yusıf'ın oğlu Celal iki sigara sararak bize uzattı. Sigaralarımızı yaktıktan sonra Ağa, "Belli ki sigara içmiyorsunuz. Bana verin," dedi. Sigaraları Ağa'ya verdik. Onları kül tablasında ezdi. Bize dönerek:

— Siz feqisiniz. Hesen Şemdin ailesi de feqileri sever. İsterseniz kağıt, kutu, çakmak verelim size. Hediyemiz olsun. Ancak tütüne bir alışırsanız, bırakamazsınız. Peki başka yerde nasıl bulacaksınız? Bu mereti bulmak için, vallahi kutunuzu bile satarsınız. Celal size sigara verince çok kızdım. Doğrusu siz içemeyince de sevindim. Gelin bana söz verin, bu mereti bir daha içmeyin, dedi.

O gün Mele Eli ile birlikte bir daha sigara içmemeye yemin ettik. Babam da ölmeden önce bana üç öğüt vermişti: Sigara içmeyin, ağalara yardak olmayın, okumayı bırakmayın...

O günden bu yana sigara içmem. Ama Mele Eli ölmeden önce yanında sigara bulundurur, içerdi. Öte yandan Hesen Şemdin'le olsun, Mihemedê Mustefa'yla olsun her zaman dost olduk. Onlarla bol şakalı, hoş sohbetlerimiz olurdu. Çok insansever ve hoş insanlardı.

TİLŞEİR'E GİDİŞİM

Daha önce de anlattığım gibi, Derik'ten Amud'a dönmüş ve başımdan geçenleri Seyda'ya anlatmıştım. Seyda, kararlıca bana dönerek, "Kendine silah al," demişti.

Kendimize silah aldık. Zorlu bir kavgaya hazırlanıyorduk. Ulusalcı düşüncelere inanmış, Kürt yurtseverliği ve bağımsız bir Kürdistan düşüncesi varlığımızın teminatı olmuştu. O dönem Fransızlar, Said Ağa'nın düşmanlarının dostu idiler ve Amud'a henüz gelmemişlerdi. Fransız yanlısı olan Şemer Arapları ile Deqori Kürt'ü olan Gabarlılar, Amudlularla savaşıyorlardı. Tilhebeş tepelerinden Amud'u top ateşine tutuyorlardı. Said Ağa'ya dost olan yalnızca Türkler kalmıştı. Bu bizim istediğimiz bir şey değildi. Said Ağa, bunun üzerine Seydâ'mıza haber gönderdi:

— Biliyorsunuz ki Türk'ten başka dost kalmadı. Onlarda mı bize düşman olsun? Eğer Seyda bunu istiyorsa beklemesin, Amud'dan çıksın, nereye giderse gitsin.

Said Ağa'nın bu tavrı üzerine silahlarımızı satıp Amud'dan çıktık. Her birimiz bir yana dağıldık.

O günlerde Türklerle Fransızlar Cizre'nin Kürtlere verilmesi konusunda anlaştılar. Qıdur Bey (Ebdılqadir) var olan güçlerini toplayıp Nusaybin'den Cizre'ye geçti ve Cizre'yi yönetmeye başladı. Amud'a Said Ağa'nın yanma geldi. Birlikte anlaşacaklar ve anlaşmaya bağlı kalacaklarına yemin edeceklerdi. Ama Türkler Said Ağaya, "Eğer Qıdur Ağa Amud'a gelirse pusuya düşürüp yakalayın," demiş.

Ebdılqadir'in süvarileri Amud'a yaklaşınca, Said Ağa saldırı emri verdi. Qıdur Bey'le sınır komutanı İsmail Hakkı, Said Ağa'nın saldırısı üzerine geri dönmek zorunda kaldılar.

Bu elbet Said Ağa'nın suçu değildi. İnsanlarımızın yüzde dok-

sanı, Kürt olduklarını bildikleri halde Kürt düşmanlığı yaptıklarının farkında değillerdi. Eziklik duygusu içinde bir devletin yandaşlığını yapmak zorunda hissediyorlardı, kendilerini. Bir kısmı Türk işbirlikçiliğini severek yapıyordu. Çünkü Türkler de Müslümandı. Bu da gösteriyor ki Kürtler henüz olgunlaşmamış, medeni olamamışlardı. Yabanilik, ölme, öldürme, talan, yakıp yıkma Kürtlerin günlük yaşamının bir parçası idi. Onlar, henüz millet olacak kadar gelişkin değillerdi.

Said Ağa, Amud'da çok ileri gitmişti. Araplardan bile vergi topluyordu. Hatta halktan 'tilki vergisi' adı altında vergiler topluyordu. Her şey ondan sorulurdu. Kimse ona aksi bir şey söyleyemezdi. Ancak vakur bir kişiliği vardı. Kimseye minneti yoktu.

Türklerin sınır valisi İsmail Hakkı ise daha önce anlattığım gibi ikili oynuyordu. Bir yandan, "Kürtleri zor kullanmadan yola getiremezsiniz," deyip Fransızlara öğüt veriyor, Kürtlere ise, "Biz Kürt dostlarımızı Fransız gavuruna boğduracak kadar eşek miyiz? Türkiye her zaman sizden yana," diyordu. Bu yüzden Fransızlar Cizre'ye ilk gelişlerinde Kürtlere çok çektirdi. 1922'lerde Aşitliler'den Abas'ı Ağa'ya karşı kullandılar. Kürtlere çok zulüm ettiler. İsmail Hakkı Bey, Haco Ağa'yı aşiretlerin üstüne sürdü. Beyandur yakıldı. Fransızlardan çok sayıda asker ve komutan öldürüldü. Fransızlar, Cizre'yi Kürtlere bıraktı. Ama Kürtler bağımsızlıklarını koruyamadı; koşullardan yararlanıp devlet ilan edemediler. Kürt milletinin düşmanları, Kürtlere oyun oynuyorlardı. Onları kendi amaçları için kullanıyorlardı. Türkler, Kürtlerin ulusal bilinç edinmesini istemiyor, onların ulusallaşma eğilimlerinin önüne geçiyorlardı. Eğer orana vurulursa, Kürtlerin yüzde üç gibi bir kısmı ancak durumun farkında idi. Ama bu da yetmiyordu.

Said Ağa'nın bu cahilliği karşısında hepimiz dağıldık. Ben, Hocamın oğlu ile Tilşeir'e gitmek zorunda kaldım.

Köyün melesi Hocamın damadıydı. Hoca'nın oğlu Mihemed Piran okumaya devam edecekti. Ama Mihemed okuyacak bir tip değildi, deli dolu, aptal biriydi. Köyün melesi İbrahim, köye geldiğim ilk günlerde benimle yalnız konuşmak istedi, "Senin, yanımda kalmanı istemiyorum,' dedi.

— Neden? Suçum ne?

— Senin için çok züppe, kızlara kadınlara takılıyor diyorlar. Başıma bela almak istemiyorum. Tilşeir'de böyle bir şey olması beni zor durumda bırakır.

Israrlarım üzerine, son söz olarak:

— Bana yemin et, söz ver böyle bir şey yapmayacağına. O zaman Hoca'nın oğlunun hatırı için kalabilirsin, dedi.

— Hocam bu iş söz vermeyle, yeminle olmaz. Ben burada kalayım, kendin gör, ondan sonra karar ver, dedim.

— Dışarıya çıkmayacaksın.

— O benim elimde değil ki Hocam. Eğer feqiler dışarı çıkmamı isterse, ne yapabilirim?

— O zaman ne yapacağımı, ben bilirim.

Hoca'nın koyduğu şartlarla köyde kalmaya devam ettim. Birkaç gün sonra feqiler bana dönerek, "Misafirlik üç gündür mele. Kendi yiyeceğini kendin getirmelisin," dediler. Ben ise, "Köyün içine gidemem," dedim. Feqiler şaşırarak, "Neden köye gidemiyorsun? Sen hepimizden daha güçlüsün, iri yapılısın. Biz babanın kölesi miyiz?" Yumuşak, uygun bir dille olan biteni anlatmaya çalıştım, "Hayır, ben sizden iyi değilim. Siz de babamın kölesi değilsiniz. Ama Hoca köye gitmemi istemiyor," dedim.

Feqiler kalkıp Seyda'nın yanına gittiler. "Cegerxwîn köye neden gitmiyor? Sen mi söyledin?" dediler. Seyda, "Ben söyledim," dedi. Bunun üzerine feqiler, "Ya, o da köye gidecek kendi işini görecek, ya da biz buradan gideriz," dediler. Seyda onlara doğrusunu söylemedi. Beni çağırdı, "Git bana Cami'nin kitaplarını getir, artık Cami'yi okuma zamanın geldi," dedi.

Medreselerde Cami'nin kitaplarını okuyanların angaryaya gitmemeleri gibi bir gelenek vardı. Bu kitapları okuyanların bütün işlerini diğer feqiler yapardı. Cami'yi okuyanlar mele sayılırdı. Böyle bir olay sonrasında da olsa, artık meleydim. Gariban, yoksul, baldırıçıplak çoban Cegerxwîn, artık resmen Mele Şêxmus olmuştu. Neden gurur duymayayım? Üstelik Cami'nin kitabını da okumaya başladım. Kim bana iş yaptırabilirdi? Ben meleydim; bütün işlerimi diğer feqiler yapmak zorundaydı!..

Artık Tilşeir Medresesi'nin büyüğü bendim. Halk arasında bana Mele Şêxmuz veya Seydayê Cegerxwîn, diyorlardı. Feqiler ise

bana düşmanca bakıyorlar ve nasıl mele olabildiğimi anlayamıyorlardı. "Daha 'Sadini' okumadan nasıl Cami'ye geçiyor?" diye soruyorlardı. Cami'yi okumaya başlamam tüm feqilerin kafasında soru işareti olmuştu. Ancak ben onları dinlemedim. Kitabı okudum ve epey ileri gittim.

Hocamın derdi ise beni kızlardan uzak tutmaktı. Bunun için köye gitmeme izin vermiyor; böylece kızların bana aşık olmayacağını sanıyordu. Ama aşk, rüzgar ve su gibidir. Zindanların penceresinden bile içeri dalar. Bunun önünü kimse alamaz. Hocam bunu bilmez mi? Bir dilbere, bir güzele vurulmamı nasıl engelleyebilirdi? Yeryüzünde kadınla erkeği, kızla delikanlıyı ayrı tutacak bir şey henüz icad edilmemişti. İki gönül arasına kim duvar örebilirdi? Hangi engel aşka baskın gelebilirdi? Aşk sıcakla soğuk, yemekle içmek, uyku ile hareket, varlık ile yaşam gibidir. Tıpkı bunlar gibi, varolmanın sebebidir, aşk. Aşk rüzgar gibidir, iple zincirle bağlanamaz. Duygulu bir fantezidir ki, demir duvarı deler, içeriye süzülür. Duvar ve sınır tanımaz; yasa, izin ve kural aşkı bağlamaz. O, hayayı da, eskiyi yeniyi de bilmez. O damarlarda dolaşan kan gibidir; var olmanın sebebidir.

Tilşeir, Nusaybin'in doğusuna düşerdi. Yanı başında yüksekçe bir tepe vardı. Hacı Suleyman ailesi Tilşeir'de kalıyordu. Hacı Hemze köyün büyüğüydü. Amcazadesi Hacı Yusıf, ara sıra karşı çıkardı; ama köyün mülkiyeti ikisinindi. Hacı Hemze, sözü geçen biriydi. Köyde ayrıca Saruxan ailesinden Serhen de vardı. Serhenê Saruxan ince-uzun, güçlü ve otoriter biriydi; Hacı Hemze'nin taraftarıydı. Çok şakacıydı, beni de severdi. Çoğu zaman onda yatar, ihtiyaçlarımı onun evinde giderirdim.

Bir gece karısı Süryani diliyle, "Bu gece komşuda yatabilir misiniz?" dedi. Saruxan bana dönerek, "Kalk komşuya gidelim," dedi.

Komşuya gitmek niçin gerekmişti, önceleri anlayamamıştım. Ancak daha komşudayken müjde geldi; Serhen'in bir oğlu olmuştu. Kulağıma eğilip, "Bu senin uğurundur. Oğlumun adını sen koy," dedi. Oğlunun adını Mihemed Eli koydum.

Tilşeir halkı yabancıya çok iyi davranırdı. Feqileri çok severlerdi. Sık sık bizi evlerine davet eder, yemek verirlerdi. Köylüler, feqileri kendilerinden saydıkları için kimse bizden kaçmıyor, sak-

lanmıyordu. Köyde bir tek Seyda'nın karısı peçeliydi. O bile birkaç feqiden kaçmıyordu. Köylü kadınları, hatta Seyda'nın karısı bile, Kürt kadınlarının büyük çoğunluğunun giydiği 'delîng' denilen dondan giymez, eğilip kalktıklarında baldırlarına kadar görünürlerdi. Güzellik ve hoşgörü Tilşeir'e özgüydü.

Bir defasında Tilşeir ile Xeznê köyünün şeyhi Ehmed'in feqileri arasında kavga çıktı. Kavgaların hepsi zekat yüzündendi. Tilşeir ile Xeznê seydaları arasında köklü bir rekabet vardı. İkisi birbirine düşmandı. İki köyün feqileri, halktan topladığımız zekat için birbirimize düşmüştük. Biz kendi şeyhimizin pazarını, onlar da kendi şeyhlerinin pazarını koruma kavgası veriyordu. Kendilerinden zekat aldığımız insanların başkalarına zekat vermesini istemiyorduk. Aslında her köyün, zekatını kendi feqilerine verme gibi bir adeti vardı.

Şeyh Ebas'ın oğlu Şeyh Mihemed, Erbet köyünde otururdu. Şeyh Mihemed'in oğlu benimle aynı medresede okurdu. Bazen Erbet'e gider Mihemed'in kızkardeşi Behiye'ye Kuran dersi verirdim. Bir gün Erbet'e giderken, Şeyh Ehmed'in feqileriyle boğaz boğaza, kavgaya tutuştum. Bende irice bir bıçak olduğu için onlardan korkmadım. Feqilerin hepsi beraber üstüme yürüyünce bıçağımı çektim, en öndekini arkadan kavrayıp, bıçağı gırtlağına dayadım. Tehdîdim etkili oldu; hepsi kaçmak zorunda kaldı. Sonradan onlarla barışıp kardeş olduk. Barışın şerefine birlikte yemek yedik.

ŞAX'A VE HEBLER'E GİDİŞİM

Hakkımda bazı dedikodular çıkınca, Tilşeir'den bir süre uzak kalmaya karar verdim. Birkaç arkadaşla Şeyh Seyda'nın köyü Serdehl'e gittik. Çevredekiler Şeyh Seyda'yı çok bilgili diye överlerdi. Serdehl'e gittiğimizde, Şeyh Seyda yoktu; Hebler köyüne gitmişti.

Hebler ve Şax köyleri, Cudi Dağı'nın eteğinde, güzelliği ile bilinen iki şirin köydür. Dini kitapların yazdığına göre Nuh'un Gemisi, Cudi'deymiş. Seydayê Ciziri de (Melayê Ciziri) bu köylerin güzelliğine divanında yer vermiş, "Şaxe umrî bi xwe ber jê / Û ji Qeyser meke bas," dizeleriyle Şax'ın güzelliğini anlatmıştır. Gerçekten de Şax, alabildiğine güzel bir köydür. Seyda da şiirinde bu güzelliği överek, özetle şunları diyor: Hayatım sana feda, Şax'ın bağı bos-

tanı gibi ey Aşkın Padişahı... Şax'ın meyvelerini ye, Qeyser'den hiç söz etme, onunla ilgilenme. Ne istersin ondan?.. Ciziri dizelerinde, Aşkın Padişahı'nın Qeyser'den büyük olduğunu, kendi yaşamının ise Şax'ın meyvelerinden değerli olduğunu belirtiyordu. Sonuç olarak nasıl ki Şax'ın meyvelerini Qeyser'e sunuyorlarsa, o da yaşamını Aşkın Padişahı'na sunduğunu ifade ediyordu.

Dediklerine göre 'Qeyser'in Duası', Şax'ın yukarı kısımlarında, büyük bir lahitin üzerine kazılmıştır. Bu lahiti bizzat gördüm. Ama yazının ne anlama geldiğini bilmiyorum. Yazı okunamayacak kadar silikti, üstelik farklı bir alfabeyle yazılmıştı. Köylüler bu lahitin üzerindeki yazıya "Qeyser'in Duası" diyordu.

Seydayê Ciziri, bir müddet hem Hebler'de hem de Şeyh Yahya'nın köyü Şax'ta yaşamıştı. O, dünyada cenneti seçmişti. Arkadaşlar, Şeyh Yahya'nın Seydayê Ciziri'den aşağı olmadığını söylerlerdi. Onun için Şeyh Yahya'yı ziyarete gittik. Yani Şax'ın meyvesinden biz de yedik.

Şeyh Yahya sevgi dolu bir insandı. Ama isim yapmış bir mele değildi. O, sofiliğin, ruh ve beden temizliğinin felsefesini yapıyordu. Seyda, kendisini ziyaret etmemizden çok hoşnut olmuştu. Beni de çok beğendi. Beni cemaate takdim ederken söyledikleri ise doğrusu takdire şayandı: "Her kim cennetteki insanın suretini görmek istiyorsa Cegerxwîn'e baksın."

Birkaç gün sonra Şeyh Seyda, Şax'a geldi. Hepimiz Şeyh Seyda'yı karşılamaya gittik. Irmağın merdivenlerini çıkarken, ayağım kaydı, sağ ayağım bileğinden çıktı. Ayağımın acısından aylarca yürüyemedim. Ayağımın iyileşmeye başladığı günlerde de kötü bir hastalığa yakalandım. Nasıl hastalanmıştım? Hastalığıma neden olan neydi? Bugünde bilmiyorum. Ancak hastalığım çok uzun sürdü. Şimdi durup düşünüyorum da, hastalığımı sıtmaya benzetiyorum. Hastalığım süresince Şeyh Yahya bana çok iyi baktı. Her gün bana kendi eliyle Şax'ın meyvelerinden getirir ve Melayê Ciziri'nin dizelerini okurdu:

"Şaxe umrî bi xwe ber jê
Û ji Qeyser meke bas."

"Şax meyveleri gibi ömrüm feda
Hiç ilişme, söz etme Qeyser'den"

Şeyh Seyda, bazen saatlerce bana masaj yapar, "Sendeki sevda ateşidir. Tilşeir'e gitmeden iyileşmezsin," derdi. Sanırım arkadaşlarım ona bazı şeyler anlatmıştı. Şeyh'in bu sözleri bana huzur veriyordu. Tilşeir'i hatırlamak gerçekten güzeldi. Hastalığım ilerleyince, beni eşeğin sırtına yüklediği gibi Serdehl'e gönderdi. Yolda çok zorlandım, acı çektim. Serdehl'e yetişmeden, Bergeli köyünde mola verdik. Melenin evinde bir döşeğe yatırdılar. Mele evde değildi. Mele'nin eşi, Mele Evdırehmanê Hoseri'nin kızıydı. Hatırladığım kadarıyla adı Vesile idi. Vesile, benim için büyük fedakârlıklar yaptı. İyileşmem için elinden geleni ardına koymadı. Başörtüsünü yırtıp ıslattı, ateşimin düşmesi için göğsüme ve alnıma yerleştirdi. Başucumda Kuran ve hadisler okudu. Ara sıra bana dönerek, "Sen de okumadın mı? Kuran'da 'Men mate xeriben, mate sehiden' dizeleri vardır. Feqiler cesur olmalı. Sen daha gençsin, dirençlisin. Her hastalığa karşı koyabilirsin," diyor, cesaretimi artırıyordu. Bazen de kalbimi dinliyor, ateşime bakıyordu. Moralimin düzelmesi için tatlı sözleri peş peşe diziyordu. Bergeli melesinin değerli eşinin yaptıklarını ömrümce unutamadım, unutmayacağım da...

Vesile güzel değildi. Bir kadına göre fazla iri yapılıydı. Çocukken geçirdiği çiçek hastalığı, yüz güzelliğinden çok şey alıp götürmüştü. Ama bütün bunlara rağmen, yüzünden asalet okunuyordu. Sevgi dolu, kültürlü ve okumuş bir kadındı. Babası yörenin tanınmış bir melesiydi. "Kıtani" denilen uzun bir elbise giyerdi. Vesile'ye can borçlu olduğumu, ömrümce unutmayacağım.

Vesile'nin bakımı beni biraz kendime getirmişti. Bergeli köyünden, bir kolumda Şeyh Evdirezaq, diğer kolumda başka arkadaş varken çıktık. O halde Serdehl yakınlarına vardık. Yolda büyükçe bir ağaca rastladık. Şeyh Evdirezaq arkadaşlara dönerek endişeyle, "Bırakmayın, Cegerxwîn o ağacı görmemeli," dedi.

Bunu duyunca başımı kaldırarak, "Bırakın beni. Burada biraz dinleneyim. Artık yürüyemiyorum. Ölmemi mi istiyorsunuz?" dedim.

Beni çaresiz bir şekilde ağacın dibine bıraktılar. Onlar köye gittiler. Bana bir at göndereceklerdi. Az sonra bir süvari, elinde bir maşrapa suyla geldi. Beni tanımadığı için yanımdan geçip gitti. İleride kimseye rastlamayınca geri döndü, yanımda durup sordu:

— Seyda Cegerxwîn sen misin?

— Tabi benim. Burada benden başka kimse var mı?

Çok kızmıştım. Ateşim aklımı başımdan almıştı. Adama epeyce nahoş şeyler söyledim. Maşrapayı alıp suyu kafama diktim, geri kalanını ise başımdan aşağı döktüm. Ata binip köye gittim. Halimi gören herkes üzülüyordu. En çok üzülen ise Şeyh Yehya'nın kardeşi Şeyh Muhamed'di. Feqi, şeyh, mele, tüm köylüler, Serdehl'de ne kadar insan varsa başıma toplanıp cesaret vermeye çalışıyorlardı. Şeyh Muhamed, "Hiç merak etme, seni iyileştireceğim," dedi.

Şeyh Muhamed, ilaçların yararına inanıyordu. İlaç hazırlama konusunda epeyce bilgisi vardı. Yobaz ve kaderci biri değildi. Bana ilk gece iki paket "İngiliz tuzu" verdi. Bir iki kez de vücudumu yıkayınca ağrılarım ve ateşim azalmaya başladı. İyileşme belirtilerinin sevincinden bütün gece uyuyamadım. Birkaç gün sonra artık dışarı çıkabiliyor, çeşmeye gidip gelebiliyordum.

Köyde kaldığım sürede, Şeyh bana bağa bostana istediğim zaman girme izni verdi. "Ama senden başka kimse giremez," dedi. Ancak bir gözü kör olan Seyid Mucahid, "Şeyh'e 'Hastayım, yalnız başıma gidemem, yanımda bir arkadaş daha olsun,' de ki, ben de seninle geleyim," dedi. Şeyh'le konuşunca ikimize de izin verdi. Her gün Serdehl'ın güzelim bahçelerine gidip meyve yiyorduk. Seyid Mucahid; bir gözü kör, kısa boylu, şakacı biriydi. Onunla yirmi gün bahçelere gidip geldik. Bir gün, "Allah'ını seversen Cegerxwîn... Bana birkaç 'stran' söyle de birlikte oynayalım. Sen boş adam değilsin," dedi. Elimden tutarak, sözlerini sürdürdü: "İnkâr etme, haydi. Sen oyun ustasıymışın. Birkaç adım beraber atalım." Seyid Mucahid'in ısrarını kırmayıp, bir iki stran söyledim, biraz da oynadık. Akşam eve gelince Mucahid, Şeyh'e, "Kurban olam Şeyh'im. Cegerxwîn'le bütün gün bahçede oynayıp söyledik. Artık bahçeye gitmesin," dedi. Şakayla da olsa söylenmiş bu sözlerden sonra Şeyh artık bahçesine bırakır mı?

Tilşeir'e dönmenin zamanıydı artık. Yönümüzü Cizre'ye döndük, sınırı geçerek güzelim Tilşeir'e vardık. Tilşeir bana çok yaradı. Kısa sürede hastalığımı unuttum. Orada Ehmedê Xani, Ciziri ve Anter'in* divanlarını okudum. Bu kitaplar her zaman yanı ba-

* *Anter:* Medreselerde okutulan ve içinde dini ilahilerin bulunduğu seri kitaplardan birinin adı.

şımda idiler. Yüksek sesle onlardan beyitler söyler, güzel sesimin ahengiyle dinleyenleri ağlatırdım. Yaralı yüreklerin, ağlayan gönüllerin, dertlilerin sesiydim.

Tilşeir'de, henüz "rıstık" ve "tanzim"* derslerinde iyi değildik. Bunlara yeni başlamıştık. Ama yazdıklarımızı diğer melelerle birbirimize gösterir, kendi aramızda okurduk. Tilşeir'de eğitim ve yazma dilimiz Kürtçeydi.

SİHA KÖYÜNE GİDİŞİM

Seyda'mız ile kardeşi benim yüzümden kavga ettiler. Hatta birbirlerini kıracak sözler söylediler. Bunun üzerine Mele Ehmed Nami ve Mele Hesib ile birlikte Siha köyüne gittik. Köy henüz yaylada çadırlarda idi. Mele İbrahim'den ders almaya başladık. Ama biz ondan daha ileride olduğumuzdan, Mele İbrahim'in dersi pek işe yaramadı.

Şeyh Ehmedê Bavêkal ile Şeyh Mıhamedê Moza, Siha'ya geldiler. Cahil köylüler şeyhin el ayaklarına kapanıp "tövbe"ye başladılar. O gece Ehmed'in oğlu Yusıf bize geldi. "Ocağınıza düştüm feqiler," dedi. "Çabuk bana su getirin, abdest alayım. Daha Şeyh köyden gitmeden, ben de tövbeye gideyim."

Biz, "Yusıf, o sahtekârın tekidir. Ondan şeyh olamaz, herhangi bir kerameti de yoktur," dedikçe, Yusıf kerametlerini saymaya başladı:

— Allah'ıma yemin ederim, geçen gece namaz kıldığında gözlerimle gördüm. Parmaklarındaki nurun şavkı duvara vuruyordu. Görmesem inanır, tövbe eder miydim?"

Sabahleyin Şeyh Mıhemed'e giderek, "Dayı, ne yapıyorsunuz?" dedim. "Böyle şeyhlik, böyle alimlik mi olur? Allah'tan korkmaz mısın ki, o yalancının yalanlarına ortak olursun."

Şeyh Mıhemed, "Doğrudur yeğenim! Ben de o Allah tanımazın günahlarına ortak oluyorum. Ne yapacağımı bilemiyorum. Parmaklarına fosfor sürüyor, karanlıkta şavkı sağa sola vurunca da cahiller nur sanıyor, kanıyor. Bu numarayla boyuna milletten yiyor. Nereden bulmuş bu numarayı anlamadım," dedi.

* *Rıstık* ve *Tanzim*: Medreselerde okutulan seri kitaplardan bir kısmının adı.

Ehmedê Yusıf ikide bir beni çağırır, "Bana Anter oku," derdi. Ona Anter okuyunca duygulanır, zikre dururdu. Seydam Mele İbrahim, burnundan konuşurdu. Seydalığına rağmen cahil biriydi. Ama bana çok iyi davranırdı. Nami'nin enişte siydi. Bir gün Nami ile çadırlardan köye giderken, yolumuza bir Arap çıktı. Arap, aklınca bizi soyacaktı. Ben tabancayı çekince gözden kayboldu. Halen bile bu Arap'ın, neden tek başına ve silahsız bir vaziyette iki kişiyi soymaya kalktığını, anlayabilmiş değilim.

XEZNA'YA GİDİŞİM

Xezna köyünde birkaç gün Şeyh Ehmed'ten ders aldım. Biz orda iken Haco, sınırın öte yanına geçti. Türk askerleri de Hevêrka'yı yakıp talan etti.

Ehmed Nami'nin orada sürüleri vardı. Gidip onları kaçırmak gerekiyordu. Bende tüfek, onda tabanca yola koyulduk, sınırı geçtik. Bir iki gece dağda çobanlarla kaldıktan sonra uygun bir yerden sürüleri sınırın öte yanına geçirdik, güneye indik.

Xezna'da, Şeyh Ehmed'in evinde kalıyor, onlarda yiyip içiyordum. Şeyh, daha mele iken çok yoksuldu. Tabağı bile yoktu, bana tavada yemek verirlerdi. Şeyh olduktan sonra ise yükünü tuttu, zengin oldu. Dokuz köyün sahibiydi. Şehirde çok gösterişli evler yaptırdı. Traktör ve patoz sahibi oldu. Yoksul Kürtlerin malı Şeyh'e yaradı. Şeyh Ehmed ile olan hikâyemi daha sonraki bölümlerde anlatacağım.

ŞÊXYUSIF KÖYÜ

Şêxyusıf köyü, Barav bölgesindedir. Hebizbini ve Dêreveriler'e yakındır. Ebdılwehab'la Ebdılsemed, köyün seydasının kardeşleriydiler. Ebdılsemed, evli barklıydı. Ebdılwehab ise henüz bekârdı. Kitapları bir kere hatmetmiş, bana yeniden tekrarlıyordu. Ben "Şêrhılmuxni"*, o ise "Cami" okuyordu. Sonradan ikimiz, Şeyh Ubeydullah'ın okulunda birlikte "Muxtesar" okuduk. Ebdılwehab, çok zeki ve bilgili biriydi. Ama Ebdılsemed tam tersiydi. Dağınık biriydi; cahildi.

* *Şêrhılmuxni* ve *Cami*: Medreselerde okutulan seri kitaplardan bir kısmının adı.

Bir gün Ebdılsemed'le çeşmeye gidiyorduk. Çeşme köyden biraz uzaktı. Biraz uzaktan bakınca, çeşmenin başında bir kadının olduğunu fark ettik. Ebdılsemed, "Şu karıyı görüyor musun, şu karıyı?" dedi anlamlı anlamlı. "Yanına yetiştiğimizde sana kafasını tutarım. Sen de..." deyince, ben de şakayla karışık başladım belden aşağı konuşmaya. Çeşmenin başında ne görelim; hakkında konuştuğumuz kadın Ebdılsemed'in eşi değil mi? İkimiz de neye uğradığımızı şaşırdık, kızardık, bozardık. Uzun süre birbirimizin suratına bakamadık. Bir süre sonra unutmaya çalıştık ve çok sonra konuşmaya başladık.

Bir defasında köye geldiğimde biri sormuştu: "Feqi, sen çok biliyorsan söyle bakalım, eşeği kim sünnet etmiş?"

Gerçekten cevabını bilmediğim, ilk defa duyduğum bir soruydu. Soru karşısında şaşırıp terlemeye başladım. Bunun üzerine zorda kalmamak için, adama kızdım, azarladım:

— Serseri herif! Söylediklerin yaşına başına yakışır mı? Gözlerini oyarım. O ne biçim soru?

Adam cevap veremeyeceğimi bildiğinden güldü. "Feqi" dedi, "kızma. Şiddet ve hiddet cahilin silahıdır. Oysa sen alimsin. Biliyorum, ben soruyu sorunca aklına eşeğin şeyini getirdin. Bunun için cevap veremedin. Ama sorunun cevabı düşündüğün gibi değil. Hazreti Muhammed (SAV) eşeğe binmiştir. Onun için eşeğe binmek Müslümanlar için sünnettir."

Bir keresinde de medreseye biri girdi. Ben bir arkadaşı traşla meşguldüm. Feqiler, yeni gelene, "Çarığını çıkar da gir. İçeri kirlenir," dediler. Adam, "Benim çarığım sizin gibi feqilerin ayağından temizdir," der demez suratına şamarı patlattım. Elimdeki ustura yüzünü kesti, adam deli divane oldu. Koşup silahına sarıldı. Beni öldürmeye yemin etmişti. Köylüler adamı zor bela yatıştırdılar.

EWÊNA* KÖYÜNDE

Ehmed Ağa, Surgiçi aşiretinin lideridir; Ewêna'da otururdu. Zalim ve otoriter biriydi. Ewêna, Şeyhler çayının yanına kurul-

* *Ewêna*: Mardin iline bağlı, *Sürgücü* olarak adlandırılan geniş bir bölge içinde kalan nahiyenin adı.

muştu. Şeyhler çayı, alabildiğine güzel bir vadideydi. Ewêna'nın, ağaçlık, bağlık, bahçeliklerle dolu yemyeşil manzarası vardı.

Ehmed Ağa, rengi kızıla çalan, şişman ve göbekli biriydi. Tam bir şeyh ve mele düşmanıydı. Hıristiyan bir hizmetçisi vardı. Kızdığı zaman, onu işaret eder, "Bu Hıristiyanı bin şeyhle meleye değişmem!" derdi. Hizmetçisi, gerçekten de olağanüstü yetenekli ve çalışkandı.

Bir süre önce Suleymanê Hesari, Ehmed Ağa'nın kardeşi Eziz Ağa'nın kızını kaçırmıştı. Mele Hesib ile beraber, Eziz Ağa'nın gazabına uğramamak için Hesarlı olduğumuzu sakladık. Köyde feqilerin hiçbiri evlere giremiyordu. Kamil Bey kadınların bulunduğu yerlere girmemizi yasaklamıştı. Biz kapının önünde bekler, kadınlar isteklerimizi kapı önünden karşılarlardı.

Medresede bizden başka kimse yoktu. Feqiler korktukları için Ewêna medresesine gelmezlerdi. Biz de çok uzun kalmadık. Bir gün güvendiğim bir dostum, "Eğer sağ kalmak istiyorsanız bu gece kaçın," diyerek bizi uyardı. O gece alelacele kaçtık. Bu dostumun niçin böyle dediğini, köyden kaçmamızı niçin istediğini halen de bilmiyorum.

Kaldığım evin küçük bir oğlu vardı. Benim kucağıma uzanmadan uyuyamazdı. Evin hizmetçisi çocuğu kucağıma verir, uyuyunca yatağına götürürdü. Çocuk kucağımda uyuyuncaya kadar ona Kürtçe ninniler söylerdim.

Birkaç yıl önce Suleymanê Hesari, Eziz Ağa'nın kızını kaçırmış ve birkaç yerde konakladıktan sonra, Hesê Bekêt'in aşiretine sığınmış. Hesê Bekêt'in oğlu İsmail ise kadını Suleyman'dan alıp elkoymuştu. Suleyman, İsmail'in kahvecisiymiş. Daha sonra duyduğuma göre, Eziz Ağa'nın kızı ile Suleyman'ın iki çocukları olmuş. Bir diğer deyimle, bu çocuklar aynı zamanda Ehmed Ağa'nın yeğenleriymişler.

Biz Suleyman'ın akıbetinden ders almıştık. O yüzden zenginlerin kızlarına yaklaşmıyorduk. Biliyorduk ki, zengin kızları bize göre değildi. Zengin kızlarına göz koyarsak, öldürüleceğimizi veya kızın sopa zoruyla bizden geri alınacağını biliyorduk. Zaten kızların da, zengin ve rahat hayatlarını bırakıp züğürt bir feqiye kaçacaklarını hiç sanmıyorduk.

KISA BİR HATIRLATMA

Buraya kadar yazdıklarım yaşadıklarımın bir kısmıdır. Şimdiye kadar anlattıklarımı belli bir kronolojik sıralamaya tabi tutmadım. Bu bölümden sonra yazacaklarımı elimden geldiğince belli bir sıraya koymaya çalışacağım.

Yazdıklarımdan da anlaşılacağı gibi daha anılarımın tümünü anlatmış değilim. Yaşamımın önemli bir bölümü sonu belli olmayan bir korkuyla geçti. Kimsesizlik, öksüzlük, hastalık, yoksulluk ve başıboşluk yaşamımın önemli bir bölümü boyunca tüm ağırlığıyla omuzlarıma binmişti. Bu ağır şartlar boynumu bükmüş, beni çaresiz koymuştu. Çevremi saran bu zorluklar, elbet ulusal bilince ulaşmamı da engelliyordu.

Daha önce de söylediğim gibi, anlattıklarım tarih değil; olsa olsa hayat hikâyemdir. Bu nedenle anlattıklarımda eksiklik veya fazlalık olabilir. Çünkü yazdıklarım, zaman içinde bazen birkaç gün üst üste, bazen de bir yıl aradan sonra yazılmıştır.

Yaşamımın bu son günlerinde, 65'inci yaşımda, hayatımın korku ve zulümle geçmiş dönemlerini yazmamdaki amaç, Kürt araştırmacı, yazar ve aydınlarına bir belge bırakmaktır. İnsanların ölümümden sonra beni yazarken, anlatırken hayat hikâyeme başvurmaları daha doğrudur. Beni başkalarından okuyacaklarına-duyacaklarına, kitabımdan alıntı yapabilir, konuşmalarına, "Seyda Cegerxwîn diyor ki..." diye başlayabilirler...

HAYAT HİKÂYEMİN İKİNCİ BÖLÜMÜ

Hayat hikâyemin ikinci bölümü, Kürtlerin yaşadığı, benim veya arkadaşlarımın içinde olduğu olaylar ve politik çalışmalar ile ulusumu ve insanlığı ilgilendiren sosyal ve toplumsal anılarımı kapsar. Yazmaya çalıştıklarım 1925 ile 1965 yılları arasında olmuştur. Bu yıllarda yaşananları aklımda kaldığınca anlatarak sizleri aydınlatmaya çalışacağım. Ama bazı konularda ne yazık ki size kesin tarih ve gün belirtemeyeceğim. Çünkü hafızam o tarihleri tam olarak hatırlamama engel. Olayların tarih ve günlerini hatırlamaya çalışmam ise epey zamanımı alır. O kadar zamanımın kaldığına da inanmıyorum. Onun için, tarih ve gün konusunda yanılgılarım olabilir.

Son günlerimi yaşadığımı, çok uzun olmayan bir zamanda bu dünyadan göçüp gideceğimi bildiğimden, yaşadığım dönemi en kısa zamanda yazarak ebedileştirmek tek amacımdır. Bu konuda işimi tesadüflere bırakmak istemiyorum. Bu nedenle alabildiğine hızlı yazıp hatırladıkça tarihlerde düzeltmeler yapmayı düşünüyorum. Gerçi ömrümün buna yeteceğini de sanmıyorum ama ne kadar yapabilirsem o kadar iyi olur.

Şüphesiz anılarını yazanların önemli bir bölümü, yaşadığı dönemin olaylarını biraz da kendini gözeterek yazar ve yorumlar. Bu nedenle tarihlerde, alıntılarda ve hatta belgelerde tahrifat bile yaptıkları görülür. Çünkü isteklerine ulaşmak için bundan başka çareleri yoktur.

Ben kesinlikle bu yöntemlerden kaçınacağım. Bu nedenle eğer yazdıklarımda bir yanlışa rastlarsanız, bilin ki bu bilerek yaptığım bir şey değil. Bu yanlışlarımı elimde olmadan yaptığım bir hata olarak kabul edin. Çünkü benim hiçbir insana ve milletimin hiçbir ferdine bir kastım veya garezim yoktur. Şu da bir gerçek ki, okuduğunuz anılarım günü gününe yazılmış günlüklerin toplamı değil, yaşamımın belli bir bölümünden sonra hatırlayabildiklerimden yazdıklarımdır.

BİRİNCİ DÜNYA SAVAŞI

Savaş, Almanların ve yandaşlarının yenilgisiyle bitti. Almanlar, Türkler ve müttefikleri teslim oldular. İslam dünyasının Halifesi olan İmparatorluk, ağır bir yenilgiden sonra karşı tarafın egemenliğini kabul etti. 'Hasta devlet', önüne konan her şarta boyun eğdi. Rus ordusu, Kevirê Bıqul'a kadar indi. Aynı yıl İngilizler, Güney Kürdistan'ın Musul ve Kerkük şehirlerini Irak topraklarına kattı. Fransızlar da Cizre ile Kürt dağlarını Suriye'ye dahil edip işgal etti. Geriye kalan bölümleri ise Türkler ile Acemlerin egemenliğinde kaldı.

Ama Türklerin bir kısım askeri komutanları ülkenin bölünüp parçalanmasına razı olmadılar. Türk komutanlar, her tarafı işgal edilmiş, bölünmüş, 'hasta adam'ın yönetimindeki bir ülkede yaşamak istemiyorlardı. Bunlar, Padişahlığın süresini doldurduğunu düşünüyorlardı.

O dönemde, başta Ermeniler olmak üzere Kürtler ve diğer halklar kendi ülkelerinin bağımsızlığı için kamuoyu oluşturma çabasındaydı. Doğrusu Kürtlerin isteklerinde belirgin bir talep yoktu. Birkaç aydın dışında, Kürt ulusal taleplerinin ne olduğunu, ne olması gerektiğini kimse bilmiyordu. Kürtler bazı haklar talep ediyorlardı. Ama özünde ne istediklerini bilmiyorlardı. Bazen 'özgür ve bağımsız Kürdistan', bazen 'federasyon', bazen de 'konfederasyon' diyorlardı. Öte yandan Kürtlerin yüzde doksanı gelişmelerin farkında bile değildi. Birçoğu "Elhamdülillah Müslümanız" diyordu, gerisini getiremiyordu...

Dünyada sözü geçen Hıristiyan ülkeler Kürtlerin içindeki Hıristiyanları korumak istiyorlardı. Biz ise kendi içimizdeki Hıristiyanlara hiç de dost değildik, davranışlarımızla onları kendimize düşman etmiştik.

Müttefikler, İranlıları ve Türkleri tamamen kaybetmek veya karşılarına almak istemiyorlardı. Onlarla görüşüyor, ama bu görüşme ve anlaşmalarda Kürtlerin talepleri yer almıyordu. Bölgede yapılan birçok toplantı sonrasında mütefikler, Kürt sorunu konusunda fikir birliğine varamadılar ve dolayısıyla bu soruna herhangi bir çözüm de getiremediler. Güya Kürtler hakkında karar ver-

mek için üçlü bir komite kurmuşlardı. Bu 'Komite', Kürtler hakkında karar verecekti, ama onlar, hiçbir sonuca varamadılar. Komite tarafından kaleme alınan yazılardan birinde şöyle deniyordu: "Ermenistan'ın güneyinde, Arapların kuzeyinde, Türklerin egemenliği altında bir Kürdistan kurulmalı. Müttefikler bunu destekleyecektir. Kürdistan kurulduktan bir yıl sonra bağımsızlığını ilan edecek ve Türkler, bu yeni devleti tanıyacaklardır."

Bu yaklaşımı ortaya çıkaran öyküye derinlemesine bakıldığında, talebin Kürtler açısından gerçekçi olmadığı görülür. Çünkü bu talebin arkasında mütefiklerin, Musul'u Türkiye'den ayırıp Irak'a dahil etme planları vardı.

Mütefikler arasında bu görüşmelerin yapıldığı sırada Rusya'da bir iktidar değişikliği oldu. İktidarı ele geçiren komünistler, aslan payının İngilizlere kalmasını istemiyorlardı. Ruslar, Kürtlerin bir atasözünde denildiği gibi, "Bize yar olmayan başkasına da yar olmasın," düşüncesindeydiler.

Kürt ulusal hareketini feodal ve gerici bir hareket olarak değerlendiren Lenin ve diğer komünistler, kendilerinin ele geçiremeyeceğini gördükleri yerlerin İngilizlerin denetimine geçmesini de istemiyorlardı. Amerika ise dış politika konusunda henüz dünya egemenliğine oynamıyordu ve bu nedenle mütefiklerin işine karışmak istemiyordu.

O dönemde Fransa da güçlü devlet sayılırdı, ama İngilizler kadar söz sahibi değildiler. Yine de 'hasta adam'dan Suriye, Cezayir ve Lübnan gibi önemli yerleri almıştı. Fransa, işgal altında tuttuğu topraklarda Hıristiyan halka özel bir önem veriyordu. Fransa'nın bu tutumundan faydalanmak isteyen Asuri, Suryani ve Ermeniler ise Kürdistan'ı kendi aralarında paylaşmak istiyorlardı. Hacı Qadirê Koyi, daha o zamanlarda yazdığı bir şiirinde şöyle diyordu:

> "Xakê Cizîr û Botan, Yanî welatê Kurdan, Sed heyf û sed mexabin Deyken bi Ermenîstan."
>
> "Cizre ve Botan toprağını, Yani Kürd'ün vatanını, Yüzlerce kez [yazıklar olsun
> İlan ediyorlar, Ermenistan."

Asuriler, birkaç kez kendi bağımsızlıklarını ilan etmek istediler. Ama başaramadılar. Süryaniler, sadece Cizre'ye değil bütün Suri-

ye'ye egemen olmak, büyük bir devlet kurmak istiyorlardı. Ama onlar da amaçlarına ulaşamadılar. Hakeza Ermeniler "Büyük Ermenistan" peşindeydiler ve Kürdistan'ın da kendilerine bağlı bir bölge olarak kalmasını istiyorlardı. Bazı Kürt aydınlarının Kürdistan'ın bağımsızlığı talebi ise müttefiklerin engeliyle karşılaştı. Müttefikler Kürtleri, Türklerin egemenliğine bırakmayı tercih ettiler.

O dönem Kürtler, bağımsız bir varoluş idealinden uzaktılar. Kürtlerin yüzde doksanı bağımsızlık nedir bilmiyordu. "Müslümanız" diyorlardı, daha ötesine gitmiyorlardı. Hatırlıyorum; Türkler, Kürt ağalarına ve ileri gelenlerine "anahtar" tabir edilen tüfeklerden hediye vermiş, kabzalarına da Osmanlı harfleriyle Türkçe, "Türk Ordusu Yadigârı" diye yazmışlardı. Türkler, bu hediyelerle birlikte bir bildiri yazmış, Kürt ağalarına imzalatıyorlardı: "Biz bağımsız bir Kürdistan istemiyoruz ve Müslüman Türk kardeşlerimizden ayrılmak istemiyoruz." Bazıları, bu bildirinin Kürtler tarafından imzalanması için Türk komutanların çok para dağıttığını, Kürt önderlerin bir kısmının satın alındığını ve bunların bağımsızlık isteyen Kürtlere karşı kullanıldığını, iddia ediyorlar.

Türkler ve Acemler, Kürt sorunu konusunda müttefiklerle anlaşmak için her yola başvurdular. Kürtlerin bağımsızlığa layık olmadığına dair onları ikna etmeye çalıştılar. Bu baylara göre Kürtler, vahşi, cahil ve kan dökücü idiler. Müslüman oldukları için de Türk ve Acemlerin egemenliğinden çıkmak istemiyorlardı. Türklere ve Acemler'e göre Kürtler, 'bıyıkları ağızlarını kapatan, ağızlarına lokma dahi koymasını bilmeyen insanlar'dı ve İngilizlerin önlerine atacağı kemiği bekliyorlardı. Doğrusu o dönemde Kürt halkı, eşkıyalığın, iç düşmanlığın, feodalizmin, talan, ölüm ve yıkımın cenderesinde kıvranıyordu. Kürtler, şeyhlik kurumunun yanı sıra körü körüne inancın, dinin ve başıboşluğun çemberinde sıkışıp kalmıştı. Kürtlerin bir yanlarında tespih ve misvak, diğer yanlarında ise bıçak ve silah vardı. Herkes Kürtlerin sırtına yüklenmişti. Kürtler korku, yalan ve ikiyüzlülükle kandırılmış, beyinleri yıkanmış, ulusal bir grup yerine dini bir küme olmayı kabullenmişti. Kürtler, adeta ne yapacaklarını bilemez konuma düşmüşlerdi. Bunun yanı sıra, Kürdistan'ın dışında olup Kürt ulusalcılığı yapan zengin birtakım Kürtler de vardı. Ancak onlar da Kürt realitesinden habersizdiler.

Kürt halkının geleceği Kürt burjuvazisinin elindeydi. Derebeyleri, zenginler, köy sahibi ağalar ve gericiler, Kürt halkının çıkarlarını koruyorlardı! Oysa bunlar boğazlarına kadar bencillik batağına batmışlardı. Düşmanın sözlerine inanıyorlardı. Kürtler uyansın istemiyorlardı. Şiş, tespih, erbane ve tef bizim topumuz tankımızdı. Yalan ve hurafe beyinlerde yer etmişti. Fizik ve kimya gibi pozitif bilimlerin yerini, şeyhlerin akıl dışı kerametleri almıştı.

Cibranlı Halit Bey, o dönemki Kürt hareketinin önderi ve yöneticilerinden biriydi. Ama iyi incelendiğinde onun da yobaz ve cahil biri olduğu görülür. Derler ki Kemal Paşa ve eşi, ülkenin içinde bulunduğu durumu konuşmak için Cibranlı Halit Beyi ziyaret etmişler. Latife Hanım, tokalaşmak için elini Halit Bey'e uzatmış. O ise elini geri çekerek, "Kusura bakma, " demiş, "abdestim bozulur."

Bu olayın doğru olup olmadığını bilmiyorum; ama bu doğruysa, böyle bir şahsiyetin Kürt ulusuna nasıl önderlik yapacağına şaşarım, doğrusu. Abdesti bozulsa bile, memlekette abdest yenilemek için su mu tükenmişti? Peki kadın eli sıkmak gibi bir sorun, ulusal sorun karşısında bu kadar önemli miydi?

Latife Hanım'ın Halit Bey'in yanından çıktıktan sonra Kemal Paşa'ya, "Böyle gerici bir adamdan memlekete hayır gelmez. Bu yobaz kendi ülkesini kuramaz," dediği söylenir.

Latife Hanım ile Cibranlı Halit Bey'in yaşadığı bu olay doğru ise bizim o dönemdeki ağa, şeyh ve beylerimizin Türklerin kadınları kadar bile ilerici bir mantığa ve dünya görüşüne sahip olmadığını söyleyebiliriz. Bunlar, ne yazık ki bir kadının elini sıkacak kadar bile ileri görüşlü değillermiş. Bunlar, bir kadının elini sıkmaya bile korkuyorlarmış. Ama Kürt ağa ve beyleri kendi milletinin kadınlarını istedikleri gibi kullanıyorlar, onları malı gibi sömürmekten çekinmiyorlardı. Bunlar Allah korkusunu gerekçe ederek kadınların yüzlerine bakmazlardı. Ancak yüzlerce çocuğu duvar diplerinde yetim ve öksüz bırakabilirlerdi. Kadın eli sıkmayı günah sayarlardı. Oysa bu ağa, bey ve şeyhlerin yanlış politikaları yüzünden, bugün ülkemizde binlerce genelev, batakhane ve fahişe türemiş, meyhaneler ise ülkemizin dört bir yanını kaplamış.

Bunları söylememdeki amacım, Kürt halkının ideallerinin gerçekleşmesi yolunda idam edilen Cibranlı Halit Bey'i ve arkadaşlarını karalamak değildir. Onlar, Kürt halkının şeref listesinin başında yer etmişlerdir. Cibranlı Halit de Kürt önderlerinin başında gelir ve ben, bu önderlerimiz için birçok methiyeler yazdım. Ancak o dönemde Kürtlerin içinde bulunduğu gerçeği belirtmek için de bunların bilinmesi gerektiğine inanıyorum. Yurtseverlik ve ulusal kurtuluş iddiasını yürüten önder konumundaki insanlarımızın, hareket liderlerimizin o dönem hangi anlayıştan yola çıktıklarının bilinmesinde yarar vardır.

Birinci Dünya Savaşı sonrasında, İngilizler oyunu gönüllerine göre oynuyor, Komünistler ise Kürt hareketini "feodal ve gerici" ilan ederek, dışlıyorlardı. Fransızların tek derdi ise bütün inisiyatifin İngilizlere geçmesini engellemekti. Türkler, Acemler ve Araplar ise her yenilgiyi kabulleniyor, yeter ki Kürtler bir hak elde etmesin istiyorlardı. Daha önce de dediğim gibi, Amerika ise henüz Ortadoğu'ya el atmamıştı ve bu nedenle müttefiklerin işine karışmak istemiyordu. Kürtlere gelince; onların bağımsızlık idealini kavrayıp adımlarını bu ideale göre attıklarını söylemek ne yazık ki mümkün değil

Ortadoğu'nun değişik ülkelerce paylaşıldığı bu dönemde, Şeyh Mahmud Berzenci ve Şeyh Said isyanları olmak üzere iki büyük Kürt isyanı yaşandı. Şeyh Mahmud'un liderliğindeki isyanı iyi bilmiyorum. Ben isyanın yaşandığı bölgeden uzakta idim. Bu isyan hakkında yazılanları da ne yazık ki iyi okumuş değilim. Ama Şeyh Said isyanını iyi takip ettim. Olayı isyandan kaçarak Suriye'ye gelen savaşçılardan detaylarıyla öğrenme fırsatı buldum. Onlarla birçok kez tartıştım ve sohbet ettim. Onların yanlışlarını ve doğrularını bu tartışmalarda daha iyi öğrendim.

Suriye'ye gelerek uzun dönem aramızda yaşayan bu isyancı arkadaşlar, Kürt ileri gelenlerinin kurduğu bir örgütün varlığından söz ederlerdi. Cibranlı Halit Bey bunların lideriymiş. Şeyh Said de örgütün üyeleri arasındaymış. Ben, o dönem bu örgütün kuruluşu ve çalışmaları ile ilgili bir bilgi sahibi değildim. Anılarımın birinci bölümünde de değindiğim gibi, Hesenanlı Halit Bey'in seydama anlattıkları ile Erganili Şewqi Bey'in bana anlattıklarından sonra Şeyh Said, benim için ilgi odağı olmuştu. Belirtmekte yarar var ki, ben bu ismi-

ni saydıklarımın hiçbirinin seviyesinde değildim. Onların toplantılarına veya konuşmalarına tanık olabilecek koşul ve olanaklarım yoktu. Ben o dönem kimsesiz, isimsiz ve derbeder bir feqiydim. Benim gibi bir adamı kim muhatap alırdı? Benim gibi insanların o dönem Kürt liderlerinin huzuruna çıkması bile imkânsızdı.

İsyandan sonra Cibranlı Halit Bey'in kardeşi Abdullah Bey ile Şeyh Said'in kardeşleri ve oğulları ya güneye indiler ya da yurt dışına çıktılar. Bu insanlar bizlere isyanla ilgili çok değerli şeyler anlattılar; deyim yerindeyse isyandan önce gizli olan birçok bilgiyi detaylandırdılar.

Abdullah Bey'in anlatımına göre isyanda yaşananlar şöyleymiş: "Bir gün Halit Bey'e bir telgraf geldi. Telgrafta bazı gerekçeler bildirilerek Halit Bey Bitlis'e çağrılıyordu. O zaman Halit Bey'in Bitlis'te tutuklanacağını anladık. Hepimiz toplanıp Halit Bey'i Bitlis'e göndermemeye karar verdik. Gitmesi onun sonu demekti. Ama Halit Bey bizim kararımızı dinlemedi. 'Ben yalnız gidip gerekirse tutuklanacağım,' dedi. Halit Bey, 'Ama benden başkası onlara teslim olmasın. Baharı bekleyelim. Önümüzdeki bahar ayaklanma ve isyan zamanıdır. Şimdi ayaklanırsak, diğerlerine ulaşmamız güçleşir. Başarmak için birlikte ayaklanmalıyız,' düşüncesindeydi. Halit Bey Bitlis'e gittikten sonra hepimiz dağlara çıktık. Ancak Halit Bey Bitlis'e varınca, Yusuf Ziya Bey'le beraber asıldı. Türkler bizim amacımızı anlamıştı."

Şeyh Abdurrahim'in anlattıklarına göre ise isyanda şu gelişmeler yaşanmıştı: "Halit Bey'in tavsiyesi ve alınan karar üzerine, Şeyh Efendi Piran tarafına gitti. Etrafındaki müritleri ve arkadaşları gün geçtikçe çoğalıyordu. Kürt beyleri, ağaları, şeyhleri, meleleri köy köy dolaşıyordu. Şeyh Efendi de çok sayıda tanınmış insanla gizli gizli görüşüp, kararlar alıyordu. Bir köyde iken –Şeyh Abdurrahim köyün adını da söyledi; ancak bu köyün adını hatırlayamadım– Türk ordusundan firar eden birkaç asker Şeyh Said'e sığındı. Türk yetkililer köye kadar gelerek askerlerin kendilerine teslim edilmesini istediler. 'Onları almadan köyden gitmeyiz,' diyorlardı. Şeyh Efendi askerleri Türk yetkililere teslim etti. Ama bu benim çok ağrıma gitti. Bize sığınan bu askerleri götürüp öldürecekler veya zindana atacaklardı. Yanıma birkaç adam alıp yolla-

rını kestim. Askerleri ellerinden kurtardım ve onlardan birkaçını öldürdüm. Bunun üzerine Türk ordusu üzerimize gelmeye başladı. Şeyh Sait yaptığımıza önce çok kızdı ve çatışmak istemedi. Ama sonradan karşı koyma emri vermek zorunda kaldı. Böylece savaş başladı. Kürtlerin ilk hücumu karşısında Türk ordusu geri çekilmek zorunda kaldı. Emerê Faro gibi komutanlar Şeyh Efendiyi dinlemiyor, ayrı hareket ediyordu."

Şeyh Abdurrahim'in bu dedikleri doğruydu. Birçok komutan söz birliği içinde değildi, Şeyh Said'ten ayrı idiler. Buna rağmen, Hınıs'tan Siverek'e, Garzan'dan Harput'a kadar uzanan birçok yerleşim yeri Kürtlerin eline geçmişti. Diyarbakır üzerine çok zorlu hücumlar gerçekleştiriliyordu. Kürt isyancılar, Diyarbakır'ı on dört gün kuşatma altında tuttular. Reşkot'ta çok kanlı çatışmalar oldu. Herkes zafer gününü bekliyordu. Ama unutmamak gerekir ki bazı insanlar ikili oynuyordu. Bunlar kendi halkının düşmanı, işgalcilerin ise dostu idiler. Hevêrkanlı Haco Ağa, Surgiçli Kâmil Ağa, Derikli Hacı Necim, Remanlı Eminê Ehmed, Diyarbakırlı Cemil Paşa'nın oğlu Mihemed, Türklerle birlikte Şeyh Said'e karşı savaşıyorlardı. Yine Cemile Çeto ve Resule Miheme, Türkler adına Siirt ve Garzan'ı koruyordu. Bitlis'te Hezret ailesinden –Hizanlı Xelife Selim–, Botan ve Mardin şeyhlerine kadar birçok Kürt, Şeyh Said'e karşıydılar.

Mihemedê Cemil Paşa gibi birkaçı, "Biz Türklerle beraberdik, ama gönlümüz Şeyh'ten yanaydı," diyebiliyordu. Bilirsiniz, Kurmanclar, "Heçî li ser du singan bilîzî, xwe yek nav dile wî kevî." (İki kazık üstünde oynamaya kalkarsan biri kalbine batabilir,) derler. Haco Ağa, Resul Ağa iki kazığın üstünde oynayan ama işin içine girmeyen insanlardı. Resul Ağa, "Kürtler beni sorgusuz sualsiz öldürmeli," diyerek pişmanlığını belirtiyordu. Haydaranlı Kör Hüseyin Paşa da, aynı şekilde, "Kürtler beni öldürmeli," diyenlerdendi.

Sevgili okuyucular; gelecekte ağalarınızın, şeyhlerinizin, beylerinizin hangi konumda olduğunu bilesiniz diye, aklımda kalan bu bilgileri yazma gereği duydum. O dönemde ikili oynayanlar, hiç olmazsa evlerinde oturup isyanı seyretselerdi, ayaklanmaya karşı savaşmasalardı, bugün durum çok daha farklı olabilirdi. Onlar,

babalarının katiline diğer kardeşleriyle birlikte rastlayan küçük kardeşin öyküsüne bile benzemiyorlardı. Biliyorsunuz, babalarının katillerini gören kardeşlerden küçüğü yerinde durarak, "Bakalım, görelim. Eğer kardeşlerim babamızın katilini yenerlerse sorun yok yenenler kardeşimdir; eğer yenilirlerse 'hiç değilse kavgaya katılmadım' der, öldürülmekten kurtulurum," diyordu. Bizim baylarımız bunu bile demekten çekiniyorlardı; diyemiyorlardı.

Evet, Kürtlerin bir kısmı bu isyanda tarafsız kalmayı bile beceremediler. Kardeş kanına girdiler. Bu, telafisi mümkün olmayan bir yanlıştı. Bu ihanetler henüz açıkça yazılmamıştır. Şimdi bile ihanetten ve kişisel çıkardan başka bir şey düşünemeyenler var. Bunlar halktan ve tarihten korkmuyor. Oysa tarih hiçbir şeyi gizli bırakmaz ve unutmaz. Kürtler de bu ihanetleri unutmayacak, er geç bu ihanetçilerle hesaplaşacaktır. O günler pek uzak değildir.

ŞEYH SAİD AYAKLANMASI NEDEN BAŞARILI OLAMADI?

Değerli okurlar, aşağıda anlatacağım bir kısım nedenlerden dolayı Şeyh Sait İsyanı, bir diğer adıyla 1925 Ayaklanması başarılı olamadı. Ben ayaklanmanın içinde değildim. Bu nedenle bu büyük ve kanlı ayaklanmayı sizlere her yönüyle anlatamayacağım. Ancak bu isyanın övgüye değer kimi noktalarının yanı sıra yerilecek noktalarını da tek tek belirteceğim. Benim gönlümde bu isyanın çok değerli ve önemli bir yeri vardır. Ancak her şeyden önemlisi, hareketin başarılı ve başarısız yönlerinin bilinmesidir. Aşağıda bu noktaları irdelemeye çalıştım:

I- Silahlı ayaklanmadan önce, yurtseverlik ve bağımsızlık bilinci güçlü bir biçimde halkın gönlünde yer etmelidir. Herkes niçin savaştığını bilmeli, savaşın amacını iyi kavramalı ve bu bilinçle ölüme koşarak gidebilmelidir.

II- Hareketin liderinin tanınmış biri olmasında büyük yarar vardır. Bunun yanı sıra lider, bilgili, aydın, savaşçı biri olmalı ki yanlış yapma olasılığı olmasın.

III- Savaşın sürdürülmesi, düşmanın çekilmesi gereken alanlar, ulaşılması güç yüksek yerler olmalıdır. Buralardaki küçük ve yetenekli gruplar hem kendilerini koruyabilmeli, hem de kolayca saldırı düzenleyip geri çekilebilmelidir. Düşmanları bu kesimlere girmenin kendileri için tehlikeli olduğunu bilerek onları takip edemeyeceklerdir.

IV- Dört yanı düşmanlarca tutulmuş isyancıların başarılı olması için, bu yanlardan birini kendine dost etmesinde büyük yarar vardır. Öyle ki zor zamanlarında bu dostlarına sığınabilmeli, onlardan lojistik destek alabilmelidirler.

V- Savaşın en önemli unsurlarından biri de propagandadır. İçerde veya dışarda güçlü bir şekilde hareketin propagandası yapılmalı, isyanın amacı en ücra köşedeki halklara, dost ve özgürlükçülere ulaştırılmalıdır.

VI- İsyancılar, her zaman zulüm ve haksızlığın karşısında yer almalı ki halk kendilerine sevgiyle yanaşsın. Halk isyancılara öyle bir inanmalı ki, başarının bedelinin özgürlük ve mutluluk olacağını, kavramalı.

Yukarıda saydığım bu birkaç ilkeyi esas alarak 1925 ayaklanmasını değerlendirelim. Böylece isyanın niçin başarılı olmadığını daha iyi anlarız. Tabii bu arada Kürtlerin isyanlar dönemindeki sosyal ve toplumsal konumu da önemlidir.

Kürtler, 1925 isyanında henüz ulusal bir bilince sahip değildiler. Hatta Kürt olduklarını inkâr edenler bile vardı. Kürtlerin önemli bir bölümü için 'Müslümanlık' öndeydi. Bunun yanı sıra Kürtleri olumsuz etkileyen, onların bilinçlenmesini arzulamayanlar da vardı ki, bunların propagandaları da etkili oluyordu. Öte yandan kanaatimce Şeyh Said de, bu işin erbabı değildi ve bu ağır yükü kaldıracak özellikleri yoktu. Şeyh Said ve arkadaşları, savaşçılarına askeri taktikleri kavratmaktan yoksundular. Bu nedenle stratejik yerleri ele geçirememiş, ele geçirdiklerini de koruyamamışlardı.

Eger Şeyh Sait ve arkadaşları askeri anlamda başarılı stratejistler olsalardı, Suriye sınırında bulunan Cerablus köprüsünü uçurur, böylece savaşçıların Suriye'ye geçişini engellemelerini önler-

lerdi. Bu durumda Fransızların yardımlarını da alırlardı. Çünkü o dönem Fransızlar isyana destek veriyor ve olanaklarını bulduklarında daha fazla yardım etmekten de çekinmezlerdi. Birtek köprünün bile uçurulması, Türklerin yolunun kapanmasına, isyanın gelişmesine katkı sağlayacaktı. Bu propaganda açısından da önemliydi. Kürt isyanının güçlenmesi askeri başarıyı da sağlayacak, Kürtler daha güçlü olacaktı.

Ancak Şeyh Said ve arkadaşları bunları hesap edemiyorlardı. Bir diğer ifadeyle onlar, Müslüman olmayan kesimlerle işbirliğine girmeyi doğru bulmuyorlardı.

Öte yandan isyan, dini ağırlıklıydı ve isyana önderlik edenler de gericiydi. Bu durum halk açısından bir yenilik getirmediği için de, halk isyana ilgi göstermedi.

İsyana önderlik edenlerin anlatımlarını gözlediğimizde, isyana katılan veya destek veren Kürtlerin ulusal mücadele üzerine çok ciddi şeyler söylemekten yoksun olduklarını da görürüz. İsyandan sonra Suriye'ye geçen birçok 'önder'le yüz yüze görüştükten sonra, bunların birçoğunun bir isyana öncülük edecek kapasitede olmadıklarını açıkça gördük. Gördüklerimden bir kısmı, inançlı devrimciler olmak bir yana, daha çok kendi zenginliklerini düşünen kişilerdi. Üstelik bunlardan bazıları hiç de Kürt dostu değildi. Rejimle iyi ilişkilere sahip olmadıkları için rejimin Kürtlere yönelik genel saldırısından korkup kaçmak zorunda kalmışlardı. Öyle ki, bir kısmı isyana aktif destek veren bu Kürtler, Suriye'ye bile kaçarken talancılıktan geri kalmamış, geri çekilirken bile fakir Kürt köylüsünü soyup soğana çevirmişlerdi. Hiç kuşkusuz, Kürtlerin isyana destek vermemesinin bir önemli nedeni de budur. Kürtler, jandarma zulmünü 'kendini kurtarmaya' gelen bu insanlara yeğlemişti. Bunda haksız da sayılmazlardı. Düşünün ki, Haco'nun ailesi ile Cemil Paşa'nın ailesinden bir kesim, Kürtlerin büyükleri olarak anılıyorlardı. Oysa bunlar, egemenler tarafından silahsızlandırılan Kürtlerin bu konumunu fırsat bilerek köylerini basıyor, onları soymaktan çekinmiyorlardı. Soygun ve talanlarını ise rakı masalarındaki eğlence ile kutluyor, en sarhoş zamanlarında da "Yaşasın Kürtler ve Kürdistan" sloganını atıyorlardı.

Türk ordusunun bazı yerlerde Kürtlerden destek bulmasının bir nedeni de, isyancı Kürtler içindeki bu ikiyüzlülerdi. Türkler, özellikle kendilerine destek veren Kürt köylülerini halkın malına ve namusuna el atan bu isyancılardan koruyor, saldırılarına engel oluyorlardı. Tam bir çapulcu gibi davranan bu kesimin elle tutulur tek yanı vardı. O da, propagandalarında Kürtlük ülküsünü kullanmalarıydı.

Suriye'ye geçen inançlı ve devrimci Kürtlerin de dikkat çektiği bu durum, Kürt halkının önemli bir kesiminin isyana destek vermesine engel oldu. Deyim yerindeyse Kürtler, yine kendi elleriyle özgürlüklerini başkalarına hediye ettiler. Bu olumsuz davranışlar yüzünden de asıl destek almaları gereken yerden, yani halktan destek alamadılar.

Bu davranışlar bile Kürtler arasındaki feodalite ile gericiliğin kurumsal yaygınlığı hakkında fikir veriyor. Bu yazdıklarımın anlaşılması için hem isyandan önce ve isyan sırasında, hem de isyandan sonra yaşanan olaylardan bir kısmını anlatmakta yarar var.

1- *Hareketin İçinde*

Hareketin içinde askeri taktik ve stratejileri bilen kişi yoktu. İsyana önderlik edenlerin tümü ağa, bey veya şeyhti. Siyaset ve taktik bilgilerinden yoksundular, Emerê Faro, Cibranlı Kasım Bey, Hanili Salih Bey, Liceli Hakkı Bey, Yado, Sadun, Cemilê Seyda, Şeyh Abdurrahim, Harputlu Şeyh Şerif ve Çan şeyhleri gibi Kürdistan hanedanlarının isyana katıldıkları ve kendi bölgelerinde isyana önderlik ettikleri doğrudur. Ama bunlar, siyasi ve askeri stratejiler ile taktiklerden habersizdiler. Hatta bunların bir kısmı Kürt olduklarını akıllarına getiremiyorlardı.

İsmini saydıklarımın bazılarıyla şahsen karşılaştım. Ne yazık ki bunların bir kısmı sıradan ve cahil insanlardı. Hatta aptal, yabani ve yobaz olanları bile vardı. Ben ve bazı arkadaşlarım bunlarla görüştükten sonra, deyim yerindeyse bu büyük isyana önderlik etmelerinden utandık. Örneğin isyanda Harput'u ele geçi-

rip vali olan Şeyh Şerif, dini bilginin dışında bir şeyden anlamazdı. Farqin (Silvan) kaymakamı olan Mele Huseynê Kıçık da, aynı şekilde Kürtlük nedir, bilmiyordu.

İsyancı Kürtler Diyarbakır kuşatması sırasında, Türk ordusundan birkaç top ele geçirmişlerdi. Ama ne yazık ki topları ateşleyecek tek bir kişi bile bulamadılar. Topları ele geçiren Zazalar topu çeken katırları mecburen saldılar. Toplar öylece ovanın ortasında kaldı. Çatışmalar esnasında Şeyh Said'in adamlarının bir kısmı şehrin bazı noktalarına girmeyi başardılar. Ancak şehre girenler, bir halkın özgürlük savaşçısından çok yağmacıya benziyorlardı. Bu nedenle de ilk olarak Kürtlerin dükkânlarını yağmalamaya başladılar.

Dost sohbetlerinden birinde anlatıldığına göre, Tepa Barava köyünün melesi Türk komutanlardan birini esir aldıktan sonra sırtına binerek aşağıdaki dizeleri söylemiş:

"Hatî dewra Ehmedî, dewra we çû,
Lat û Ezzadê bikin bê ab û rû."

"Geçti sizin devriniz, şimdi Ahmet'te sıra,
Lat ve Ezzadlar hasret kalacaklar, onura ve suya."

Şeyh Abdurrahim, Şeyh Said'in kardeşi idi. Ama o bile ağabeyinin liderliğini hiçe sayıp Türk askerlerine pusu kurdu ve onları öldürdü. Emerê Faro da Şeyh'i dinlemedi ve Diyarbakır kuşatmasından vazgeçmedi. Emerê Faro, "Diyarbakır'ı almadan gitmem," diyerek, İslam komutanlarından Ömer Hatab'ın Diyarbakır'ı kırk günde ele geçirdiğini, oysa kendisinin on dört günde alacak kudrette olduğunu iddia ediyordu.

Beşiri isyanında, isyancıların safında yer alan Eminê Ehmed karşı tarafa geçti ve Türk askeriyle beraber Reşkotan üzerine yürüdü. Ancak isyan bastırılınca işbirlikçi Eminê Ehmed de yeniden isyancıların safına katıldı.

Öte yandan Şeyh Efendi de yakalandıktan sonra verdiği ifadede Kürt ve Kürdistan terimlerini kullanmamaya özen gösterir, kendini korumak için sadece dini inançları gereği ayaklandığını söyler...

2- *Yurt Dışına Kaçan Kürtler*

Eminê Ehmed isyan sırasında taraf değiştirerek Türklerin safına geçti. Ancak o da Suriye'ye geçince Xoybûn* Cemiyeti'nin destekçilerinden biri oldu. Keza Haco Ağa da, işbirlikçi olmasına karşın Suriye'de Xoybûn'a katıldı. Diyarbakırlı Cemil Paşa da öyle.

Öte yandan Haco Ağa, Cemil Paşa'nın oğlu Mihemed, Eminê Ehmed'in çocukları ve Kuzeyden kaçıp güneye gelen bazı tanınmış Kürtler, burada bile rahat durmuyor, sınırın ötesine geçip yoksul Kürt insanını talan ediyorlardı. Hatta bunlardan bazıları Kürt kadınlarını da kaçırıp kendileriyle birlikte güneye getiriyorlardı. Ayrıca bu ağaların çeteleri, Kürt kadın ve kızlarının boynundaki ziynete de el koyarak ağalarına getirirlerdi.

Rahatsız olsak da hepimiz bilmeliyiz ki Kürtler, isyan döneminde ulusalcılık denen o ağır sorumluluğu kavramamış, henüz millileşememişti. Ayaklanmaların ulusal kapsamını da bilmiyorlardı. Ulusallaşmanın, bilinçlenmenin ve değişimin rüzgarı Kürdistan'da henüz esmemişti. Çağdaş bir düşünceden yoksundular. Hareketin önderleri bilinçli, çağı anlayan insanlar değildiler ve Türkler tarafından rahatlıkla kullanılıyorlardı. Bireyciydiler. Tecrübeleri yoktu. Kürtçülük düşüncesi ve yönetim anlayışından yoksundular. Ya da bu anlayış henüz Kürtler arasında oturmamıştı.

Bilinmesi gereken bir şey de cahil ve gerici insanların yazdıkları üzerinedir. O dönem bazı cahil ve gericiler birtakım makaleler yazıp dağıtıyorlardı. Bu kitaplardan birinde Bedirhan Bey'in silah ve barut yapımı için Cizira Botan'da bir fabrika yaptırdığını, Van Gölü üzerinde de bir gemi inşa ettirdiğini yazıyordu.

Xoybun (Hoybun): 1925 Kürt isyanının bastırılmasından sonra Suriye'ye kaçan veya diğer bölgelere sürgün edilen Kürtlerden Suriye'ye geçen Kürtlerin öncülüğünde kurulan Kürt örgütüdür. Xoybun, 1927 yılında yapılan kongresinde, askeri güçlerin komutanlığına Ağrı ayaklanması lideri *İhsan Nuri Paşa*'yı getirmiştir. *Celadet* ve *Kamuran Bedirxan* kardeşlerin yanı sıra bazı Kürt aydınlarının da kuruluş çalışmalarına katıldığı Xoybun, esaslı bir programdan yoksun olması nedeniyle, daha çok Kürt aristokratlarının denetiminde bir örgüt olmaktan öteye gitmedi. Xoybun'un tek şubesi, o dönem Suriye topraklarında olan Hatay'da bazı Kürt öğretmenlerin girişimiyle açıldı. Xoybun'un Ağrı ayaklanmasında etkin olmak için çabaladığı, bu nedenle İhsan Nuri Paşa'yı ayaklanmanın önderliğine getirdiği, ancak Ermenilerle işbirliğine girmesi nedeniyle dağıldığı, bazı kaynaklarca belirtiliyor.

Şeyh Said ayaklanmasında Hırço Bey'in ozanı Mişo, Berazlı Mustafa Bey üzerine bir türkü yakmıştı. Türküde özetle şöyle deniyordu: "Kürt kızları örgülerini kesip güneydeki Kürt büyüklerine göndermişler ve 'İmdat ey Kürt önderleri, Şahin Bey'in, Bedirxan Bey'in oğulları, neredesiniz?"

Kawis Ağa ise, Şeyh Mahmud üzerine söylediği bir türküde, "Türkler imdada gelmiyor, Kürt ise bize hain der," diyordu.

Doğrusu bu yazılanlara ve ozanların söylediği türkülere ancak gülmek gerekirdi. Yoksa Bedirhan Beyin herhangi bir silah fabrikası veya gemisinin olmadığı; Kürt kızlarının, Bedirhan ve Şahin Bey'in oğullarına örgülerini kesip göndermedikleri; Süleymaniye Kürtleri'nin Türkleri imdada çağırmadığı gibi hain ilan edilmedikleri de çok açıktır. Elbet Şeyh Mahmud'un eksikleri vardı. Şeyh Mahmud, bir ulusu temsil ediyordu. Buna rağmen kendisiyle görüşmeye gelen İngiliz generalin elini, Müslüman olmadığı için sıkmamıştır. Ayrıca kendisini dinlemedi diye vezirinin dişlerini çektiren de Şeyh Mahmud'dur.

Bu dediklerimden lütfen kimse alınmasın. Bana düşeni yaptığıma inanıyorum. Gerçeği bilmek Kürtlerin yararınadır. Doğru bulmadıklarımızı eleştirmekten de çekinmemeliyiz. Ayrıca benim tüm yaşamım gerici ve yobazlara karşı mücadele etmekle geçmiştir. Bu kesimlerin olumsuzlukları nedeniyle Kürtlerin çağdaş uluslar seviyesine ulaşamadıklarına inanıyorum. Çağdaşlık, sabırlı ve zor bir çalışma gerektiriyor. Okumadan, kendini geliştirmeden bir milletin ulus olması, tarihte yerini alması, amacına ulaşması mümkün değildir. Kürtlerin derebeylikle bir yere varamayacağı açıktır.

I- Kürt insanına yurtseverliği, siyaseti ve çağdaşlığı öğretmemiz gerekiyor.

II- Ülke için korkusuzca ölüme gidilmesi gerekiyor. Bunun için partizanlaşmalı, partiye kayıtsız şartsız uyulmalı.

III- Örgütlenme ve paylaşma ile ilgili kitaplar okunup hayata geçirilmeli; Kürt insanının iç ve dış düşmanları tanınmalı; özellikle egemenlerin boyunduruğundan yana olanlar ve feodaller teşhir edilmeli.

Her yıl binlercemiz kaçakçılıktan ölüyoruz. Neden ülke ve ulusun onuru için de binlercemiz ölmesin? Her yıl binlerce, yüzbinlerce liramızı masa başlarında ve sokaklarda düşmana yarayan işlerde kullanıyoruz. Neden bu paraları Kürt dilinin gelişmesi ve Kürt halkının çağdaşlaşması için kullanmaktan esirgiyoruz?

1925 AYAKLANMASI NELER GETİRDİ?

Dünyadaki tüm ayaklanma ve devrimlerin, ulusal kurtuluş hareketlerinin, yurtsever başkaldırıların olumlu ve olumsuz yanları vardır. Bu özellikler 1925 İsyanı için de geçerlidir. Şimdiye kadar eksiklerini saydığımız bu isyanın Kürtlere bir şey kazandırmadığını söyleyemeyiz.

İşgalcilerin kendi gazetelerinde ve resmi toplantılarında bunun bir Kürt ayaklanması olduğunu kabul etmeleri, bu ayaklanmanın başlıca yararıdır. Bir diğer yararı da uluslararası etkileridir. Öyle ki, Nehru gibi yazarlar kitaplarına, makalelerine Kürtleri konu ediyorlardı. Nehro bir makalesinde şu düşüncelere yer vermişti:

— Kürtler kurtuluş ve özgürlük mücadelesi veriyor. Aynı şekilde özgürlükleri için mücadele veren Türkler de onları katlediyorlar. Darağaçlarında bile ulusunu, vatanını savunan bir ulus, er veya geç başarıya ulaşacaktır.

Ayaklanmanın bir diğer yararı da, Kürt ulusal hareketlerinin bu olayla ivme kazanması ve Kürt ulusalcılığının alevlenmesidir. Bu olaydan sonra birçok yeni örgütlenmeler oluştu. Bu örgütlenmeler dışa açıldı. Kürtler hakkında dünya kamuoyunda az da olsa bir saygınlık oluştu ve Kürtler kısmen de olsa gündeme geldi. Hatta belli bir uluslararası destek oluştu. Böylece Kürt ulusunun varlığı ve istekleri kamuoyuna maloldu. Aydınlar ve ozanlar Kürt sorununu ulusal sorun olarak değerlendirdiler ve geniş bir tartışma ortamı buldular, daha da ötesi çözüm arayışına girdiler.

Bu ayaklanmalardan önce Ehmedê Xani ve Hacı Qadirê Koyi dışında kimse Kürt adından söz etmezken, Şeyh Said ve Şeyh Mahmud isyanlarından sonra bütün şiirler, makaleler Kürtçe yazıldı. Halay türkülerinde bile Kürtlerin ulusal söylenceleri dile getirildi. Kürtler üzerine yazılan çok sayıda kitap ve makale dünyanın her tarafına yayıldı. İsyan'dan sonra kendi eksiklerini gören

ayaklanmacılar Türkiye, Suriye, İran ve Irak'ta çok önemli toplantılar yaptılar. Birçok toplantıda çok nitelikli konuşmalar oldu. Kürtlerin ulusal kimliklerini bu kadar ön plana çıkarmaları Kürt tarihinde ilk defa oluyordu.

Şeyh Said ve Arkadaşlarının İdamı

Sözkonusu eksikler ve yanlış uygulamalar nedeniyle başarılı olamayan Şeyh Sait, yenildi ve kaçmaya başladı. Ancak kendi komutanlarından Cibranlı Kasım Bey'in düşmanla işbirliğine girmesi sonucu esir düştü. Ramazan bayramının arifesinde ise kırk sekiz silah arkadaşıyla beraber Diyarbakır'da idam edildi. Bana göre Şeyh Efendi'nin idam edilmesi kalmasından iyi oldu. Aynı şekilde, tarihsel ve kişisel açıdan değerlendirdiğimizde, Şeyh'in idam edilmesinin bir çatışmada öldürülmesinden daha iyi olduğunu söyleyebiliriz. Böylece tarih yapraklarında Şeyh Efendi'nin de birkaç sayfası oldu. Bu sayede gelecek kuşağa, Kürt isyanı ve önderleri hakkında söylenecek şeyler olduğu görüldü. Öte yandan hangi milletten olursa olsun bu tarihi okuyan insanlara Kürt ayaklanma ve direnişlerinin kanla sulandığı anlatılır ve bu kahramanların tarihteki yeri daha da belirginleşir.

Şimdi Şeyh Said Efendinin düşüncelerini ve amacını onu tanıyanların ağzından daha yakından anlatmak istiyorum.

Haco Ağa anlatıyor:

"Ben ve Ali İhsan Paşa sorgulamayı adliyenin balkonundan izliyorduk. Şeyh'e önce doğruyu söyleyeceğine dair yemin ettirildi. Başkan sordu: 'Doğru söyle, kimdi suç ortakların, kimler sana komutanlık etti?' Şeyh, 'Bütün Müslümanlar arkadaşımdır.' dedi.

Sorgucu birkaç isim sordu. Şeyh, 'Doğru, onlar arkadaşımdır.' dedi. Sıra benim adıma gelince, 'Onu tanımıyorum. Ama Ezidi Haco'nun bize karşı Karacadağ'da savaştığını duydum,' dedi. Şeyh'e sorulan bu soru üzerine Türklerin sadece isyancıları değil bütün Kürt ileri gelenlerini hedef aldığını anladım."

Haco Ağa konuşmasını şöyle sürdürdü:

"Mahkeme başkanı Ali Saib sordu: 'Peki Şeyh Efendi; bu isyanda çok Müslüman öldü, günah değil mi sence?' Şeyh'in cevabı şöyleydi:

— Siz nereden Müslüman oluyorsunuz? Kadınların yüzlerini, dizlerini açtınız, saçlarını kestiniz. Kuran ve hadisler benim size karşı koymamı ve savaşmamı emrediyor.

Mahkeme başkanı Ali Saib, Şeyh'e, 'Geçtiğimiz yıllarda sana misafir olduğumu hatırladın mı?' diye sordu. Şeyh Efendi, 'Evet, hatırlıyorum,' dedi.

Bunun üzerine Başkan, 'Güzel yüzlü bir kız ellerine su döküyordu ve sen abdest alıyordun. O kız senin kapatman mıydı?' diyerek hakaretvari bir soru sordu. Şeyh Efendi sinirlenerek, 'Kes, terbiyesiz! Beni öldürebilirsiniz, ama onursuz sorular soramazsınız,' diyerek, Ali Saib'in yanıtını verdi.

Şeyh Efendi, ifadelerinde Kürt ve Kürdistan sözcüklerini kullanmaktan özenle kaçındı. Özellikle isyanın dinsel yanını öne çıkarıyordu. Sorgucular, bazı belgeler, isimler üzerinde durup isyanın Kürdistan'ı kurma amaçlı olduğunda ısrar ettiler."

Haco Ağa böyle diyordu. Ama Mele Hesen Hışyar'ın bana anlattığına göre, sorgulamalarda Şeyh Efendi'de pek olmasa da diğer isyancıların ifadelerinde birçok defa Kürt ve Kürdistan kelimeleri geçmektedir. "Xoybûn" yayınlarında okuduğum bir makaleye göre, isyancılardan Fuat Bey, "amacının Kürdistan'ı kurmak olduğunu" inkâr etmemiştir.

Bunların pek önemi yok. Ama gönül isterdi ki Şeyh Sait ve arkadaşları, korkmadan ve yüksek sesle, yiğitçe ve açıkça amaçlarını haykırsalardı.

Şeyh'in sonunun ölüm olduğu zaten belliydi. O, sadece bu nedenle de olsa darağacında düşmana Kürdün adını haykırmalıydı.

Bu söylediklerim, o onurlu isyanı aşağılayıcı amaç taşımaz. Onları divanlarımda hep övdüm. Burada belirtmek istediğim isyana önderlik edenlerin eksik ve zaaflarıdır. Ne yazık ki isyanda ulusal öğeler, bilerek veya bilmeyerek geri plana atılmıştır. Oysa isyanın gerçek talep ve amacı düşmana açıkça söylenmeliydi. Sonu ölüm olsa bile Kürt hareketinin gücü mahkemelerde de ispatlanmalıydı.

Bu söylediklerim aynı zamanda yeni Kürt direnişçilerine mesajdır. Düşmandan saklanacak hiçbir şey olmamalı, ulusal istemler açıkça anlatılmalı. Ancak kuvvetlice bir taş vurursan, suyu yararsın. Aynı şekilde dağdan bir kaya yuvarlandığı zaman suda

derin izler bırakır. Öte yandan arabaya ne kadar fazla gaz verirsen o kadar hızlı gider ve tozu dumana katar, uzaklardan bile duyulur ve görülür. İşte bizim yiğitler mahkemelerde bunu yapamadılar.

Birçok aydınımız 1925 İsyanı hakkında kitaplar yazmış. Ancak bu eksikler hakkında eleştiri getirdiklerini görmedim. Ben, doğrunun her şeyin üstünde olduğuna inanıyorum. Bir şeyi değerlendirirken eğrisi ve doğrusu mutlaka ortaya konmalı. Objektif değerlendirmeler gelecekte olaylara ışık tutacak, daha az hatalara düşülmesini sağlayacaktır. Daha önce yaşananlardan çıkarılacak derslerle hata ve yanlışlardan kaçınılacaktır.

1925'TEN SONRAKİ AYAKLANMALAR

Hiç şüphesiz 1925'ten sonraki ayaklanmalar, 1925'in etkilerini taşır. Bir fırtına dindiği zaman ara sıra kısa ve etkisiz rüzgarlar olur, hafif otları ve ağaçları bir an önüne katar. Dersim, Sason, Ağrı, Hevêrka, Hêveda fırtınadan sonraki rüzgarlardır. Bunların hiçbiri 1925 kadar etkili olamadı. Bunlar hakkında söyleyebileceğim şeyler var. Ancak Dersim hakkında uzun uzadıya bir şey söyleyecek durumda değilim. Dersimlilerin, Kürt tarihinde Dersim adı etrafında da olsa, Türk katliamlarının etkisiyle ortaya çıkan onurlu bir yeri vardır. Bu arada hiçbir yerde adı anılmayan ayaklanmaları anlatıp gün yüzüne çıkarmak istiyorum.

Şeyh ve arkadaşları idam edilmeden önce de birçok insan hayatını bu uğurda kaybetti, dağlarda can verdi, kadın ve erkek birçok insan yanan ve yıkılan evlerinin altında kaldılar. Elimden geldiğince henüz tarih sayfalarına yazılmamış bu isimsiz kahramanları ve ayaklanmalarını aydınlatmak ve yazmak istiyorum.

Eleqemşê Ayaklanması

1925 ve 26 yıllarında birçok Kürt önderi ve savaşçısı Suriye'ye geçtiler. Aralarında her kesimden insan vardı. Beyler, ağalar, şeyhler, meleler, sıradan savaşçılar... Güneye geçenler arasında okumuş ve aydın insanlar olduğu gibi, cahiller de bulunuyordu. İsyan sonrasında kaçan katiller, soyguncular ve eşkıyalar da gel-

mişti. Kurmancların bir sözü vardır; "Dünya ormandır, içinde aslan da yatar, tilki de..." Güneye geçenlerin arasında arkadaşlarını düşmana teslim etmiş, düşman hesabına arkadaşlarını öldürmüş Kürtler de vardı.

Kör Huseyn Paşa, Xwetli Hacı Musa Bey, Xerza mirleri, Palu mirleri, Darahênê mirleri, Şeyh Said'in akrabaları, Çan şeyhleri, Harput şeyhleri, Silvan şeyhleri, But şeyhleri ile ağalardan Haco, Saroxan, Eminê Ahmed, Hacı Eli'nin oğlu Bedirxan, İsmail Mihemed, Çeto, Eli Yunıs, Tewfo, Ehmed Suleyman, Yusıf Osman ve daha yüzlercesi güneye geçmişlerdi. Sonradan Cemil Paşa ile Bedirxan Paşa ailesinden bazıları ile Doktor Ahmet Nafiz Bey, Şewket Zulfi, Osman Sebri ve Reşit Kurd gibi simalar da güneye geçmek zorunda kaldılar.

Güneye geçenlerin hepsini sayarsak kitaplar yetmez. Ancak bunların önemli bir kısmı 1925'te gelmişlerdi. Haco Ağa henüz Kuzeyde idi. Saroxan Ağa onun amcasının oğluydu ve aralarında kavga çıkınca Saroxan Ağa Suriye'ye kaçmak zorunda kalmıştı. Saroxan Ağa arkadaşımdı. Ona, "Neden amca oğlunla barışıp düşmana karşı bir olmuyorsun?" diye sorduğumda, "Siz bu soruyu önce Haco Ağa'ya sorun. Onu razı edin. Ben sizin dediğinizden çıkmam," dedi.

Bunun üzerine Qertminli Mele Yusıf –ki yazısı fevkalade güzeldi– Haco Ağa'ya bir mektup yazdı ve gönderdi. Haco Ağa mektubu alınca geri gönderdi ve "Mektubu okuyamadık," diyerek, yazanın kendisini istedi. Mele Yusıf gidince ise onu yakalayıp Kürt düşmanlarına teslim etti. Mele'yi Nusaybin, Mardin, Diyarbakır ve Harput'ta askeri hapishane kalmadı dolaştırdılar. Neyse ki şansı vardı, Mele'nin. Harput cezaevinde Xews ailesinden Seleheddin'le tanıştı. Seleheddin Mele Yunıs'a akıl vererek, "Mele, sakın mektubu yazdığını söyleme. Diyeceksin ki Haco'nun kendisi yazıp kuşağıma soktu. Aramızda düşmanlık var, maksadı beni de öldürtmektir. Böylece köyümü elimden almak istiyor, de," dedi. Mele bu minval üzere aylar sonra, bin bir zorlukla hapisten kurtulup köyüne döndü.

Güneye geçen Hasan Ağa ise başından geçenleri bize şöyle anlattı:

"Bir gün jandarma kumandanından babama bir not geldi. Komutan babamın, acele olarak Nusaybin'e gelmesini istiyordu. Babam niyetini anlamıştı. Yerine beni gönderdi. 'Babam hastadır, ama ille de görmek istiyorsa kendi buraya gelsin,' dedi.

Yanına varınca, 'Haco Ağa niye gelmedi? diye sordu.

— Babam çok hasta, ata bile binemiyor. Emrin varsa bana söyle, dedim

Kumandan Hakkı Gündüz, dost görünüp, 'Ben sizin dostunuzum. Size bir sırrımı söyleyeceğim ama kimseye söyleme,' dedi.

— Tabii efendim. Biz dost olduğunu biliyoruz ve sonunda ölüm de olsa kimseye söylemeyiz, dedim.

— Hasan Ağa, babana söyle, evini Anadolu'ya götürsün. Sizin gibi aydın ve akıllı insanların bu dağlarda, bu vahşilerin arasında ömür tüketmesi doğru değildir.

Komutanın bu sözleri üzerine, "Erkek sözü veriyorum, babamı bu konuda ikna etmeye çalışacağım. Ama sen iyiliğimiz için mi istiyorsun, gerçekten dost musun bilmiyorum," dedim.

Hasan eve gelip durumu anlatınca, Fransızların işgalindeki güney Kürdistan'a geçmeye karar verdiler. Güneye geçmeden önce de, yemeğe davet etme gerekçesiyle evlerine çağırdıkları karakol komutanı Hüseyin Efendi'yi ve emrindeki askerleri esir aldılar. Bütün sınır karakollarını baskınla ele geçirdiler. Heverkiler'e, "Daha karakollar elimizdeyken, evlerinizi, malınızı mülkünüzü alın, güneye kaçın," diye çağrı yaptılar.

Haco daha güneye inmeden oğlu Hasan'la Ahmet Suleyman, Saroxan, Eminê Ehmed gibi ağalara haber gönderdi. Amacı birlikte kuzeye dönüp yeni bir ayaklanma başlatmaktı. Deyim yerindeyse Haco, yağmurdan sonra ıslanmasın diye öküzün sırtını örtüyordu. Saroxan ise başka hesabın peşindeydi. O da arkadaşlarını toplayarak, "Şu Hesen'i yakalayıp Türklere teslim edelim, onlardan bir aferin alalım ve evlerimize dönmek için anlaşalım," düşüncesindeymiş.

Hesen Ağa ise, "Saroxan'ın bu niyetini sezmiştim. Yapar mı yapardı. Bunun üzerine Bulbılan ağası Yusıfê Qaso'dan yardım istedim. Qaso'nun yardımıyla bu plandan kurtuldum ve daha sonraları yeniden güneye geçtim," diyordu.

Aradan günler geçti. Sarohan Ağa, Nusaybin'e dönmeye karar verdi. Gitmemesi için yalvardık ama söz dinletemedik. O, "Siz çocuksunuz. Önderlik ve ağalık nedir bilmiyorsunuz. Hevêrki ağalığı elime geçsin o zaman görün," diyordu.

Ağa, ucuz kahramanlığa soyunmuştu. Yaşlı ve dul ülkesini yeniden nikâhına almak istiyordu. Saroxan, deli doluydu ve olmayacak şeyler düşlüyordu. Kendini dev aynasında görüyordu. Bir sarhoşun, bir delinin cesaretiyle hareket ediyordu. Bu tutumu nedeniyle tek başına çalıp, tek başına oynayan biri oldu. Zamanı ve ortamı kavrayamıyordu. Söylediklerimizi duymuyordu bile. Biz kimdik, 'Heverka Sultanı Saroxan(!)' kimdi? Biz onun dengi değildik. Bizim birikimimiz, bir 'Hevêrka Sultanı'nı ikna etmeye yetmezdi.

Saroxan, yakından tanıştığım bir dostumdu. Ama 'sinek' ve 'camış' kadar uzaktık birbirimize. O ağa, ben ise basit bir feqi, bir köylüydüm. O okumamış, ben okumuştum. O halk düşmanı, ben halkçıydım. Birbirimizi anlamamız ve yanyana olmamız mümkün müydü? O zamanlar çok gençtim, ağaları tam olarak tanıyamamıştım. O dönem henüz Marksist düşünceyle tanışmadığımdan, ağaları ve sınıf kavramını bilmiyordum.

Haco Ağa, akrabaları ve aşiretiyle sınırdan güneye geçti. Araplar ve Kurmanclar, onları daha yoldayken soyup soğana çevirdiler, hatta kadınların boynundaki takıları kadar ne varsa aldılar. Büyük çoğunluğu çareyi Saroxan Ağaya sığınmakta buldu. Tilşeir'e, Saroxan Ağaya geldiler. Hacı Suleyman da onların arasındaydı. Hatta Hacı Suleyman'ın bir adamı, Haco Ağanın aşiretinden yedi tüfek aldı. Dağlardan gelen bu adamlar, bir defa olsun kendilerini soyan bu insanlara direnemediler. Saroxan Ağa, bu duruma dayanamadı ve aşiret çadırlarına gitti. Ehmedê Yusıf'ın çadırında toplandılar. Orada aşiretini cesurca savundu:

— Doğrudur, Haco Ağa hepimizin düşmanı. Ama Hevêrki kimsenin düşmanı değildir. Hevêrki artık Haco Ağanın aşireti de değildir. Osman'ın ailesinden kim ağa olursa, Hevêrkan onundur. Şimdi Hevêrki ağası benim. Dostlarımın ve arkadaşlarımın Hevêrkiler'in malına el uzatmasını istemiyorum. Aşiretimin bu hale gelmesine razı olamam.

Kasik ağası Yusıf, "Be adam, sen de mi Haco'ya eş oldun? Neden Hevêrki'ye acıyorsun? Yıllardır biz seni onların şerrinden korumadık mı? Şimdi tutmuş bizim düşmanlarımıza sahip çıkıyorsun. Eğer sen benim çadırımda olmayaydın, ayağından tavana asardım," diyerek tepki gösterdi. Hevêrka Sultanı Saroxan, tehditten çekinmedi. "Şimdi herkes köyüne dönsün," dedi. Ancak yoluna hangi köy çıkarsa talan edeceğini, söyledi.

Toplantı dağıldı ve herkes köyüne gitti. Hacı Suleymaniler'in ağası Hacı Hemzeyê Hesen, Saroxan'dan yanaydı. Ama Hemzeyê Hesen'in amcasının oğlu Hacı Yusıf Saroxan'a düşmandı. Hacı Yusıf, oğlu ve adamlarını Tilşeir yoluna gönderdi. Saroxan'ı köye sokmayacaklar, gelirse öldüreceklerdi. Saroxan Ağa'nın adamları hazırlıklıydılar. Hacı Suleymanlar köye girdiler, tepeye baktıkları zaman Saroxan'ın orada büyükçe bir siper hazırladığını gördüler. Hevêrki Hacı Suleymaniler'e teslim olmadı, kuşatmaya karşı direndi. Saroxan ve adamları köyün altına gelince üzerlerine ateş açıldı. Saroxan'ın en iyi adamlarından olan bir Hıristiyan, ilk ateşte vurulup öldürüldü. Bunun üzerine siperdeki Hevêrkiler karşı ateş açtı ve Hacı Yusıf'ın oğlunu öldürdüler. Hevêrkiler önce davranıp Hacı Hemze'nin köyünü kısa sürede ele geçirdiler ve talan ettiler.

Köyünün ele geçirilmesi üzerine Hacı Hemze, beni ve Ahmet Nami'yi Seyda'mızla birlikte Saroxan Ağaya gönderdi. Saroxan Ağadan köylüye iyi davranmasını rica ettik. Hevêrki Ağası bu kez sözümüzü dinleyip köyden çıktı ve adamlarıyla Tilşeir'in komşu köyü olan Xwetla'ya gitti. Ancak o tüm aşiretlere meydan okumaya devam etti. Haco Ağa ise, Arap olan Tey şeyhlerine sığınarak ölümden kurtuldu. Haco Ağa bir süre sonra Fransızlarla anlaştı. Onu uçakla Beyrut'a götürerek, Fransızların devlet temsilcileriyle görüştürdüler. Fransızlar Haco Ağanın gelişini ve kendilerine sığınmasını kutladılar; Haco Ağayı maaşa bağladılar.

Haco Ağa Fransızlarla görüşmesini şöyle anlatıyor:

"Fransızlara, Türk sınır komutanlarının bana Suriye'deki Fransızlara karşı savaşmam için gönderdikleri mektubu gösterdim. O yazıları beraberime almıştım. Onları başkomutana gösterdim ve eğer şimdi Türklere karşı savaşmamı istersen, sana ceva-

bım 'hayır' olur," dedim. Bunun üzerine beni serbest bıraktılar ve maaşa bağladılar."

İç çatışmalardan sonra Saroxan Ağa Kuzeye geçti ve Suriye'ye kaçan Kürtlere düşmanlığa koyuldu. Saroxan, ulusuna çok kötülük yaptı. Haco Ağa'yı öldürtmek için de elinden geleni ardına koymadı.

Hesen Ağa, Haco Ağa ile Saroxan Ağa arasındaki ilişkiyi şöyle anlatıyordu:

"Kuzeye gitmeden önce babam, aynı zamanda analığım olan Saroxan'ın ablası Peyrûze Hanımı ve Saroxan'ın yeğeni olan üvey kardeşimi Saroxan'a gönderdi. Kardeşime, 'Dayına git de ki, Haco artık Hevêrki'ye ağalık yapmak istemiyor, yeter ki yakamı bıraksın," dedi.

Kardeşim ve annesi gittiler. Saroxan, kardeşime, 'Yeğenim, Türkler babanın başına yüz bin lira ödül koymuşlar. Gel sen babanı öldür, parayı paylaşalım,' demiş.

Kardeşim oradan dönünce, 'Haco Ağa dayımı öldüremezse bile ben mutlaka dayımı öldüreceğim,' dedi bizlere. Birkaç defa yolunu kestik ama amcamızı öldürmeye kıyamadık."

Saroxan sınırın kuzeyinde epey hüküm sürdü. Sonunda Ezidi Şemdin tarafından kalleşçe öldürüldü.

Haco, Şemdin'e daha önce haber göndermişti. Ona, "Şemdino, eğer Saroxan'ı vurursan benle çocuklarım, Osmanların aşireti adına söz veriyorum ki düşmanlığını yapmayız," demişti. Şemdin önceleri öldürmeye cesaret edemiyordu. Ama Haco ona söz verince Saroxan'ı öldürmeye karar vermiş.

Şemdin'in Saroxan'ı öldürmesi için planı hazırlayan Haco'dur. Haco'nun anlattığına göre Şemdin'le hazırladıkları plan şöyleymiş:

"Odamda sana bağıracağım. Sen de bana karşılık ver ve odayı düşmanca terket. Saroxan bunu duyunca seni benim düşmanım sayar, sana güvenir, senden faydalanmak için yanına gelir. Ondan yana görün. Uygun bir zamanda ise icabına bak."

Böylece Saroxan'ı öldürdüler. Ama Osmanlar'ın aşireti böyle bir olaya seyirci kalmaz ve akrabalarının Ezidi bir köylü tarafından öldürülmesini kabullenemezlerdi. Her ne kadar Haco ona gü-

vence vermişse de, Osmanlar aşiretinin diğer ileri gelenleri bu ilişkiyi hoş karşılamadılar.

"Dayımı ben öldüreceğim," diyen Nayif, bir gece dayısının katili Şemdin'i, kendi babasının evinde uyurken öldürüp, sınırın kuzeyine geçti, orada öldürüldü. Haco Ağa, oğlunun bu hareketini affetmedi, barışmadı ve cenazesine de gitmedi.

Bütün bunları Eleqemşê olayıyla ilgili olduğu için anlattım. Amacım ayrıntıların bilinmesidir.

Haco Ağa amacına ulaştı. Hem ün ve söz sahibi, hem de maaş sahibi oldu. Ama Hevêrkiler her taraftan gelen düşmanlık ve baskılarla darmadağın oldular. Hevêrkiler Haco Ağa'nın adamı olmanın bedelini ağır ödediler.

Hevêrkililer güneye inince, Türk sınır komutanları geride kalanlara haber gönderdi ve "Her kim köyüne dönerse, dokunulmayacak," dediler.

Birçok insan sınır komutanının bu sözüne kanarak köyüne döndü. Katiller geri dönenleri ikiye ayırdı. Erkekleri muhtarın çevresine toplayıp birbirine bağladılar. Sonra makineli tüfeklerle hepsini kurşuna dizdiler, cesetleri yaktılar. Çocukları ve kadınları ise damlara tıktılar, odun ve kuru otlarla onları tutuşturdular. Kadınlar, çocuklar ve bebeler yanan ve çöken evlerinde kül oldular, Haco Ağa'ya kurban gittiler.

Haco Ağa güneye geçince Turancı Türkü'nün çok sayıda uçağı peşi sıra geldi ve aşiret köylerini bombaladı. Ama bombalamada ölen olmadı. Yalnızca patlamamış bir bombayla oynayan biri pimi çekince bomba elinde patlamış ve ölmüştü.

O sıra biz feqiydik ve yüksekçe bir yerde oynuyorduk. Uçakların üzerimizden uçtuğunu gördük. Onlar da bizi gördüler. Uzun süren ve sağır edici bir yaylım ateşi açıldı. Bağırdım, "Dağılın!.. Yere yatın," dedim.

Kimse vurulmadı. Sonra arkadaşlarla oturup konuştuk, karar aldık. Oralarda okumamıza imkan kalmamıştı. "Buralarda okuma ortamı kalmadı. Katiller ve şovenistler okumamıza bile bir yer bırakmadı. Neden Musul'a gitmiyoruz?" diyerek, on dört öğrenci okumak için Musul yoluna düştük ve bir müddet sonra Musul'a gittik.

Dugir köyü karşısında, ırmak kenarında namaz kılıyorduk. Aniden silahlı iki Arap çıkageldi. Namazımı bitirdim. "Bu gelenler haydut," diyerek arkadaşlarımı uyardım. Onlara, "Sakın bir şeyinizi vermeyin," dedim.

İki Arap yanımıza geldi ve bizden sigara istediler.

— Defolun buradan, bizde sigara migara bulunmaz, dedim.

Araplar birden tüfeklere davrandılar, "Çabuk soyunun! Yoksa ölürsünüz," dediler. Araplardan biri bize doğru gelince taşlara sarıldık ve yola doğru koştuk. Boş bir harabeye sığındık. Tavandan birer sopa çekip karşı koymak için yeniden geri döndük. Besbelli onlar da bizim gibi feqileri öldürmekte pek ciddi değildiler. Herhalde bizi soyup elbiselerimizi çocuklarına armağan etmek istiyorlardı. Yani evlerine eli boş dönmek istemiyorlardı.

Hesê Berekêt ailesi, Maşoq köyünden arazi almıştı. O gece orada yattık. Ertesi gün Aliyan köyüne gittik. Orada kadın-erkek, yaşlı-genç bir kalabalığın, kadının birinin etrafına üşüştüğünü gördük. Kadının omuzundan aşağı atlas kırmızısı kanlar akıyordu. Pira Torê'ye bunun nedenini sorduğum zaman, başından geçenleri uzun uzun ve yüreğinde bin bir korku ile anlattı:

— Kurbanım size. Biz bir köyde bin dört yüz otuz kişiydik. Geride bir ben kaldım. Köy basılınca yatakların yanındaydım. Ev yıkılınca yataklar üstüme yıkıldı. Tüm evleri yaktılar, her şeyi, herkesi yakarak, süngüleyerek öldürdüler. Ölü mü sağ mı diye bir kez daha herkesi süngülediler. Ben de omuzumdan, sırtımdan süngülendim. Ölü taklidi yaparak kendimi kurtardım.

Nene'nin derdi yarası, bir değildi, bindi. "Ya star," diyordu, "Ya star oğlum, çok zor, çok zor! Can tatlı, ama ben de ölmeliydim, ben de ölmeliydim..." diye gözyaşı döküyordu. Daha sonra yazdığım "Pira Torê" şiirim o günü anlatır.

Pira Torê, bir dokun bin ah işit misali anlatmaya devam ediyor:

— Kurban olduğum, burası da Müslüman köyü değil mi? Zalimlere aman dilendik, yalvardık, kâr etmedi. Bir Allah'ımız vardı yardım edecek, o da gelmedi amanımıza. Alev alev yandık oğlum, alev alev!.. Allah onların yanına komaz inşallah, komaz inşallah. Sonra asileşti birden:

— Zalime Allah'ın da gücü yetmez. Katiller. Kan dökücüler.

— Allahını seversen nine, hiç mi kimse kurtulmadı?

— Hayır yavrum, benden başka kimse yaşamıyor artık. Allah'ını seversen, burası Türkiye köyü mü? Onların süngüsünden çok korkarım yavrum."

— Nine, sen nasıl kurtuldun?

— Dedim ya, yataklar, üstüme yataklar düştü.

Bu minval üzere faşist katiller, ellerini savunmasız ve zavallı Kürtlerin kanına buladılar. Ki Lenin bu demokrat(!) kandökücüleri ilerici, devrimci sayıyor, Kürt hareketlerine ise 'gericidir' diyordu. İşte bu demokrat ve ilericiler(!) acımadan köy yakıyor, sadece Eleqemşê'yi değil, her tarafı zulümle kirletiyorlardı.

Eleqemşê'nin ismi durdukça, tarih beddua ve lânetini Turanist barbarlardan, zalimlerden esirgemeyecektir. Tarih, bu katliamları kalbinin en unutulmaz yerine yazmıştır, yazmalıdır. Gün gelecek Türkler ve Kürtler dost ve kardeş olacak, oturup bu vahşetin ve zulmün muhasebesini yapacak ve Turanistler'i tarih önünde mahkûm edeceklerdir.

Biraz önce anlattığım gibi bu olayı "Pira Torê" şiiriyle anlattım. Ama kafiyeli bir şiirle bir olayı detaylandırmak ve istenildiği biçimde anlatmak mümkün değildir. Şiir çok güzel de olsa böyle bir olayı anlatmakta eksik kalıyor.

1927'den sonra Hasdajor köyüne mele olunca, köyde henüz mele olmamış bir feqiyi tanıdım. Bana, "Bu mele Eleqemşê'lidir ve ailesinden yedi kişiyi kaybetmiş," dediler.

Bu mele de olayı Pira Torê gibi anlatıyordu: "Köydeki devlet sorumlusu, bana bir kâğıt vererek, 'git telefon direklerini düzelt' dedi. Giderken, top tüfek sesleri duyunca, Suriye sınırını geçtim ve kaçtım."

O gece köyden birine, bizi Abas çadırlarına götürmesi için on dört mecidiye verdik. Şeyh Mihemed Nuri'nin oğlu Şeyh Abdullah orada idi. Adam bizi doğruca Mistefawi köyüne götürdü, ki bir jandarma karakolu oradaydı. Adama dönüp bir şamar indirdim, "Bunu dönünceye kadar bırakmayın," dedim. Adam sızlandı. "Canım kardeşim, insanlık hali... Yolu kaybetmişim," diyerek bizi inandırmaya çalıştı. Az ileriye gidince, ekili bir tarlaya rastladık.

Mahpushanenin önünde birkaç karaltının gidip geldiğini gördüm. Döndüğüm zaman rehberimiz, "Yolu şimdi hatırladım. Arkamdan gelin," dedi. Bütün gece dolaştık ama çadırları bulamadık. Çaresiz, o ıslak elbiselerle dışarıda yattık. İşi Allah'a bıraktık. Şafakla beraber, adam bize seslendi, "Bakın çadırlar burada..." dedi.

Sonunda bulmuştuk. Alelacele çadırlara gittik. Namaz kıldık, şeyhle köylüler bizi dostça karşıladı, yemek verdiler.

Birkaç gün sonra, Şeyh'in de evini eşyasını alıp, Çiftik köyüne gittik. Orada Hasina büyüğü oturuyordu ve köyün ağasıydı. Yolda Araplar bizi soyar diye çok korkuyorduk. Şeyh bize birkaç tüfek ve silah dağıttı. Çok gitmeden, atların ayak sesleri ve süvarilerin yüksek sesle konuşmalarını duyduk. Silahlı olanlarımız hemen silahlarına davrandı. Ben müdahale ettim. "Bakın, bizim onlardan önce şu yüksek tepelere gitmemiz lazım. Oraya varırsak üstümüze gelemezler. Araplar ovalarda iyi savaşır," dedim.

Şeyh'le arkadaşları bana inandılar. Araplar, oraya gidip sipere yattığımızı görünce, uzaklaşıp gittiler. Büyük bir ırmağın kıyısındaki Çiftik'e vardık. Şeyh orada kaldı ve biz Musul'a geri döndük.

Yolda Gergerli* Suleyman Ağa'nın obasına vardık. O zamanlar kıtlıktı. Gergerliler yokluk içindeydi. Bize pilav yaptılar. Çay içtik. Akşam yemeği tasa doğranmış arpa ekmeği idi ve yanında ayran vardı. Yokluğa rağmen bize iyi davrandılar. Doyuncaya kadar yedik. O akşam Gergerlilerin çadırlarında yattık. Akşam, yedi kişi bir yatakta yattık. Ertesi gün Musul'a gittik ve Şeyh İbrahim Heqi Efendiye misafir olduk.

Şeyh'in köyü çok güzeldi. Damadı Ehmed Şewqi, Musul'daydı. Şeyh'in yanında Türklerden kaçan birkaç Botan ağası da vardı. Onlara kendi başından geçenleri övünerek anlatıyordu. Ben o yalanları duymak istemiyordum, ama korkudan itiraz da edemiyordum. Onun yanında herkes diz çöküp oturmak zorundaydı ama ben oturmadım.

Şeyh, bizi Türk ve İngiliz ajanlara karşı uyardı. Gerçekten de çoktular ve bize sorulan hiçbir soruyu doğru cevaplandırmıyorduk.

* *Gerger*: Adıyaman iline bağlı bir ilçe.

Bir gün camiye bir mele geldi. Paltosunun eteklerini toplayıp, aramızda oturdu. Kendini tanıttı önce. Adının mele Mihemed olduğunu söyledi ve soru üstüne soru sormaya başladı: "Siz nereden geldiniz? Cizre'de Haco Ağa'nın durumu nasıl? Türkler hâlâ zulüm ve baskı yapıyor mu?"

Şüpheleniyorduk, cevap vermedik. Sonunda biri konuyu değiştirmek için sordu: "Madem ki melesin. Bana anlat bakalım, islanqa nedir?" Mele Mihemed, "İslanqa'nı da, seni de ulan. Ben Kürt arıyorum, Kürt..." diyerek, sert bir tepki gösterdi. Kalkıp elini tuttum, "Aradığın adam benim," dedim.

Birlikte dışarı çıktık. "Benim adım Cegerxwîn," dedim, "Peki sen kimsin?" diye sordum. Mele Muhammed beni evine götürdü. Yemek getirdi, yedik. Çay yaptı, içerken, "Ben Mihemed Mehdi," dedi, "Şeyh Said Efendi'nin kardeşiyim." Yeniden öpüşüp sarıldık ve ağladık. Ben Şeyh'in bir yakınını gördüğüm zaman, kendi yakınımı görmüş gibi duygulanırım, o kadar değerli, o kadar kutsaldılar bana.

Mihammed Mehdi, "Cizre'ye, Haco Ağa'nın yanına gitmek için bir pasaport yaptırdım. Sana da bir pasaport uydursam, birlikte Haco Ağa'nın yanına gidebilir miyiz? Belki ayaklanmayı yeniden alevlendirebiliriz. Haco Ağanın oralarda gücü varmış," dedi. "Doğrudur, Haco Ağa söz ve kudret sahibiydi. Ama bugün Fransızların himayesinde. Yiyecek ekmeği zor buluyor. Cizre'ye gitmen Kürtlere bir fayda getirmez. Burada kalıp, çalışmayı geliştirmek en iyisi," yanıtını verdim.

Mele Muhammed derin bir iç çekti. "Buralarda da hayat yok Cegerxwîn'im. Bizim gücümüz olmasa başkasının gücüyle bir yere varılmaz Seyda'm. Hazırlan Cizre'ye gidelim," dedi.

"Cizre'de temiz bir adam bulamazsın. Hepsi katil hırsız sürüsü. Ben oradan yeni geldim. Burada, Irak Kürdistanı'nda Seyid Taha gibi sözü geçen insanlar var, onlarla çalışmak daha doğrudur," diyerek ısrarlarımı sürdürdüm.

Mele Muhammed gülümseyerek, "Belli ki gelmek istemiyorsun, ama ne olursa olsun ben gideceğim," dedi. O Cizre'ye gitti, ben Musul'da kaldım. Parasızdık. Mecburen altın kaplı Ku-

ran'ımı pazara gönderip sattırdım. Ama dört rupi on dört kişiyi kaç gün besleyebilirdi?

O ara içimizden biri arkadaşlara harcamam için bir altın verdi. Bir başkası heybesini sattı. Üstümü başımı satmaya çalıştım ama alan olmadı. Ben de üst başımı, olmayanlara dağıttım.

Başka yol bulamayınca ilgili devlet dairesine gittim. Orada Melik Faysal'a bir dilekçe yazıp ilgili yerlere emir vererek bizi maaşa bağlamaları talebini ilettim. Bu dilekçeyi kendi adımla Bağdat'a göndermek istedim. Daha sonra bu daire beni iki polisle, belki yardım eder diye belediyeye gönderdi. Beni polislerle birlikte gören arkadaşlar kaçıp gitmişler. Yakalandığım haberini yaymışlar. Bir müddet sonra geri gelince, "Sen yakalanmamış mıydın?" diye sordular. Güldüm, "Onun için arkadaşlarım yakalanmama başarısını gösterdiler, kaçtılar," deyince arkadaşların yüzü kızardı.

Musul'da aç kalınca ayrılmaya karar verdik. Erbil'e gidecektik. İkiye ayrıldık. Yedi kişiden Mele Abdirezaq, diğer yedimizden de ben sorumlu oldum. Ayrı ayrı yollardan Erbil'e doğru yola çıktık.

Bir akşam üzeri köyün birine rastladık. Sakinler yaylaya çıkmışlardı. Yaşlılardan başka kimse yoktu köyde. Onlara aç olduğumuzu anlatacak dil bulamadık. El-ayakla işaret edip aç olduğumuzu anlatmaya çalıştık. Az sonra taze arpa taneleri ve bir helke ayranla geldi. Ben o arpaları kolumun altında ezip arkadaşlarıma birer avuç dağıttım. Sonra adamın biriyle zor bela anlaşabildik. Yakınlarda bir köy varmış ve bu köylülerin bizim karnımızı doyurabileceklerini söylediler. Sevinerek o köye yöneldik. Orada bir Şeyh bulduk. Adam biraz Arapça biliyordu. Sonra anladık ki Şeyh o köylü değilmiş, bizi ağırlayamayacağı için evlere dağıtmak istiyordu. Altı arkadaşımı evlere gönderdim. Bana yer kalmadı. Ben, kılavuzumun beni Şeyh'e geri götüreceğini sanıyordum. Ama yanılmıştım. Orta yerde kaldım. Gitti bana bir ekmek getirdi. Güya orada, duvar dibinde yiyecek ve yatacaktım. Birdenbire sinirlendim. Neden dışarılar, duvar dipleri bana düşerdi? Biraz sonra kendime geldim, gururumu ve sinirimi yendim. "Bu yaz günü, duvar dibinde yatsam ne olur, kıyamet mi kopar?" diye düşünmeye başladım.

Feqilerimden Mihemed Harbi halimi düşünüp ağlamış. Seyda-

sının dışarıda kalmasına gönlü razı olmamış. Ev sahibi sormuş, "Neden ağlıyorsun değerli misafirim?" Feqi Mihemed, ev sahibine doğruyu söylemiş. Adam yanıma geldi. "Haydi kalk gidelim. Allah kısmetimize ne yazmışsa, birlikte yiyeriz," dedi. O anda gözyaşlarım boğazımda düğümlendi. Gözyaşımı göstermemek için bütün gücümü koydum. Biraz kırgın, adamın arkasından yürüyerek evine gittim. Feqimle ben, gizli gizli ağladık. Sonra oturup ev ahalisiyle havadan sudan konuştuk.

Akşam yemeği geldi, un helvasıydı. İyi ki ev sahibi bizimle değil, çocuklarıyla yedi. İlk kaşığı ağzıma koyunca, dilimin üstüne koca bir ateş topu düştü sanki. Ağzım, dilim, boğazım cayır cayır yandı. O acıyla gözlerimden yaşlar boşaldı. Arkadaşımı uyardım, "Yavaş, ağzını yakma... Ben yandım, sen yanma," dedim. O halimize, bu defa katıla katıla gülmeye başladık. Artık bir lokma daha almaya gücüm kalmadı gülmekten. Artık lokmaları iyice soğuttuktan sonra çiğnemeden boğazımdan aşağıya salıyordum. Ağzım yanmıştı ya... Ertesi gün kalkıp yola koyulduk. Çok gitmeden, yüksekçe bir yere çıkıp oturduk. "Burada biraz oturup bekleyelim," dedim arkadaşlarıma, "Şimdi Mele Abdırezaq bize bir adam gönderir, biliyorum. Benim sizi başka yerlere götüreceğimden korkuyor."

Dememe kalmadan, feqinin biri bağırdı: "Aha Mele Abbas arkamızdan geliyor! Yahu nereden bildin? Kerametin mi var?" Anlattım: "Mele Abdirezaq beni çok sever. Benim izimi kaybetmek istemez. Keramet de neymiş, inanmam öyle şeylere."

Mele Abbas benim tahmin ettiğim şeyleri tekrarladı. "Hepimiz Şeyh Muhyedin'e gideceğiz," dedi. Ama istediğimiz gibi olmadı. Biz Şeyh Tahir'e misafir olduk, Abdirezaq'la feqileri Şeyh Muhyedin'e gittiler. Dört feqi vardı bir odada. Biz de gidince on iki kişi olduk. Yemekler on iki kişiye yetmedi. O geceyi öylece yarı aç geçirdik. Tam hatırlamıyorum ama, sabahleyin kalkıp Kalebaşı'nda Mele Kıçık'ın okuluna gittik veya gönderildik. Mele Kıçık, Şeyh Said Efendi'nin oğlu Seleheddin'e ders veriyordu. Seleheddin bizi ağırlayıp yemek verdi. Öptük, ağlaştık. Mele Selehedin Efendi'yle tanışmam böyle oldu. Az sonra diğer arkadaşlar da yanımıza geldiler. Bir feqimi Seleheddin'in yanında bırakıp, biz on üç kişi dağlara, Xoşnavlar'a doğru gittik. Yolda arkadaşlarımı değişik

köylere yerleştirdikten sonra, bir feqiyle Birej köyüne gittik. Erbil'den çıktığımız zaman, arkadaşlarıma yolda harcamaları için para vermiştim. Mele Abdirezaq, "Yanımızda hazır para varken Cegerxwîn'e bir ayakkabı alalım," dedi. İki feqime iki rupi verip, ayakkabı almaları için şehire gönderdiler. Onlarda kendi ayaklarına göre yamalı ve eski iki ayakkabı alıp döndüler; önüme koydular. "Ayağına hangisi uyarsa al, diğerini bize ver," dediler. Onların niyetini anlamıştım. "İkisi de sizin olsun. Kendi ayaklarınıza göre almışsınız. Haydi size hayırlı olsun. Şimdi giydiklerim her ikisinden de iyi," dedim.

Mele Ebdirezaq kızgınlıkla, "Ulan hakkınız ne biliyorum. Ama Mele Şêxmûs'a kurban olun ki sizi hoş görüyor," dedi. Mele Ebdirezaq'a, "Ne yapabilirim?" dedim, "Almış getirmişler. Kızmam neye yarar. Zaten ayaklarına göre almışlar. Atamayız ya... Bari onlar giysinler."

Hatırladığım kadarıyla o gece, yol boyunda bir eve misafir olup yattık. Bir ceviz çerçisi geldi, ondan ceviz aldık. Ertesi gün dağlara doğru yürümeye devam ettik.

Ajig'de okuma ortamı yoktu. Ama biraz kendimize gelmiştik. Birej'in melesine kızdık ve bıraktık. Benim feqilerden biri Ajigli'ydi, onun için gelmiştik. Mecid Ağaye Kori'nin oğlu Kerim Ağa, daha kendisi çocuk yaştayken amcasının kızı Fatmexan'ı kaçırmış, Ajig'e yerleşmişti. Ajig'in ağacı, meyvesi çoktu; suyu sulağı boldu.

Birej'den çıkıp diğer arkadaşlarımın yanına gitmek istiyorduk. Giderken yolda arkadaşlara rastladık. Oturup halimize ağladık. Ebdirezaq'ın yeşil kaftanının üstünde kıpkırmızı bir yama vardı. Hepimiz, halimize çok üzüldük. Gurbetin, çaresizliğin ağırlığını daha ağır hissediyorduk. Sığınacak bir yerimiz, yuvamız yoktu.

Arkadaşlarımla daha sonra Şeqlewa'da yeniden buluştuk. Yine ayrılmak zorunda kaldık. Ben Totmê'ye gittim. Şeqlewa miri Eli Beg bu köyde oturuyordu. Oldukça dindar, gerici ve yaşlıydı. Ama sevecen bir yapısı vardı ve beni çok severdi. Çok sık dama oynardık. Eli Beg, Şeyh Taha Babilisani'nin müridi idi. Biri bana, Şeyh Taha'nın geldiğini söyledi. Şeyh Taha'nın yanına gidince, bana sorular sordu:

— Türkler nasıl bir millet? Türklerin Müslümanlığı nasıl?

Açık açık Türkleri karaladım. Onların yaptığı kanlı olayları, mesela Eleqemşê olayını detaylarıyla anlattım.

Şeyh kızarak cevap verdi. "Siz İngiliz uşaklarısınız. Gâvur olan sizsiniz. Sizin katliniz vaciptir. Utanmadan Müslüman Türklere kara çalıyorsunuz. Eğer Türkler olmasa Müslümanlık kalmazdı buralarda. Onlardan başka kimimiz var?" dedi. Şeyh, dediklerini Kuran'la ispata çalıştı. Benim gavur ve dinsiz olduğumu Kuran'dan örnekler vererek anlatmaya başladı. Karşı koydum. Onun söylediklerini, ben de hadislere dayanarak çürütmeye çalıştım. Şeyh'in düşüncelerini cemaatin önünde çürüttüm, "Hepiniz şahit olun ki ben elhemdülillah Müslümanım. Hadis der ki, 'bir Müslümana gâvur damgası vuranın kendisi gavurdur," dedim.

Benim Şeyh'e karşı koyduğumu ve daha bilgin olduğumu gören Şeyh'in adamları, beni orada vurmaya hatta öldürmeye niyetli görünüyorlardı. Bu gerilimi gören Eli Beg, başını kaldırarak, "Siz bu ülkenin alimleri ve ozanlarısınız," dedi. Sözlerini, "Kitapları esas alarak tartışmayla kalırsanız bir diyeceğim yok. Ama benim evimde feqilerden birine el kaldırırsanız ben de durup bakmam, bunu bilesiniz," diyerek sürdürdü. Bunun üzerine Şeyh'in meleleri bir iki kitap çıkarıp, "Madem ki melesin, bu kitapları al oku bize tercüme et, anlamlarını açıkla," dediler. "Ben kendimle çelişkiye düşmek istemiyorum. Siz okuyun, ben de size açıklamasını yapayım," dedim.

Okumaya çalıştılar ama hep yanlış ve eksik okudular. Ben onların bu zayıf yanını yakalayınca, yakalarına sarıldım, bir daha da bırakmadım. Rezil oldular. Yenilgilerini kabul edip seslerini kestiler. Eli Beg benimle gurur duydu, gönlü ferahladı. Bu olaydan sonra ünüm çevreye yayıldı. "Mardin'den bir mele gelmiş, Şeyh Taha'dan çok biliyormuş," diyorlardı.

O olaydan bir süre sonra Koysencaq'a, Meleyê Gewrê'nin yanına gitmiştim. Onun melelerinden biri, Kuran'ın tesfirlerinden birini bana göstererek, "Şeyh Taha'dan daha çok bildiğin doğru mu? O zaman bana tesfirin şurasını açıkla," dedi.

Ben o bölümü feqilerimle etüt etmiştim ve içinde yanlış bir tefsirin olduğunu onlara anlatmış ve birlikte düzeltmiştik. Bunun

üzerine, "Bana gerek yok. Feqilerimden biri sana açıklasın," dedim. Feqim ona gereken açıklamayı yaptı. "Ben bile senden çok biliyorum. Seydam senin muhatabın değil," dedi.

Mele Mihemed bana, "Seyda burada, benim yanımda kal," dedi. "Ama artık muhtasara başla. Çünkü muhtasardan aşağı okumuyoruz biz."

Önerisini kabul etmedim. Siktan'a gittim. Bir süre sonra Qelasenc'e geri döndüğümde, Şeqlewa'lı Mir Kadir Bey'in kardeşi Xurşit Beyin köyde olduğunu gördüm. Zaholu Mele Ehmed köyün melesiydi. Mele Ehmed, iyi bir meleydi. Hem Bey hem de Mele beni severlerdi. Xurşit Bey, yemeğini hep benimle yerdi. Çoğu zaman kendi yemeğini yanında getirir, okulda birlikte yerdik. Xurşit Bey ve kardeşlerinde mirliğin, asaletin ve hanedanlığın izleri kolaylıkla görülüyordu. Onun halısına sadece ben oturabiliyordum. İri yarı ve yakışıklıydı. Xoşnav kıyafeti giyerdi. Ama gövdesine göre bacakları kısa görünüyordu. O ile kardeşi halıya oturdular mı, üçüncü kişiye yer kalmıyordu. Çok iriydiler. Halıya oturmak için sadece benim iznim vardı. Bir gün odasında bir mele oturmuş, kendini övüp duruyordu. Tartışmaya girdik ve ben ondan bilgili olduğumu görüşlerimle kanıtladım. Bu defa mele küfürlerle beni tehdit etmeye başladı. Köylülerle Bey araya girdi. Bey, meleye dönerek, "Olmaz öyle mele... Senin gibi alim bir adamın, benim evimde misafirime küfretmesi doğru değil," dedi. Bunun üzerine rakibim meydanı terk etti ve bu mücadeleden de yüzü ak çıktım. Bu olaydan sonra Mele Hasib ile köyünde buluşarak Rewanduz'a gittik. Rewanduz'da Seyid Taha Şemzini'ye konuk olduk. Seyid, çevrede tanınan, sevilip sayılan biriydi. Eğitim öğretimle çok ilgiliydi. Eğer muhtarlardan biri günah işlerse, hemen onun köyüne okul yaptırıyordu. Rewanduz'da "Rojnama Zarê Kurmanci"* diye bir gazete çıkarıyorlardı. Seyid Huseyn Husni Mukriyani gazetenin yöneticisi idi. Mukriyani kısa boylu, ciddi yüzlü ve boynu hafif eğri biriydi. Çok değerli bir Kürt'tü. Seyid Taha, "Şu bizim Mukriyani," diyordu, "dağlara kayalara çıkar, orada bin yılın tarihini yazar. Sorduğum zaman, 'Asuri tarihçileri de böyle yazmış' diyor."

* *Rojnama Zarê Kurmanci*: Kurmanci Lehçesi gazetesi

Şeyh Said Efendi'nin oğlu Şeyh Eli Rıza ile Liceli Fehmi Efendi, Seyid Taha'nın misafiriydiler. Ama Fehmi, Seyid Taha'dan pek memnun değildi ve "Neden hep mercimek veriyorsun?" diye şikâyet ederdi. Öte yandan Fehmi ile Eli Rıza, hep kavga ederlerdi. Ali Rıza, "Yıllardır buradayız. Her gün bizi misafir gibi ağırlayamaz," diye azarlardı Fehmi'yi. Fehmi ise "Zaten senle babanın sofiliği bizi bu hale koydu. Üzerimizde uçaklar dolaşırken baban, 'Haydi kalkın namazımızı cemaatle kılalım,' derdi. O, hep Emerê Faro'nun dediğini yapardı," diyerek, Şeyh Said'in oğluna tepki gösterirdi.

Seyid Taha ve Simko Olayı

Seyid Taha kendisiyle görüşmemizde, bize Simko ile yaşadıklarını anlattı. Anlatımları şöyleydi:

"Ben ve Simko (İsmail Xanê Şıkaki), birlikte karar alıp bir devlet kurduk. O, devletin başkanı, ben ise ordu kumandanıydım. Ne suç işlemişlerdi hatırlamıyorum. Ancak Simko'nun birkaç adamını tutuklayıp hapisaneye attırdım. Simko Paşa bana bir yazı göndererek, "Bizden bir yetim kalıncaya kadar, kimse bizden birini zindana atamaz," dedi. Simko'yu ikna etmek için çok uğraştım ama nafile. Mecburen memleketi ona bırakıp Irak'a geldim.

Biz daha orada iken, Simko'nun bir adamı geldi. Seyit Taha'ya, "Simko Ağa Balekan'a gelmiş. Eğer iznin varsa buraya, evine gelmek istiyor," dedi. Seyid Taha, "Şimdi gelmesin. Yerinde kalsın. Ben onun işini ayarlayınca haber gönderirim, o zaman gelsin," diye yanıt verdi. Simko'nun adamı ise, "Bin bir güçlükle onu ve çoluk çocuğunu kurtardık. Türklerle İranlılar beraber saldırıyorlar," diyordu.

Hasananlar'ın ağalarından biri Suleyman Ahmet'in oğlu Ferzende idi. Ferzende, Seyid Taha'nın emrindeydi. Bir defa Seyid'in evine geldiğini duydum ama göremedim. Bir defasında Seyid Taha'nın jandarmaları beni yakaladı ve benimle Türkçe konuşmaya ve soru sormaya başladılar. Ben, "Sizin cevabınızı veremem, çünkü ben Türk değilim. Türkçe bilmem," dedim. Daha ben içerde iken Seyid Huseyn Mukriyani geldi. "Yahu bu Seyid Taha'nın mi

safiri, neden tutukluyorsunuz?" diye sordu. "Yok efendim" dediler, "Seyid'in misafiriyim demedi."

O zaman, Ehmedê Xani üzerine bir divan yazmıştım. Şeyh Eli Rıza onu benden aldı; "Bağdat'ta bastıracağım," dedi. O divanımın akibeti ne oldu, bugün de bilmiyorum. Soranlar, Seyit Taha ve Seyid Huseyn Mukriyani'ye karşı, büyük mücadele veriyorlardı. Onlar Kurmanci dilinin gelişip yaygınlaşmasını istemiyorlardı. Soranlar'ın düşüncesine göre kurulacak bir Kürdistan'ın dili Sorani olmalıydı. Sorani dilinin eksiklerini ve zayıf yönlerini gizleyerek mükemmel bir dil olduğunu kanıtlamaya çalışıyorlardı. Bir yandan da Sorani'nin daha politik ve yurtsever bir dil olduğunu iddia ediyorlardı. Oysa Sorani, Kurmanci kadar ileri ve zengin bir dil değildir. Kürtlerin en az yüzde sekseni Kurmanci konuşmaktadır. Sorani dili de kendi arasında üç ayrı ve farklı diyalekte ayrılır: Sori, Gori ve Kelxori. Kurmanci lehçesinin içinde de Zaza lehçesi vardır ama çoğu Zaza, Kurmanci anlar ve konuşurlar. Zaza dili de, Sorani ve diğer lehçeler gibi zayıf ve kullanışsızdır.

Birkaç günlüğüne Geliyê Zinwi'ye, Şeyh Elaaddin'in yanına gittik. Şeyh Elaaddin, Nehri'nin soyundandı. Şeyh Said Efendi'nin oğlu Xiyesidin orada kalıyordu. Bizimle çok iyi ilişkileri vardı. Oradan Peswê'ye, İran'a geçtik.

Akşam olup soba yakılınca, sobayı ilk kez görmüşüz gibi yaparak ne olduğunu bilmiyormuşuz gibi davrandık. "Bu ne yahu, bu ateş nasıl yanıyor?" dedim. Feqiler gülerek, "Dama çıkıyoruz, bacadan içeriye odun atıyoruz, yuvarlanıp bunun içine giriyor, yanmaya başlıyor," dediler. Feqiler daha sonra kendi söylediklerine katıla katıla güldüler.

Gece bir ara uyandım, altımı ıslatmışım. Olur şey değildi. Mecburen ırmağa inip donumu yıkadım. Sobayı yeniden yakıp kurulandım. Islattığım yatağı da sobanın ateşinde kuruttum. Sabah olduğunda soba hâlâ yanıyordu. Feqiler uyandığında şaşırdılar. Biri, "Ulan şu işe bak!" dedi, "Dün akşam bunlarla kafa bulduğumuzu sanmıştım. Meğer onlar bizimle kafa bulmuş." Onlardan biri, "Yahu öyle ya... Bu soba denen meret Mardin'de yapılıyor, eh bu adam da Mardinli!?.. Meğer biz kendimizi kandırmışız," deyip, kendi haline hayıflandı.

Islattığım çarşafları görmesinler diye, katlayıp yatakların en altına koydum. Köyden çıktık, sonra da Qereni Ağa'nın köyüne gittik. Türklerin anti propagandasını yaptığım için Ağa'nın damadı ile kapıştık. Mukriyani'nin Kürtçe gazetesi vardı yanımda. Gazetede, şapkalı Türk askerlerinin resmi vardı. Bu şapkalı Türk askerlerini köylülere gösteriyordum. Çünkü o dönemde Müslümanlar şapkaya "gavur" giysisi diyorlardı. Türklerin aleyhinde propaganda yapınca, ağanın damadı silahını çekip beni vurmak istedi. Misafiri olduğumuz adam araya girdi, "Evimde misafirimi mi öldüreceksin be adam? Allah'tan kork," dedi. Bir kez daha kurtulmuştum. Bu olay sonrasında gerisin geri Şeyh Elaaddin'in yanına döndük. Bir ay Şeyh Elaaddin'in yanında kaldık. Şeyh Elaaddin bana bir çift müstesna çorap verdi. Buradan ayrılarak Gelalê köyüne gittik.

O zamanlar Gelalê Rewandız'a bağlıydı. Köyün muhtarı Sori'ydi ve Rewandız Kurmanc olduğundan daha çok Erbil'le hareket ediyor, Seyid Taha'yı dinlemiyor, karşı koyuyordu. Seyid Taha da muhtarı zor ve tehditle yola getirdi, adam sonunda pes edip aman diledi.

Gelalê köyünün önde gelenleri ve ağası bize çok iyi davranıyor, değer veriyorlardı. Bir keresinde onlardan salma aldık. Bize yirmi rupi ve dört kilo civarında şeker verdiler. Köylülere diğer feqilerle birlikte "İran Şahı" oyununu oynadık. Köylüler oyunu sevdiler. Hemen herkes para verdi. Yalnız köyün Yahudileri para vermedi. Onlara da para vermedikleri için 'tek ayak' cezası verdiler. Yahudiler, cezaya rağmen para vermediler.

Birinde de bir arkadaşımızı ölü gibi kefene sardık. Yabandan alıp köyün içine getirdik ve caminin avlusuna koyduk. Yalandan ağlamaya başladık. Bizi gören köylüler de bizimle ağlamaya başladı. Cemaate dönerek, "Eğer yüz rupi verirseniz cenazeyi kaldırırım," dedim. Köylüler, "Tamam, vereceğiz," dediler. Yalandan dua okuyup kefenlediğim arkadaşımı yıkamaya başladım. Bu şakamız sonrasında köylülerden epey para aldım.

Köyde birlikte olduğumuz Soran feqileri bize, "je" feqileri diyordu. Çünkü "j" sesi onların şivesinde yoktu. Biz de onlara "birobiro" derdik.

Sonra Gelalê'den Cizre'ye, Tilşeir köyüne doğru yola koyul-

duk. Yolda göçerlerin çadırına misafir olduk. Gece, davul ile zurna sesi duydum; dediler ki düğün var. Göçer düğünü nasıl olur, bilmiyordum. Merak ediyordum. Öte yandan düğünü izleyip izlenimlerimi de yazmak istiyordum.

Musul'da yeni bir kaftan diktirmiştim. Düğünde yeni giyilir, diyerek kaftanımı giydim. Çadırdan çıkar çıkmaz, göçerlerin köpekleri kaftanımı daha çok sevdiler ve saldırıp her biri bir yanımdan çekiştirmeye başladılar. Kaftanın her parçası bir yana dağıldı. Birkaç kadın yetişip beni köpeklerden kurtardı. Böylece düğün ziyaretim daha yoldayken bitti, mecburen çadıra geri döndüm. Arkadaşlarıma yaşadıklarımı söyleyip elbiselerimi değiştim. Ertesi gün kaftanımın parçalarını da toplayıp Tilşeir'e yola koyulduk. Orada kaftanın parçalarını yeniden birbirine ekledik ama, hiçbir zaman eskisi gibi olamadı.

Bizden Sonra Cizre'de Neler Olmuş?

1. Şemerler, Deqorlar'dan on iki adam öldürmüş.
2. Saroxan Ağa, Haco Ağa'nın adamı tarafından öldürülmüş.
3. Hesar ağası İsmail Mihemed, dayım Hacı Mistefa ile oğlu Hesen'i öldürmüş. Köyün muhtarı ve devletin tahsildarı da onlarla beraber öldürülmüş.
4. Xoybûn Cemiyeti kurulmuş.

1926'da biz Musul'da iken, Şeyh Ahmedê Kesk'in ağzından Şemer Araplarının, Amud çadırlarını basıp on iki adam öldürdüğünü duyduk. Tabi gerisini bilmiyorduk.

Daha önce biz Cizre'deyken Şemerler, Amud'u talana gelmişlerdi. Ama Deqorlar, Şemerler'den Mişel Paşa'nın kardeşi Şeyh Muslit'i öldürüp talan ettikleri malları geri almışlardı. Çok sonraları öldürme olayının doğru olmadığını öğrendik. Şeyh Muslit ölmemiş ama ağır yaralanmıştı. O günden beri iki taraf arasında sürekli bir düşmanlık vardır. Bu olaydan sonra Mirsinilerin ağası Ebdi liderliğindeki Şemerler'in, Amudlular'ın çadırlarını kuşatıp onlara epey zarar verdiklerini duyduk.

Daha önce çatışmanın yaşandığı bölgeden ayrılıp Gabar dağına yerleşen Bilalo ailesinin fertleri, kavgayı ve silah seslerini du-

yunca silahlanıp yiğitçe çatışmaya katılmışlar. Ama şansları yaver gitmemiş ve Şemer savaşçılarının arasına düşmüşler. Şemerler onları yakalayıp dokuzunu öldürmüşler. Bunun üzerine Amudlularda kalabalık bir grupla Şemerlerin üzerine saldırıp birkaçını öldürmüş, bir kısmını da esir almışlar. Bu çatışmalar sonrasında Araplar Irak'a doğru çekilip geri gitmişler.

Araplarla savaş gerçekten zordu. Eğer zorda kalırlarsa ortadan kaybolur, nereye gittiklerini kimse bilemezdi. Tabi Cizre Kürtleri hepsinden beterdi. Onlar da göçerdiler ve hiçbir zaman sabit bir yerleri olmadı.

Eğer bir Kürt Araplardan birini öldürürse, Araplar gelir Kürt köylerini basar, birini öldürüp intikam almayıncaya kadar da geri dönmezlerdi. Kürt aşiretleri ile Araplar hiçbir zaman dost olmadılar. Ancak Kürtlerin birbirlerine düşmanlık yapmaları, dolaylı olarak Arap Şemerler'inin işine yarardı.

İbrahim Paşa hariç, bütün Kürt ve Arap aşiretleri Şemerler'den korkardı. Diğer Kürtler de Şemerler'e karşı kendi aralarında anlaşma yaparlardı. Bu anlaşmaya "Emama" derlerdi. Yani bunlar birbirlerini amca çocuğu sayar, aynı başlığı veya aynı kıyafetleri giyerlerdi. Ancak Şemerler yaman savaşçıydılar. Öyle ki Cizre Kürtlerinin odalarından kilimlerini bile götürürdü, bir Allah'ın ferdi sesini çıkaramazdı. İbrahim Paşa dışındaki Kürtler, Şemerlerden bu kadar çekiniyorlardı.

Dayımın Öldürülmesi

Dayım Keyxweler'dendi. Selimê Huseyn'in oğluydu. Dayım Hacı Mustefa, Gulikanlar'ın ileri gelenlerinden Saroxan Hemko'nun kızıyla evliydi. Ama o, amcası Ebdırehman'ın kızı Bedrixan'a aşıktı. İş böyle olduğu halde büyük dayım Bedrixan'ı oğluna istememişti. Diğer kardeşleri Bedrixan'ı evlerinde istemiyorlardı.

Bedrixan, dayımın amcasının kızıydı. Dayım, ne edip Bedrixan'ı kandırmış ve hamile bırakmıştı. Bedrixan, bir gün hamileliğini dayıma açarak, "Yüküm ağır, artık taşıyamıyorum. Neden beni istetmiyorsun? İkimizin de ölümünü mü istiyorsun?" diyor. Dayım Hacı Mustefa ise, "Seni istemiyor değilim, ama kardeşlerim engel olu-

yorlar. Senin evimize gelin gelmeni istemiyorlar," diyerek, Bedrixan'ı ikna etmeye çalışıyordu. Bedrixan, hamileliğinin sorun olacağını söyleyerek, dayıma, "Zaman yaklaşıyor. Artık utancım açığa çıkacak. Ben ne diyeceğim o zaman? Kardeşlerim ikimizi de öldürür. Daha şimdiden karnımın şişliğinden şüphelenir oldular," der. Bunun üzerine dayım ile Bedrixan birlikte kaçmaya karar verirler. Konuştuklarının akşamı kaçmak için buluşacaklarmış. Ancak dayım buluşma yerine geç gitmiş. O geç kalınca Bedirxan da kızıp randevu yerinden ayrılmış. Hacı Mustefa randevu yerine gelip Bedrixan'ı bulamayınca aramaya başlamış.

Bedrixan atlıymış ve buluşma yerine yaveri ile birlikte gelmiş. Yaverine, "Beni Eli Ebdırehman'a götür," demiş. Eli Ebdırehman, Hacı'nın arkadaşıydı ve Balan ailesinin en büyüğüydü.

Eli ile Bedrixan'ın babası arasında düşmanlık olduğu için, Bedrixan'ın evinde kalmasını istememiş ve onu, Bedrixan'ın dayısı Hesen Şemdin'in yanına göndermiş. Bedrixan, Hesen Şemdin'in yanında iken çocuğu düşürtmüş. Ancak bir müddet sonra dayıları, Bedrixan'ı kardeşlerine teslim etmişler. Kardeşleri hemen oracıkta Bedrixan'ı bıçaklayarak öldürmüşler. Olayın duyulmasından sonra Hacı kaçmış. Ancak Bedrixan'ın kardeşleri, diğer iki dayımı yakalayıp evlerini talan etmişler. Konaklarını yıkıp viran etmişler. Böylece dayımlar zorunlu olarak yaşadıkları köyü terk edip çöllere düşmüşler.

Diyorlar ki; Hacı birkaç defa Bedrixan'ı kaçırmak istemiş ama başaramamış. Ben bunun doğru olduğunu sanmıyorum. Büyük olasılıkla diğer dayılarım Hacı Mustefa'ya engel olmuşlar.

Bedrixan'ın ölümünden sonra Ağa, "Kızım Bedrixan öldü. Hacı'nın de ölmesi gerek. Goya amcaoğlumuz, yeğenimiz olacak, ama bizi elalemin içinde lekelemekten çekinmeyecek. Bu ona kalmamalı!" kararını vermiş:

Ağa, Bedrixan'ın ölümünden sonra odada dönüp dönüp söyleniyormuş:

— Sırf Bedrixan'la bu ayıp kalkmaz. Bu lekeyi kanla temizleyeceğim. Milletin içinde başım dik gezemiyorum. Namussuzluğu bana reva gördüler. İkisini de öldürüp, amcamın ocağını söndüreceğim. Onlardan yeryüzünde iz bırakmayacağım. Bunu bana nasıl yaparlar?

Bedrixan öldü. Dayılarımdan Selim'in neredeyse tüm ailesi talan edildi. Viran ve derbeder oldular. Hacı hiçbir çıkış yolu bulamıyordu. Günahkârdı, ama ne yapmalıydı? Başıboş, yalnız ve çaresizdi. Bu arada Şeyh Sultan isyanında Hacı'nın kardeşi Ehmed öldü, kendisi de yaralandı. Çatışmalar sonrasında Ağa'nın oğlu Sıdqi onlara esir düştü. Hacı, kardeşlerine, "Sıdqi'yi öldürmeyin," dedi. "Bir suç işledik düşmanlık oldu; bari suçumuz iki olmasın." Sıdqi'nin yarasını sarıp iyileştirdiler ve evine gönderdiler. Böylece iş işten geçtikten sonra, dostluk aradılar.

Selim'in beş oğlu vardı: Hacı Mustafa, Cemil, Ehmed, Ebdılhemit ve Mahmud. Ehmed öldürüldü. Ebdılhemid, Harput hapishanesinde öldü. Sağ kalan üç kardeşi ise Ağa, aşiretin topraklarına bile yaklaştırmıyordu. Ama, en azından o dönemde onları öldürme amacı da yoktu. Bedrixan'ın babası Mihemed'in ölümünden sonra, Selim ağa oldu. Selim de onları aşirete yaklaştırmıyordu. Selim Ağa, Harput'ta ölünce onun yerine Huseyn geçti. Huseyn, Cemil'le Mahmud'un Hesar'a dönmesine izin verdi ama Hacı'yı bırakmadı. Hacı ise gidip Elaadin'in köyüne, Keleha yerleşti. Bu köy Dicle'nin kıyısında Hesar ve Remanlar'ın arasında idi.

Cemil, Hesar'a yerleştikten sonra sürekli Ağa'ya düşmanlık güttü. O, daha çok Huseyn Ağa'ya tarafındaydı. Huseyn'in ölümünden sonra, ağalık İsmail'e geçti. İsmail, "Olan olmuştur," diyerek, Hacı'nın köye dönmesine izin verdi. Ona değer verdi, yardım da etti. Şeyh Said isyanından sonra İsmail de Suriye'ye geçmek zorunda kaldı. İsmail Suriye'ye geçince, Hacı kendi ağalığını ilan edip onu dinlememeye başladı. Bir defasında İsmail bana, "Bak yeğenim, bu kadar iyilik ettim. Değer verdim. Her şeye rağmen köye getirdim. Şimdi bunun yaptığına bakın. Eğer onu vurursam kimse darılmasın," diyordu.

İsmail geri dönünce ağabeyime haber göndererek, dayım Hacı'nın evini İsmail'den uzak bir yerlere taşımasını söylemelerini, istedim. Ağabeyim Xelil, kısa sürede haberi Hacı'ya ulaştırdı. Ama Hacı bizi dinlemedi. Bir gün İsmail adamlarıyla beraber köye giderek, Hacı'yı oğlu Hasan'la beraber öldürdü. Köyde bulunan muhtar ve devletin tahsildarı da öldürüldü.

Xoybûn

Geçmişte de anlattığım gibi, 1925 ayaklanmasından sonra çok sayıda Kürt ağa, bey, şeyh ve ileri geleni Suriye ve Cizre Kürtleri'nin yanına geçtiler. Ancak güneye geçenler, kuzeyde, Türkiye sınırları içinde kalanları talan etmeye, soygun ve cinayete başladılar. Kendileri sürgün olanlar, kuzeyde kalanlara anlatılamayacak kadar çok baskı ve zulüm ettiler.

Güneye geçenler arasında, Bedirxan gibi Kürt aydınları da vardı. 1925 İsyanı'ndan sonra güneye geçenler Ermeni Taşnak Cemiyeti'nin yardımlarıyla Xoybûn Cemiyeti'ni kurdular. Ne yazık ki güneye geçen çok sayıda zulümkâr ağa da bu cemiyete katıldı. Bu arada Şeyh Said'in oğulları ve Liceli Fehmi Efendi gibileri de Irak Kürtdistanı'nda Xoybûn'u oluşturmak istediler ama önderlik konusunda anlaşamayınca bu girişimleri sonuçsuz kaldı. Bir müddet sonra Türkler af çıkarınca güneye geçen ağa, bey ve şeyhlerin birçoğu geri döndü. Cemiyet tümüyle Bedirxanlar'a ve arkadaşlarına kaldı. Haco Ağa, Emin Ehmed, Yado Ağa, Sadun Ağa gibileri geri dönmeyerek Xoybûn'da yer almaya devam ettiler. Bunların her birinin bir kamçısı vardı ve kamçılarında Türkçe "Xoybûn Yadigârı" yazılıydı. Bu arada Taşnaklar bir yandan Kürt örgütlenmelerine yardım ediyor öte yandan resmi haritalarında Kürdistan'ı Ermeni toprağı olarak gösteriyorlardı. Ermeni halkına ise, "Doğrudur, paraları sizden alıp Kürtlere veriyoruz. Ama şunu bilin ki amacımız iti ite kırdırmaktır," diyorlardı.

Öte yandan Şeyh Said'in çocuklarının aftan yararlanarak geri dönmesi Kürtler arasında büyük bir boşluk ve moral bozukluğu yarattı. Onların geri dönmesi, bir anlamda Kürtlerin henüz bağımsız olmaya ve millileşmeye hazır olmadıklarının kanıtıydı. Ne yazık ki doğruydu; Kürtler henüz ulusallaşmaktan uzak, yabani ve zavallıydı. Şeyh Said'in çocuklarının geri dönmemeleri için çok konuştuk. Ama onlar her şeye rağmen düşmanın merhametine sığındılar. İdeal ve inançlarını terk ettiler. Israrlarım karşısında bir keresinde Fehmi Efendi bana, "Sen daha çocuksun. Bedirxanlar'ın geçmişini bilmiyorsun. Onlarla yola çıkılmaz," demişti.

Şeyh Said'in çocukları ne yazık ki geri döndüler. Bedirxanlar'a dost olan Haco Ağa, Emin Ehmed, Yado ve Sadun Ağa gibileri de sanılanın aksine Suriye'de çok önemli örgütlenmeler yarattılar. Kürtçe ve Türkçe dergiler çıkardılar. Bir müddet sonra Xoybûn, Yado ile Sadun'u siyasi çalışma için Türkiye'ye gönderdi. Ancak hem Yado hem de Sadun Türkiye'de öldürüldüler.

Xoybûn'un kurulduğu dönemde Irak'tan Tilşeir'e yeni dönmüştüm. Haco Ağa ile Emin Ehmed, Dugir köyündeydiler. Şeyh Said'in kardeşi Şeyh Ebdirehim de güneye yeni gelmiş ve beni görmek istiyor. Sabah erkenden köye biri geldi, "Haco Ağa, Dugir'de seni bekliyor," dedi. Yola koyuldum. Daha Dugir'e varmadan yolda bir otomobile rastladım. İçinde Haco Ağa ve Şeyh Evdirehim vardı. "Feqi, senin adın nedir?" diye sordular. "Benim adım Cegerxwîn'dir Ağa. Seni görmeye geldim," diye cevapladım. Şeyh Evdirehim, Haco'nun yanında oturuyordu, ağlayarak atıldı, "Senin kardeşlerimi ve yeğenlerimi sağ gördüğün doğru mu?" diye sordu. Haco ve Emin'de otomobilden inip beni öptüler; arabayla Dugir'e geri döndük. Konağa gittik. Şeyh Evdirehim sormaya başladı. Bildiğim, anlatabileceğim kadarıyla, kardeşlerini ona anlattım. Çıkarıp dört mecidiye verdi. "Param kalmadı ki daha fazla vereyim," diye ekledi. Güldüm, "Şeyh Efendi, senin paranı almak istemiyorum," dedim. Şeyh'in ısrarı karşısında dört mecidiyeyi kuşağımın arasına koydum. Beni arabalarıyla yeniden Tilşeir'e gönderdiler.

Şeyh Evdirrehim, esmer biriydi. Geniş ve sert bir yüzü vardı. Alnının kırışıklarından insanın ürkmemesi, mümkün değildi. Yüzünde ve alnında yiğitliğin ve savaşçılığın izleri vardı. Şeyh Evdirehim, Mihemed Mehdi, Tahir; Şeyh Said'in kardeşleriydiler. Palulu Şeyh Eli'nin çocuklarıydılar. Ali Rıza, Xiyasedin ve Selehedin ise Şeyh'in çocuklarıydı. Benim tanıdıklarım bunlardır. Belki başka kardeşleri ve oğulları da olabilir ama ben tanımıyorum.

Xoybûn'un kurulmasından bir müddet sonra, Cemil Paşalar ile Ehmed Nafiz Bey, Zulfi Bey, Arif Ebas, Osman Sebri, Qedri Can, Reşid Kurd gibi aydınlar Xoybûn'dan ayrıldılar. Böylece Kürtler bir kez daha bölündü.

Amud'da

Ne kadar zaman geçti bilmiyorum; ama artık Amud'da, Mele Ubeydullah'ın yanında okuyorum. Melelikte epey ilerdeyim. Qerqatlı Mele Şêxmûz, Mele Ehmed Kertewêni, Mele Ebdırezaq Heleli, Mele Ebdılwehabê Cewzi, Mele Ebdulhelimê Xatuni ile birlikte "muhtasar" öğrenimi görüyorduk. Muhtasar okuyan birinin her şeyden haberdar olması ve hızlı öğrenmesi gerekiyordu. Ama benim açımdan durum pek öyle değildi. Feqiler, olur olmaz sorularla Seyda'yı çok yoruyor ve üzüyorlardı. Seyda yaşlıydı; onun kalbini kırıyorlardı. Bir keresinde Seyda ile karşılıklı tartışıyorduk. Bana sıra gelince Seyda'ya, haklısın, dedim. Bunun üzerine arkadaşlarım kızdılar, "Sen bizim öğrenmemizi istemiyorsun," dediler. Siz de Seyda'nın ne demek istediğini bilmiyorsunuz, diyerek arkadaşlarıma çıkıştım. Bunun üzerine ertesi gün arkadaşlarım, Seyda'ya, "Ya Cegerxwîn bizden ilerde olsun veya biz," dediler. Seyda, "Bu onun bileceği iş, gönlünün istediğini yapsın," dedi. Doğrusu muhtasarı bitirip onlardan daha ilerde olmak istiyordum. Bu durum bir fırsat oldu ve "Şerhıleqaid"e başladım. Diğerlerinden önce tüm kitapları hatmettim. Ancak Seyda'mız hasta olduğu için, arkadaşlar dağılmak zorunda kaldılar. Her biri bir yana gitti. Ben de birkaç feqiyle beraber Sencaqa Emin köyüne gittim. Orada Seyda'nın kardeşi Fetulah'tan ders almaya başladık. O günlerde Mir Celadet Bedirxan, Seyda'ya misafir oldu. Seyda'ya, "Duydum bir Cegerxwîn varmış, güzel şiirler yazıyormuş. Onunla görüşebilir miyim?" demiş. Seyda, "Cegerxwîn benim feqimdir," deyince, ale lacele beni çağırdılar. "Botan Mir'i seni görmek istiyor," dediler.

Sevinçle yanına koştum. Bana sanat ve edebiyatla ilgili bazı sorular sorduktan sonra, "Senin şiirlerini görmek istiyorum," dedi. Bazı şiirlerimi okudum, bazılarını ise yazdıklarımdan gösterdim. Mir Celadet, "Şiirlerin çok güzel olmuş. Bu tarzda yazmaya devam et ve bana, Şam'a gönder. Hewar'da yayınlayacağım. Ama beni dinlersen, Ehmedê Xani'yi, Mem û Zin'i bırak. Onlar masal," dedi. Celadet Bedirxan'ın dediklerini iyice aklıma koydum.

Sencaqa Emin'de öğrencilerin lideri ya da feqiler arasında söylendiği gibi medresenin "mir"iydim. Büyük emeklerle okula su

getirdim. Suyu havuza biriktiriyor, kirlenince boşaltıyor, yeniden temiz suyla dolduruyordum. Kirli suyla da, kurduğum bahçeyi suluyordum. Feqiler beni Seyda'ya şikâyet edince, bir daha uğraşamadım.

Sencaqa Emin'den sonra yeniden Amud'a döndüm. Çok geçmeden Hasdajor'a mele oldum. Köyden, çok sık şehire gelirdim. Amud'a gelmeden önce dayım Hacı Mustefa'nın kızı Kehla ile evlenmiştim. Bir anda üç önemli şeyim oldu: Evlendim, mele oldum, "rêz"i hatmettim. Bir amacım daha vardı. İcazet almak istiyordum. Bu arada seydam hastalanıp Haleb'e gitti. Yolda vefat edince her birimiz yeniden bir yana dağılmak zorunda kaldık. Ancak seydanın vefatından sonra, Qerqatlı Mele Şêxmûz ile birlikte seydanın kardeşinden icazet aldık.

İcazet (diploma) Günü

O gün benim için önemli ve tarihi bir gündü. Tüm feqilik yaşamım boyunca tek amacım okumakta ulaşabileceğim en yüksek noktaya ulaşmaktı. Artık o amaca yakındım. Birçok feqiyle beraber ben de diploma alacaktım. Yani resmen "seyda" oluyordum. Feqilere ders, meleleri diploma verebilirdim. Köylerde ve şehirlerde medrese açabilirdim.

Seyda yüksek düzeyde ders veren mele demekti. Arapça "zêr" ve "zıbêr"le ders vermek çok zordu. Bunu her mele yapamazdı. Bunu da hatırlatmakta yarar var. Bazıları mele kelimesinin "molla"dan geldiğini, yani saygınlık ve zekilik ifade ettiğini söylerler. Bazıları ise "mele" kelimesinin, geriliği ve cehaleti simgelediğini ifade ederler. Aslında kastedilen şudur: Eğer "mola" veya "mevla" kelimesi "mele"nin kökeni ise bu Türkleri çağrıştırıyor; yani akıl ve saygınlığı... Ancak köken "mele" ise bu da Arapları çağrıştırıyor. Bunların yanı sıra kökenin "mel" olduğunu söyleyenler de vardır. Bu da "dolu olmak" anlamında kullanılan bir deyimdir. Ama "mele"nin etimolojik kökeni ne olursa olsun, seydalık, melelikten daha yüksek bir seviyedir. İcazet ile bu mertebe alınır.

O gün ülkenin birçok yerinde binlerce şeyh, mele, seyda, feqi, hacı, köylü ve asker toplanmıştı. Herkeste bir sevinç ve heyecan

vardı. Halay, eğlence ve şenlik günüydü. Çeşitli yiyecek ve içecekler dağıtılıyordu. Bu böylece bir hafta devam edecekti.

Seydamız bize dört parça giysi yaptırmıştı. Külah, cübbe, ayakkabı ve başa konulan şaşık. Köylü kadınları cübbemi öpüp kutluyorlardı. Bu kutlamalardan sonra törene katılan topluluk icazetlerimizi okumamızı ve eğitimimizin derecesini görmeyi istiyordu.

Mele Şêxmûz biraz çekingen ve heyecanlıydı, diplomasını okuyamayınca ağladı. Diplomasını elinden alıp ben okudum. Herkes benim bu hareketimi takdirle karşıladı. "Bravo, gerçekten de seydaymış," dediler; beni övmeye başladılar. Törenden sonra tek tek gelip elimizi sıktılar ve bizi kutladılar.

Siti Neden Öldürüldü?

Siti, Keyxweler'den Selim'in kızıydı. Babası Diyarbakır cezaevinde ölünce Siti ondan geriye tek yadigâr olarak kaldı. Ondan dolayı Siti, hem köyde ve aşirette hem de toplumun gönlünde özel bir yere sahipti. Siti'nin annesi Salihe Xatun, Hebizbini aşireti reisinin kızıydı. Saliha Hatun, kocası öldükten sonra aşiretine önderlik etmekte kocasını aratmıyordu. İsmail Ağa, kardeşinin karısı Sekine Hanımı nikahına almıştı. Ama Salihe Xatun, bir daha evlenmeyi hiç düşünmedi. Bütün aşiret onun ve kızı Siti'nin elinde idi.

Küçükken Siti'yi amcası İsmail'in oğlu Celal'le sözlemişlerdi. Ama Siti, Celal'i hiçbir zaman sevemedi. Onu görmek bile istemiyordu. Onun için kendine uygun, sevebileceği birini arıyor, böylece daha henüz bebekken künyesine kazılmış bir evliliğin önüne geçmek istiyordu. Ama kim Siti'ye evlenilecek kız gözüyle bakabilirdi? Siti'ye o gözle bakanın İsmail Ağa'dan gelecek bütün belaları gözüne alması gerekiyordu. Oysa bu durum, Siti'nin umurunda değildi. O, birlikte bir ömür geçirebileceği, hayalindeki erkeği arıyordu. Bu kişi aynı zamanda aşiretini yönetebilecek yiğit, güçlü, atılgan biri olmalıydı. Ancak öyle biri İsmail Ağa'ya karşı koyabilir, belaları göğüsleyebilirdi.

Ağa'nın bir hizmetlisi vardı, adı İbrahim'di. Yakışıklı, güçlü ve atılgandı. Siti ona vurgundu. İbrahim'le babası, aynı zamanda Ağa'nın korumalarıydılar; Ağa'nın jandarmalığını yapıyordular.

Dayım Hacı Mustefa'nın oğlu Hesen'in kanına da bunlar girmişlerdi. Kimseye minnetleri yoktu. Zaten katil, talancı ve zalim olmayanlar, Ağa'nın korumalığını yapamazlardı.

Siti'nin İbrahim'de gözü vardı ve onunla evlenmek istiyordu. Ancak İbrahim, Siti'yi Ağa'nın baskı ve zincirlerinden kurtarabilirdi. Ama iki aşığın başına neler geleceğini kimse bilemezdi. Belki de tarih onlara da sayfalarında bir yer ayırmıştı. Yaşanacakları kimse tahmin edemezdi.

Şeyh Said'in yenildiği yıllardı. Ağalar ve beyler gruplar halinde Türkiye'yi terk edip Suriye'ye sığınıyordu. İsmail Ağa da güneye geçmiş, Babilxeyr'e, Mirsiniler'in içine yerleşmişti. O da zaman zaman kuzeye geçip silahsız, savunmasız Kürt köylülerini talan ediyordu. Bu soygunlarda elde ettikleriyle yanındaki silahlıları ve aşiretini besliyordu. İsmail Ağa, yoksula, garibana ve yetime acımıyordu. Elbet sadece İsmail Ağa değil, güneye geçmiş ağaların birçoğunun işi gücü buydu. Bu yapılanlar yüzünden sadece İsmail Ağa'ya sitem etmek haksızlık olur.

Babilxeyr halkı sık sık Dımdım harabelerine gider, 'bêri' yapardı. Siti ile İbrahim de "bêri"ye gidiyor, Dımdım'da tenhaları arıyor, gönül ateşlerini söndürüyorlardı. Ama onlar yerin kulağının olduğunu ve her şeyin gün yüzüne çıkacağını tahmin edemiyorlardı. Aşkları, onları ölüme sürecek ve kefenini onlara kendi elleriyle dikecekti.

Siti ile İbrahim harabede epey kalmışlardı. Kimse ne yaptıklarını bilmiyordu. Bu arada Celal Siti'yi bulamayınca aramaya başladı. Ona, "Harabe'de ara," dediler. Celal, Siti'nin kendisini sevmediğini biliyordu. Aklına her olasılık geliyordu. Siti'nin yüreğindeki boşluğu dolduracak birini bulduğundan korkuyordu. Bu şüphelerle hızla harabelere yöneldi. Gördükleri onu yanıltmamıştı. Ama silahı yanında değildi. Koşarak eve geri döndü. Hem silahını almak, hem de gördüklerini anlatmak istiyordu. Bütün kinini kusmak ve onları pençesinde öldürmek istiyordu. Büyük bir kaya olup onların üstüne düşmek ve onları altında ezmek istiyordu.

İki aşık yerlerinden silkinip gafletten uyandılar ama ne yapacaklarını bilemiyorlardı. Neden sonra kaçmaya karar verip Mozan köyüne gittiler. Bir eve sığınıp kapıyı üstlerine kapadılar. İbrahim,

dünyanın ordusu gelse Siti'yi onlara vermeyeceğini söylüyordu.

İsmail Ağa Siti ile İbrahim'in kaçtığını öğrendi. Ancak Ehmedê Suleyman ile Ebdi Xelo, düşman olmalarına rağmen araya girince İbrahim aman dileyip teslim oldu. Ehmedê Suleyman, İbrahim'i yanına aldı, Siti'yi ise amcasına teslim etti. Ehmedê Suleyman, İbrahim'i sonradan serbest bıraktı, ama Siti zalim ellerde kaldı. Dışarı çıkamıyordu. Karanlık damın arkasında kaderine razı olmak zorunda kaldı. İbrahim her defasında kendini ölüme atarak birkaç kez Siti'yi kaçırmaya yeltendi. Ancak başaramadı. İsmail Ağa, Siti'yi öldürmeyeceğine dair Ehmed'e söz vermişti. Bir süre sözünde durdu. Ancak kuzeye dönme kararı verdiklerinde oğlu Celal'e dönerek, "Bu kahpeyi hangi yüzle Hesar'a götüreceğiz?" dedi. Siti'yi başka bir yöne göndermeye karar verdiler. Siti'ye Reman'a götürüleceğini söylediler. Siti'yi götüren adam derenin birinde Siti'yi attan indirdi ve "Celal gelinceye kadar biraz dinlenelim," dedi. Siti, Celal'in adını duyunca ölümü düşünmeye başladı. Ama ne yapabilirdi? Celal geldiği zaman, Siti'nin güzel bedenini kurşunla doldurdu. Genç, güzel Siti oracıkta can verdi. Siti'nin cansız bedeni, geriliğin, yozluğun ve vahşetin kurbanı olarak toprağa düştü. İtinayla büyütülen bu suçsuz, günahsız ve güzel insan, bir çukura atılıp üstü örtüldü. Siti'nin son sözü, "Ölmeye razıyım. Yeter ki senin yüzünü görmeyeyim," olmuş. Siti'nin güzel yüreği Celal'in kurşunlarıyla durdu. Gökyüzünden bir yıldız daha nazlı ve sessiz bir şekilde yere düştü. Sevdalısı İbrahim birkaç kez Reman'a, güneye gidip geldi. Her defasında İbrahim'i de öldürmek istediler. Ama kader henüz İbrahim'in ömrünü bitirmemişti; o bir müddet daha yaşadı.

Bir gün Siti'nin amcası Suleyman, jandarma çavuşu ve askerlerle Hemidi köyüne gidiyorlarmış. İbrahim'le babasının birlikte vurduğu Hacı Mustafa ile oğlu Hasan'ın dayısı Saroxan ve adamları, jandarmaların geçtiği yol üzerinde saklanıyorlarmış. Saroxan jandarma çavuşu ile Süleyman'ı görünce dağlara geri çekilmiş. Adamına, "Git biraz ağaç kes, yer yapalım, bizi görmesinler," demiş. Ancak adamın gitmesiyle dönmesi bir olmuş. Heyecanla, "Saroxano," demiş, "İbrahim denen adam kayaların altında uyuyor." İkisi koşarak gidince, İbrahim'in aşağıya doğru kaçtığını

görmüşler. İbrahim'i yaylım ateşine tutmuşlar. İbrahim yaralanmış, artık kaçamamış. Yakındaki bir kayanın ardına sığınan İbrahim çatışarak ölmek istemiş. Saroxan İbrahim'e yanaşamayınca köyün tepesine çıkmış ve Suleyman'a bağırmış: "İbrahim'i vurdum, şu aşağıda yatıyor, alın köye götürün. Ben sizin yanınıza gelemem, siz gelin alın."

Suleyman Ağa ve jandarmalar İbrahim'in başına gittikleri zaman İbrahim'in silahını kırdığını ve başını taşa koymuş bir halde öldüğünü görmüşler. "Biz öldürdük" diyebilmek için o halde bile birkaç el ateş ettikten sonra, ölüsünü yerlerde sürüyerek köye götürmüşler.

İbrahim'in cesedini Suleyman atının arkasına bağlayıp Hesar'a getirdi. Köyde cesedini parçaladılar, köpeklere attılar. Köpekler etini yedi. Kemikleri ise uzun dönem yaz güneşi altında parıldadı.

İbrahim'in babası ve yeğenleri intikam yemini ettiler. Onlar, "Saroxan, eniştesinin ve yeğeninin intikamını aldı; Suleyman namusu için İbrahim'i öldürdü," dediler, "Peki Saidê Mihemed niçin işin içine karıştı? Onun ne alıp veremediği vardı, İbrahim'le?" Benim bildiğim kadarıyla İbrahim'in babası ve yeğenlerinin Saroxan ile Suleyman'a güçleri yetmeyince Saidê Mihemed gibi sıradan bir köylüyü gerekçe ederek hınçlarını ondan aldılar ve öldürdüler. Said'in öldürülüşü ise şöyle oldu:

Bir gün Xelilko ve iki yeğeni asker elbisesi giyip Said'in harmanına gitmişler. Said yalnız başına imiş. Gelenlerin asker olduğunu sanıp tüfeğini harmanda sakladıktan sonra korkudan kaçmaya başlamış. Ancak asker elbisesi giyen Xelilko ile iki yeğeni Said'e kurşun yağdırmışlar, "Bu koçlar koçu İbrahim'in intikamıdır!" diye de bağırmışlar. Bu arada Said'in karısı olayı görüp feryada başlamış. Köylüler arkalarına düşmüşler. Ama onlar Dicle'ye doğru kaçıp gözden kaybolmuşlar. Akşam karanlığında ise Dicle'den karşıya geçmişler.

Evliliğim

İcazetimi almadan önce evlenmem ve böylece bir köyün meleliğini haketmem lazımdı. Ağabeyim, yengem ve diğer akrabalarım

Mustefa dayımın kızı Kehla'yla evlenmemi istiyorlardı. Bu arada Amud'da benimle evlenmek isteyen Hesine ve Cemile adında iki kız daha vardı. Cemile ile evlenmeme az kalmıştı. Ama Şeyh Heybetullah'ın hizmetçisi olduğu için onunla evlenmekten son anda vazgeçtim. Hesine ise duldu, Seyda'mın oğlu Mihemedê Piran'dan ayrılmıştı. Dul biriyle evlenmek benim de işime gelmiyordu. Benim gönlüm de daha çok dayımın kızından yanaydı. Bir gün bana, "Ağabeyin dayının kızını sınıra getirmiş, bir at gönder de gelsin," dediler. Sınıra bir at ve "berbu"* gönderip dayımın kızını Amud'a getirttim. Köydeki birkaç parça tarlamı başlık parası olarak vermişler. Dayımın kızı Amud'a geldikten sonra düğünle dernekle gelin güvey olduk. Ama ne yatacak yerimiz, ne yiyecek aşımız vardı. Ağabeyim çok yoksuldu, yıllık nafakasını bile çıkaramıyordu. Birkaç parça eski yatağımız vardı. Bunlar da yeni gelin ve damada yakışan yataklar değildi. İkimiz de ablamın evinde kalıyoruz. Ablamlar Topız köyüne gitmişler, yeğenim orada melelik yapıyordu. Ablamın evinde de biz kalıyoruz. Evlendiğim yıl alabildiğine kötü ve kurak bir yıldı. Ne yapacağımızı şaşırmıştık.

Mecburen Amud'un zenginlerinden olan kirvem Hacı Yusifê Kero'nun yanına gittim. Ondan ya biraz borç para veya bir miktar buğday vermesini rica ettim. Hacı biraz utanarak, "Bende para bulunmaz," dedi, "ama buğday var. Buğdaylar ambarda, bahar gelmeden çıkaramayız. Baharda gelin alın," Sonra gülerek ekledi: "Ölme eşeğim, bahar gelsin." Oradan Topiz'e gittim. Yeğenim Mele Eli'ye, "Buğdaysız eve gidemem. Nereden bulursan bul, biraz buğday," dedim. Yeğenim, Hacı Ehmed Qeraş'tan bir yük buğday aldı. Değirmene götürüp öğüttüm, Amud'a getirdim. Ama ne undu! En kötü buğdaydan vermişlerdi. Hem sacın üstüne koyunca darmadağın oluyor, yapışmıyordu. Hem de küf kokuyordu, kapkara idi.

Çok geçmeden Hesdajor köyüne mele oldum ve oraya taşındım. Köylüler bize bol miktarda buğday, un, çökelek ve yağ verdiler. Böylece seneyi kurtardık. Daha sonra da her ilkbahar olunca birkaç keçi, yazları ise buğday verdiler. Böylece zenginliğe ve varlığa doğ-

* *Berbu* (Berbûk): Gelinle birlikte olan ve ona nasıl davranacağını anlatan nedime.

ru ilk adımları attık. İlk olarak evin altını serdik. Ablam bana emanet olarak bir yorgan vermişti. Adını "teyra" koymuştum; çünkü kuş gibi hafifti. Emanetini de ablama geri verdim. Hesdajor'a mele olduğum yıl yokluğun, yoksulluğun, açlığın belini dört yerden kırdım; dört feqi besledim. Artık tanınan bir seydaydım.

Oğlum Cemşid'i üç yaşında, Xurşid'i ise bir yaşında kaybettik. Doğrusu onların ölümüne ağlamadım. Annelerini de üzülmemesi için ikna etmeye çalıştım. Ama ana yüreğini susturmak mümkün müydü? "Daha genciz. İstersek çok çocuk yaparız. Ölüm dersen, herkesin son durağı," düşüncesindeydim.

Kürtlerde gelenektir. Eğer varlıklı olursan, yakınlarına da bakacaksın. Değil mele, ne olursam olayım yakınlarıma karşı sorumluydum. Onun için ağabeyim Xelil'i de yanıma aldım. Ama ağabeyimi yanıma almam umduğum gibi olmadı. Aynı zamanda kardeş olan eşimle yengem anlaşamadılar. Xelil bizden ayrılmak td arda kızamıktan öldü. Sonraki yıl bir oğlunu daha kaybetti. Biz iki kardeş altı çocuğumuzu art arda kızamıktan toprağa verdik. Xelil'in bir oğlu Zubeyr ile iki kızı; Eyşan ve Enise; benim ise oğullarım Keyo ve Azad ile kızlarım Sinem, Gulperi, Rojin, Benisuada ve Haşti kaldı.

Mihemed Mehdi ile İkinci Görüşmem

Evlenmeden önce Amud'da kalıyordum. Evlendikten sonra da sık sık Amud'a gidiyordum. Amacım bir yandan öğrenimimi geliştirmek, bir yandan da Kürtçü fikirlerin mücadelesini vermekti. Daha önce Şeyh Mihemed Mehdi'yi anlatmıştım. Amud'a gidişimde hep Şeyh ile birlikte gezip dolaşıyorduk. Bir defasında Şeyh ile Amud harmanlarında oturup bir müddet dinlendik. Şeyh, her birimize bir portakal verdi, birini de kendi aldı. Ben portakalın ne olduğunu nereden bileyim? İnanın nasıl yendiğini dahi bilmiyordum. Daha küçükken, yolun kıyısında portakal kabuklarını bulmuştum. Hepsini toplayıp anneme götürmüştüm. Annem, "Bu kabukları elbiselerinin arasına koyalım da güzel koksun," demişti. Bugüne kadar da, bir portakalı elime almış değildim. Nasıl "kıracağımı" bilmiyordum. Şeyh'e baktım. Onun soyduğu gibi soy-

dum, yediği gibi de yedim. Yaban olduğumdan, ya da bilmemekten utandığım için değildi; ama ne olur ne olmaz yanlış yaparım, diye Şeyh'i izledim.

Şeyh, beni gerici düşüncelerden kurtaran, uykudan uyandırandı. O, kafamdaki bütün korku ve şüpheleri kovdu. Dinin tabularını kafamdan atmama sebep olan da, Şeyh'tir. Birçok kişiye söyleyemediği şeyleri bana söylerdi. Özetle Şeyh, beni her konuda ve her alanda aydınlattı. Bu düşüncelerimi ve hayat biçimimi Şeyh Mihemed Mehdi'ye borçluyum.

Şeyh Mihemed Mehdi, tabuları yıkmış biriydi. Bazen yanımda Seyda'ya kızar ve onunla tartışırdı. Bir gün Seyda'ya, "Hz. Ayşe, 'Bir gün Muhammed'in belini bağlarken, menileri elimle geldi,' demiştir. Muhammed'in etten ve kemikten olmadığı doğru olabilir mi? Yoksa Ayşe yalan mı söylüyor? Oysa Muhammed, Kuran'da der ki; 'Ben de sizin gibi Beni Adem'im," dedi. Seyda bu sözlere çok kızıyor, "Sen Şeyh Eli'ye –Şeyh Sait'in ve Mehdi'nin babası– kurban olasın! Yazık ki o babanın oğlusun!.." derdi. Mehdi ise Seyda'nın cahilliğini kastederek, "Sana çok acıyorum," diyordu.

Ben Amud'da Mehdi'nin amcası Şeyh Ebdirehim'le kalıyordum. O, Mehdi gibi ateist değildi, ama her yanından yiğitlik akıyordu. Ona Nakşibendi şeyhlerinin kasidelerini yazmıştım. Onlara ne oldu, bilmiyorum.

Ebdılqedir Têlo

Ebdılqedir Têlo, veya namı diğer Evdê Xerat, daha ben onu tanımadan önce Kürt'lükle tanışmıştı. Ben Hasdajor'dan Amud'a Kürtçülük fikirlerimi ilerletmek için gidiyordum. Her gidişimde de mutlaka Şeyh Beşir'e konuk oluyordum. Şeyh Beşir'in odasında her zaman şiddetli tartışmalara girerdik. Bir keresinde bana, "Tam sana göre bir arkadaş buldum. Bu arkadaşı çok seveceksin," dedi.

Cuma günüydü. Beşir, "Aha, işte geliyor," diye işaret etti. İlk bakışta gözüm pek tutmamıştı. Karga gibi burnu vardı. Belinde tabancası, başında sarıya çalan bir külah vardı. Aynı renkte mendili de küçük cebindeydi. Dizine kadar gelen çizmeler vardı, ayağında. Kendini çok beğenmiş bir görüntüsü vardı. Bıyıklarını, akrep

kuyruğu gibi karga burnuna doğru burmuştu. Bu gibi insanlar bilinçsiz ve kendini bilmez insanlardır diye düşünüyordum. Gelip Şeyh'in elini sıktı ama öpmedi. Bu hoşuma gitti. Şeyh beni tanıttı, "Bu Seyda Cegerxwîn'dir," dedi. Elimi sıkıp oturdu. Şeyh'le tartıştığımı farkedince memnun oldu ve bana, "Haydi biraz gezelim," dedi. Birlikte, onun dükkânına gittik. Kapının önüne oturmam için bir kürsü koydu. Koynumdan bir kağıt çıkararak, sana şiir okuyayım mı? dedim. Evdê Ağa güldü, "Oku bakalım ne yazmışsın?" dedi. Şiirimi okumaya başladım:

"Destê şêx maçi mekin
Ev şêx ne qutbê razi ye
Tac û şewket tev xebata
Destê sar û taziye."

"Şeyhin elini öpmeyin
Mukaddes değil elleri
Bilin ki tac da kudret de
Emeğidir çıplak elin"

Evdê şiirimi duyunca, geldi yanaklarımdan öptü. "Kalk eve gidip kahvaltı yapalım," dedi. Evine gidince eşini çağırdı, "Bak Zeko! İki kardeşim var, ama onlar evimin varisi değiller. Bir gün ölürsem, tek kardeşim budur," deyip beni işaret etti. Eşine devamla, "Evimi miras edinebilir. Çocuklarım ona teslim. Ben evdeyim veya değilim, bu kardeşim gelip yesin, yatsın," dedi eşine. Teşekkürlerimi ileterek, "Ben de zaten senin gibi bir arkadaş arıyordum," dedim.

Evdê ile arkadaşlığımız yıllarca aynı gönül hoşluğuyla devam etti. Her zaman birlikte geziyorduk. Bir yere gittiğimiz zaman silahını yanına alır önümden giderdi. "Eğer biri ölecekse ben öleyim," derdi, "Sen bu perişan ve mazlum halka lazımsın. Benim gibiler çok vardır. Ama senin gibiler bir daha gelmez."

Evdê, çok temiz kalpliydi. Bensiz olamıyordu. Bir defasında Amud'a geldiğimde, birlikte mezarlığa giderek yüksekçe bir yere oturduk. Ramazan ayıydı, ikimiz de oruç değiliz, ama birbirimize söyleyemiyoruz. Mecburen Evdê'ye açmak zorunda kaldım:

— Biz kardeşiz değil mi Evdê Ağa?

— Ne demek?!

— Kardeşler arasında gizli olmaz.

— Tabii! O ne demek? Adam öldürmek bile aramızda gizli olmamalı.

Bunun üzerine, "Ben oruçlu değilim," dedim ve koynumdan pestil çıkarıp yemeye başladım. "Eğer istiyorsan, sen de ye," diyerek pestili ona da uzattım. Evdê şaşırmış bir vaziyette, "Vay gavur vay!" dedi, "Kalleş... Yalancı. Seni Allah'tan korkmaz, Peygamber'den utanmaz. Sen nasıl orucunu yersin?"

Evdê'nin tepkisine çok kızdım. Tabii şaşırdım da. Kendi kendime, aylardır bu adamla geziyorum, bu kadarcık sırrımı bile gönül rahatlığıyla söyleyemiyorum, diye düşündüm. Neden sonra, Evdê güldü, "Ulan evi yıkılasıca!" dedi, "Kaç gündür bana yemek yedirmiyorsun. Açlıktan öldürdün beni." O da koynundan ekmeğini çıkarıp önüme koydu, birlikte yemeye başladık.

Bu, benim için yeni bir olaydı. Benimle aynı şeyleri düşünen birinin olması beni çok rahatlatmıştı. Şimdiye kadar dini eleştirecek, karşı çıkacak bir ortam bulamamıştım. Şimdiden sonra yalnız değildim, benim gibi düşünen bir arkadaşım vardı. Onunla her şeyi konuşabilir, düşüncelerimi açabilir, özgürce tartışabilirdim. Ona bu konuda çok şey borçluyum.

Ama nedense Evdê ile aramız sonradan bozuldu. Kardeşliğin yerini şüphe, yoldaşlığın yerini düşmanlık aldı. İkimizin de hatası olabilir. İkimiz de kendi açımızdan haklı olabiliriz. Ama şunu kabul etmek gerekiyor ki, o uzun arkadaşlık dönemimizde birçok konuda birbirimizden çok şey öğrendik. Ancak bencillik, birçok dostluğu bozduğu gibi, bizim de dostluğumuza halel getirdi. Daha da ötesi, kendi olanaklarımla okuttuğum, beslediğim, yurtseverliği öğretip elinden tuttuğum insanlar bile bazen beni beğenmiyor, bana büyüklük taslayarak önüm sıra koşuyorlardı. Belki bu durumun ortaya çıkmasında yalnızca o arkadaşlar suçlu değildir; benim de suçum vardır. Ama şu açılardan gönlüm rahattır:

I- Ben, hiçbir zaman büyüklük taslamadım.

II- Ben, hiç kimseyi politik çıkarlarıma alet etmedim.

III- Ben, zamanı, yerimi demeden inandıklarımı her zaman açıkladım.

IV- Ama buna rağmen, aramızın bozulduğu bazı arkadaşlarımın da kendine göre bildiklerinin olduğu inancındayım.

V- Muhakkak ki onlar da belli bir müddet sonra kendilerini geliştirdiler ve belki ben onlara engel oluyordum.

VI- Ayrıca ben, parti önderliği yapamıyordum, bunu hiçbir zaman istemedim. Parti liderliği benim yapıma göre değildi. Bunun için de her zaman bir başkasını önerdim. Bunu, "kişisel çıkarını düşünüyor, kariyer düşkünü" demesinler diye de yaptım.

Bu saydıklarım dışında bilmediğim, farkında olamadığım diğer başka sebepler de olabilir. Çok sonradan, eski arkadaşlarımdan bazılarının "Söyleyin bakalım, Cegerxwîn bizden fazla ne yaptı, bizden fazla nesi var? Biz çalışıyoruz, ama ona mal oluyor," dediklerini duydum. Bazıları da, "Cegerxwîn şairdir. Politika başkalarının işi. Bize sadece şiir yazsın," diyorlardı. Bir kısım arkadaşım da, "Şairliği sana verdik ama, politikayı vermeyiz," diyordu.

Şunu iyi bilmeliyiz ki, bu tür yaklaşımlar aynı zamanda bilinç ile bilinçsizliğin çatışmasıdır. Bu da düşmanın oyunlarına zemin hazırlar. Biz de bu rüzgarlara kapılırsak, düşmanın oyunlarını altedemez, onları kurnazlıklarını aşamayız. "Yurtseverlik, milliyetçilik, insanlık" kelimelerini, bizi yanlışa sürüklemek için birçok kesim kullanabilir. Bu kadar saflık, bu kadar gönül temizliği de, politik yanlışlıktır. Şu da bir gerçek ki, Kürtler gibi geri kalmış, ilkel bir millete önderlik etmek için de olağanüstü bilgili ve uyanık olmak gerekir. Çünkü karşı durduğunuz düşman daha usta ve daha örgütlüdür.

Ya da en azından Kürtlerin konumu onlara göre geridedir. Düşmanlarımız, bizi nasıl birbirimize düşüreceklerini çok iyi bilmektedirler.

Êlo Ailesi ile İlişkilerim

Êlosebax, Amud'un zengin Hıristiyanlarındandı. Bilgili ve uyanık çocukları vardı. Ama kendisi hâlâ eski kafa bir Hıristiyan yobazı ve cahildi. Sonradan İslam dinine inanmadığım, namaz ve orucu takmadığım, meelik cübbesini attığım, deli dolu gezdiğim

ve "gavur" olduğum yayılınca, Êlo beni Hıristiyan yapıp, İsa'ya bir inanan daha kazandırmak istedi. Kendisiyle görüştüğümüzde yemeğimizi yedikten sonra, İncil'i çıkarıp okumaya başlıyor, İncil'in üstünlüğünü anlatarak İsa yolunun hak yol olduğuna dair beni ikna etmeye çalışıyordu. Bu arada da İslam dinini eleştiriyor, yanlış olduğuna dair açıklamalar yapıyordu.

Bir gün, "Êlo Kirve," dedim, "sanma ki İslam gibi temiz, faziletli ve geniş bir dini bırakıp, daha eski ve dar olan Hıristiyan dinine geçeceğim. Bak, Müslümanlar dört kadın alabilirler. Hatta zengin isek para bastırıp istediğimiz kadar kadın alabiliriz. İslam dininin cennetinde her şey var; kadın, rakı... Müslüman inanışına göre cennetten çıkıp yine insan olunuyor. Ama siz Hıristiyanlarda ikinci kadın yasak. Karın kör topal da olsa, ikincisi dininizce yasak. Sizin cennette insanlar kuş oluyor ve Allah size hiçbir şey vermiyor. Peki niye İslamı bırakıp Hıristiyan olayım? Ben dinimden memnunum sevgili Kirvem. Êlo Kirve, işin aslı ben hiçbir dinin bugünkü hayat biçimine cevap verdiğine inanmıyorum. Her din eskir ve geçerliliğini kaybeder, yitip gider. Ben Kürt yurtseverliği ve hümanistliğin dışında bir şeye inanmıyorum. Nasıl ki aşiretçilik ve feodalite Kürtleri ve tüm insanları geri bıraktıysa; din ve mezhepler de geri bıraktı, bu ayırımcılık da insanın geri kalmasına neden oldu. İşte bu ikisine karşı mücadele edersek Kürtlerin arasındaki bu ikiliği yenebilir, belki bir parça ileriye götürebiliriz. Böyle bana ikide bir İncil'i açıp okuman çok yersiz. Hep böyle yaparsan bir daha evine gelmem."

Çocukları da bana hak verdiler. "Baba," dediler, "Cegerxwîn, Hıristiyanı ve Müslümanı yan yana getirmek istiyor. Aramızdaki bu derin uçurumu ortadan kaldırıp doldurmak istiyor. Kürtleri hırsızlardan, üçkağıtçılardan kurtarmak istiyor. İnsanlar arasındaki feodal düşmanlıkları ve ikiliği kaldırmak istiyor. Kan dökülmesine son vermek, kardeşçe bu dünyada yaşamak uğraşı veriyor. İşte o zaman zengin ve onurlu bir millet olabiliriz."

Sofi Xelil'in Dükkânında

Bir gün benle Salihê Şeyh Hacı Selef, Sofi Xelil, veya şimdiki adıyla Şeyh Xelil'in dükkânında oturuyorduk. Aklımda kaldığı kadarıyla,

dükkânda perdenin arkasında yemek yiyorduk. O dönemde dükkânda, dışarda yemek yemek 'günah' sayılıyordu. Bilmeyen sorabilir, "Dükkânda, pazarda, şehirde yemek neden günah olsun?" Bir defasında Hacı Yusufê Kero, beni birkaç arkadaşımla birlikte lokantada yemek yerken gördü. Çok fena kızdı, bize etmediği küfür ve söz kalmadı. "Neden?" diyordu, "Amud viran mı ki gidersiniz bir Hıristiyan kadının lokantasında yemek yersiniz? Günah günah!"

Her neyse... Ben ve Salih perdenin arkasında yemek yiyorduk. Dükkânın önüne yabancı olduğu belli, "yarım mele", sarı sakal, perişan biri geldi. "Nerede o bok sakallı herif? Gelsin de sopalıyayım," deyip beni meydana davet etmesin mi? Salih yerinden irkilip kalktı, belli ki birkaç tokat atacaktı. Bırakmadım, "Yahu bırak şimdi. Biz o serseri, geri zekalının dengi miyiz? Şimdi gören 'Cegerxwîn delilerle kavga ediyor' der. Ayıp değil mi?" dedim. Bunun üzerine Salih, Sofi Xelil'i çağırdı, "Gönder onu bir tarafa da biz burdan sıvışalım," dedi. Şeyh Xelil, yumuşak ve ikna edici bir dille, "Yahu kardeşim git işine, işinden olma," dedi, "Sen Cegerxwîn gibi aptalın, cahilin dengi misin aslanım? Kim demiş burda diye? Bana onu bul, çağırayım polisi, içeri tıksın." Herif ne zaman gitti bilmiyorum, dışarı çıktığımızda kimsecikler yoktu.

Mele Hesen Hışyar

Mele Hesen'le ilk defa Amud'da, Zêf'in kahvesinde karşılaştım. Cemil Paşa'nın oğlu Mihemed Bey ile birlikteydim. Mihemed Bey karşı masada oturan birini işaret ederek, "Bu adamı tanıyor musun?" dedi. Karşıda gösterdiği kişi kara papaklı, burma bıyıklı, silahlı, teçhizatlıydı ve tek başına bir masada oturuyordu. Tüfeğini yere indirmişti. Mihemed Bey'in koruması olduğunu sonradan anladım. Mihemed Bey, "Bu, Mele Hesen Serdi'dir. Türkiye'den kaçtı, şimdi yanımda duruyor," dedi. Mele olduğunu söyleyince çağırdım. "Gel" dedim, "gel şöyle yanımızda otur. Niye öyle uzaklarda duruyorsun?" Mele Hasan gelmedi. Mihemed Bey, "Benim oturduğum masada oturmaz," dedi. Söylediği aslında hoşuma gitmedi ama, hatırladımki ağaların ve beylerin korumaları, onların oturduğu masaya ve sofraya oturamazdı. Bu korumaların töresiydi. Uzak-

ta otururlar, böylece hem gelecek tehlikeyi görebilir, hem de toplum içinde ağasına nezaket gösteriyor sayılırlardı.

O zaman ben Mele Hesen'le konuşma fırsatı bulamadım. Türkiye'den çıktığını, Mihemed Bey'in koruması olduğunu, onun köyünde kaldığını ve onun adamı olduğunu böylece anladım. Sonradan birbirimizi yakından tanıma fırsatı bulduk. Biz Amud'da Civankurd Cemiyeti'ni kurduğumuzda Sencaq'taydı. Ama çalışmaları ve meşguliyeti hakkında fazla bir şey bilmiyordum, sadece bir dükkânının olduğunu duymuştum. Bizden Sencaq'ta "Civankurd" şubesi açmamızı istedi. Biz Amud "Civankurd"unu ayakta tutamıyorduk, onun için Senceq'te açmaya gerek görmedik.

Hangi tarihti bilmiyorum, Mele bu kez Amud'a gelip bir dükkân açtı. Sık sık dükkânına gider incir yerdik. Bir gün dükkânda gençler bir şiir söylememi istediler. Dükkânın içinde "Em guhderz in" şiirini söylemeye başladım. Yaz günüydü. Kısa kol giyinmiş, göğsümü açmıştım, yanlış değilsem üstümde şort türü bir pantolon vardı. Şapkamı çıkarıp yüksekçe bir sesle söylemeye başladım. Çevreden duyanların hepsi toplandı, dükkânın kapısına üşüştüler. Xerab Babaniler'den, iri yapılı, uzun boylu, dağ köylerinden geldiği anlaşılan biri, kalabalığı yarıp dükkâna girdi. Beni görünce iç çekip hayıflandı, "Vah vah!" dedi, "Çocukları deliren analara babalara ne yazık! Biraz okuyunca delirmiş zavallı."

Cevap vermedim ve şiirimi söylemeye devam ettim. Durumun farkında olanlar güldü. Benim şiirimden de, benden de bir şey anlayamadığı belli oluyordu. Kürt insanının uyanmasını istediğimi bilemezdi. Zulümün ve zorun korkunç ağırlığından onları da kurtarmak istediğimi bilemezdi. Onu ve onun gibi milyonları kandan, savaştan, ilkellikten, soygundan ve yangından kendi deliliğimle kurtarmak istediğimi anlayamazdı. Kendi inancım ve yeteneğimle, sesimle, şiirimle onları özgürlüğe ve çağa taşımak istediğimi bilemezdi.

Daha sonraları Amud gezilerimden birinde Mele Hesen bana bir şiirini gösterdi:

"Cizîr xêza kaba ye
Rêza navê ez û to
Deq bi destê neyar e
Zozo diçin ez û to."

"Cizre sınırların ortasındadır
Orta hatta ben ve sen varız
Tüm oyunlar düşmana aittir
Zozolar gider, kalan yine biziz"

Şiirin Xêza Kaban'dan esinlendiği anlaşılıyordu. Güzel yazmıştı. Mele Hesen daha sonraları, Rewşen Bedirxan, Doktor Beytar Nuri ve arkadaşlarıyla "Rêol" aydın gurubunda yer aldı. Bunlar politikayla da uğraşıyor, Türk şovenizmine karşı mücadele ediyorlardı. Mele Hesen sonradan anlattı, "Bu oluşumda Yunanlılardan para alıyorduk. Yunan "Eoka" örgütü yardım ediyor, konsolosluktan para alıyorduk. Bunun üzerine ayrıldım," dedi. Mele Hesen anlatmadan önce de biz onların emperyalistlerle ve batıyla işbirliği yaptığını, diğer tanınmış Kürt politikacılarına karşı olduklarını biliyorduk. Mele Hesen'le son görüştüğümde, "Şeyh Said ayaklanmasında bir çetenin başıydım. Xoybûn'a katıldım ve çok hizmet ettim. Bugünlerde 1925'i yazıyorum. Bütün detayları, ayrıntıları yazacağım," diyordu.

Cemil Paşa Ailesiyle İlişkilerim

Daha önce Türkiye'den kaçmış Kürtlerin Xoybûn içinde örgütlendiğini yazmıştım. Bir süre sonra Eli Riza ve arkadaşları Türkiye'ye döndüler. Tam bilmiyorum, belki de teslim oldular. Bu arada bazıları da Türkiye'den yeni geldiler ve Xoybûn'a katıldılar.

Yeni gelenler arasında Cemil Paşa ailesinin fertleri de vardı. Cemil Paşazadelerden gelenler şunlardı: Qedri Bey, Ekrem Bey, Miqdad Bey. Ayrıca Doktor Ahmet Nafiz Bey, Şewket Bey, Osman Sebri Bey, Reşit Kurd ve Qedri Can da Xoybûn'u yeniden canlandırma girişimlerine başlamışlardı. Mele Hesen ve Evdirehman Ağa gibilerini de yanlarına almışlardı. Ancak bir kez daha araları bozuldu, birbirlerine laf sayıp söylenmeye başladılar.

Bir keresinde Qedri Bey bana, "Qedri Can Cemiyet'in 30 bin lirasını yedi. Yememişse bile bu 30 bin liranın kaybından o sorumludur," demişti. Ancak ben bu olayın doğruluğunu Kamuran Bey'den hiç sormadım. Kürt önderleri hakkında söylenen her şe-

yin tek kaynaktan yorumlanması yanlış olur. Mutlaka iyi araştırılması gerekir.

Bir gün Mele Ebdulhadi Hasdê köyüne gelerek, Qedri Bey'in beni görmek istediğini söyledi. Doğrusu ben de onu görmek istiyordum. Birlikte Heseka'ya gittik. Qedri Bey'in sohbetine doyum olmuyordu. Güler yüzlü, milliyetçi ve vatansever biriydi. Kendisini ziyaret etmeme çok sevindi. Ancak kendisiyle birlikte yaptığım kahvaltıda çok zor durumda kaldım. Ömrüm boyunca masada şehir usulü kahvaltı yapmamıştım. Durumu çaktırmamaya çalıştım.

Kaşık, çatal, bıçak, tabak ve peçeteyi masaya koydular. İlk defa, şehir usulü donanmış bir masaya oturuyordum. Ama masada yemek nasıl yenirdi, bilmiyordum. Bekledim. Önce onlar başlamalıydı. İyice seyrettim; çatal kaşığı tutuşlarına, yemek alışlarına, ağızlarına götürüşlerine... Bilirsiniz Kürtlerin adetidir, nezaket gereği önce misafir yemeğe başlar. Ama ben cesaret edip başlayamadım. Onları yemeğe güç bela başlattım. Sofrada dolma vardı. Qedri Bey birini alıp tabağına koydu, bıçakla böldü, ağzına götürdü. Peçeteyi de dizine koymuştu. Onun yaptıklarını yapamayacak kadar "yaban" değildim tabii. Onun gibi yiyebilir, durumu kurtarabilirdim. Bu durumun suçlusu ben değildim elbette.

Qedri Bey'in dostluk aşkı daima yüreğimin bir köşesindedir. Bildiğim kadarıyla Qedri, Bedri ve Memduh kardeştiler; Fuad Beyin oğullarıydılar. Fuad Bey, Cemil Paşa'nın oğludur. Ekrem ve Miqdad beyler Qasım Bey'in oğludur. Qasım Bey de Cemil Paşa'nın oğludur. Cemil Paşa'nın üçüncü oğlu ise Mustefa Bey'dir. Mihemed Bey, Esat Bey, Ehmed Bey onun oğullarıdır. Başkaları da var mı, bilmiyorum. Cemil Paşazadelerden tanıdıklarım bunlardır. Bunlardan Qedri ve Ekrem beyler politik ve aydın simalar olarak tanınanlardır.

Bu aile Cizre'ye gelir gelmez Kika civarında çok güzel köyler inşa ettiler. Qedri Bey, Xoybûn içinde etkili oldu ve onun etkisiyle örgüt iki ayrı kanada ayrıldı. Civata Xeyri (Hayır Cemiyeti) kısa sürede dağıldı. Qedri Bey'in talep ve görüşleri gayet doğru ve netti. Ama taraftarı azdı. Şahsen ben de ondan yana tavır almıyordum. Bana göre Haco Ağa'nın yıldızı parlamıştı, güçlü ve kudretli birisiydi. Kürtler pekala onun etrafında toplanabilir-

dik. Bu görüşlerimiz nedeniyle Qedri Bey bize kızıyordu: "Okumamış cahil insanlarsınız. Körsünüz. Düşmanınızın, ulusunuzun düşmanlarının kuyruğuna takılmışsınız. Doğruyu ve gerçeği bilmiyorsunuz," diyordu.

O dönemki düşüncelerime göre herkes yurtseverliği kendine çekiyordu. Bunları aydın ve iyi niyetli girişimler olarak görmüyordum. Önderlik edenlerin biri ötekini kabullenemiyor, saygı duymuyordu. Yörede etkin olanlar Bedirxanlar ile Haco'nun etrafında toplananlardı. Bu nedenle ben de, herkesin onların etrafında toplanmasını istiyor; ancak bu yolla bir yerlere varabileceğimize, Kürt ulusuna bir şeyler yapabileceğimize inanıyordum. Qedri Bey'le arkadaşlarının dönemin realitesini kavrayamadıkları kanısındaydım.

Cizre Hıristiyanlarının tümü Haco'dan yanaydı; Fransızlar Haco'ya yardım ediyordu; Suriye Kürtleri Haco'yu çok severdi; Kuzey Kürdistan'da en büyük aşirete sahipti, bir çağrıyla on binleri toplayabiliyordu.

O sıralar Arap şeyhlerinden Dehamê Hadi büyük bir Kürt düşmanıydı ve biz Cizre'ye gelmeden önce Kürt adını Cizre'den silmek için uygun bir zaman kolluyordu. Fransızların işgalinde olan Suriye Arapları, Fransızları kovmak için çalışıyor, gün geçtikçe de güçleniyorlardı. Ancak Fransızlara karşı verilen mücadelede Kürtleri kendilerine ortak etmek istemiyorlardı. Bizler ise parçalanmış ve işgal altında olan ülkemizin kurtulacağı, özgür olacağımız zamanı bekliyorduk. Bütün bunlardan dolayı hep dedim ve halen de diyorum: "Birbirinizle uğraşmayın. Büyüklük taslamaktan vazgeçin. Birbirinize saygı duyun. Düşmana karşı bir olun ve yüzüne patlayın. Zora karşı da zorla karşılık verin."

O zamanlar aramızda öyle katmerli bir görüş farkı ve düşmanlık yoktu. Çoğu kez Qedri Bey'le Haco Ağa'yı bir araya getirebiliyor ve iyi ilişkiler geliştirmelerini sağlayabiliyorduk. Ancak bunlar yine de bazen düşmanlığa varan tavırlara giriyorlardı. Bu kavgalardan bazılarını size yazacağım:

Cemil Paşa, ne Hamidiye Alayları'nın paşasıydı ne de Kürdistan miriydi. Vali olduğundan "paşa" ünvanı almıştır. Valilik döneminde devletin gücüyle çok güzel köyler edinmişler ve variyet-

lerini geliştirmişlerdi. Mihemed Bey, "Biz Keleh ağasıyız ve aslımız seyittir," diye anlatıyordu, ailesini. Bu konuda diğerlerinden herhangi bir şey duymadım. Nereden Diyarbakır'a geldiklerini de bilmem.

Firar günlerinde Ekrem Bey'in Ebdılkerimê Eliyê Remo'nun yanında saklandığı, ancak Ebdılkerimê Eliyê Remo'nun onu ele verdiği söylenir. Ama Mışarabotalar'ın ağası Resulê Mihema, Ekrem Beyi kendisinin ele verdiğini söyler. Ekrem Bey'i yakalatan Resulê Mihema, daha sonra bu olayı Ebdılkerimê Eliyê Remo'nun üstüne yıkar. Bir keresinde Ebdılkerim'in evinde, Ekrem Bey'in önüne kahvaltı getirmişler. Ebdılkerim, "Buyur Beyim," demiş, "buyur kahvaltıya." Ekrem Bey ise kızarak, "Yemeğini bilmem ne yaparım!.. Kalleş adamın yemeği yenmez," demiş.

Kalleşlik ve ele verme Kürtlerin arasında kesinlikle töreye aykırı idi. Belli ki Ekrem Bey'i direk ele vermese de, Ebdılkerim iyi bir insan değildi. Resul'un yaptığı da öyle yabana atılacak bir durum değildi. Resul bazen, "Kürdistan kurulursa beni idam etmeleri gerek. Ben halkıma çok büyük kötülükler yaptım. Ben olmasam Cemilê Çeto Siirt'i ve bilumum çevresini Şeyh Said Efendi'ye verecekti," derdi. Bu olayı ne o zaman ne de sonrasında Ekrem Bey'e sormuşumdur.

Osman Sebri Bey

Osman, Sebri Beyin veya Sebri Ağa'nın oğludur. Amcası Şükri Bey İstiklal Mahkemelerinde idam edilince, Osman'ın idamı için de ferman yayınlanmış; o da çekip güneye gelmişti. Onunla ilk olarak Qedri Beyin evinde karşılaştım. Ama bu ilk görüşmemizde kendisiyle tanışamadık. Osman Sebri ile daha sonra Berazan Miri Mustafa Şahin'in evinde tanıştım. Oğlu Welato ve kızı Horê ile izbe bir evde kalıyordu. Hallerine çok üzüldüm. Daha sonraları Osman Sebri ile sıkı dost olduk. Welato küçücük bir çocuktu ve Mir'in çocuklarıyla eşeğe biniyordu. Yarışıyorlardı. Mustafa Bey, kazanana bir düdük veriyordu. Welato geride kalınca Mir Mustafa Bey bağırıyordu, "Dürt, Welato dürt" (Tê kûtê Welato, tê kûtê) Mustafa Bey'in sözlerine gülünce, "Neden gül-

dün Seyda?" diye sordu. "Dürt" (Tê kutê) Cizre şivesinde, "...mek" anlamındaydı. Onu açıkladım. Mir Mustafa da birkaç örnek verdi: "Peki neden 'anama eşek çarptı' anlamında 'ker li diya min qelibî' diyorsunuz. Bizim şivede bu ne anlama gelir, biliyor musun?" Bende Berazan'da şive farkından kaynaklanan terimleri anlattım.

Ağrı'da ayaklanma bastırılınca Suriye'ye kaçan Kürtler, dönüp yeniden direnmek için hazırlık yapıyordu. Yanlarında Celadet Bedirxan ve Haco Ağa olduğu halde Hevêrka üzerinden kuzeye geçtiler. Cemil Paşazadeler ve öteki Kürtler de Xurs üzerinden geçtiler. Şahin beyler ve Osman Sebri ise Berazan'dan geçiş yapacaktılar. Ama sadece Osman geçiş yapabildi. Osman adamlarıyla beraber, Berazan bölgesinde bulunan bir karakolu basarak silahlara el koydu. Ancak birkaç saldırıya rağmen başarılı olamadılar. Bunun üzerine Türkiye'nin girişimleriyle Suriye'deki Kürt ileri gelenleri sınırlardan uzak yerlere sürüldüler. Osman da sürgünden nasibini aldı; Madagaskar Adası'na sürüldü ve uzun süre orada kaldı. Bu olaydan sonra Bedirxanlar, Cemil Paşalar ve Osman Sebri'nin arasına soğukluk girdi. Osman'la Qedri Bey arasındaki sorun, sanırım Xoybûn'un Şam şubesiyle ilgiliydi. "Osman'ı başkan yaptık," diye anlattı Qedri Bey, "Ancak o şımardı." Osman ise, "Qedri Beyle Qedrican örgütte ikilik yarattılar" diyor, bazı gençlerin kendisine karşı kışkırtıldığından söz ediyordu. Yani anlayacağınız, her biri taşı ötekine yuvarlıyordu. Benim bildiğim Osman dostluğuna, arkadaşlığına çok bağlıydı. Ama bir kızmaya görsün, alim Allah her şeyi yapardı. Öyle ki, kendi arkadaşlarıyla ilgili bilgileri içeren bir dosyayı Dırbêsiyê'de İçişleri Bakanı Ekrem Horani'ye verdiğini söylemiş ve bu dosyayı bana da göstermişti. Dosyayı elinden alıp yaktım. "Çok ayıp ediyorsun," dedim, "Eğer dosyayı verdiğin duyulursa, dile düşersin," diye de ekledim. Osman'la sonradan yoldaş olduk. Divanlarımın basılmasında çok yardımları oldu. Cizre Barış Hareketi'nde her zaman yanımda oldu. Ama Cizre komünistleri Osman'la çok uğraştılar. Sürekli olarak Osman Sebri'nin teşhiri için çabaladılar.

Osman Sebri ile aynı düşüncede değildim ama aynı durum benim de başıma geldi, Komünistler, bu kez beni karşılarına aldılar.

Ama en büyük derdim, iki taraftan da bana saldırılmasıydı. Bir yandan Osman'la arkadaşları, diğer yandan komünistler beni dışlamak istiyordu. Sitem etmek dışında bir şey yapmadım onlara karşı. "Bu yaptıklarınız yalnızca size zarar verir," diyordum iki tarafa da. Onlara, yaptıklarının sadece Kürt düşmanlarına, insanlık düşmanlarına hizmet ettiğini anlatıyordum.

İki taraf da, yaptıklarıyla uçurumdan aşağıya doğru paramparça oluncaya kadar yuvarlanan kayaya benzediklerinin farkında değillerdi. Şimdilerde bazıları farkına varmış gibi görünüyor. "Yanlış yaptık, bilmiyorduk," diyorlar. Ama cesaret edip, "Dediklerin doğruydu," diyemiyorlar. Sadece, "Sana karşı suçluyuz," diyebiliyorlar.

Elbet, ben de hatasız ve yanlışsız değildim. Ama şunu diyebilirim ki, düşmana hizmet eden hareket ve davranışlardan sürekli kaçındım, düşmanın benden yararlanmasına hiçbir zaman fırsat vermedim. Kimsenin aleyhine yazmadım, kimseye düşmanca davranmadım. Divanlarımda hep Kürt düşmanlarına, insanlık düşmanlarına, iç ve dış düşmana karşı yazdım. Hiçbir kişinin ismini vererek, onu kötülemedim.

Kanaatim odur ki, şimdiden sonra yapılacaklar, yapılanlardan daha önemlidir. Tüm yurtseverlerin, humanistlerin birbirine karşı düşmanlığı bitmeli. Tüm yurtseverlere çağrımdır: El ele verip yola koyulun. Aranızdaki ayrılıkları lütfen artık kaldırın.

Reşid Kurd ve Qedrican

Bu iki genç yüksek okuldan kaçıp gelmişlerdi. Qedrican Bey'i Hesk köyünden tanırım. Arkadaşlar bana Qedrican'a yanımda bir süre dinsel eğitim vermemi, sonra da koçerlerin arasında propaganda çalışmalarına katılmasını istediler. Qedrican bir müddet yanımda kaldı. Ama iş yapmayı sevmiyordu. Tek düşündüğü aylak aylak dolaşmaktı. Yanımda bir süre eğitim gördükten sonra ayrıldı.

Daha sonra Xoybûn'un Ermeniler aracılığıyla sağladığı parayla maaşa bağlandı ve örgütsel çalışmalar yapmaya başladı. Reşid, Mele Hesen ve Ebdirehman Ağa, Simonyan'a bağlı olarak çalışı-

yorlardı. Ama ben onların yapılarında olmadığım için çalışmaları hakkında herhangi bir bilgim yok.

Bir gün Diyarbakır'dan Reşid'e bir mektup gelmişti, bana gösterdi, "Bu belge Umum Müfettişlik'ten çalınmış," dedi. Mektup, gerçekten önemli şeyler içeriyordu. "Bari bunları Ermenilere vermeyin," dedim, "Ya da çoğaltıp saklayın." Ancak Reşit, belgeyi Simonyan'a verdiğini söyledi. Umum Müfettişlik'ten çalınan belge daha sonra Arapça yayınlanan 'Huriyê' adlı gazetede yayınlandı.

Xoybûn dağılınca Reşid bizim de içinde olduğumuz, Suriye-KDP'ye katıldı. Birlikte Kürt burjuvazisine karşı savaştık. Hüsnüzeim'in iktidarı döneminde Türk Konsolosluğu'na giderek anlaşmaya çalışan Kürt ileri gelenlerini birlikte teşhir ederek, onları gözden düşürmek için çabaladık. Bunlar, Türklerle anlaşırlarken Kürtlükten de vazgeçiyorlardı.

Reşid'in kaleme aldığı bir bildiriyi Yusıf Hacı Ersan Halep'te bastırdı. Reşid, Welato, Osman ve Yusıf Hacı Ersan'ı bu bildiri nedeniyle tutuklayıp Mez cezaevine attılar. Yusıf serbest bırakıldı, diğer üçü uzun süre cezaevinde kaldı. "Begim çûbû ku?" (Beyim nerde?) şiiri bu konuyla ilgilidir. Bu şiirime Kürt ağa ve beyleri epeyce kızdılar. Ama ben bununla ulusal bir iş yaptığıma inanıyor, onların darılmalarına aldırmıyordum.

Reşid benimle beraber, belki benden önce komünistlere katıldı, ölünceye kadar da öyle kaldı. Onlarla olduğu zaman bile Kürt ulusalcılığını dışlamadı, hatta bu konuda onlara sitem bile ediyordu. Reşid aslında ruhen komünist değildi. Ama ulusunu ve ülkesini komünist düşüncenin kurtaracağına inanıyordu. Bu kitap bütün bunları anlatmak için yazılmamıştır, onun için bu konuda daha fazla yazmak istemiyorum. Ancak şu bir gerçek ki, tarihin gizli saklısı olmaz. Elbet bir gün doğrusu nasıl olsa anlaşılacaktır.

Sonradan Qedrican'ı Mustafa Şahin'in yanında, Kaniyaereban'da gördüm. Bir iki kez de Şam'da görüştük ve dostça oturup konuştuk. Qedrican, ağalara, beylere yönelik yazdıklarımı sertçe eleştiriyordu. "Neden yapıyorsun bunu?" diyerek, Kürt yurtseverliğini bırakıp komünistlere takılmanın doğru olmadığını söylüyordu. Ama sonradan Qedrican da komünist oldu ve bu yüzden birkaç defa hapishaneye de girdi. Birkaç kez Irak'a gitti. Ama Me-

le Mıstefa Barzani Qedrican'ı hiç sevmedi. Ama Iraklı genç komünistler onu çok sever ve överlerdi.

Qedrican birçok güzel şiir yazmıştı, ama ben tümünü göremedim. Yalnız onun "Barzani, Barzani" şiiri çok sevildi ve kasetlere alındı. Eğitim Bakanlığı'nda bayağı önemli bir görevi vardı. Bu konuda Reşid ve Osman'dan daha şanslıydı. Reşid de bir gramer yazmış ve şiirle uğraşıyordu. Ayrıca Osman da alfabe yazmış, şiir uğraşısı vardı. Ama Qedrican onlardan daha ilerde ve popülerdi. Qedrican'ın şiirleri henüz divan olarak yayınlanmış değil. Ancak Osman Sebri şiirlerini "Bahoz" adıyla bir araya getirip birkaç sayfa biçiminde yayınladı. Osman, Bahoz'dan arta kalanları ne yaptı bilmiyorum. Bazıları kaybolmuş olabilir. Bugün Kürt yazarlarından rica ediyorum. Lütfen, yayınlamasalar bile yazdıklarını kaybetmesinler. Gün gelir basılır; belki kendilerine faydaları olmaz ama Kürtler faydalanır, okur hiç değilse.

Doktor Nuredin Zaza

Doktor küçük yaşlarından itibaren Kürtçüydü. Bu nedenle çoğu kez ona yardım ettik, görüş ve inançlarını takdirle karşıladık. Ancak bazen çok gereksiz olarak arkadaşlarına küfür eder, onları kırar ve aşağılardı. Ona göre biz köylüydük, Doktor'un ise çok farklı bir yaşam tarzı vardı. Ona göre bizler, hatta bütün Kürtler, cahildi. Onun derdi, bizi bir günde değiştirip dönüştürmekti. Bizi hemencik İsviçreli yapacaktı: "Yemeği böyle yiyin, şöyle oturun, su öyle içilmez, çok uyuyun," vs...

Çok birikimli bir insandı ama dindardı. Kendisi bir mele oğluydu, dindarlığı bundandı. Ancak sonradan değişmiştir, sanırım.

Doktor olduktan sonra partiye girdi, politikaya atıldı. Tutunamayınca ticarete başladı. Kandırılıp parası elinden alınınca, ticaretten ayrıldı. Gerçek hayatta hiçbir tecrübesi yoktu, dolayısıyla birçok yerde kaybediyordu. Bir işi becerinceye kadar birkaç defa düşüp kalkması gerekiyordu. Tüm bunlara rağmen Doktor, temiz ve onurlu bir insandı. Onu severdim; onda asil bir insanın duruşu vardı. Tek zaafı kendini sıradan insanlardan farklı görmesiydi, onlara ayak uyduramıyor, onlarla yürüyemiyordu.

Nuredin Zaza; Ereb Şemo ve Memê Alan gibi çok değerli eserler yayınladı. Bunların önsözünde çok güzel şeyler yazmıştı. Değerli insanların kitaplarla ilgili görüşlerini önsöze yerleştirmişti. Dilerim Kürt Doktor'u da diğer ulusların doktorlarının seviyesine ulaşır, ulusuna yön verir, ulusal davada yer ve pay sahibi olur.

Bedirxan Paşa Ailesi

Bedirxan Paşa ailesi, Kürdistan hanedanlarındandır. Onlara Mirekên Ezizan da (Ezizlerin Miri) denir. Kürt tarihçisi Şerefxan, Bedirxanlar'ın, İslam tarihinde de geçen Halit Bin Velit'in soyundan geldiklerini söyler. Kürt şair ve yazar Ehmedê Xani de bunu doğrular. Bazı tarihçilere göre ise Halit Bin Velit'in soyundan gelenler kalmamıştır. O soydanım diyenlere beddua edilmiştir. Hicri IV. veya V. yüzyıldan sonra soy tükenmiştir. Bu tarihlerden sonra bu soy Cizre'de, bir daha anılmaz. Halit Bin Velit'ten sonra Mir İzedin Dasini Yezidi, Zengi hanedanının himayesinde hüküm sürmüştür. Ne yazık ki bunun dışında, Mirê Êzidi (Zengi) soyunun Cizre'de veya başka yerde hüküm sürdüğü hakkında herhangi bir bilgi yok.

Mir Şerefxan Bey'e göre, bu soyun bilinen en eski kökü Mir Suleyman'a dayanır. Biz bundan yola çıkarak Ehmedşah Merwani'nin oğlu Mir Suleyman Ebulherb'in; Silvan, Diyarbakır, Cizre ve Cizira Botan'da hüküm sürdüğünü görürüz. Mir Suleyman daha sonraları Heskif hükümdarı Becnewi tarafından öldürülür. Ehmedşah, yerine diğer oğlu Nesir'i gönderir. Bu konu hakkında daha geniş bilgiler için "Eski Kürdistan" adlı tarih kitabımın "Cizre" başlığına bakınız.

Şerefxan'a göre Becn ve Bext iki kardeş imiş. Biri Finike kalesinde, diğeri Cizre'de otururmuş. Kürtler bu iki kardeşin torunlarıdır. Eğer biz bunu doğru kabul edersek, Halit Bin Velit'ten uzaklaşırız.

Ancak şurası çok açık ki, Bedirxan ailesi uzun süre Kürdistan'ı yönetmiştir. Mir Bedirxan Paşa, Kürdistan'la ilgili önemli kararlar almış ve uzun yıllar hüküm sahibi olmuştur. Ama Mir Bedirxan, bir istilada Eruh Kalesi'nde sekiz ay direnmesine rağmen teslim ol-

mak zorunda kalmış ve egemenlerce Kürdistan'ın dışına sürülmüştür. Mir Bedirxan sürgünde iken Şam'da yaşamını yitirmiştir. Bedirxan'ın çocukları ve torunları da onun siyasetini izlemiş, bu uğurda çok şehit vermiş, aileden birçok insan idam edilmiştir. Ne yazık ki Bedirxanlar, amaçlarına hiçbir zaman ulaşamadılar.

1925 ayaklanmasında Xelil Remi Bedirxan, Malatya valisi idi. İsyanın bastırılmasından sonra kaçıp Suriye'ye geldi. Aynı şekilde Bedirxan'ın torunları Celadet Emin Ali ve Kamuran Emin Ali de kaçıp Suriye'ye geldiler. Bunlar, Kürdistan'ın özgürlüğü için önemli örgütler kurdular; ama ulusal kurtuluşunu gerçekleştiremediler. Kamuran Emin Ali halen Fransa'dadır ve boş durmamakta, Kürt halkı için çalışmalarını sürdürmektedir. Bedirxanlar her ne kadar mücadeleyi zafere ulaştıramadılar ama, hayatları boyunca Kürt insanı ve ülkesi için ellerinden ne geliyorsa yaptılar.

Celadet, Şam'da Ronahi ve Hawar gazetelerini çıkarıyordu. O sıralar Kamuran da Beyrut'ta "Sitêr" ve "Roja Nû" gazetelerini yayınlıyordu. Her iki kardeş birçok Kürtçe kitap yayınladı. İlk Kürtçe latin alfabesini yine Bedirxan kardeşler hazırladı. Arapça, Türkçe ve Kürtçe yazdıkları birçok kitap ve makalenin güzelliğini de inkâr edemeyiz. Bedirxanlar, Kürt kültürüne de çok büyük hizmetler ettiler. Ben şahsen, yazar ve şairliğimi onlara borçluyum. Ama farklı politik düşüncelerimizin olması ayrı bir konudur.

Mücadelenin her alanda yürütülmesi gerektiğine inanıyorum. Kimi malıyla, kimi canıyla, kimi kalemiyle, kimi diliyle, kimi hançeriyle, kimi tüfeğiyle... Her ne şekilde olursa olsun mücadeleye katkı sunan herkes yurtseverdir; düşüncesi ayrı olsa da durum değişmez.

Ben uzun yıllar Kürdistan'da, eşitliğin ve kardeşliğin mücadelesini yaptım. Bu uğurda bana elini uzatanın elini tutmak zorundayım. Ülkemi bölünmüşlükten ve katliamlardan kurtarmak istiyorum. Ama Kürtlerin yeniden bir diktatörün ve gericinin eline düşmesini istemem. Kürt insanı kurtuluştan sonra kendini özgürce yönetmeli.

Hasdajor'da

Hasdajor köyünde meleliğe başladım. Ama ne namaz kılar ne de oruç tutardım. Oruç tutuyor gibi yapar ama gizliden gizliden yerdim. Köylünün önünde abdestsiz namaz kılardım. Benim bu durumumu sadece üç köylü ve eşlerimiz biliyor.

Ramazan aylarından birinde ekmek-helva yerken çocuğun biri gördü. Kimseye söylememesi için çocuğa bağırdık, çağırdık; onu korkutarak başkalarına söylemesini engelledik.

Şukri Neden Geri Döndü?

Emin Ağa Suriye'den Türkiye'ye geri dönünce, devletin desteğiyle Suriye'deki Kürt köylerini basmaya başladı. Ağa, ele geçirdiği malları kuzeye götürüyordu. Türklerin amacı Ağa'yı suçlu duruma düşürüp onun bir daha Kürtlerin veya Fransızların yanına, Cizre'ye gitmesini engellemekti.

Emin Ağa, Türklere birçok iyilikler yaptı. Örneğin aranan Hoybun'cuları ihbar edip isimlerini Türklere veriyordu; Cizre'yi talan ediyor, Kürtlere zarar veriyordu; , devlet güçlerine milis olarak katılıp Reşkotan'da Şeyh Said'e karşı savaştı; hatta kardeşi Ebdulah'ı bile öldürttü.

Ancak Emin Ağanın bütün bu hizmetleri bir işe yaramadı. Bir gün evine askerler gelerek, "Haydi kalk, Qubin jandarma kumandanı seni görmek istiyor," dediler.

Jandarmalar Emin Ağa'yı önlerine katıp götürdüler. Irmağın yanına gelince, Emin Ağa sudan geçmek için ayakkabılarını çıkarmak istedi. Jandarmalar, "Ağa, zahmet etme," dediler, "suya ayakkabılarmla gir. Nasıl olsa kunduraların işe yaramayacak, biraz sonra Xerabbajar'da vurulacaksın."

Emin Ağa Türkler için yaptıklarına pişman olmuştu. Ama çok geçti. Ölüm gelip onu da yakalamıştı. Artık feleğin dediği olacaktı. Emin Ağa askerlerle ırmağı geçtikten sonra, harabelerin içinde üzerine bir şarjör boşaltılarak öldürüldü. Tutulan tutanakta ise, "Oğlu Şukri ile kişisel husumeti vardı. Oğlu Şukri tarafından vuruldu," yazılıyordu.

Düşmanın oyunları ve Kürt ağalarının cahilliği iyi bilinsin diye bunları yazdım. İyi bilinsin ki bir daha düşmanın oyununa gelmeyelim. Emin'in akıbetini gördünüz. Öldürülmesini de oğluna yıktılar. Millet olabilmek için akıllı ve kurnaz olmak lazım.

Hayır Cemiyeti (Cıvata Xeyri)

Hasdê köyünde kalıyorum. Ama günlerimin çoğu Amud'da geçiyor. Önceleri öğrenim için gidiyordum, şimdi ise milletime karşı sorumluluklarım ve toplumsal düşüncelerimizin yaygınlaşması için Amud'dayım. Düşüncelerimi yaymaya, insanları Kürt ideali etrafında toplamaya çalışıyorum. Bir grup oluşturmak amacıyla çalışmalara hız vermişim. Her zaman olduğu gibi Ebdılqedir Têlo'nun misafiriyim. Birlikte Omeri ve Beritan'a gidiyoruz. Gittiğimiz her yerde propaganda yapıyor, inançlı insanların sayısını artırmak istiyoruz. Kürt ve Kürdistan sorununun çözümü için düşüncelerimizi gayet açık ve net bir şekilde, tartışıyoruz. Bu arada birçok insan ikna olup saflarımıza katılıyor.

Tüm bu çalışmaların akabinde bir hayır cemiyeti kurmak için çalışmaları hızlandırdık. Hayır Cemiyeti (Cıvata Xeyri) kurulduktan sonra gönüllülerden ayda bir kuruşla bir mecidiye arasında bağış almaya karar verdik. Bu parayla, yoksullara, yetimlere, hastalara, yolda kalmışlara ve cezaevindeki insanlara yardım edecektik. Yardım sandığı Evdê'nin dükkânındaydı. Mali sorumlu Evdê'ydi. Cemiyet'in başkanı da bendim.

Birkaç ay sonra Ehmedi köyünden Şeyh Kemal, oğluyla birlikte Cizre'ye, Şeyh Beşir'in evine geldi. Buradan da hacca gidecekmiş. Şeyh Kemal, Şeyh Beşir'in amcazadesiydi ve o çevrede tanınan ve sayılan biriydi.

Bir süre Şeyh Kemal'in öğrencisi olmuştum, ama uzun sürmemişti. Öğrencisi olduğum günlerde güneş tutulmuştu. Yani ay, güneşle dünya arasına girmiş, güneşin bir kısmı gölgelenmişti. Bu nedenle Şeyh Kemal, cemaatin önünde "kisuf" namazı kılıyordu. Namaz uzun sürmüştü. Ben ve onun çocukları en arka sıradaydık. Namaz uzun sürdüğünden sıkıldık ve namazı bırakıp kaçtık, oku-

la gittik ve yaptığımıza doyasıya güldük. Sonra da Şeyh'in namazıyla dalga geçtik.

Şeyh Kemal şimdi hac yolunda. Oğlu Ahmet'le beraber hacı olacak. Ahmet eski arkadaşım olduğundan "hoş geldin"e gittim. Şeyh Beşir'in divanında oturup Kürt ve Kürdistan meselesini tartıştık. Bu konuşmalar Ahmet'i çok etkilemişti. Bizimle dükkâna gelip dört mecidiye bağış verdi. Yardım sandığını görünce gözleri doldu, ağladı. "Şükürler olsun ki ölmeden önce sizin gibi milleti ve toplumu için çalışanlar olduğunu gördüm. Belki şu dört mecidiye fazla bir şey değil, ama yine de katkım olsun," dedi.

O zamanın dört mecidiyesi elbet değerliydi. Çok sevindik. Ondan Cemiyet'e üye olmasını rica ettik. Canı gönülden kabul etti. Adının bizim adlarımızla aynı deftere yazılmasını bir şeref olarak kabul etti. O günden sonra da, her zaman üstüne düşeni yaptı ve olağanüstü fedakârlıklarla her işe koştu. Bir süre sonra Şeyh Kemal'in bu dünyadan göçtüğünü duyduk. Çok geçmeden Ahmet ya da diğer adıyla Şeyh Ahmet de genç yaşta hayata veda etti. Şeyh Kemal'in vefatından sonra, Şeyh Ahmet'e başsağlığı için bir şiir gönderdim. O da teşekkürünü Farsça ve Kürtçe yazdığı bir şiirle bildirdi. Ne yazık ki onları saklayamadım. Çalındı ya da kayboldular.

Bir müddet sonra bağış sandığımız açıldı. Ancak on bir mecidiyenin eksik çıktığını gördük. Evdê, Sami'den şüpheleniyordu. Tabii ki zavallı Evdê açığı cebinden ödemek zorunda kaldı.

Büyük Hayır Cemiyeti (Civata Xeyri ya Mezin)

Amud'da kurduğumuz küçük çaplı gayriresmi cemiyet düşüncesi giderek gelişti. Daha büyük bir cemiyet kurma düşüncemizi Haco Ağa'ya açtığımızda, aklına yattı. Resmi izinli olarak Cizre'de açacaktık. Bu işin gerçekleşeceğine çok sevinmiştik. Küçük çabamız daha büyük bir yapılanmaya dönüşüyordu. Arkadaşlara müjdeyi verdik. Ama Cemiyet bizim elimizden çıktı. Başkan Haco Ağa'nın oğlu Hesen oldu. Şewket Zulfi Bey de sayman oldu. Qedri Bey, Haco Ağa ve Arif Bey cemiyetin yönetimini üstlendi-

ler. Amud' daki cemiyet şube oldu. Burada biriktirdiğimiz paraları da Hesek'e gönderiyorduk.

Çok geçmeden anlaşmazlık çıktı. Yönetimin büyük ve etkili(!) adamları hem birbirlerine hem de cemiyete düşman oldular. Arif Abas, İlyas Ağa ve Mihemed Cemil Paşa ile Mirsiniler'den ve diğer aşiretlerden buğday ve para toplamıştık. Onları cemiyetten sorumlu köy ağalarına ve keyalara teslim etmiştik. Sonra Qedri Bey'le beraber Deqor, Mil ve Kikler'in köylerini dolaştık. Birkaç çuval buğday ile bir miktar para daha topladık. Ancak o paralar ve buğday yendi veya kayboldu. Bu olaylar Qedri Bey'le Haco Ağa'nın yüzünden yaşanıyordu. İkisi arasında anlaşmazlık olunca, herkes toplananları kendi adamlarına veriyordu. Paralar ve çuvallar kimin yanında kalıyorsa, onun oluyordu. Hiçbir şey Cemiyet'e gelmiyordu. Cemiyet bu nedenle bir süre sonra dağıldı.

Cemiyetin kapanmasından bir müddet sonra Celadet Bedirxan, cemiyeti yeniden kurmak için bizi Haco Ağa'nın evinde topladı. Bana, "Seyda, cemiyeti yeniden kurmak istiyorum," dedi, "Haco Ağa'yı ve Qedri Bey'i barıştırıp bir araya getirelim. Yapacağımız toplantıda öyle şeyler söylenmeli ki sorunları yeniden gündeme gelmesin ki yeniden başlayabilelim."

Toplantıda kalkıp söz aldım; eski yanlışlarımızı biraz eleştirdikten sonra, yeni girişimimizde birbirimize darılıp kavga etmemizin çok ayıp olacağını söyledim. Eskiyi kapatmak ve yeniden başlamak dileğimi söyleyince, Qedri Bey itiraz etti:

— Neden geçmişi karıştırmayalım? Yanlışların sorumlusu kim? O paraları kim yedi?

Söyledikleri doğruydu. Ama biz eski kavgaların yeniden alevleneceğini bildiğimizden, sorunların tartışılmasını istemiyorduk. Paralar, buğdaylar zaten kaybolmuştu. Hiç olmazsa yeni oluşturmaya çalıştığımız birlik bozulmasın istiyorduk. Ancak çoğunluk kararı alarak defterlerin incelenmesini ve paraların kimde olduğunu araştırmaya karar verdik. Araştırmamızda paraların bir kısmının Şewket Bey'de, bir kısmının Nafiz Bey'de, kalanının ise Arif Abbas'ta olduğu anlaşıldı. Bütün bu paralardan sadece beş liranın Osman Xelositi'ye yardım olarak verildiği anlaşıldı. Geri kalanı-

nı ise ağalar ve beyler yemişti. O arada korktuğumuz şey gündeme geldi; paraları kim geri verecekti?

Haco Ağa ayağa kalkarak, "Qedri Bey, Seyda eskiyi karıştırmayalım, dedi. Sen kalkmış paraların nerede olduğunun hesabını soruyorsun," dedi. Qedri Bey ise, "Paralar kimin imzasıyla verilmişse ondan geri alınsın," önerisini getirdi. Haco Ağa, oğlunun imzasıyla verilen paraları geri ödemeyi kabul etti. Ancak altı ayrı ödeme belgesinde Hasan'ın imzası yoktu. Qedri Bey bu defa başka bir konuyu açtı: "Ağa, o paralar paranın teslim edildiği kişilerdedir. Bir kısmı maaş olarak bir kısmı da yardım olarak verilmiş," dedi.

Haco Ağa eline geçen bu kozu kullanmaya başladı: "Peki onlardan başka yardıma ihtiyacı olan yok muydu ki hepsini bunlar alsın?" diyordu. Qedri Bey ise ısrarla, parayı alanların yardıma ihtiyacı olduğunu savunuyordu. Haco Ağa da, "Yüzlerce sefil ve hasta Hevêrki vardı. Ama hiçbiri bu yardımları alamadı," diyerek, Qedri Beyi yanıtlıyordu.

Qedri Bey, Hevêrki sözünü duyunca yüksek ve sert bir sesle Ağa ya, "Eşek hırsızı Hevêrki'yle Şewket ve Arif beyleri bir tutmaya utanmıyor musun?" dedi.

Hevêrkiler'e eşek hırsızı denmesi Ağa'ya dokunmuştu. Haco Ağa da Hevêrki'ydi; onların ağasıydı. Qedri Bey, Arif'le Şewket'i onlardan ayrı tutarak kendine çekmeyi düşünmüştü. Olay bir anda Diyarbakırlı-Hevêrkili kavgasına dönüştü. Ben ve diğerleri tartışmanın dışına çıkıverdik. Anladık ki sorunun esası derindi. Qedri Bey'in suçlamasına, Haco Ağa da yüksek ve sinirli bir sesle, "Hevêrkiler'in eşek hırsızları senin....." dedi.

İki Kürt büyüğü(!) ayağa kalkıp silahlarını çektiler. Celadet Bedirxan Bey, Haco'yu kucaklayarak itti ve evin kapısına doğru götürdü. Geri kalanlar çıkıp gittiler. Sonradan çok nahoş şeyler duyduk. Ancak bu tartışmalardan sonra dağılıp gittik. Paraları unuttuk. Qedri Bey ile Haco Ağa arasındaki düşmanlık hep devam edip gitti.

Bir müddet sonra Haco Ağa cemiyeti yeniden kurdu. Bu defa paralar başka ağalara ve beylere gitmedi; kendisine ve Hevêrkiler'e gitti. Haco Ağa başkan oldu. Yeğenim Mele Eli, Resul Ağa,

Sadıq Mardini ve Tewfiq Cemil Mardini ile birlikte Haco Ağa'nın yönetiminde ben de görev aldım. Tewfiq Cemil, cemiyetin sekreteri olmuştu. Ancak Haco Ağa'nın ne yaptığını tam olarak bilmiyorduk.

Bir kampanya başlattık. Kısa sürede 1270 Suriye lirası topladık. Ağa kendine yeni bir kasır yaptırdı, kayınbiraderi Faysal Ebeni'ye Tirbesipi'de bir dükkân açtı. Paralar bir kez daha gitti. Bu gelişmelerden sonra biz cemiyetten ayrılmak zorunda kaldık.

Qedri Bey ve arkadaşları, paraların Hevêrkiler'e ve Haco Ağa'ya gideceğini biliyordu, bu nedenle bizi çok eleştirdiler; cemiyeti dağıtmaya çalıştılar. Bize ise bu cemiyetten tek şey kaldı. Cemiyet parasıyla Celadet Bey'in Latin harfli ilk Kürt alfabesini bastık ve Mire Botan'ın diğer yayın çalışmalarına maddi destek sunduk.

Elican ile Seyidxan Olayı

Şimdiye kadar, 1925 ayaklanmasının bastırılmasından sonra Şeyh'le beraber kırk sekiz arkadaşının, Ramazan Bayramı arifesinde idam edilerek Turanizm ideolojisine kurban edildiklerini anlatmıştım. Elbet bunların dışında da yüzlerce insan yakılan-yıkılan evlerinin altında, Turancılar'ın süngü uçlarında öldüler. Binlerce insan Anadolu'nun sürgün şehirlerinde açlıktan ve sefaletten can verdiler. Tüm bu zulme rağmen Kürt insanının direnişi bitmedi. Bu paramparça ülkede daha pek çok kanlı direniş destanları yazıldı. Bunlardan biri de Elican ile Seyidxan isyanıdır.

Elican, Hesenan halkına komşu olan Berazan halkının önderiydi. Seyidxan ise Seyidan halkındandı ve Hesenan aşiretinden sayılırdı. Bu iki kahraman, üç yüz süvari ile yıllarca savaştılar ve onlarca düşman subayı ve askerini öldürdüler. Ama çatışmaların birinde Elican bir kurşunla şirin canını soğuk topraklara verdi. O yiğit ve korkusuz yürek bir daha çarpmamak üzere sustu.

Elican şehit olunca, Seyidxan üç yüz süvarinin komutasını eline aldı ve direnişi kaldığı yerden sürdürdü. Ne yazık ki yine bizzat Kürtlerin kendisi, düşmanın kılavuzluğunu yapıyor, onları ayaklanmanın olduğu yerlere götürerek isyancıların düşmanın eline geçmesini sağlıyordu. Seyidxan ve askerleri bu yüzden çok zora düştüler. Bir müddet sonra isyancı Kürtlerin bir çoğunun

Fransız işgalindeki Suriye'de olduğunu bildiklerinden, ölümden ve katliamdan korunmak için güneye inmeye karar verdiler.

Süvarilerle, Erzurum'dan Mardin'e doğru yola çıktılar. Bu kadar uzun yolu, düşmanın pusu ve çemberinden kurtularak geçmeleri mümkün değildi. Çatışma ve savaş kaçınılmazdı. Baştan ayağa silahlı Kürt süvari kolları, at üstünde ilerleyerek ağır ve üstün silahlı düşman kuşatmasına rağmen çatışarak yollarına devam ettiler. Yolda çok şiddetli ve kanlı çatışmalar yaşadılar. Ama her defasında ateş çemberinden kurtulmayı ve düşmana kayıp vermeyi başardılar.

Yol uzadıkça düşman çemberi daralıyordu. Düşman onları yakalamak için her türlü plan ve taktikleri kullanıyordu. Mardin'in kuzey doğusundaki Surgiçi bölgesine vardıklarında Diyarbakır, Savur, Mardin ve Midyat'ta ne kadar asker varsa yollarını kesti. Büyük bir savaş başladı. Mardin Ovası'na varmalarına az kalmıştı. Önlerinde durmak mümkün değildi. Bu çatışmada düşman güçlerini kolaylıkla püskürttüler. Ama Seyitxan bir düşman kurşunuyla vurulup yaşamını yitirdi. Seyidxan vurulunca Elican'ın kardeşi Ebdulhemid süvarilerin başına geçti. Bu korku bilmeyen kahramanlar uzun bir yolculuktan sonra nihayet sınırı geçerek Güneye indiler.

Bu çatışmalarda Seyidxan'ın abisinin oğlu Suleyman yaralandı. Yaralı haliyle bir buğday tarlasında gizlendi. Daha sonra bir bahçeye giderek bahçe sahibine kendini açıkça tanıttı. Adam onu evinde sakladı. Güvenli bir zamanda ise Dayişiyan aşiretine teslim etti. Uzun süre onu mağaralarda, sığınaklarda sakladılar. Yaraları biraz düzelince Güneye gönderdiler. Ancak Güneyde yaraları yine azdı. Xoybûn ona yardım elini uzattı. Beyrut'a, Şam'a, Haleb'e gönderip iyileştirdiler. Ancak aradan geçen yıllar Suleyman Ağa'yı yorgun düşürdü. Yaraları Suleyman Ağa'nın hayat güneşini söndürdü. O da ufukların arkasında kayboldu.

Ebdılhemid, Ebdılmecid ve Selehedin, Elican'ın kardeşleriydiler. Cizre'de onlarla tanıştım. Dost olduk. Birkaç defa da Suleyman Ağa ile sohbet etme imkanı buldum ve yaşadıklarını onun ağzından dinledim.

Ebdılhemid, İngilizlerin Suriye'de olduğu yıl Hezex Hıristiyanları tarafından öldürüldü. Şeyh Fexri'nin dul karısı Dılşa ile evliydi. Ondan bir oğlu vardı. Onun ölümünden sonra oğlu da vefat

etti. Dılşa babasının evine gitti, Ebdılmecid'le Selehedin ise yurtlarına döndüler.

Bildiğim kadarıyla Seyidxan'ın Selehedin adında bir oğlu vardı. O da bir müddet sonra yurduna geri döndü. Onlardan birinin Şengal yöresinde öldürüldüğünü duydum. Seyidxan üzerine söylenmiş önemli bir ağıt hâlâ Kürt "dengbêj"lerinin dilindedir. Kürt "dengbêj"i halen de yanık yanık Seyitxan'ı söyler.

Şeyh Fexri'nin Hikâyesi

Fexri ve Feyzi, Kamışlı şeyhlerinden olan amcazadeydiler. Feyzi, Şeyh Said'le idam edilen Şeyh Şemsedin'in oğlu idi. Fexri ise Şemsedin'in abisinin oğluydu. Fexri'nin yiğitliğini, yakışıklılığını bu satırlarda anlatmam mümkün değildir. Açık buğday tenli, gözleri yay gibi kaşlarının altında gece karası gibi uzanan biriydi. Burun, ağız, dudak; tüm bu uzuvları bir ressamın kalemiyle çizilmiştir, sanırdın. Kara burma bıyıkları güzelliğine güzellik katıyordu. Başında kara bir papak ve üstünde sırma işlemeli giysileri vardı. Onu şahsen görenler benim söylediklerimi eksik bulacaklar ve belki bana kızacaklardır. Şeyh Efendi, birkaç yıl Güneyde, Cewêri köyünde firar kaldı. Ne yazık ki Şeyh, daha sonra cahiller kervanı içinde Türklerin af yasasına kandı. Böylece Türkiye'nin boyunduruğu altındaki topraklara geçti.

Nedenini bilmiyorum, ancak sonradan yetmiş seksen adamıyla dağlara çıktı ve savaştı. Tek bildiğim, Hevêdan dağlarında, Govend yöresinde, savaş meydanında şerefiyle öldüğüdür.

Dılşa ve Nefya, onun eşleriydi. Bu iki hanımın ağzından, onun için bir ağıt yakılmıştır ki, yurtseverim diyen insanın yüreği dayanmaz, dert ve kederle dolar. Bu ağıt halen de Kürt "dengbêj"lerince her yanda söylenir.

Kürt ozanların türkülerinin bir özelliği de; anlatılan olayın yerini, zamanını, gününü, ve içinde bulunulan şartları belirtmesidir. Ne yazık ki çoğu kez yıl veya aylar belirsiz kalır. Bu yüzden de bazı ağıtlarımız tarihi anlamını kaybeder.

Kürt milleti, ne yazık ki tarihlerini kendi dilleriyle yazıp, sonraki kuşağa aktaramamıştır. Bu yüzden, Kürt tarihini öğrenmek isteyen biri egemen ulusların tarihini okumak zorunda kalıyor.

Ancak Kürt stranları ile destanlarının sözleri arasında da belli olayları ve tarihlerini öğrenmek mümkündür. Her ne kadar "dengbêjler" konuyu eksik veya fazla yazsalar da, olayın özü pek değişmiyor. Stranlarda yıl ve ay kavramı olmasa da, gün ve özellikler sayılmaktadır. "Sabahın seheri, gece yarısı, öğlenin orta yeri..." gibi vurgular sıkça geçer. Ancak dediğim gibi, günün özelliklerinin geçmesine rağmen ay ve yıl adları ne yazık ki geçmez.

Ağrı (Ararat) Ayaklanması

1925'te Şeyh Said ve arkadaşları Diyarbakır'da asıldı. 1926'da Haco Ağa'nın Güneye geçmesinden sonra Eleqemşê katliamı oldu. 1927'de Irak'tan Cizre'ye döndüm. 1928'de seydalık diplomamı aldım. Ağrı ayaklanması ise 1930 yılında oldu.

İhsan Nuri, Rasim, Xurşid, Edhem ve Tewfiq Türk ordusunun komutanı idiler. Emirlerinde birkaç tane tabur bulunuyordu. Bazı aşiret ağalarının desteğiyle, yeni bir ayaklanma gerçekleştirmek istiyorlardı. Ama bu ayaklanma da başarılı olmadı ve ayaklanmanın önderleri Şeyh Ebdırehman Garisi'nin yardımı ile o dönem İngilizlerin işgalinde olan Irak'a kaçtılar. İhsan, buradan İran'a geçti ve Ağrı Ayaklanması'nı yönetti. Ferzende ve Haydaran aşiretleri de bu ayaklanmada yer aldılar. O dönemde ben Hasdê köyünde oturuyordum. Bir komşum, Sadunê Biro Gelê yanıma gelerek, "Seyda, çok ağır bir rüya gördüm," dedi. Gerçi ben rüyalara inanmam ama, yinede, "Hayırdır inşallah," dedim. Sadun, rüyasını anlattı:

— Rüyamda Bedirxan Paşa'nın oğlunu gördüm, sana geldi; 'Seyda müjde!' dedi 'Kürdistan kurtuldu.' Sen de ona cevap olarak, 'Beyim Hasdê'yi kaymakamlık yapmak istiyorum,' dedin. O da sana; 'Vay başım üstüne Büyük Seydam,' dedi.

Sanırım tesadüftür. Ertesi gün Celadet Beyle Haco Ağa arkadaşlarıyla bana misafir oldular. Sadun'un rüyasını Botan Miri'ne anlattım. Celadet Bey güldü, "Arkadaşının rüyasının yarısı doğru," diyerek, yüz bin Türk askerinin Ararat'ı sardığını, Xoybûn önderlerinin dağa çıkarak Ararat'a giden düşman askerini üzerine çekip, Ağrı'daki ayaklanmaya yardım etmek istediğini anlattı. "Böyle bir eylem düşmanı zor durumda bırakır ve Ağrı'ya destek olur," diyordu.

Bedirxanlar ile Haco Ağa ve arkadaşları Hevêrkan dağlarına çıktılar. Cemil Paşalar ve İlyas Ağa ise Xurs bölgesine gittiler. Osman Sebri Bey ise Berazan'a gitti. Burada bir karakolu işgal ederek, askeri malzemeye el koydu. Bu olay yüzünden Osman Sebri, daha sonraları Madagaskar'a sürgün edildi.

Türk askeri Ağrı'yı dört yandan sardı. Doğudan İranlılar, batıdan ise Türkler, isyancılara ateş yağdırdı. İki taraflı baskı altında kalan Kürtlerin isyan ateşi kolayca söndürüldü. O dönem Ağrı dağının üstüne konulan bir tabutu resimleyerek, üstüne "Muhayyel Kürdistan burada medfundur" diye yazdılar.

Ferzende Ağa bu savaşta yaralandı ve hayatını kaybetti. Ama bu isyan ile ilgili kimsenin bilmediği bir şey vardır. Ayaklanma kırılınca Kürt savaşçıları Sovyetler'e sığınmak istediler. Ama Lenin'in büyük ve ünlü Kızıl Ordu'su onlara yol vermedi. Kürtler de Acemler'in içine giderek silahlarını düşmana teslim ettiler. Ferzende orada öldü, İhsan ise belki hâlâ oradadır.

Bu olayda da görülüyor ki Sovyetler, Kemalist hareketi padişahlığa karşı destekliyor ve ilerici görüyordu. Kürt hareketleri ise emperyalistlerin uşağı, özellikle İngilizlerin işbirlikçisi gerici hareketler olarak görülmekten kurtulmamışlar.

Tabii bundan sitem etmemiz gerektiğine inanmıyorum. Ulusal kurtuluş mücadelelerinde en doğrusu, bir hareketin kendi özgücüne dayanmasıdır. Ayrıca o dönemde Lenin ve arkadaşları ya da Kızıl Ordu, kendi iç sorunlarıyla meşguldüler ve daha Ekim Devrimi'nin ilk yıllarıydı. Belli ki diğer halklara destek verme gücünden yoksundular. Sovyetler'in o dönemini az çok bilenler bu durumu daha iyi kavrayacaklardır.

Amerika ve Sovyetler Birliği, kendi problemleriyle ilgiliydiler. Bu nedenledir ki o dönemde işgalci olarak İngilizler ve Fransızlar ön plana çıktı. Kürt milleti ise destekten yoksundu. Kürtler bugün bile kendini kurtaracak bir güce ve seviyeye ulaşamamıştır. Zavallı Kürtler o zaman nereye gidebilir, kime ellerini uzatabilirlerdi?

Kürt ozanlarının dediği gibi; "Kırk yedi bin Kürt çocuğu Geliyê Zilan'da bıçak altındadır kardeşler." Evet, Ağrı İsyanı'nda tam kırk yedi bin insan bir anda öldürülmüştü. Kemal'in ordusu

ilericilik oynuyordu. Sovyetler'in o dönemdeki dostu, yaşlı genç, kadın, erkek, çocuk demeden kırk yedi bin insanı katletmişti. Dediklerine göre bu isyanda kırk genç kız, ele geçmemek, bedenlerine onların ellerinin dokunmasını engellemek için kendilerini Van Gölü'ne atmışlar. Eğer bu olay doğruysa, o kırk genç kızın anısına bronz bir anıt yapılmalı ve olay tarihe mal edilmeli.

Xemo, o ağıtları bana söylerken gözlerinden yanaklarına doğru gözyaşları süzülürdü. Xemo benim çok iyi arkadaşımdı. Şiirlerimin çoğunu ezberlemiş, ülkenin dört bir yanında söylerdi.

İki Köy Satın Aldım

1936 yılına kadar Hasdajor'da kaldım. Sözüm ona köyün melesiydim. Her yıl benden ders alan birkaç feqim de olurdu. Ama daha sonra bu işi tamamen bıraktım ve kendimi Hayır Cemiyeti işine verdim. Namazı, niyazı, orucu da bırakarak melelik işine tamamen son verdim. Başıma şapka taktım, takım elbise giydim.

Haco Ağa'nın yardımıyla Mirsini'ye yakın iki köy satın aldım. Köylülerimin yardımıyla köyde yeni evler inşa ettim. Yewnanhedaya adında bir Hıristiyan, bazı köylülerimin yardımıyla iki köyün yarısını satın almıştı. Bir hakimle beraber Haco ve Resul ağaları getirerek köyleri Yewnanhedaya'dan aldım. Daha sonra bu köyleri arkadaşlarım adına köylüye dağıttım.

Haco Ağa'yla Resul Ağa, "Gel iki köyün yarısını sana tapulayalım. Eğer bir gün zorluk çıkarırlarsa köyün birini onlara verirsin, diğeri sana kalır," dediler. "Namazım niyazım yoktur ama vicdanım vardır, öyle bir vicdansızlık yapmam," diyerek Haco ile Resul'un teklifine karşı çıktım. Haco, "Vicdanını n'ediyim senin! Bir gün seni fena edecekler, pişman olacaksın ama iş işten geçmiş olacak. Ulan bu yabanilere vicdan ne gerek?" dedi.

Hakimle birlikte köylere gittiğimizde, hakim Yewnanhedaya'ya sordu:

— Peki bu köylerin yarısını sana verirsem, yirmi hane köylü nereye gidecek?

Yewnan, "Cehenneme gitsinler!" dedi. Köyler benim olunca, hakim bana, resmiyette köyün adının ne olmasını istediğimi, sordu.

— Cehennem olsun dedim, öyle de kaldı.

"Serbest û azad va çûm Cihenem" (Özgür ve bağımsız, cehenneme giderim) şiirimi dindarlar kızmasın, bana "gavur" demesinler diye bu köyün adını anarak yazdım. Aslında şiirimde "cehennem"den maksat bu köy de olabilirdi, gerçek cehennem de.

İki köyü köylülere verdikten sonra çok üzüldüğüm olaylar yaşadım. Ben iki ağayı dinlemedim ve köyleri üzerime tapulamadım. Cezasını da çektim. Kafamı yardılar, bir adamımı öldürdüler, bir müddet sonra da beni köyden çıkardılar.

Benim yetiştirip adam ettiğim Elifato, kendi bacaklarına silah sıkıp benim üzerime yıktı. Bunun üzerine beni ve birkaç köylüyü Hesek zındanına attılar. Ben de savunmalarımda Elifato'nun kendi kendini vurduğunu ve bu olayın altında başka amacın olduğunu anlattım. Uzun bir sorgulamadan sonra gerçek anlaşıldı. Bu kez Elifato'yu tutukladılar. Elifato ve diğer köylüler tutuklandıktan sonra köye dönmedim. Hesek'te kalıp tutuklananların serbest kalmalarını sağladım. Köye hep birlikte gittik. Elifato ve diğerleri yaptıklarına pişman oldular. Elimi öperek af dilediler.

Her şeye rağmen yaptıklarıma pişman değildim. Ama yine de köyleri köylüye bırakıp şehire göç etmek istiyordum. Bu dönemde en üzüldüğüm olay, kendi elimle beslediğim, kucağımda büyüttüğüm, mal-mülk sahibi ettiğim bir arkadaşımın oğlunun, Hemed Menteş'in, toprak yüzünden kafamı kırmasıydı. Bu olay nedeniyle şikâyetçi olmadım. Ancak köylüler Hemed'e birkaç sopa attılar.

Köylerin tadı kalmamıştı. Ucuza köylüye satıp ayrıldım. Köylüler benden sonra birbirlerinden adam öldürdüler. Taha, Yasin, Semo ve Çelo'nun oğlu ile yeğeni köylülerin birbirine düşmesi sonucu öldürüldüler. O sıralar Güneye kaçmış olan Omeri ağası Suleyman Hacı Hesen'in kamyonuyla onun köyü Heremêşêxo'ya taşındık. Bizzat kendisinin gelip kamyonuyla bizi köyüne taşıdığı ve köye yerleşmemizi sağladığı için halen de ona müteşekkirim.

Amcazadelerimden Ebdo, Girsor'da gömüldü, Hıso ise Çêlek'te. Divanlarımı yayınlamak için Şam'da olduğum bir sırada, rencberlerimden biri Suleyman'ın kardeşiyle Kuzeye gitmiş. Dönüşte sınır boyunda öldürülmüş. Bugüne kadar niçin öldürüldüğünü, nasıl öldürüldüğünü öğrenemedim. Öte yandan ben

Şam'dayken evimi, Mirsinilerin ağası Ebdi'nin yanına, Topiz'e götürmüşler. Köyün melesi, yeğenim Eli'ydi. Şam'dan dönünce Keyo'nun annesinin ısrarıyla Kamışlı'ya taşındım. Kızım Benisiade o yıl Topiz'de doğdu. Çêlek olayını daha sonra anlatacağım.

Eliyê Yunıs Olayı

Mala Eli veya Mala Şeref olarak bilinen aile, Sason dağlarının altında birkaç köyün sahibiydiler. Melefa aşiretinden sayılıyorlardı. 1925 ayaklanmasında yetmiş-seksen kişiyle dağlara çıktılar. Onların korkusuzluğu ve savaşçılığı çevrede ün yapmıştı. Ozanlar, Baxemzê olayını anlatırken, "Bi Eliyê Yunıs û qemê çiyê ve... bi Qeymaqamê Zewqê ve..." (Eliyê Yunıs'la dağlarda olmak... Ya da Kaymakamla zevkte...) derler. Ozanlar burada Bişarê Çeto'nun insanları sel gibi Hesenê Osman'ın üstüne sürdüğünü anlatır. Diğer bir deyimle tüm aşiret ve devletlerin Hesenê Osman'a karşı bir araya geldiğini belirtirler.

Mıhemedê Eliyê Yunıs, kardeşlerin en büyüğü idi. Aşirete önderlik ediyordu. Hükümdarlık peşindeydi. Uzun yıllar devlet güçlerine karşı savaşmış, her defasında kazanmayı bilmişti. Devlet dağlarda onunla başa çıkamayınca, oyun ve hilelere başvurdu. Eliyê Yunıs'a bir mektup göndererek, "Evinizde oturun. Devletin şefkatine sığının. Size asla dokunulmayacaktır," teminatını verdiler. Bunun üzerine köylerine dönerek, uzun süre oturdular.

Söylediklerine göre bir müddet sonra Yunıs, bir çağrı üzerine karakola gitmiş. Karakol komutanı, "Şimdi telefon edeceksin ve kardeşlerinin de buraya gelmesini sağlayacaksın," deyip silahı sırtına dayamış. Çaresiz kalan Yunıs kardeşlerine telefon ederek, gelmelerini istemiş. Ancak Mıhemed, "Şeyh Abdulselam'a yemin ederim ki sen ciddi değilsin. Biliyorum ki kumandanın silahı üzerine doğrulmuştur," diyerek, karakola gitmeyi reddediyor. Bunun üzerine bir daha dağlara çıkıp, Kürt düşmanlarına karşı savaşı yeniden başlatıyorlar. Mıhemed Eli bu olayları anlattığında, "Biz Kürt aşiretlerinden korkuyorduk. Türkler umurumuzda bile değildi," diyordu.

Kürt düşmanları, Kürdü Kürde nasıl kırdıracağını biliyordu. O çevrenin Kürtlerini bir anda Eliyê Yunıs'ın ailesine, Şerefiler'e

düşman ettiler. Çok kanlı çatışmalar oldu. Birkaç defa göğüs göğüse çatışıp düşmanı ezdiler.

Bir çatışmada Muhyedin yaralandı. Mecburen onu çocuklar ve kadınlarla birlikte mağaranın birinde bıraktılar. Oradan ayrılıp başka dağlara gittiler. Düşmanın bilmediği yerlere sığındılar. Ancak hain Kürtler, askerleri Muhyedin'in bulunduğu mağaraya getirdiler. Amaçları Muhyedin Mihemed'i ele geçirmekti. Muhyedin'e, silahını bırakıp teslim olması durumunda dokunulmayacağına dair söz verdiler. Ama devlet ne zaman sözünde durmuştu ki? Ne zaman güven vermiş, adaletini kim duymuş, kim görmüştü ki? Bu yüzden Muhyedin sağ yakalanmak istemedi ve çatışmaya başladı. Kurşunu kalmayınca silahını bıraktı, "Şimdi gelip yakalayabilirsiniz," dedi. Askerler onu yakalar yakalamaz kafasını kestiler. Geriye kalan kadın ve çocukları önlerine katarak götürdüler. Yolda bir ırmağa gelince Muhyedin'in annesi Yerdixan ve birkaç kadın kendilerini ırmağın derin sularına bıraktılar. Düşman ellerinin kendilerine değmesini kabullenemiyorlardı.

Şerefiler'in adları gibi şerefli çocukları ve kadınları, şerefsizler tarafından Anadolu'ya sürüldüler. Yollarda yaşadıkları zulüm, açlık, ölüm ve sefaleti yazmaya destanlar yetmez.

Bu yaşananlar sadece Şerefi ailesinin kaderi değildi. Onurlu bütün Kürtler bu hayat süzgecinden geçtiler. Kelepçeler, zincirler çok sayıda onurlu insana takıldı. Kürdün binlerce yıldır ördüğü hayat biçimi zorla ve zulümle yıkıldı. Binlerce nazlı endam, yiğit insan, düşman çizmeleri altında ezildi. Kendi topraklarında, kendi ayaklarının üzerinde bir düzen kuramayan insanlar, başkalarının top ve tanklarının altında ezildiler.

Şerefi ailesi, Fransızların yardımını sağlamak için zorunlu olarak Cizre Kürtlerine sığındılar. Ama umduklarını bulamadılar. Kimse onlara yardım etmedi. O dönem birkaç kez Mihemed Eli'nin yanına gitmiş, ona açıkça, kimsenin yardımına güvenmeyin, kimse size yardım etmez, demiştim. Mihemed Eli bunun üzerine cebinden bir kağıt çıkarıp, "Tawfiq Cemil bana ne gönderdi biliyor musun?" diyerek bana gösterdi. Yazıyı okumamdan sonra da, "Kağıdına sıçsınlar onun," diyerek, elimden alıp yırttı. Mihemed Eli, "Tewfiq bana savaş taktik ve planlarını yapmış, göndermiş.

Yahu yemeye ekmeğimiz, savaşmak için cephanemiz yok, sen bize plan gönderiyorsun. Geri dönüp eve gitmem en iyisi. Bu kağıdı ne yapayım ben? Biz ekmek, silah ve para istiyoruz, taktik ve plan değil," diyerek yaşananlara tepkisini gösterdi.

Bir sonraki görüşmemizde Mihemed Eli bana Fransızlarla olan görüşmelerinin detaylarını anlattı. Mihemed Eli'nin dediğine göre, Fransızlar onlara lazım olacak her şeyi uçaklarla bulundukları dağlara atacaklarmış. Mihemed Eli, "Ben onlara yardımı atacakları bütün bölge haritalarını verdim. Ama hiçbiri olmadı, kandırıldık," dedi. Bir defasında da Derwiş'le Mistê, Suriye Kürtlerinin yanına geldiler. Ancak dönüşte Mavan Dağı'nda vurulup öldürüldüler.

Bir gün Doktor Nafiz Bey'in evindeyken adamın biri iki çocukla içeri girdi. Çocuklarla Kürtçe konuşmak istediğimizde, cevap veremediler. Yalnızca Türkçe biliyorlardı. Çocuklar, sürgüne gönderilen Şerefiler'in çocuklarıydı. Şerefi ailesinden olan Ebdirehim, iki çocuğu sürgüne gittikleri ellerden gizlice kaçırıp getirmişti. Bu olay beni çok etkiledi. Yerimde yapışıp kaldım. Söyleyecek bir söz bulamadım.

Böylece Şerefi ailesi binlerce yıllık ata yurdunu terk edip dağılmak zorunda kaldı. Bugün de çok sayıda Şerefi, Cizre'de yaşamaktadır. Ebdirehim Ağa, tanınmış bir sima idi. Suriye'deki Kürt hareketinde oldukça etkiliydi. Çok iyi arkadaşımdı. Ancak o "Batı" hayranı, ben ise "Doğu Rüzgarı"nın taraftarıydım.

Bir defasında Nusaybin treninde yakalandı. Üzerindeki döküman ve silahlara el kondu. Onu hapse atacaklardı. Ancak bir yolunu bulup kaçtı ve böylece ölümden kurtuldu.

Amud Olayı

Amud halkının büyük bir talan ve işgal yaşadığı olay 1937 yılında yaşandı. Bilindiği gibi, Cizre'nin Suriye bölümünde Araplar ile Kürtler arasında büyük bir ikilik oluşmuştu. Bir tarafta Kürt milliyetçiliği, diğer tarafta ise Arap milliyetçiliği ağır basıyordu. Her iki kesim de ötekine baskın olma çabasındaydı. Kürtlerin önde geleni Haco Ağa, Arapların ise Şemerê, Arapların aşiret reisi Şeyh Dehamê Hadi idi. Ancak bazı Araplar Kürt-

lerden yana, bazı Kürtler ise Araplardan yana tavır alıyorlardı. Öte yandan Hıristiyanlar ve Fransızlar Kürtlerden yana tutum alıyor, Suriye devleti ise Araplara yardım ediyordu. Mıhelmi, Xatuni ve Tati aşiretleri güçsüz olduklarından olsa gerek tarafsız kalırlarken, Çaçanlar tamamen Kürt karşıtı bir politika güdüyorlardı.

Araplar Kürtlere karşı İslamı kalkan olarak kullanırken, Kürtler ise yurtseverliği amaç edinmişlerdi. Hatta bir keresinde Huseyn Esed ile birbirimize girdiğimizde, "Huseyn Esed külahlı mendilli, Dehamê Hadi 'çefi egal'li, siz nasıl yan yana gelirsiniz?" demiştim.

Topluluk bu sözlerimi tuttu, Huseyn Esed'e dediklerim dilden dile dolaştı:

"Huseyn, bi kum û desmal
Deham, bi çefî û egal
Win di kure bûne heval?"

"Hüseyin külahlı mendilli
Deham da çefi-egalli
Siz nerden dost oldunuz ki?"

Amud olayında Kürt tarafının tam olarak ne istediği doğrusu tartışma konusuydu. Araplar ise Kürtleri suçluyordu. Araplardan bir kesim Kürtleri "Fransız uşağı" olarak suçlarken, bir kesim "Kürtler Hıristiyan olmuş" diyor, kimileri ise daha ileri giderek, "Haco, Fransızların maaşı için, Arap Müslümanlarına karşı savaşıyor," diyorlardı.

Kürtlerin Suriye'deki asıl istemi gerçekte ulusal ve insani talepleriydi. Fransızlar çekip gittikten sonra, Suriye'de yaşayan Kürtler özgür olmalı, kendi dillerini konuşabilmeliydi. Aksi durumda Suriye Kürtlerinin, Türkiye ve İran Kürtlerinin başına gelecekleri yaşayabileceği kuşkusu vardı. Ama bazı cahil ve bilinçsiz Kürtler bu talepleri anlamıyor, karşı çıkıyorlardı. Karşı çıkanlar ulusal bilinçte olmadıkları gibi, bu bilinci edinmiş bizlere de engel olmaya çalışıyorlardı. Bunun için her türlü yalan ve iftirayı bizlere reva görüyorlardı. Ama biz inancımızda kararlıydık. Bize kara çalanların sözlerine aldırmıyorduk.

Araplar, Fransızların gidişinden sonraki dönemi değerlendirirken, "Önemli olan Fransızların buradan kovulması. Kürtler ve Araplar iki Müslüman halktır. Kürtler gelsinler Arap kardeşleriyle birleşip bir millet olsunlar. Hepimiz Müslümanız. Kürt veya Arap ne fark eder?" propagandasını yapıyorlardı. Tabii ki biz Arapların bu sözlerine güvenemiyorduk. Amaçlarının Kürtleri avuçlarına almak olduğu açıktı. Biz de onların bu propagandalarına karşı, "Biz Kürdüz. Atacağımız her adım, yapacağımız her şey Kürtlerin çıkarına olmalı. Salt dini nedeniyle Araplarla birlik olmak cahilliktir; daha da ötesi Kürt düşmanlığıdır, Kürt yurtseverliğinden bihaber olmaktır," diyorduk.

Kürtlerin tezlerine karşı Araplar, "Biz Müslümanız, dinimizden vazgeçmeyiz ve her şeyi dinimiz için yaparız. Dinsiz gavurlar aramızdan giderse, Araplar Kürtlere hiçbir şey yapmaz. Ancak Haco Ağanın takımı Müslüman değil. Onlar gavurlarla çalışıp Müslümanların düşmanlığını yapıyor," tezini geliştiriyordu.

Bu iki görüş durmadan çatışıyordu. Bu durum, Cizre Kürtleri arasında çok derin ve farklı görüşlerin gelişmesine neden oldu. Güven ve komşuluk gitgide bozuluyordu.

Bu tartışmalar döneminde Suriye Arap milliyetçiliği giderek gelişti. Fransızlara karşı taciz hareketleri başladı. Cizre'de artık iş çığrından çıkmış, silahlar konuşmaya başlamıştı. Her gün çatışma ve kavga vardı. Bir günün sakin geçmesi, ertesi gün barış olacağı anlamına gelmiyordu. Her an çatışma bekliyorduk.

Amud Hıristiyanları Kürtlerden yanaydı. Mirsini aşiretinin bazı fertleri ile Milanlar'dan Newaf Hesen dışında dostumuz yoktu. Ancak Evdi Ağa nasıl ki Mirsini aşiretini zor kullanarak kendi egemenliğine almıştı, Newaf da aynı yöntemlerle Milan'a egemen olmak istiyordu. Milan'ın ağası İsayê Evdilkerim idi. Onunla birlikte Deqori, Milli ve Mirsiniler'in büyük çoğunluğu Deham yanlısıydılar. Kik aşiretinden sadece Derwêş bizden yana idi. Ne yazık ki Cizre Kürtlerinin büyük çoğunluğu Müslümanlığı tercih edip kendi soydaşlarına düşman olmuştu.

Bir gün Şahinê Kor ve birkaç adamı Evdi Ağa'ya gelerek, "Artık bu kahır çekilmez. Çatışma çıkarsa bizi yalnız bırakmayacağına Birê Xelo sözü ver. Artık Amud'da silahlar konuşsun," dediler.

Evdi Ağa, "Ben de sizinleyim," diyerek söz verdi. Gerçekten de birkaç gün sonra silahlar patladı. Evdi ile Newaf birkaç adamıyla Amud Hıristiyanlarından da destek alarak çatışmayı başlattılar.

Hıristiyanlar, Müslümanlardan korkuyorlardı. Birkaç defa Fransızlara giderek yardım talep ettiler. Hıristiyanlar Fransızlara, "Eğer araya girmezseniz, Müslümanlar soykırım yapar," diyorlardı. Ancak Fransızlar rahattılar. Her defasında "Yapamazlar... Öyle bir şeye yeltenirlerse onları yokederiz, " diyorlardı.

Bu arada yüzlerce haydut, hırsız, katil ve soyguncu şehirde yuvalanmış, silah pazarlıyor, boş yere havaya ateş ediyorlardı. Kürt milli hareketine karşı İslam kavgası verdiğini sanan zavallı Kürtler ise, Hıristiyanların ev ve dükkânlarına saldırıp talana ve yağmaya başladılar. Bu talancılar Evdi Xelo ile Newaf Hesen'in şehirde olduğunu ve Hıristiyanlara yardım ettiğini duyunca da hırslarından kudurdular. Sokak sokak dolaşıp evleri yakmaya başladılar.

Her ne kadar şehirdeki iyi niyetli, barış isteyen şeyh, mele, hacılar araya girip durdurmak istedilerse de katiller, çapulcular ve hırsızlar olayları iyice kızıştırmak için ellerinden geleni yaptılar. Mihemed Bey ile Çelqê ailesinin bazı fertleri gibi asaletsiz insanlar, şehrin altını üstüne getirdiler. Soymadık Hıristiyan dükkânı ve evi bırakmadılar. İyi niyetli insanların olayları durdurma çabası sonuçsuz kaldı. Kürt çapulcuları bir an önce ganimeti kapıp şehirden çıkmak istiyorlardı. Onun için ellerine ne geçiyorsa alıyor. Hıristiyan dükkânlarına saldırıyorlardı.

Amud halkı bu yağmayı tasvip etmiyordu. Yağmanın kendileri açısından kötü olduğunu biliyorlardı. Bu yağma ve talanın uzun vadede Amud halkına bir kâr getirmeyeceği açıktı. Hıristiyanlar sahipsiz değildiler; ama o dönemde karşı koyacak güçleri yoktu, ellerinden bir şey gelmiyordu. Hırsızlar ve soyguncular ise Hıristiyan kanına girerek "cennet"e gideceklerini sanıyorlardı. Oysa onlar bu tutumlarıyla yüzyıllardır boyunduruk altında olan bir halkı daha kötü bir maceraya sürüyorlardı. Ne yazık ki bu eylemleriyle düşmana hizmet ettiklerinin farkında değildiler. Onlar kendi kuyularını kendi elleriyle kazıyorlardı. Zehirli hançeri adeta kendi halkının göğsüne saplıyorlardı.

İki taraftan birkaç kişi yaşamını yitirdi. Hıristiyan halka şid-

detli saldırılar oldu. Yangınlar büyüdü. Ancak Evdi ve Newaf, Hıristiyanların büyük bölümünü güvenli bir alana geçirmeyi başardılar. Ne yazık ki şehir boşalınca çapulcular tek tek bütün dükkânları yağmaya başladılar. Birçok çapulcu omuzladıkları ganimetlerle köylerinin yolunu tuttular.

Bu hırsızlık birkaç gün sürdü. Mirsini ağası Huseyn ile Evdi Ağa'nın yeğeni İbrahim de Hıristiyanların yardımına gelerek öncelikle çocuk ve kadınları ateş altından kurtarıp Hasdajor köyüne götürdüler. Bir kısım Hıristiyan da Topiz'e sığındı. Evdi ve Newaf büyük bir iş başarıp Hıristiyanları güvenli alanlara geçirdiler ve onları ölümden kurtardılar.

Amud olayının yaşandığı dönemde Çêlek'te oturuyordum. Ağabeyim Xelil ise Hasdajor'da benim evimde kalıyordu. Çêlek halkı talancılarla birlikteydi. Bu yüzden bazı Mirsiniler'in misillemesinden korkuyorlardı.

Çêlek halkının çoğu talancılardan yana olduğu için, bana pek güvenmiyorlardı. Köyde bana karşı düşmanlık giderek gelişti. Gabar ve Temik arasında sıkışıp kaldık. Hatta bir kısım Mirsini bizi öldürmek, eşyalarımızı talan etmek niyetindeydi. Bu riske rağmen hiç korkmadık. Bizlerin birliğine diyecek yoktu ve hepimiz silahlı idik. O yüzden kolay kolay bize saldıramazlardı.

Mirsiniler köyde bir iki kez gizlice toplanmışlar. Tümü Deqor ağası Said'e taraf olacaklarına ve fırsat bulurlarsa Evdê Xelo'yu vuracaklarına yemin etmişler. Evdê Xelo'ya karşı açıkça düşmanlık yapıyorlardı. Evdê Xelo'ya söylenenlerin dolaylı olarak bana söylendiğini biliyordum. Onun için Mirsiniler'i uygun bir dille ikna etmeye çalıştım. "Biraz sabredin," dedim, "ileri gitmeyin. Evdê Xelo sizin düşmanınızdır, doğru. Ama düşmana karşı onu kötülemek gerekmez. Evdê Xelo'yu yalnız bırakmak yine Mirsiniler'e zarar verir. Hele Fransızları bir bekleyin. Eğer Xelo'nun oğlu kaçarsa iyi... Zaten siz ona düşmansınız. Ama Fransızlar, Hıristiyanlar ile Xelo'nun oğluna yardım ederse Evdi'de böylece evine döner. Evdi döndüğünde de hepimiz onun arkadaşı ve akrabasıyız."

Böylece ikna edebileceğim köyleri dolaştım ve Mirsiniler'in olaylara uzak kalmasını sağladım. Esasında daha çok Hacı Nayif,

Mirsiniler'in olaylara karışmasına engel oldu. Mirsiniler evlerinde oturup sonucu beklediler. Fransızlar ise dönen dolapları biliyor, oyunu kuralına göre oynuyorlardı. Uzun vadede Fransızların Amud'u ayaklar altında ezeceğini biliyordum. Onun için Mirsiniler'i olaylara sürmek aptallık olurdu.

Topiz'e giderken uçak, tank ve top sesleri duydum. Zaten duvar diplerinde perişan yaşayan insanlar, birbirlerinin üstünden atlayarak kaçışıyorlardı. Gördüğüm manzara içler acısıydı; bu manzaraya insan yüreği dayanamazdı. Kaçanların tümü dost akraba ve tanıdıktı. Bunlar en azından insandı ve birkaç gün öncesine kadar kasavetsiz yaşıyorlardı. Dükkân ve varlık sahibiydiler. Bugün ise duvar diplerinde sürünen aç ve sefil insanlar haline gelmiştiler. Ellerini o güzel yüzlerine kapatmış, sıcak yaz güneşinde yanmış evlerinin enkazına bakıyor, top ve tüfek sesleri arasında korku ve telaşı yaşıyorlardı. İnsan yüreği buna nasıl dayanır? Gözler nasıl ıslanmasın, yaş nasıl akmasın, insan neden üzülmesin?

Mirsiniler, çoluk çocuğuyla Hıristiyanlara kılavuzluk etmiş, onları güvenli yerlere götürmüş ve ölümden kurtulmalarını sağlamıştı. Cahil ve vahşi insanlar, kaçan Hıristiyanların evleri ile geride neleri varsa tümünü ateşe vermişlerdi. Hırsızlar ve çapulcular ise işe yarayan her şeyi yüklenmiş, şehir dışına çıkmıştı.

Şimdi de Fransızlar, Amudlular'dan Hıristiyanların öcünü alıyordu. Çevreye Hıristiyanların sahipsiz olmadığını göstermek istiyor, dünya kamuoyuna Suriye milletinin henüz devlet olamadığını; düzeni ve güvenliği sağlayamadığını, cahil, yabani, Hıristiyan düşmanı, eşkıya, kan dökücü ve katil olduğunu ispatlamaya çalışıyordu. Bu gerekçelerini de Suriye'yi terk etmemenin nedeni olarak gösteriyordu.

Uçak, tank ve toplardan Amud'a mermi yağıyordu. Her yanda ölüm, yangın, soygun ve keşmekeş egemendi. Bütün bunlar kimin suçuydu? Ben birkaç cahil ile kendini bilmez ağaların suçlu olduğuna inanıyorum.

Amud halkı yanan ve yıkılan şehri terk etti, bir kısmı öldürüldü. Kadın ve çocuklar yetim, dul kaldı. Büyük bir göç başladı. Şiddet ve anarşi had safhadaydı. Şehir savaşın, şiddetin ve korkunun kara örgüsüyle örülmüştü. O güzel Amud şehri şimdi viran

ve haraptı. Kapkara savaş bulutları, cahil ve kan dökücüye baskın çıkmıştı.

Amud'dan talan edilen mallar, Musul'dan Erzurum'a kadar dağıldı. Yollara dökülen şehir halkı çaresiz kalarak, Kürt düşmanlarına sığındılar. Ölümden korunmak için ölüm yollarına düştüler. Kürtleri yok etmek için çabalayan Türklere sığındılar. O Türkler ki binlerce Kürdü yetim ve perişan koymuştu, binlerce yiğidin canına kıymıştı.

Hemdin köyünden Melek, Sait Ağa'nın adamları tarafından öldürüldü. Yine çok değerli arkadaşım Mele Fexri, şehre yağan Fransız toplarından biriyle bu yaşanası dünyaya veda etti. Bir ay boyunca insanlar yanan evlerinin altından eşyalarını çıkarabilmek için çalıştılar. Bu keşmekeşten çevre köyler de payını aldı. Hatta Mirsini kadınları erkeklerle Deqor ve Mil köylerine gidiyor, eşeklerine atlarına malları yüklüyor, kendi mallarıymış gibi alıp getiriyorlardı. Kimse sesini çıkaramıyordu. Dost düşman birlikte, arkadaşlarını soyuyorlardı. Anarşi ve kaos kol geziyordu, insanlar değer yargılarından ve törelerinden uzaklaşmıştı. Biz ne yapabilirdik? Ne yapabilirdik?

Biz Kürdün insani ve milli haklarının elde edilmesi ve var olan düzenin yıkılması için çalışıyorduk. Ama ne yazık ki şimdi bir başka atmosferi ve olayı yaşıyorduk. Bu keşmekeşin daha fazla devam etmemesi ve son bulması arzusundaydık. Köylünün daha fazla savaşa ve düşmanlığa sürüklenmemesi için çabalıyorduk. Bu gidişata seyirci kalınmamalı, millet daha fazla zarar görmemeliydi.

Haco Ağa'ya haber gönderdim, Mozan'a geldi. Orada bir toplantı yaptık. Toplantıda yüksek sesle bir marş söyledikten sonra, özetle şu görüşleri dile getirdim:

— Eğer biz çapulcu, katil ve kan dökücü isek, bugünden geci yok bu eksiklerimizden kurtulalım.Kürt milletine şiddet, zulüm ve talanı reva görüyorsanız bizim yollarımız burada ayrılır, artık biz yoldaş değiliz. Biz hırsıza, yobaza, çapulcuya arkadaş olamayız.

Evin sahibi Hemê Mistê kalkıp gözümden öptü:

— Vay iki gözüm benim! Allah senden razı olsun. Elalem türlü iftira etti Cegerxwîn gavurdur, dinsizdir diye. Anlıyorum ki sen vicdan ve inanç sahibisin.

Haco Ağa da kalkıp söz aldı ve bana hak verdi:

— Seyda'nın söylediklerinin tümü doğru. Ben de bu onursuz, amaçsız ve faydasız bir vaziyeti tasvip etmiyorum. Kürt insanına zarar verenler hiç kuşkunuz olmasın hayvandan farksızdır. Abdilkerim ve Mihemed ağaların çocuklarına bile düşman olsanız, yine de Kürdün Kürdü ezmesine, perişan olmasına gönlüm razı olmaz.

Bunun üzerine toplantıdakiler Newef Hesen'le Huseyn İbrahim'i bu talana son vermesi için görevlendirdi. Bunlar bir otomobille köyleri dolaşacak, talana son verdirecek, yolda rastladıklarının ise aldıkları eşyayı sahiplerine geri götürmesi için ikna edeceklerdi. İkisi bu öneriyi kabul etti. Ama başarılı olamadılar. Mecburen Mele Eli ve Haco Ağa'yla birlikte Amud'ta bulunan Fransız kumandanına gittik. Durumu anlattık. Kumandan yol boylarına asker gönderdi, rastladıklarından malları zorla alıp sahiplerine iade etti. Böylece cahil Kürtlerin işlediği günahları Fransızlar hafifletti. Daha sonra Fransızlar, Amud halkına evlerine geri dönmelerini ve sakin olmalarını, onlara herhangi bir cezai işlem yapılmayacağını söyledi. Amudlular yeniden şehire döndüler, ama-nasıl bir şehir? Yıkılmış, viran, bomboş... Her yer tahrip edilmiş. Mirsiniler'e sığınanlar evlerine sağ salim döndüler. Ancak Amudlular'dan bir kısmı dönmedi. Onların nereye gittiği hiçbir zaman bilinemedi. Öte yandan Said Ağa ve birkaç adamı Amud yakınındaki Kemaliye köyüne yerleştiler ve köyü yeniden kurdular. Ama Said Ağa'nın adamlarından bir kısmı da başıboş orta yerde kaldılar.

Milan ağası İsayê Ebdılkerim, Xelo ailesinden aman dileyerek onlara sığındı ve böylece ölümden kurtuldu. Ama Hıristiyanlar ve amcazadesi Nevaf Hasan'dan işitmediği laf kalmadı. Mirsiniler ise İsayê Ebdılkerim'i hiçbir zaman affetmedi, onu her zaman aşiretten uzak tuttular; sonra götürüp Fransızlara teslim ettiler.

Bir Açıklama

Hem Araplar hem de Fransızlar Amud'un yıkılmasına, yakılmasına neden razı oldular? Arapların amacı Fransızları zorluk ve karışıklıklarla yıldırarak Suriye ve Cizre'yi terk etmelerini sağlamak; diğer yandan da Kürtlerin henüz millet olma, kendini yönet-

me becerisine sahip olmadığına onları inandırmaktı. Araplara göre Kürtler eşkıya, katil ve soyguncu idi. Milli bir istekleri yoktu. Tek önemsedikleri Müslüman olmalarıydı. Bunun için Müslümanlarla birlik istiyorlardı. Dolayısıyla Türk, Acem ve Araplarla birlikte yaşamaları kürtleri rahatsız etmezdi. Kürtler bağımsızlık istemiyorlardı. Henüz bir halk haline gelememiş, aşiretler halinde bölünmüş ve dağılmıştılar.

Fransızlar ise Amud'daki Hıristiyanların katlini bahane ederek eline bir koz geçirmek ve bunu kendi lehine kullanmak istiyordu. Dünyaya ve kamuoyuna böylece Suriye'nin bağımsız olması halinde bölgede otorite boşluğu meydana geleceğini göstermek istiyor ve bunu gerekçe göstererek bölgeden çıkmak istemiyordu. Fransızlar, "Eğer biz buradan çıkarsak, Hıristiyanların gidecek yeri kalmaz, bir katliam olur," diyorlardı.

Biz birkaç Kürdün isteği ise daha Fransız buradan gitmeden Araplarla anlaşmak ve Kürdün haklarının kazanılmasını sağlamaktı. Böylece iki ulustan kurulu bir Suriye'nin temeli atılabilirdi.

Hıristiyanların isteği ise Fransızların bölgede kalması ve her şeye egemen olmasıydı. Böylece onlar da Yahudiler gibi, bağımsız bir bölgede toprak sahibi olabilmeyi planlıyorlardı. Hatta Fransızlar bölgede iken adım adım bir Süryanistan devleti kurmak isteyenleri de vardı.

Gerçekten de Suriye ve Cizre'de yönetim ve devlet organları Hıristiyanların ve Fransız tercümanların yönetimine girdi. Her şey Hıristiyanların isteğine bırakıldı. Jandarmalar, onların komutanları ve yöneticiler Hıristiyandılar. Ticaret, ekonomi, araçlar, üretim tamamen Hıristiyanlara bağlıydı. Bu arada bazı Hıristiyan cahilleri de İslamı küçük düşürücü nahoş şeyler yapıyorlardı.

Tabii bütün bunlar bize hiç hoş gelmiyordu. Kürt ve Kürt dilinin yaşaması için başlangıç olarak okullar ve birlikler oluşturmak için büyük ideallerimiz vardı. Ama Kürt düşmanı Kürtler her defasında önümüze dikiliyor, Müslümanlıktan başka bir kültüre izin verilmemesi gerektiğini savunarak kendi milletinin kültürüne ve diline de karşı çıkıyorlardı. Küçük bir fırsat yakaladığımızda bile engelliyorlardı. Haco Ağa'ya düşmanlık, maddi çıkarcılık ve bedavacılık bu Kürtlerin tek işiydi.

Hıristiyanlar ve şehirli Araplar bizden daha ileri ve gelişkindiler. Ticaret, ekonomi, modernitede bizden yüzyıl daha ilerdeydiler, denebilir. Kürtlerin bir kısmını belki Arap göçerlerle karşılaştırmak mümkündü.

Amud talanında ben ve Mele Eli'nin 'payına' bir şey düşmedi. Belki başkalarının talan ettiklerinden birkaç değersiz parça 'payımıza' düşmüş olabilir. Ancak talan başlar başlamaz, hemen Şeyh Beşir'in evine gittim. Amacım oradaki değerli ve pahalı kitapları kurtarmaktı. Ama eve gittiğimde her şey çoktan yağmalanmıştı, ev tamtakırdı. Ben sadece onun sakalsız bir fotoğrafını bulabildim. Daha sonraları Şeyh Beşir'in bastonunu alan Mele Ebdılhadi, bu bastonu bana verdi. Ancak ikisini de koruyamadım, kaybettim. Şeyh'in fotoğrafı çok güzeldi; başı açık ve traşlı yüzü vardı, bir sandalyeye oturmuş, ayak ayak üstüne atmıştı. Bastonu da elindeydi. O fotoğrafı saklamayı çok istedim. Ancak başaramadım.

Kısa Bir Açıklama Daha

Bu olayda kimler kazandı, kimler kaybetti?

Bu olayda kaybedenler elbet Kürtler oldu. Her ne kadar bu olayda çok sayıda Hıristiyan evi yandı, çok sayıda dükkânları harap oldu ise de; sonradan Fransızların para ve maddi desteğiyle Hıristiyanlar kısa sürede evlerini yeniden yaptılar, dükkânlarını yeniden açtılar. Ama zavallı Kürtleri ne arayan ne soran oldu. Müslüman Arap kardeşleri Kürtlere tek kuruş koklatmadı. Kürtler, ancak aylar-yıllar sonra her şeylerini kendi olanaklarıyla yeniden yapmak zorunda kaldılar. Amud olaylarından en kârlı çıkan Fransızlar oldu. Bu olay üzerine Suriye'deki işgallerini birkaç yıl daha uzattılar. Eğer İkinci Dünya Savaşı çıkmasa daha uzun süre Suriye'de kalacaklardı. Diğer bir kârlı çıkan ise Araplar oldu. Çünkü Kürtlerle Hıristiyanlar birbirini kırmış, güçsüzleşmişler, aynı zamanda da Fransızlara Kürtlerin ne kadar güvenilmez olduğunu ispatlamışlardı. Bu işten Kürtler çok kötü etkilendiler, zarardan başka da bir kazanımları olmadı.

Ben ve Selfiç Ağa

Selfiç veya diğer adıyla Selfiç Ağa, Tatlar'ın büyüklerinden biriydi, Mardin'e yakın on-onbeş köyün sahibiydi ve Amud'da otururdu. Cemil Paşa'nın oğlu Mihemed Bey ile arası çok iyiydi. O yüzden bana da ara sıra selamı gelirdi. Kendini pek beğenir, Amud'un ileri geleni sayardı.

Amud olayından sonra birkaç silahlı adamla yıkık şehri dolaşıyordum. O günlerde şehir halkı yeni dönmüş, yıkıntıları kaldırıp onarmaya çalışıyordu. Bir caddenin başında Selfiç Ağa'ya rastladık. Candan bir merhaba dedim. O, gayet sert ve düşmanca, "Defol git," dedi. Yanımdakiler müdahale edip Selfiç'i döveceklerdi, ama bırakmadım. Ona göre Amud'u ben yakmıştım. Bu nedenle Selfiç'e, "Pek ala Selfiç Ağa, sen benim Amud'u yaktığımı sanıyorsun? Çok yanlış düşünüyorsun, düşündüklerin saçma. Ancak şimdilik sana uğurlar olsun," dedim.

Bir süre sonra Mihemed Bey ile beraber otomobille evime gelerek, "Günahlarımı affetmen için geldim," dedi, "Sana karşı gerçekten günahkârım. Şimdi senin ne kadar yurtsever ve insansever olduğunu daha iyi anlıyorum. O zaman benim kafamı gözümü yarabilir, beni vurdurabilirdin. Ama yapmadın, iyilikle başından savdın. Şimdi beni affetmeni rica ediyorum." Selfiç ve Mihemed Bey, bende kahvaltı yapıp gittiler.

Bu ziyarette öğrendim ki, düşmanlarım Amud camisini benim yaktığımı yaymışlar. Bu tamamen yalandı. Ben ömrüm boyunca belki birkaç kez ağlamışım. Bunlardan biri Amud yakıldığındaydı. Bir de Şeyh Said ve arkadaşlarının idamı üzerine yakılmış bir ağıtı söylediğimde ağlamıştım. Ağıta başlar başlamaz, gözlerimden akan yaşlar sonuna kadar okumamı engellemiş, ağıtı söyleyememiştim. Bu ikisinin dışında belki hastayken veya ölümümü düşündüğüm zaman ağlamışım. Hatta iki oğlumu küçük yaşta toprağa verdiğim zaman bile bir damla gözyaşı dökmemiştim.

Kürt Gençlik Derneği-Civankurd

1937'de Amud yakıldıktan bir yıl sonra, 1938 yılında biz Kürt Gençlik Derneği-Civankurd'u, öbür adıyla Jönkürt derneğini kur-

duk. O zamanlar evim Çêlek köyünde idi. Hıristiyan da Müslüman da Amud olayından büyük bir pişmanlık duyuyordu ve herkes yeniden inşa çabasındaydı. Şehir planını yeniden yapmış, uzun ve geniş cadde ve sokaklarla, yeni inşaatlar konmuştu. Mirsiniler'den talana katılanlar pişmanlıklarından çıkardıkları derslerle kendilerini affettirmeye çalışıyorlardı. Bütün bunlardan sonra ben ne yapabilirdim? İleriye nasıl bir adım atabilirdim? diye düşünüyordum.

O dönemde Amud'da okumuş yazmış birkaç genç vardı ve benim düşüncelerime sempatiyle bakıyorlardı. Onlar her gün ve her saat yanlarında olmamı, düşüncelerimi, hayat tecrübelerimi anlatmamı istiyorlardı. Birlikte toplantılar yapıyor, geziyorduk. Bir müddet sonra ilişkilerimiz gelişince, bu insanları örgütlü bir mücadeleye çekme zamanının geldiğine inandım. Bu, aynı zamanda Amud olayını unutturacak ve yeni acı olaylar yaşanmamasını sağlayacak adımlar olmalıydı.

Birkaç toplantıdan sonra, Amud'da Jönkürt-Civankurd'u açmaya karar verdik.

Bu girişimimize Fransızlar sessiz kaldılar; hatta taraftar göründüler. Araplar karşı çıkıyorlardı ama seslerini çıkaramıyorlardı. Müslümanlar ise sonucu görerek adım atmak istiyorlardı. Üstelik ses çıkaramayacak kadar azınlıktaydılar. 1938 yazında buğday biçiyoruz. Bırakıp Amud'a gittim. Biliyorum tarla işlerim epey aksayacak ama yapacağım iş tarla işlerinden daha önemliydi.

Cizre'de ilk defa Kürtçe ders yapılıyordu. Kürtlerin tarih, edebiyat ve yapısı öğretiliyordu. İlk defa Kürt kimliğiyle caddelerde dolaşıyorduk. Kadınlarımız ilk defa rengarenk giysileriyle Cizre ve Amud caddelerinde dolaşıyordu. Yeşil ve kırmızının ortasındaki beyaz şeritte yer alan ve Kürdistan dağlarına bakan sarı güneşiyle Kürt bayrağı, ilk defa Amud'daki bir evin çatısında şanla dalgalanıyordu. İlk defa Kürt marşları yüksek sesle söyleniyordu. Kadınlar "tilili", erkekler ise silah sesleriyle bizi selamlıyorlardı. Cegerxwîn ilk defa dört taraftan gelen Kürt aydınlarıyla Amud'un sokak ve caddelerinde yürüyordu. Bu kadar güzelliğin arasında üç beş teneke buğday'ın lafı mı olur?

Derneğimiz kısa sürede sesini duyurdu ve yeni üyelerle gelişti. Üyelerin ve sempatizanların tümü Kürttü. Derneğin başkanlığını ben

yapıyordum. Bu yüzden bazı eski arkadaşlarım menfi propaganda yapmaya, sağa sola sitem etmeye, bu birliği yıkmaya çalıştılar. Bu onurlu meydandan uzak durdular. Bunun onurlu ve kutsal bir mücadele olduğunu ve ileriye taşınması gerektiğini anlayamadılar.

Bunlardan biri, benim çok sevdiğim Evdilqedır Têlo'ydu. Evdilqedır, bu oluşumu şiddetli bir şekilde eleştiriyor, olur olmaz her yerde benim şahsıma saldırıyordu. Bu arkadaşlar, "Bu girişimi tecrübeli ve bilgili insanlar yönetmeli. Cegerxwîn Amud'u yaktı, şimdi de tutmuş evini yaktığı insanların çocuklarını okutuyor. Onlara okul açıyor," diyorlardı.

Derneğin düşmanları aradan geçen bir yıl sonra Fransızlar kanalıyla derneği kapattırdılar. Böylece muratlarına erdiler. Okulun işleyişini, hatta amacını bile bilmeyen insanlar bile bizimle uğraşıyordu. Bir kısım eski arkadaşım, üyelerimizden Merdini ile Xatuni'nin istifa etmesini sağladılar. Bunlar istifa ettikten sonra, "Eğer Kürt derneği ise biz neden yokuz?" diyorlardı. Bunun üzerine arkadaşlarımı ikna etmesi veya hiç değilse derneğin çalışmasını engellememeleri için Cemilê Haco'yu Amud'a çağırdım. Yine de arkadaşlarımı ikna edemedim. Doğrusu ben onları kazanmanın yollarını hep aradım. Onun için kendimi suçlu hissetmiyorum. Bu olaydan sonra bile pek çoğu ile dost kalmaya devam ettim. Onlar siyasi hayatımda olmasa bile özel hayatımda her zaman yanımda oldular.

Eski yoldaşlarımdan biri de Mele Hesen Serdi idi ve Sencaqa Sado'da oturuyordu. Benden orada bir şube açmamı istedi ama biz bunu yapamadık. Bunu neden istedi halen de bilmiyorum, ancak tek bildiğim bizim bu örgütlülüğümüze karşı olmadığı idi.

Derneğimiz 1939 yılında Hıristiyanların girişimi ile Newaf Ağa tarafından kapatıldı. Bunun üzerine Hesek'e, Haco Ağa'nın yanına gittim. Ona sorunu detaylarıyla anlattım. Derneğin kapatılması girişiminin Hıristiyanların düşüncesi ve oyunu olduğunu biliyorduk. Haco Ağa, Metranhab'da toplantı yapılmasını istedi. Civankurd'un kapatılması olayını uzun uzadıya tartıştık. Haco Ağa derneğin kapatılması girişimine destek verenlere ağır hakaretlerde bulundu. Bunun üzerine Evdilehad Qıryû, "Ağa, neden o kadar hakaret ediyorsun? Doğruyu niçin söylemeyelim? Hepimiz biliyoruz ki derneği Newaf Ağa kapattırdı," dedi.

Newaf Ağa da toplantıdaydı. Onun adını duyunca hepimiz hayal kırıklığına uğradık. Bunun üzerine Nevaf Ağa kendine sonsuz bir güvenle, "Yahu sanki Cegerxwîn, Amud'un bize düşman olduğunu bilmiyor mu? Cegerxwîn düşmanların çocuklarını okula götürüp okutuyor. Bizim bu işe razı olmayacağımızı bilmesi lazım."

Mele Eli karşılık verdi:

— Düşmanlarla kimi kastediyorsun bilmiyorum.

Ağa söylendi:

— Nasıl bilmezsin?! Düşman Amudlular'dır. Onlar Hıristiyanların düşmanlarıdır. Evlerini yaktılar; mallarını talan ettiler. Amud yangınının ve tozunun etkisiyle sesim hâlâ bile kısık. Doğru, derneği ben kapattım.

Mele Eli'ye dönerek:

— Sen de bana 'biz Hıristiyanları böyle kabul edemeyiz, ayaklarını çok uzattılar' demedin miydin?

Mele Eli:

— Valla Newaf sen Hıristiyanı benim kadar sevemezsin ve onları benim kadar sayamazsın. Sen Kurê Xelo'ya gelerek, 'Kurê Elo'nun bana söylemediği kalmadı' dedin, ben bunun üzerine 'Hıristiyanlar ayağını bayağı uzattı' dedim.

Bu tartışmayla Hıristiyan temize çıktı, bütün günahlar Newaf'a ve bilinçsiz Kürde biçildi. Toplantı sonrasında şunu kesinlikle anladım ki, Hıristiyanlar derneği Newaf'a kapattırıp aradan çekilmişler.

Tartışmalar gelişince, Haco Ağa Newaf'a dönerek, "Şimdi sana ne demeli Newaf!" dedi. Ardından hepimiz çaresiz ve başımız önümüzde bürodan ayrıldık. Toplantı sonrasında derneğin yeniden açılması için, Haco Ağa'yla birlikte dernek işlerine bakan Fransız askeri yetkiliye çıktık. Haco Ağa, askeri yetkiliye dönerek, "Cizre'de onlarca Hıristiyan okulu var. Cegerxwîn Amud'da tek bir Kürt okulu açıyor, siz razı olmuyorsunuz. Yani güya Fransız düşmanlarına dernek açtırmıyorsunuz," dedi.

Fransız komutan gülümsedi ve tatlı bir dille, "Cegerxwîn okulun yeniden açılması için bana yazı yazsın," dedi.

Zaten dilekçe yanımdaydı. Çıkarıp verdim. Yazının altına Fransızca bir şeyler yazıp, "Bunu Kamışlı'daki yetkiliye ver, imzalasın," dedi.

Kamışlı'daki Fransız dernek yönetmeliğinin bir iki maddesini kalemiyle çizdi, "Bu maddeler dernek yasasına uymaz, bunları değiştir," dedi. Değiştirilmesini istediği maddelerden biri öğrencilerin kırmızı kıyafet giyme zorunluluğuydu. Diğer madde ise öğrencilerin her cuma günü öğretim görevlileri eşliğinde camiye giderek namaz kılmasını zorunlu kılıyordu. Öğretim görevlileri namaz kılmasalar bile, öğrencilerin namazı bitinceye kadar onları beklemek zorundaydı. Bu maddeleri Amud'un şeyh ve melelerinin yoğun talebi üzerine yönetmeliğe koymuştuk.

Fransız yetkili kızıl gömleğime elini koyarak, "Kızıl, komünistlerin rengidir, camiyse İslamın sembolü," dedi, "Bu çelişkili maddeler aynı derneğin yönetmeliğine uyar mı?" Ben, "Kızıl, devrimciliğin nişanesidir," diyerek, "Namaz kılınması ise Müslüman halkın yoğun talebi üzerine konulmuştur. Benim İslamla ilgim yok, çoktan beri şapkam başımda, bunu herkes biliyor," cevabını verdim. Fransız komutan bunun üzerine, "Hıristiyanlar yeni bir çatışmadan ve katliamdan korkuyorlar," dedi.

Kamışlı'daki Fransız komutanın konuşmalarından, Hıristiyanların derneği kapattırdığı açıkça anlaşılıyordu. Ben komutanın yanındayken, birkaç Fransız daha odaya girdi. Bunun üzerine, onlar gidinceye kadar dışarıda beklememi rica etti. İkinci defa odasına girdiğim zaman ise, "Cegerxwîn, bugün Fransa Almanya'ya savaş ilan etti. Artık dernek veya okul açamazsınız. Şimdi seferberlik var," dedi.

Hesek'e, Haco Ağa'ya gidip durumu anlattım. Ağa beni yanına aldı, Hesek'teki komutana bir kez daha gittik. Haco Ağa Fransız komutana, "Madem Fransa savaşa girdi, biz de on bin silahlımız ile size yardım edelim. Bize sadece uzman ve silah verin. Bu hem bizim ülkemize, hem de size çok yararlı olur," dedi.

Fransız, Ağa'nın söylediklerini not ederek, "Teklifinizi ilgili yerlere bildireceğim. Dilerim kabul edilir," dedi.

Dışarı çıktığımızda Haco Ağa, "Git, teklifimin aynısını Kamışlı'dakine de söyle," dedi, "O da ilgili yerlere yazsın. Derik ve Serêkani'deki Fransız komutanlarını da acele haberdar edelim. Belki Fransızlar bize yardım ederler," dedi.

Bunu söyledikten sonra bana dikkatli sözlerle:

— Hadi bakalım şiş göbek, dedi, dediğin gün galiba geldi. Cesaretli ol ve gerekeni yap.

Kamışlı'ya gittiğim zaman, Fransız komutan Deladiye yerinde değildi. Yerine Serekani komutanı Şinedir bakıyordu. Ona teklifimizi söylediğim zaman, "Bana açıklıkla söylediklerine ben de aynı açık sözlerle cevap vermek istiyorum," dedi. "Biz bu işe girmeden önce sana bir soru sormak isterim: Eğer sen Fransa cumhurbaşkanı olsan ve on bin silahsız Kürdü silahlandırırsan Türkiye, İran ve Irak ne der? Onların düşmanlığını kazanmaz mıyız?

Beklemediğim bu cevap karşısında donakaldım, başım değirmen taşı gibi döndü. Cevap verdim:

"Ben de dört silahlı orduyu düşman edip, on bin silahsız Kürdü dost etmem."

Fransız komutan Şinedir, usulünce ve nazik bir şekilde düşüncelerini aktardı:

— Milletinin bağımsızlığı ve kurtuluşu için savaşan insanın çok akıllı ve yaratıcı olması gerek. Bir komutanın söylediğiyle neden bu kadar umutlandınız? Sen bilmiyor musun, Fransızlar bağımsız bir Kürdistan'a eskiden beri karşıdır ve hatta size karşı savaştılar. Önemli olan Fransa'nın bölgedeki çıkarlarıdır. Sovyetler'den başka size yardım edebilecek bir ülke yok. Ben sizi boş sözlerle kandıramam, dedi.

Yeniden Haco Ağa'ya döndüm ve olan biteni anlattım. Haco hırsından dudaklarını ısırdı, kaşlarını çattı, "Vay ben onların geçmişini geleceğini..." dedi. Derin bir iç çekti, "Yapacak başka bir şey var mı Cegerxwîn?" dedi.

Bu girişimlerimizden sonra okulumuz elimizden gitti, eşyaları talan edildi. Tarih, umutlarımıza bir kara perde daha çekti.

Bir Değerlendirme

Bu okulu açmakta kârımız ve zararımız neydi?

Her şeyden önce bu okulla biz Kürtlere kendi diliyle de eğitimini yapabileceği düşüncesini yerleştirdik. Kürt çocukları da pekala diğer ulusların çocukları gibi kendi dilinde okuma yazmayı öğrenebilirlerdi. Öte yandan kısa sürede Kürt çocuklarına kendi dille-

riyle şiir ve şarkılar okumayı, kendi dilleriyle yazmayı öğrettik. En büyük kârımız ise kendi potansiyelimizi tanımamız oldu, böylece dostu düşmanı birbirinden ayırdık; kim dost, kim düşman anladık. Bir diğer kârımız da, cahil Kürtlere Kürt dilinin de diğer diller gibi kurallı ve kullanılabilir bir dil olduğunu ispatladık. Bu dil bilimin yolunda ilerleyebilir, daha da gelişebilirdi.

Zararımız ise, birçok eski dostu ve arkadaşı kaybetmemiz veya onlardan uzak kalmamız oldu. Düşmanlarımız daha da çoğaldı. Egemenler bizi daha çok tanıdı ve ister istemez de olsa deşifre olduk. Okulun malı talan edildi; gençlerin binbir umutla katıldığı birlikleri bozuldu. Bir araya gelmemizin yarattığı bağlılık dağıldı.

Şüphesiz kârımız zararımızdan fazla idi. Ayrıca Cizre gençliği yepyeni bir düşünceyi, yeni bir hayatı tanıdı. Birçok Kürt gencinin gözü açıldı. Haklarının farkına vardı ve gelişen şartlarda ulusal toplumcu düşünceye yöneldi, bırakın burunlarının dibini görmeyi, daha uzağı da görmeyi öğrendi.

Öte yandan bu girişimimiz birçoklarına örnek oldu. Haco Ağa'nın oğlu Hesen, kendi köyü Hesek'te dernek çatısı altında bir okul açtı ve o Kürt çocuklarına Latin alfabesi öğretti.

Aynı zamanlarda Osman Sebri de, Şam'daki bir okulda, Kürt çocuklarını Kürtçe eğitiyordu. Ama kısa sürede ikisi de kapandı. Osman Sebri'nin dediğine göre Şam'daki okulu, Qedri Bey, Cemil Paşa ve Qedrican, birlikte kapattırmışlar.

Suriye Kürdü hem bu girişimlerin etkisiyle hem de birçok aydın insanın çabalarıyla çok güzel adımlar attılar. Örneğin "Hawar"* ve "Ronahi"** Şam'da, Mir Celadet Bedirxan Paşa tarafından; "Stêr"*** ile "Roja Nu"**** ise Lübnan'da Mir Kamuran Bey Bedirxan tarafından çıkarılıyordu. İki kardeş bir iki Kürtçe kitapçık da yayınladı. Benim Birinci Divan'ımı (Diwana Yekan) yayınlayan da Celadet Bey'dir. Bedirxan kardeşler Kürtçe, Türkçe ve Arapça pek çok yayın daha yaptılar.

* *Hawar*: Çağrı

** *Ronahi*: Aydınlık

*** *Stêr*: Yıldız

**** *Roja Nû*: Yeni Gün

O dönem Fransızlar bize çok cazip sözler verdiler. Bunlardan biri Kürtlerin bağımsızlığını uluslararası düzeyde gündeme getirerek tartıştırmaktı. Cizre'de otonom bir Kürt devleti kurmak da buna dahildi. Bunun için Cizre'de Haco Ağa'nın öncülüğünde, dolayısıyla 'Fransız dostları', Cizre'de otonom bir Kürt yönetimi oluşturma talebini içeren dilekçe için imza toplayarak Fransızlar aracılığıyla Birleşmiş Milletler'e gönderdiler. Cevap kısa sürede geldi: "İstekleriniz elimize ulaşmış bulunuyor. Şimdilik değerlendirme aşamasındadır. Yakın bir zamanda talebinizin yerine getirileceğini umut ediyoruz."

Çok geçmeden Haco Ağa vefat etti. Fransızlar ise savaşta yenildi. Dolayısıyla sözü geçen ülkeler arasında yerini alamadı. Birleşmiş Milletler tank ve topların ağırlığı altında ezildi, bir daha da toparlanamadı. Fransızlar, İngilizlerin Araplara yardımıyla Suriye'den çıkarıldı. Karargâhları Suriye askerine kaldı. Araplar böylece amaçlarına ulaştı. Biz Kürtler, Fransızların gidişinden sonra Arapların bizi baskı altına alacağından çekiniyorduk. Ama Suriye'nin yeni cumhurbaşkanı Şükrü Kuvvetli bize eski düşmanlıkların unutulmasını ve yeniye bakmamız gerektiğini söyledi. Biz Şükrü Kuvvetli döneminde Kürtlerin belli haklara sahip olabileceğini düşünmüştük ama bu umutlar Kürt ve Arap çıkar grupları arasında kaynayıp gitti. Kürt gericileri ulusal çıkarları hiçbir zaman düşünemedi. Tarih onların yüzünü kapkara bir perde ile kapatmıştı.

Melek'in Kırkında Yaptığım Konuşma

Daha önce Êlosebex'in oğlu Melek'in, Hemdûn'de, Sait Ağa ve adamları tarafından öldürüldüğünü anlatmıştım. Ölümünün kırkıncı günü Hıristiyanlar yemek verdi ve bizleri de çağırdılar. Cizre Kürtleri ile Hıristiyanları yemekte bir araya geldiler; çeşitli konuşmalar yapıldı, marşlar söylendi. Konuşmalar genellikle ölüm hakkındaydı ve açık açık İslamiyete ve Müslümanlara saldırılıyordu. Kürt ve Arap hasımlarımıza gerçekten ağza alınmayacak sözler söylüyorlardı. Şam'dan Cizre'ye kadar herkes bundan payını alıyordu. Her ne kadar konuşmacıların içinde olmasam da ama onlardan konuşma izni aldım. Herhangi bir yazı olmadan, irticalen konuşmama başladım. Konuşmam özetle şöyleydi:

"Saygıdeğer arkadaşlarım ve yoldaşlarım,

"Şimdiye kadar yapılan bunca olumsuz konuşmalar Cizre Hıristiyanlarına hiçbir yarar getirmez. Gün gelir, bu konuşmalarınıza tepki büyür Müslümanlar yeniden karşınıza dikilir. O zaman sizi korumamız çok zor olur. Gönül ister ki bir daha talan ve ölümle karşılaşmayasınız. Ama bu şekilde Müslümanları karşınıza alırsanız, pekala Kürtler de sizlere yönelebilirler. Kürtlerin bir araya gelip sorunlarını çözmeleri için birlik oluşturmaları çok uzun bir zamanı almayacaktır. Sizlerle dost olmayı arzulayan Kürtler, o zaman diğer Kürtlerin yüzüne bakmakta, sizinle olan dostluklarını ifade etmekte zorlanırlar. Şurası açıktır ki, hem biz kendi kendimize yaptık, hem de sizler bizlere yaptınız. Biz ve sizler, birçok Kürt ve Müslümanı öldürdük, evlerini yaktık. Bu bile yanımıza kâr kalırsa şükredelim. Şimdi sizinle dostça ve arkadaşça oturuyoruz ama bize güvenmeyin. Biz sizin dostunuz ve yoldaşınızız, doğru. Ama eğer düşmanlık büyür de yeni bir çatışma çıkarsa sizi koruyacak güçte değiliz. Bir dostunuz olarak, böyle olur olmaz İslam düşmanlığı yapmanızı tasvip etmiyorum."

Bana iki defa alkış ve müzikle karşılık verdiler. Hıristiyanlardan Evdılehad Qiryo yüzümü öpüp kutladı, "Söylediklerin dostça ve doğrudur," dedi.

Çıkışımızda Şeyh Zahir ve meleler gelip öptüler, "Bizim gibi bin tanesi bir Cegerxwîn etmez. Bizim yapmamız gerekeni sen yaptın. Yoksa biz öyle aklı başında cesur Müslümanlar değiliz. Bugün de gördük ki sen hepimizden daha alim, daha büyüksün."

Çêlek Olayı

1945'te hastalanıp Kamışlı'ya gittim. Kamışlı'ya gittikten sonra; Güneye geçerek Elo ailesine sığınan bir Hesarlı, yine Güneye geçen ve birlikte hareket ettiğimiz adamlardan birinin eşinin yatağına girmiş. Ok yaydan çıkmış, olay dört bir yanda duyulmuştu.

Çêlek'te birkaç hane Hesarlı idik. Bir kısmı benim akrabalarım, bir kısmı da eski hasımlarımızdı. Açlıktan, sefaletten kaçıp Güneye sığınmışlardı. Aynı köylü olduğumuz için adamlarım, doğal yarıcılarım, doğal taraftarımdılar. Bizim eski hasımlar ise Elo

ailesinin taraftarıydılar. Yasin'i köye keya yapmışlardı. İki tarafa da, ben ve Yasin bakıyorduk. Yasin'in adamı Mustafa Hesenê Hemo'nun oğlu Huseyn, benim adamlarımdan Xalidê Sado'nun oğlu Ehmo'nun karısının yatağına girmişti. Yaklaşık 6-7 baba öteden akraba olduğumuz için kimse sesini çıkarmamış, beni beklemişlerdi. Gecikince birini gönderip, köye gelmemi istediler. Bana haberi getiren adamım işin çözümünün bana bırakıldığını söyledi. "İşi sen çöz," dedi, "Seni bunun için bekledik. Sen arada olmasan şimdiye kadar birbirimizden on adam vurmuştuk." Yanıt olarak, "Bu işi bana bırakmamalıydınız," dedim. "Siz gevşeklik yapmışsınız. Madem öyle bekleyin, iyileştikten sonra dönerim," dedim.

Ben dönünceye kadar kimse bir şey yapmadı. Köye dönünce Elo ailesi yanıma geldi. "Bu namus meselesi," dediler. "Biz de aramızda pislik olsun istemeyiz. Madem seni bekledik, sen ne dersen öyle olsun."

"Hiso köyden çıksın gitsin," diye şart koştum. Kararı sonra vermenin yararlı olacağını biliyordum. Eğer bir düşmanlık yapılacaksa bile bunun sonuçları köylerimizi etkilememeliydi.

Hiso'nun adamlarına gidip köyden çıkması gerektiğini söylediler. Ancak onlar, köyden ayrılmayacaklarını söyleyerek, "Eğer Hiso onlardan birinin yatağına gitmişse, onlar da gelip bizim kadınlardan birinin yatağına girsinler," dediler.

Aslında iş göründüğü gibi değildi. Hiso, kadının koynuna girmişti. Ancak o, Elo ailesinin düşmanlarından Ebdırehman Eli Namo'yu da vurup öldürmüştü. Dolayısıyla Elolar'a iyiliği vardı. Elolar ise bu iş karşılığında Hiso'ya bir kadın ve para sözü vermişler. Yasin'in kardeşi Taha, bunun için Hiso'yu öldürtmek niyetindeydi. Bize vurdurtarak bir taşla iki kuş vurmayı düşünüyordu. Hiso'yu biz vuracaktık; böylece Taha hem Hiso'ya verdiği para ve kadın sözünden kurtulacaktı, hem de bu olay nedeniyle cezaevine girecek olan biz olacağımız için köy onlara kalacaktı.

O yüzden Hiso gitmedi, köyde elini kolunu sallaya sallaya dolaşmaya devam etti. Penceremin altında dolanıyor, cemaatte hiçbir şey yokmuş gibi gevezelik ediyordu. Onun hareketlerine ben bile korkunç kin bağladım. Katil olmaya hazırdım. Bazen ise Elo-

lar'ı bir gecede yok etmeyi bile aklımdan geçiriyordum. Kardeşim ve akrabalarım ise karşı çıkıyor, sabretmemi istiyorlar, "Hele bekle, onun da günü gelir," diyorlardı.

Ebdirehman Eli Namo'nun Öldürülmesi

Elolar daha Hasdajor'da iken; Evdirehman Eli Namo, Elolar'dan Nahito'nun kızına göz dikmiş. Bir gün Nahito kızıyla ot biçmeye giderken, kızı zorla kaçırıp Nahito'yu ise yaralamış. Bir süre sonra Nahito o yaralar nedeniyle öldü. Bu görülmemiş olay Elolar'a büyük bir darbe oldu. İntikam almak için yollar aradılar.

Evdirehman, deli, zorba, züppe, büyüklük havalarında ve gözünü budaktan sakınmayan biriydi. Emrinde birçok adam vardı. Köyü sınırda olduğu için kervanlardan haraç alıyor, bu haracı Türk jandarmasıyla paylaşıyordu. Ancak yeğenim Eyşan'la evli olduğu için Hesar kervanlarından genellikle haraç almıyordu. Hiso da Hesarlı olduğu için Elo ailesi ne etmişse Evdirehman'a kalleşlik etmesi için Hiso'yu kandırmışlar. Hazırladıkları plana göre Hiso, Evdirehman'a gidecek ve bir Hesar kervanının Güneye geçmek istediğini söyleyecekmiş.

Öyle de yapmış:

— Evdirehman Dayı! Hesar'ın bir kervanı var, geçmek istiyor...

Evdirehman ona kanıp kapıya çıkınca Hiso tabancayı boşaltmış. Az geride gizlenen Elolar da çıkıp kurşun yağdırmışlar.

Evdirehman'ın ölümü Çêlekliler'i sevindirdi. Ertesi gece Çêlek'te şenlik yaptılar. Gramafon, sabaha kadar müzik çaldı. Aldıkları intikamın keyfini yaşıyorlardı. Yanımda olan birkaç taş "plak"ı da ben gönderdim.

Evdikê Xelo, Elolar ile Namolar'ın birbirini vurmasını ve köyün onlara kalmasını istiyordu. Nahito ve Evdirehman'ın ölümüyle Evdikê Xelo'nun istediği oldu. Hasdê Köyü ona kaldı.

Şimdi aynı oyunu Elolar bize oynamak istiyorlardı. Biz Hiso'yu öldürecek, köy onlara kalacaktı. Hiso öbür dünyada, biz ise zindanda olacaktık.

Öte yandan Namolar da Hiso'yu bize öldürtmek için uğraşıyordu. Ağabeyim ile amcazadem Evdo, Hiso'yu vurmaya karar

vermişlerdi. Ölen Evdirehman'ın adamları, Evdo'ya bir tabanca ve bin lira da para sözü vermişler. Tabancayı ve belki parayı da ağabeyim Xelil'e emanet etmişler; Evdo, Hiso'yu vurursa paralar Evdo'ya verilecekmiş. Ben bütün bunlardan habersizim. Nedendi bilmiyorum, Evdo bana darıldı, evimden çıkıp yeğenim Ubeydilah'ın evine taşındı.

Bir gün Hiso, benim odamın tam karşısında, Taha'nın duvarının dibinde dinlenirken, Evdo arkadan gizlice yaklaşarak silahını arkasına dayamış ve kurşunu sıkmış. Hiso yüzüstü yere düşerken Evdo yaklaşıp kafasına da ikincisini sıkmış. Hiso oracıkta ölmüş.

O sıra Taha, Hiso'nun karşısında oturuyormuş. Evdo ona dokunmamış, hızla koşup uzaklaşmak istemiş. Taha onun kaçtığını görünce arkasından ateş etmeye başlamış. Kurşunlardan biri sırtına saplanmış. Evdo kaçamayacağını anlayınca, dönüp benim evime sığındı.

O sıra masamda oturmuş şiir yazıyordum. Silah seslerini duyunca ayağa kalktım. Pencereden dışarı baktığımda yüzüstü düşmüş Hiso'yu gördüm. O anda durumu anladım ve geri dönerek silahımı aradım. Yatakların içinden tüfeği çektim ama kütüklüğüm adamlarımdan birindeydi ve Kesra'nın anasıyla katırları sulamaya gitmişti. Kesra ve Gülperi küçücüktüler ve evdeydiler.

Silahlığın Ezizê Zorê'de olduğunu anlayınca korkuya ve dehşete kapıldım. Kendi kendime; "Herhalde Evdo, Hiso'yu vurup kaçtı. Bu olayı bana yıkacaklar. Böyle eli boş kendimi nasıl koruyacağım?" dedim.

Daha o telaşta iken Evdo içeriye girdi, "Amcaoğlu, o hayvanı vurdum," dedi, "kendine dikkat et!"

Üstü başı kan içindeydi:

— Vay evi yıkılası, seni de vurmuşlar?

— Taha vurdu, tabanca sıktı.

Yere bir yatak koyup üstüne uzattım. O sıra amcam Eli Resul girdi içeri:

— Haberin var mı, Evdo Hiso'yu vurmuş.

— Taha da Evdo'yu vurmuş.

— Yok yahu!

— Vallahi, orada bak, yatakta uzanmış.

"Ne yaptın be oğlum," dedi, Evdo'ya dönerek. Evdo ise umursamaz bir şekilde, "Boş ver," dedi.

Bir şarjör mermisi olan silahımı amcama verdim. Dört şarjör mermisi olan Evdo'nun silahını da kendim aldım. Amcama, "Apê Eli," dedim, "eğer üzerimize gelirlerse karşı koyacağız. Haydi davran!"

Amcam Eli, eskiden ne yiğit olduğunu böbürlenerek anlatırdı. Ona fırsat çıkmıştı. Evin her yanı sarılmıştı. Aramızda ağır bir çatışma başladı. Apê Eli'ye, "Evdo ölmeden onlardan birini vurmamız doğru olmaz. Sadece kendimizi koruyalım," dedim.

Rakipler de silahlanıp evimi her yandan kuşatmışlardı. Çatışmaya başladık. Ama arkadaşlarım saklanmıştılar, ortalıkta görünmüyorlardı. Rençberim, Kesra ile Sinem'in annesiyle başka bir arkadaşımın evine sığınmıştı. Bize doğru hiç gelmediler veya gelemediler.

Kuşatma sürüyordu. Dışardan "evi yakalım" sesleri geliyordu. Ben bir merdiven dayayıp, duvarı bir yerinden delmek istedim. Ancak oradan dışarıyı iyice görebilir, gerekirse ateş edebilirdim. Dama ancak bir yanından çıkılabilirdi, diğer üç duvar oldukça yüksekti. Doğu yanında küçük bir dam kulübe yapmış, Hesarlı birini koymuştuk. Evi kuşatanlar ancak oradan çatıya ulaşabilir; evi yakabilirlerdi.

Akşam olup karanlık çökünce Apê Eli, "Haydi gel kaçalım," dedi.

— Yahu yaralımızı burada bırakıp nereye gidelim be adam? Erkekçe karşı koysana, dedim.

Bir süre sonra yine geldi:

— En iyisi gidip sana yardım getirmek.

— Apê Eli, kaçmanın alemi yok, kimse de yardıma gelmez. Gelecek olan şimdiye gelirdi. Kendim için değil, yaralını burada bırakman senin için de onur değildir. Bırak bizi yaksınlar. Adam ol, adam gibi öl!

Az sonra Apê Eli:

— Şêxê, oğlum, Tilerbit'e gitti, yarın gelecekti. Korkarım haberi olmadan köye gelsin; vallahi Elolar onu vurur.

— Merak etme yahu, yalnız oğlun değil dünya alem duymuş-

tur, oğlun niye öyle elini kolunu sallaya sallaya köye gelsin ki?

Doğrusu, Apê Eli'nin beni bir yaralıyla yalnız bırakıp gitmesinden korkuyordum. Evim iki büyük oda ve bir büyük salondu. Eğer Apê Eli çeker giderse her yandan haberim olmazdı. Evdo'nun yattığı odaya henüz cam çerçeve koymamıştık. Kapı pencere açıktı. Apê Eli oradan atlayarak gider mi giderdi.

Onun için açık olan odada Evdo'yla kaldım, yüksek odayı da amcama bıraktım. Kesra ile Gulperi küçüktüler ve ateş ocağının yanına oturmuşlardı. Korkudan seslerini kesmiş bekliyorlardı.

Korkuyla sorduklarında:

— Bir şey yok, korkmayın, anneniz şimdi gelir, diyordum.

Onlarsa birbirine sokulmuş, sessiz ve iri gözleriyle heyecanla bekliyorlardı. Evdo'ya halini sorduğumda:

— Ben iyiyim, kendinizi koruyun. Yaralı ölmeyinceye kadar iyidir, aklı başında ve uyanıktır, diyordu.

Gece biraz ilerleyince pencerenin dibine bir karartı geldi: "Cegerxwîn," dedi, "nasılsın?"

Sesinden Yasin'in karısı Nurê olduğunu anladım. Nurê'nin yalnız olmadığından, arkasından gelip beni vuracaklarından korktum. Ama yanılmışım, yalnızdı. Korkuyla silahımı pencereye dayadım:

— Söyle Nurê? Ne istiyorsun?

— Yasin seni görmek istiyor.

Biraz düşündüm. Öyle ya, bana oyun oynayıp vurabilirlerdi:

— Kendi gelsin o zaman.

Nurê bir daha geldi, "Elimi tut, çek, bir yanına geleyim," dedi.

— Yasin nerede?

— Gelmedi. Senin onu vuracağından korkuyor. Konuşmak için beni sana gönderdi. Söyle Cegerxwîn'e, artık bitsin, çatışmayalım, anlaşalım, dedi.

Nurê'yi çekip içeri aldım. Evdo'yu görünce:

— Hay evin yıkılsın, dedi, nedir bu yaptığın? Başka yerde yapamaz mıydın? Bir değirmende, bir şehirde vursaydın. Siz Hesarlılar başımıza bela saldınız.

Nurê geri döndü, pencereden atlayıp kayboldu. Sonra Nurê'yi içerde rehin tutmadığıma pişman oldum. Nurê gittikten sonra ku-

şatma kalktı. Sanırım tüfek sesleri de kesildi. Bu arada yeğenim Ubeydilah'ın karısı Halime, kucağında silahlığımla geldi, Kesra ile Gulperi'yi kucağına alıp gitti. Kocasından yiğit çıkmıştı. Birkaç defa çağırmama rağmen ses seda çıkmamış, silahını bile getirmemişti. Oturduğu yerde çatışmayı seyretmişti. Dayımı öldürüyorlar, evi yakıyorlar, hiç değilse silah yetiştireyim diye bir derdi yoktu, besbelli. Dayımla beraber karşı koyalım dememişti, Ubeydilah. Peki dayı yeğenlik ne güne duruyordu?

Yine akşam karanlığında, Çelo'nun karısı Eyşê gizlice pencereye geldi:

— Semo, sana yardım getirmeye gitti, dedi, Kurê Xelo gelir diye, Elolar şimdiden korkmaya başladılar,

Her ne kadar Evdi Xelo'nun kız kardeşi Nurê, Yasin'in karısı ise de, Evdi Xelo onları sevmezdi. Hasdê köyünün ona kalması için Yasin'i ortadan kaldırmak istiyordu. Birkaç defa Yasin'i benim adamlarıma vurdurtmak istemişti. Her defasında da buna engel olmuştum.

Evdi Xelo'nun niyetini çok iyi biliyordum. Yalnız Hasdê değil, Çêlek'te de gözü vardı. İki taraf birbirini vurup köyü terk etmek zorunda kalırlarsa, Evdi gelip köye konacaktı. Onun etraf köylere hükmetmesini, vergisini almasını, köylüyü sömürmesini istemezdim.

Bütün bunları hem arkadaşım, hem de iyi bir dostum olan köylüm Semo'dan öğrenmiştim. Bir gün bana, "Seninle yalnız görüşebilir miyim?" diye sordu. Yalnız kalınca meseleyi anlattı:

— Evdi bana 'gelin Yasin'i Çêlek'te vuralım, öyle vuralım ki; Cegerxwîn bilmesin,' dedi. Ama ben senin zor durumda kalmanı istemiyorum. Bundan haberin olsun. Evdi'nin kafasında elli cin dolaşıyor.

Ben işi kurnazlığa vurarak, keşke Yasin'i vursaydınız, dedim. Ama Çêlek'te değil. Burda vursanız, köpek sesinden sabaha kadar uyuyamazdık, neden burada vuracakmışsınız? Evdi'yi görürsen, 'Evdi Dayı, Yasin'i Hasdê köyünde vuracağım' de, bakalım ne diyecek? Dediğini gel bana ilet, tamam mı? Semo, "Tamam," diyerek, ayrıldı.

Semo Evdi'ye söyleyince, "Yahu Semo," demiş, "Ezo'nun çocukları daha küçük, zindanlara düşmesinden korkarım."

Semo, benim söylediklerimi de hatırlayıp, Evdi'nin niyetini çok

iyi anlamış. "Öyle ya!" diye düşünmüş, "Eğer sorun küçük çocuklarsa, bizim de çocuklarımız küçük, duvar diplerinde mi ölsün bunlar?.."

Semo evine giderken, yol üstü bana uğradı. Yüzü gülüyordu:

— Yahu sen yaman adamsın, dedi, Evdi bana, 'Babam Xelo'nun ölüsüne yemin ederim ki bunu Cegerxwîn sana öğretmiştir,' dedi.

Bunun üzerine konuyu iyice açtım:

— O zamanlar Evdi'nin niyetini sana açmaya korkmuştum, seni kandırıyor diyememiştim. Sana doğruyu söyleyeyim: Evdi, Yasin'i sen veya biz öldürelim, istiyor. Böylece Elolar bizi şikâyet edip hepimizin zindana atılmasını sağlayacaklar. Yasin de ölecek. Dolayısıyla meydan onlara kalacak. O zaman yalnız Çêlek'e değil, belki bütün bu köylere hükmedecektir. Ama sen safsın, ağanın niyetini, oyunlarını anlayamamışsın. Seni ölüme nasıl sürüyor, bilmiyorsun. Neredeyse, hepimizin başını yiyecektin.

Böylece oyun sona erdi. Benim üzüldüğüm nokta, arkadaşlarımla çevredekiler, "Cegerxwîn, Kürdistan idealini gaye edinmiş bir aydın olduğunu söylüyor, ama bir köyün insanını bir arada tutamıyor," diyeceklerdi. Bundan dolayı, böyle bir olayın olmasını istemiyor, uygun bir şekilde olayı kapatmak istiyordum.

Bu arada Evdo'nun köyde gözü olduğunu herkes anlamıştı. Onlar da yerlerinden yurtlarından olmaktan korkuyorlardı. Ancak benim arkadaşlarım, birlikte hareket ettiğim insanlar ve taraftarlarım onlardan daha çoktu. Eskiye nazaran daha güçlüydüm.

Tekrar konuya dönelim. Yaralı Evdo'yu bir an önce doktora yetiştirip iyileştirmek istiyorduk. Hiso ölmüştü. Şu anda biz onlardan kârlıydık. İki taraf da, kayıplarda eşit olmak istiyordu.

Anlaşmanın Şartları

1. Her iki kesim de ifadelerinde "bunlar birbirini vurdu" diyecekti.
2. Eğer Evdo ölürse bize iki bin lira verecekler.
3. Evdo ölmez de yaralı kalırsa iki tüfek vereceklerdi.
4. Jandarma masraflarını onlar ödeyeceklerdi.

Şafakla beraber güneş, pençelerini toprağa vurdu, kurtlar kuşlar, börtü böcek yuvalardan ve inlerinden çıktı, yeni bir gün, yeni bir hayat başlamıştı. Biz tozlu damın altında, korku ve heyecanla olacakları bekliyorduk. Bir yandan da arkadaşlarımızın bize yardım etmesini bekliyorduk.

Semo arkadaşım ertesi gece belinde tabancası Girsor'a, Evdi Ağa'nın yeğeni Huseyn İbrahim'e gitmiş. Ama ağa bu, hiç acele eder mi? Birkaç adam vurmamızı bekliyor, bir iki ölü için gelmezdi. Ancak fesat zamanı gelirdi. İyi bir arkadaşım olan Hacı Şêxmuz Girzini, ise yardım çağırmaya gelmek yerine niçin çatışmaya katılmadığını sorgulayarak, Semo'yu çok kötü azarlamış.

Geçen yıl Yasin'le keyalığı için, Hasdê köyünde epeyce kapıştık, neredeyse birbirimizi vuracaktık. Ama şimdi Elolar'la birbirimizi vurduk ya, artık Evdo Ağa keyfinden eline mendilini alıp oynayabilirdi.

Benim taraftarlarım Mala ile adamları ise, yana çekilmişler, kimi olaya karışmamak için köyden kaçıp çıkmış, kimi de evine saklanıp olacakları beklemeye başlamış; bazıları ise bıyık altından bize gülüyorlarmış. Xelolar ile adamları, çatışmayı duydukları zaman, olaya karışmak istememişler. Evdo, daha jandarmalar ile doktor gelmeden ruhunu teslim etti. Biz iki aile ise bir müddet sonra araya girenlerce barıştırıldık.

Dediğim gibi, aynı gün Mala Xelo ile Tilerbê köylüleri Çêlek'e geldiler. Mala Xelo hemen Yasin'e ve Huseyn Gemo'ya gitmişler. Köylülerle dışarıdan gelen adamları bizim eve geldiler. Günler sonra kapıyı açtık, halime gülüp takıldılar:

— Silahlıkta pek yakışmış.

Ölmeden önce Evdo onlara, "Beni Taha ile Yasin vurdu," dedi. Doktor Xıdır, Şam Kürtlerindendi ve iyi bir arkadaşımdı. Bizi hemen bir araya getirdi ve rapor olarak da, jandarmaya ikisinin birbirini vurduğunu söyledi. Böylece iki taraf da cezaevine girmekten kurtuldu. Ama Elolar, yalnızca bin lira verdiler. Söz verdikleri gibi iki tüfek ve bin lirayı vermediler. Aynı gün arkadaşlarımın ısrarı, dostların isteği üzerine evimi yükleyip, Heremêşêxo köyüne taşındım. Türkiye'den kaçarak Güneye gelen Omeri ağası Ehmedê Suleyman'ın yeğeni Suleymanê Hacı Hesen, Herem'de

kalıyordu. Kendisi bizzat kamyonunu getirip evimi yükledi ve yanına, Herem'e götürdü. Bu yaptıklarından ötürü ona gerçekten borçluyum.

Elolar, söz verdikleri nafakayı karşılamadılar. O yüzden Evdo'nun adamları onlara haber salarak, "Sözünüzde durmazsanız sizi vururuz," dediler, "Bu iş bizim aramızda. Cegerxwîn'i ilgilendirmez."

Bu arada ben de onlardan sözlerinde durmalarını ve evimin karşılığı olan bin lirayı vermelerini istedim.

Biz köyden çıkınca, Elolar ile Çelo ailesi arasında kavga çıktı. Kavga çok uzun sürdü. İlk çatışmada Çelolar'dan Semo, Elo ailesinden ise Taha öldürüldü. Daha sonra Çelolar'dan iki kişi daha öldürüldü. Onlar da birkaç defa Yasin'i öldürmeyi denediler ama bir türlü isteklerini gerçekleştiremediler. Hatta bir gün Huseyn Ağa, Mihemed'e kendi tabancasını verip, Kamışlı'da yolunu kestirmiş. Ama Mihemed'in gidişiyle dönüşü bir olmuş. Çünkü Yasin her zaman dikkatli ve silahlı idi. Onun namı çok yaygındı ve değme babayiğit üzerine gidemezdi.

Aynı Mihemed, sonradan Yasin'i iki gülle ile öldürdü ve cezaevine girdi. Şimdilerde cezaevinden çıkmış. Yasin de Taha da ölmüştü. Onların çocukları bir gün evime geldi. Onları karşıladım, bundan sonra benim için, kendi çocuklarım kadar değerlisiniz, dedim. Artık sizden ne para ne de kan isterim. Tek isteğim insanların öldürülmemesi.

Daha sonraları Namolar'ın ihbarlarıyla Hiso'nun kardeşini yakalayıp Türkiye'ye teslim etmeye çalıştılar. Ben epeyce uğraşıp engelledim. Hatta annesine bir miktar para verdim. O paradan Evdo'nun oğluna da verdim ve bu olay kapandı.

Birkaç ay sonra Şam'a gittim, Birinci Divan'ımı bastırdım. Ben oradayken rencberim Eziz, Suleyman Ağa'nın adamlarıyla Kuzeye, Omeriler'in talanına gitmiş. Dönüşte yolda vurulup öldürülmüşler. Bunun üzerine Mele Eli evimi Topiz köyüne götürmüş. Kızım Benisuada orada dünyaya geldi. Eve dönünce evimi Kamışlı'ya taşıdım. Hatırladığım kadarıyla Çêlek olayı 1945'te oldu. 1946'da ise divanım basıldı ve aynı yıl Kamışlı'ya taşındım.

Kürt Adaylarının Suriye Parlamentosuna Seçilmesi

Suriye'de ilk defa parlamento seçimleri oluyordu. Seçim iki aşamalı idi. Ön seçimde adaylar belli olacak, ikincisinde ise parlamenterler seçilecekti.

Cizre iki gruptu: Haco Ağa grubu, Kürtçü grubuydu. Şeyh Deham grubu ise Arapçıydı. Grupları, Fransız ve Arap taraftarları diye de adlandırabilirdik. Ama Hıristiyanların büyük bir kesimi bizi desteklediği için çoğunlukta idik. Yani güç Fransızların, dolayısıyla Haco Ağa'nındı. Bu yüzden rakipler para harcıyor ve propaganda yapıyor, "Bunlar İslamı bırakmış gavur Hıristiyanlarla birleşmiş," diyorlardı, Kürtçülerin kendilerini Hıristiyanlara sattıklarını iddia ediyorlardı.

Biz ise karşı propaganda olarak, "Biz Kürt yurtseveriyiz. Siz ise Kürt düşmanlarıyla işbirliği yapıyorsunuz," diyorduk.

Dêrik'te Doktor Nafiz, Müftü Mele Ahmed Zivingi, Arif Abas gibi tanınmış birkaç Kürt de oylarını Araplara vermeye söz vermişler. Orada on iki delege oyu vardı ve biz oyların bize verileceğini sanıyorduk.

Hesek'te Haco Ağa'nın evinde toplantı yaptık. Haco Ağa ayağa kalktı:

— Eğer siz, dedi, Kürdün şanı ve şerefi olan bu külahımı Arap Deham Hadi'nin ayağına düşürürseniz; kendimi, çoluk çocuğumu bu odada benzin döküp yakacağım."

Sözünü bitirdikten sonra gözyaşlarına boğuldu. Oradakiler utandı. Qedri Bey ayağa kalkarak, "Ağa," dedi, "gözünü aç! Her ne kadar şimdiye kadar aramızda küskünlük ve dargınlıklar olduysa da, şimdi namus günüdür. Her kim ki bu seçimde sana oyunu vermez ise katli helaldir, vuralım."

Ben de kalkıp bir şiir okudum. Sonunda Doktor Ehmed Nafiz Bey söz aldı:

— Hepiniz sözlerinizle biz Dêrikliler'i kastediyorsunuz. Kim Derikliler'den 'size oy vermeyeceğiz' lafını duymuş. Kim bizden daha yurtsever olabilir ki? Biz neden oylarımızı Kürt düşmanlarına verelim?

O arada Arif Abas söz aldı ve bana döndü:

— Değerli Seyda'm, dedi, neden bizi böyle suçluyorsun? Biz şimdiye kadar ne zaman düşman saflarını seçtik? Düşmana oy verdiğimiz zaman bizi rahatlıkla 'Kürt düşmanı' ilan edebilirsiniz!

Müftü ise:

— Gelin oylarımızı sayalım. Eğer oylarımız seçilmeye yetiyorsa o zaman size verelim. Yok eğer yetmiyorsa boşuna ortaya çıkıp düşman kazanmayalım.

Hepimiz bu düşünceye katıldık. Bu arada seçilmek için iki oya daha gerek vardı.

Haco Ağa, "Bütün malımı ve köyümü satar birkaç oy daha satın alırım," dedi. Doktor Ehmed Nafiz ise, "Adaylarınızla yüz yüze konuşmadan ve bazı şeyler söylemeden oyumu size vermem," dedi. Bunun üzerine Haco öteki odaya gidip, aday olan Qidur Bey, Xelil Bey ve Said İshaq'ı getirdi. Getirirken, "Doktor size ne söylerse sesinizi çıkarmayın," diye de tembih etti.

Üçü yerlerine oturunca, Doktor söze başladı:

— Yani bu Xelil Bey, İbrahim Paşa'nın oğlu mu? Keşke bunun yerine herhangi bir çoban Cizre'nin önderi olaydı. Bu adam kendine bugüne kadar 'ben Kürdüm' bile diyememiştir. Qidûr Bey ki, yıllarca Kamışlı'da beraber otururuz, bir gün bir tanrı selamı bile etmemiş, bir çayımı bile içmemiştir. Ama benden sonra Kamışlı'ya gelen bir Arap doktorla çok iyi dost olmuştur. O zaman ben Kürt değildim, şimdi mi Kürt oldum? Ben bu Hıristiyan beye sitem etmiyorum, o hepinizden çok daha merttir. Eğer onun hatırası olmasa, oyumu size vereceğime bir itin kıçına sokardım, daha iyi!

Qidûr Bey, Haco'nun tembihine uyarak, "Doğrudur, ben bu konuda yanlışım Doktor. Beni affetmeni, yanlışımı bağışlamanı rica ediyorum," dedi.

Toplantı bittikten sonra Mirsiniler'le bir araya gelip Said Ağa'ya giderek, "Ağa, bu şehirde gönlümüz senden yana, biz bu şehirde sözü Said İshak'tan alıp sana verdik. Ayrıca sana vermesi için Haco Ağa'dan altı bin lira sözü aldık. Bizi günahkâr çıkarma ve oylarını Haco'nun listesine ver. Biz Kürtler dağılmamak, bir arada kalmak zorundayız."

Ağa oylarını bize verdi. Bu arada Haco, Hurimelkler'le birlikte Melk Hopo'ya gitti. Amacı öteden beri bozuk olan ilişkilerini düzeltmekti. Onlar da oy sözü verince çoğunluk bize geçti.

Bizim bir oyumuz da Mele Şêxo idi. Hastaydı ve doktora gitmişti. Oğlu Hesen'i göndermiş ama toplantıya katmayı başaramamıştı. Benim iyi bir dostum olduğu için Haco Ağa, beni ona gönderdi:

— Git o kaşmeri getir, dedi, sen gitmezsen gelmez.

Birkaç silahlı adamla Kamışlı'ya gittim. Mele Şêxo'yu Seyid Husni'nin otelinde bulduk. Küfür ve hakaretlere başladı:

— Bende seni akıllı bir adam sanırdım. Meğer beş paralık aklın yokmuş. Nasıl bana gelip o .... adamlara oy istersin, dedi.

Ne ettimse Mele'yı ikna edemedim, "Allah ta gelse, Hesek'e gelip o adamlara oy vermem," dedi.

Geri döndük, Amud'la Hesek yol ayrımına gelince şoföre, "Geri dön Şêxo'yu alalım," dedim.

Şoförle arkadaşlarım bana güldüler:

— Yahu sen ne diyorsun, Seyda? dediler ve Şexo'ya küfrettiler. Ama ben dönmekte ısrarlıydım. Mele ikinci gidişimde beni görünce ağlamaya başladı, yüzümü gözümü öptü:

— İtlik ettim Cegerxwîn, dedi, pişmanım... Kurbanın olayım gönlünü kırma. Seni üzgün gönderdiğim için özür dilerim. Giyinmeme yardım edin de gidelim, dedi.

Arkadaşlarım hem şaşkınlıktan gülüyordu, hem de söyleniyorlardı:

— Yahu bu adam ermiş mi, derviş mi? Kararından caydığını, bizimle geleceğini nereden biliyordu?

Yolda bana takılıyorlardı:

— Allahını seversen söyle; pişman olduğunu nasıl anladın?

— Ben ermiş değilim. Ama yaşadıklarım ve tecrübelerim onun pişman olacağını söylüyordu. Zaten birinden bir şey istedin de vermedi mi, vermeyen adam sonradan gönül kırdığına üzülür ve pişman olur. Bir daha gelirse kendini affettirmeye çalışır. İşte keramet bunda.

Amud Seçimlerindeki Suçumuz

Amud'da parlamentoya on iki kişi seçilecekti. Mirsiniler'in dışında bütün aşiretler bize karşıydı. Biz bunu hesaba katarak hareket ettik. Amud'un zenginlerinden olan Evdi'nin enişte si Hacı Şêxmusê Hacı Xelef aracılığıyla, Deham taraftarı olan aşiretlere ulaştık. Onlarla bir toplantı yaptık. İnisiyatifi Deqor ağası Said ile Milan ağası İsa'ya bıraktık. Toplantıda, "Sözbirliği yapmamız gereken bir nokta var," diyerek, her iki ağaya, Xelo'nun oğlu Said İshaq'ın Haco Ağa ve arkadaşlarının lehine adaylıktan çekildiğini, bu fedakârlığa karşı Mirsiniler'in istediği adayları göstermelerine izin verilmesini önerdim. Her iki ağa da önerimi kabul ederek, "Tamam" dediler, "Mirsiniler nasıl isterse öyle olsun."

Orada adaylıkları paylaştık; sekiz aday Mirsiniler'e, geriye kalan dört aday ise iki büyük aşirete düşüyordu. Bu dört adaydan biri iyi bir arkadaşım ve dostum olan Ermeni Emso Neyirci, diğeri Evdi Ağa'nın kirvesi olan Milanlı bir Ezidi, öteki adaylar ise Said ve İsa Ağalar idi. Bu toplantıdan sonra Hesek'e giderek Haco Ağa ile görüştük. Said Ağa, Haco Ağa'nın evine yakın bir yerde bir ev kiraladı. İsa Ağa ise Deham'ın yakınına gitti. Biz oylarımızı Said Ağa'ya verdik; oyunu Deham'dan yana kullanan tek kişi İsa Ağa'ydı.

Amud'daki ön seçimlerde Haco Ağa, Said İshak'ın evine gitti. Benle Mele Eli de yanına gitmiştik. Haco Ağa'ya, "Ön seçimleri kendimizce düzenledik, sonuna kadar giderse ne ala!" dedik. Haco Ağa ise kaygılıydı. "Öyle ama," dedi, "sizi sonradan kandırmasalar?" Ağa'nın kaygısı üzerine, "Sen bize karşı görün ki bizi Deham'dan yana sansınlar," cevabını verdik. Haco Ağa, rol gereğince bize sitem ederek, "Ben dünya alemin bana karşı olacağını tahmin ediyordum ama Cegerxwîn'le kirvem Evdi Ağa'dan bunu beklemezdim," dedi. "Bizim ne gücümüz var ki Ağa? Niye bize sitem ediyorsun?" diyerek, oyunu sürdürdük.

Anlayacağınız, parlamentoya girmesini hedeflediğimiz kişiler için elimizden gelen her şeyi yaptık. Ama ne yazık ki, bunlardan üçü giderek Kürtlükten uzaklaştı.

Bu çalışmalar sonrasında ortaya çıkan olgulardan bir kez da-

ha anladık ki Kürt insanı milli duygular açısından henüz gerekli olgunluğu kazanamamıştır. Kürt ileri gelenleri ve zenginleri için çalışıyor, onların temsilcilerimiz olmaları için çabalıyorduk. Ama her defasında da kandırılıyorduk. Bu insanların kendi kişisel dünyaları vardı ve ağır basıyordu. Bu nedenle milli duyguları gelişmiyordu.

Bu insanlar bizi nasıl kullanacakları ve kandıracakları konusunda çok gelişmişlerdi. Bizim ise bunlar dışında beraber çalışacağımız kişiler de ne yazık ki daha yoktu. Elbet daha sonraları bu güç oluşunca; ağaların, derebeylerin, feodallerin arkasında yürümekten kurtuldum, onlarla ilişkimi kestim. Ama yıllarca harcadığım emek de boşa gitti.

Yalnız parlamentoya girmesi için çabaladığımız üç insanı kastetmiyorum. Neredeyse Cizre'de seçilen bütün adaylar ve kalbur üstü bütün Kürtler aynı idi. Kürt ulusu için hiçbir şey istemediler, Suriye Parlamentosu'nda Kürt kimliği veya Kürt dilinin özgürlüğü için hiçbir şey yapmadılar. Kendilerinden başka hiçbir sese kulak vermediler. Kürtlerle ilgili bütün isteklerime bir tek cevapları vardı: "Onun zamanı henüz gelmedi, Cegerxwîn."

Amud seçimlerinde aday olanların hiçbiri şimdi yaşamıyor. Ama dedikleri 'zaman' da henüz gelmiş, değil! Bu ağa ve beyler için vakit nakitti. Ama o naktin değeri değilse bile ağırlığı ve zahmeti bize düşüyordu.

Bu tutum doğru değildi. Zaman, akıllı ve bilgili insanın elindedir, bir bakıma. Akıllı ve bilgili insan isterse zamanı kendine uydurabilir. Hatta zamana bakmaz, inandığı ve bildiği doğruların yaşama geçmesi için çabalar. İnandığın şeyleri yapacaksın; işin sonunda kaybetmekte olsa!.. Kurmanclar'ın bir atasözünde denildiği gibi, "Ew e mirovê baş, ko nenerî ne li pêş û ne li paş." (En iyi insan, işin sonucunu görmese de yürümesini bilendir.)

İkinci Aşama Seçimleri

Uzun süren çekişme ve kavgalardan sonra Cizre'ye vilayet statüsü verildi. Cizre, nihayetinde belediye oldu; kısa bir aradan sonra da Belediye Meclisi seçimleri için karar alındı. Her iki tarafta da seçimlerde en iyi sonucu almak için çabalıyordu.

İlk defa politikaya adım atıyordum. Arkadaşlarım Cizre Belediye Meclisi'ne aday olmamı önerdiler. Haco Ağa, bir not yazarak Kik aşiretinin oyları için beni bu yazıyla Hacı Derwêş'e gönderdi. Hacı Dewrêş'ten seçimler için yardım isteyecektik. Hacı Derwêş bana beklemediğim bir cevap verdi:

— Bak Seyda, Kikli İsa Ağa'yla Milli İsa Ağa da bu seçimlerde adaydırlar. Kik ve Mil kendi ağalarına oy verir. Bunlar ayrıca Haco Ağa'yı da kendi listelerine koydular. Başka birine yer kalmadı.

Hacı'nın söyledikleri moralimi bozdu. Arkadaşlarım ve diğer tanıdıklarım Amud'daydı. Bu nedenle önce Amud'a, oradan da Kamışlı'ya gittim. Bu arada okuma yazması olmayan birkaç cahil ve yabani Kürt ağası, bir toplantı yaparak, Fransız yüzbaşı Danyeli'ye, kendilerinden başkasının aday olmamasını istemişler. Bu ağalar, "Başkalarının aday olmasını istemiyoruz," diyerek, aşiretlerinin başkalarına oy vermeyeceğini iletmişler.

Bu düşüncelerin tercümanların işi olduğunu biliyordum. Çünkü tercümanlar ve Hıristiyanlar okumuş yazmış, bilinçli Kürtlerin seçilmesini ve inisiyatifi almasını istemiyorlardı. Birtakım cahil, ama nüfuz sahibi Kürt ağaları onların işine geliyordu.

Fransız yüzbaşı Danyeli; deli dolu, inatçı, hırçın biriydi. Çok sert ve otoriterdi, kimse karşı çıkmaya cesaret edemezdi. Ağaların bu istemlerini gayet nazik karşılamış ve ağalara yularını takarak, "İsteyen aday olabilir. Bu sizin işiniz, oysa siz Kürtler okuma yazma bilmezsiniz," demiş.

Doğrusu tercüman Mişel ve David'in isteği de böyleydi. Böylece Kürtlerin arası da açılacaktı. İstedikleri oldu. Kürtlerin arası açıldı, sıcak ilişkiler kurmayı başaran Kürtler seçim nedeniyle yeniden bölündü. Diğer yandan tercüman Mişel'in bütün isteği benim seçilmememdi. O, beni iyi tanıyordu. Daha çok, kolayca kullanabilecekleri ağaların seçilmesini istiyorlardı.

Haco Ağa ve Resul Ağa ile birlikte aynı listede yer aldık. Bizim listemizden yalnız Haco Ağa seçilebildi. Aşiretler, Haco Ağa'yı kızdırmak istememişler. Haco'ya, "İki arkadaşından birini söyle, seçelim," demişler. Haco da Resul Ağa'yı önermiş. Resul da seçilince geriye ben kaldım.

Oy sayımında Cizre Padişahı olarak tanınan tercüman Mişel, Şêxmuz Hesen olarak adıma verilen oyları Şêxmuz Heso diye okuyor, adı bana benzeyen Şêxmuz Heso'nun hanesine yazıyordu. Bu seçimde, yalnızca Cegerxwîn adıyla kullanılan oylar haneme yazıldı. Benimle namaz kılan Mele Şêhmo bile bana can düşmanı kesilmişti. Bir gün Kamışlı çarşısında gezerken, onu bir Arap'ın gırtlağına sarılmış halde gördüm. "O bilmem nesini ne yaptığımın Cegerxwîn'ine oyunu nasıl verirsin," diye bağırıyordu.

Kafasına bir şaplak indirdim:

— Yahu ne var, ne istiyorsun adamdan? dedim.

Mele Şêhmo, tekrarladı:

— Cegerxwîn'in bilmem nesini neresine sokayım, ona oy verenin de.

Arap sesini çıkarmadı, çekip gitti.

Ben bütün bunların Mişel'in marifeti olduğunu gayet iyi biliyordum.

Amud ve Kamışlı'da, Hacı Şêxmuzê Heso ile Xalibê Derwêş seçildi. Haco Ağa başkan, Xalibê Derwêş sekreter oldu. İkisi, imza atmasını dahi bilmezdi.

Görüşmelerimizden birinde, Haco Ağa'nın oğlu Cemilê Haco, anlatmıştı:

— Bir gün Xalib Ağa saati on ikiye kurmuş, elbisesini çıkarmadan yatağa girmiş. Meğer gündüz on ikide meclise gel demişler, o ise gece on iki anlamış telaşı ondanmış. Yatağa girince de bizi, 'Beni on ikide uyandırın,' diye uyardı. On iki olup saat çalınca, kalkıp meclisin yolunu tuttu. O arada ben babamın penceresine gittim; 'kalk Meclis'e git,' dedim, 'saat on iki, sizin sekreter gitti.' Babam ise, 'Sakın Xalib Ağa yanlış anlamasın?' diyerek, gidip geri çağırmamızı istedi. Tabi, Ağa saraya gidince kimseyi görmemiş. Utancından geri de gelmemiş zavallı, gitmiş camide sabahlamış.

Bu öyküyü anlatmamda bir kasıt yoktur. Bizim oylarımızla seçilen birinin, içinde bulunduğumuz durumu az çok bilmesi, bu çağda milletin meselelerini görebilmesi, daha da önemlisi çağın gereklerini bilmesi gerekiyor. Benim neden seçilmediğimi üzülerek ve biraz da kızgın anlatıyorum. Elbet bu dert yalnız benim

değildi, Qedri Cemil Bey, Doktor Nuredin Zaza gibi aydın ve çağını bilen insanlar da o dertle, o üzüntüyle bu dünyadan göçüp gittiler.

Hem Araplar, hem Hıristiyanlar hem de cahil Kürtler, aydın ve Kürt kimliğiyle parlamentolara girmemizi istemiyorlardı. Hatta Haco Ağa ve oğulları bile benim gibilerin seçilip etkin olmamızı, onların seviyesine ulaşmamızı istemiyorlardı. Tek suçumuz, günahımız, yurtsever olmamız, inancımızı her yerde savunmamız ve taviz vermememizdi. Bu tutumumuz herkesi bize düşman etmişti. Doğruları dile getirene, özgürlük isteyene herkes düşman değil mi? Dünya bile böyle kurulmamış mı?

İkinci Dünya Savaşı

Birinci büyük savaşın kıvılcımları Sırbistan'da çakıldı ve bunun sonucu olarak komünist ülkeler oluştu. İşçinin, köylünün ve aydının devrimci Sovyetleri 17 Ekim 1917'de ilk defa eşitlik temelinde, işçi köylünün iktidarıyla kuruldu. Elleri nasırlılar tarihte ilk defa iktidar oluyordu. Yasalar, hukuk ve güç onların elindeydi. Büyük Lenin; "Köylüye toprak, milletlere özgürlük, Sovyetler'e iktidar" sloganıyla ilk defa tarih sahnesine çıkıyordu. Böylece Sovyetler'e bağlı bütün uluslar eşit ve özgür bir biçimde kendi isteklerine kavuşmuş oluyordu. Bütün uluslar, kendilerine vurulan bağımlılık zincirini kırıp özgürleştiler. Diktatörlüklerin onlara vurduğu zulüm perdesi yırtıldı.

Çiftçinin kol gücüyle işleyen toprak çiftçinin oldu. Onlar ilk defa alınterlerini kendileri ve çocukları için döküyordu. Tarihte ilk defa üzerlerinden zulüm ve zorbalık kalkıyor, yaraları kabuk bağlıyordu. İlk defa topraklar ağanın, derebeyin elinden alınıp o toprakların gerçek sahibi olan köylüye veriliyordu. İşçi ve emekçiler böylece ülkelerinin ve üretim araçlarının sahibi oldular. Aynı zamanda dünyanın ezilen ve sömürülen halklarına örnek oldular.

Hiç şüphesiz böyle eşitlikçi ve özgür bir ülkenin kurulması yeryüzünün bütün gerici, feodal, sömürücü güçlerini rahatsız etmişti. İnsanlık tarihindeki bu yeni gelişme onları korkutmuştu.

Sovyetler'e ve Bolşevikler'e karşı işbirlikçiler atağa geçmiş, her

yerde ve her türde anti propagandalar geliştiriyorlardı. Eşitlik ve özgürlük kavramına karşı akla gelmeyecek karalar çalınıyordu. Emperyalistler, Almanya'da da benzer bir devrimin yaşanarak Avrupa'ya hakim olmasından korkuyorlardı. Bu durum ise aleyhlerineydi. Bu yüzden İngilizler ve Fransızlar, Sovyetler'i engellemek için çalışmaya başladılar. Sovyetler'e karşı kampanyada başarılı olamadılar ama Almanya'da antikomünist düşüncelerin gelişmesinde başarı sağladılar.

Bu minval üzere Almanya'da Deli Hitler (Hitler Çavuş), İtalya'da ise Boyacı Mussolini önderliğinde faşist partiler kuruldu. Bu iki kan dökücü, politik partileriyle komünizme savaş açtılar.

Naziler ve faşistler kendi ülkelerindeki komünist ve demokratları bitirince kendi çevrelerindeki emperyalist ülkelere savaş açtılar. Onunla yetinmeyip, kendilerinden yana olmayan zayıf ülkeleri işgale başladılar, böylece kendilerine lazım olan ucuz işçilerle daha büyük kârlar sağlayacaklardı. Bu yoksul insanların emekleriyle, kendi zenginliklerine zenginlik katacaklardı.

Tabii ki o dönemde İngiltere ve Fransa dünyanın büyük bir bölümünü elinde tutuyordu. Almanya ve İtalya, dünyanın yeniden paylaşımını istiyordu, İngilizler ile Fransızların yerlerinde gözleri vardı. Bunun için Mussolini, Habeşistan'a saldırdı. Zorla ve kan dökerek Habeşistan'ı işgal etti. 1939'da da Hitler, Polonya'yı işgal etti.

Fransa ve İngiltere, bu iki faşist devletin amacının Habeşistan ve Polonya ile sınırlı kalmayacağını anladıktan sonra, Almanya ve İtalya'ya savaş ilan etti. İngiliz ordusu Hollanda'da çok büyük yenilgi aldı. Binlerce asker Duinkerk'ten büyük zorluklarla İngiltere'ye geri çekildiler. Hollanda, Belçika, Lüksemburg ve Fransa kanlı nazi askerlerinin eline geçti. İngiltere ve Sovyetler dışında bütün Avrupa Almanların veya İtalyanların işgali altındaydı.

Ben o dönemde faşistlere ve nazilere karşıydım. "Dilberên Cengê" şiirimi o dönemde yazdım. Ancak şimdilerde komünist olan bazı arkadaşlarım, o dönem "Hayl Hitler" diyerek birbirini selamlayacak kadar Hitler sempatizanı olmuşlardı.

Bu savaşta İtalya ve Almanya yenildi. İngiltere ve Fransa aynı cephede savaştılar. Bu nedenle yüzyıllar boyu bu ülkelerin ege-

menliğinde olan birçok ülke bağımsızlığını ilan etti. İkinci Dünya Savaşı'ndan en kârlı çıkanlar ise Amerika ve Sovyetler Birliği oldu. Sovyetler Birliği insan kaybı en fazla ülke olduğu halde, savaştan kazançlı çıkmayı bildi.

Dükkânda Olay

Bir defasında Amud'da, Evdê Telo'nun dükkânında otururken, bir müşteri geldi, boyunduruk alacakmış. Mele olduğum için cübbeli ve sarıklıydım. Beni görünce geldi, elimi öpmek istedi ama ben elimi geri çektim:

— Yok yok Allah razı olsun, elimi kimseye öptürmek istemem.

Bütün ısrarlarına rağmen elimi öptürmeyince adam karşıma geçip:

— Doğrusu sizin elinizi öpmek istemem, dedi. Ama neylersin?

— Neden amca oğlu? Ne duydun?

— Nedeni var mı? Diyorlar ki Hasdajor'da bir mele varmış, adını Cegerxwîn koymuş. Cegerxwîn, melelerin, şeyhlerin elini öpmeyin diyormuş. Kürtlerle Araplar eşittir diyormuş. Şeyhe ve meleye zekat düşmez diyormuş. Ne bileyim, Allah bizi korusun, öyle şeyler diyormuş ki!?..

Ben onun meramını anlayınca konuşmayı uzattım:

— Yahu 'bir koyun bir sürünün adını berbat eder' derler. Benim ne günahım var? Bir babayiğit yok ki çıkıp onu gebertsin, Müslümanı ondan kurtarsın.

Cegerxwîn konusunu uzattıkça uzattık, ne ana ne avrat komadık, beraberce küfür ettik. Sinkafın, küfürün bini bir para. Evdê bana adama iyi bir sopa çekmek istediğini tavırlarıyla belli ediyordu. Ama ben, çiftçinin ve köylünün düşmanlığını kazanmak istemiyordum. Biraz gülelim istiyordum, o anlatırken ben de kızıştırıyor, üstüne üstüne gidiyordum:

— Vay ulan gavur Cegerxwîn!.. Peki ne istiyormuş, niyeti ne bunun?

O ise duyduk söyledik hepsini döküyor, arkasından da küfürü basıyordu. Ben de beraber. Böylece epey bir zaman eğlendik. Sonunda adam boyunduruğunu sırtlayıp gitti. Evdê, adamı dövdür-

mediğim için bana kızdı. "Evdê Efendi," dedim, "bu adam inandığı şeylerin mücadelesini veriyor, aferin... Yarın Kürtçülük içinde aynı kararlılıkla mücadele verebilir, inancı için ölebilir. Bu onun suçu değil ki, ona öyle anlatılmış, o da öylece inanmış. Görmedin mi, beni tanımadığı halde elimi öpmek istedi. Onun için kızamadım ve söylediklerine alınmadım. Kürdün dediği gibi; hırsız boş eve girmez. Sis ve duman büyük dağda olur.

Bir süre sonra Girêsor köyüne, Şukri Emin'e gittim. Huseynê İbrahim Xelo da o köyde otururdu. Odanın kapısında görününce ağa ile köylüler ayağa kalkıp, bana olmadık büyük isimler yakıştırdılar: "Allah, peygamber..." Hepsi elimi büyük saygıyla sıktı. Bana döşek serip yastık verdiler. Orada sohbetimiz başladı, insanlar beni saygıyla ve can kulağıyla dinledi. O arada bir köşede, bana dükkânda küfür eden adam şaşkın şaşkın büzülmüş dinliyordu. Ben onu tanıyınca kalkıp geldi dizimin dibine oturdu:

— Senin ve Allah'ın merhametine sığınıyorum, dedi. N'olur beni affet.

Ben kimsenin duyamayacağı şekilde:

— Şşşt... Sesini çıkarma, dedim. Senin yaptıklarını duyarlarsa seni dayaktan öldürürler.

Şukri ile Huseynê İbrahim çok yakında oturuyorlardı. Aramızda özel bir şeylerin olduğunu hissettiler ve merakla sordular:

— Eminê Ehmed'in başı için söyle, bizden gizleme! Bu adam, sana ne yaptı?

— Karışmazsanız söylerim, dedim.

Onlardan söz aldıktan sonra hikâyeyi baştan sona anlattım. "Ulan ahmak," diye kızdılar. "Cegerxwîn senin gibi garip yoksullar için bunları yapıyor. Görüyorsun ki cübbeyle fesle döşeğe oturmuş. Ama o, senin gibi yoksula, garibana yanıyor, sizin için üzülüyor. Eziliyorsunuz, sömürülüyorsunuz. Cegerxwîn işte bunlara karşı. Siz de uyanasınız, dünyayı tanıyasınız istiyor. İstiyor ki Kürt de diğer milletler gibi ileriye gitsin, devlet ve ülke sahibi olsun, kendi ülkesinin ve malının sahibi olsun."

Böyle şeyler başımdan çokça geçti. Her zaman da hoş görüyle ve ağırbaşlılıkla karşıladım. Olgunluğumu ve sabrımı kullandım. Bunu bilin ki siz benim milletimsiniz, bana bir kem söz söyleseniz

ne çıkar, bir gün beni anlar pişman olursunuz. Bana kızın ama yanımda durun. Eğer kininiz varsa, düşmana karşı kullanın, ulusunuzun düşmanına karşı kullanın. Ben ulusumun düşmanı değil dostuyum, diyordum, böylelerine...

Tesadüf

Bazıları "kader, baht, talih, alın yazısı" der, ama ben hiçbirine inanmam. Yalnız tesadüflere inanırım. İnsan hayatında bazen inanması güç tesadüfler vardır.

1943 baharında Hemedi'de Çelo'nun dükkânındaydık. Keyo'nun annesi o günlerde çocuk bekliyordu, dertlere ve güçlüklere bir nüfus daha katmak istiyorduk. Kaç gün sancılarla kıvrandı. "Yahu bu ölecek," dediler. "Git bir doktor getir, yazıktır."

Mecburen Kamışlı'ya gittim, Doktor Nafiz Bey'e söyledim. Ama Doktor beni üzdü. "Bu gece gidemeyiz," dedi. "Yanımızda ebe de götürmek gerek. Sabah ola hayrola."

Çok fena üzüldüm ve içerledim. Yarın geç olabilirdi. Çocuk da, kadın da ölebilirdi. En büyük derdim, paramın olmayışıydı. Ne arabaya, ne de ebeye verecek param vardı. Doktor Nafiz'in benden para almayacağını biliyordum. Ama ya ilaç lazım olursa? Ya araba ve ebe parası? Yüz lira bana yeterdi ama nereden bulacaktım?

Çaresizdim. Eğer kadını beraber getirsem yolda ölürdü. Birkaç kadın yanına gelmiş bıdı bıdı konuşuyorlardı. Zaten birkaç kadın yan yana gelmeye görsün, su değirmenini susuz çevirirlerdi, alimallah. Ne dedikodu varsa yaparlar ve yalnızca kendi bildiklerine inanırlardı. Biri ötekinden daha fazla konuşabilmek için yarışır, diğeri ötekinden daha baskın çıkmaya bakardı. Üstlerindeki yakasız bez gömleği hint ipeğinden daha kıymetli yapar, işin içinden çıkarlardı. Ve o konuşmalarda utanmanın ve ayıbın sınırları hemen çiğnenirdi. Çaresiz ve içimde bin bir kasavet kara kara düşünüyorum. Soğuk soğuk terler basmış, bedenimi. O düşüncelerin içinde ne yapacağımı, nereye gideceğimi bilmiyorum.

O an o büyük tesadüf gelip beni buldu. Ekrem Cemil Paşa, Doktor'da misafirdi. Tahılını satmış, parasını almıştı. Ekrem Ce-

mil halimden anlamış, bir derdimin olduğunu sezmişti. Benim parasız olduğumu ve bundan utandığımı anlamıştı. Elimi tuttu, "Seyda," dedi, "benimle diğer odaya gel, seninle işim var."

Dışarı çıkınca elini kuşağımın arasına soktu, "Eğer kabul etmezsen darılırım," dedi. "Senin neden bu kadar kederli ve üzgün olduğunu anlıyorum. Dostluk ve arkadaşlık böyle günler içindir."

Bundan güzel haber olur muydu? Sevincimi anlatamam. Ona en içten teşekkürlerimi sundum. Dışarı çıktığımda baktım, yüz liraydı ve bana yeterdi. Gerçekten çok sevinmiştim. Yeniden tesadüflere inandım. Ala şafakta otomobille doktoru çadırlara götürdüğümde doğum olmuştu bile. Bir hayat daha artmıştık. Büyükçe bir kuzu seçip Doktor'la arkadaşlarına verdim, şehre döndük.

Cizre Belediye Başkanı Kaçırıldı

O arada çok sayıda karışıklık ve olay yaşadık, Cizre'de. Ama en büyük olay; Belediye Başkanı ve koruması ile bir polisin kaçırılmasıydı. Hatırladığım kadarıyla yanlarında küçük bir de kız vardı.

Biz Cizre Kürtleri, Cizre yönetiminin Cizre halkına verilmesinden yanaydık. Araplar ve bir kısım Kürt ise buna kesinlikle karşıydı, bu nedenle aramız açılmıştı. Cizre üç ayrı azınlıktı. Kürtler, Hıristiyanlar ve Araplar. Kürtlerle Hıristiyanlar, Fransız denetiminde bir otonom bölge kurmak istiyorlardı. Araplar ve onlarla olan bir kısım Kürt ise Suriye'ye bağlı kalmaktan yanaydılar. Dolayısıyla Arap egemenliği istiyorlardı. Onlara göre her iki halk da Müslümandı ve gerisi onları ilgilendirmezdi.

Kürtlerin oranı tahminen yüzde atmış beşti. Ne yazık ki Kürtler, cahil, Cizre'nin en geri halkıydı. Yılın yarısını dağlarda koyunlarıyla geçirir, diğer yarısında da evlerinde otururlardı. O göçebe hayatlarından henüz çıkamamış, şehir hayatı anlayışından uzaktılar. Dahası yerleşik olamamışlardı. Şehre yerleşenler ise Kürt olduklarını bile bilemiyorlardı. "Biz Mardinliyiz" veya "Biz Arap'ız" diyorlardı. biz "Kürt"üz diyecek akıldan yoksundular. Genellikle diğerlerinin boyacılığını ve hamallığını yaparlardı. Güç ve mal sahipleri ise köylerdeydi. Onlar da genellikle okur yazar

olmayan, cahil ve gerici takımıydı. Tamamen tercümanların ve öteki Hıristiyanların kulu ve kölesiydiler.

Araplar ise hep çadırlarda yaşayan, köy hayatını bile tanımaz bedevilerdi. Şehir hayatını kat'iyen görmemişlerdi. Şehir insanından ürker; koyun, deve, inek, eşek ve at beslerlerdi. İşleri güçleri hırsızlık, yol kesme, öldürme ve soygundu. Doğrusu Kürtlerden daha geri ve cahil bir konumdaydılar. Zorbalık ve kin dışında bir şey tanımazdılar. Bunlardan Deham Hadi, Mizêr Ebdılmûhsin, Ebdirezaq Hesen ve öteki birkaçı söz ve güç sahibiydiler. Bunlar birçok Kürt ileri gelenlerini de kendilerine bağlamışlar, kendilerince yönetiyorlardı.

Hıristiyanlar birkaç bölümdü: Süryaniler, Toxlerkê, Ermeni, Asuri, Keldani ve Rum. Bunların tümü halkın ortalama yüzde on beş, yirmisi kadardı. Şehir, ticaret, zenaat, doktorluk ve eğitim çoğunlukla bunların elindeydi. Devlet ve yönetim işleri tamamen bunlarla dönüyordu. Zenginlik, memurluk, tercümanlık, jandarma ve şehir yönetimi bunlardaydı. Fransızlar bunlara güveniyor, bütün güvenlik birimlerini ve sivil yönetimi bunlara bırakıyordu.

Hıristiyanlar Fırat ve Dicle arasındaki toprakların kendilerinin olduğunu iddia ediyorlardı. Suriye'de Asuri ve Süryaniler bir devlet kurmak istiyorlardı. Ama sayısal olarak azınlık oldukları için, bunu açık açık söyleyemiyorlardı. Her zaman Kürtlerle Arapları çatıştırıyor, böylece bulanık suda balık avlamak istiyorlardı. Gerçekten de üç kültür arasındaki fark epeyce derindi.

Arapların ve Hıristiyanların arkasında her zaman bir büyük güç vardı. Ama Kürtler yalnızdı ve dayandıkları herhangi bir güç yoktu. Fransızlar her zaman Hıristiyanlardan yana, Suriye Arapları ise Araplardan yanaydı. Peki Kürdün elini kim tutacaktı? Bir yandan bağımsızlık isteyen Hıristiyanlar, öte yandan orada bir güç olmak isteyen Araplar, kendi amaçları için bu cahilleri ve yol bilmezleri, yani Kürtleri istedikleri gibi kullanıyorlardı.

Cizre Kürtleri, Kuzeyden gelmiş, birkaç aydının, 1925'in yazar ve ozanlarının yayınlandığı Kürt ulusalcılığı yapan bir iki Kürtçe yayınla az çok uyanmıştı. Onlar da amaçlarına ulaşmak için Fransızlar ve Hıristiyanlarla işbirliği arayışındaydılar. Araplar buna karşıydı. Gerçekten de Fransızlar, kendilerinin ve Hıristiyanların

çıkarı için, Cizre'de Kürt ve Hıristiyanlardan kurulu bir devlet kurma yanlısıydı ve elinden gelen yardımı yapıyordu. Ama yönetimin tamamen Hıristiyan olması dileğindeydiler.

Araplar, Kürtler ve Hıristiyanlar birbirlerine düşman olsun istiyorlardı. Ama Fransızlar buna müsaade etmiyordu. İkinci Dünya Savaşı Arapların işine yaradı, Kürtlerin ve Hıristiyanların ise aleyhine oldu. Nitekim İngilizlerin ve Arapların baskısıyla Fransızlar Suriye'den gitmek zorunda kaldılar. Daha Fransızlar gitmeden, düşmanlıklar açığa çıktı. Güçsüzlüğümüze rağmen, birkaç defa Suriye'ye karşı direndik, onların egemenliğini tanımadık, Cizre'yi kendimiz yönettik. Birinde Suriye devleti Cizre'ye Hıristiyan bir vali gönderdi. Tewfiq Şamiyê'yi daha yoldayken kaçırarak Kürt köylerine getirdiler. Elifero köyünde Tewfiq Bey'i kendim de gördüm. İhtiyar, kır saçlı, olgun, bilgili ve alim bir kişiliği vardı. Eşi, kızı ve bir de polis vardı yanında. Sonradan Sêmitik köyüne, Newaf Hesen'in yanına gönderdik. Orada uzun bir süre kaldı. Ben de ordaydım. Ona çok iyi bakıldı ve değer verildi. Serbest bırakıldıktan sonra, Kürtler için her zaman övücü sözler kullandı ve her zaman Kürtlere dost oldu.

Şurası bilinmeli ki Cizre uzun bir süre Kürtlerin ve Hıristiyanların elinde kaldı. Birbirimize her zaman saygılı olduk. Ama ne yazık ki Kürt ağaları ve beyleri bundan faydalanıp, kendi ülkesini kuramadı veya milli çıkarlarını üstün tutamadı. Her çevrede bir ayrı topluluk oluşmuştu. Bu toplulukların başına da nüfuzlu cahil ağalar beyler getirilmişti. Cizre'yi bunlar yönetiyordu. Bunlar her ne kadar insanların işine koştursa, insanları hoş tutmak istese de, yönetme yeteneği ve bilgisi olmayan insanlardı.

Doğrusunu söylemek gerekirse, insanlara zulüm ve baskı yapmıyorlardı. Ama bir ulusu temsil etmek için yeterli bilgi ve görgüden yoksundular. Bunlar etraflarındaki aydın ve bilgili insanlara neden inisiyatifi vermezdi, hâlâ anlamış değilim. Göründüğü kadarıyla, Hıristiyanlar Kürt aydınlarının söz sahibi olmasını istemiyorlardı. Bu olumsuzluğu ancak böyle izah edebiliriz. Kürtlerin içinde gizliden gizliye aydınlara karşı bir olumsuz havanın esmesi için çalışıyorlardı.

Cizre'de çok defa Suriye bayrağı indirilmiş, yerine Fransız bay-

rağı dikilmişti. Hatta Hıristiyanlar daha ileri gidiyor, Suriye bayrağını indirdikten sonra, üzerine işiyor, yakıyor veya ayaklarının altına alıp çiğniyorlardı. Suriye polisi ile jandarması ise dışarı çıkmaktan bile acizdi. Fransa bu tacizle Suriye'ye istediği anlaşmaları yaptırmak istiyordu. Ama Suriyeliler bunlara boyun eğmedi ve en sonunda kendi isteklerini kabul ettirip, kendi ülkelerinin sahibi oldular.

Hacolar ile Cemil Paşalar Arasındaki Anlaşmazlıklar

Kürt aydınları kendi sözlerinin ve çabalarının bir değeri olmadığını, tercümanların ve birtakım feodal ağaların söz sahibi olduğunu bildiğinden, işlerin içine pek girmiyorlardı. Bir bakıma kazma olup kendi mezarlarını kazmak istemiyorlardı. Daha da ötesi işin içine girip Haco Ağa gibi okur yazar olmayan, adını bile yazamayan birinin Fransızlar eliyle kendilerine önderlik yapmasını istemiyorlardı.

Bu yüzden Haco Ağa için; "Maaş için Fransızlarla, Hıristiyanlarla işbirliği yapıyor," diyorlardı. Bazıları ise Araplarla, yani Müslümanlarla bir olmaktan yanaydılar. "Ne de olsa Müslüman gavurdan ve Hıristiyandan iyidir," diyorlardı. Bir yandan da, "Madem ki Fransızlar sözlerinde ciddidir, neden inisiyatifi aydınlara değil de ağalara bırakıyor?" düşüncesindeydiler.

Aydınların bir kısmı bütün bu isteklerinde görünüşte haklıydılar. Ama düşündükleri gibi olmadı, tersine Fransızların Kürtlere tanıdığı bütün demokratik haklar, Kürtlerin Müslüman kardeşleri tarafından çiğnendi. O dönemdeki yanlış düşüncelerden ötürü bugün çok pişmanız. Kürtlerin yaptıkları hatalardan dersler çıkarması lazımdı. Biz Türk'e ve Acem'e en zor dönemlerinde yardım ettik. Kendimizi feda ettik, kendi ulusal çıkarlarımızı hesaplamadık, dolayısıyla bütün bu yaptıklarımız boşa gitti. Onlar ise verdikleri sözleri atlarının nallarıyla çiğnediler. Müslüman kardeşlerimiz daha ileri giderek kanımızı döktü, evimizi yaktı, bizi yurdumuzdan etti. İşte bu yüzden Kürtler, geçmişten, tarihten dersler çıkarmalı, geleceğini belirlemek için buna göre adım atmalıdır.

O günlerde Cizre'ye bir Fransız generali gelmişti. Haco Ağa, "Qedri Cemil Bey'e git," dedi, "bir iki arkadaşıyla gelsin, gidelim, Fransızlarla konuşalım. Eğer onlarla anlaşırsak, biz ve Hıristiyanlar birlikte bir oluşum içine girelim ve Fransızlarla çalışalım. Yok eğer anlaşamazsak, Fransızlarla ilişkimizi keselim."

O gün Qedri Bey, Ekrem Bey, Arif Bey ve Şewket Bey birlikte Doktor Nafiz Bey'de toplanmışlardı. Ben içeri girince, Qedri Bey yüzünü başka yere çevirdi ve sustu. Ona adıyla hitap etmeme rağmen dönüp bana bakmamaya devam etti. Sonunda kızgın bir sesle, "Canım siz, cahil ve bilgisiz insanlarsınız," dedi, "Melesiniz, doğruyu ve yanlışı bilemezsiniz. Körü körüne Hıristiyanların arkasından gidiyorsunuz." Sonra bağırdı, "Ben okur yazar olmayan birinin peşinden gitmem, tercümanlara yem olmam," dedi.

Ben yumuşak bir üslupla ve saygıyla cevap verdim:

— Beyim; zaten biz senin gibi tahsilli olsak, Avrupalarda okusak yanına gelmez, akıl sormazdık. Biz toz ve kir içinde, eski püsküllerle, sefalet ve yoksulluk içinde okumaya çalıştık ama yine de kızınca bağırıp çağırmazdık. Sizinle kavgaya gelmedim, size bir şey anlatmaya geldim, eğer uygun ve yerinde bulursanız birlikte yapalım. Yok eğer işinize gelmezse, birlikte yapmayız.

Bu yumuşak ve ikna edici konuşmamla hepsini kazandım. Ekrem Cemil Bey, "Seyda'nın dediği doğrudur emmioğlu," dedi, "Gel birlikte oturup konuşalım, ölçüp biçelim. Aramızdaki ayrılıkları giderelim ve birlikte bir karar verelim. Adam diyor ki, 'Nasıl uygun görürseniz öyle yapalım.' Köyde möyde okumuş ama, senin gibi de bağırıp çağırmıyor. Kendini çok üzüyorsun... Bu doğru değil."

Ben Haco Ağa'nın söylediklerini iletince birlikte diğer odaya geçtiler ve çok geçmeden döndüler. Bana, "Seninle birlikte Ekrem Bey'i seninle göndermeye karar verdik," dediler, "O ne söyler, ne yaparsa bizi bağlar. Onun söyledikleri bizim kararımızdır."

Generalin yanına gidince, adam rütbelerini gösterdi, "Fransızların şerefi üzerine yemin ederim ki sizi hiçbir zaman yalnız bırakmayız," dedi, "Bütün istek ve talepleriniz en kısa zamanda yerine getirilecektir."

Çıktığımız zaman ben Ekrem Cemil Bey'e bu görüşme hakkında kanaatini sordum:

— Beyim, nasıl buldun?"

— Valla Seyda, eğer ben olsam ve milletimin şerefi üzerine yemin etsem, söylediklerimin hepsini yerine getirirdim.

Görüşmeden döndükten sonra Kürtlerle Hıristiyanlar bir anlaşma imzaladı. Fotoğraflı ve imzalı birkaç sayfalık anlaşmayı duyurdular ve bir nüshasını da Ekrem Cemil Bey'e verdiler. Anlaşmanın içeriği ve maddelerini hatırlayamıyorum. Büyük ihtimalle bu anlaşmanın dokümanları bazılarında bulunabilir.

Anlaşma metni Ekrem Bey'in arkadaşlarına ulaşınca yeniden anlaşmazlık doğdu ve ilişkilerimiz yeniden koptu. Nedenini bilmiyorum. Sözlerinden ve imzalarından neden vazgeçtiler hâlâ anlamış değilim. Anlaşma metni nasıl kayboldu? Bilmiyorum.

Ben bu olayı o insanlara nispet olsun diye yazmıyorum. Daha önce anlattığım gibi, benden sonraki nesil, o dönemdeki Kürt önderler hakkında daha fazla bilgi sahibi olsunlar diye bunları yazdım. Böylece düşman karşısında daha az yanılıp, el ele olabilir, daha az yanılırlar...

Kürt insanının talihsizliği sadece ağa, şeyh, bey ve melelerden kaynaklanmıyordu. Aynı zamanda aydınlarından da kaynaklanıyordu. Onlar da birlik duvarını yıkmak için ellerinden geleni ardlarına koymuyorlardı. Temiz ve saf kalpli köylüler, kime inanacağını, kiminle yürüyeceğini, kime karşı duracağını şaşırmıştı, adeta...

Seydaye Ciziri dizelerinden birinde şöyle der:

"Talî' ko bê û fî muhlet li nik heram,
Min umrê Nûhî nîne saqî bi lez were xoş."

"Sonu bir gün gelecek, haram zamanı elbet bitecek,
Nuh'un ömrü yok ki bende, gelsin saki hemen, coşarak."

Ben bir fırsatı yakalayalım istiyordum ve onun burnumuzun dibinden geçip gitmesini istemiyordum. Ama ne gelir elden?

Bir süre sonra bir kısım Kürt ve Hıristiyan, isteklerini içeren bir mektupla Birleşmiş Milletlere başvurdu. Haco Ağa beni çağırdı, mektubu tercüme ettirdi, "Bunu iyi oku, görüşünü bana bildir," dedi. Okuduktan sonra Ağa'ya, "Çok iyi. Yalnız eksik olan bir yönü var," dedim. "Benim düşünceme göre, bu eksikler mektupta olmazsa büyük eksiklik olur. Kuracağınız devletin dilini be-

lirtmemişsiniz. Devletin dili Kürtçe olmalı ve bunda ısrar etmeliyiz, ki gelecekte ulusal kimlikte yanılmayalım. O zaman sen veya Metranhibê cumhurbaşkanı olsanız da kimlik Kürt'tür. Eğer dil Kürtçe olmazsa ilerde Süryaniler devleti kendi dinsel kimliğine çevirebilirler. Herkes milletinin ağasını ve büyüğünü tanımaz mı?" Haco Ağa yeniden Fransızca bir sayfa yazdırdı ve mektuba ekledi. Hıristiyanların temsilcilerine yeniden imzalatıp mektuba ekleyip gönderdi. Cevap Haco Ağa'nın adına kısa sürede geri geldi:

— Mektubunuz elimize geçti. İstek ve talepleriniz kısa zamanda yerine getirilecektir.

Ne yazık ki 1940'ta Haco Ağa vefat etti. 1946'da Fransızlar yalnız Cizre'den değil, bütün Suriye'den çekildi. Fransa, Alman işgaline uğradı ve De Gaule, Cezayir'e kaçtı. Fransa artık sözü geçen bir ülke değildi. Savaş, uluslararası kuruluşları artık unutturmuştu. Alman ve İtalyan süngüsü hukuka ve haklara baskın çıkmış, bizim isteklerimizin üstüne ise ölü toprağı serpilmişti.

Kısa Bir Açıklama

I- Fransızlar bizim için değil ama kendi çıkarları için Cizrede bir oluşum istiyorlardı.

II- Hıristiyanlar, kendi çıkarları için Fransızların isteğiyle bizimle birlik olmuştu.

III- Kürtler kendi ulusal kimliklerini henüz tanımıyordu ve o yüzden birlik olamıyordu. Ne yazık ki aydınlar bile, okumamıştan daha cahildi.

IV- Fransızların savaşa girmesi ve Suriye'den çekilmesi ise bir tek Arapların işine yaradı.

Beyrut'a Gidişim

Haco Ağa'nın erken ölümüyle, oğlu Hesen babasının yerine geçti ve Cemil Paşalarla kısa sürede dostluk bağları kurdu. Cizre'den Şam'a, Şam'dan Haleb'e, ne kadar kalbur üstü Kürt varsa yeniden birlik oluşturuldu. Hesen hepsiyle anlaştı ve etrafına toplamayı başardı. Bunların tümü Suriye Cumhurbaşkanı Şükrü Kuvvetli ile, dolayısıyla Araplarla hareket etti. Cumhurbaşkanı

Şükrü Kuvvetli, Kürt ileri gelenlerine son derece güveniyor ve onları sayıyordu. Hesen, devlet yönetiminde ve parlamentoda onun sağ koluydu. Ama Kürtlerin ulusal çıkarları, bu hanedanlar arasında kaybolup gitti. Bazen biz birkaç aydın Kürtlük'le ilgili bazı faaliyetler yürütüyorduk. Elbet bu faaliyetlerimiz gizliydi.

Biz birkaç kişi Beyrut'a gitme kararı aldık. Bu seyahatle ilgili tüm hazırlıkları Kamuran Bedirxan Bey hazırlamıştı. Kürtlerin taleplerini içeren 40 sayfalık bir yazı yazmıştı. Beyrut'a gidince; Doktor Nuredin Zaza ile Ekrem ve Cemil Paşalar aracılığıyla, bu mektubu San Fransisko'da temsilcisi bulunan ülkelerin büyükelçilerine ulaştırdı. Hatırladığım kadarıyla, birkaç devletin büyükelçisi bu bildiriyi almamış, geri çevirmişti.

İngilizlerin Bölgeye Gelişi

1945'te İngiliz askerleri Musul taraflarından Cizre'ye girdi. Alman ve İtalyan güçleri, Cizre üzerinden geri çekilip Irak'tan kaçıyorlardı. Fişilerden kurulu Fransız ordusu, Suriye'de güçsüz ve etkisiz kalmıştı. O dönem Türkiye'nin Alman mütefiki olduğu söyleniyordu. Qedri Bey ile Cemil Paşa, geri çekilme döneminde Şam'dan Kamışlı'ya gelerek, "İngilizlere bir Kürt heyeti gönderelim ve isteklerimizi bildirelim," dedi.

Cemilê Haco Ağa başkanlığındaki, içinde benim de yer aldığım bir heyetle İngilizlerle görüşmeye gittik. Musul yolunda, çölde, İngiliz generalle görüştük. Acelesi vardı. Giderayak hoş sözler söyledi, "Gelişinize çok sevindim. Çabalarınız için sizi kutlarım," dedi.

General elimi iki defa sıktıktan sonra:

— Bana kızmamanızı rica ediyorum, ben bir askerim. Bir başkasının emirleriyle hareket ederim. Gitmek zorundayım ve ne yazık ki sizin bu isteklerinizin muhatabı ben değilim. Bizim yetkililerimiz şu anda Irak Kürtleri ile meşgul. Umarım daha sonraki dönemde sizinle de ilgilenilecektir.

General, cipine binip gitti. Bizim kırılmamamız gerektiğini söyledi:

— Ben de sizin kadar bu konuda konuşup anlaşmak isterim ama ben yolcuyum, kusura bakmayın.

Mehabad

1946'da Fransız askeri Suriye'den çekildi. İran Kürdistanı'nda, Mehabad şehrinde bir Kürdistan kuruldu. Qadi Mihemed cumhurbaşkanı, Mele Mustefa Barzani ise ordu komutanı oldu. Birkaç ağa, bey ve şeyhi bakan yaptılar. Azerbaycan ile ortak federe bir devlet konusunda anlaşma yaptılar.

1945'te Mele Mustefa Barzani, Irak'ta başarısız bir ayaklanma girişiminde bulundu. Yenilgiyle beraber, Mele Mustefa birkaç bin askeriyle, o dönemde Sovyet işgalinde olan İran'a geçti. Mahabad'da Kürt Devleti kurulunca Barzani'yi ordunun başına getirdiler. Birkaç tane Kürt aydını da bu oluşumda yerini aldı. Örneğin İzzet Ebdıleziz, Mustefa Xoşnav gibi Irak baskısından kaçarak Barzani'nin yanında yer alanlar da bu yapılanmada yer aldılar.

Askeri konularda Barzani ve diğerleri çelişkiye düştüler. Çünkü yeni devlet orduyu modern temellerde yeniden yapılandırmak istiyor, Barzani ise karşı çıkıyor, "Ben Barzan askerini kimsenin hükmü altına koymam," diyordu. Bilindiği kadarıyla, Barzani ile Kürt hükümeti arasında fikir farklılıkları bulunuyordu.

O dönemde Fransız ve İngiliz askerleri Suriye'de idi. Beraberlerinde Dürzi askerlerini de Cizre'ye getirmişlerdi. Dürziler Kürtlere çok baskı ve hakaret ediyorlardı. Hatta Kürtlerin sürülerinden zorla koyun alıyorlardı. Kürtlerin ürünlerini çalıyor, İngilizlere gönderiyorlardı. Kürtler aç, sefil ve çaresiz bırakılıyordu. Korkunç bir yoksulluğun pençesine terk edilmiştik.

O dönem evim Çêlek köyünde idi. Otuz çuval buğdayımı içerde saklamıştım. Yanında Dürzi tercüman bulunan bir İngiliz subayı köye gelip yalvardı, "Allahınızı ve peygamberinizi severseniz, bize tahılınızı ununuzu gösterin. Söz veriyorum, sizin ihtiyacınız olanına dokunmayacağım. Yok eğer doğru söylemezseniz biz arar buluruz, o zaman da hepsine el koyarız," dedi.

Yalnız ben değil ama köylünün hepsi kandı. Ürün çuvallarını gösterdik. Yirmi çuvaldan beşini bana bırakıp on beşini aldılar. Eğer ben yalnız olsaydım doğru, bana yeterdi. Bu arada yeğenim Ubeydıllah bana biraz buğday sözü vermiş ama sözünde durmamıştı. "Benim adamlarım aç kalacağına, senin adamların kalsın," diye haber göndermişti.

O zaman Dekşori ağası olan İzedinê Hesen Şemdin bana geldi. "Allahıma yemin ederim... Çoluk çocuğun yiyecek bir lokma ekmeği yok," dedi. "Allah'a bir de sana sığınıyorum." Elleri boş göndermek istemedim. Gönlüm buna razı olmadı. Getirdim, neyim var neyim yok ikiye böldüm, adama verdim.

Misafirimi uğurladım, ama benle adamlarım ne yapacaktık? Ne yiyecektik? Aklıma dostum ve arkadaşım olan Hacı Evdo Dazwani geldi. Adam mert, zengin biriydi ve bol buğdayı vardı. Yaylaya çıkmıştı. Çadırları Cizre'nin altında kurmuştu. Birkaç atlıyla çadırlara gittik. Hikâyemi dinledikten sonra "hayır" demedi. "Yarın köye gelip çuvalları göstereyim," dedi, "Size ne kadar lazımsa alın."

Hacı çuvalları tarlaya gömmüş, üstüne de buğday ekmişti. Ektiği buğday neredeyse başak veriyordu; çuvalların orada saklı olduğunu kim bilebilirdi?.. Borç karşılığı dört çuval buğday aldım, hesabıma iki yüz lira yazdı. Pahalı olmasına rağmen bana bedava gibi geldi. Ama yaz gelip parayı vermekte zorlanınca yüz lirasını benden almadı. "Valla o zaman ne dersem kabul edecektin," dedi. "Ama şimdi vicdanım kabul etmiyor o kadar parayı senden almayı."

Hacı'nın buğdayı da kışı çıkarmamıza yetmemişti. Ama beklemediğimiz bir tesadüf buğday bulmamızı sağladı. Dürziler Çêlek'e girmiş buğday aramışlar, bizim bir yakınımızın gizlediği buğday çuvallarını bulmuşlar. Bir çuval buğday ile bir çuval arpayı kendileriyle götürmüşler, ertesi gün gelip kalanını götüreceklermiş.

Adamın karısı hemen bana haber verdi. "Gelin bari siz alın. Siz almazsanız, yarın gelip götürecekler," dedi. Bunun üzerine arkadaşlarla hepsini kapıp kaçtık. Kışı çıkararak arpa zamanına ulaşmamız böylece mümkün oldu. Henüz yeni sararmaya başlayan arpaları ezip yiyerek durumu idare ettik. Adamdan borç aldığımız buğdayı geri verdik.

1946'da İngilizler, Fransız askerini Suriye'den çıkarıp yerine Arap askerlerini yerleştirdi. İngilizlerle Fransızlar, Suriye ile Lübnan'ı paylaşıp yerleşmek istiyorlardı. Ama Sovyetler'in Birleşmiş Milletler'de ve diğer alanlarda geliştirdikleri baskı üzerine çekilmek zorunda kaldılar.

Civata Azadî û Yekîtiya Kurd

Aynı yıl Cizre'de "Civata Azadî û Yekîtiya Kurd-Kürt Özgürlük ve Birlik Örgütü"nü kurduk. Doktor Ehmed Nafiz Bey, başkan, ben de sekreterlik görevini üstlendim. Mali sekreter Arif Abas'tı. Evdırehman Ağa, Müftü Mele Ahmet, Hacı Yusıf ve bazı diğer ağa ve beyler ise taraftar veya üye oldular.

Kürtler, bundan böyle ne Bedirxanlar'a ne de Cemil Paşalara çalışacaktı, onları dışlayacaklardı. Evdırehman Ağa'yı Şam'a gönderdik. Onlara yeni kurulan oluşumu anlatacak, bu haliyle kabul ederlerse birlikte çalışılacak, eğer ille de önderlik ve mevki isteyeceklerse bunu vermeyecektik. Evdırehman Ağa'nın dediğine göre iki taraf da buna razı olmuştu. Ama tahminime göre onlar buna razı değildi. Alttan alta bunun dağılmasını veya onların eline geçmesini istiyorlardı.

Bu gelişme üzerine Evdırehman yanıma gelip, benim de Xoybûn'da yer almamı istediğinde, "Sizin içinize gelirim ama bir şartla," dedim, "Xoybûn'un adını değiştirin." Bu nedenle bir toplantı oldu ve Xoybûn'un adı "Azadi û Yekitiya Kurd" oldu. Bu olmak zorundaydı. Çünkü Suriye Kürtleri Xoybûn'u "Batının ve Taşnaklar'ın işbirlikçisi" olarak görüyor, "onlardan para aldıkları"nı söylüyorlardı.

Biz iki ailenin bu birliğe katılmasını istemiyorduk. Çünkü bunların gelmesi durumunda Kürtler yeniden ikiye bölünecekti. Ama Doktor Nafiz, Cemil Paşalar ile Haco Ağalar olmadan bir şey yapılamayacağını biliyordu. Biz o dönem bey ve ağalara karşı değildik. Arkadaşlar bu ailelerin Kürdistan için her şeyi yaptığına inanıyorlardı. Kürtler, "Darı ne kadar uzarsa başağı o kadar eğilir," derler. Bunlar da birkaç defa kongreye katılmalarına rağmen, gerekli yardımı bizden esirgediler. Ancak bu örgüt her şeye rağmen birkaç güzel iş yaptı:

- Kırk maddeden oluşan isteğimizi San Fransisko'ya gönderdik.
- Birkaç defa aydınlarımızı ve yazarlarımızı Mehabad'a inceleme ve dayanışma için gönderdik.
- Amerikalılar ve İngilizlerle görüşmeler sağlandı.

Amerikalılar ve İngilizler, "Siz Mehabad'ın ve Sovyetler'in taraftarısınız" diyorlardı. Bir keresinde Amerikan sefiri, Nafiz Bey'in evine gelerek bizimle görüşmek istedi. Nafiz Bey'in evinde toplandık. Amerikan sefiri, Kürt politikasının yönünü merak ediyordu:

— Kamuran bana; 'Kürt politikası Batı'dan uzaklaşarak Sovyetler'e bağlandı,' dedi. Bunun doğru olup olmadığını sizden öğrenmek istiyorum.

Hepimiz bildiğimiz biçimde açıkladık. Doktor Nafiz ise örgüt adına açıklama yaptı:

— Biz Kürt ulusu karanlık bir zindanda hapisiz, dedi. Bize bir ışık görünmüyor. Doğudan bize bir ışık görünür gibi oldu. O yüzden biz bu kapkaranlık zindandan yönümüzü oraya çevirdik. Eğer Batı bize bir söz verirse biz de yönümüzü oraya çeviririz.

Sefir, birtakım notlar alıp gitti. Bize, beylerimize ve ağalarımıza bir kapı açılacağına, olan kapıyı da kapattılar, küçücük Kürt yurdunu tank ve toplarla ezdiler.

Sonradan örgütümüz Qadi Mihemed'in başkanı olduğu, Partiya Demokratê Kurdîstan'ın (Kürdistan Demokrat Partisi-KDP) bir şubesi durumuna geldi. Bir müddet sonra Irak KDP kurulunca, ona bağlandık. Öylece kaldık, onun görüşlerini savunduk.

Biz Mehabad Kürt Cumhuriyeti'nden, kuzeyde bir isyan başlatılması talebinde bulunduk. Bize; "Tam zamanıdır," diye cevap vererek, "Kürt bölgelerinin haritasını yapın ve gönderin. Dost ve düşmanlarınızı bize bildirin," talebini ilettiler.

O arada örgütümüzün izin vermesi üzerine Qedri Cemil Bey, Şam'dan sahte bir pasaportla Mehabad'a gitti. Dönüşte Musul'a, Ebawi İsmailê Bawi'nin evine uğramış. Bu adam da tutup Qedri Cemil Bey'i Suriye sınırından geçirmiş.

Ebawi bir Kürt düşmanı idi. Qedri Cemil'den aldığı ve onun Mehabad'daki yöneticilerle çektirdiği fotoğrafları gazetelere vererek bizi teşhir etti. Kimse bunun sebebini sormadı. Doktor Nafiz Bey ve Arif Abas o sıra Şam'da idiler. Bize, "İzin versek de vermesek de, o zaten gitmek için bütün hazırlıkları yapmıştı. Bize gideceğini söyleyince, 'gitme' demedik."

Doğrusu onların anlattıklarını pek inandırıcı bulmadım. "Kırmızı da olsa, beyaz da olsa, soğan soğandır. Ben bu hataya ortak

olamam. Anlaşıldı ki siz ağalar, beyler, şeyhler birbirinizi kayırıyorsunuz ve bizim için bir şey yapmayacaksınız," deyip örgütten ayrıldım. O dönemde komünistlerin Cizre'de kurdukları bir örgüte katıldım.

O zamanlar daha iyi anladım ki Xoybûn'un dağılmasına rağmen, onlar hâlâ Xoybûn kafasıyla bizi yönetmek istiyorlardı. Belli ki onlar Batı ile işbirliğinden vazgeçmiyorlardı ve bizi kendi kafalarınca yönlendirmek istiyorlardı. Deyim yerindeyse 'koyun postuna bürünmüş kurt' olmak istiyorlardı, benim gibilerini kandırmak için gerçek yüzlerini kimseye göstermiyorlardı.

Amerikan sefirinin gelişi, Qedri Bey'in Mehabad'a gidişi ve Mehabad Kürt Cumhuriyeti'nin yıkılışı, arka arkaya oldu. Hepsi de 1947 yılında yaşandı. Okuyucu, bütün bu olayları bir arada değerlendirmeli ve yorumunu ona göre yapmalı.

Barzani Ayaklanması (1945)

Sıralamada bunu 1946'dan önce anlatmalıydım ama şimdi hatırladığım, için yazıyorum.

1945'te Barzaniler dağlara çıkarak isyana ve savaşa başladı. Şeyh Ehmed Barzani önderliğinde çok kanlı ve çetin savaşlar oldu. Bu savaş aylar sürdü. Zaxo'dan biri bize gelerek, gelişmeleri aktardı. Örgüt o zaman bizim de dolaylı veya dolaysız, bu savaşta yerimizi almamıza karar verdi. Biz, Şengal ve Zaxo'da ayrı bir savaş cephesi açarak, Barzan yöresine giden Irak güçlerini üzerimize çekmeye çalışacak, Barzaniler'in işini hafifletecektik. İçimizde savaşa gidecekleri kura ile göndermek isteyenler oldu. Ama Arif Abas buna karşı çıktı. "Şimdi bu kur'ada çıkıp gitmeyenler olacaktır. Beni dinlerseniz, bu işi gönüllü yapalım. Kim Şengal'a, kim Zaxo'ya gitmek ister elini kaldırsın, ona göre seçelim," dedi.

Toplantıda bulunanlar bu düşünceye hak verdi. Doktor:

— Kim Zaxo'ya gitmek ister?

Evdırehman Ağa el kaldırdı:

— Eğer Mala Haco'dan biri benimle gelirse ben giderim.

— Kim Şengal'e gitmek ister?

Ben el kaldırdım:

— Ben giderim ama Mala Haco'dan biri benimle gelsin.

Kimse elini kaldırmadı. Yalnız yeğenim Mele Eli elini kaldırarak, "Dayımın yerine ben Şengal'a gideceğim," dedi. Buna da ben razı olmadım. Doktor kızdı:

— E canım, Cegerxwîn gibi biri Şengal'de savaşırken, biz evimizde otururşak ayıp olmaz mı? dedi. Bizden biri vurulsa, yüzlerce binlerce bizim gibisi var, yerimizi alır. Cegerxwîn öldürülürse hangi birimiz yerini doldururuz?

Toplantı sessiz sedasız dağıldı. Ev işlerini yoluna koyduktan sonra, Tirbesipi'ye gittim. Emerê Xalit'i Şengal'a gönderdim. Önce yakalanmış ama Êzidiler sonradan onu serbest bırakmış. Bize, "Birleşme noktası Suriye ve Irak sınırıdır," diye anlattı, "ama hangi köyün hangi devletin birleşme noktası olduğu belli değil."

Emer'i yeniden gönderdik, "Bize toplanacak bir köy veya yer göstersinler," dedik. Emer kısa sürede döndü. Emer, Yezidiler'in dağdaki bütün savaşçılarının Irak hükümeti tarafından yakalanarak Musul'a götürüldüğünü söyledi. Emer, "Yezidiler, 'Bize yardım edin, belki savaşçıları kurtarabilir, kaçırabiliriz. Kurtulurlarsa gelip sizin için savaşsınlar," dediklerini anlattı. Ama işler istediğimiz gibi gelişmedi. Çünkü o arada Barzani savaşçıları ve Mele Mıstefa çoktan Mehabad'a gitmişlerdi. Zaxo'ya giden elçi de geri dönemedi ve bizim savaş hikâyemiz orada sona erdi.

Bu yaşananlardan da anlaşılıyor ki;

I- Kürt beyleri ve ağaları batıdan medet umuyordu ve görünürde de herhangi bir "medet" yoktu. Batı, Mehabad'a karşıydı.

II- Kürt ileri gelenleri Batı destekli bir ayaklanmaya taraf değildi, ancak masalarda içip, "Yaşasın Kürt ve Kürdistan" diyebiliyorlardı.

III- Beyler, örgüte kızmışlardı ve bu nedenle kararları dinlemiyorlardı. Arif Abas, onların savaşmak istemediklerini açığa çıkardı.

Doktor Nafiz Bey'e, "Şahsıma yaptığın övgüler için çok teşekkür ederim," dedim. "Ama ben savaşa gitsem de ölmem. Ölsem

bile divanlarımda Kürtler için dilediğim kadar yazdım. O divanlarla ilelebet yaşayacağım," dedim.

Mehabad, Batı'nın girişimleriyle yıkılınca önderler idam edildi. Barzani düşmana teslim olmadı, dağlara çıktı. Uzun yolculuklardan ve savaşlardan sonra Barzaniler ikiye ayrıldılar. Kadınlar, çocuklar ve yaşlılar, Şeyh Ehmed'le Irak'a teslim oldu. Mele Mustefa'yla beş yüz savaşçı ise Türkler ve Acemlerle savaşarak Sovyet sınırında Kızıl Ordu'ya teslim oldular. Sovyetler Birliği'nde her biri uzak yerlerde iskân edildi. Bazı savaşçılar geri dönerek, bir Kürt ağasına sığındılar. Irak devleti ile geri dönüş pazarlıklarına giriştiler. Ama ne yazık ki kandırıldılar; düşmana teslim olunca Bağdat'ta idam edildiler.

Bir gün Barzani'ye sordum, "Efendim, Qadi ile çektirdiğin fotoğraf ne zamana ait? Çok güzeldi." Barzani, "O sözünde durmazla fotoğraf çektirmem hayatımda yaptığım tek yanlıştır," dedi.

Ben bu cevaba çok üzüldüm ama ona karşı ne gibi yanlış yaptığını sormadım. Ben şahsen divanımda Qadi'yi öven şiirler yazdım ve hâlâ en değerli Kürtlerden biri olarak gönlümde yaşar.

Kısa Bir Açıklama

I- Anlaşıldı ki Batı, Kürtler Doğu yardımıyla bir ülke kursun, hatta Bolşeviklerle yakınlaşsın bile istemiyordu. Onlar Kürtleri ellerinde bir koz olarak, çıkarları için kullanmak, Kürt petrolünü Kürt kanıyla renklendirmek istiyordu.

II- Kürt önderleri, zenginleri ve feodalleri Doğu'nun Kürtlere yardımını istemiyordu; Kürtlerin eşit bir şekilde, kendi ülkelerinin sahibi olmalarından, hatta eşitlikçi, ilerici parti ve hareketlerin oluşmasından bile yana değildiler. Bu kesim, Kürtler uyansın istemiyorlardı.

III- Qadi Mihemed, Batı'ya ve Batı yanlısı Kürtlere çok güveniyordu. Kendileri de Mehabad'ın en zengini ve sahibi idiler. Batı hayranı olması buna da bağlıdır. Belki o dönem Batı'nın verdiği bazı sözler olmuştur. Kimin eliyle bu sözler verilmişse tarih bir gün açığa çıkaracaktır.

İran'a erken teslim oldu ve erken idam edildi. Kardeşi Sedir, o dönem İran'la anlaşmaya oturan adamdır.

IV- Barzani ve Qadi'yi karşı karşıya getiren sorun neydi? Qadi'nin yandaşı olan Kürt komutanları neden Barzani ile Sovyetler'e kaçmayıp Irak'a teslim oldular? Batı mı bunları karşı karşıya getiriyordu, yoksa dünyadaki her feodal gibi aralarında çıkar çatışması veya rekabet mi vardı?

Kamışlı'ya Taşındım

Daha önce söylediğim gibi 1946'da Kamışlı'da kiralık bir eve yerleştim. Yedi yüz liram vardı, iki ay içinde tükendi, elde avuçta kuruş kalmadı. Kuşağımda sadece iki lira vardı. Gönlüm kırık, avare avare dolanıp duruyorum. Eskiden köyden şehire geldiğini zaman cebimdeki paraları bitirmeden köye gitmezdim. Her köylü gibi evimde birçok şey bulunurdu. Şimdi şehir yerindeyim. Her şey parayla. Çalışma dersen hak getire ve ben kimseden para isteyecek durumda değilim. Zaten borç veren de olmazdı. Ne yapmalı, nereye gitmeliydim? Bu kadar nüfusu nasıl besleyecektim?

Bin bir kasavet ve dertle eve geldim. Korku ve çaresizlik içinde, karışık duyguların esiriydim. Hırsımı, Keyo'nun anasından çıkardım. "Bu hep senin suçun. Senin sözünü dinleyip şehre geldim. Dertsiz başıma dert açtın, söyle ne yapalım?" dedim.

Keyo'nun anası sinirle cevap verdi:

— Yalnız olsan da yedi yüz lirayı harcamaz mıydın? Hatırlamıyor musun birinde iki yüz lirayla şehre gelmiş, tüfeğini de üstüne satmış, eve beş parasız dönmüştün? Adam bir teneke helva da çocuklara alır, ama nerde?.. Benim ne suçum var? Madem şehirdesin, git çalış! İşin gücün Kürtçülük, peki karnını kim doyuracak? Bizi perişan ettin, viran ettin.

O arada bir tesadüf daha gelip beni buldu. Doktor Nafiz Bey'in yazıhanesine yakın bir yerde, Ehmedo'nun çayhanesinde oturuyordum. Doktor beni çağırdı:

— Gel gel, gel de dergini götür, dedi.

— Yahu Doktor, para etmeyen dergiyi ben ne yapayım?

— Belki para da var yahu, hele sen bir gel.

— Valla para ediyorsa hemen gelirim.

Doktor dergileri elime verirken üç yüz lira da para verdi:

— Bunu sana Kamuran Bedirxan Bey göndermiş. Sen bu çevrede aboneleri ve paraları toplayacakmışsın.

Çok sevindim. Mektubu hemen açtım, yanına ekli bir not var:

— Abonelerin parasını toplaman ve bana göndermen için sana üç yüz lira gönderiyorum. Bundan sonra her ay üç yüz lira alacaksın.

"Üç yüz lira epey para," dedi duyan arkadaşlar. "Yüz lirasını örgüte ver, iki yüz sana yeter." Ben gönüllü olarak her ay yüz lira örgüte vermeye söz verdim ve Haco Ağa'ya gittim. Mihemed Şerif Ağa'yla gidip aboneleri topladık ve topladığımız birkaç bin lirayı Kamuran Bey'e göndermesi için Doktor'a verdik. Sanırım Doktor göndermemiş, veya göndererememiş. Bir daha ne para geldi ne de yayın. Meğer Kamuran Bey derginin yayınını durdurmuş.

İngilizler Bizi Nasıl Kandırdı?

Daha önce yazdığım gibi, İngilizler Cizre'ye gelir gelmez, "Tamam" dediler, "isteklerinizi yerine getirmenin sırasıdır." Heyet de gelmiş, "Filistin'den size her şey gelecek, siz sadece bize çevrenin haritasını; yol, ırmak, köprü gibi geçitleri ve gücünüzü belirtin. Ayrıca düşmanın toplarının yerini, etkisini, saldırı yollarını bildirin," demişler.

Şukri Emin gelişmeleri şöyle anlatıyordu:

— Bunun için bize para teklif ettiler ama biz kabul etmedik, Tümüyle maddi bir karşılık almadan, isteklerini temin ettik.

Ebdirehman Ağa ise şöyle anlatıyordu:

— Bir defa İngiliz uzmana; Siz diyorsunuz ki 'Biz Almanlara düşmanız, Türkler bizim dostumuzdur.' Oysa sizin Türklere gönderdiğiniz savaş donanımını onlar, tahıl vagonlarında buğday gibi gösterip Almanlara gönderiyor.

Uzman kızdı:

— Size kim bu kadar detayı anlattı? Bu gibi şeyler devlet sırrıdır. Bunun kaynağını öğrenmek istiyorum, dedi.

Ben kendi kaynağımın hırsızı durumuna düşmüş, ne cevap ve-

receğimi şaşırmıştım. Sonunda, "Biz de bir milletiz," dedim, "Bizden hiçbir şey gizlenemez."

Uzman, "Bir daha ağzınızdan bu lafları duyarsam, hepinizi kurşuna dizerim," dedi. "Çünkü bu gibi şeyler çok gizlidir. Biz bunu Almanlar, Bolşeviklere karşı direnşin ve onları zayıflatsın, diye yapıyoruz. Zayıflayan Bolşevik Almanya'yı işgal edemez. Ama biz işgal edebiliriz."

Biz bu gelişmelerden neyi anlıyoruz:

I- İngilizler bizim arkadaşları kılavuzluk için kullanmışlar. Onlardan Türkler hakkında bazı bilgileri almış ve böylece bölgeyi tanımışlar.

II- Kürtlere verdikleri hiçbir sözü yerine getirmemişler. Kürtleri ellerinde bir koz olarak Türklere karşı kullanmışlar.

III- Almanların, Bolşeviklere karşı direnmesi için Türkiye üzerinden cephane gönderiyor, yardım ediyorlardı. Bundan amaç, Bolşevik'ten önce Almanya'yı işgal edip komünizmin Avrupa'ya yayılmasını önlemekti.

O çevrede bulunan bir İngiliz komutan, bir Kürt ağaya misafir olmuş. Kürt ağa, İngilizlere dost olabilmek ve kendinin nasıl büyük bir ağa olduğunu ispatlamak için dört başı mamur bir sofra hazırlamış. Ama İngiliz sofraya konulanları yememiş. "Bu sofrayı kuran adamın çok zengin olması gerekir," demiş, "İngiliz askeri mağaralarda, dağ başlarında çarık kemirirken ben bu sofrada yemek yemem. Bana yüz çuval buğday vereceksin." Böylece ağadan yüz çuval buğday almış.

Vay benim Kürt ağam! İşte yurtseverlik budur! Milliyetçi adam milleti için çalışır. Bizim ağalar ise, masada bin lira harcayıp, iş millet için bir şeyler yapmaya gelince metelik vermezlerdi. Bir örgüte, bir kitap basmaya, bir başka yurtsever faaliyete bunların parası yoktu. Öte yandan bu ağalar kendi karınları için bin lira harcar, köylüsü yemeye aş bulamazdı. Ağa bilmeli ki bilinçli insanı ne sofra, ne de para satın alabilir. Ağa bir yemekle ona dost olmak ve halkının el emeğini o komutana peşkeş çekmeye hazırdı. Ama İngiliz buna tenezzül etmemiş ve elinin tersiyle itmiştir.

Tewfiq Ağa (Tewfo)

Tewfo; İsayê Hemo'nun oğlu, Dêreveri aşiretinin ağasıdır. Cesarette, sahtekârlıkta, dinsizlikte üstüne yoktu. Katil mi katil, kalleş mi kalleşti. Ama yiğitti.

Babası İsayê Hemo, Arif Bey tarafından, Hebizbini aşireti reisi Hesen Temo Gewr'in de yardımıyla ateşe atılıp yakılmıştı. Ağzına tuz doldurulmuş, çember ateşinin içinde, böylece akrep gibi döne döne yakılmış, İsayê Hemo.

Tewfo ile kardeşi Şukri, çok geçmeden babalarının intikamını aldılar. Suleyman Ağa'yı Hesar Kasrı'nda, Şeyh Fetilah Eynqafi'nin cipinde öldürdüler. 1925 ayaklanmasından sonra yetmiş seksen savaşçısı, bunların çocukları ve mal mülküyle birlikte bütün kuşatmaları yararak Cizre'ye ulaşmışlardı.

Cizre'de Arap Cewal aşiretine sığınmış, ancak aşiret reisi Selumi tarafından soyulup silahlarına el konulmuştu. Tewfo, Araplar da Kürtler gibi kendine sığınanı gözü gibi korur ve besler, uğruna ölür sanırmış. Ancak Tewfo aldanmıştı.

Bu olay olduğu zaman, Hacı Suleymaniler'in çadırındaydım. Cewalinin biri Tewfo'yu sırtında, obaya getirerek Suleymani ağası Hemze'ye teslim etti. "Bu adam, yani Tewfo Ağa, Ehmedê Yusıf'ın obasına gitmek istiyor," dedi.

Hemze, acıyan bir tonla köylülerine seslendi, "Bu beyi kim hayrına Ehmedê Yusıf'un obasına götürmek ister? Beraberinde birkaç atlı gitse iyi olur," dedi.

Tewfo:

— Ağa, ben hayır yapılacak adam değilim, dedi. Ben, başındaki tüyler kadar yetim kodum duvar diplerinde. Hayır istemiyorum senden, beni Ehmed'in obasına yetiştir, yeter.

Ehmedê Yusıf'ın adamlarından biri oradaydı tesadüf. Tewfo'nun bu cevabı üzerine kendi elbiselerini, külotu hariç çıkardı, Tewfo'ya uzattı, "Belli ki sen bu hale gelecek insan değilsin," dedi. "Kalk seni obaya yetiştireyim."

Araplar onu soyduğu zaman parmağındaki yüzüğü almamışlardı. Bu yüzükten bile, zengin ve hanedan bir insan olduğunu kestirmek olasıydı. Ama şimdi giydiği elbise, son derece partaldı.

Tewfo, kızıl yüzlü, iri kafalı ve mavi gözlüydü. Alnında yiğitliğin izleri okunuyordu.

Bir süre sonra, Dêraveri keyalarından olan Selimo, beraberinde Tewfo'nun karısı Zubeyde ile Hemze'nin obasına geldi. Elimde silah, onları Kasikan aşireti obasına, Ehmed Yusıf'a götürdüm. Yolda Zubeyde sordu, "Belli ki buralardan değilsin?.." Çünkü başında "kum" ve "kolos" vardı. "Doğru, buralardan değilim, ben Hesarlıyım," dedim. Hesar adını duyunca daha da bir şey sormadı. Selimo benden korkuyor, geriden geliyordu. O anda Hesari ile Dêraveri aşiretlerinin düşmanlıklarını hatırladım. Benim onlara bir şey yapmamdan korkmuşlardı. "Buralar düşmanlık ve intikam yeri değildir," dedim, "Siz Kürt'sünüz ve ben bir başkasının sizi götürmesine razı olamazdım."

Zubeyde'nin kısrağının başını tutup durdurdum. Selimo yanıma gelince, tüfeğimin şarjörünü çıkarıp ona verdim. "Eğer benden korkuyorsanız, buyrun benim tüfeğimi siz taşıyın," dedim.

Zübeyde Hanım gülerek, "Vay Allah seni bağışlasın," dedi. "Görünüyor ki sen akıllı ve dürüst bir delikanlısın. Korkma Selimo korkma, belli ki bu genç temiz biri."

Her ne kadar Selimo benim tüfeğimi taşımak istemedi ise de Zubeyde Hanım üsteledi. "Yahu al tüfeği, hiç değilse onun için taşımış olursun," dedi.

Tewfo'nun hikâyesi çok uzun ve ilginçti. Sonradan ne zaman başı Araplar gibi bağlı olan birini soysa, "Bu da çalman malının intikamıdır," diyordu.

Birkaç köye konup göçtü. En sonunda biz Tewfo'nun aşiretiyiz diyen Biriva köyüne yerleşti. Orada da rahat durmadı. Akla gelebilecek her türlü eşkıyalığı yaptı. Birçok kez Kuzeye gidip soygunlar yaptı. Çok talan getirdi. Deqor ağası Said'le ise düşmanlığı hiç bitmedi. Her Amud'a gidişinde Sait Ağa'ya meydan okurdu. Bir gün Amud'un Hıristiyan zenginlerinden Xaço onun evine gelerek, "Ağa," demiş, "Said Ağa ile ikide bir Amud'da kapışmanıza gönlüm razı olmuyor. Gelin, sizi barıştırayım."

Vay, sen misin bunu diyen! Adama, "Memlekette adam kıtlığı mı var. Bu iş senin gibi terese mi kaldı?" diyerek, temiz bir sopa çekmiş. Xaço'nun eline ateş basıp, "Hey teres," diyormuş, "bu

ateşe dayanamıyorsan, ananın karnındaki ateşe nasıl dayandın, ha?.. Babanın başı şimdiden sağ olsun, eğer yüz altın vermezsen, yakacağım seni," diyormuş.

Xaço yüz altın verememiş. Neyseki Hesen Ağa'nın oğlu aracı olmuş da, Xaço kurtulmuş.

Fransızlar ikinci defa Cizre'ye gelince Hıristiyanlar şikâyet etti. Kimine göre Türkler Tewfo'nun sınırdan uzak tutulmasını Fransızlardan rica etmiş. Kimi de bu işi Said Ağa'nın yaptığını söyler.

Fransız komutan ve tercüman Mişel Amud'a gelerek yetmiş seksen askerle Tewfo'yu Amud'a çağırmış. Tewfo bir kısım silahlı adamla Amud'a gelmiş. Komutan ile Tewfo'nun bulunduğu odaya kimse sokulmamış. Komutan, tercüman Mişel ve Tewfo yalnız kalınca Fransızlar şartlarını söylemiş:

— Türkler seni yakalayıp kendilerine teslim etmemizi istiyor. Ama biz razı olmadık. Seni Hesek'e göndereceğiz. Sana ve adamlarına her ay belli bir maaş da vereceğiz. Artık eşkıyalıktan vazgeçin.

Tewfo tutuklu olduğunu anlayınca atılıp Fransız komutanın kafasını koltuğunun altına almış, sıkıştırmış, bıçağını çekip tehdit etmiş. Mişel yalvararak; "Ağa, devletin adamını durup dururken öldürmek doğru değildir. Adam sana düşmanca bir şey söylemedi ki! Rica ederim, seni göndermez. Bırak adam bir nefes alsın," demiş. Ancak Fransız komutan gizlice silahını çekerek Ağa'nın kulağının arkasına sıkıp öldürmüş. Bazıları Mişel'in arkadan kafasına silah sıktığını söyler. Tewfo'nun adamları silah sesini duyunca çatışmaya girmişler. Tewfo'nun bir adamı öldürülünce diğerleri bir binaya sığınıp direnişe geçmişler. Her ne kadar kendilerine garanti verilmişse de, direnişten vazgeçmemişler: "Mele Ubeydıllah gelip bize kefil oluncaya kadar teslim olmayız," demişler. "O gelmezse bizi bina ile yaksanız bile teslim olmayız, direniriz."

Mele Ubeydıllah görüşmeye gelince onu da rehin almışlar:

— Ya bizi sağ salim eve götürme sözü verirsiniz, ya da bizimle sen de yanarsın.

Mele Ubeydıllah, Amud'da çok sayılan biriydi. Said Ağa'dan da onlara dokunulmayacağına dair söz alınmış. Herkes evine dönmüş. Tewfo Ağa'nın cesedini de hediye olarak Türkiye'ye göndermişler.

Ebdılmecid'le Birlikte

Ben kavgacı bir insan değilim ama bazen kendini bilmez insanlarla da kavga ettim. Prensip olarak kimseyle kavga etmemeye, kimsenin kalbini kırmamaya, düşman kazanmamaya özen gösterirdim.

Bir defasında Çêlek köyünden Kamışlı'ya gidiyordum. Yolda komşu köyün keyası Hacı'ya uğrayıp bir kahvesini içeyim, sohbet edeyim dedim. Odaya girer girmez, Hacı'nın kardeşi Ebdılmecid ayağa kalktı:

— Vay ne aleykümselam, ve ne rahmetüllah, ve ne de bereket! Ulan gavur, ulan Allah tanımaz kafir, deyip hakarete başladı.

Cevap vermeye bile fırsat vermedi. Ona yalnızca:

— Tamam Seyda, haklısın, başım gözüm üstüne, diyebildim. Tabii bana da, milletine de kızacağın zamanlar olacaktır.

Adam üstüme üstüme geldi:

— Okuduğum Kur'an'a yemin olsun ki senin okuduğun ilmül enbiya değil, ilmül himari'dir.

İyice kızdım, silahıma davrandım:

— Bana bak, dedim. Tabancamda yedi mermi var, belimde de iki yedek şarjörüm. Uzatırsan, çeker hepinizi vururum. Bana iyi bak, bir yumrukla seni darmadağın ederim. Ulan benim meleliğim de, bilgim de senden daha yüksektir. Hatta seydan sayılırım. Terbiyesiz! Sana ne diyeyim ki senin şu abin sana terbiye vermemiş...

Hacı kalktı, küfürle tehditle kardeşini odadan kovdu:

— Bu deliden bıktım usandım, dedi. Bunun yüzünden gelip bir kahvemizi içecek dost da kalmadı. Cegerxwîn'den ne istiyorsun? Vallahi senin sayende bu köyde ekmek yiyoruz, senin sayende köyün yarısı bizim oldu.

Mele Evdılmecid'i kovduktan sonra Hacı kahvemi getirdi:

— Allah'ını seversen o deliye bakma, inatçı, deli, serseri... Başımızın belası işte...

Kahvemi içtim, atıma atladım, gittim.

1946'da yeni oluşan Barış Derneği için üye kayıtları yapıyordum. İsmini yazan iki lira aidat veriyordu. Bir gün Mele Evdılmecid içeri süzüldü:

— Vay, babalığın batsın. Herkesi çağırır kaydedersin de beni çağırmazsın, dedi. Peki ben Kürt değil miyim?

Güldüm:

— Artık ilmül himari değil miyim?

— Zaten beni bağışlaman için geldim. Cahillik ettim. Beni affetmeni rica ediyorum.

Adını kaydettim, iki lirasını aldım:

— Bu senin suçun değil mele, dedim. Bu Kürt düşmanlarının, cahilin, kendini bilmezin propagandasıdır.

Daha sonra Barış Derneği'ne onu da üye olarak yazdım. Bir süre sonra kaybolup gitti, bir daha da göremedim. Galiba politikadan korkmuştu.

Ticaretim

1946 ve 47 yıllarında köyümü sattım, buğday ticaretine başladım. Üç bin liraya köyümü, altı bin liraya da ürünü satmıştım. İlk yıl yedi bin lira kâr ettim. On altı bin liram olmuştu. Buğday ticareti için bir kamyon satın aldım. İkinci yıl üç bin zarar ettim. Kamyonu dört bin liraya aldım, dokuz bin liraya yeniledim. Geriye dönüşte, Cizre yolunda yine bozuldu. Yedi bin lira vererek bir kez daha tamir ettirdim. Üç ortaktık: Ben, yeğenim Mele Ubeydıllah ve şoför David. Kamyonun bütün kazancı David'in maaşına ancak yetiyordu.

Mecburen satışa koyduk. Sekiz bin liraya Hacı Fûadê Filistini'ye sattık. Ama Hacı bizi iyi kandırdı. On beş gün işinde kullandıktan sonra getirip geri verdi. "Kamyonunu almıyorum," dedi. "Eğer razı değilsen şeriata gideriz."

Müftüye gittik, kamyonu Hacı Fûad'a verdi:

— Sen, dedi, kamyonu kendi rızanla ondan almışsın ve işlerinde kullanmışsın. Kamyon sana düşer. Parasını da ver.

Hacı şeriatta kaybedince:

— Ben şeriatın dediğini yapmam, dedi. İstersen mahkemeye git.

Polisle aramın bozuk olduğunu ve karakola gitmeyeceğimi biliyordu kerata. Aynı karakollar onun arkadaşları ve dostlarıydı. Velhasılı kelam kamyonu bin sekiz yüz liraya sattım.

Diyelim kamyon alacaksınız, kendiniz şoför değilseniz, aman aman, sakın almayın.

İki Arkadaşım

Bir ara bir kısım param olmuştu. İbrahim Hacı İsa adında bir genç arkadaşım vardı. Onunla Kürt sorunu ve diğer toplumsal konularda konuşuyorduk. Bir gün evime ağlayarak geldi. "Arif Abas beni kandırdı, bir dükkân açmam için bana söz vermişti. Şimdi 'param yok, öyle bir söz de vermemiştim' diyor."

Adama acıdım doğrusu:

— Vazgeç, sana vermeyeceğini biliyorsun, dedim. Ben sana iki bin lira vereyim, dükkânını aç.

— Çok sevindi, parasını alıp gitti. Ertesi gün Ezizê Dari diye bir arkadaşıyla beraber geldi:

— Rica ediyoruz bize iki bin lira daha ver, birlikte dükkân açacağız. Tabii sen de ortaksın. Senin çoluk çocuğun var, senin de kazanman lazım.

Dört bin liralarını alıp gittiler. Bir iki yıl sonra beni dükkâna çağırdılar. Paraları hesapladılar, bana üç bin lira kâr düştü. Onu bana vermediler, ortaklığımı yedi bin liraya çıkardılar.

Bir yıl sonra yeniden haber gönderdiler, gittim. Birkaç çanak çömlek ve çocuk şekeri dışında bir şey kalmamıştı, dükkânda. Veresiye defterleri ve hesapları getirdiler:

— Üç bin lira civarında veresiye verdik, dediler. Onu da sen topla senin olsun.

İbrahim'in dediğine göre paraları Aziz yemişti. Dükkândaki malları eve götürdüm, dört bin liram gitti ve parasız kalan ben oldum.

1948'de komünistlere katıldığım zaman üç bin liram vardı. Onu da komünistler her defasında beni kandırıp aldılar. En sonunda Keya'nın anasının kolundaki bilezikleri de sattım, yoldaşlara harcadım.

Beni zaten herkes kandırıyordu. Herkes benden para çarpıyordu. Çünkü herkese inanıyor, beni kandıracakları aklıma gelmiyordu.

Suriye'de Husni Zaim Dönemi

1948'de Albay Husni Zaim, cumhurbaşkanı Şükrü Kuvvetli'yi bir darbeyle devirip yerine geçti. Askeri bir yönetim kuruldu. Husni Zaim birkaç ay sonra kendisini mareşal ilan etti. O dönem-

de askeri yönetim insanlara korkunç bir terör estirdi. Korku ve şüphe herkesi sindirmişti.

Muhsin Berazi başbakan, Husni Berazi Halep valisi oldu. Ordu içinde en etkili görevler Kürtlere verildi. Yani isteseler Kürt devleti bile ilan edebilirlerdi, ama korkaktılar. Kürt ismini hiçbir zaman gündemde tutmadılar.

Kürdün bütün istemleri unutuldu. Verdikleri sözleri tutmadılar.

Komünistlerin dışında herkes, yeni yönetimin bir şeyler getireceğine inanmıştı. Birkaç gün sonra Husni Zaim, Kral Faruk'un otomobiliyle Kahire sokaklarında dolaştı. Anladık ki adam Arap milliyetçisiydi ve Kürtlere bir hak vermesi söz konusu değildi.

Bir bakıma, Suriye bize mecburdu. Bu yüzden isteklerimiz konusunda baskıya devam ettik. Biz demokrat, eşit bir sistemin gelmesi ile baskıcı, sömürücü ve başıboş düzenin sona ereceğini sanıyorduk. Öyle olmadı. Halep valisi Husni Berazi, Kürt ileri gelenlerini çağırarak Türkiye'ye yönelik isteklerden vazgeçilmesini ve konsolosluklara giderek, "artık Kürtçü faaliyetlerde bulunmayacaklarına dair" teminat vermemizi istedi. Aksi halde Kürtleri kendileri yakalayıp Türk devletine teslim edeceklerdi. Bu baskılara dayanamayan birçok Kürt, Türk konsolosluklarına giderek imza verdi.

Bu olay biz Kürtlerin içine yıldırım gibi düştü. Kimlerin konsolosluğa gittiğini bilmiyorduk. Bunun üzerine bir çağrı yaptım ve Amud'da toplandık. Çoğunluk kararıyla "Konsolosluğa gidenlerin bizi bağlayamayacağını ve Kürt ismini kullanamayacağı"na dair bir bildiri yazıp dağıtacaktık. İleri bir tarihte yeniden toplanıp son kararı alacaktık.

O sırada Halep'e gidecek olan Yusıf Hacı Ersan, Reşid Kurd'a, "Haleb'e gitmişken yazdığımız bildiriyi basıp size göndereyim, siz de dağıtın," demiş.

Reşid, kararları yazıp vermiş. Yusıf da basıp dönüşte beraber getirmiş. Bir kısmını dağıtması için Osman Sebri'nin oğlu Welato'ya vermiş. Welato, Derbesiye'de bildirileri dağıtmış, bir tane de Qedri Bey'in kapısına atmış. O da bildiriyi polise vermiş, "Bildiriyi dağıtanın Osman Sebri ve oğlu Welato olduğunu sanıyorum," demiş. Polis ikisini tutuklayıp hapishaneye tıktı.

Yusıf Hacı Ersan ise bildirileri dağıtmadan önce Mihemed

Eli'ye gidip görüşünü sorunca, Mihemed Eli kızarak, "Peki bize danışmadan neden yaptınız? Bize güvenmiyor musunuz? Yeni bir karar almadan, dağıtılmasından yana değilim," demiş.

Mihemed Eli de Doktor Nazif'e giderek durumu anlatmış. Doktor da kızarak, "Bu yaptığınız çocukluktur. Haberimiz olmadan neden bu işleri yapıyorsunuz? Bunların dağıtılmasını istemiyorum," cevabını vermiş.

Bunun üzerine Yusıf Hacı Ersan postaneden Osman Sebri'ye bir yıldırım telgraf çekerek, "Welato'ya verdiğim paraları harcamasın," haberini göndermiş.

Osman Sebri, telgrafı Qedri Bey'in gönderdiğini ve bildirilerin basımını kendisinin üstüne yıkmak istediğini sanarak, telgrafı polis şefine vermiş. "İşte," demiş, "Qedri Bey benle oğlumu tutuklatmak için bize telgraf göndermiş. Bu bir komplodur."

Polis şefi Welato'ya:

— Peki Yusıf Hacı Ersan'ın sende ne gibi parası var, diye sormuş.

Welato ise, "Bu Cemil Paşaların oyunudur," diye cevap vermiş. Polis Welato'yu alıp Amud'a götürmüş. Yusıf Hacı Ersan tutuklanınca doğruyu anlatmış. Reşit Kurd, Yusıf, Osman Sebri ve Welato'yu işkence ve dayaktan sonra Mezê cezaevine attılar. Orada çok sayıda yurtsever ve komünist tutuklu vardı.

O sırada ben, buğday ticareti yapıyordum ve Tilkoçer'deydim. Bu işte benim adım geçmedi ve kurtuldum. Onların içinde değildim ama ilk toplantıyı ben yapmıştım. Bildiriler dağıtılmadı ama aramızda ikilik çıkmıştı bile. Sıradan köylüler ve yurtseverler bizden yana tavır aldı. Bunlarla Kürt zengin ve ileri gelenlerine karşı koymaya başladık.

Tam o dönemde "Beyim çûbû ku" şiirimi yazdım ve dağıttım. Sonradan divanımda da basıldı.

Türk konsolosluğuna gitmek Kürt ulusuna Kürt ağa ve beylerinin yaptığı onursuz bir davranıştı. O günden sonra bu ağa ve beylerin insanlar arasındaki değeri azaldı. Çünkü onlar binlerce Kürdün katili olan elleri sıkmışlardı. Ve bu, Kürt feodallerinin sonu oldu. Bir Kürt atasözünde denildiği gibi, "Büyükler kılıcı sallayınca, küçükler sopaya sarıldı."

Dört ay sonra Husni Zaim ve Muhsin Berazi darbe sonucu öldürüldü ve bunun günahı Kürtlerden soruldu. Hüsni Berazi, Türkiye'ye kaçtı. Henawi cumhurbaşkanı oldu. Hiçbir şey değişmedi ve hatta durum giderek kötüleşti.

Bu darbeden sonra Suriye gazeteleri "Kürt Devleti yıkıldı" diye, başlık atıyorlardı. Husni Zaim ve Muhsin Berazi, Kürt değildiler ama Kürdistanlıydılar. Gerçekten de eğer Kürtler işlerini bilseydi, Suriye'de bir Kürt devleti kurmak o kadar zor değildi.

Çok geçmeden Albay Edip Çiçekli yeni bir darbeyle işbaşına geldi. Henawi Beyrut'a kaçtı. Beraziler'den biri, önceki darbede öldürülen Hüsnü Zaim ve Muhsin Berazi'nin intikamını aldı; Henawi'yi öldürdü. Edip Çiçekli onu kısa sürede cezaevinden kurtardı. Çiçekli'nin annesi de bir Kürt'tü. Onlara "Ağalar" derlerdi.

Bunlar kim olursa olsun, Suriye halkı onlardan çok baskı ve zulüm gördü. Ülke için kara günlerdi o günler. İşkence, falaka, rüşvet ve hukuksuzluk her yanı sarmıştı. Ülke tam anlamıyla kabusu yaşıyordu.

Ama Suriye halkı bu zulüm ortamını kısa sürede bertaraf etmesini bildi. Kan dökücü diktatörlüğü benimsemedi ve yalnız bıraktı. Bu mücadelede en büyük pay Suriye Komünist Partisi'nindir. Komünistler, Çiçekli diktatörlüğüne karşı dişe diş direndiler. Çok sayıda komünist can verdi. Zindanlar onlarla doldu taştı. Diktatörlüğü yıkmak için her türlü faaliyeti yürüttüler. Feodalizme ve haksızlığa karşı durdular.

Cezaevinde Kürt yurtseverleri ve komünistler dost idi. Duvarlara vurarak haberleşiyorduk. İçeride politik tartışmalar yapıyor, olayları birbirimize anlatıyorduk. Cezaevlerinde onlarca erkek ve kadın sorgusuz sualsiz öldürüldüler. Ama Suriye'nin yiğit komünistleri, yine en önde mücadelelerine devam ediyor, iktidar güçlerini zor durumda bırakıyordu. Komünistler, mücadele alanını hiçbir zaman terk etmediler.

Tutuklanışım

1949'da Şükrü Kuvvetli cumhurbaşkanı idi, parlamentoda birkaç tane de Kürt milletvekili vardı. O dönemde ilk kez tutuklan-

dım. Sami Sansul, Kamışlı emniyet amiriydi. Vali, Hamid Amiri'ydi. Amiri ile oldukça iyi dosttum. Çünkü kendisi edebiyatı ve şiiri seven biriydi. Bir kısım Arapça şiiri ezbere okurdu.

Bir gün Evdırehman Ağa bana iki çocukla bir not gönderdi:

— Senden, bir yolunu bulup, bu iki çocuğu okula kaydetmeni rica ediyorum, diye yazıyordu.

Suriye'de çok sayıda Kürt nüfus kütüğüne yazılı değildi ve o yüzden okullara kaydedilmiyorlardı. Okula kaydolabilmeleri için valiye gitmem, bir yazı almam gerekiyordu. Böylece iki çocuk okula kaydolabileceklerdi. Amiri'nin yanına gidince, "Bunlar eşkıyanın, soyguncunun çocukları," dedi. "Okullara bunların alınmasını istemiyorum."

Çok kızdım. Onun anladığı dilden cevap verdim:

— Hamid Bey, senin baban atan da belki eşkıya veya hırsızdı. Ama bugün sen vali olmuşsun. Haydi diyelim ki bunların babası eşkıya veya hırsız, yarın bunların filozof veya şair olmayacakları ne malum?

Çok alındı. Birkaç defa, "Benim babam? Benim babam?" diye söylendi.

— Evet senin baban!..

Çok sinirlendiğini hissettim. Bunu bir gün bana ödeteceğini biliyordum.

Birkaç gün sonra benle Ehmed Nami, Nedim Baytar'ın evine oturmaya gittik. Dönüşte iki uzun boylu gencin bizi takip ettiğini fark ettim. Tam benim kapının önünde ışıkları gözümüze çaktılar:

— Kıpırdamayın! Polis!

Yolumuzu kestiler. Kimliklerini gösterdiler, bizim kimliklerimizi aldılar. "Yarın gelir karakoldan kimliklerinizi alırsınız," dediler.

Ertesi gün karakola gittiğimizde, "Siz komünizm propagandası yapıyorsunuz," dediler. Ehmed Nami yeminle, inkârla zor bela kimliklerimizi geri alabildi. Anladım ki bu iş bununla bitmeyecek. Eve gittim, kitapları topladım ve saklaması için askeri görevli birine verdim. Çok geçmeden eşi geldi, "Rica ederim," dedi, "gelin kitaplarınızı götürün. Bizden şüpheleniyorlar. Yakalanmasından korkuyoruz."

Gece vakti nereye götürebilirdim ki... Yakında bizim ara sıra kullandığımız boş bir eve koyduktan sonra geri dönüp uyudum.

Sabaha karşı kapının sesi ile uyandım. Dışarıdakiler bağırıyordu:

— Kapıyı açın, polis!

Kapıyı açınca ne görelim? Polis ve askerler panzerleri ve tüfekleri ile etrafı sarmışlar. Kapıyı açınca içeriye dalıp aramaya başladılar, ama bir şey bulamadılar. Ev sahibi:

— Yandaki bu ev de onların. Anahtarı da kadınlarda, dedi.

Kadınlar, "Anahtarı kaybettik," dediler. Sami Sensul bir pencereyi kırıp kapıyı açtı. Büyük çantayı görünce hemen etrafına toplandılar, küçük çanta gözden kaçtı. O günlerde bende misafir olan yeğenim Eyşan hemen küçük çantanın üstüne oturup eteğinin altında sakladı.

Küçük çantanın yakalanacağından korkuyordum. Ancak onu göremediler. Büyük çantada bulunan atmış civarında Kürtçe kitabı alıp götürdüler. Bu arada beni de beraberlerinde götürdüler, ama yolun yarısında kimliğimi alıp beni geri gönderdiler. "Yarın gel, kimliğini al," dediler.

Döndüğümde evdekiler küçük çantada ne var ne yok hepsini yakmışlardı. Çantada Mehabad'la olan yazışmalar, Qadi ile Barzani'nin fotoğrafları ve diğer örgütsel dokümanlarımız vardı.

Tesadüfen o dönem Kürt milletvekili olan ve Şam'dan gelen Hesen Haco Ağa ile Hacı Evdılkerim, Doktor Nafiz'de misafirdiler. Doktor, olayı onlara anlatmış. Sabah erkenden geldiler:

— Hamid Bey'e gidelim, dediler, yoksa seni içeri atarlar.

Hamid Bey'e gidince, çok ciddi ve kesin konuştular:

— Cegerxwîn'e böyle davranmanıza razı olamayız. Sizin binlerce sanatçınız, şairiniz var. Bunlar istediğini yazıp çiziyor. Bizim var yok bir Cegerxwîn. Onu da rahat bırakmıyorsunuz.

Vali hikâyeyi onlara anlattı:

Cegerxwîn, komünistlere çok yakın. Her yerde komünizm propagandası yapıyor. Kulağıma kanunlara aykırı şeyler yaptığına dair şikâyetler geliyor. Şimdi bana komünist olmadığını söylesin, onu bırakayım.

Cevap verdim:

— Şimdiye kadar kaç komünist yakaladın ki, beni de yakalıyorsun?

Sonra telefon etti:

— Hesen Ağa ile Hacı Evdilkerim'in hatırı için bu defa affedin. Bırakın evine gitsin.

Dışarı çıkınca, polise gidip kimliğimi aldım ama kitaplarımı alamadım.

Doğrusu Cizre halkı komünistleşmişti. Hatta çok sayıda insan komünist partisine üye olmuştu. Bana gelenlere komünistlere katılmalarını ve Kürt sorununun çözümü için komünistlerle çalışmalarını öğütlüyordum.

Aynı yıl Mixanian ile Beyrut'tan Kamışlı'ya gelen Ermeni Erakêl birkaç defa ziyaretime geldiler. Birlikte fotoğraflar çektik. Bana Stalin'in bir fotoğrafını hediye ettiler. Komünistler, bana saygı duyuyor, değer veriyorlardı. Daha sonra Erakêl, birçok defa beni önder konumundaki yoldaşlarıyla gizlice görüştürdü.

Ama Hamid Bey'in, benim ona verdiğim sert ve kararlı cevabım ve babası hakkındaki görüşümün intikamını alacağını biliyordum. Hamid Bey bu niyetini açıkça söylemiyordu.

Hamid Bey, eskiden iyi dostumdu. Birinde bana bir iyilik yapmak istedi. Bana, "Doktor Nafiz, 'Seyda'nın birkaç bin lirası var, ev satın almak istiyor,' dedi. İstersen hükümet binasından Amud yoluna kadar metresini yarım liradan sana verelim. Şimdi valiyim, kolaylık sağlarım, ucuz da veririm," dedi. Cevap olarak, "Hamit Bey" dedim, "Ben Van Gölü'nün üstünde bir ev yeri ayarladım. Buralarda ev alıp ne yapacağım."

— Yahu Kürdistan'ı kurduğun zaman halkına bedava verirsin. Daha iyi ya!..

Arsayı almak istemedim, dediklerine boş verdim. Ne kadar cahilce davrandığımı şimdi daha iyi anlıyorum. Hamid Bey benden daha ileri ve daha akıllıydı. Bense inatçı, dar görüşlü ve duygusaldım. Onurum ve inandığım düşüncelerim uğruna her şeyimi feda ediyordum, kişisel çıkarlarımı ayaklar altına alıyordum; benim ve yakınlarımın çıkarlarını hiçbir zaman düşünmüyordum.

Daha doğrusu ben o dönemin reel şartlarını kendi kişisel konumumla bütünleştiremiyordum. Ağalar, feodaller ve şeyhler kadar halkın dilinden anlamıyordum. Biz alt kesim insanı varlığın güç demek

olduğunu, henüz kestirememiştik. Seçkin diye bildiğimiz Marx'ı bile hâlâ anlayamamıştık. Düşmanı ve dostu birbirinden ayırmamış, gözümüz kapalı, zifiri bir karanlığın içinde dolanıyorduk.

Suriye Barışçıları

1950'de Avukat İbrahim Hemzawi'den bir mektup aldım. "Sizden dünya barışçıları için çalışmanızı rica ediyorum," diyerek, mektubunu, "Adını, Suriye barış hareketini destekleyenler arasına yazmak istiyoruz," sözleriyle bitiriyordu.

Hiç düşünmeden cevap verdim:

— Benim için, barışçılarla ve senin gibi arkadaşlarla çalışmak onurdur.

Birkaç defa Suriye barış yanlılarının toplantılarına katıldım. Emperyalizme ve gericiliğe karşı çok değerli kararlar alındı. Şam'da binlerce imza toplandı ve dünyadaki diğer barışçı güçlere gönderildi.

Düşüncelerimi yeniledim ve yeni bir mücadelenin içine girdim. Eskiyi geride bırakarak, yurtseverlik, özgürlük ve barış için ileriye yeni adımlar attım. Yeniden cesaret ve ilham aldım. Artık devletle ve feodallerle ilişkimi kestim.

Bolşeviklerle çalışmak istemeyen arkadaşları, barış hareketine çekiyor, dolaylı olarak Bolşeviklerle bir araya getiriyordum. Hacı Şêxmuz Girzini, Ehmed Nami, Mele Hesib, Mele Evdilmecid ve Osman Sebri gibilerini barış hareketine çektim. Aynı zamanda Türkiye'den Reşid Hemo, Ali Hoca, Şewket Henan, Xelil Mihemed, Hopkalı Miflim İbrahim'i de Ehmed Muhefel'le tanıştırdım. "Bu arkadaşları da partiye kazanın," dedim. "Böylece Kürt dağlarında da etkili olursunuz." Aynı zamanda Remo ve Osman İbrahim'in de harekete katılmasını sağladım. Kısa sürede Cizre'de çok taraftar kazandık. Geliştik ve örgütlendik. Kürdistan'ın her yanına sesimizi duyurduk. Bolşeviklik, Sovyet hayranlığı ve Kürt ulusalcılığı gönüllerde yer etti. Bazen arkadaşlarım Mele Şêxmuz ve Mele Hesib beni uyarıyor, "Komünistler Kürt sorununu çözemezler. Onlar, Kürt ulusunun hakları konusunda tutarlı değil, hatta senin şahsına karşı bile muhalefet ederler," diyorlardı. Ben

ise, "Onu bize karşı olanlar uyduruyor, inanmayın," deyip, görüşlerine karşı çıkıyordum.

Onları bir defasında Şam'daki bir toplantıya götürdüm. Orada Kürt sorunu hakkında da konuşuldu. Arkadaşlarım bu toplantıdan oldukça memnun ayrıldılar. Benim aleyhime çıkan söylentilerin nedenini ise çok sonradan öğrendim.

Çok defa pasaportsuz ve gizli olarak barışçıların toplantılarına, Beyrut'a gittim. Çok zahmet çekiyordum, zor durumlarda kalıyordum ama her defasında Cizre'ye memnun dönüyordum. Beyrut'a gidişlerimden üçünü hâlâ çok iyi hatırlıyorum.

Birinde arkadaşlar Beyrut'a gitmem için bana kırk lira verdiler. Bir kamyona binip Halep'e gittim. Halep'teki arkadaşlar beni Beyrut'a göndereceklerdi. Sorumlu olan Anton arkadaş, "Yoldaşların hepsi gitti, artık sen gidemezsin," dedi. "En iyisi geri dönmen."

Ben daha önce 25 lira karşılığı anlaştığım bir şoförün beni Beyrut'a geçireceğini anlattım. Bu şoför hikâyesini Anton'a anlatınca, "İyi o zaman birkaç arkadaşı daha beraber götür," dedi.

Hal ve hareketlerinden, Anton'un benim toplantıya katılmamı istemediğini çıkardım. Ama onu bu düşünceye kim getirmişti bilmiyorum. Kendisinden on lira alıp yola koyuldum. Sınıra geldiğimizde otobüs şoförü, "Seni görmemeleri için çadırların içinde saklayacağım," dedi.

Belli ki rüşvet vermek yerine, parayı kendisine almak istiyordu:

— Yahu ben çocuk muyum, beni oraya buraya saklıyorsun? diye kızdım. Sana parayı, beni serbest geçiresin diye verdim.

"O zaman kimliğini bana ver. Eğer sorarlarsa ben Beyrut Kürdü'yüm, kimliğimi kaybettim, yeni kimlik çıkarmak için gidiyorum, diyeceksin.

Askeri yetkili benden kimliğimi sorunca, şoförün bana anlattıklarını söyledim.

— Bir daha böyle olmasın, dedi. Her zaman şansın olmaz.

— Efendim, biz Kürtler derbederiz; bazen Şam'da, bazen Musul'da, bazen Beyrut'tayız. Allah için nerede kalacağımızı biz de şaşırdık.

— Amud'dan Evdılhelim Kufte'yi tanıyor musun? Orada epey kaldım, çok adamı tanırım, diye sordu.

Ben de birçok Mardinli ailenin adını saydım. Onun tanıdıklarını benim de tanıdığımı anlatmaya çalıştım böylece.

Sınırı geçip Beyrut'a gittim. Konferansın konusu, "Ortadoğu ve Uzakdoğu Halkları" idi. Toplantı Paris Oteli'ndeydi. Mısır, Sudan, Ürdün, Suriye, Filistin, Lübnan, İran ve diğer birçok ülkeden insanlar vardı. Ulusal kurtuluş savaşları ve ayaklanan halklar konusunda uzun tartışmalar oldu. Ürdün delegesi söz aldığında beni çok üzen şeyler söyledi:

— Bugün Irak'ın kuzeyinde ikinci bir İsrail kurulmak isteniyor.

O anda kalkıp ona gereken cevabı vermek istedim ama Ehmed Muhefel elini dizime koydu:

— Bunun gibi adamlar, bu toplantının sabote olmasını istiyorlar, bunlar Baasçı'dırlar. Bu toplantı dağılırsa sorumlu biz olmayalım, diyerek, beni engelledi.

Arkasından Suriyeli Münir Reis Bey konuştu:

— Biz halkların özgür, bağımsız ve eşit olmasını istiyoruz. Buna Kürtler de dahildir.

Yönünü bana döndü:

— Bu konuda büyük şairimiz Cegerxwîn rahat olsun.

Bazı konuşmalar çok hoşuma gitti. Ama yine de Ürdün delegesine sert bir cevap vermek isterdim. Bizimle Baasçılar arasında çok derin ayrılıklar vardı. Örneğin Filistin kelimesi geçerken, "Arap Filistin" denilmesinde ısrar ediyorlardı. Komünistler ise "Filistin'in Arap kesimi" tabirini kullanmayı uygun buluyordu.

Toplantılarla ilgili haberlerde benimle ilgili yerler ve fotoğraflar da birkaç defa basıldı. Bu toplantılarda İran ve Mısır temsilcileri çok etkili idiler. Onların çok ileri ve daha düzeyli olduklarını kabul etmem gerek. Birinde Mısır delegesi, "Artık Çin tanınmalı, Çan Kay Şek'in Formoza'sını tanımamalıyız," dedi.

İran delegesi konuşmasında Kürt sorununa sıkça değindi ve Kürtlerin ulusal haklarını savundu. Konuşması sırasında elimi kaldırıp: "Selam İran halkına!" dedim. İranlı delegede selamımı aldı:

— Selam Kürdistan halkına!

Bu olay delegeleri çok etkiledi. 'Belli ki siz birbirinize yakınsınız' dediler. Cevap verdim:

— Doğrudur, biz iki halk aynı kökteniz. Ama İranlılar sizden

ilerde. Siz, bizim kendi dilimizde barışı bile savunmamızı istemiyorsunuz. Dilimizin konuşulmasına bile tahammülsüzsünüz.

Kürt sorununda komünistler Baasçılar'dan çok çekiniyordu, Kürt varlığının bile gündeme gelmesini istemiyorlardı. Münir Bey, komünist olmamasına, belki de Arap milliyetçisi olmasına rağmen, Kürt sorununu gündeme getirdi. Ama Mısırlı ve İranlı delege daha yürekliydi, bu konuda. İranlı açıkça söyledi:

— Biz ve Kürtler kardeşiz, Kürt ulusu en yakın zamanda haklarına kavuşsun isteriz. Kürt de bir ulustur, hak ve ülkesine sahip olmalı.

Bu toplantılarda, Kürt işçi ve köylüsünün adını kullanamamaktan, haritalarda ülkemin kendi adıyla yerinin olmamasına üzülüyordum. Devletsiz ve haritasızdık.

İkinci Gidişim

Bu kez tanımadığım bir gençle sınırı gizli geçip toplantıya katılacaktık. Sınıra yakın bir yerde otobüsten inip bir köye gittik. Bir adama bize yolu göstermesi için para verdik. Köprüye gelince arkadaşım yukarı tırmandı, beni de elimden tutup yukarı çekti. Tren köprüsünün üstünden yürüyerek karşıya geçtik. Köprüyü geçince bir arabaya binip Beyrut'a gittik.

Köprüye gelince Suriye askeri bizi gördü. İçlerinden biri atına bindi ve bize yöneldi. Ama daha yakına gelemeden otomobil gaza bastı, bizi uzaklaştırdı.

Yağmur yağıyordu, korunmak için atkımı başıma örtmüştüm. Islaklık boynuma kadar kırmızıya kesmişti. O halimle komünistlerin gazetesine gittim. "Bu perişan halinle toplantıya katılman doğru olmaz yoldaş," dediler. "Elbiseni değiş, banyo yap, yeni ayakkabı al; ondan sonra toplantıya git."

— Arkadaşlar topu topu kırk lira verdiler. Bununla ne yapabilirim?

— Sen işin orasına karışma. Git satın al. Hangi otelde kalıyorsun?

— Miluk.

Miluk adını duyunca arkadaşına, "Bu arkadaşı temiz bir otele

götür," dedi. Beni Savwa'ya götürdüler, ki geceliği sekiz liraydı. Eskilerimi çıkarıp yeni elbise ve yeni ayakkabılar giydim. Eski ayakkabılarım yamalıydı. Çamur ve yağmurdan ötürü yamalar yumuşamış, düşmüştü. Dolayısıyla delik deşikti.

Sabah erkenden bir garson geldi:

— Efendim kahvaltınızı Arap mı istiyorsunuz yoksa Fransız mı?

— Arap kahvaltısını çok yedim, bu defa Fransız olsun, dedim.

Kahvaltı gelince pişman oldum ama iş işten geçmişti. Bir parça kuru sert ekmek, reçel ve bisküvi vardı. Karnım doymadı. Bir an önce çıkıp başka yerde "Arap kahvaltısı" yapmak istedim. O arada arkadaşım bana haber verdi. "Hazırlan. Suriye'ye gidiyorsun."

Şimdi hatırlamıyorum neden gittiğimi. Ama hemen yola çıktık. Humus-Baalbek yolundan Suriye'ye gittik.

Miluk otelindeyken, sabah erkenden bir kız geldi. Gayet kibar bir şekilde sordu:

— Büyük şair Cegerxwîn siz misiniz efendim?

— Evet benim, ama 'büyük' değilim, henüz gencim.

Kız güldü:

— Benimle gelir misiniz?

Güzel kızın arkasından yürüdüm. Epey sokak ve cadde geçtikten sonra:

— Sokağın başındaki genci görüyor musunuz? dedi.

— Evet görüyorum.

— Onun yanına gelince onunla gideceksiniz, o sizi istediğiniz yere götürür.

Gencin yanına gelince kız yoluna devam etti. Adam önüm sıra yürüdü. Bir eve girince arkadaşlarımın orada olduğunu gördüm.

Üçüncü Gidişim

Ben, Reşid Kurd ve Reşid Hesari birlikte Şam'a, Mustefa Emin'e gittik. Bize bir otomobil ayarladı, yanımıza da bir kılavuz verdi. Gümrüğe gelince bizi indirdi:

— Bundan sonra yürüyerek Hilwa köyüne gidin. Köyde Şekib Ersilan'ın evine gideceksiniz. Oradan da Beyrut'a gidersiniz, artık.

Yol yokuştu. Ağır olduğum için yokuşu çıkamıyordum. İki arkadaşım rahat ve çabuk yürüyorlardı. Hep gerilerde kalıyordum. Onlara, "Ulan eğer yakalanırsam, sizi söylemez miyim? Hele biraz yavaş yürüyün!.." diyordum.

Şakayla karışık da olsa tehdit edince beklediler. Birlikte Şekib'in evine gittik. Adam bizi hiç dinlemeden telefona sarıldı, başladı sağa sola telefon etmeye. Bizi firari Yahudi sanmış. İlle de Lübnan polisine vermek istiyor.

— Kardeşim biz Yahudi değiliz, dedik. Biz Cizre Kürdüyüz.

— O zaman sizin Haco Ağa'yı tanımanız lazım. O aileden kimi tanıyorsunuz?

Küçük çocuklara kadar adlarını saydık.

— Hesen'in oğlu Osman ordu komutanıdır, Mêselun'da oturur, dedim.

— Özür dilerim, sizi tanıyamadım, dedikten sonra, telefonla bir araba ayarladı. Zehlê'ye kadar bizi götürecek bir araba istedik. Oradan da otobüsle Beyrut'a gidecektik.

— Hatırladığım kadarıyla Reşid Kurd'le beraber, bizim çevredeki komünistlerle olan sorunlarımızı Halit Bektaş'la konuşmak için Beyrut'a gelmiştik. Ama Cizre sorumlusu Erakêl Torbendiyan, Halit'le görüşmemizi istemedi. "Halit'le görüşmeniz için 'Biz Arabız' demeniz lazım," dedi.

— Erakêl Yoldaş, Halit Bektaş'ın kendisi Kürt'tür. Yani şimdi gidip Arap olduğumuzu söylersek ayıp olmaz mı? Biz onunla uzun süre Kürtçülük yapmış insanlarız.

Erakêl bizim Halit'le görüşmemizi engelledi. Bir Hıristiyan arkadaş arıyor gibi yapıyor, ama aramıyordu. "Bulamadım," diyordu, "yarın bulursam görüştürürüm."

Böylece aradan günler geçti. Eve gideceğimizi söyleyince hemen yol paramızı verdi.

"Artık bizimle işiniz yok," dedi.

Erakêl bizi, Cizre'deki durum nedeniyle Halit'le görüştürmüyordu. Aramızda bazı olumsuzluklar vardı. Bize karşı, suçluydu. Onu eleştireceğimizi biliyordu. Biz on bin imza toplamış, Reşid Kurd adına dünya barış kurultayına göndermiştik. Sadece benim bir kitabımı ve Reşid'in fotoğrafını gazetede yayınlamışlardı. Re-

şit Kurd'un adını "Reşit Türk" diye yazmışlardı. Biz bu olumsuzlukların Cizre'deki yönetimden kaynaklandığını sanıyorduk. Sonradan yanlışın bütün partide olduğunu anladık.

Onlar yurtseverliğe karşıydı, ama biz bunu anlamamıştık. Ulusal kimliğini inkâr edenler partide yükseliyordu. Bizim gibiler ise dışlanıyordu.

Ben ve Komünistler

Suriye Komünist Partisi ile dostluğum 1949 yılında başladı. 1957 yılında ise yollarımız ayrıldı. Ben onlardan uzaklaştım; onlar da benimle mesafeli olmaya başladılar. Bu konuda bilinmeyen bazı yönleri açmam gerekiyor.

1937-38 yıllarında Amud'da Civankurd'u açtım. Giysilerimizin üstüne kırmızı renkli önlük giyiyorduk. Öğrencilere mor elbise giydiriyor, omuzlarına ise Kürt bayrağının renklerini takıyorduk. Kamışlı askeri yetkilisi bu nedenle okulu kapattı.

— Siz kızıl giyiyorsunuz, diye azarladı. Kızıl, komünist rengidir.

İtiraz ettim:

— Kırmızı kan rengidir. Kanı dökülen Kürtlerin simgesidir, dedim.

Ama inanmadı veya inanmak istemedi. Yine anlattığım gibi İkinci Dünya Savaşı sırasında ben, "yoldaş"ların sempatizanıydım, Hitler'i hiç sevmezdim. Bunu "Dilbera Cengê" şiirinde de belirttim. Birinci Divan'ımda her zaman ağa, bey ve şeyhlere karşı olduğumu edebi olarak ortaya koydum. Ama o zamanlar "komünistlik, eşitlik, ilericilik" bilinmiyordu veya en azından biz bilmiyorduk.

1949'da komünistlere katıldım, bütün gücüm ve yüreğimle onlardan yana oldum. Onların başarısı için, ideallerim için, ilerici düşünceler için propaganda yaptım. Kürtler, Bolşevik Partisi'ne girsin, bu partide ülkesinin özgürlüğü için çalışsın istedim. Amacım, ülkeme eşit bir düzen gelmesiydi.

Beni aralarına almamalarına rağmen komünistler, fotoğrafımı gazetelerinde basıyor, şiirlerimi yazıyor, beni "Büyük Kürt Şairi" diye övüyorlardı. Her toplantı ve kararlarında benim yerim en öndeydi. O dönemde kendim için de, onlar için de övünülecek çalışmalar yaptım. Komünist Parti'de sıradan bir taraftardan farkım

yoktu. Ancak tam bir profesyonel gibi çalışıyordum. Yönetim organları ve kararların sorumluluğu onlara aitti. Yönetim organlarında hiç görev almadım.

Komünistlerin bile yapamadığı ağır ve zor işlere koşardım. Bazı Arap Şemerler'den bile bağış toplayacak kadar ileri gitmiştim. Yayın organlarını Kamışlı çarşısında elime alır, büyük zahmetlerle satardım. Bu düşüncelerim nedeniyle defalarca cezaevine girip çıktım, işkence gördüm. Onlara verdiğim yemek, yatma gibi fedakârlıkları da saymıyorum.

1954'te İbrahim Bekir'le birlikte, onların talebi üzerine veya kendi isteğimizle, komünistlerin listesinden milletvekili adayı olduk. Ben de dahil, hepimiz oyların İbrahim Bekir'e çıkması için çalıştık. Ama benim oylarım ondan fazla çıktı. Bu seçimde birçok yoldaş bana karşı adeta savaştı. Parti sorumlusu Erakêl bir keresinde arkadaşlara sormuş, "Kürtlerin arasında kim daha etkili, biz mi, Cegerxwîn mi?" Arkadaşlar, "Kendinizi Cegerxwîn'le karşılaştırmanız çok ayıp," demişler. Yine bir toplantıda Ehmed Mihefel ile İbrahim, bazı arkadaşlardan sormuşlar, "Bu çevrede biz mi daha etkiliyiz, Cegerxwîn mi?" Toplantıdakiler, "Elbet Cegerxwîn bizden daha tanınmış biridir, ama o komünist değil, milliyetçidir," demişler. Bunun üzerine Ehmed'le İbrahim, "Onun partili olmadığını biliyoruz," demişler, "Oy getirsin diye aday yaptık."

Bu arkadaşların bana cephe almalarının nedenini kısaca şöyle açıklayabilirim:

I- Partinin ön saflarında birkaç yeteneksiz insan vardı, onlar benim çalışmama ayak uyduramıyorlardı.

II- Cizre'de ve Suriye'nin geniş bir kesiminde üye ve sempatizanların çoğunluğu Kürt'tü. Onlar partinin sonradan bir Kürt partisine dönüşmesinden korkuyorlardı.

Bir keresinde Evdilkerim Teyare geldi, "Cizre'dekiler komünist değil Kürt'tür, çünkü bir Arap üyeleri bile yok," dedi. Bunun üzerine, "Şimdiye kadar parti Kürtlerin elindeydi, biz çok sayıda Kürt üye kazandık. Şimdi senin elinde, sen de Arapları kazan," dedim.

Kürtlerin komünistlerin içinde örgütlenmesinin nedenleri de şunlardır:

I- Kürtlere korkunç bir milli baskı vardı. Bu milli baskı komünistlere karşı olanları dahi incitmişti.

II- Araplar "bedevi" idiler; ağanın, beyin, patronun zulmü nedir bilmiyorlardı. Onları yönetenlerle aralarında derin uçurumlar yoktu ve belli bir barış vardı.

III- Zamanla Kürt aydınları, Kürt derebeylerinin teşhirinde çok etkili olmuşlardı. Kürt aydınları ve şairleri Marksist olmasalar da, halkı politize etmiş, uyandırmıştılar.

IV- Okuma yazma ve eğitim bakımından Araplardan ileriydik.

Daha birçok sebepten dolayı Kürtler komünistlerin sempatizanıydılar. Örgütlenme ve birlik yönünden Kürtler, Araplardan epey ilerde idi.

Birinde İbrahim'le birlikte bir Arap tanıdığın evinde oturuyorduk. Biri seçimle ilgili gelip, "Haydi Kamışlı'ya gidelim," dedi. "Vallahi para verirseniz gelirim," dedi adam, "Eğer oy vermekse sorun, zaten komünistler evimde oturuyor, tüm oylarımı onlara vereceğim." Adam oylarını açıkça sattı ve bize vermedi. Yolda İbrahim, Erakêl'e, "Eğer seçilirsek, seçimden sonra otomobil alıp arkasına Kürt bayrağı asacağım ve 'Kürt Milletvekili' diye yazacağım," dedi.

Bu kızgınca söylenmiş sözlerden bile yalnızca Kürtlerin bizlere oy verdiği anlaşılıyordu. İbrahim de partinin sadece Kürtlerin içinde varolduğunu ve Arapların partide yer almadığını ima etmek istiyordu. Elbet bu etki de Cegerxwîn'in çalışmasıyla gerçekleşmişti.

Bu nedenle partinin yöredeki yöneticileri Arapların içinde çalışma yapacaklarına, bizimle ve Kürtçülük düşünceleriyle uğraşıyorlardı. Bu sadece Cizre'de değil, her alanda böyleydi. Partide ilerlemek isteyen Kürtler, ancak Kürt düşmanlığı yaparak yönetim kademelerine gelebilecektik. Kürtlere, "şovenist, Kürtçü, ağaların, emperyalizmin işbirlikçisi" yakıştırmalarını yapıyor, "Cegerxwîn kendini Halit Bektaş'tan daha büyük görüyor" diyorlardı. Sadece beni değil, Kürtçülük kokusu gelen herkesi partiden atıyorlardı. Aynı zamanda parti içinde Kürtlere yakın olan Arap, Ermeni ve Süryani arkadaşları da uzaklaştırmışlardı.

Bize karşı olan Kürtler ise kariyer düşkünü ve kendi ulusunun

çıkarını düşünmeyen birtakım korkaklardı. Bugün henüz yeni uyanan eski komünist Remo, özeleştirisini şöyle vermektedir:

— Keşke o zaman Kürt olsaydım ve Filistin'e dokuz savaşçı göndereceğime, Kürt ulusal savaşına bir savaşçı gönderseydim. O zamanlar tüm gücümle Cegerxwîn ve arkadaşlarının karşısına dikildim. Ben olmasam, Cizreli Kürtler partide etkili olurlardı.

Parti içinde Cegerxwîn'e veya onun gibilerine karşı olmak komünistlere zarar mı verdi, yararı mı? Kürt düşmanlığı yapmak veya kendi ulusunu inkâr etmek Marksizm-Leninizm'in neresinde yazar? Kürt yurtseverleriyle uğraşmak yerine, feodallerle ve emperyalistlerle uğraşmak daha yerinde değil midir? Bu soruların cevabını tarih elbet verecektir.

Benim düşünceme göre, bu gibi korkular ve bilinçsizlik, komünist düşünceye yakışmaz. Remo herkesten önce, "Ben Kürt değil komünist olduğum için bütün ulusların özgür ve bağımsız olmasından yanayım. Elbet Kürtler de bir ulustur ve benim ulusumdur; ulusumun bütün uluslardan önce özgür ve bağımsız olmasını istemek en doğal hakkımdır. Bu özgürlük, komünistlerin öncülüğünde ve orak çekiçli bayrağı çekerek olmalı. Neden 'Kürdüm' demekten korkayım? Kürt de tıpkı diğer uluslar gibi bağımsızlığını kazanmalı," deseydi, ona bir itirazım elbet olmazdı.

Remo, her ne kadar "Ben Kürt olamadım, hep onlara karşı oldum," diyorsa da, arkadaşları yine de, "Siz Kürtçüsünüz, Marksist değilsiniz" demekten vazgeçmediler. Bu hiç mantıklı bir gerekçe değil. Biz Kürt değiliz desek de, Kürdüz. Kendimizi kırk suyla yıkasak da, Kürdüz. Elbet gün gelecek ve Kürtlüğümüzü daha yiğitçe söyleyeceğiz. Hatta, "Ben Kürdüm, Kürt için çalışırım. İsterse Marksizm hayır desin," diye haykırabileceğiz.

Remo Kürt halkı için çalışmasın da kim çalışsın?.. Biz Kürt aydınları Kürt halkının özgürlüğü için çalışmayıp bu halkı feodallere bıraksak, bundan kimin kârı olur?

Oysa komünistler, daha ileri teoriler üretip, daha fazla kitleselleşmek için çalışacaklarına, Kürtleri partiden nasıl uzaklaştıracağız diye kafa yordular. Birçok yanlış ve hatalarla partiyi geriye götürdüler. En azından Kürtlerin içinde daha fazla gelişmesinin önüne geçtiler.

Onlar hata ve zaaflarını açıkça söylemekten korktular. Onlar, çalışmalarının kitlelere hitap etmediğini göremediler. Oysa hata ve zaaflarını görerek özeleştiri vermek, komünistlerin prensibidir. Bu arkadaşlar bunu yapacaklarına, daha iyi çalışan arkadaşlarına saldırdılar. Yalanlarla ve iftiralarla onları tükettiler. Saldırdıkları insanlar ise, en iyi çalışan, onlara yol açan ve onlardan ileri olanlardı. Hatta Remo'nun bir arkadaşı bana, "Sizin etkinizle arkadaşlarımızın gözden düştüğünü ve halk arasında ezildiğini biliyorum," dedi.

Komünistler sonradan bana açıkça düşmanlığa başladılar. Gericiler bir yandan, komünistler bir yandan, beni eleştirdiler. Öte yandan devlet de ikide bir beni zindana atıp işkence ediyordu. Onlar bana komünist değil diye saldırırken, devlette beni komünist diye yargılıyordu. Çünkü benim divanım, gericiliğe ve emperyalizme karşı yazılmıştı. Öte yandan Kürt yurtseverleri bana sitem ediyordu. Kürtler, "Sen, bizi dışladın. Kürt gençlerini komünistlerin yanına çektin," diyorlardı.

Kısacası üç yandan bana eleştiri ve sitem geliyordu. Beni futbol topu gibi birbirine şutluyorlardı. En sonunda, "Eğer yoldaşınızsam, neden beni halkın içinde bu kadar teşhir ediyorsunuz?" dedim. "Eğer arkadaşınız değilsem, neden her işinize beni koşturuyorsunuz? Ben ya yoldaşım, ya da değilim. Benimle uğraşmayın. Ben sizin emirlerinizi dinlemek zorunda değilim." Bu sözlerim Remo, Osman, Erakêl gibi arkadaşların ağırına gitti, daha fazla üzerime gelmeye başladılar. Yakın çevremi kendilerinden uzaklaştırdılar.

En sonunda oyunu açık oynamaya karar verdim:

— Ya bizi olduğumuz gibi kabul edin, ya da biz ayrı bir örgüt kuracağız, dedim. Kürt demokrat ve komünistlerinden yeni bir oluşum yaratacağız. Bu oluşumda Marksist klasikleri Kürtçe okutacağız. Aynı zamanda Kürt tarihini ve ulusal bilincini de işleyeceğiz. Bu nedenle sonradan birbirimize kötü olmayalım. Kürtlerin içinde Marksist öğreti çokça öğrenildiğinden, Sovyet sempatisi geliştirilebilirdi. SKP'nin içinde, Irak'ta olduğu gibi bir Kürdistan seksiyonu oluşturulmalı, bu seksiyon komünistlere bağlı olarak çalışmalı.

Benim bu önerime çok sert tepkiler geldi. Benim çalışmalardan ayrıldığımı, önderliğe heveslendiğimi yaydılar. Bölgenin yöneticileri yanıma gelerek, "Arkadaşlar senin partide üye olarak kalmak

istediğine dair bir mektup yazmanı istediler," dediler. "Eğer böyle bir mektup yazarsan biz de senden yana olumlu karar veririz."

Ben de kısa ve öz yazdım:

— SKP'ye üye olmak benim için onur olacaktır. Canımla ve ruhumla düşmana karşı savaşacağım.

Art niyetliler bu mektubu çarpıtıp yaydılar ve benim parti önderliğine karşı olduğum imajını yarattılar. Bu pervasız iddialara bir kısım partili inanmakla beraber, çoğunluk inanmadı. Çünkü yıllardır hizmet verdiğim bir partiye düşmanlık yapmayacağımı biliyorlardı.

Remo ve arkadaşları; bazı yoldaşları, özellikle de benim partiye kazandırdığım Mele Ubeydıllah ve Mele Reşid gibi arkadaşları bana gönderiyor, onların aracılığıyla partiye düşmanlık yapmamam konusunda uyarıyordu. Bu tamamen haksızlıktı. Ama onların amacı benden daha fazla laf toplayıp, daha fazla yalan yaymaktı.

Bir gün Huseyn Ağa'yı bana gönderdiler. Huseyn Ağa sarhoşluğa verip bana en olmadık şeyleri söyledi. Remo'nun bunları neden yaptığını biliyordum. Parti içinde benimle davranan birkaç arkadaş vardı ve Remo onları benden soğutmak istiyordu. Otele, Huseyn Ağa'nın yanına gittiğimde, bir kısım arkadaş benimle birlikte geldi. Huseyn bana sadece, "Neden 'ben Halit Bektaş gibi düşünmüyorum' dedin?" diye sordu.

— Parti senin ve seni gönderenlerin olsun, diye cevap verdim. Şimdi karşıma geçmiş yalan mı söylüyorsunuz? Haco'nun oğlu komünist olur da Cegerxwîn komünistlere karşı olur mu? Huseyn Haco gelsin bana en olmadık küfürler etsin, olacak şey mi? Ben sadece sabredeceğim, bakalım kim parti düşmanı olacak.

Sonra da partiye karşı faaliyetler yürütmem için Nuri Said'den on bin lira aldığımı yaydılar. Kimin söylediğini araştırınca Nedim Baytar'ı gösterdiler. Onun yanına gidince; Xalidgulo köyünün seydasını gösterdiler. Hemen bir araba gönderip adamı getirttim. Xalidgulo köyünün seydası, "Aha ben, aha siz," dedi. "Ne zaman böyle bir şey söyledim. Utanın yahu."

Kim utanır ki?..

Osman'la Remo, Sovyetler'den dönüşte bana geldiler:

— Sana yaptıklarımızdan dolayı özür dileriz, lütfen bizi bağışla,

dediler. Komünizmi yeniden tanıdık. Komünist olmak için kendi ulusunu, kendi şairini ve aydınını dışlamak gerekmez. Biz yanlıştık, sen doğruydun. Sana karşı çok yanlışlar yaptık, çok gereksiz sözler söyledik. Senin mektubunu yanlış değerlendirdik. Yalan söyledik.

Daha sonra bir yazısında Remo:

— Daha önce Cegerxwîn ve diğer yurtsever arkadaşlarına karşı olumsuz şeyler yaptım, diyordu. Eğer bütün bunlar olmasa Kürt hareketi Cizre'de çok daha iyi bir seviyede olurdu. Irak'taki Kürt cephesine bir savaşçı göndermedik ama Filistin'e dokuz savaşçı gönderdik.

Bu yazısında Remo, parti içindeki yanlışlara karşı koyamadığını, arkadaşlarıyla çelişkiye düşmek istemediğini, söylüyor. Remo'nun yaptıklarının Marksizmde yeri yoktur ve Leninizmden uzaktır.

Birinde birkaç ağa, keya ve yoldaşı Havana Çayevi'nden Halit Bektaş'ın evine götürdüm. Amacım biraz sohbet etmekti. Hesen Ağa yarı şaka sordu, "Halit Bey, bu Cegerxwîn'in elinden nerelere gidelim, yakamızı bırakmıyor." Halit Bey, şaka olduğunu anlayamadı ve "Cegerxwîn komünist değildir," dedi.

Sonra sözlerini açtı:

— Komünist olduğunu söylese de, söyledikleri partiyi bağlamaz.

Bu adamı ben Halit Bey'e götürmüştüm ve o şakanın farkında olmalıydı. Halit Bektaş, benim parti yüzünden ikide bir tutuklandığımı biliyordu. Benim hakkımda söylenen her olumsuz şey, onun partisine zarar verirdi. Tutuklanmalarım, tehditler, işkenceler partiye olan yakınlığımdandı. Parti benim için zindana atılmıyor ama ben parti için zindandaydım. Buna rağmen Halit Bey, "Cegerxwîn komünist değil"den başka bir söz tanımıyordu.

Aramız giderek açıldı. Aramıza düşman tarafından kazılan çukur giderek derinleşti. Bunun üzerine evimde oturdum. Arkadaşlarımla daha fazla kötü olmak istemedim.

Ama şunu iyi bilmeliyiz: Biz Kürdüz, demokratız; kölecinin düşmanı, işçinin, köylünün dostuyuz. Biz Kürdüz; Kürt düşmanlarının, insanlık düşmanlarının düşmanıyız. Biz Kürdüz; özgürlük ve barıştan yanayız. Suriye komünistlerinin içinde veya dışında olmamız bir şey ifade etmez, biz; gönlümüzle işçi, köylü ve Kürt yurtseverlerinin

yanındayız. Bütün özgürlük ve barış isteyen insanların yanındayız. Biz bu dünyada yaşıyoruz ve başka seçeneğimiz de yok. Her ne kadar Suriye komünistlerinin içindeysek de, biz; yurtsever Kürt hareketinin, özgürlük ve barışın yolunda hepimiz bir ve bütünüz.

Kısa Bir Açıklama

Her şeyden önce bizim, kavgasız gürültüsüz bir şekilde, Kürt insanının taleplerine, ulusuna, vatanına, işçi ve köylüsüne el uzatmamız gerekir. Kürdün çıkarlarını kollayan adımlar atmalıyız. Kürtleri birleştirmeyi ve ileri taşımayı bilmeliyiz. Adımlarımızı günün somut şartlarına ve kitlelerin durumuna göre atmalıyız. Biz her şeye rağmen, Halit Bey ve arkadaşlarını kaybetmek istemeyiz. Bize darılsınlar veya darılmasınlar; bütün özgürlük ve barış savaşçılarına elimizi uzatmak zorundayız.

Biz kozmopolit olmak istemiyoruz. Biz şovenist duygularla yürümek, köleci ve gericiye uşak olmak istemiyoruz. Ama yurtsuz ve ulussuz da kalmak, bahar seli gibi aniden akıp kaybolmak istemiyoruz. Ben SKP'nin düşmanlığını yapmak yerine, dostlukların büyümesini istiyorum. Ve istiyorum ki dünyanın tüm komünist partileri ve özgürlük güçleri, Kürt sorununu iyi tanısınlar ve mücadelemize omuz versinler. Biz, Kürtler emperyalizmin ve kölecilerin aleti olsun istemiyoruz. Doğru yoldan şaşmayalım ve birkaç kendini bilmezin ateşinde yanmayalım.

Yıllarca birlikte olduğumuz arkadaşlarımız, ya da aynı düşüncelerle yan yana olduğumuz arkadaşlar bize, "Mademki Kürtçülük yapıyorsunuz, Kürdistan'ınıza gidin, bizden ne istiyorsunuz," diye açıkça söylüyorlardı.

Doğrusu "Kürdistan'ınız"dan kastedilen neydi hâlâ anlamış değilim. Türkler, İranlı ve Iraklılar, bunu söylerse; peki biz nereye gideceğiz? Suriye aydınları, Türk, İran, Irak aydınları, "Kurd neto-Kürt yoktur" derse, bize de Merih'e gidip bir Kürdistan kurmak mı düşer?

İşçinin, köylünün önderliğini yapmaya soyunan bu arkadaşlarımız, Kürt ve Kürdistan sözcüklerinin birer yalan olduğunu var sayıyordu. Onlara göre, yüzyıllardır var olan Kürt sorununu biz uydurmuştuk.

Oysa bin yıldır Kürt var, bin yıldır Kürdistan var. Tarih ve yaşanan olaylar, Kürt ve Kürdistan'ın hayal olmadığını gösteriyordu ve bu bir gerçeklikti; biz uydurmamıştık.

Hepimizin dünya emekçilerinin birliği için çalıştığı doğrudur. Ancak, kendi ulusu için çalışan, özgür ve bağımsız bir ülke için gözünü kırpmadan ölümü kucaklayanların, kendi ulusunu ve emekçisini boş verip başka bir ulusu kurtarmak için feda edilmesi ne kadar mantıklıdır? Eğer komünist arkadaşlar, kendi dilimizi bile boş vermemizi istiyorlarsa, önce onların kendi dillerinden vazgeçmeleri gerekmiyor mu? Öyle ya! Onların anlayışıyla bakarsak, yeni bir dil oluşturup konuşmamız gerek.

Bana göre komünist arkadaşlar "Kürt ulusunun, Kürt feodallerinin sorunu bizim sorunumuz değil" dememeliler. Bizim de işçimiz, köylümüz yok mu, bu emekçi çoğunluk için çalışmayalım mı? Kürdü işgalcinin ve kölecinin boyunduruğundan kurtarmayalım mı? Kürdün akıl ve mantıkla insanlık düşmanı bu işgalcileri ülkelerinden kovup kendi dilleriyle adil ve demokratik bir ülke kurmaya hakları yok mu? Kürt insanının SKP'nin hatırı için kendi ulusal haklarından vazgeçmesi doğru olur mu? Biz ulusal kurtuluşumuzu başkasına emanet edebilir miyiz? Ya da ülkemizin kurtuluşu için Sovyetler'i mi bekleyelim? İleri bir Kürt komünistinin çıkıp "Suriye'de Kürt yoktur" demesi ayıp değil mi? Veya "Eğer Kürdistan için savaşıyorsanız, Kürdistan'ınıza gidin," demek ne kadar akıllıca bir sözdür? Bunun kime yararı var?

Bunu söylerken, ne kendimi temize çıkarmaya çalışıyorum, ne de kimseden şahsım için bir isteğim var. Eski yoldaşlarımı da üzmek niyetinde değilim. Ancak, yanlış bir yolda yürümeye de devam etmek istemiyorum. Zor bir gece yolculuğunda, her yanımız uçurum ve diken iken, gerekirse yürümemeyi bilmeliyiz. Düşmanın aleyhimize kullanabileceği ayrılıklar ve yanlışlar aramızda olmamalı.

Her tarafta, tüm içtenliğimizle şunları söyleyebilmeliyiz:

— Biz Kürdüz, eşitlikçiyiz, özgürlükçüyüz; emperyalistlere düşman, dünya halklarına dostuz. Kürdüz, ama ilericiyiz. Kürdün kaderi, cahilin, ağanın, derebeyinin elinde olmasın. Kürdistan parça parça kalmasın. Diğer milletlerin boyunduruğunda olmasın. Biz Kürdüz, dünyanın bütün komünist ve diğer ilerici güçleriyle birlik

olmak istiyoruz. Birlikte çalışalım. Her birimiz; zamanın şartlarına ve gereklerine göre adım atalım.

Biz Kürtler, Doğu'nun dostuyuz. Dünyadaki ve ülkemizdeki gericiliğin düşmanıyız. Bütün Kürt ilericilerine elimizi uzatalım. Ülkemizde kendi partimizi kuralım. Dünyanın bütün özgürlükçü güçlerine dostluk elini uzatalım. Biz Kürdüz ve kendi ulusal ve insani haklarımızı istiyoruz.

Dengê Cotkar (Çiftçi'nin Sesi)

Cizre ve Kürtdağı komünist Kürtleri olarak "Dengê Cotkar" adlı bir dergiyi iki sayı yayınladık. Bu dergiyi Cizre'de Kürt dili ile basıp yayınladık. Ancak üçüncü sayının dağıtımı, partili yoldaşlar tarafından engellendi. Bu engelleme, parti önderliğinin kararı değildi. Erakêl bana, "Eğer bu dergi Kürt dili ile yayınlanıyorsa, onu ayrıca Ermenice ve Süryanice de yayınlamamız gerek," dedi. Ama bugüne kadar da neden Kürt dili ile bir yayın organını istemediklerini anlamış değilim. Elbet bazı tahminlerim var. İlki, onlar Kürtçe bilmediklerinden dolayı dergi aracılığıyla düşüncelerini yayamayacak ve dolayısıyla Kürtlerin partide daha çok örgütlenmesini, güçlenmesini engelleyemeyeceklerdi. İkinci olarak ise, Kürt milliyetçiliğinin bu dergi aracılığıyla daha ileri gideceği, "şovenizme" kayacağı endişesi vardı. Belki Ermeni ve Süryani yoldaşların da komünistlerden bir yayın organı isteği vardı. Ancak bu istekleri varsa bile, Ermeniler ile Süryanilerin, Kürtlerin kendi dilinde illegal bir yayın organlarının olmasını neden istemiyorlardı, henüz anlamış değilim.

Kürtdağlılar benden bir daktilo istemişlerdi. Onlara gönderdim. Bugüne kadar da daktilo bana geri gelmiş değil. Daktilonun nerede olduğunu bilmiyorum.

Osman Sebri, Kürt dili ile bir takvim bastırdı. Ama Erakêl engelledi ve Kürtlerin bir takvim sahibi olmasını önledi. Aynı Erakêl, Ermeni takvimini kendi elleriyle basıp dağıtmıştı. Öte yandan benim divanlarımın satılmasını engelliyorlardı. Satılanların parası ise kayboldu. Nereye gittiğini ve kimin yediğini bilmiyorum. Bunu partinin Cizre sorumlusu Torbendiyan kendi başına mı ya-

pıyordu, yoksa partinin merkezi kararı mı vardı, hiçbir zaman öğrenemedim.

En sonunda partiden Kürtçe bir yayın çıkarılması talebinde bulundum. Bununla birlikte, bazı Marksist klasiklerin Kürtçeye tercümesi, Kürt sorunu ve tarihi ile ilgili araştırma ve antolojinin yazımı için bir komite kurulması taleplerimi bildirdim. Cizreli arkadaşlar, beni kandırmak için talebimi Şam'a havale ettiler. Şam'daki yönetim ise bu isteklerim karşısında şaşkınlık içindeydi. Üç ay sonra görüşme kabul ettiler:

— Bu istemlerin için merkez komitesinden karar çıkması lazım, deyip, işi uzattıkça uzattılar.

Ama ben, nedenini tam olarak bilmesem bile, Cizre'deki sorumluların beni oradan uzaklaştırıp, bana karşı muhalefeti daha kolay geliştirmek istediklerini biliyordum. İşçinin ve köylünün düşmanı mıydım? SKP'nin düşmanı mıydım? Marksist düşünceye aykırı ne yapmıştım? Bilmiyorum.

Ama şunu biliyorum ki, eğer parti başarılı olsaydı, Kürtler, Suriye'de söz ve karar sahibi olurlardı. Ben komünist olmamama rağmen, feodallere ve gericiliğe karşı mücadele ediyordum. Derebeyliğine, yobazlığa karşı etkin çalışmalar yürütüyordum. Bunu ilk divanımda açıkça yaptım. Kürt davası için hayatını kaybeden feodallere methiye yazdığım zamanlarda bile, gericiliği ve işbirlikçiliği mahkûm ediyordum. Öyle görülüyordu ki SKP Cizre yönetimi, Kürt işçi ve köylülerini benden uzaklaştırmak için elinden geleni yapıyordu. Çünkü ben, "Biz Arap değiliz, Kürdüz ve ulusal istemlerimiz için savaşırız," diyordum. Çünkü diğer yoldaşlar gibi, "Suriye'de Kürt yoktur," demiyordum.

Önderliğin yakınında yer alanlar, Cizre'de onlardan daha etkili olmamdan korkuyorlardı ve onlar benim etkimi kırarak, bunun parsasını toplayacaklarını sanıyorlardı. Seçimlerde bazı yerlerde, "Halkın içinde bizim yerimiz Cegerxwîn'den daha ilerdedir. Eğer aday olursak ondan daha çok oy alırız," diyorlarmış. Açıkça beni olumsuz bir şekilde teşhir ediyorlardı. Oysa Kürt insanı beni severdi. Köylere gittiğimizde beni döşeğe, "önderler"i ise yerlere oturtuyorlardı. Cizre bölgesinin sorumluları, halkın içinde benimle boy ölçüşemiyordu ve bunu kendi aramızdaki her toplantıda açıkça be-

yan ediyorlardı. Bazen üstlerine, "Cegerxwîn kendini Halit Bektaş'tan bile üstün görüyor," diyorlardı. Hatta daha ileri giderek, "Cegerxwîn partiye dayanarak kişisel olarak yükselmek istiyor. Emperyalistler ve gericilerle uzlaşıyor..." suçlamasını yöneltiyorlardı.

Bu tür yalanları yalnız yakın çevrede yaymıyor, parti merkezinde ve tüm Suriye'de söylüyorlardı. Şimdilerde ortaya çıkıp, "Sana karşı yanlış yaptık" demekle, sadece günah çıkarıyorlar.

Bir toplantıda ben, Erakêl, Remo, Aram ve Osman bir araya gelmiştik. Benimle ilgili sorunları, hata ve zaaflarımı konuşacaktık. Önder Erakêl, Remo'ya, "Remo Yoldaş," dedi, "sence Seyda'nın ne gibi hataları var?" diye sordu. Remo, "Vallahi şahsen Seyda'nın zaaflarını göremiyorum. Ama onun içinde olduğu toplantılarda konuşmaya cesaret edemiyorum," diye, yanıtladı.

— Osman Yoldaş, sen ne düşünüyorsun?

— Valla ne diyeyim? Bir köye gitsek onu döşeğe bizi yere oturtuyorlar.

Ne suçum var bunda, okuyucu karar versin. Remo şimdi günah çıkarıyor. Osman ise Suriye parlamentosunda milletvekili. Ben ise yemeye ekmek bulamıyorum. Onların parlamentoya gitmesine karşı değilim ve onlara düşmanlığım da yok. Yalnız Osman'la Remo'nun değil, bütün ilerici Kürtlerin çok yüksek mevkilere gelmesini, parlamentolara girmesini candan isterim.

Tarih, yalnız Osman'la Remo'yu değil, bütün insanları insanlık düşmanlarından korusun. İnancıma göre tek suçum(!) vardı. Kürt kimliğinin yok olup gitmesini, Kürt kimliğinin egemen ulus kültürünün içinde kaybolup gitmesini istemiyordum.

Dördüncü Tutuklanmam

Bundan önce hatırlayamayacağım kadar çok tutuklandığımı anlatmıştım. Bir defasında Osman Sebri ile birlikte Kamışlı'da tutuklandık, ki o zamanlar Adil Siêdi polis şefi idi. Ben cesaretle ona karşı koymuştum. Bu karşı çıkışımdan iki gün sonra cezaevine kondum. Ama hakim İbrahim İbrahim bizi serbest bıraktı.

Polis bürosunun yanından geçtiğimiz zaman polislerden biri, "Adil Bey sizinle görüşmek istiyor," dedi. Yanına gittik, "Sizi kim

serbest bıraktı?" diye çıkışarak, bizi yeniden tutukladı.

Yeniden hücreye, yani işkencehaneye, hırsızların ve adli suçluların içine atıldık. Kapıyı üstümüze kapayıp gittiler. Ben oradakilerden biri kanalıyla arkadaşlara poliste tutuklu olduğum haberini gönderdim. Çok geçmeden İbrahim İbrahim'in emniyete geldiğini ve bağırdığını duyduk:

— Bunları kim tutukladı?

— Amirimiz getirdi efendim.

Demokrat ve insansever biri olan hakim çok fena kızdı:

— Kimin emriyle tutukladınız, diye bağırdı. Onları ben serbest bırakmıştım.

Polis sesini çıkarmadı. Çok geçmeden Adil Bey üniformasıyla içeri girdi:

— Ben onu savcının emriyle tutukladım.

— O zaman yazılı emrini göster.

— Bana telefonla söyledi, yazılı emir daha gelmedi veya elime henüz geçmedi.

Hakim sert çıktı:

— Seni polis şefi yapan devletin... Onları şimdi bırakacaksın. Bırakmazsan durumu telgrafla Şam'a bildireceğim. Ya beni atsınlar veya seni.

Adil Bey onu yatıştırmaya çalıştı:

— Biraz sakin ol, dedi. Kızacak ne var bunda?

Kısa sürede jandarma komutanı, kaymakam ve diğer devlet memurları toplanıp, İbrahim İbrahim'in biraz sakin ve sabırlı olmasını rica ettiler nasıl olsa bırakılacağımızı söylediler. Biraz daha bekleyecektik. Ama hakim razı olmadı:

— Eğer şimdi bırakmazsanız, bu gece onlarla kalacağım! Niyetiniz onları bu gece bekletip işkence etmek!

Hal böyle olunca bizi poliste bekletmeyip, cezaevine gönderdiler. Ertesi gün savcı geldi, birkaç soru sorduktan sonra serbest bıraktı.

Beşinci Tutuklanışım

Emin Hefız, istihbarat ve polis şefiydi. Gizlice Nedim Baytar'ı tutuklamış, hücreye atmıştı. Nerede olduğunu ve neden tutuklandı-

ğını gizliyor, kimseyle görüştürmüyordu. Bizi de aynı şekilde tutuklamasından korkuyorduk. Bir araya gelip karar aldık, eğer birimiz tutuklanırsa bağırıp çağıracak, etraftaki halkı uyaracak, gözaltında olduğumuzu, neden tutuklandığımızı böylece aşikâr edecektik.

Eskiden beri şansım yok ya, sokakta tutuklamayıp beni karakola istediler. Nasıl çağırdıklarını anlatmam gerekiyor:

Ebdirezaq Perê'nin evindeydim. Kahvaltıya oturmuştuk. Kapı vuruldu ve "Seyda evde mi?" diye sordular.

Kapıyı açtığımda iri yarı, elinde "haziran" sopası olan bir çavuşla karşılaştım. Adamın yüzünden kin okunuyordu: "Hayırdır inşallah?.."

— Hayırdır, hayırdır. Şef seninle Kerbis'in çayhanesinde görüşmek istiyor.

— Ne istiyor?

— Iraklı biri tutuklanmış, seni tanıdığını söylüyor. Gel bakalım tanıyor musun?

Yalan söylediğini çok iyi biliyordum. Mecburen onların önü sıra yola koyuldum. Biraz yürüyünce birkaç tane "iri yarı" daha katıldı bize. Yolda yönümü hemen Kerbis'in kahvesine döndüm, ama çavuş sopasıyla omuzuma dokundu:

— Hayır... Şef şimdi karakoldadır, oraya yürü.

— Ben oraya gitmem, ne işim var orada?

Adam gizlice kulağıma eğildi:

— Korkma, sana işkence etmeyiz.

Ben ne yapacaklarsa dışarıda yapsınlar istiyordum. Böylece bağırıp çağıracak, onları teşhir edecektim:

— Sizinle gelmeyeceğim!..

Adam beni itip kakarken arkadaşları sopalarını kaldırıp hazır beklediler. Ama çavuş, içeri gidinceye kadar dövmeme konusunda uyardı. Ben aldığımız kararı yerine getirmek için bağırmaya başladım:

— Nedir bu baskı?! Nedir bu zulüm?! Bu ne biçim devlet! Ey insanlar, gelin bakın!.. Bunlar benden ne istiyor? Gelmem, gelmek istemiyorum! Ne suçum var benim?

Hepsi başıma üşüştü. Yumruklayıp iterek götürdüler. Karakola vardığımızda Emin Hafız bizi izliyordu. Onun yanına gelince adam bana iki tokat indirdi ve "Tuvalete atın!" dedi. Gerçekten de tuvalete kapayıp üstüme kapıyı kilitlediler.

Ne yapabilirdim ki? İki ayağımı tuvaletin ağzına kapayıp ayakta beklemeye koyuldum ama fena halde yorulmuştum. Biraz sonra iyice uyuştum. Sırtımı duvara dayayıp dinlenmek istedim ama nafile. Ne ayakta durabiliyordum ne de oturabiliyordum. Döşeme tamamen suydu. Çok yorgundum ve bitmiştim. Aradan yedi saat geçti. Biri kapıyı açtı.

— Komutan seni dövmem için gönderdi. Ama ben seni dövmek istemiyorum. Şimdi ben sopayla duvara vuracağım sen bağıracaksın.

— Şefin ne dediyse erkekçe doğru söyle. Öyle bir şey de yapmam, dedim.

Adam sopayla duvara bir iki vurdu, "ıh ıh" diye ıhladı ve çekip gitti. Az sonra biri daha gelerek, "Komutan seninle görüşmek istiyor," dedi.

Beraber gittim, komutanın odasına girdim.

— Otur, dedi, kahve söyledi.

— Beni bağışlamanı rica ediyorum.

— Sen bir halkın tüm haklarını ayaklar altına almışsın, her gün birini getirip zindana atıyorsun. Seni nasıl affedebilirim? Bu millet varoldukça seni affetmeyecektir. Ben şahsen seni affetmiyorum, dedim.

Emin Hafız, söylediklerime sadece sırıttı.

Meğer Hesen Ağa, Reşat Bey, Huseyin Esat ve birkaçı daha Ebu Evdo'ya bir yıldırım telgraf çekerek, eğer Emin Hafız görevinden alınmazsa olay çıkacağını bildirmişler. Yanılmıyorsam şimdinin cumhurbaşkanı Emin Hafız, bana, "Evine gidebilirsin," dedi, "Kusura bakma, seni tanıyamamışım."

Çayhaneye gidince başımdan geçenleri anlattım. Kısa süre sonra Emin Hafiz oradan alındı.

Otuz Üç Gün Zindanda Kaldım

Dediğim gibi cezaevlerine girişlerimin sayısını bilmiyorum. Bazılarını hatırlamıyorum, bazılarını ise yazmanın bir yararı yok. Yalnız, Edip Çiçekli zamanında otuz üç gün tutuklu kaldığım zamanı yazmaya değer.

"Şevek tar û reş, pir nexweş, nexweş
Cendirme hatin, wek diz û keleş."

"Kötü, alabildiğine kötü bir karanlık çökmüş geceye,
Jandarmalar, haramiler gibi geliyorlar, üstüme."

Bu şiirim o günler için yazıldı. Kapkaranlık bir geceydi. Kuşlar bile yuvalarında derin uykularındaydı. Kader kimsenin rüyasında değildi. Aniden çalındı kapı. Gür bir ses, "Kapıyı aç kapıyı!" diye, bağırıyordu.

Ses, asker, polis sesiydi. Katillerin, kana susamışların sesiydi. O sesin kulağımıza gelmesini istemezdim, ama elden ne gelir.

Kapıyı açınca asker, polis ve şehrin keyası alelacele içeriye doluştu. Neredeyse gecenin bitimi. İçeri girer girmez kitaplığa yöneldiler. Kitapları, yazıları dağıtmaya ve bir yandan da bağırıp çağırmaya başladılar:

— Neyin var neyin yok söyle! Komünist yazıları nereye sakladın? Söyle çabuk, yoksa başına gelecekleri biliyorsun.

Yanımda ne olabilirdi ki? Ne yakalayabilirdiler? Biz önceden tedbirimizi almıştık. Evde suç unsuru sayılacak hiçbir şey bulundurmuyordum. Onları dışarıda saklıyordum. Bakalım başka ne bahane bulacaklar?

Sonradan öğrendiğime göre komünistler şehirde bildiri dağıtmışlar. Onların kanaatine göre bu işin arkasında ben vardım. Bölgede komünist partinin sorumlusu olduğumu sanıyorlardı.

Oysa oğullarım Zubeyr ile Keyo bildirileri dağıtmışlar ama bana söylememişler.

Evde "suç" unsuru olabilecek bir şey bulamadılar ama bir kısım kitaplarımı alarak emniyete gelmemi istediler. Dışarı çıktığımda ne göreyim? Birkaç tane işkenceci birini aralarına almış; sopa, yumruk ha babam dövüyorlardı. Adam o sürünün içinde haykırıyordu:

— Yıkılsın zulüm! Yaşasın özgürlük! Kahrolsun emperyalizm! Yaşasın bağımsız Suriye! Yaşasın Komünist Partisi! Yaşasın özgür Suriye!

İşkenceciler ise Stalin'e, komünistlere ve öteki önderlere küfür ediyorlardı. Durmadan dövüyor, Bektaş'a hakaret ediyorlardı.

Ben adamı tanımak için dikkatle baktım. Kimdi bu haykıran adam? Biraz sonra Aram olduğunu anladım. Aram Yoldaşı nerede yakalamışlardı? Neden yakalanmıştı? Tam bu düşünce ve telaşta iken biri sırtıma vurdu: "Haydi bin."

Binmek istediğimde arabada yer olmadığını gördüm. Beni yaya yürüterek komutan Mıhemed Zırawi'ye götürmek zorunda kaldılar:

— Bunu siyasi polise, Ebu Eli'nin yanına götürün, dedi, sorumluları.

Ebu Eli, siyasi polisin şefiydi ve eskiden beri bana kini vardı:

— Ooo, getirilen Cegerxwîn'miş! Götürün buna bir 'govend' kurun.

Bunun ne anlama geldiğini herkes biliyordu. Ortalık ıslaktı. Benden önce birçok arkadaşa aynı şeyleri yapmışlar, soğuk suyla ıslatıp hücreye atmışlar. Şimdi sıra bende. Beni döverek yere, suya düşürmek istiyorlar. Böylece 'govend' tutacaklar. Ama beni bir türlü düşüremediler. Elbiselerimin ıslanmasını ve kirlenmesini istemiyordum. Sonra birkaçı bana yüklenip yere yıktılar. Falaka getirip takmaya kalktılar. Ben hemen, "Benim kalbim zayıf, ölürsem sorumlu siz olursunuz," dedim.

Falaka takmaktan vazgeçip, sopayla her tarafıma vurdular. Ellerimi morartıp bir koğuşa attılar. Ne göreyim! İçerde kırk kişi vardı ve hepsi de acıdan inliyordu. Bir kısmı da kelepçeliydi. Koğuş çok dardı. Bana kenarda bir yer açtılar. Hepimiz ayaktaydık. Dışarıda bağırtı ve işkence sesleri vardı. Şimdi de Aram'ın evinde yakalattığı adamla oğluna 'govend' kurmuşlardı. Onlarla dalga geçiyorlardı. Çünkü komünist değillerdi, nasıl direnileceğini bilmiyorlardı. Polisin her dediğini yapıyorlardı. Polis duvara bir çizgi çizmiş, "Ağzınla çizgiye ulaş," diyordu. Zavallı ihtiyar hopluyor zıplıyor ama çizgiye ulaşamıyordu. Polis var gücüyle sopalıyor, "O çizgiyi öpeceksin," diyordu.

İhtiyar öpemiyor, polisse dövmeye devam ediyordu.

Sonra o ikisini de aramıza getirdiler. Yerimiz iyice daralmıştı. Bir parça oturup dinlenecek yer yoktu. Hepimiz yara bere ve korkular içindeydik. Birbirimizden de korkuyorduk, çünkü aramıza ajan sokmuş olabilirlerdi. En iyisi susmaktı.

Bir kısım arkadaş bize yer açmak için balkona çıktı. Ama yine de içerisi dardı. Oturacak kadar yer yoktu. Gece ilerleyip uyku zamanı gelince arkadaşlardan biri:

"Seyda'ya yer açın," dedi, "biraz gözünü yumsun, belki uykusu vardır." Bana duvar dibinde azıcık yer açtılar, zar zor yanım üstü uzandım; uyumuşum. Ne kadar uyudum bilmiyorum, çiş kokusuna uyandım:

— Yahu kim işedi?

Yaşlı adam ağladı:

— Seyda, kurbanın olam, çişimi tutamadım. Allahını seversen kusuruma bakma.

— Hayır dede, hayır... Kusura bakmam. Senin çişin bu zalimlerin şerbetinden daha makbul. Bu yolda daha çok düşüp kalkacağız.

Arkadaşlarımın hepsi hâlâ ayaktaydılar, oturamıyorlardı. Beni bir büyük olarak kabul ettiklerinden o ufacık yeri açmışlardı.

Yaşlı Ermeni yetmişinde falan vardı. İşkencenin zalimliği, onu çok korkutmuştu. Bu yüzden çişini bile tutamıyordu. Ben ne yapabilirdim ki? Zaten o da ne yapacağını, ne konuşacağını şaşırmış, durumda idi. Biraz sabır dileyerek, ona cesaret vermeye çalıştım:

— Üzülme dede, üzülme. Boşuna korkma. Yakında bırakırlar. Dayak bitti.

Ertesi gün kışla kumandanı bizi tek tek çağırıp ifademizi aldı. Bildirileri kimin dağıttığını öğrenmek istiyorlardı. Ama herhangi bir şey öğrenemedi. Bilmeyen zaten bilmiyor, bilen de söylemiyordu. Bana sıra gelince tehdit etti:

— Polis karakoluna mı gitmek istiyorsun?

— Xetar Bey, senin ve devletin şerefine yemin ederim ki bu işten haberim yok, dedim.

— Polise götürün!

Polise gitmenin dayak olduğunu biliyordum. Birkaç polis vardı ki bana diş bileyip duruyorlardı. Adam öyle der demez polisler beni kaptı, yumruklamaya ve tekmelemeye başladılar. Biri bir yumruk sırtıma vurunca kendimi sokağa attım. Az daha yüzüstü

düşüp dişlerimi kıracaktım, şansım var ki ayaklarımın üstüne düştüm. Beni itiş kakış askeri karakola geri götürdüler.

Esas 'govend' ordaydı. Bizi tek tek işkence odasına çekip elektrik vermeye ve fasıllara başladılar. Kabloyu kulaklarıma bağlayıp akım verdikleri zaman feleğim şaşıyordu. Yukarıya doğru geriliyor, titreme nöbeti gibi zangır zangır sarsılıyordum. Fazla şey hatırlamıyordum, bildiğim tek şey kabloyu elimle çekip koparark yere attığımdı. Artık sopa deymedik, yumruk yemedik yerim kalmadı, kendimden geçmişim.

Beni ne zaman koğuşa, arkadaşlarımın yanına götürdüklerini hatırlamıyorum. Gözlerimi açtığım zaman koğuştakilerin benden beter işkence gördüklerini fark ettim. Kenara köşeye büzülmüşler, korkularından seslerini bile çıkarmıyorlardı.

Polis, bizim neler konuştuğumuzu öğrenmek için tutukluların arasına ispiyoncu koymuş. Daha önce Kürt davası için birkaç defa evime gelmiş bir Kürt genci şimdi polisti ve bana işkence edenlerden biriydi. Saçlarımı kazıdığı zaman, makina kesmiyor numarası yaparak saçlarımı çekiyor, böylece hem moralimi bozuyor, hem de canımı acıtıyordu. Neden tükenmediğine dair bizim inançlarımıza küfrediyordu, böylece tepkimizi ölçüyordu. Bana "Şuweyir" yani "Şair" diye hitap ediyordu.

Bir tutukluyu, "Stalin'e küfür et," diye zorladılar. Adam, "Allah'a da mı küfür edeyim?" diye sordu. Polis kendince teşhire başladı: "Gelin... Gelin bakın, bu adam Allah'a küfrederim ama Stalin'e etmem diyor."

Hepsi başına toplandı; söyle eşeğim sen ne yedin?.. Artık sopa, tekme, tokat ne rastgelirse ölesiye dövmeye başladılar. Adamı acınacak hale soktular ama, elden ne gelir?

Adam "yoldaş" değildi. Esferler'in yanında çalışıyordu. Suçu Erakêl'in enişteşi olmaktı. Esferler, onu kısa bir zaman sonra serbest bıraktırdılar.

Polisler bize söyleniyordu: "Köpekler, siz Esferler'in topraklarını mı halka dağıtacaksınız?"

Dilenci ve utanmaz kılıklı bu polisler, sanki Esferler'in koruyucusuydular. Onlardan bazen para, bazen de buğday alıyorlardı. Yani Esferler'e gebeydiler.

Osman İbrahim, dayak sırasında kendini ölüme veriyor, böylece kendini az çok işkenceden sakınıyordu. Hasta görünümlü olduğu için onların çabuk kanacağını biliyordu.

"Bunlar it sürüsü," diyordu Osman, "yoksa onların elinden kurtulamam."

İlk günden beri dayak, tükürük, su, çiş, kamçı ve cop, başımızda dönüp durdu. Bir gün bizi yine siyasi şubeye götürdüler. O gün kızım Simensa poliste beni aramaya gelmiş. Gelip tam da bana sordu, "Babam burada değil mi?" diye.

Gülümsedim kızıma:

— Babanı tanıyamadın mı kızım?

Gözlerinden yaşlar süzüldü, yüzünü elleriyle kapattı, gitti.

Başka bir gün yine polise gittik, yine aynı fasıllardan geçtik. Bu kez ekstradan bir şey olarak şapkamın üstünü delip, katranladılar. Böylece başımın şekilsizliği ta uzaktan görülüyordu. Kafama Moskova-Pekin yolu çizilmişti. Bizi sopalayarak içtima ediyor, aralarında bana soruyorlardı:

— Ulan Şair!.. Esferler'in topraklarını köylüye sen mi dağıtacaksın?

Ertesi gün, beni askeri kışlanın bir odasına götürdüler. Burası çok dar ve sıcaktı. Betondan yapılan bu bölüm, kışlanın batısına düşüyordu. Sıcak dayanılır gibi değildi. Bizi bir donla, tek tek dışarı çıkarıyorlardı. Askerin içinde demir sopalarla vuruyorlardı. Bize ölüm daha kolay geliyordu, ama ölemiyorduk.

"İşat" Dediğin Kemermiş

Reqib Ehmed Eyubi içeri girince sordu:

— Nerde senin 'işat'ın?

Yahu ben ne bilirim 'işat' ne? Meğer 'işat', kemermiş.

Hepimiz bu beton hücrede yanıyoruz. Ter ayaklarımızdan akıyor. Ama Ehmed Eyubi'nin motorunun sesini duyunca hepimiz esas duruşa geçip onun gelmesini bekliyoruz. Adam ilk içeri girince, şiddete başladı, ayakkabımızın bağlarını bile çözdürüp aldı. 'İşat' deyince iyice şaşırdım ve ne anlama geldiğini bilmediğimden utandım. Çaresiz tarağımı çıkarıp verdim. Adam üstüme yürümez

mi? Kamçısını çekti, yanındaki biriyle iki yandan başladı vurmaya. Yere düşmemek için duvara yaslandım. Kaç zaman vurmuşlar, ne zaman bayılmışım bilmiyorum.

Uyandığım zaman bir şey hatırlamıyordum, nerede olduğumu bile. Ağrı falan da duymuyordum. Tutuklu olduğumu bile unutmuştum. Oturdum ve başımdan aşağı bir sıcaklığın yayıldığını hissettim. Bir süre sonra, inanılır gibi değil ama geçen yılda aynı hücrede, birkaç arkadaşla tutuklu kaldığımı ve aynı hücrede işkencede kaldığımı hatırladım. Durup arkadaşlara baktım; sessiz ve günahsız karacalar gibi birbirlerine sokulmuşlardı.

— Bu çağın bilinçli adamının, zora ve zulme karşı savaşan insanın hali budur. Korkmayın! Bir gün kazanacaksınız, dedim.

Bizim arkadaşımız olmayan, bizimle yakalanmayan, sanırım Derbesiyeli biri, "Mahpus umurunda değil," dedi. "Başına gelenleri bile bilmiyor."

Ağlıyordu. "Üzülme emm'oğlu üzülme..." dedim, "Biz ne gördük ki? Asılan, süngülerle öldürülen insanları düşün. Biz henüz o yiğitlik mertebesine ulaşamadık."

— Evin ocağın batmasın, yahu sen daha uslanmadın mı? Ölüden beter oldun. Allah hakkını onlardan sorsun. Zalimler!

Diğer arkadaşlar korkudan duayı bile unutmuşlardı. Yine adama döndüm:

— Bu görevimizdir. Bu işe ne üzülmek gerek, ne de utanmak. Bırakın düşman bildiğini yapsın, biz de bildiğimizi.

Baştan ayağa ıslaktım. Ter mi, yoksa beni ıslattılar mı, orasını bilmiyorum. Adam anlattı:

— Bayılmıştın. Bayginken bir teneke su döktüler."

Ertesi gün Ehmed Eyubi'nin motor seslerini duyunca yine duvar dibinde sıra olduk. Esas duruşa geçmemeye kim cesaret edebilirdi? Yine tek tek dışarıya çıkarıldık, yine aynı fasıl dayaktan geçtik. Bayılanı, kovalarla su döküp içeri getiriyorlardı.

Sıra bana gelip, elbiselerimi çıkarınca sırtıma okkalı bir yumruk vurup dışarı attılar. O sırada Osman Sebri'nin Şam'dan tanıdığı ve dost olduğu İhsan adındaki adam yolumuza çıktı, "Bunu bana bırakın," deyip beni ellerinden aldı, dayaksız içeriye geri geldim.

Bu defalık kurtulmuştum, ya sonra?

Hesen Haco Ağa ile Qedri Bey, Şukri Emin, Xaçê Şero, Ehmed Nami ve Osman Sebri'yi ziyarete gelmişlerdi. Geçerken uğradılar:

— Cegerxwîn, sen ne haldesin?

Sitem ettim:

— Hasan Ağa, dedim, iki gün daha kalırsam bu deliler beni öldürecek.

Hesen Ağa, benim için torpil yapmadığını sonradan söyledi.

Ertesi gün, beni kışlanın karşısındaki odaya götürdüler. Dayak bitmişti. Birlikte olduğum arkadaşların tümünü başka bir odaya götürdüler. Bu çok kötüydü. Konuşacak kimsem yoktu, hiç kimse yanıma gelemiyordu. Yalnızca çocuklarımla görüş izni vardı. Yanıma geliyor, bir şeyler konuşup gidiyorlardı. Beni arkadaşlarımdan neden ayırdıklarını hâlâ bilmiyorum. Bazen, "Torpilim olduğu için yalnız bırakıldım" diye düşünüyordum, bazen de izole etmek ve daha çok moral çöküntüsü yaratmak için yaptılar diye düşünüyordum.

Arkadaşlarla sadece tuvalette karşılaşıyordum. Orada bir araya geliyor, bazı kararlar alıyorduk. Kapıya güvenilir arkadaşlar koyup, tuvalete giriyorduk. Usul bir sesle konuşup anlaştıktan sonra çıkıyorduk.

Hesen Ağa'ya söylediğim şeyler, benim açımdan büyük bir zaaftı. "Eğer bugün de kalırsam beni öldürürler," demem zayıflıktı. Çünkü ben kendim için istekte bulunmuş, bireyci davranmış, arkadaşlarımı unutmuştum. Şimdi söylediklerimden utanıyorum. Ama söylemiştim, işte.

Bu tutuklanışımızda direnen bazı arkadaşlarımız vardı. Ermeni iki kardeş, Xaço ve Nişan, bütün işkencelere rağmen bir şey anlatmamışlardı. 'Kimin bildiri dağıttığı' bunlara sorulmuştu. tüm işkencelere rağmen, bilmediklerini söylemişlerdi. Sonradan sordum, "Xaço, Allah aşkına bana söyle, o bildirileri kim verdi? Arkadaşların hepsi kaçtı, kimseyi yakalayamazlar; kimdi sana bildiriyi verenler?"

— Dayı, oğlun Keyo verdi. Neden söyleyim?

— Ee! Keyo kaçmıştı, neden demedin onun verdiğini? O zaman belki seni dövmezlerdi?!..

— Yok Dayı, öyle şey olur mu? Peki söyledikten sonra senin yüzüne nasıl bakacaktım. Ölümüm çözülmemden iyidir.

— Bravo Xaço bravo! Keşke bütün yoldaşlar senin gibi olsa.

İçerdekilerden sadece Mardinli bir Hıristiyan çözülmüştü. Sonradan yanıma geldi, "Dayı, bir defa oldu. Ne diyeceğimi, nasıl anlatacağımı bilemiyorum," dedi.

Ona söyleyecek bir şey bulamıyordum. Daha doğrusu ajan olmasından korktuğum için bir şey diyemedim.

Zubeyr ile Sinemsa

Benim tutuklanmamdan sonra çocuklarım Zubeyr ve Sinemsa'yı da polise getirmişler. Ebu Eli, şerefsiz ve adi herif, ikisini de falakaya yatırıp kamçıyla, sopayla ayak altlarına vurdurmuş. Sinemsa'yı döverken, Zubeyr'e seyrettirmiş. Böylece çocukları korkutup konuşturmak istemiş.

Doğrusu çocukları ve kadınları falakaya yatırıp dövmek, ilk defa oluyordu. Belki de kızım ilkiydi. Benim kızımın falakaya yatırılmasının sebebi bendim. Komünist olmaktan öte, ben Kürt yurtseveri olduğum için daha "kötü" bir konumdaydım. Çünkü ben, komünistlerle bir olup, komünist bir Kürdistan kuracaktım, onun için daha tehlikeliydim.

Arkadaşların rica ve yalvarmalarıyla, bırakılmışlar. Zubeyr'i Aram'la birlikte bizden daha fazla beklettiler, ona daha fazla işkence ettiler.

Zubeyr'in anlattığına göre Aram çok direngen ve dayanıklı çıkmıştı mahpustan. "Aram çok yiğit ve dirençliydi," diyordu, Zubeyr. "Bizim üstümüzdeki odaya kerhaneden bir Ermeni orospu getirdiler ve onunla her işi yaptılar. Sanki Aram'ın karısı Meyro'ymuş gibi oyun oynadılar Aram'la. Aram'a küfrettirip, sanki onun yüzünden bu kadar cefayı çekiyormuş gibi bağırttılar. Polis, "Çıkar lan külotunu, Aram gelsin de seni kurtarsın." O anda Aram çözüldü; "Zubeyr" dedi, "artık bu iş burda bitti. Bir polis çağırıp, bildiklerimi söyleyeceğim." Aram, polis şefinin yanına gidip dönünce işkence bitti. "Zubeyr," dedi, "ben bildiklerimi söyledim, sen de söyle."

Aram'la Zubeyr bazı şeyler söyleyince, onları da yanımıza getirdiler. Bu minval üzere otuz üç gün kışlada tutuklu kaldık.

Ebu Eli ile Şinewi, cezaevinin sorumluluğundan alındılar. Ye-

rine gelen Refai bizi bırakmak niyetindeydi. Bize poliste banyo yaptırdı. Edip Çiçekli'nin durumu iyi değildi. Halk içinde bozulan imajını değiştirmek ve şiddeti azaltmak istiyordu. Uyguladığı yöntemlerin kendisinin geleceği için iyi sonuçlar getirmediği düşüncesine kapılmıştı.

Refai, gazetelere "komünist olmadığımıza dair" yazılar göndermemizi istedi. Bunu yapmayanlar, siyasi polise gitmekle tehdit ediliyordu. Kabul ettik. Ben, Osman Sebri ve Aram dışında herkes serbest bırakıldı. En sonuna ben ve Aram kaldık. Eve gitmeden önce gazetelere kendi imzamızla yazmamız isteniyordu. Biz bunu yaparak çıkmayı ve saklanmayı amaçlıyorduk. Ama şimdi anlıyorum ki; yapmasak yine serbest bırakılacaktık. Serbest olup eve dönünce, "Adama söz verdik," dedim arkadaşlara, "Ya saklanacağım, ya da verdiğim sözü yerine getireceğim."

— Sen bilirsin, işine nasıl geliyorsa öyle yap, dedi arkadaşlarım.

— Ben gazetelere komünist olmadığımı yazmak istemiyorum. Komünist de değilim. Ama şehirden çıkıp, bir süre gözden kaybolacağım.

Bir faytonla Xırbêtemo köyüne gittim. Doktor Nafiz Bey ve Hesenê Bêrti orada oturuyorlardı. Birkaç gün Mele Hesen'in evinde kaldım. Bir gün, Hıristiyan arkadaşım Hikmet Dewlê, bisikletle geldi. "Arkadaşlar karar aldı; seni Qetrani'ye Hesenê Haco Ağa'nın evine götüreceğim," dedi.

— Karar güzel de, Huseyn bana araba göndermeliydi. Ama sen bisiklet getirmişsin. Ben bu bisiklete nasıl binerim? Haydi bindim diyelim, beni taşıyabilir mi? Haydi diyelim ki taşıdı, ben varken nasıl sürebilirsin? Ben bisikletlik adam mıyım?

Adam bilgiç bilgiç, biraz da inatçı:

— Sen daha beni tanıyamamışsın, ben kimim biliyor musun? Benim bisiklet sürüşüm bu diyarda meşhurdur. Seni götürmenin lafı bile olmaz!..

Bindim. Irmak kenarına kadar kah önüne kah arkasına oturuyordum.

Beni götüremeyeceğini gözümün içi gibi biliyordum. Çünkü ağırdım, öne binince arka kalkıyor, arkaya binince ön tekerlek havalanıyordu. Ortaya binince de elleri direksiyona yetişemiyordu. Çünkü göbeğim çok kalındı. Irmağı geçince teker patladı.

"Ocağın yıkılmasın senin," dedi Hikmet, "Valla bir adım daha atacak gücüm kalmadı. Bari yaya gidelim."

Otuz kilometre yolu yaya nasıl gidebilirdim? Gerçi el mahkûmdu. Gitmek zorundaydım. Ancak çok geçmeden takatim kesildi, ayaklarım, ayak parmaklarım kanadı, ayakkabı ağırlığıma dayanamayıp intihar etti. Topuk, dikiş kalmadı. Tren yoluna gelince yere attım kendimi. "Valla bütün dünyayı da verseler, polis de gelse artık kimse beni yerimden kaldıramaz," dedim.

Komünist yol arkadaşım, bana bir komünist Rus'un, çatışmada ayağı kırılmasına rağmen düşmana yakalanmadan yoldaşlarına ulaştığını anlattı. Bundan ilham alıp ayağa kalktım. O yol işkencesi sonunda bitti, Girêpirê'ye vardık. Köyün hizasına gelince, "Yoldaş, buraya gelmişken Çaçan Eziz'in bir çayını içelim," dedim.

Aziz bana saygı duyan biriydi. Benim için yapmadığı fedakârlık, sunmadığı cömertlik yoktu. Bir müddet onun yanında kaldım.

Bir gün Hikmet de misafirdi. Onun yatağını dama sermiş, ben ise divana oturmuş köylülerle konuşuyordum. Biri, "Araba geliyor!" diye bağırdı. Ben hemen eve doğru koştum. Bir iki dakika geçmeden geri çağırdılar. Gelenler Cemil Ağa, Ehmed Nami ile Evdilkerim Şelal'di. "Seninle biraz görüşüp konuşmak istedik," dediler. Odaya çıkıp oturduk. "Ağır misafirler" emire ve öğütlere başladı:

— Biz seni polise vermek istiyoruz. Hesenê Haco Ağa seni kendi elleriyle çıkaracak ve bu olay kapanacak. Senin o züğürtlerin içine girmenden utanıyoruz. O kahpe dölleri de bahane bulup sana işkence yapıyorlar. Çok üzülüyoruz. Ama sen bizi dinlemiyorsun, çoluk çocuğu dinliyorsun.

Çok kızdım:

— Tüh, yazıklar olsun ki sen Haco Ağanın oğlusun, dedim. Bu adamları da kendine alet edip buraya kadar geliyorsun ve beni Hesen Ağa'nın öğüdüyle polise veriyorsun. Oysa bana, 'Yiğit olun, çalışın! Bu yolda ölürseniz, çoluk çocuğunuza ben bakarım, korkmayın,' demen gerekirdi. Hiç değilse ayda birkaç kuruş para çocuklarımıza verseydin. Haco Ağa'nın ismini taşıdığına yazık.

— Yahu sana yardım etsek de kızıp öfkeleniyorsun. Allah cezanı versin. Çoluk çocuğunu kurtaramıyorsan, bu ülkeyi nasıl kurtaracaksın?

Kavga gürültü kalkıp gittiler. Ertesi gün arabayla birini gön-

derdiler. Bana iki yüz lira, çocuklara da dört çuval buğday göndermiş, benim de darılmamamı istemişler. Ben kendilerine haber göndererek, "Hacolar, bu mücadeleye omuz vermelisiniz. Eğer bilfiil katılmazsanız bile, hiç değilse yardım edin," dedim.

Bu arada Hesenê Haco, daha önce bana verdiği borçları da sildi. Kaçaklığım döneminde Hacolar'ın şahsıma çok iyilikleri oldu. Her ne kadar düşünce olarak farklı da olsak o ailenin iyiliklerini unutamam. Çok sayıda ağa, şeyh ve bey ailesi, onlarla çatışma halinde de olsak, eskinin temsilcisi de olsalar, geleneklerinde taşıdıkları çok güzel değerler de vardı. Cemil Bey, benim zamanımda çok mertlikler yaptı. Belki babasından daha fazla iyiliği oldu bana. Ama insanlara çok yukarıdan bakıyordu. Hep kendi bildiğini okurdu. Onun için bazen kavgalarımız bile oldu.

Birkaç gün geçmeden, Çiçekli Suriye'den kaçtı, bir daha da dönmedi.

Bir Daha Tutuklandım

Dedim ya, çok defa tutuklandım. Bunları yazmam gerek. Doğrusu bazı tutuklanmalarımı unuttum. Bazıları ise kısa sürdüğü için, yazmaya değmez.

Yazdı ve çok sıcaktı. Evde oturuyordum, her an bir şey olabilirdi. Çünkü siviller evimi kolaçan ediyor, gelen gideni gözlüyorlardı. Benim evime gelmek, cesaret isterdi. Çocuklarım, artık polisin kapı çalışını ve tipini tanımakta ustalaşmıştılar.

Kapı çalındı. Çalınışından hemen tanıdık; jandarmaydı. Kalktık. Çocuklar hemen uyardı: "Baba, polisler, askerler!"

Yine korku ve şüphe içindeydim. Şinewi yine ne istiyordu? Yine işkenceler kafamda dolanıp durdu. Kapıya çıktım:

— Buyrun, bir isteğiniz mi var?

— Şinewi seninle görüşmek istiyor.

"Görüşmek" ne demek anlıyordum. Yeni elbiseler giyip önleri sıra yürüdüm. Lamcim etmeden "komutanlar komutanı" Şinewi'nin "konağı"na gittim. Gider gitmez de hemen bir odaya kapattılar. Çok geçmeden huzura çağrıldım.

Şinewi kısa boyluydu. Mavi gözlü, asık yüzlü, ekşimtrak bir

görünümü vardı. Cahil bir insandı. Geçip oturdum, bana ne soracağını merakla beklemeye başladım. Komutan Şinewi bir kağıt çıkarıp okur gibi yaptı, bir iki kağıttan kafasını kaldırıp baktı. Sonunda konuştu:

— Bu Cegerxwîn ne anlama geliyor?

— Yani kalbi yaralı, dertten cigeri kanayan demektir.

— Cegerxwîn, biz hepimiz Suriyeliyiz. Devletle uğraşılsın istemem.

— Beyim, tabii ki hepimiz Suriyeliyiz. Ben de öyle bir şey istemem. Ama bununla ne istediğinizi anlayamadım.

— Dün neredeydiniz?

— Evde.

— Bana doğruyu söyle, yalan söyleme.

— Yalan söylemiyorum. Yalan bilmem.

— Bubilanan'da toplantı yapmışsınız. Sen de devlet aleyhine propaganda yapmışsın.

— Eğer gerçekten yapmışsam suçluyum, istediğin cezayı ver.

— Şimdi ben yalan mı söylüyorum? Doğru söyle, eğer yalan söylersen canını fena halde acıtırım. Beni tanıyorsun.

— Bubilanan'a hiç gitmedim. Dün, hiç evden dışarı çıkmadım. Zaten evin çevresinde gözcüleriniz var.

— Seni dövmek istemiyorum. Bana doğruyu söyle.

— Eğer doğruyu istiyorsan, sana söyledim.

— Bir daha uyarıyorum, doğru söyle.

Masasından kalkıp üstüme yürüdü:

— Yani ben yalan mı söylüyorum?

Gözleri fıldır fıldır dönüyordu. Birden iri gözleri açıldı:

— Doğru söyle!

Cevap vermeye kalmadan tekme tokat girişti. İki eliyle yanaklarıma tokat indirdi:

— Eğer doğru söylemezsen seni duman ederim. Seni.....

Ne söyleyim! Oraya gitmemiştim. Evden hiç çıkmamıştım ve olaydan da haberim yoktu. Öyle bir şey duymamıştım bile.

— Mihemed Bey, ben dışarı bile çıkmadım, dedim. Bu yaptığın zulümdür.

Küfre başladı:

— Ne acayip (Ma ecebek!) bir adamsın!

— Acayip değilim. (La, ma ecebni!) Bu yaptığın doğru değil.

Yine iki eliyle yanaklarıma vurdu, gitti masasına oturdu:

— Ne acayip bir adamsın!

Acayip değilim. Bu yaptığın baskıdır, zulümdür, dedim. Daha sonra Arapça bir sure okudum: "El kûfrû yedûm, wezilmû la yedûm" (Gavurluk bitmez ama zulüm biter).

Yine kalktı, iki tokat attı:

— Ne acayip bir adamsın!

— Acayip değilim. Bu yaptığın zorbalıktır.

Bu defa tokatları uzattı, az daha düşüyordum. Sersemlemiştim. Jandarmayı çağırdı:

— Bunu bir odaya kapatın. Sonra bakarız, dedi.

Omuzlarımdan tutup tekme tokat bir odaya kapattılar. Karyolanın üstüne yüzükoyun düştüm. Bir süre sonra aynı hücrede Hesen Gemo'nun bir kenara büzüldüğünü gördüm. Beni görünce elini ağzına götürüp "susss!" yaptı. Bununla hakkımda bir şey söylemediğini anlatmak istiyordu.

Gerçekten köylü ve çiftçi Hesen Gemo, tavırlarıyla yüreğime cesaret ve vatanperverlik doldurdu. O an, "Hayatımın sonuna kadar bu millet için var olacağım. Bu millet Ortadoğu'da bir imparatorluk kurmaya bile layıktır," diye düşündüm.

Yeniden benim ve Bubilanlılar'ın tutuklanma nedenini düşündüm. Bir şeyler olmuştu gerçekten. Ama onlar mı benim yüzümden tutuklanmıştı, ben mi onların yüzünden işkencedeyim, bilmek istiyordum.

Kehribar, kırbaç, dayak, tükürme, potin ve elektrik, yeniden yolumu gözlüyordu. Ancak, "Bu yolda ölsem bile inançlarımdan vazgeçmem," diye düşündüm. "Milletim için elimden ne gelirse yapacağım."

Gemo'nun oğlunun tavırları bana büyük bir cesaret verdi, bir başka insan oldum. Düşünce ve inançlarım ışık ışık gönlüme saçıldı. Sonuna kadar direnecektim.

Bubilanan'dan on sekiz adam tutuklanmış. Evdilehad'ı nereden getirmişler, bilmiyorum. Alt katta işkence var. Benim de ora-

da olduğumu söyletmek istiyorlar. Bütün işkencelere rağmen, hakkımda herhangi bir şey söylememişler. Nasıl söylesinler, orada değildim. Bubilanlılar, millet düşmanlarına, ağzı bozuk, vahşi ve zorbalara, emeğin, alın terinin sömürücülerine bir şey vermemişler, boyun eğmemişler. Onlarsa, kendi insanlarına vahşice işkence yapmaktan çekinmiyorlardı.

Şinewi, orada olmadığıma inanmıştı. Ama beni ezmekten de zevk alıyordu. Yüzden fazla tokat, binlerce küfürden sonra, benim toplantıda olmadığıma inansa ne fark eder?

Ertesi gün kışlaya götürüldük. Daha önce defalarca konduğum koğuşa yeniden konuldum. Sıcak ve dar koğuşa, yani yiğitlerin yerine. Hücre, çok kötüydü. Hepimiz çıplaktık, sadece donla oturuyorduk. Bir süre sonra uykum geldi. Gözlerimi yumdum, uyumuşum. Uyandığımda Hesen Gemo, bana serinlik olsun diye gömleğini yelpaze yapmış, sallıyordu.

"Bu milletin bir gün amacına ulaşacağına şimdi daha çok inanıyorum," dedim. "Bu millet, bir gün özgür ve bağımsız olacak, kendi efendisi olacaktır," diye düşündüm. Çok duygulanmıştım ve ağlıyordum. Ama gözyaşlarımı dışarıya değil, içime, yüreğime akittim. Böyle olumsuz ortamlarda her nedense gözyaşlarım dışarıya akmazdı. Bazen kadınların ağıt yakışlarına dayanamaz, ağlayasım gelir. Bazen dökülen kana, haksız yere ölen insanlara ağlarım. Oysa ben, ne annemin, ne babamın, ne de çocuklarımın ölümüne ağlamıştım.

Bubilanlılar bize yiyecek bir şeyler getirdi. Yiyecekten kasıt, karpuz ekmekti. Ama bıçağımız olmadığı için gönlümüzce kesip dilimleyemiyorduk. Onun için öylesine parçalayıp köylüce yedik.

Bu haldeyken, kışla komutanı, yanında Doktor Hişam ve birkaç adam ile kapıya dikildi. Elinde bir sopa vardı, sert görünüyordu, hışmından korkulurdu. Hepimiz çıplaktık. Kir, ter ve koku içindeydik, ayağa kalktık. Esas duruşa geçerek ayağa kalktık. Komutan Mıstefa ikide bir "vahşiler, ayılar, hayvanlar" diye bağırıyordu. Arkadaşlarıma, "Korkmayın," dedim yavaşça. "Bu, adam dövmez. Kurmanc ne demiş, 'akan sudan korkma, durgunundan kork."

Meğer bizim gardiyan Kürt'müş. Arkadaşlarıma söyledikleri-

mi anlamış, hemen Mıstefa Beye söylemiş. Birden geri döndü:

— Göbekli!.. Gel buraya!

Yanına gittim, elindeki sopasıyla göbeğime dürttü:

— Nerden biliyorsun 'iyi' olduğumu, sizi dövmeyeceğimi?

— Yüzünüzden belli.

— Peki bu Cegerxwîn ne demek?

— Cigeri kanlı, anlamında, mecazdır efendim. Yani dertten, kederden içi yaralı demek.

Doktor Hişam, biraz daha açtı anlamını, biraz daha anlattı. Doktor beni tanırdı. Mustefa Bey, gardiyana:

— Bu şairin hatırı için kapıyı açık bırakın. Ziyaret serbest, dışarı da çıkabilirsiniz. İsterseniz firar edin. Firar edeceklere kolaylık olsun, dedi.

Yeniden bana döndü:

— Başka isteğin var mı?

— Bana Amerikan olmayan bir iki kitap gönderin, okumak istiyorum.

— Doğru, siz komünistsiniz. Iyi, ben de sana komünist kitapları göndereyim.

Gerçekten de biraz sonra Sovyet Ordusu yayını olan, içinde top ve tankları tanıtan birkaç kitapla geldi:

— Al bakalım. Daha başka ne istiyorsunuz? Eğer kerhane hanımlarından istiyorsanız onu da göndereyim.

Bunu hiç beklemiyordum.

— Onları siz seversiniz, dedim. Biz inancın ve emeğin insanlarıyız, istemeyiz.

"Vallahi doğru," deyip çıktı gitti. Kapılar açıktı. İkide bir isteğimiz olup olmadığını soruyorlar, biz ise sadece teşekkür ediyorduk. Birkaç gün sonra mahkemeye çıktık. Hakim sordu:

— Neden tutukladılar sizi?

— Kölecilik kahrolsun, yıkılsın dedik, tutuklandık.

— Kölecilik kahrolsun, yıkılsın, ölsün... Haydi evinize...

Hakimler hep yerinde kararlar alan olgun insanlardı. Polisin ve yerel karakolların bütün isteklerine rağmen bizi cezaevine göndermiyor, serbest bırakıyorlardı.

Aliyanlı Genç

Bir keresinde yine gözaltına alındım. Gece yanıma, Aliyanlı bir genç getirdiler. Bu genç, gözaltında ilk olarak beni şöyle bir süzdü. Ense göbek yerinde, takım elbiseli olmam onda merak uyandırmıştı. Suçumu öğrenmek istedi. Öyle ya! Gözaltılar, nezarethaneler hırsızların, ırz düşmanlarının, sarhoşların yeriydi; aydınların, sanatçıların burada ne işi olabilirdi? Ama ne yazık ki insanlık düşmanları bizi bu saydıklarımdan daha kötü muameleye layık görüyordu. Yeni gelen genç adam, hâlâ şüpheli gözlerle beni süzüyordu. En sonunda dayanamadı, "Allahını seversen kirve," dedi, "ne suç işledin?"

— Sen söyle bakalım, neden geldin?

Delikanlı doğrusunu söyledi, "Benimki hırsızlık... Bana iftira attılar. Peki sen neden burdasın?"

— Benimki uzun hikâye yeğenim. Öyle ayaküstü, bir iki kelimeyle anlatamam.

Delikanlı iyice meraklanmıştı, anlatmam için ısrar etti:

— Allahın seversen söyle. Seni daha dövüyorlar mı? Yahu söylesene, ne yaptın?

— Yeğenim, dedim ya, uzun hikâye. Hem söylemeye de utanıyorum. Anlatamam.

— İsa Mesih'i seversen! Söyle ne yaptın? Neden tıkıldın buraya?

Başımı önüme eğdim, sanki hiç söylemek istemiyor bir havayla:

— Yeğenim, nasıl anlatayım, anlatılır gibi değil ki. Allah yüzümü kara etti işte. Anlatamıyorum.

— Yahu anlatsana be! Seni yemezler ya!

Başımı eğdim, kulağımın arkasını kaşıdım:

— Nasıl anlatsam? Şeytan beni yoldan çıkardı, günaha soktu. Bir 'oğlan' çıktı yoluma... Kader işte, alnıma yazılmış...

Hücredaşım 'oğlan' sözünü duyunca gözleri koca koca açıldı, geri geri duvara doğru gitti. Sonra açtı ağzını, yumdu gözünü:

— Vay evine top güllesi düşsün senin. Oğlan ha? Ulan şiş göbek, çocuk peşine düştün ha?!! Kalıbından da mı utanmadın? Evin yansın inşallah.

Küfürün bini bir para, adam ağzına geleni söylüyor:

— Kalıbından utan, kalıbından! Sübyandan ne istedin, domuz!

Suçlu suçlu, başımı önümden kaldırmadan:

— Kirvem, alın yazısı. Alına yazılan bozulmaz. Şeytan girdi kalbime, uydum bir defa. Alnıma yazılmış...

Sabah gardiyan gelerek, "Cegerxwîn, çıkabilirsin," diye bağırarak, nezarethaneden çıkmamı istedi. Gardiyan bağırınca, Aliyanlı genç donakaldı. İsmimden tanımıştı. Birden ellerime sarıldı, bağışlamamı istedi. Kendine bin lanet okudu; "İki gözüm kör olsun, seni tanıyamadım. Lanet olsun bana!.. Seyda'yı nasıl tanıyamadım?" sözleriyle kendisini affetmemi istedi. Ben, "Yeğenim üzülme, utanılacak bir şey yapmadın. Zaman geçti işte, yoksa bu gece nasıl biterdi? Ama bil ki hırsızlar ve adliler bizden önce bırakılır burda. Suç benim, sana doğruyu söylemedim," diyerek, gönlünü almaya çalıştım.

Aliyanlı genç bir müddet sonra bırakıldı, ben daha epey kaldım. Ne demeli? Biz, bütün dünya halklarının, bu yaşanası dünyada savaşsız, kardeşçe ve dostça yaşamasından yana olduğumuz için "ağır" suçluyduk. Biz şiddetin, açlığın, hastalığın, cehaletin ve barbarlığın yok olmasını istiyorduk. Hücrelere konulmamız, Ebu Eli gibi rüşvetçi, barbar, onursuz insanlar tarafından en akla gelmeyen yöntemlerle işkencelere alınmamız, bu yüzdendi.

Elbette o güzel günler; eşitlik, kardeşlik, özgürlük ve barış dolu günler gelecektir. O günler, her şeye rağmen gelecek, eski yerini yeniye bırakacaktır. Bu kendiliğinden gelmez. Bu yolda yürünmesi daha kolay olsun diye, bazılarının kanlarını asfalt, bazılarının ise başlarını köprü etmesi gerekiyor. O günün gelmesi için hiçbirimiz bu fedakârlıktan kaçınmamalıyız.

Benim Günahım Neydi?

Çok zor günlerim oldu, çok cefalar çektim. Buna rağmen komünistler beni aralarından uzaklaştırdılar, ellerinden geldikçe olumsuz propaganda yapıp beni teşhir etmeye çalıştılar. Herhangi bir yanlışım olmadığı halde, neden bana karşı tavır aldılar? İnsan yanlışını pekala bilir. İnsanlar hata ve zaaflarını gizlese bile, dışarıdan insanın hatası daha kolay görülür. Bazıları bu hataları açık açık söyleyerek düzelmesini sağlayacağına, kaçar. Hatta bu

hatalardan, kendisi için medet umar. Eleştirilerimin havada kalmaması için, kendimce eksik gördüğüm yanlarımı da yazmak istiyorum.

I- Benim düşüncelerimden etkilenen veya benim varlığımla politize olmuş Kürtler, SKP saflarında olsalar bile, bana inanıyor ve güveniyorlardı. Bu nedenle parti disiplini dışına çıkarak bana her şeyi anlatıyor, görüşlerimi alıyorlardı. Bu doğru değildi ama ben onların morali bozulmasın diye eleştirmiyordum.

II- İsmim komüniste çıkmıştı, komünistlerin doğal önderi konumundaydım ve haksız olarak her şeyden ben sorumlu tutuluyordum.

III- Bazı dedikoducu feodaller bizi birbirimize düşürmek istiyorlardı. Bunlar, zaman zaman bana da söyledikleri gibi, komünistlere de, "Cegerxwîn sizin saflarınızda olmasa, hepimiz gelir çalışırdık," diyorlarmış.

IV- Çoğu kez köylünün bana daha çok değer vermesini, komünist arkadaşlarım çekemiyorlardı. Aslında, bir yandan bölgedeki kariyerimden yararlanmak isterken bir yandan da halkın benim etkimden çıkması için çabalıyorlardı. Elbet bunu açıkça söylemekten çekiniyorlardı.

V- Komünistler, benim etkimle halkı örgütlüyorlar, ancak en yakın çevremi bile benden koparmak istiyorlardı.

VI- Benim komünistlere sempati duyan Kürtleri bir Kürt hareketine kaydırmamdan, Suriye halkından koparacağımdan korkuyorlardı.

VII- Divanlarımın Kürtçe oluşu ve Kürdistan'ı konu alması, komünistleri korkutuyordu. Onlar Baasçılar'ın koyduğu sansürü kıramıyor, bu nedenle Kürt sorununu gerçekçi bir temelde tartışamıyorlardı. Bu nedenle Kürt yurtseverlerini acımasızca karşılarına aldıkları da oluyordu.

VIII- Komünistler Suriye'de duruma hakim olduklarına ve kısa zamanda iktidar olacaklarına inanıyorlardı. Bu durumda benim gibilerine ihtiyaçları yoktu.

IX- Onlar Baas şovenizminin etkisindeydiler. Marksist düşünceyi bile bu yüzden revize ediyorlardı. Hatta Kürt üyelerine, "Biz Arap komünistiyiz, deyin" diyorlardı, "Eğer Kürt olduğunuzda ısrar ederseniz, Baas'la aramız bozulur." Ama Kürt gerçeğini inkâr edemiyorduk ve ulusal duygularımız bizi Kürt kimliğine sahip çıkmaya zorluyor, bu duygularımız Baaslar'ın ve komünistlerin dostluğundan daha ağır basıyordu. Bu nedenle yalnızca Kürtlere karşı olan Kürtler partide kariyer yapma şansına sahipti. Moskova'da bile "Biz Kürdüz demeyin," diye emirler geliyordu. Bazı Kürtler ise "Ben insanım," diyor ve arkasından ekliyordu, "Ama Çin yanlısıyım."

Bir keresinde Sudanlı bir komünist, Kürt bir komüniste soruyor; "Sen hangi ulustansın?" Bizimki bir defa öyle öğrenmiş ya; "Ben sadece komünistim," diyerek, "ulus falan tanımam," biçiminde bir cevap veriyor.

Sudanlı genç bizimkinin başındaki Kürtlere özgü başlığı alıp başına koyduktan sonra, "Ben Kürdüm," diyerek, bizimkiyle dalgasını geçiyor:

— Bir sen mi insansın? Geri kalanlar hayvan mı? Ben Sudanlı'yım ve komünistim. Komünist de olsan ulusunu inkâr edemezsin.

Bir keresinde Moskova'da Kurdoyev (Qenatê Kurdo*) bir yoldaşımıza, "Aranızda Kürt olan var mı?" diye sordu. Sorumlumuz "Aramızda, Kürt yok," diye, yanıtladı Qanatê Kurdo'yu. Bu arada başka bir Arap yoldaş araya girdi:

— Tabii var efendim, soruyu yönelttiğiniz arkadaşın kendisi bile Kürt'tür ve aramızda pek çok Kürt vardır.

Anlattıklarına göre Qenadê Kurdo, bizim Kürdün verdiği cevaba çok kızmış, kulağından tutup, şöyle demiş:

— Ben Kürdüm ve komünistim. Leningrad Üniversitesi'nde se-

* *Prof. Dr. Qanatê Kurdo*: 1917 Ekim devriminden sonra Sovyetler Birliği'nde kurulan Erivan Doğu Bilimleri Akademisi'nin Kürtçe bölümünün başına getirildi. *Tarixa Edebiyata Kurdi* adlı eseri Türkiye'de de basıldı. Kurdo'nun Türkiye'de farklı gazete ve dergilerde yayınlanmış çok sayıda makalesi de var. Kürt edebiyatı üzerine en iyi incelemeleri yapan Qanatê Kurdo, *Kurdoyev* olarak da tanınır.

nin gibilere ders veriyorum. Kürt ulusu da diğer uluslar gibi bütün haklara sahip olmalı, bu onların en doğal hakkıdır.

SKP'li Kürdün yaptığının neresi Marksizmdir? Bir Rus bunu diyor mu? Çinli, ben Çinli değilim diyor mu? Veya Arap, ben Arap değil insanım diyor mu? Eğer 'bu taktiktir' diyorlarsa, bir ulusu bir taktike kurban edemeyiz.

Öte yandan benim partiden uzaklaştırılmamda, Baasçı şovenistlerin baskısı ağır gelmiştir.

Tüm bu anlattıklarımdan sonra, bir kez daha söyleme gereği duyuyorum:

Biz Kürtler; komünistler de dahil tümümüz birlikte, ulusun beklentilerini yerine getirmek için, hangi yol gerekiyorsa onu kullanarak bugünkü gidişatı değiştirmek zorundayız. Kürt ulusal hareketini ileriye taşımalıyız. Var olan Kürt hareketlerini araştırıp onları olanaklarımız elverdikçe Marksizmle bütünleştirelim. Elbet bunları yaparken, Suriye, İran, Irak ve Türkiye'deki demokrasi güçleriyle birlikte olacağız.

Ama kendi ülkemizin kaderini elimize alalım, ülkemizin kaderini bu toprakların gerçek sahibine teslim edelim. Ülkemiz ve ulusumuz hakkındaki kararları başkası değil, biz verelim. Her ülkedeki Kürt, işgalci egemen sınıflara karşı mücadele vermeli. Bunun için ulusumuzu, bu saldırgan güruha karşı örgütleyelim. Bu mücadelemizde bütün dünya komünistleri bize yardım etmelidir. Komünist partilerindeki Kürtler, Kürt işçisinin ve köylüsünün önderliğini yapsın. Bu onurlu kavgada en önde olmalı ve düşmana, işgalciye hizmetten kaçınılmalıdır. Kürt halkını nereye götüreceği belli olmayan birtakım şovenistin peşinden ise körü körüne gidilmemelidir.

Parça parça bölünmüş ülkesi için çalışmayıp, egemen ulusa çalışan komünistler herhalde sadece Kürtlerde vardır. Kürt komünistlerinin şovenistlere kanıp, onların vereceği makamlar için, "Ben Kürt değilim, sadece insanım," demesi çok vahimdir. Ben komünistliği böyle öğrenmedim. Tarih bize şunu öğretti: Dünya komünistleri "kendi" ülkelerinin ve "kendi" ulusunun önünde savaşarak Marksist düşünce için toprağa düştüler. Bizim öğrendiğimiz Marksizmde, kariyer için ulusunun ve ülkesinin çıkarlarını feda etmek yoktur.

Benim literatürümde, makam için düşmana yağcılık yapanlar komünist değil, hatta antikomünisttir. Kürt komünistinin inandığı ve uğruna yıllarını verdiği milletlerin Kürde ihtiyacı yoktur. Bunlar o kadar Kürt dostu iseler, Birleşmiş Milletler'de, diğer uluslararası platformlarda neden Kürt sorununu gündeme getirmezler? Peki Kürt komünistleri, Çin ve Sovyet komünistlerinden daha güçlü mü ki, onlar diğer halklar veya Kürtler için savaşıp "enternasyonalist" olmazlar da, biz Kürtlerin komünistleri bu işe koşarlar.

Bunu söyledim, bir daha söylüyorum: Biz dürüst ve doğru komünistleri kaybetmek istemiyoruz. Suriye, İran, Irak ve Türkiye komünistleriyle her zaman dost olmak istiyoruz. Ama kendi ülkemiz hakkındaki kararları biz Kürtler vermeliyiz.

İşte Polonya örneği ortada. Yani yüzyıllardır birlikte yaşadığımız uluslarla, "ha" deyince kopamıyoruz. Lenin bir yerde şöyle diyor: "Genç bir Rus yanıma geldi ve beni çok övdü. Ama Polonya'nın bağımsızlığı konusunu gündeme getirdiğim zaman yüzünü buruşturdu, bu hiç hoşuna gitmedi."

Ama Polonya halkı, kendi gücüyle işgalciyi ülkesinden çıkardı.

Marx aynı konuyla ilgili, şöyle diyor: "Ben daha on iki yıl Polonya ulusunun bağımsız olabileceğine inanmıyordum. Çünkü bağımsız olabilmek için cesaretten başka bir şeyleri yoktu, bunların. Ama tahminlerimi yanıltarak kendi uluslarını ve ülkelerini yarattılar. Polonyalılar, bağımsızlığa layık olduklarını ispatladılar."

Sovyet uluslarının temsilcileri, kendi ulusları adına parlamentoda oturmuyorlar mı? Sovyet sınırları içinde hâlâ otonom bölgeler yok mu? Sovyetler on beş ulustan oluşmuyor mu? Bu uluslar yaşamlarını kendi dilleriyle ve kültürleriyle sürdürmüyor mu? Yugoslavya altı ayrı ulustan oluşmamış mı? Her ulusun kendi dillerinde okulu, ayrı parlamentosu yok mu? Bu saydıklarımın hepsi somuttur. Ama Kürt komünistleri bunları söyleyemedi, savunamadı, korktu. Bu yazdıklarımı incelemek, ülkesine ve milletine sahip çıkmak yerine, makam peşine düştü. Bu saydıklarımı bilmeyecek, araştırmayacak kadar kör yaşadılar. Deyim yerindeyse bunlar basit gerçekleri bile bilmeyen sefillerdir. Şimdi bu anlattıklarım şovenizm mi acaba?

Zaman ve tarih bir gün iki kesimi de yargılayacaktır. Çünkü tarih kimseden utanmaz ve onun gizli saklısı yoktur. Ancak korkarım ki o zamana kadar tarih bizi unutsun veya bizi yargılayamayacak kadar yaşlansın.

Benda Azadi (Özgürlük Yolu)

Parti ağaları beni uzaklaştırdı, bununla da kalmayıp arkadaşlarımı benden koparmak için ellerinden geleni yaptılar. Beni parti düşmanı, bölücü, çıkarcı ilan ederek, "Said Nuri'den on bin dinar almış," iftirasıyla halktan izole etmeye çalıştılar. Ama buna kimseyi inandıramadılar. Pek çoğu sadece bu nedenle onlardan koptu. Bir kısmı, "Yalan söylüyorsunuz, Seyda'ya hakaret ediyorsunuz," diyordu. "Biliyoruz ki Seyda çoluk çocuğunu doyurmaktan aciz. Çok defa biz kendisine öteberi alıyoruz."

Sonunda yanıma toplanıp bir Kürt komünist partisi kurma isteklerini söylediler.

"Doğru olmaz," dedim, "Bir ülkede iki komünist parti olmaz. Demokratik bir parti kuralım ve onlarla işbirliği yapalım."

Öyle de yaptık, Benda Azadi hareketini oluşturduk. Aramızda komünistlere karşı kampanya başlatmak isteyen arkadaşlarımız bile vardı. Ama çoğu benim görüşlerimi benimsedi ve bunun doğru olmayacağını savundu. Bu arada komünistlerden bazı isteklerde bulunarak; eğer yerine getirirlerse geri döneceğimizi, aksi halde yeni oluşumu örgütleyeceğimizi söyledik. Ancak bazı arkadaşlar benden cesaret alarak komünistlere savaş açmak istedi. Ben bu durumun farkına vardım. Bu nedenle Benda Azadi oluşumunu dağıtıp, çok geçmeden Kürdistan Demokrat Partisi'ne katıldım.

Kürdistan Demokrat Partisi (KDP)

Benda Azadi'yi dağıttıktan sonra KDP'yi oluşturduk. KDP'de üç ayrı oluşum birleşmiştik: Benda Azadi, KDP ve geleneksel Kürt aydınları. Halep'te toplanıp geçici bir program yaptık, geçici merkez komitesi seçtik. Kaleme aldığımız geçici program tartışılacak, kısa sürede yeni şekil verilecek, merkez komitesi ise yeniden seçilecekti.

Üç ay sonra Irak'a gittim. Ali Hoca'nın dediğine göre Osman

Sebri anlaşmayı bozup iki kanadı partiden uzaklaştırmıştı. Eğer Ali Hoca'nın yazdıkları doğruysa bana büyük haksızlık yapılmış, demekti. Çünkü bu anlaşmayı Reşit Hemo'nun eliyle yapmıştık.

Şewket Henan bir gün Cizre'ye gelip sitem etti: "Sen bizi Kürtçü yaptın," dedi. "Bir parça olalım dedin. Şimdi bizi kaç parça yaptın? Ben partimi dağıtıp KDP'ye katıldım. Üç ay sonra toplanacaktık. Şimdi bize sizi kandırdık diyorlar."

Bu gelişmeler üzerine Bağdat'a giderek arkadaşlarıma, "Artık sizin işinize karışmıyorum," dedim, "Cizre'ye dönüp söylenenlerin gerçekten doğru olup olmadığını araştıracağım."

Cizre'ye döndükten sonra bir müddet hiçbir şeye karışmadım. 1962'de bana görüşümü belirten bir yazı yazmamı istediler. Ben de görüşlerimi yazdım. Birkaç ay sonra Ehmed Berzenci yanıma gelerek, "Parti senin dost kalmanı istiyor," dedi. "Ben şimdiye kadar da partiliyim, siz benim atılma kararını bildirmediniz ki," cevabını verdim.

1967'de Halep'te büyük bir toplantı yapıldı. Bu toplantıya beni de çağırdılar. Benim merkez komiteye girmemi istediler. Ancak şurası açık ki, Cegerxwîn adının partiye çok yararı oldu. Bu satırları 1973 yılında yazıyorum ve ben hâlâ milletim için elimden geleni yapmaktayım.

Kürt Aydınlarının Görüşleri

Ben her şeyden önce şairdim ve sanatçıydım. Şiirler yazıyor, kitap basıyordum. Eskiden beri Müslüman Kürtler, aydınların, yazar çizerlerin kendilerinin önünde olmalarını istemez. Zannedersem bu Müslümanlığın mantalitesinde var. Onlar, sanatçı ve şairleri, kitap yazıp satan, politikacıyı yeren, yanlış giden işleri anlatıp bununla yetinen; ama onların himayesinde olan, sahipsiz kaval gibi dileyenin alıp üflediği bir eğlence olarak algılarlar. Bu nedenle makamlar ve yönetim; cahil şeyhin, beyin, ağanın olmalıydı.

Bu düşünce ve önyargı bütün Kürt partilerinde yer etmişti. Onlar benden sadece yazmamı ve kaval olmamı istiyorlardı. Kabul... Ama bunların yanlışını ve hatasını gördüğüm zaman kızıyorum.

Bu nedenle de, "Benim bu yanlışları görüp sessiz kalmam doğru mu acaba? Bu mücadelede acaba benim de bir katkım, bu yapıda bir taşım olamaz mı?" diye düşünüyordum.

Sadece sanatla ve şiirle ulusuma hizmet etmenin eksik ve yetersiz olduğuna inanıyordum. Bu mücadele kervanında benim gibiler daha ağır ve ileri çalışma alanlarını seçebilmelidirler. Biz bir gün bile evde oturmamalı, bu mücadeleyi daha ileriye taşımalıyız. Ben sadece şair ve araştırmacı değil, aynı zamanda politik düşünceleri olan bir insandım. Ülkemin gidişini ve halini daha iyi yorumlayabilirdim. Bilinçli ve toplumcu düşünmesini bilen biri evinde boş oturamazdı. Gerekirse politika da yapacaktı.

Ancak birçok arkadaşım, sadece sanat yapmamı, politika yapmayı ise onlara bırakmamı istiyorlardı. Herkes benden onların yanında olmamı, onlara yardım etmemi ama onların işine karışmamamı talep ediyordu. Ne kadar doğru, ne kadar yanlış bilmiyorum ama, ben ülkemin geleceğini bu yetersiz insanlara bırakmak istemiyordum. Aydın ve bilinçli insanlarla, elimden geldiği kadarıyla insanların yolunu aydınlatmak istiyorum. Ben ülkemin kaderini bakarkör, çocuksu ve cahil insanlara terk edip, olayları uzaktan seyredemezdim. Kendimi sadece yazmak ve araştırmakla sınırlı tutamazdım. Ulusumun düşmanlarına karşı yalnız olmak, yalnız başıma yazmakla yetinemezdim.

Ben bu yolda belli yere gelmenin zorluklarını ve risklerini biliyordum. Hiç şüphesiz ülkemizde çok değerli insanlar vardı. Bunlar ülkenin haline, üzülüyorlardı. Onların örgütlenmeye, kendilerine yol gösterecek, onları kararsızlıktan kurtaracak insanlara ihtiyaçları vardı.

Kürt insanının iyi niyetini, art niyetleri için kullanıp, çıkarlarını önemseyenler, bunun için halkı bölenler vardı. Halk ileri gitmemeli, değişmemeliydi. Bu insanlar halktan gelen "lokma"yı başkalarına kaptırmak istemiyorlardı. Kürt insanının özgürce düşünmesi, kendi kararını vermesi işlerine gelmezdi. Bir keresinde şeyhin birine, "Artık Kürt uyandı, size ekmek kalmadı," demiştim. Şeyh, "Yanılıyorsun. Biz sağ oldukça bize inanan eşekler olacak. Biz ölürsek bile, bu kez sizin çocuklarınız bizim çocukların eline su dökecektir," yanıtını verdi.

Kürt artık sağılacak inek olmamalı, eşek olarak görülmemeliydi. Artık düşmanın uşağı, parazitlerin yemi olmamalıydık. Kürt insanının ebediyen bu beyinsiz, insafsız ve cahil kesimin arkasından yürümesini istemiyorum.

Irak'a Gidişim

Ortamın alabildiğine karışık olduğu bu dönemde, yani 1956 ile 1959 yılları arasında yapayalnız, arkadaşsız ve kimsesizdim. Düşmanın yanı sıra dostun da saldırısıyla karşı karşıya kalmış, isteğimin dışında sağ ile sol arasında, bir o yana bir bu yana gidip geliyordum. Ne yapacağımı bilemiyordum.

Mısır ile Suriye'nin birleşmesiyle zorunlu olarak birkaç ay illegalitede kalmış, birçok zorluğu göğüsledikten sonra da 14 Nisan 1959 tarihinde Irak'a geçmiştim. O arada 14 Temmuz 1958 tarihinde Irak'ta büyük bir değişim yaşanmıştı. Yeni yönetimin Irak Anayasası'na eklediği maddelerle yeni bir dönem başlamıştı. Kürtler bu değişimden memnundu. Yönetimin büyük bölümü komünistler ile Kürtlerin elindeydi. Yeni hükümette birkaç tane Kürt bakan vardı. Görünüşe göre, bunlar çok etkiliydiler. Kürtler ve Araplar, siyaset alanı başta olmak üzere eşitlik ve barışta örnek sayılabilecek bir olayı gerçekleştirmişti.

Ama ağalar, beyler, gericiler, çıkar çevreleri, emperyalistler, Kürt ve Arap şovenleri bu olumlu değişimin yarattığı başarıyı hiç isterler miydi? Ellerinden gelse yapılanları hiç çekinmeden yıkarlardı. Kürt ve Arap şovenistleri, beraberliğin kardeşçe devam etmesini istemiyorlardı. Emekçilerin yönetimde söz ve karar sahibi olması, bu haramzadelerin işine gelmezdi. Kürt ve Arap emekçilerinin alın terlerini özgürce kullanmaları bu bayları rahatsız ediyordu. Emperyalistlerin, Kürt ve Arap emekçilerine ait olan petrolü sömürmeleri, bir avuç gericinin de çıkarınaydı. Çünkü onlar da bu sömürüden sus paylarını alıyorlardı. En önemlisi ise, bu haramzadeler Kürt ve Arap halklarının Sovyetler'e dost olmasını istemiyorlardı. Sovyetler'e dost olmak, sömürücünün egemenliğinden çıkıp barış içinde, insanca ilerleme anlamına geliyordu. Ama egemenler bundan rahatsızdı. Diğer bir deyimle, Suriye'de var

olan her türlü hilekârlık Irak'ta da mevcuttu. Kürt ve Arap gericileri, feodaller, aralarında bazı makam düşkünü bakanların da olduğu çıkar çevreleri, Irak'ta da boş durmuyor, yeni sistemi yıkmak için ellerinden geleni yapıyorlardı.

Irak'a Nasıl Gittim?

Birkaç ay süren firari dönemimde genellikle güvenilir insanların yanında saklandım. Bu dönemimde bazen Cemilê İbrahim'de, bazen de Hacolar'da kalıyor, devletin zulüm ve şiddetinden kendimi korumak için saklanıyordum. Bu zorlu dönemimde bana büyük emeği geçen Demxiya köyünün keyası Hıristiyan Musa'ya da çok müteşekkirim. Musa, bir ay boyunca beni özenle saklayıp baktı. Mecit İbrahim'in aracılığıyla Musa'nın evine gitmiştim. Musa'nın yanı sıra bütün köylü beni ele vermemek için, adeta seferber olmuştu. Bu arada tüm olan biteni bana haber veriyorlar, ben de parti çalışmalarına oradan devam ediyordum.

Haco Ağa'nın köyüne gidip bir süre kaldıktan sonra parti, Mihemed Ali Hoca ile benim Irak'a geçmeme karar verdi. Haco Ağa'nın cipiyle bizi Xırbêqafık köyüne götürdüler. Cip bizi bıraktıktan sonra geri döndü. Mihyedin, "Amcam Hesen burada kalmanızı istedi," dedi. "Buradan sonra arkadaşlar sizi at üstünde sınıra kadar götürecekler."

Ama ne yazık ki Mustafa'nın dediği olmadı. Genç biri dışında kimse gelmedi. Irak'a geçişim esnasında adını hatırlayamadığım o gencin bana çok yardımı oldu. Yol boyunca çantamı taşıdı ve yol gösterdi. Özellikle yerleşim yerlerine yakın yolda yürümek tehlikeli olduğundan, zorunlu olarak traktörle sürülmüş tarlalara giriyorduk. Bu tarlalarda yürümek daha zordu, ayakkabılarımıza toprak doluyordu. Yol boyunca susuzluğumuzu ağzımızda taze buğdayları çiğneyerek gidermeye çalışıyorduk. Ali Hoca sigara tiryakisi olduğu için bazen toprağı eşiyor, birlikte çukurda sigara içiriyorduk.

Yoldan bir otomobil veya traktör geçse, görünmemek için hemen buğday tarlalarına girip saklanıyorduk. Kılavuz olan gencin köyü Girziro'ya varıncaya kadar fena halde yoruldum. Delikanlı,

köyün melesinin evine gidip Mele Mehmûd'u yanımıza çağırdı. Gizlice, Mele'nin evine gittik. Mele, o gece karnımızı doyurduktan sonra, samanlıkta uyuttu. Mele'nin evinde iki gün kaldık. Bir akşam Mele ile beraber Qulduman köyüne gittik. Köyden içmemiz için bir ibrik su da getiren Mele, bizi köyün arkasına kadar götürdü. Orada karşıya nasıl geçeceğimizi konuştuktan sonra, güvenli bir biçimde Irak'a geçtik.

Sınırı geçince iki koçer çobanına rastladık. Çobanlar,tüfek şakırtıları arasında, "Kimsiniz?" diye bağırdılar. "Yolcuyuz, korkmayın, dostuz," diyerek, çobanlara yaklaştık. Beni takım elbiseli, enseli ve göbekli görünce büyük bir adam sandılar. Çobanlardan biri keçesini indirdi, oturmam için yere serdi. Daha kim olduğumuzu söylemeden, çobana dönerek, "Yeğenim," dedim, "çoban nesiyle meşhurdur?" "Ekmek ve sütüyle efendim," dedi. Hemen, eşeğine koşturdu, ekmek getirdi. Süt tasını aldı, bir iki koyundan süt sağdı, getirdi. Doyuncaya kadar yedik. Çobanlarla tanıştıktan sonra çobanlardan birine not vererek, "Bunu götür Evdılhemid'e ver, gel," dedim. Koçer çobanı kağıdı alıp göğsüne koydu, "Vay başım gözüm üstüne!" dedi. O gidince uykuya daldım, diğer çoban ise başımda bekledi.

Çok geçmeden uyandırdılar: "Kalkın efendim, uyanın. Artık köyde uyursunuz." Gözlerimi açınca birkaç silahlının etrafımı sardığını gördüm. Biri eğilerek yüzümü öptü, "Ben Evdılhemid'im efendim," dedi.

Evdılhemid'le beraber Tawis köyüne doğru yola çıktık. Yola çıkarken köyün yakın olduğunu söylemişlerdi. Ama yol bir türlü bitmek bilmiyordu, bana çok uzak geldi. Yorgunluktan bitmiştim. Xırbêqafık'tan Tawis'e tam on bir saat yürümüştük. Dediklerine göre daha üç dört saat yürüyecektik. Çok şişmandım ve yürüyemiyordum. Uzun ve yorucu bir yolculuktan sonra köye ulaştık. Evdılhemid bir kova su ısıttı, banyo yapıp yataklara girdik. Uyumadan önce, "Sınır devriyelerine, sınıra sabah yedide geldiğimizi söyle," dedim.

Uyandığımızda çok sayıda silahlı sınır devriyesi evin etrafına toplanmıştı. Biz elimizi yüzümüzü yıkayıncaya kadar Çavuş içeri girdi, hürmetle elimizi sıktı.

— Biz şimdi tutuklu muyuz Çavuş Ağa?

— Ne ilgisi var? Tabii ki serbestsiniz. Ama başınıza bir şey gelirse suçlu biz oluruz efendim.

Bir akşam önce, köye gelir gelmez Mele Hemdi'ye haber göndermiş, yanımıza gelmesini rica etmiştim. Onu bekliyorduk. Daha kahvaltı yapmadan geldi. "Sizi polisle göndermem," dedi. "Formalite icabı da olsa dolaşmadığınız yer kalmaz, çok uzun sürer. Milis kuvvetleri komutanı hemen gelir. Onunla gitmeniz daha iyidir. Ben de sizinle gelirsem çok dolaştırmazlar, sorgu sual de sormazlar."

Daha laf Mele Hemdi'nin ağzındayken milis komutanı geldi. Çavuş biraz da kızarak, "Onlar benim sorumluluk bölgeme geldi, misafirimdirler. Misafirlerimi Musul'a götürmek benim hakkım," dedi. Milis komutanı ise, "Bundan sonra ben sorumluyum," diyerek, bizi kendisinin götüreceğini açıkladı. İki komutan arasında gerginlik artınca, Araya girip durumu yumuşatmaya çalıştım:

— İkinizin de gönlü kalmasın, o zaman arkadaşım Çavuş'la, ben de Milis komutanı ile gideyim. Birbirinize darılmanıza gerek yok.

O vaziyette her ikisi ile birlikte sınır bölgesinden sorumlu karakola, Sêda'ya gittik. Sınır komutanı ayaküstü sorgulamaya başladı. "Ben bütün ifadelerimi Musul'da vermek istiyorum," dedim. "Daha sınırdan uzak da değiliz. Burada kalmak bizim için risklidir. Sınırdan uzaklaşmak istiyorum." Komutan bana hak verdi ve görevlilerle birlikte Musul'a gittik. Mele Hemdi bizim fazla dolaştırılmamızı ve uzun uzadıya sorgulanmamızı engelledi. Kısa sürede işimiz bittikten sonra bir otele gidip yerleştik. Birkaç gün orada kaldık. Mele Sıbxetilah ile Kürt işçi lideri Mele Tahirê Omeri ziyaretimize gelip bize on iki dinar verdikten sonra, "Eğer burada kalırsanız bir kısım harçlık daha veririz. Ayrıca talebiniz olursa, Musul'da sizi görmek için sabırsızlanan ne kadar Kürt varsa otelin önüne toplarız," dediler.

— Size çok şey borçluyuz. Ama etrafımız kalabalık olsun istemiyoruz. Hele bize para toplamanızı hiç istemeyiz. Getirdiğiniz parayı ise ısrarlarınız üzerine hatır için alıyoruz."

Musul'dan ayrıldıktan iki gün sonra, sabah saat yedide Bağdat'a vardık. Bağdat Polis Merkezi'nden çıktıktan sonra, polis bi-

zi Selahaddin Oteli'ne götürdü. Otelin gecesi üç dinardı ve bedelini devlet ödeyecekti. Ancak bizi otele götüren polis hem bizim gelişimizden, hem bize yapılan muameleden memnun değildi. Görünen o ki, bu polis sistemin değişmesinden de memnun olmamıştı.

Çok sayıda sorumlu, yetkili, tanınmış insan bizi ziyarete geliyordu. Ne yazık ki kendisi pek ileri olmayan, hatta gericiliğin batağında olan "Pêşkevtin-Îleri" dergisi sahibi Mihemed Birivkani'ni de bizi ziyaret edenler arasındaydı. Her şeye rağmen Brifkani'nin bize çok yardımları oldu. Bizi Şeyh Xalıd Neqşibendi'nin yanına götürüp onunla tanıştırdı. Şeyh Xalıd Neqşibendi, devletin en üst düzey dört yöneticisinden biriydi. Tanıştıktan sonra nerede kaldığımızı sordu. kızarak:

— Cegerxwîn gibi birisi üç dinarlık Selehadin'de kalsın da, Ehmed Suleyman Ehmed elli dinarlık Bağdat otelinde kalsın, ayıp değil mi? Bu aymazlık karşısında sorumluları ne yapmalı? Her gün diğerlerine şenlik kurarsınız. Onlar Arap olduğu için mi? Oysa Cegerxwîn'e bir lokma ekmeği bile çok görürsünüz, daha bir selamını bile doğru dürüst almadınız. Bu sade bize değil, bütün Kürt milletine saygısızlıktır.

Xalıd Neqşibendi hemen telefona sarılıp polis çağırdı:

— Cegerxwîn'le arkadaşını hemen temiz bir otele götürün.

Ertesi gün Samir Oteli'ne yerleştirildik. Günlüğü, yeme içme de dahil on beş dinardı. Biz Suriye'den Bağdat'a kaçmış olan Refail Terzibaşı'yı da yeni otele, yanımıza aldık. Refail çok para harcıyordu. Bu kadar parayı nereden getirirdi bilmiyorum. Kendisinin miydi yoksa devletten mi harcıyordu, anlayamadık. Dışarda harcamamız için kimse bize harçlık filan vermiyordu. Dışardaki hesaplarımızı da çoğu kez Refail ödüyordu. İlk gittiğimizde bize, "Devletten harcırah mı almak istersiniz, yoksa çalışmak mı?"

— Biz kimseye yük olup beleş geçinmek istemeyiz. Çalışmak istiyoruz, dedik.

Dönem yazdı, okullar kapalıydı. Bizi Basın Yayın Bakanı Fuad Bey'e gönderdiler. Bana altmış, arkadaşıma da kırk dinar maaş bağladılar. Ancak yapacak bir işimiz yoktu. Günümüzün çoğu oturmakla geçiyordu.

O dönem Basın Yayın Bakanlığı'nın Kürtçe sorumlusu Ehmed

Osman'dı. Bize başka dairede iş vermek istiyordu. Önceleri bizim iyiliğimiz için, daha fazla maaş almamızı sağlamak için bunu istediğini sandık. Sonradan öyle olmadığını, bizi kendi yanında çalıştırmak istemediğini anladık. Ehmed Osman, bize verilen maaşı başka komünist arkadaşlarına vermek istiyormuş. Ehmed'i Şam'dan çok iyi tanıyordum. Kendisi Kürtlere düşman, art niyetli ve aynı zamanda ukala biriydi. Ancak Ehmed sorumluluktan alınınca, yerine Wehid Huseyn getirildi. Bu şahıs, sorumluluğa getirilişinin hemen ertesi günü önümüze yapmak için iş bıraktı. Maaşlarımıza da on ikişer dinar zam yaptılar. Benim maaşım yetmiş iki, arkadaşımınki ise elli iki dinar oldu. O zaman anladık ki, Ehmed'in bize iş vermemesindeki asıl niyet maaşlarımızın düşük kalmasıydı.

Bağdat'ta kaldığımız sürede üst düzey yöneticiler bizi birkaç kez yemeğe davet ettiler. Barzani, Xalıd Neqşibendi, Wehid Huseyn, Hafiz Qadi, Tehsin Bervari ile Mihemed Birivkani onurumuza defalarca yemek verdiler. Bu yemeklerin tümünde de bana büyük değer veriliyordu. Bir müddet sonra arkadaşımda kıskançlık belirtileri başladı, "Suriye'de parti lideri bendim. Neden sana daha önde yer veriliyor?" diyerek, beni çekemediğini açığa çıkardı. Beni tanıyan veya bilen Kürt önderler ve politikacılar beni ünlü bir şair ve politikacı olarak tanıtıyor, onu ise arkadaşım olarak takdim ediyorlardı. Bu durum arkadaşımla aramızı gün be gün açtı. Arkadaşım, özellikle sarhoş olduğu zamanlarda gerçek niyetini ortaya koyuyor, çirkin yüzünü gösteriyordu. Hatta bu nedenle kaç defa Dicle'ye atlayıp intihar etmek istedi ama ben engelledim.

Sonradan Kurmanc dağlarından Xelil Mihemed adında başka bir arkadaş daha geldi, yanımıza. Sürekli bizden yiyip içiyordu. Uğraşıp, ona Eğitim Bakanlığı'nda bir iş ayarladık. Ama Xelil arkadaşımız Bağdat'ın yabancısı olduğu için bizden ayrı kalmak istemedi ve bu nedenle çalışmadı. Israrla, "Sizden ayrılmak istemiyorum," diyordu.

Ali Hoca, Xelil'in bu tavrına kızdı:

— Sen banka mısın? Xelil'i beslemeye paramız mı var? Gitsin bir iş bulsun kendine.

Ali hocayı ikna etmeye çalıştım:

— Bir arkadaşımız var ve sen 'Sana bakamayız. Git çalış diyor-

sun'. Bu bize yakışmaz. Kurmanclar'ın dediği gibi 'salek e, carek e. -Ayda yılda bir.' Bize misafir gelmiş. Üstelik paramız da var, istesek on adam bile besleriz.

Ancak Ali hoca razı olmuyor, ikide bir pılısını pırtısını toplayıp bizden ayrılıyordu. Birkaç gün sonra ise pişman olup geri geliyordu:

— Adam olan yalnız sen misin? Niye ben adam değil miyim?

Yine bize geliyor, birlikte yiyorduk. Ali, böylece birkaç kez geldi ayrıldı. Ben yine bozuntuya vermiyor, hatta şaka yollu azarlıyordum:

— Arkadaşımız da Kurmanc dağlarındandır. Üstelik sen de Kurmanc dağlarındansın. Bakmadığın gibi bir de tutmuş onu kovmak istiyorsun.

Refail bizi sık sık davet edip yemek veriyordu. Arkadaşlarımı uyardım:

— Refail bu kadar davet etti bizi. Biz de onu davet edip yemek verelim.

— Haklısın, iyi olur, dediler.

Refail'i, yaz olduğu için boş olması nedeniyle eğitimin başlamasına kadar bize tahsis edilen aynı zamanda kız okulu olan evimize çağırdık. Çok güzel yemekler hazırladık. Ama Ali Hoca'yla Refail sarhoş oldular. Biraz tartıştıktan sonra, sarhoşluğun da etkisiyle Refail, Ali Hoca'ya bir tokat attı:

— Sen kimsin lan it, dedi. Kendini Cegerxwîn'le eş koşmaya utanmıyor musun? Onun ölüsü senden de babandan da iyidir.

Ali Hoca ise sürahiyi kaptığı gibi Refail'e savurdu. Başını eğince, sürahi karşı duvara gümledi, sular etrafa saçıldı, üstümüz başımız, etraf olduğu gibi su içinde kaldı. Refail'i ite kaka okulun bahçesine götürdüm, bir arabaya koyup zorla evine gönderdim. Ali Hoca hâlâ bağırıyordu:

— O var ya! Çaresi yok, onu öldüreceğim. Düğmemi niye kopardı benim? Düğmemi kopardı!..

Sakinleştirmeye, ikna etmeye çalıştık ama başaramadık. Duvardan atladı, bahçeden dışarı koşarak gitti, gözden kayboldu.

Ertesi gün Refail anlattı:

— Yanıma gelince bana 'git bize rakı getir, kafa bulalım' dedi. Gittim getirdim. Sabaha kadar içtik.

Birinde kaldığımız otelin sahibi söylemişti:

— Hayatımda Ali Hoca gibi pis, cahil adam görmedim, böyle bir adamla daha önce karşılaşmadım, demişti otelin sahibi.

Doğrusunu söylemek gerekirse Ali Hoca her işe koşabileceğin, her şeyi paylaşabileceğin bir insan değildi. Temiz kalpli ve saftı, ama alabildiğine de alıngandı. Belki de Alevi olduğu için bize karşı şüphe, güvensizlik ve korku içindeydi.

Sonraları Türkiye Kürdistanı'ndan, kendine Qeya adını veren, asıl adı Evdirehman Zınar olan bir genç, Bağdat'a, yanımıza geldi. Ben Suriye'de kendi evimdeyken, bu genç o zaman da yanıma gelmiş, bana, "Çok sayıda arkadaş adına senin yanına geldim. Halkımız için biz de çalışma yapmak istiyoruz," yalanıyla, benden yardım talep etmişti. O zaman bu gence inanmamıştım. Çünkü bu işler, onun dediği gibi, sözle olmuyordu. Bu nedenle Qeya'ya, "O zaman geri dön git, arkadaşlarından yazılı, imzalı mektup getir," demiştim. Özellikle politik konularda, kimseye inanmıyordum. Bu genç daha sonra, "Bağdat'a gitmek istiyorum, Barzani'yle çalışmak istiyorum," dedi. Bu talebi üzerine, "Arkadaşlarından mektup almadan Bağdat'a da gitme," dedim.

Bu genci zar zor Türkiye'ye gitmeye ikna ettim. Biz Irak'a gelince Qeya arkadaşlarından aldığı bir mektupla yanımıza geldi. Ben onun durumunu arkadaşlarıma anlattım. Ancak bu gence hiçbir zaman inanmadım ve onun neye hizmet ettiğini de öğrenemedim.

Bu sırada Xelil Berazi ile Mustafa Cemil Paşa Suriye'den Bağdat'a geldiler. Bunların Suriye istihbaratının adamları olduğundan korkuyordum. Suriye'deki partililerden, Mustafa Cemil Paşa hakkındaki şüphelerin yer aldığı ve ona karşı dikkatli olmamızı yazan bir mektup geldi. Mektubu Eli Ebdula'ya verdim. O da, Suriye'den gelen Kürtler hakkında gerekli bilgileri yazıp Irak Komünist Partisi'ne vermemi ve Suriye'den gelenler arasında şüpheliler varsa, partiyi bu konuda uyarmamı istedi. Bir gün Beşirê Mele Sebri bana anlattı. Beşirê Mele Sebri şöyle diyordu:

— Ali Hoca bize, 'Cegerxwîn kendinden başka sicili temiz adam bırakmadı' dedi.

Ali Hoca'nın bu sözleri Beşirê Mele Sebri'ye gerçekten deyip demediğini bilmiyorum. Ama anladığım kadarıyla benim verdiğim istihbarata inanmıyorlardı. Çünkü Xelil ile Mustafa Cemil

Paşa'ya çok değer veriyor, onları gün geçtikçe daha üst makamlara getiriyorlardı. Bir müddet sonra ikisi de Barzani tarafından silahlandırıldılar ve Barzani'ye en yakın adamlar oldular. Barzani, belli ki bu ikisine çok güveniyordu. Daha sonra ikisinin de benim hakkımda Barzani'ye ve diğer Iraklı yetkililere olumsuz raporlar verdiğini öğrendim. Xelil kendisi de yıllar sonra bana anlattı:

— Ben ve Mustafa Cemil Paşa senin hakkında birçok olumsuz rapor yazdık. Bu raporları hem devlete hem de Barzani'ye de çok verdik."

Benden sonra Irak'a gelen Beşirê Mele Sebri ve diğerleri iş buluncaya kadar hep benden geçindiler. Xelil ile Beşir, Xebat gazetesinde çalışıyorlardı. Ben Kurmanci dilinin öğretmeni oldum. Suriye'de olan ailemi de yanıma getirdim, bir ev kiralayıp yerleştim. Barzani; Xelil ile Beşir'i tahsil için Sovyetler'e gönderdi. Ancak onlar Sovyetler'de evlendiler ve bir daha da ülkelerine dönmediler.

Qeya ise Parti'den (KDP) Türkiye'de örgütlenmek için para aldı. Sonradan KDP'liler, "Qeya ajanmış. O, artık elimizden kurtulamaz," demeye başladılar. Aynı şekilde, Xelil ile Mustafa da ajan, yalancı, sahtekâr ve hırsız çıktılar. Mustafa'nın nasıl bir adam olduğunu bildikleri halde, onu dışlamadılar. O, bugün bile Mustafa Barzani'nin sağ kolu olmaya devam ediyor.

Ben Bağdat'ta Kurmanci dili uzmanı olarak çalışıyordum, Ali Hoca ise Bakanlığın Kürt dilini geliştirme bölümünde çalışıyordu. Benim maaşım yetmiş beş, Ali Hoca'nın ise altmış dinardı. Daha sonra Ali Hoca'yı savaşa gönderdiler, bana ise, "Sen ihtiyarladın," dediler. "Göbeklisin, seni kim taşıyacak! Gidersen on adam da sana bakmak için lazım. Boş ver, gitme. Zaten burda yüz elli gence Kürtçe dersi veriyorsun. Bu yaptığın yeter. Bu da iştir."

Ama sebebin bu olduğuna inanmıyordum. Bunun arkasında daha başka sebeplerin olduğundan şüpheleniyordum.

Ali Hoca bu savaştan sonra çok ünlü bir komutan oldu. Bahdinan'da kahraman oldu. Kod adını Mustafa Zeynedin koydu. Sonra para alıp önce Türkiye'ye, oradan da Suriye'ye kaçtığını duydum. Ben buna inanmıyordum, çünkü Ali Hoca' yı çok iyi tanıyordum. Suriye'ye döndüğüm zaman Suriye Kürtleri de aynı şeyleri söylediler. Onlar, söylentilerin doğru olduğuna da inanıyorlardı.

Şeqlawa'da*

Eğitimde çalışan öğretmenler, uzmanlar ve aydınlar Şelawa'da bir toplantı yaptık. Konu Kürt dilinin birliğiydi. Aynı zamanda Kürt dilinin yazımı, imlası ve gramerindeki bazı belirsizlikler üzerinde de çalışma yapılacaktı. Biz Suriye Kürdü olduğumuz için üye sayılmıyorduk. Buna rağmen bizi çalışma gruplarına dağıttılar ve, "Siz de bu konuda görüşlerinizi söyleyebilir, tartışmaya katılabilirsiniz," dediler.

Ben dil uzmanları grubundaydım. Çok anlaşmazlıklar çıktı aramızda. Soranlar, eğitim dilinin Sorani olması gerektiğini söylüyordu. Onlara göre Kürt alfabesi ve harfleri, Sülaymeniyeli bir Kürt olan Tewfiq Wehbi Bey'in kullandıklarından olmalıydı. Bahdinanlılar ise, Kurmanci üzerinde ısrar ettiler ama kabul ettiremediler. Toplantıdakilere, Soran şivesi üzerinde ısrar etmenin doğru olmadığını anlatmaya çalıştım. Çünkü Kurmanci dili daha genişti ve dokuz-on milyon Kürt tarafından konuşuluyordu; Kurmanci daha kibar ve daha zengindi; Mir Celadet Bedirxan'ın yazdığı Kurmanci Latin alfabesi, Tewfiq Bey'in yazdığı alfabeden, daha kullanılışlıydı; Yedi sekiz milyon civarında Türkiye Kürdü Latin alfabesiyle okuyordu, üstelik geri kalan ülkelerdeki Kürtler de Latin alfabesine yabancı değildi; bir milyon Suriye Kürdü de Latin alfabesini kullanıyor, yazıyor ve bu alfabede kitap yayınlıyordu...

Bütün bunlardan dolayı Irak özelinde iki şivenin de okuma yazma dili olması gerekiyordu, benim düşünceme göre. Böylece Kürdistan'da şiveler arasında bir bağ sağlanabilirdi. Üstelik bu konuda sadece Irak Kürdü tek başına karar veremezdi.

Soranlılar hem sayıca daha çok, hem de daha gelişkin ve politik olarak daha uyanıktılar. Bahdinan dışında Irak'ta kimse Kurmanci bilmiyordu. Hatta Soranlar bize "Zaza" diyorlardı. Böylece bizi daha az, daha güçsüz gösterip kendi isteklerini geçirmek istiyorlardı. Oysa Bahdinan şivesi Sorani'den daha zayıf ve kullanışsız değildi, hatta bazı yönleriyle daha güzel ve edebi idi. Soran-

* *Şeqlawa*: Güney Kürdistan'da *Akrê* ile *Selahadin* kentleri arasında bulunan ve Kürtlerin genellikle sayfiye olarak kullandığı bir ilçedir.

lar da Kurmanci dili ile Latin alfabesini öğrenmenin, bu şiveyle okuma ve yazmanın daha kolay olduğunu bildikleri halde kendi dediklerinden vazgeçmediler. Üstelik, Soran şivesinin sadece Irak'ta resmi dil değil, gelecekte kurulacak 'Birleşik Kürdistan'ın da devlet dili olmalıydı.

Bu minval üzere tartışmalar uzadıkça uzadı, düşünceler giderek daha ayrılaştı. Kimse ötekini dinlemez oldu. Bahdinan tartışmayı kesti, Soran şivesine boyun eğdi. Tüm okullarda haftada bir-iki saat Kurmanci verilecekti ve Latin harfleri çok az öğrenilecekti. Daha sonra bir komisyon kurulacak, bu komisyon öğretim dili konusunda karar verecekti. Bu komisyon, üç ayrı şivenin, Lori, Sori ve Kurmanci'nin ortak yanlarını bulacak, birleştirecekti.

Kurmanci için en çok açıklama getiren, eğitimin hangi dille olması gerektiği konusunda en çok söz alıp konuşan bendim. Birkaç tane Bahdinanlı hoca da söz aldı ama benim dediklerimin dışında pek bir şey konuşmadılar. Nedenini bilmiyorum ama, bir şey söylemekten veya açıklamaktan çok korkuyorlardı. Ancak toplantıdan sonra anladım ki Soranlar benim "üç davranışımı" ön plana çıkararak bunlardan faydalanmışlar ve Bahdinanlılar'ı etkilemişler.

1- Tüm toplantı boyunca Kurmanciyi inatla savundum.
2- Parti (KDP) ile Kürt komünistlerinin karşı karşıya gelmelerinden ve aralarının bozulmasından çekiniyordum. Ayrıca Irak lideri Evdilkerim Qasım'ın isteğinin de gözönüne alınması gerektiğine dikkat çekiyordum.
3- Toplantının bitiminde "Ey karker û cotkar, bes e dem hatiye rabin" şiirini okudum.

Şunu cesaretle söyleyebilirim ki, onların yanlış gördüğü bu üç tavrım da doğruydu. Ancak bu üç nedenden dolayı Suriye ve Iraklı Kürt faşistlerinden bile bana alabildiğine kızanlar, hatta öldürtmek isteyenler bile vardı. Ama ben Suriye ve Iraklı Kürt faşistlerinden korkmuyor, onlardan çekinmiyordum. Daha da ötesi, sol görüşlerim nedeniyle, paramla bakımlarını yaptığım, sahip çıktığım insanlar arasında bile benden uzaklaşıp cephe alanlar oldu. Öte yandan bunlar KDP'ye yönelttiğim eleştirileri ve aramızda konuştu-

ğumuz görüşleri çarpıtarak partiye ulaştırıyor, böylece parti ile aramızı açıyorlardı.

Toplantıda Kürt partileri ile Kürt komünistleri arasında çok sert tartışmalar oldu. Kürt partileri veya Kürt şovenistleri, "Kürt dilini geliştirmeden sorumlu kişi Kürdistan'ın önderi olmalı," diyorlardı. Komünistler ise ayrı düşünüyor, "Bunun sorumlusu 'Kürt Dilini Araştırma Kurlu' olmalı," düşüncesini savunuyorlardı.

Toplantıda iki grup arasındaki ayrılık giderek derinleşti. Uzlaşmaları için ben devreye girdim. İki grup da, "Seyda ne derse onun dediğini yapalım," diyorlardı. Tartışma ortamı gerilince, Iraklı olmadığımı da göz önüne getirerek, düşüncemi söylerek sonucu bağlamak yerine, bazı öğüt ve tavsiyelerde bulunmakla yetindim:

— Günümüzde, Kürdistan liderliği bu gibi iç sorunlardan öte, dış sorunların, diplomatik sorunların çözümünde daha ciddi görevler üstlenmelidir. Eskiden beri Araplar; sadece Suleymaniye, Erbil ve Kerkük'e Kürdistan demektedirler. Gün gelecek Kürt dilini ve Kürdistan'ı sadece bu üç şehirle sınırlı tutmak isteyeceklerdir. Öte yandan eğer Kürt komünistlerine bakılırsa, Kürtlerin olduğu her bölgede, her yörede, hatta küçük gruplar halinde olsalar bile Kürtlerin eğitimi Kürtçe olmalı, gerekirse Irak'ın daha iç kesimlerinde bile Kürtçe eğitim yapılmalı, Kürtçe toplantılar düzenlenmeli. Bu iki düşüncenin karşı karşıya gelmemesi için kendi aranızda bir komisyon kurup anlaşmanız daha yerinde olur.

Bunun üzerine iki kesim bir araya geldiler. Komisyonda Kürt komünistlerinin önerisi kabul edildi. Alınan kararlar ertesi gün Xebat gazetesinde yayınlandı. Bunun üzerine onları uyarma gereği hissettim:

"Komünistler kendisini dinlemedikleri için, Evdılkerim Qasım onları ezdi. Bu nedenle Evdılkerim Qasım'a öyle olur olmaz karşı çıkmayın, ısrarcı olmayın. Bir bahane bulur, sizi de ezer." Toplantının sonunda oy birliğiyle, büyük tezahürat altında benim okuyacağım bir şiirle toplantının kapanmasına karar verdiler. Alkışlar ve tezahürat arasında aşağıdaki şiirimi okudum:

"Ey karker û cotkar, bes e dem hatiye rabin!
Ta kengi emê karkerê axa û Beg bin?
Ta kengi emê hestiyê ber lingê sega bin?"

"İşçiler, köylüler, yeter artık, gün bizimdir,
Daha ne zamana kadar ağa ve beylerin kölesi kalacağız?
Daha ne kadar köpeklerin ayak altındaki kemikleri olacağız?"

Şiirden sonra komünist Kürtler ayağa kalkarak uzun süre beni alkışladılar. Kürklü zenginlerle, bol paralı Kürt burjuvaları ise sessiz sedasız toplantı salonundan çıkıp gittiler.

Yukarıda saydığım eylemlerim, toplantıdan sonra benim günah haneme yazıldı ve uzun süre de yakamı bırakmadı. Yukarıda saydığım üç davranışımdan ötürü Suriye ve Irak şovenistleri her zaman karşımda oldu ve her zaman karşıma çıktı. Kew Mukriyani bana söyleyinceye kadar da arkamdan konuşulanlardan haberim olmadı. Ama Kew, bir gün tüm olan biteni Bağdat'ta bana söyledi. Kew ile, Bağdat'ta onun kaldığı otelde buluştuk. Kew bana, "Soranlılar seni öldürmek istiyor. Arkandan çok şiddetli dedikodun yapılıyor. Ya Irak'tan çık git, ya da onlarla arayı düzeltmenin yolunu bul," dedi.

— Onlarla aramızda ne var ki düzelteyim?

Kew, aramızı nasıl düzelteceğimizi bana söylemeden önce, Tewfiq Wehbi ile kardeşi Seyid Huseyn Mukriyani'nin hikâyesini anlattı:

— Kardeşim Huseyn, Kurmanci dilinin eğitim dili olmasını savunduğu için onu Irak'ın güney çöllerine gönderdiler. Ölünceye kadar da orada kaldı. Öldüğü zaman bile cezası bitmemişti. Kardeşim öldükten sonra, bir gün siyah bir otomobil kapımızın önünde durdu. İnen adam, 'Tewfiq Wehbi Bey seninle konuşmak istiyor,' dedi. Mecburen arabaya bindim, bakanın huzuruna çıktım. Yanına gittiğim zaman kaşlarını çattı, 'Sen de kardeşin gibi çöllerde mi ölmek istiyorsun?' dedi. Korkuyla, hayır efendim, dedim. Ama suçumu bilmek, kendimi affettirmek istiyorum. Nedir suçum efendim? diyerek, suçumu açıklamasını istedim.

Bakan bağırdı:

— Suçunu bilmiyorsun, öyle mi? Bilmiyor musun, ben sağ oldukça kimse Kurmanci'yi savunamaz, Kurmanci'yi karşıma çıkaramaz. Bana karşı mı çıkıyorsun? Seni kardeşine yollayım mı?

Korkudan ödüm patladı. Boynumu büktüm, yalvardım, elini öptüm. Bin bir rica minnet ile, beni uzak çöllere göndermemesini

istedim. Ona, 'Çoluk çocuğum daha küçük, onları yetim koma. Bir daha ne Kurmanci, ne de Latin harflerini ağzıma alacağım! Söz veriyorum!' dedim.

Bu olayı anlattıktan sonra, "Beni dinlersen Cegerxwîn, Barzani'ye git, durumu anlat. Belki araya girebilir. Ama korkarım ki geç kaldın. Seni öldürebilirler," diyerek beni uyardı.

Eve geldiğim zaman yeniden toplantıda yaptığım konuşmaları düşündüm. Bir müddet sonra yanıma Eziz Mustafa'yı alıp Barzani'ye gittim. "Kürtler dedikodumu yapıyor, beni öldürmek istiyorlar," dedim.

— Kimler? Bana isimlerini ver, kafalarını koparayım.

— Partili olduğunu söylüyorlar efendim.

Kesin cevabını verdi:

— Eğer partiliyse korkma! Git rahat rahat işine bak, evinde de yat.

Birkaç defa İbrahim Ehmed'le karşılaştım. Adam kesinlikle arkadaş gözüyle bakmıyordu. Ama açık açık söylemiyordu bana.

Bütün bu dedikodular Suriye'yi de sarmıştı:

— Mele Mustafa evinde Cegerxwîn'i azarlamış, seni öldüreceğim demiş.

— Cegerxwîn Irak'ta komünist saflardaymış, Kürtlere cephe almış.

— Para için Kürtleri bırakmış, Evdılkerim'le çalışıyor.

Söylenenlerin tümü yalandı. Mele Mustafa'nın bana söylediği bazı olumsuz şeyler olduğu doğru. Ama onunla her zaman dost, her zaman yan yana oldum. Çok zaman beni oğlunun arabasıyla eve bırakırdı. Sık sık evinde onunla yemek yerdim. Haftada bir onun divanına giderdim ve Barzani olmasa beni çoktan Irak'tan çıkarmışlardı.

Komünist değildim. Bu nedenle komünistler KDP'li olduğum yolunda söylenti yaymışlardı. Ancak halen de Sovyet yanlısıyım, dünya komünistlerini severim ve sol görüşlüyüm. Her iki tarafla da şu veya bu şekilde ilişkilerim oldu. Ama onların işine karışmıyor, Irak'ta politik çekişmelerden uzak duruyordum. Batı yanlısı olmadığımdan veya şair olduğumdandır, Suriye ve Iraklı politikacılar da politikanın içinde olmamı istemiyordu.

Suriye'de nasıl devlet, komünistler ve geleneksel politikacılar ara-

sında sıkışıp kaldıysam, her yandan bana saldırıldıysa, Irak'ta da hakkımda birçok olumlu veya olumsuz şeyler söyleniyordu. Ama ben tüm saldırılara karşı kendimi elimden geldiğince savundum. İnandığım doğrulardan taviz vermeden bildiğim yolda yürüdüm. Bugüne kadar da kimseye boyun eğmedim. Tutuklandığım zaman da düşmana her zaman verecek bir cevabım oldu. Sonuna kadar da böyle kalıp, bu düşüncelerim ve prensiplerimle ölmek isterim. Ölünceye kadar da yanlışın ve yalanın düşmanı olarak kalacağım. Her zaman ulusumun ve dünya halklarının özgürlük ve demokrasi mücadelesinin yanında olacağım. Bu düşüncelerimden asla taviz vermeyeceğim.

Bu arada güzel insan, değerli Kürt, doğru ve sözünün eri bir arkadaşım olan Doktor Sediq Etruşi'yi anmak, ona en yürekten teşekkürlerimi sunmak isterim. Bana ve ulusuna çok değerli ve unutulmaz işler yapmıştır. Sonuna kadar elimi bırakmadı. Etruşi, benim aracılığımla Mele Mustafa'yla barıştı. Eskiden İbrahim Ehmed'le de dosttu.

Bu sayfalarda tüm arkadaşlarımı ve bana yardımını esirgemeyen insanları sayamam. Ancak onlara burada minnetlerimi sunmak benim için borçtur. Evdilcebar Evdila, Mihemed Mehdi Mexzumi, Doktor Sediq Etrûşi ömrümce unutamayacağım insanlardır. Bu üç dostu her zaman minnetle anacağım. Bunların bana sayısız maddi ve manevi yardımları oldu.

Bağdat Üniversitesinde

Bağdat Üniversitesi'nde Kurmanci şivesiyle Kürtçe dersi veren ilk öğretmen olduğum için kendimle gurur duyuyorum. Ama ne yazık ki Soranlılar buna razı olmadı. Bir komünistle, KDP'li biri, o dönemde Eğitim Bakanı olan Doktor Sediq'e çıkarak, "Cegerxwîn'in Irak Kürdistanı'nın adını kullanarak kendini beslemesini istemiyoruz," dediler.

Yürekli bir insan olan Doktor, mertçe cevap verdi:

— Sorununuz Cegerxwîn değil, sorununuz Kurmanci ile ders verilmesi. Komünistler KDP'li diye saldırıyor, KDP'li komünist diye saldırıyor. Bunlar bahane... Aslında iki taraf da Kurmanci'ye saldırıyor. Eğer bu değilse, onun niçin para aldığından kime ne? Kurmanci dersinin verilip verilmemesi Kurmancların elindedir. Kurmanclar bunu istedikleri sürece, kimi o dersin öğretmeni yapacağı-

mızı ise biz biliriz. Biz Soranca eğitime karışıyor muyuz? Kurmanci'nin hocası Cegerxwîn olacak. İster kızın, ister sevinin.

Sorun, beni şikâyete gidenlerin beni isteyip istememelerdi değildi. Eğer ben gidersem Bahdinan'da bu dersi verecek başka hoca yoktu, dolayısıyla dersler boş kalacaktı. O zaman tüm eğitimi Soran şivesine çevirip amaçlarına ulaşacaklardı. Doktor Sediq bunun farkına erken vardı.

Bahdinan, tarihinde hiçbir zaman kendi dilinde okuyup yazmamıştı. Bunun yanı sıra Soranlar, gerek politik yapı, gerek dilde daha hakim olduklarından Kurmanci'yi dil saymamıştır. Irak eğitim bakanlarının çoğu Suleymaniyeli Soranlar'dan olmuştur. Öte yandan Soranlar, kendi şivelerini resmi dil olarak kabul ettirmek için Irak'ta çok kanlı süreçler yaşamıştır. Ama Bahdinanlılar, her şeye rağmen kendi çocuklarını Soran okullarına değil, Arap okullarına göndermişler. Daha sonraları Soranlar, bu dili Bahdinan'a da yaymışlardır.

Doktor Sediq ve bazı Kurmanclar, Soran baskısının Arap baskısından daha beter olduğunu, hatta kültürel baskı açısından Soranlar'ın daha hoşgörüsüz olduğunu söylüyorlardı.

Bir defasında Kürt radyosunda, dil konusunda bir tartışma vardı. Soran biri, "Kürt dilini iki parçaya ayırmak doğru olur mu?" diye, soruyordu.

Cevabını Wehid Huseyn Bahdini verdi:

— Doğru, bu yanlış olur, ama bunun günahı da sevabı da siz Soranlar'ındır. Kürdün ağırlıklı dili Kurmanci'dir, Soran dili az sayıda Kürdün konuştuğu bir şivedir. Sorani gibi birkaç tane daha şive vardır. Eğer siz Soran dilini boşverirseniz, o zaman tek dilimiz olur.

Soran arkadaş bu yanıt üzerine bir müddet sustu. Etraftakiler gülerek, "Neden sustun?" diye sordular. Bunun üzerine, "Şurası çok açıktır. Kim Kürdistan'ı kurtarırsa, egemen dil de onların dili olur. Nasıl ki Hicazlılar Arap dilini işgal ettiği ülkelerde halka zorla dayattıysa, biz de Soran dilini Kürtlere gerekirse zorla kabul ettireceğiz," yanıtını verdi.

Wehid cevap verdi:

— O zaman niye gocunuyorsunuz ki? İki şiveden de eğitimimizi sürdürelim. Kürdistan kurulduğunda hangi şive baskın çıkarsa o dilimiz olsun.

Suleymaniyeli öğrenciler de öğretmenlik yaptığım fakültede aynı tartışmaların içine giriyorlardı. Bazen kara tahtaya, "Her kim Kürt dilini iki parçaya ayırıyorsa, o vatan hainidir," diye yazıyorlardı.

Yine bu konuda İçişleri Bakanlığı'na üst üste raporlar verip beni Irak'tan sürmek istediler, sonunda becerdiler de. Yine Suriyeli Kürt arkadaşlarım Mustafa Cemil Paşa, Xelil Berazi, Ali Hoca da hakkımda gerçek dışı ifadeler vererek, beni jurnallediler. Bu işin arkasında da Soran parmağı olduğunu sanıyorum. Soranlar bu aklı veriyor olmalıydı.

Birkaç Kitabım Basıldı

Kürtçe ders verirken elimde fazla bir araç gereç yoktu. Kurmanci dilinde yazılmış Ciziri'nin Divan'ı ve Mem û Zin ile benim Birinci Divan'ım dışında kaynaklarımız yoktu. Öte yandan Kürt öğrencilerin büyük çoğunluğu, Mem û Zin ile Ciziri'nin kitaplarını fazlasıyla Fars veya Arap buluyorlardı. "Bunlarda çokça Arapça ve Farsça kelime var. Biz Kürtçe istiyoruz," diye itiraz ediyorlardı.

Aslında kaynak olarak yararlanacağım başka şiirlerim ve yazılarım da vardı. Ancak okuldaki burjuva kökenli öğrenciler kızmasın diye bunları söyleyemiyor, ders olarak veremiyordum. Daha çok oğlum Keyo'nun Cizre'den getirdiği eski kitaplarımdan yararlanıyordum. Üç sözlüğüm, üç tane de Kürtçe kitabım vardı.

Bir gün dekan yanıma geldi:

— Duyduğuma göre basılmaya değer kitapların varmış. Doktor (Sediq Etrûşi) bana çok övdü. Getir görelim bakalım. Eğer basılırsa bundan kazancın da olacak.

Üniversite bana beş yüz dinar yardım verdi. Kitaplarımı bir yıl içinde bastıracaktım. Selahadin Yayınevi'ne verdim. İbrahim Ehmed sahibi, İsa Zebihi ise yöneticiydi. Peşinen dört yüz dinar verdim. Aşağı yukarı yüz dinarlık bir masrafla "Destûra Ziman" bastılar ve yayınevi kapandı. Tüm para ise yitip gitti. Bunun üzerine başka bir yayıneviyle altı yüz dinara anlaştım ve sözlüğün iki cildini yayınladım. Ama sözlükleri satamadan önce Bağdat'tan kovuldum. Satamadığım kitaplarım hâlâ Bağdat'ta sürünüyor.

Daha sonraları birkaç kez Irak Kürdistanı'na gittim. Parti (KDP)

bana, "Ne sana yardım ederiz, ne de kitaplarını satarız," dedi. "Sana yardım etmek gönlümüzden geçmiyor." Parti'nin bu cevabı üzerine, peki iki yüz yetmiş dinarımı kimden alabilirim? Bu işten çok zarar ettim, dedim. Bakanlıksız bakan Salih Yusıfi bana, "Yalnızca sen zarar etmedin. Herkesin malı gitti. Herkes zarar etti bu işten," dedi.

Birkaç Soran yazarı daha vardı. Kitap basım işleri için bana çok kızıyor, "Biz Iraklıyız. Bugüne kadar devlet bize beş para yardım etmedi, neden sana yardım ediyorlar?" diyorlardı.

Bu baylar, kitaplarımın devlet desteğiyle basımını hiç hazmedemediler. Hatta hep karşı oldular, Bakanlığın kitaplarımı satın almasını bile engellediler.

Bir ara, Kurmanci, Sori ve Lori şivelerini birleştirmek için, üç kişiden oluşan bir komite oluşturdular. Ben de komitenin üyelerinden biriydim. Kamil Beşir Lori, Nûri Eli Emin ise Sülaymeniyeli bir Soran'dı. Komite olarak birkaç defa toplandık, ama hiçbir sonuca varamadık. En sonunda onlara, "Birkaç tane esas belirleyelim ve bu esaslar üzerinde tartışalım," dedim.

Esas olarak şunları belirledik:

I- Dil sade ve kibar olmalı.

II- Sesler ve harfler az ve öz olmalı.

III- Dilimiz, Arapça, Türkçe ve Farsça'dan arındırılmalı.

IV- Basit, sade ve yabancı olmayan söz ve terim dizinlerini araştıracak, anlaşılmayanları başka biçimleriyle yeniden düzenleyecektik.

Bu çalışmaları yaparken yüzde seksen Kurmanci kökenli kelimeler kabul görüyordu. Nûri Eli en sonunda itiraf ederek, "Biz Kurmanci'nin ağırlıklı olmasına tarafız ama Soranlar bunu engelliyor," dedi.

Tartışmalar üzerine birkaç toplantıdan sonra komiteden çekildim ve yetkimi Nûri Eli Emin'e bıraktım.

Çocuklarım

Irak'ta çocuklarım okumaya başladı. Kazancım yerinde olduğu için onların çalışmasını, dolayısıyla eğitimsiz kalmalarını istemiyor-

dum. Eğitimde bayağı ilerlediler. Kürt Dili'nin ustası ve ünlü bir şair olduğum için her yerde seviliyordum. Ayrıca çocuklarım da zeki ve yetenekliydi. Üç yılda üç sınıfı geçtiler. Ancak Keyo dokuzuncu sınıfta kaldı.

Ben kazancımın yüz dokuz dinarı olan bin doksan Suriye lirasını çocuklarımın okul giderleri için harcıyordum. Bir o kadarını da Kürt dernek veya örgütlerine yardım olarak veriyordum. Öğrencilerimin yüzde sekseni beni severdi. Yüz elli öğrencimin on sekizi kızdı. Altı öğrencim Kurmanc, gerisi Soran'dı. Hepsi seçkin çocuklardı ve bunların birçoğu yurtdışında doktora yaptı.

Eğitimci ve öğretmen arkadaşlarım arasında, Evdıla Goran, Eladin Secadi, Doktor Sediq Etrûşi, Doktor Eziz Şemdini, Doktor Mıhemed Salih Mıhemed, Pakize Refiq Hilmi, Doktor Evdırehman Qasimlo ile adını hatırlayamadığım birçokları vardı. Hepsi de çok değerli insanlardı, ama Kürtçe'de zayıftılar. Kürt Dili'ni tam bilmiyorlardı, onun için Kürtçe'yi tam olarak anlayamıyor, açıklamasında eksik kalıyorlardı.

Xalıd Neqşibendi vefat etti. Mele Mustafa Barzani dağlara çıktı, komünistler dağıldı. Dost ve arkadaşlarımın birçoğu da bu karmaşada saklanmak zorunda kaldı.

Kürt ve Araplar arasındaki dostluk yıkıldı. Sokak ortasında her gün birkaç komünist öldürülüyordu. Kerkük olayı, Kürt ve Arap halkı arasında büyük bir güvensizlik yarattı. El-Sebr gazetesi Kürtlere açıkça saldırdı. Xebat gazetesi ona çok sert cevaplar yazdı ve bildiriler dağıttı. 1961 yılında savaş artık dağlarda başlamıştı.

Evdılkerim Qasım, bir keresinde Arap milliyetçileri tarafından düzenlenen bir suikastte yaralanmıştı. Yaralı haliyle kurtulduğunda, "Olan oldu. Bu Allah'ın işi değil," dediği söyleniyor. Ancak Magrib Padişahı Mıhemed Pêncem'in kendisini ziyaret ederek birkaç uçak hediye etmesinden sonra, Evdılkerim Qasım birdenbire komünist düşmanı kesildi. Kürt sorunu ansızın yok oldu, "Irak, Arap ülkesidir, Kürtler Arap'tan ayrılamaz," dedi ve Kürt halkına verdiklerini fazlasıyla geri aldı.

Herkes kapkaranlık bir geleceğe adım attı. Korku ve şiddet kent halkının günlük yaşamının bir parçası oldu. Birkaç defa gizli polis evimi bastı, artık öldürülmekten korkuyordum. Birkaç de-

fa beni çocuklarımla birlikte polise götürdüler. Irak'tan çıkmamızı istiyorlardı. Her defasında gizlice gözaltına alınıyordum.

Tam da anlaşmamın yenileneceği gün, İçişleri Bakanlığı'ndan gelen gizli bir yazıyla üniversite dekanlığına el kondu. Çalışmam yasaklandı, "Bunun çalışma iznini yenilemeyin. Bu, komünistlerin başıdır. Kendisi örgüt lideridir. Kürt ayaklanmasına para toplayıp gönderiyor," diyorlardı.

Evdılcebar Evdıla hakkımdaki yazıyı göstererek, "Hakkında söylenenlerin yalan olduğunu biliyorum ama seni savunamazdım. Diğer yazarlar onların elinde. Benim gönlüm seninle. Kendini kurtar. Biz kendimizi bile kurtaramıyoruz, durum kötü görünüyor," dedi.

Birkaç gün sonra aniden bana, "Bugün Irak'ı terk et, nereye istersen seni oraya gönderelim," dediler. Bin bir ricayla ancak bir ay içinde hazır olacağımı söyledim. Daha bir ay geçmeden, onlara Suriye'ye gitmek istediğimi bildirdim. O sıra Suriye'ye yeni bir yönetim gelmiş, Suriye'ye gelecek insanlara herhangi bir soruşturma açılmayacağı, Cizre'de bir sayım yapılacağı, bulunamayanın yabancı sayılacağı açıklanmıştı. Bu yüzden Suriye'ye dönmek istiyordum. Yolda benden üç yüz dinar gümrük parası aldılar. Iraklılar, Tilkoçer'de beni Suriye polisine teslim ettiler.

Evdılhefız Cûdi beni Şam'a gönderdi, çocuklarımı ise Kamışlı'da bıraktı. Yola çıkmadan önce Doktor Ehmed Nafiz'e, saat on birde Tilkoçer'de olacağımızı bildirmiştim. Telgraf polisin eline geçmiş. Bizi tutuklu gibi şehrin içine götürdüler. Beni Şam'a gönderdiler. Çok değerli kitaplarıma el koydular. Suriyeliler de, benden üç yüz lira gümrük parası aldılar.

Cegerxwîn
27 Nisan 1965

AVRUPA'YA GİDİŞ HİKÂYEM

Hiç şüphesiz yaşlı, olgun ve düşünmesini bilen bir insan için, evinden, yurdundan, arkadaş çevresinden bir anda kopup gitmesi, insanı korkulara boğar, boşluğa düşmesine neden olur. İnsan, büyük bir kararsızlığın içine düşer, sonunun nasıl biteceği kuşkusuna kapılır. Bu kuşkular nedeniyle, keşke önce gelseydim der. Tersini de diyebilir; keşke hiç gelmeseydim.

Gurbetlik, yurdundan uzakta yaşamak, sürgünlük benim başıma çokça gelmiş bir olaydı. Çok defa evimi, dostlarımı bırakıp avare avare dolaşmışımdır. O zorluklar, o dayanılmaz ayrılıkların anıları hâlâ taptaze yaşıyor, içimde. Yaşananlar uzun zaman unutulmazdı; hiç unutulmamacasına insanın yüreğine yer ederdi. Çünkü insan beyni, yüreği ve hafızasının besinidir bu yaşananlar. Bugün, geçmiş ve gelecek daha çok iç içedir ve daha çok birbirine bağlıdır. Biz de onlarsız yapamayacak kadar içindeydik o kavramların.

Çoktandır Avrupa'ya gitmek istiyordum. Bir yandan fırsat olmadı, arkadaşlar bırakmadı. Bir yandan da imkanlar yoktu. Avrupa'ya gidecek kadar param hiçbir zaman olmadı. Öylece günler aylar geçti, istediğim halde gidemedim, kararsız kaldım hep. Elim ayağım işten güçten soğumuştu. Hep aklımda Avrupa düşüncesi vardı. Ama Avrupa'ya gitmek de benim elimde olan bir şey değildi. Ne yapabilirdim ki? 1978 yılında kültürlü bir İtalyan bayan, birkaç dost ve arkadaşımla ziyaretime geldi. Avrupa'ya hiç gitmediğimi öğrendikten sonra, beni kınadı, hatta kızdı:

— Senin gibi birinin bugüne kadar Avrupa'ya gitmemiş olması inanılır gibi değil. Nasıl olur? Şimdiye kadar çokça gitmiş, gezmiş olmalıydın.

O sevgi dolu hanıma dönerek:

— İyi güzel de can kardeşim, sen gönlünün içinden geçeni söylersin. Kim var beni götürecek, hangi parti, hangi örgüt beni yurtdışına götürmek ister?

Sanırım, o sırada yanımızda olan arkadaşlar sözlerime üzüldüler, alınlarını kırıştırdılar, utandılar.

— Eğer yapabilirsek, Allah izin verirse ve sen istiyorsan göndeririz, dediler.

Bir yandan da gülüyorlar, söyleniyorlardı:

— Biz yemeye ekmek bulamıyoruz, bilmiyor musun? Seni nasıl göndeririz? Öyle kolay mı göndermek?

Gülüşlerini, niyetlerini biliyordum ama onları kırmamak için sesimi çıkaramadım.

Bir gün Beyrut'tan bana bir mektup geldi. Yanında bir İsveç gazetesi vardı. Türkiye Kürdistanı'ndan bir genç hakkımda yazı yazmış ve bu gazetede yayınlanmıştı. Mektubu yazan kişi bu genci çok övmüş, onunla ilişkiye geçmemi, yazışmamı istemişti.

Hakkımda yazı yazan Mahmut Baksi'ydi. O arada Avrupa'ya gitme isteğimi ve dileğimi de bildiren birkaç mektup yazdım, Mahmut Baksi'ye. Onun kitaplarından da istedim. Mahmut Baksi, Avrupa'ya gitme isteğimi memnuniyetle karşıladı, arkadaşlarıyla bana bazı sözler verdi ama yerine getirmediler. Neden yapmadılar bilmiyorum. Sözlerini neden unutmuşlardı, onu şimdi Mahmut Baksi'den soracağım.

Tesadüfen bir Kürt kız evime geldi. Avrupa'ya gitme isteğimi bu genç kıza da açtım. "Seyda," dedi bana, "Avrupa'ya gitmek o kadar kolay değil. Seni kimse gönderemez. Söz vermeyeyim ama elimden geleni yapacağım."

Bu genç kıza bir atasözümüzü hatırlattım, cevap olarak: "Şêr şêr e, çi jin e, çi mêr e. - Aslan'ın dişisi de erkeği de Aslandır."

Sonunda o aslan gibi kız sözünün eri çıktı, beni kendisiyle Avrupa'ya, İsveç'e götürdü.

Onunla gidişimin bazı olumsuz yanları vardı ki ben onların olmasını istemezdim. En başta, daha önce bana söz veren arkadaşlar darılabilirlerdi. Belki Avrupa'ya gitmemi istemeyen arkadaşlarım da vardı. Bu hanımla gidişim yüzünden arkadaşlarım arasında dargınlık, küskünlük meydana gelebilirdi.

Arkadaşlar bana bir miktar para vermişlerdi, ama bu paranın Avrupa'da bir ay bile yetmeyeceğini, bizi orada geçindiremeyece-

ğini biliyordum. Bayan arkadaşın da bir kısım parası vardı yanında, ama o da yetmezdi.

Şimdi ne yapacaktık? Korku ve heyecan içinde ayrı ayrı Kamışlı'dan yola çıktık, Şam'a gittik. O bir otele, ben ise bir eve gittim. Birlikte olduğumuzu ve Avrupa'ya gideceğimizi kimseler bilmemeliydi. Ben her zaman tedbirliydim ve bu tedbirim, korkum boşuna değildi. Başıma gelmeyen kalmamıştı. Çekmediğim işkence, görmediğim zorluk yoktu.

Suriye'den her zaman gizli çıkmıştım ve bin bir zahmetle gideceğim yere ulaşmıştım. Arkadaşım da korkuyordu. Beni ısrarla uyarıyordu:

— Seyda, seninle birlikte olduğumuzu kimse bilmemeli. Hatta akrabana, arkadaşına da söyleme. Ben anneme babama bile bu konuyu söylemedim. Çekemeyen olabilir, engel olmak isteyen olabilir. İşlerimiz bozulur, sağ salim yerimize gidemeyiz o zaman.

Onun bu anlattıkları aklıma her türlü olumsuz ihtimali ve tahminleri getirmişti. Kendime hep sordum: "Kimdi bu art niyetli insanlar? Neden bunu yapsınlar? Neden kötü düşünsünler, bizim için? Bütün insanları seviyordum, özgürlüğü ve barışı seven bütün insanların yanındaydım. Düşman kimdi? Avrupa'ya gitmeme, yurtseverlere, halkımın mücadelesine katkıda bulunmamı kimler istemezdi? Gerçi katkım çok küçüktü ama yine de hiç yoktan iyiydi. Yaşlı ve güçsüzdüm, artık. Hasta ve dermansızdım. Sadece ağzımla söyleyebiliyordum ve bununla halkımın önünde bir küçücük yol da olsa açmak istiyordum. Bu da güzeldi, bu da bir çabaydı benim için."

Ancak bayan arkadaşımı bu süre içinde göremeyince, telaşlandım. Yoldan dönmem doğru olmazdı. Arkadaşlarıma ne derdim o zaman? Ben gitsem, arkadaşım kalsa yine olmazdı. "Sen geldin, arkadaşını düşman zindanlarında bıraktın," derlerdi. Üstelik, biletim ve pasaportum da ondaydı.

Bütün bu düşüncelerden bunalmıştım ama kendimi de kaybetmemiştim. Bir yol, bir çare olmalı, arkadaşımı bulmalıyım. O zindandaysa bile onu kurtarmalıyım. Birlikte gitmeliyiz. Onu orada bırakamam.

Bilet aldığım yere gittim; "Bilet aldıktan sonra bir daha gelmedi buraya. Hiç uğramadı," dedi, biletçi.

Umutlarım giderek yitti, kızdım iyice, dışarı çıktım. Keyo'yu yeniden otele gönderdim. Keyo'ya, "O isimle kimse otelimize kayıt yapmamış," dediler.

Her yeri dolandım, hiçbir iz yoktu. Otele bir arkadaş daha gönderdim: "Ayın üçünde çıktı, bir daha uğramadı," demişler, ona da.

Hâlâ şehirde olmalıydı, çıkmış olamazdı. Bana, "Cizre'ye dönmüş olabilir," diyorlardı ama ben ihtimal vermiyordum. Belki yakalanmış, konuşmuştur, polise söyler, yanına getirirler diyorlardı, buna da ihtimal vermiyordum.

Nereye gidebilir ki? Evlerden birine saklanmıştır. Çıkar gelir bir gün.

İnanmıyordum. Umut kalmamıştı artık.

Her birimiz bir yana dağıldı, aradık. Uçak bir sonraki gün havalanacaktı. Ah vah ederek Keyo'nun evine geri döndüm, Avrupa'ya gideceğimiz bayan orada oturuyordu!

Sevincimi anlatacak ne söz, ne kelime bulamıyordum. Sanki kardeşim çok kanlı bir savaştan sağ salim dönmüştü, sanki yıllarca zindan çekmiş bir kızım, en umulmadık bir zamanda salıverilmişti. Sevincimden, ne diyeceğimi bilmiyordum:

— Mirze Mihemed masalındaki gibi, şimdi yüz sopa hak ettin. Kaç gündür kahrımdan öldüm öldüm dirildim. Nerelerdeydin?

— Burdayım ya? Kimseye görünme dedin, sana bile görünmedim. Bir arkadaşın evindeydim.

Artık olmuşları bırakıp işimize baktık. Keyo'nun hanımını birlikte alışverişe gönderdik. Belli ki arkadaşları bazı şeyler ısmarlamıştı. Ancak onları almalarını istemedim. Darılırlarsa, ben ne diyeceğimi biliyorum. Hele biz sağ salim gidelim bir...

Ertesi gün bir araba tutup arkadaşı Novin'in evine kadar gidip onu da aldık, havaalanına gittik. Pasaport, kontrol, sorgu-sual derken saat on ikide havaalanına girdik. 3 Ağustos Cuma günü kontrolden geçtikten sonra, Şam topraklarından havalandık.

Sorun çıkmadan o berbat insanların elinden kurtulduğumuza çok sevinmiştim. Yükseldikçe binalar, tarlalar, ağaçlar altımızda

küçüldü. Kısa süre sonra Beyrut'a indik. Yarım saat sonra yeniden havalanıp bulutların üzerinden uçmaya başladık. Uçağımız "SAS", havada nazlı nazlı süzülüp gidiyordu; gidiyor mu, duruyor mu hissetmiyorduk bile.

Çok yükseklere çıktık. Şimdi Akdeniz üzerinden geçiyorduk. Denizin içinde tarla görünümü veren adalar vardı, küçücük noktalar gibi görünüyorlardı. Bana en ilginci arada bir yakut gibi parlayan, bazen bir pamuk yığını gibi gökyüzünde asılı duran bulutlar geldi. Bazen de benek benek karlar gibi, bir kervan ve yolcuları gibi arka arkaya dizili duruyorlardı. Upuzun yollar dünyanın böğrüne kara yılanlar gibi kıvrılmıştı. Irmaklar, gökyüzü ile yeryüzü arasında, bir buluttan öbürüne köprü gibiydi. Çok derin vadiler vardı veya bize öyle görünüyordu.

Çok zaman geçmeden Yunanistan'ın başkenti Atina'ya iniş yaptık. Şehir bana çok büyük ve güzel göründü. Bir yanında Şam'daki gibi yüksek olmayan dağlar, tepeler vardı. Ağaçsız ve çıplaktı dağlar. Ama kentin çevresi yemyeşildi. Kentin birçok yeri görünmüyordu. Belki de şehirden uzak bir yerlerdeydik. Ama şehrin kurulduğu yer çok ağaçlı ve şirin bir yerdi.

Yarım saat sonra yeniden havalandık. Bembeyaz bir dev gibi bulutların üzerinden süzülüyorduk. Birçok ülkenin üzerinden geçtik: Yugoslavya, Macaristan, Çekoslovakya ve sonunda Kopenhag'a indik. Danimarka'nın başşehri çok güzel görünüyordu. Hiç bilmediğim, görmediğim şeyleri birkaç saatte görmüştüm. Uçaktan hiç inmedik, bir binadan içeri aldılar, çok geniş ve büyük bir salona girmiştik. Novin beni çantaların yanında bırakıp telefon etti. Dönen merdivenlerle aşağı inip bir İsveç uçağına bindik, İsveç'e gittik.

Yol arkadaşım orada benden ayrıldı:

— Ben artık seninle gelemem. Eğer İngilizce bilip bilmediğini sorarlarsa bilmiyorum de.

Yeniden heyecanlandım. Gidip sıraya girdik. Sıra bana gelince kadın, "İngilizce biliyor musunuz?" diye sordu. "No" demesini biliyordum tabii. Kadın elle kolla bana polis gelinceye kadar dışarda beklememi söyledi. Bir polis beni alıp bir odaya götürüp

oturttu. Dışarı çıktı, bir iki dakika geçmeden orta boylu, esmer bir gençle döndü. Genç adam elimi sıktı:

— Benim adım Dara efendim.

Dara kimdi bilmiyorum. Belki çocukken görmüşümdür. Kürtçe konuştuğu için onun tercüman olduğunu anlamıştım, buna çok memnun olmuştum. Hiç uzatmadı polis, bir kağıt imzalattı, kartını verdi ve biz dışarı çıktık. Xandan Cemil, Husên, Rêder Hirsan ile arkadaşları dışarıda beni bekliyordu. Gittik, merhabalaştık, öptük, öpüştük. Sonra Husên'in arabasıyla Xandan'ı evine bırakıp Dara, Suleyman, Rêder'in oturduğu başkentten yetmiş kilometre uzaklıktaki Uppsala kentine gittik. Şu anda Dara'nın evindeyim. Avrupa'da neler yaşadığımı sonradan yazacağım.

Cegerxwîn
İsveç, 8 Ağustos 1979

Humeyni'nin askerleri İran Kürdistanı'na saldırdığında, erkek-kadın, genç-yaşlı tüm Kürtler Stokholm'de ortak bir miting düzenlediler. Saldırıyı protesto etmek için hazırlanan bir metni, miting sonrasında İsveç Başbakanı'na sunduk. Bu metni İsveç Başbakanı'na bizzat verdim ve kendisine, "Umut ederiz ki Dışişleri Bakanınız bu saldırıyı resmen protesto eder ve İran askerlerinin hemen İran Kürdistanı'nı terk etmesini ister," dedim. İsveç Başbakanı, yumuşak huylu biriydi. Bizi desteklediğini ifade eden birçok güzel söz söyledi. Başbakan ile görüşmemizde onlarca gazeteci ve kamera vardı. Ertesi gün, hem mitingten hem de İsveç Başbakanı ile görüşmemizden söz eden haberler gazete ve radyolarda yer aldı.

Bir sonraki gün yeni bir gösteri daha düzenlendi. Bu kez birçok İranlı rejim muhalifi de gösteriye katılmıştı. Kürtler ve İranlılar birlikte İran Konsolosluğu'nun önüne giderek, protestomuzu sürdürdük. Konsolosluğun kapıları kapalı olduğu için saldırıyı protesto eden bildirimizi konsolosluktan içeri bırakarak ayrıldık. Tüm muhabirler, mitinge katılanlarla İran Kürdistanı'nda yaşa-

nanlar üzerine röportajlar yaptılar. Bana da Kürtlerle ilgili birçok soru sordular. Konsolosluk önünde yaptığımız protestoyla ilgili haberler de gazetelerde yer aldı. Gazetecilerin sorularına verdiğim yanıtlar, birçok gazetede fotoğrafımla birlikte yer aldı.

Elbet bu başarı, daha önce İsveç'e gelerek yerleşmiş olan Kürt yurtseverleri ile diğer humanist çevrelere aittir. Desteklerini benden esirgemeyen bu çevreler, gücümüze güç katıyorlardı. Her gün bunların birkaçına misafir oluyordum. Bazı geceler gençlerin evinde kalıyordum. Beni davet eden bu gençler, ekonomik durumumun yetersizliğini bildiklerinden bazen bana para bile veriyorlardı. Yaklaşık bir ay Dara, Rêder ve Silêman'ın yanında kaldım. Dara'nın odasında yatıyordum. Tüm yemem ve içmemi onlar karşılıyorlardı. Bunların tümüne teşekkür etmeyi bir borç biliyorum. Aynı şekilde, İsveç devletine ve onların yetkililerine de teşekkür etmeyi bir borç biliyorum. Bunların yanı sıra İsveç'e yerleşmemde büyük yardımlarını gördüğüm Mahmut Baksi ile Memo'ya da minnettarım. Baksi ile Memo'nun, İsveç yazarları tarafından tanınmamda büyük payları vardır. İsveç Yazarlar Birliği'nin bunlar aracılığıyla bana verdiği 12 bin İsveç Kronu da sorunlarımı çözmeme önemli bir katkı sağladı.

Kısacası, İsveç'te bulunan herkesin bana çok büyük yararı oldu. Bu destekleri hâlâ da sürüyor. Bunların iyiliklerini hiçbir zaman unutamam. Ayrıca bu insanların desteğiyle birçok yazar, gazeteci, politikacı ve diğer etkili insanlarla tanıştım. Özellikle Novin ve Xendan'ın sunduğu destekleri unutamam. Bunları her zaman hatırlayacağım.

İsveç'te yaşayan Kürtler her ne kadar farklı gruplara bölünmüş olsalar da, birçok çalışmayı fedakârca yürütüyorlardı. Çalışmaları her geçen gün daha etkili oluyordu. Çalışmanın bedeli ağır olsa bile, etkili olmak için ellerinden geleni esirgemiyorlardı. Özellikle Humeyni yanlısı İran hükümetinin Kürtlere yönelik saldırısında, Avrupa'daki tüm Kürtler fedakârca çalıştılar.

Görünen o ki, Marksist ve sosyalist hareketler Kürdistan halkının özgürlük mücadelesini giderek geliştiriyordu. Yani bizim 40 yıl önce dediklerimiz yalan değildi ve başta gençler olmak üzere halk arasında giderek daha fazla yer buluyordu.

İsveç Devleti ve Anayasası

İsveç, güzel bir coğrafyaya sahiptir. Dört bir yanı ağaçlık ve sulak olan İsveç'in şehir yerleşimi de alabildiğine moderndir. Körfez'in durgun suları İsveç'in büyük bir bölümüne yayılmış, tarlaları yırtarak onların aralarından akıyor. İsveç halkı, yıllarca çalışarak bu modern yerleşime kavuşmuşlar. Yaklaşık 500 yıl önce İsveçliler Uppsala şehrinde büyük bir üniversite kurmuşlar. Bu gelişmeye bakarak, İsveçlilerin yaklaşık 500 yıldır gericilikten uzaklaştıklarını söyleyebiliriz.

İsveç Anayasası, sosyal devlet anlayışını benimsemiştir ve alabildiğine demokratiktir. Bu Anayasa, hem kendi halkına hem de başka ülkelerden kaçarak gelen diğer mültecilere ciddi haklar tanıyor. Bu Anayasa'da her iyilik, insanlar için düşünülmüş.

İsveçliler, herkese yetecek kadar hastaneler, üniversiteler, okullar, büyük köprüler yapmışlar; her ihtiyaca cevap veren alışveriş merkezleri ile yeşillikler içinde bir ülke kurmuşlar. Ayrıca yaşlılar, akıl hastaları ve kimsesizler için de birçok yer inşa etmişler. Öyle ki, eğer yaşlı birine oğlu bile baksa, bu yaşlının giderlerini de devlet karşılıyor; onlara ev veriyor, giysilerini karşılıyor. İsveç devleti, ülkelerine mülteci olarak gelenlere de birçok hak tanıyor. Onların da tüm sosyal ihtiyaçlarını karşılıyor. Bunların ev, yemek ve giysi ihtiyaçları bedelsiz karşılanıyor ve çalışmak isteyene hemen iş veriliyor. Kişi eğer çalışmak yerine okumayı tercih ediyorsa, onun okul masraflarını da karşılıyorlar. İsveç yasaları, kadın ve erkeklere de geniş özgürlükler tanıyor; onları eşit fertler olarak değerlendiriyor. Kadın her işi yapma özgürlüğüne sahiptir. İsveç'te erkeklerin kadınlara şiddet uygulaması mümkün değil. Kadın ve erkek, kendi işini kendi görür. Her şeyin otomotik makinlerde yapılmasına rağmen, biri diğerine, rızası dışında yemek ve çamaşır gibi işlerini gördüremez. Anlayacağınız İsveç'te para, yemek, özgürlük, iyi niyet ve humanizm boldur; herkese yetiyor. Elbet bunların yanında İsveç'te yaşayan serseriler de vardır. Ancak bunların çoğu genç insanlardır ve diğer batı devletleri ile bizim ülkelerimizdekilerine de benzemiyorlar. İsveç'te genç kızlar isterlerse ailelerinden ayrı yaşayabilir, birlikte kalabileceği kişiyi

seçebilir, hatta isterse onunla yatar çocuk sahibi bile olabilir. Birlikte yaşayanlardan olan çocuklar annelerine aittir. Bunlar kendi istekleriyle bir arada yaşayabildikleri gibi, isterlerse ayrılabilirler de. Toplum bunları ayıplamaz.

İsveç'in de büyük sermayedarları vardır. Mal, mülk ve bankalar bu sermayedarlara aittir. Ancak bunların kazancı iyi bir denetim altındadır ve kazançları arttıkça devlete verdikleri vergiler de artıyor. Yani kazancı çok olandan daha fazla vergi toplanıyor.

Farklı görüşleri savunan partiler İsveç'te de var. Bunların birçoğu da sosyalist partilerdir. Ancak bunlardan hangisi işbaşına gelirse gelsin, sosyal devlet anlayışını titizlikle koruyor ve bu sayede ülkesini daha da ileri götürüyor. Seçimlerde halk oyunu özgürce kullanıyor. Her parti, televizyon, radyo ve gazetelerde propagandasını özgürce yapabiliyor. Öte yandan bu ülkenin halkı yalana itibar etmiyor; bu nedenle politikacılar başta olmak üzere kimse yalan söylemeye de cesaret edemiyor.

İsveçlilerin Fiziki Özellikleri

İsveçlilerin büyük çoğunluğu uzun boylu, açık tenli, yeşil veya mavi gözlüdürler. Çok nadir olarak kısa boylulara rastlarsınız. Daha çok Germen ırkının özelliklerine sahiptirler: Sarışın, açık tenli, ince belli, genç görünüşlü ve tatlı insanlardır. İsveç'e yerleşen mültecilerin büyük çoğunluğu İsveç kızlarıyla evlenmiş, bu evliliklerinden çocukları olmuştur. Bu türden evlilik yapan arkadaşlarla da tanıştım. Bu arkadaşların eşleri de onlar kadar değerli insanlardı. Bu kadınlardan Kürtlerin özgürlüğü için çabalayan onlarcası vardı ve bu çabalarını halen de sürdürüyorlar. İsveçli kadınlarda dikkatimi çeken bir diğer ilginç yön ise göğüsleriyle ilgilidir. İsveçli kadınlar yaşlansalar bile, göğüsleri hiçbir zaman sarkıp irileşmiyor, daha on dördündeki bir kızın memeleri gibi başlarını dik tutuyorlar.

İsveç Seçimleri Yakında Yapılıyor

Daha seçim kararı alınmadan her parti propagandasını yapmaya başlamıştı. Gazete, radyo ve televizyonlar aracılığıyla, kü-

çük broşürler ve kitapçıklarla partiler amaçlarını halka anlatıyor; öte yandan olanağı olmayan küçük partiler de devletin desteğiyle propagandalarını sürdürebiliyorlardı. İsveç'te parlamentoya seçilebilmek için oyların yüzde beşini almak gereklidir. Partiler arasındaki mücadele alabildiğine çağdaştır. Kimse bir diğerine haksızlık etmez. Ancak hiçbiri de "ayranım ekşidir," demez. İsveç seçimlerinin en güzel yanı ise yabancıların da oy kullanabilmeleridir. Üç yıl sürekli İsveç'te yaşayan herkes seçimlerde oy kullanabilir; isterse yerel birimlere aday da olabilir. İsveç'te parlamento dışında yerel birimlerde mültecilerin de aday olabildiği üç birim daha var. Bunların seçimleri de aynen parlamento gibi, demokratik bir şekilde yapılıyor; adaylar, propagandalarını özgürce yapabiliyor. İsveç'e üç yıl önce gelen adaylar halk içinde propaganda çalışmalarını yürütüyorlar. Öyle görünüyor ki, Kürtler dışında diğer mülteciler için de bu haklar geçerlidir. Eğer bunlar yeterli oyları alırlarsa, yerel birimlerdeki üç küçük parlamentodan birine seçilebilirler. İsveç'teki Kürtlerin büyük çoğunluğu Sosyal Demokrat Parti'den yanadırlar. Bunun nedeni, belki de diğer küçük partilerin hükümet olmak için yeterli oyu alamamalarıdır.

Yeni geldiğim için, İsveç'i henüz tanımıyorum. Bu benim için bir eksiklik de değil. Arkadaşlarım, beni birçok yere götürerek İsveç'i tanımamı sağlıyorlar. Eğer İsveç'i yeterince tanırsam, bu yazdıklarımda değişiklikler de olabilir. Bu nedenle İsveç'i iyi tanımadan yazdıklarımın makale olarak basılmasını da istemiyorum.

Eğer yazdıklarımla arkadaşlarıma karşı eksikliğim de olmuş ise, kusuruma bakmasınlar. Gönülleri kalmasın istiyorum. Bu nedenle arkadaşlarımla ilgili her şeye yeri geldikçe değineceğim. Ancak bu kısa yazımda, daha çok İsveç'e gelişimle ilgili anılarıma ve bazı yaşadıklarıma yer vermeyi düşündüğüm için, bazı arkadaşlarımdan söz etmeyebilirim.

İsveç seçimleri yapıldı. Yerel seçimlerde sermayedarların partisi, Sosyal Demokratlardan yalnızca bir oy fazla aldı. Ne yapacaklarını şimdilik bilemiyorum.

Seçimin tamamlandığı günlerde "Kürdistan Gecesi" yapıldı. Geceye bine yakın Kürt, İsveçli ve diğer yabancılar katılmıştı. Kürt ozanı Şıvan ile eşi Gulistan, gecemize renk kattılar. Gecede

ben de bir konuşma yaptım. Konuşmam birçok katılımcının hoşuna gitti. Ancak Şivan'ın birkaç genç arkadaşı konuşmamdan hoşnut olmadılar ve salonu terk ettiler.

Yine o günlerde, büyük bir salonda yapılan bir toplantıya katıldım. Toplantı, İsveç Barış Komitesi tarafından düzenleniyordu. Toplantıda devrimci Şili müziğinden örnekler söylendi. Vietnam konsolosunun kızı sahnede "yılan dansı" yaptı. Bu gösteri büyük bir alkış aldı. Toplantıya katılacağımı daha önceden bildirmiş ve düzenleme komitesine bir kutlama mesajı yazmıştım. Mesajım okunduğunda büyük bir alkış koptu. Birçok katılımcı beni öperek kutladı.

Bundan önce de Uppsala'da Sosyal Demokratlar tarafından bir toplantı düzenlenmişti. Toplantıya ben de davet edilmiştim. Birkaç Kürt katılmcı toplantıda Kürdistan'la ilgili bazı şeyler söylediler. Ancak bir türlü sözlerini toparlayamıyorlardı. Daha öncesinde de kaldığım evde Kürdistan üzerine bunlarla konuşmuştum. Bu toplantıda da Kürdistan üzerine sorulan sorulara ben cevap verdim, yapılan röportajlar gazete ve radyolarda yayınlandı. Aynı şekilde, Kürtlerin yayınladığı gazetelerde makalelerim de yayınlandı.

Bu arada geçen 10-15 günlük süre boyunca Stokholm'de kaldım. Henefi'nin ve Komkar'ın misafiri olarak kalıyordum. Henefi, Özgürlük Yolu'nun sorumlusuydu ve bana büyük yardımları oldu. Çocuklarım gelinceye ya da bir ev buluncaya kadar Stokholm'de kalmamı istiyordu. Ben Uppsala'dayken gelen bir notta, bana ev bulduklarını söylüyorlardı. Ancak evin uygun olup olmadığını bilmiyordum; henüz evi görmemiştim. Bu arada ben evde değilken, bana dört ayrı mektup daha gelmişti. İki mektup, Sovyetler'den geliyordu. Kurdoev ve Şehnaz göndermişlerdi. Diğer ikisini ise Rojin ve Gulperi Cizre'den gönderiyorlardı. Rojin'in mektubu, doğrusu beni kırdı. Her dört mektubu da yanıtladım.

Artık ailece Stokholm'deyiz. Ailem, 15 Aralık 1979'da yanıma geldiler. İlk olarak yeğenim Zıbêr Xelil Hesen ile oğlum Keyo Şêxmus Hesen yanıma geldiler. Damadım Mihemed Silo da Keyo ile Gulperi'nin geldiği yolla yanımıza geldiler. Üç erkeği orele yerleştirdik. Diğer üçümüz ise Henefi'nin yanında kaldık. Üç erkek dil öğrenmek için okula gitmek zorundaydılar. Keyo'nun annesi ise hastaydı. Tahlil için kanını doktora götürmemiz gerekiyordu. Ben de

kendi hastalığımın derdine düşmüştüm. Biz İsveç'te bunları yaşarken İran Kürdistan'ı kara günlerini yaşıyordu. Ancak oralarda ne yaşandığını tam olarak bilmiyoruz. İsveç'teki Kürtler bana alabildiğince iyi davranıyorlar. Her biri beni kendi yanına çekmek için çabalıyor. Gruplardaki bireylerin her birini seviyorum. Ancak bunların önemli bir kesiminin öncüleriyle uzlaşmam mümkün değil.

Bugünlerde oturma iznimin çıkmasını bekliyorum. Bu durumda bir pasaport alabilir ve tüm Avrupa ülkelerini vizesiz gezebilirim. Almanya, Fransa, İtalya, Hollanda, Belçika, ve İngiltere'yi daha rahat gezebilirim. Sovyetler Birliği'ne ve diğer Doğu Avrupa ülkelerine gitmeyi de arzuluyorum. Şiir kitaplarımı da Federal Almanya'da basmayı tasarlıyorum.

Cegerxwîn
20 Aralık 1979

Federal Almanya'da Özgürlük Yolu'nun Kongresi

1980 yılı başlarında Stokholm'den Henefi ile birlikte Almanya'nın Nürnberg şehrine doğru yola çıktık. Bir an önce kongreye katılmak istiyordum. Ancak 23 saat sürecek olan zorlu bir yolculuk yapmamız gerekiyordu. Henefi, adeta oğlummuş gibi her şeyimle ilgileniyordu. Her şeyin en iyisini alıyordu. En iyi yer, en iyi yemek, kısacası her şeyin en iyisini benim için istiyordu. Hatta kalkış ve oturuşlarımda bile yardımcı oluyor, "Sen çok acı çektin, Seyda," diyordu. Ben ise, "Acı çekmeden amaçlarımızı gerçekleştirmemiz mümkün değil," yanıtını veriyordum.

İsveç'ten Danimarka'ya geçmek için denizi aşmamız gerekiyor. Aynı şekilde Almanya'ya geçmek için de bu gerekli. Danimarka'dan Almanya'ya geçtiğimizde, Hitler'in Nazi Almanyası dönemi ve Danimarkalıların esaret günleri aklıma geldi. Daha önce çevirisini yaptığım, "Yarın Kızıl Güne Uyanacağız" öyküsünün ne kadar doğru olduğunu bir kez daha anladım. Bu öyküde, Dani-

markalı gençlerin düşmana karşı yiğitçe direnişleri anlatılıyordu. Naziler'in günahsız halka eziyeti ve zulmü, Kürdistan'da yaşananları aklıma getiriyordu.

Trenin içi alabildiğine güzel ve kalabalıktı. Hiçbir eksiklik göze çarpmıyordu. Tren, Şeyh Hamid'in eşeği gibi, yavaş gidiyordu. Sarsıntıdan söz etmeye ise gerek yok. Biz bir an önce gideceğimiz yere yetişmek istiyorduk. Bu seyahatimde gördüğüm en güzel şey ise, trenle birlikte vapura binerek denizi geçmemizdi. Trenin vagonlarıyla vapura binerek, Danimarka'ya geçtik. Bu değişimi nasıl gerçekleştirdiklerini, bu büyük işleri nasıl tasarladıklarını düşünüyordum. Tabii kendi ülkemizin ve Doğu'nun geri kalmışlığının nedenlerini de sorguluyordum. Ancak hiçbirinin doğru yanıtını bulamıyordum. Çoğu kez yanıtsız kalıyordum. Düşüncelerim, trenin kara dumanı ile birlikte etraftaki güzelliklerin arasında kaybolup gidiyordu. Bazen de, trenin gürültüsü düşlerden uyanmama, etrafımızı saran büyük ve güzel çöllerin arasında kaybolmama neden oluyordu.

Öyle görünüyor ki, Danimarka ve Almanya'nın güzellikleri de İsveç'inkinden geri kalmıyordu. Sanki tümü tek bir ustanın eliyle aynı dönemde yapılmış gibiydi. Öyle ki, sanki tüm Avrupa, şehirleşme anlamında tek bir parçaymış gibi geliyordu, insana. Danimarka ve Almanya, aynı özelliklere sahiptiler. Her iki ülke de yeşillikler içinde ve sulaktı. Tren seyahatimiz boyunca geçtiğimiz tüm yerler, ağaçlık ve sulaktı. Ekinler etrafımızı sarmıştı. Ancak İsveç, bana daha güzel ve demokratik geliyordu. Elbet, hâlâ İsveç'te olduğuma inanamıyor, kendimi kandırdığımı sanıyordum.

Bu gördüklerimden sonra, tüm sulak ülkelerin daha demokrat olduğunu düşünmeye başladım. Bildiğiniz gibi şehirleşme daha çok suların kenarında başlar ve dağların eteğinde durur. Demokratikleşme de suların kenarında daha gelişkin, dağların eteğinde ise yaşanmayan bir olgu gibi. Kürdistan'ın ova köyleri de dağ köylerinden daha ileri değil mi? Öyle ki, dağ köylerimiz daha tutucu ve gerici.

Almanya'nın Hamburg şehrinde trenden indik. Özgürlük Yolu'nun daha doğrusu Komkar'ın bürosuna gittik. Komkarlılar, bize büyük değer verdiler. İlgileri nedeniyle bazen sıkılıyor, utancımdan kızarıyordum. Aynı gece, Nürnberg'e geçtik. Genç işçiler,

öğrenciler, kadın ve erkekler bizi karşılamaya geldiler. Hoş geldin seremonisinden sonra otomobillerle Komkar'ın bürosuna gittik.

Bu insanların, işçi gençlerin, öğrencilerin iyiliklerini anlatamam. Onları ne kadar anlatmaya çalışsam bile eksik kalırım. Ancak hepsine teşekkürü bir borç biliyorum.

Ayın 23'ünde kongre başladı. Düzenli bir şekilde herkes görüşlerini söylüyor, kongre adım adım ilerliyordu. Harekete yeni katılan bir kısım genç, daha çok koruma görevi üstlenmişti. Bunlar, kongrenin güven içinde geçmesi için çabalıyorlardı. Kollarındaki kırmızı bantlarla diğerlerinden ayrıydılar. Görevlerini layıkıyla yerine getiriyorlardı. Salonun üst kısmında büyük bezler üzerine yazılı, "Komkar", "Yaşasın Özgürlük Yolu" ve "Yaşasın Komkar" pankartları dikkati çekiyordu. Büyük bir tezahürat eşliğinde, salonun en güzel yerine beni oturttular. Birkaç kişiyle birlikte beni de divana seçtiler. Divan başkanı olarak sahneye çıktığımda, salon alkıştan inliyordu. Alkışlardan salon yıkılacaktı, neredeyse. En büyük hoşnutluğum ise Gulê adındaki genç ve güzel bir kızın da benimle birlikte divanda yer almasıydı. Gulê Dersimli'ydi ve Bremen'de ekonomi okuyordu. Onunla birlikte kongreye gelen Zekiye Dersimi de Bremen'de ekonomi okuyordu. Daha sonra Zekiye Dersimi ile genç bir öğrenci olan Sertaç evlendiler. Her iki genç kızımız da büyük bir coşku ile örgütlü mücadelenin içinde partizanca çalışıyorlardı. Aklımda kaldığı kadarıyla kongreye 18-19 kadın delege katılmıştı. İlk defa kadınların bu kadar geniş bir katılımla mücadelede erkeklerle aynı haklara sahip olarak yer aldığını görüyordum. Bu benim için büyük bir sevinç kaynağıydı. Kadınlar da, erkekler gibi mücadelenin bedelini ödemeye hazırdılar. Elbet bunun nedeni Komkar'ın anlayışıyla yakından ilintilidir. Komkar'ın siyasi anlayışı kadınlara bu özgürlüğü veriyordu.

Uzun zamandan beri inancım odur ki, ancak işçi, köylü ve öğrenciler, kadın ya da erkek tüm ilericiler, yurtseverlerin yolundaki engelleri kaldırabilir, kanlarıyla canlarıyla mücadele ederek özgürlüğe giden yolu açabilir, halklarını özgürleştirebilirler. Bu düşüncelerimin Komkar'ın kongresinde yaşama geçtiğini görmek, benim için tarif edilmez bir duyguydu.

Kongre'nin müzikli bölümünde 6-7 yaşlarında olan Gulê adlı bir kız bizlere Kürtçe türküler söyledi. Gulê, güzel ve narin sesiyle bizleri adeta sarhoş etti. Küçük Gulê programını tamamladıktan sonra yanıma gelerek dizlerimin üstüne oturdu. Onu defalarca gözlerinden öptüm. Yanımda yer açarak kongre bitimine kadar yanıma oturttum.

Kongre birkaç gün sürdü. Son güne kadar her şey güzeldi. Son gün delegeler, yöneticilerini seçtiler. İkisi kız biri erkek üç genç, kongrenin bitiminden sonraki gün odama gelerek bana bazı sorular sordular. Tercüman aracılığıyla sorularını yanıtladım. Birkaç fotoğrafımı çekerek sesimi kasete kaydettiler. Genç kızlardan biri Fransız'dı. Bu güzel Fransız kızı, kamerasıyla birçok fotoğrafımı çekti. Sesimi teyplerine kaydettiler ve birkaç şirimi kendi sesimle onların teyplerine söyledim.

Komkar'ın sorumluları, benim onuruma bir yemek verdiler. Daha sonra benimle birlikte trene kadar gelerek İsveç'e uğurladılar. Ertesi gün İsveç'e ulaştım. Bu seyahatimle ilgili söyleyebileceğim şey şudur ki, ilerici gençlerin gözlerinin içinde düşmanın korkusunu gördüm. Bu gözler, özgür ve demokratik Kürdistan'ın müjdecisiydi Umudum odur ki, tüm devrimciler, ilerici işçi, köylü ve öğrenciler mücadelede birliklerini yaratır, birbirleriyle didişmekten vazgeçer; bencilliği bırakır ve özgürlüğü daha da yakınlaştırırlar.

Cegerxwîn
28 Şubat 1980

Henefi'nin yanından 28 Nisan 1980'de ayrılarak Tensta Alle'de bize tahsis edilen eve geçtik. İki oda ve salondan oluşan bu evi, kısa sürede oturulur hale getirdik. Yaklaşık 15 bin Kron harcadık. Koltuk, masa, sandalye ve Gulperi ile bizim için yataklar aldık. Banyo, mutfak, tuvalet gibi teferruatları, çok güzeldi. Tren istasyonuna, alışveriş merkezlerine ve sosyal yardımlaşma kurumuna epey yakındı.

Yeni yerleştiğimiz yerde Fehmi, İhsan ve Salih, bizlere epeyce yardımcı oluyorlardı. İsveççe'yi bilmediğimiz için sürekli birilerinin yadımına ihtiyaç duyuyorduk. Yazarlar kurumunun bana verdiği para ihtiyacımızı karşılamıyordu. İhtiyaçlarımız için gerekli paranın

eksik kalan kısmını hükümet, sosyal yardımlaşma kurumu aracılığıyla tamamlıyordu. Ben ve Keyo'nun annesinin ihtiyacı için yaklaşık 2000 Kron, Gulperi için ise 1180 Kron veriyorlardı. Bu parayla ancak zar zor geçiniyorduk. İsveç'te yiyecek epeyce pahalıydı. Bunun yanı sıra kışlık ve yazlık giyeceklerimiz ile kiramızı da devletin karşılaması gerekiyordu. Ancak telefon, su ve elektrik giderlerimizi kendimiz karşılıyorduk.

Sol görüşlü olduğum için birçok Kürt dostum bana kızıyor ve benden uzaklaşıyorlardı. Bunların bu tutumuna çok kırılıyordum. Güya birlikte olduğumuz bazı arkadaşlar vardı. Ancak bunlar benimle pek ilişkiye girmiyor, kendilerini "yağmurdan kaçarken doluya tutulmuş" gibi, hissediyorlardı. Bunların bana sorumluluk taslamalarına ve benimle oynamalarına izin vermiyordum. En nefret ettiğim şey ikiyüzlülüktü. Doğru olmanın, dürüst ve açık davranmanın en önemli meziyetim olduğuna inanıyorum. Yalan ve çıkar üzerine kurulu arkadaşlık ilişkisinin, sonuçta zararımıza olacağı çok açıktır. Bu ise benim kesinlikle istemediğim bir durumdur. Arkadaşlarımın peşinden gittiğim doğrudur. Ancak dönen dolapları da biliyorum. Hareketimin sorumlularının benimle konuşmalarından nelerin doğru, nelerin ise yanlış olduğunu ayırabiliyorum. Mıtrıp Silê'nin ineği gibi o kadar kandırıldım ki, artık kimin iyi niyetli kimin çıkarcı olduğunu anlamakta zorlanmıyorum. Ancak arkadaşlarımın eksiklerine de çoğu kez gözlerimi kapamaktan kendimi alamıyorum.

Cegerxwîn
28 Temmuz 1980

Kasımlo'nun* Avrupa'ya Gelişi

Ebdırehman Kasımlo'yu daha önceden tanıyordum. 1959 ile 1961 yılları arasında iki ayrı parçanın Kürdü olarak Bağdat Üniversitesi'nde birlikte çalışmıştık. Birbirimizi seviyorduk. Kasımlo,

* *Dr. Abdurahman Kasımlo*: İran Kürdistan Demokrat Partisi lideri. 13 Temmuz 1989'da Avusturya'nın Viyana şehrinde İran ajanları tarafından öldürüldü. Doktorasını Çekoslovakya'da yapan Kasımlo, ekonomisttir.

ilerici biriydi. Doktorasını komünist ülkelerde tamamlamıştı. Doğu ülkelerinin iyi bir dostuydu. Öte yandan dinlemesini bilen, aydın biriydi. Ebdülkerim Kasım hükümeti beni Irak'tan kovmadan önce Ebdırehman Kasımlo'yu kovmuştu. Bildiğim kadarıyla Kasımlo Irak'tan ayrıldıktan sonra Doğu Bloku ülkelerine, Çekoslovakya'ya gitmişti. Eşi de Çek'di. Kasımlo, şöyle diyordu:

— Biz İran devletine karşı savaşmıyoruz. Ancak İran askerleri halkımıza saldırıyor. Çocuk, kadın, yaşlı, hasta, kimsesiz ayrımı yapmadan insanlarımızı katlediyor. Evlerimizi, işyerlerimizi, köy ve şehirlerimizi yakıp yıkıyor, talan ediyorlar. Biz ise daha bir kez dahi İranlıların canlarına, mallarına kastetmiş değiliz. Biz İran'dan ayrılarak bağımsız bir devlet kurma yanlısı değiliz. Ama kendi topraklarımız üzerinde özgür olarak, Fars kardeşlerimizle aynı haklara sahip bir şekilde yaşamak istiyoruz. Bu nedenle İran Kürtleri için otonomi talep ediyoruz. Eğer İran hükümeti bugün haklarımızı tanısa, namlularımızın ucu İran devleti yerine Kürtlerin ve İranlıların düşmanlarına dönecektir.

Biz, ülkesi için emek harcayan, çalışmalarını fedakârca sürdüren, bedel ödeyen tüm Kürt partilerinin dostuyuz. Ancak '1961 Devrimi' liderlerinin yaptığını yaparak aldatılmaya da niyetli değiliz. Bizim özgürlüğümüzü elimizden alacak tüm işbirliklerine karşıyız.

Katılımcılardan biri Kasımlo'ya, "Sizin Irak hükümetinden silah ve benzeri yardımlar aldığınız doğru mu?" diye sordu. Kasımlo bunun üzerine, "Biz bir savaşın içindeyiz. Her kesimden ve her devletten yardım almamız doğaldır. Ancak hiçbir devletin şartlı yardımını almayız. Biz elbette silah tüccarı değiliz. Yanımızda bulunan ya da ulaşabileceğimiz silahları kimseden talep etmedik. Yalnız, ihtiyacımız olanları yani karşımızdakilerin güçlü silahlarıyla başetmemiz için gerekli olanları almak zorundayız," yanıtını verdi. Devamında ise sözlerini şöyle sürdürdü: "Sürdürdüğümüz savaş ne benim ne de bir diğerinin savaşıdır. Bu savaş tüm Kürt halkının, İran halkının savaşıdır. Tüm İran Kürtleri bu savaşı birlikte sürdürüyoruz. Bizi parçalamak, bölmek isteyenler var. Ancak biz parçalanmayacağız."

Elbet Kasımlo, onu tanıtmama ihtiyaç duymayacağınız özelliklere sahip biridir. Kürdistan'ın tüm parçalarında, tüm Kürdistan

emekçileri arasında Ebdırehman Kasımlo iyi tanınan biridir. Tüm Kürtler Kasımlo'yu seviyor diyemem. Kürtler arasında onun birçok dostu olduğu gibi, düşmanı da vardır. Kürtlerin bir atasözünde, "hırsız boş ev girmez," denir. Yani Kasımlo'nun dostu kadar düşmanı da olmasının nedeni, onun yürekli bir aydın olmasıdır. Düşmanı olmayan kişinin kendinden korkması lazım. Çünkü o hiçbir şey yapmamıştır; yapamaz da. Kim işe yaramayan birine düşman olur ki?

Kasımlo'yu övmek benim işim değil. Ancak umut ederim ki tüm Kürt liderleri, hareket ve parti önderleri, Kasımlo gibi iyi niyetli ve politik kişilikler olurlar. Öyle ki, kardeşleriyle çatışmaktan, onlara saldırmaktan geri dururlar. Ellerinden geldiğince yurtseverlerin birlik ve beraberliği için emek harcarlar. Bu anlamda ellerinden geleni ardlarına koymazlar. Bunlar gerçekleşirse, yani bencillik ortadan kalkarsa herkes görür ki, Kürdistan'ın özgürlüğü tüm dünya halklarının özgürlüğüne hizmet edecektir.

Şêxmus Hesen Cegerxwîn
Stokholm, 2 Mart 1981

Norveç'e Gidişim

1981 yılının on birinci ayının yirmisinde, birkaç arkadaş birlikte Norveç'in başkenti Oslo'ya gittik. Arkadaşımız Fehmi Farqini aracımızı sürüyordu.

Saat 4 gibi evden çıktık. 12 saat süren bir yolculuktan sonra Oslo'ya vardık. Yol uzun ve yorucuydu. Ama Fehmi Efendi aracımızı çok güzel sürüyordu. Dikkatli bir sürücüydü ve sürat yapmıyordu. Ancak gece olduğu için biraz soğuk vardı. Yağmur da yağıyordu.

Bir ara önümüze aniden bir araç çıktı. Araç yolun kenarında devrilmişti ve Norveçli bir bayan aracın kenarındaydı. Eğer Fehmi iyi bir sürücü olmasaydı, biz de araca çarpabilirdik. Ama Fehmi'nin usta ve dikkatli bir sürücü olması bizi bu tehlikeden kurtardı. Aracın yanı da durarak, Norveçli bayana isterse bizimle gelebileceğini söyledik. Israrlarımıza rağmen, bayan otomobilini terk et-

mek istemedi. Biz oradan ayrılmak zorunda kaldık. Bayanın ne yaptığını bilmiyorum.

Yol üstünde birçok küçük Norveç şehrini gördük. Ne kadar güzel olsalar da hiçbiri Stokholm kadar olamıyorlardı. Bu küçük yerleşim birimlerinden bazıları İsveç, bazıları ise Norveç kökenliydi.

Norveç'in başkenti Oslo'ya vardığımızda, ilk olarak Kemal arkadaşın evini aradık. Doğrusu Kemal ve eşi bizi çok iyi karşıladılar. O gece ben ve Fehmi arkadaş, Kemallerin evinde kaldık. İkimiz bir odayı paylaşıyorduk. Diğer arkadaşlar ise Oslo'daki tanıdık evlerine dağıldılar. Ertesi gün Kemal beni Oslo'da bir süre gezdirdi. Sonra birlikte toplantı yapacağımız Selman arkadaşın evine gittik. Selman arkadaş ile eşi ve Tirinc adındaki kızı, bizi çok iyi karşıladılar. Birlikte çay içtik. "Alevi" olduklarını söyleyince çok sevindim. Çünkü Alevilerin misafirperverliğin yanı sıra iyi yurtseverler olduklarını biliyordum. Tirinc'in okuması, aydın biri olması beni daha da sevindirdi. Doğrusu Tirinc, tam adına uygun biriydi. Değerli bir sanatçıydı.

Bu akşam, yani 21 Kasım 1981 günü Demokrasi Derneği'nin düzenlediği geceye katılmamız gerekiyor. Katılımcılara bir konuşma yaptıktan sonra, geceyi düzenleyenlerin emeğini övmek ve geceyle ilgili izlenimlerimi yazmayı düşünüyorum.

Mele Husên'le birlikte geceye katılmak üzere Almanya'dan gelecek tanınmış sanatçıyı karşılamaya, Oslo havaalanına gittik. Oslo havaalanı, alabildiğine güzel yapılmıştı. Selman arkadaşla birlikte bir yerde oturup bir şeyler içmek istedik. Çayevinde oturacak yer bulmak zordu. Nasıl bir yer bulup oturduk, hatırlamıyorum. Selman arkadaş bana bir gazoz, kendisine ise bir kahve istedi. Selman kahvesini çabuk içti. Bana, "Kemal arkadaşı getirinceye kadar bir yere ayrılma, hemen gelirim," dedi. Bu arada beklediğimiz SAS uçağı havaalanına indi ve Selman gelinceye kadar, havaalaanını seyretmeye başladım. Modernliğe ben de alışmalıyım. Doğrusu, bu türden havaalanlarında etrafı seyretmek çok güzel. Ben de Şam'dan 1979 yılında SAS havayollarına ait bir uçakla, İskandinavya'dan İsveç'e uçmuştum. Çok güzel bir yolculuktu.

Norveç'in Durumu

Norveç'in durumunu, bu ülkede yaşayan canlı yüzlere bakarak anlamak mümkün. Sınırdaşları İsveçliler'e çok benziyorlar. Norveç, İsveç'in hemen yanında. Bana öyle geliyor ki, iki ülkenin halkının tarihsel geçmişinde de büyük bir yakınlık var. Sanırım, her iki ülke geçmişte tek halk ve tek ülkeymiş. Ancak onlarla çok fazla bir arada olmadığım için, gelenek ve göreneklerini de çok iyi bilmiyorum. Ancak Norveçli kadınların özgür davranışları ile İsveçlilerinki hiç farklı değildi.

Bir sonraki gece Ahmed'in (Haco Ağa'nın Çaçan adlı oğlundan olma Aziz'in oğlu) misafiri oldum. Ahmed'in evinde Rustem ve Egit'i de gördüm. Onları gördüğüme çok sevinmiştim. Ahmed ve Rustem, köken olarak Haco Ağa'nın ailesindendiler. Her ikisi de birer Norveçli ile evlenmişti. Eşleri alabildiğine misafirperverdi. Ahmed'in Salar adında bir oğlu vardı. Adını çok beğenmiştim. "Salar, değerli bir addır," dedim, anne ve babasına, "Bu adın kıymetini bilin." Ne yazık ki Seid arkadaşı göremedim. Hem Norveç'te fazla kalamadığımdan, hem de kendisi geceye gelemediği için görüşemedik. Ancak üzüldüğüm nokta şu ki, kendisini Seyit Rıza'nın torunu olarak tanıtan Doğan Kılıç'ın gece boyunca bana yakınlaşma girişimlerine rağmen kendisine ilgi göstermediğim için uzaklaşmak zorunda kalmasıydı.

Oslo'da düzenlenen gece çok güzel geçti. İsveçli mi, yoksa Norveçli mi olduğunu anlayamadığım genç bir kız, tüm konuşmaları konuklara tercüme etti. Kürt biri de yabancı konukların konuşmalarını Kürtçe'ye çeviriyordu. Kürt tercümanın dediğine göre, İsveçli bir tiyatrocu, "Xabur, Xabur" şiirimin öyküsünü İsveççe'ye çevirmiş. "Xabur" şiirim çevirmenin mizanseni eşliğinde okununca, bir alkış tufanı koptu. Tüm salon "Yaşasın Cegerxwîn" sloganıyla inliyordu. Çok güzel bir mizansendi. Ben bile böyle yapamazdım. Şair, bir tiyatro mizanseni gibi okuyordu şiirimi. İnsanı adeta sarhoş ediyordu. Mısraların arasında şair, yaşam öykümden bahsediyordu. Bazen de kendini benim yerime koyuyordu.

Bu gecenin benim yaşamımda çok önemli bir yerinin olacağı kesindir. Geceye partim adına bir mesaj verdim. Bu mesaj da diğer

mesajlarla birlikte okundu. Partimin adıyla verdiğim mesaj da epeyce alkış aldı.

Dönüşte yolumuzu şaşırdığımız için Uppsala'dan geçmek ve yolu uzatmak zorunda kaldık. Ancak Fehmi Efendi bizi sağ ve selamet bir şekilde güzel başkentimize, Stokhol'me ulaştırdı. Saat 12'yi biraz geçince evimize ulaştık.

Cegerxwîn
20 Kasım 1981

Devrimci Dostlar, Yoldaşlar,
Değerli Katılımcılar, Humanistler,
Sayın Yöneticiler,

Bu fedakârane çalışmanız için sizleri kutluyor, yurtseverlerin ve humanistlerin yer aldığı bu değerli toplantıya beni de davet ettiğiniz için sizlere teşekkür ediyor, tüm devrimci yoldaşlarımı yürekten tebrik ediyorum. Bu toplantıda bana da söz hakkı verdiğiniz için ayrıca teşekkür ediyorum.

Devrimci dostlarım, arkadaşlarım,

Bildiğiniz gibi, Türkiye'deki askeri cunta emperyalistlerin, özellikle de ABD emperyalizminin desteğiyle zor kullanarak iş başına geldi ve siyasi ve toplumsal idareyi ele aldı. Ancak şunu iyi bilmeliyiz ki, Türkiye'de askeri yönetimin işbaşına gelmesinin iki önemli nedeni vardır:

Birincisi, hiç kuşkusuz Kürt ve Türk ilericilerinin zaaflarıdır. Ki bu iki kesim kendi aralarında bir birlik oluşturmak için gerekli özveriyi ve inanç birliğini kuramadılar. Bu nedenle yönetimi bu kesimlerin ele almaları mümkün değildi.

İkinci neden ise, Kürt ve Türk burjuvazisinin iki yüzlülüğüdür. Ki bu iki kesim de dünya emperyalizminin ve sermayedarların dümen suyunda yürüyorlar. Elbet tersi de olabilir; belki de emperyalistler Kürt ve Türk burjuvazisini paralarıyla satın almışlardır.

Değerli dostlar, yoldaşlar, gençler,

Askeri cuntanın Türkiye ve Kürdistan'da ilanihaye işbaşında kalamayacağını bilmemiz gerekir. Hiç kuşkusuz o da bu idareyi çok uzun dönem sürdüremeyeceğini biliyor. Onları işbaşına getirenler çok kısa sürede Türklerin ve Kürtlerin ortak ülkesinin ekonomisini alt üst etmekten çekinmeyeceklerdir. Daha şimdiden Türk parasının değeri diğer paralar karşısında pula dönüşmüş durumda. Bu bile askeri cuntanın artık yönetemeyeceğinin işaretidir. Tüm bunlara rağmen, üzerinde durulan tek şey Kürt ve Türk halkının ilerici parti ve hareketleridir. Bu yapıların nefes almaları bile engelleniyor. Eğer bu ilerici yapılar bir araya gelme yeteneğini gösterebilirlerse, cuntanın suratına en büyük tokat vurulur.

Hiç şüphesiz, kısa zamanda ülkenizin toplumsal ve siyasal yönetiminde etkin olacaksınız. Ancak bunun için cuntanın zulmüne karşı durmanız, onları yönetimden uzaklaştırmanız gerekir. Türkiye ve Kürdistan'da demokratik bir anayasanın yapılması, iki kardeş halk, Türkler ve Kürtlerin bir arada, eşit ve özgürce yaşayabilmesi için bu gereklidir. Bu nedenle Orta ve Yakın Doğu'da ezilen halkların mücadelesine destek vermeli, hep birlikte emperyalizme karşı durmalı, gericiliğe karşı savaşmalıyız. Bunun yanı sıra Türkiye ve Kürdistan'daki tüm azınlıkların da haklarını savunmalı, onlarla işbirliğini geliştirmeliyiz. Barış, demokrasi ve özgürlük hep birlikte olur. Birlik ve dayanışma, tüm ezilenlerin işini kolaylaştırır.

Umut ediyorum ki, Türk ve Kürt ilericileri, diğer azınlıklarla birlikte askeri cuntaya karşı savaşır ve başarılı olurlar. Cunta, halklarımıza hiçbir yarar getirmedi. O, zor, zulüm ve işkenceyi artırmaktan başka bir şey yapmadı. Açlık ve perişanlık nedeniyle Türkiye ve Kürdistan'dan kaçışlar her geçen gün artıyor. Cuntadan rahatsız olmayan tek kesim yoktur.

Haydi! Gelin hep birlikte el ele verin, dostluğun ve aydınlığın elini birbirinize uzatın. Ülkenizi, Türkiye ve Kürdistan'ın düşmanlarının elinden kurtarın; özgür ve demokratik bir ülke kurun.

Cegerxwîn
Stokholm, 12 Ekim 1981

Fransa'ya Gidişim

Fransa ve Belçika'daki Kürt arkadaşların Newroz şenliğine daveti üzerine, 18 Mart 1982'de Fransa'nın başkenti Paris'e gittim. Gidiş ve dönüş uçak biletimi kesmişlerdi. Evden Mihemed Kamil adlı arkadaşımla havaalanına gitmek üzere yola çıktım. Mihemed'e yolda, "Ne yazık ki evden çıkarken, Fransa'daki arkadaşların adresini üzerime almaya unuttum," dedim. Bunun üzerine Mihemed:

— Üzülme, havaalanından eve telefon açar, Keyo'dan Fransa'daki arkadaşların adreslerini alırız, dedi.

Havaalanında eve telefon açarak, Keyo'dan adresleri almayı unuttuk. Çaresiz, üzerimde hiç adres olmadan Paris'e uçtum. Charles De Gaulle havaalanına yetiştikten sonra aklıma geldi. Geç olmuştu, ancak evin telefonu üzerimde olmadığı için Keyo'yu arayamadım. Uçakta, Cecil isimli İsveçli bir bayan vardı. Ben kendisini tanımıyordum. Ancak o beni tanımıştı. Çantamı bile taşıyamayacak kadar yorgun olduğumu görmüştü. Bunun üzerine çantamı elimden alarak, "Ben taşıyayım," dedi. Arkadaşlarla sözleşmemize göre Evdo arkadaş havaalanına gelerek, beni karşılayacaktı. Ancak Evdo ile karşılaşamadık. Aslan gibi bir kadın olan Cecil önümde, birlikte havaalanından çıktık. Cecil bana dönerek sordu:

— Evine gideceğin, tanıdığın biri var mı?

— Fransa'da epey tanıdığım var. Ancak adreslerini bilmiyorum. Beni karşılamaya geleceklerdi, dedim.

Kimse karşılamaya gelmemişti. Bunun üzerine kadın beni polislerin yanına götürerek, bir çare bulmaları için beni onlara teslim etti.

Biraz yorgunluğumu aldım. Evdo ve arkadaşlarının beni karşılamaya gelmediklerini düşünüyordum. Sonradan öyle olmadığını gördüm. Evdo, yeminle, havaalanında olduklarını ancak beni bulamadıklarını söylüyordu.

Cecil, beni polislere teslim ederek gitti. Ancak polisler Arapça veya Kürtçe, ben ise Fransızca bilmiyorum. Habire bana, kendilerinden ne istediğimi soruyorlar. Ben ise, Kürtçe veya Arapça bilen

bir tercüman istediğimi söylüyordum. Telefonla birçok yeri aradılar. Ancak beni tanıyan bir tek Kürt ile iletişim kuramadılar. Yarım saat sonra bir başka polis gelerek,

— Hadi benimle gel, dedi.

Ben kalkınca adam çantamı alarak önüme düştü. Dış kapının önüne indik. Çantamı Cezayirli mi, Maxripli mi olduğunu anımsamadığım bir Arap'ın eline vererek, bizden ayrıldı. Arap, bana dönerek:

— Peşime düş, seni tanıyacak bir Kürt bulabilirim, dedi.

Ancak ilginç olan, daha biz ayrılmadan polisin telefon ahizesini uzatarak telefondaki kişiyle konuşmamı istemesiydi. Ahizeyi elime aldığımda, Suriye Konsolosluğundan birinin kendilerinden ne istediğimi sorduklarını işittim. Ben de Arapça:

— Kürtçe bir tercüman istiyorum, dedim.

Konsolosluk görevlisi kızarak:

— Burası Suriye Konsolosluğu, sana nereden Kürtçe tercüman bulalım, dedi.

Çabucak telefonu bırakarak, polise döndüm:

— Siz beni öldürtmek veya yakalatmak mı istiyorsunuz?

Daha sonra genç Arap'la birlikte aşağı inerek, yürümeye başladık. Genç Arap birkaç çayevi ve lokantaya beni götürdü. Ancak bir tek Kürt bulamadık. Çok yorulmuştum. Ayakta zorlukla durabiliyordum. Bunun üzerine yol arkadaşıma dönerek:

— Artık yürüyecek halim kalmadı, dedim.

Yolda bir müddet oturduk. Oturduğumuz yerin hemen hastane kapısı olduğunu bilmiyordum. Arap zile basınca iki genç geldi ve kısa bir Fransızca konuşmadan sonra beni içeriye aldılar. Beni küçük bir odaya koyarak, kalbimi dinlemeye, kanımı almaya başladılar. Aralarında Arap kökenli bir hemşire de vardı. Onun aracılığıyla anlaşıyorduk. Hemşire bana dönerek:

— Kanını aldık. Eğer bir hastalık ile karşılaşırsak, iyileşinceye kadar seni bırakmayız, dedi.

Hemşire bir müddet sonra geri dönerek,

— İstersen çıkabilirsin, herhangi bir hastalığın yok, dedi.

— Bu gece yarısı nereye gidebilirim?

— Nereye istersen, seni oraya götürebiliriz.

— Beni İsveç Konsolosluğu'na götürün.

Bir otomobil çağırarak, beni İsveç Konsolosluğu'na götürdüler. Evime gelmiş veya Kürdistan Konsolosluğu'ndanymışım gibi seviniyordum. İçim rahatlamıştı. Ancak Evdo ile arkadaşlarına küfretmekten de geri kalmıyordum. "Hiç olmadı, evime dönerim. Geceye katılmak zorunda değilim," diyordum, içimden.

Tam olarak bilmiyorum. Ama beni, Konsolosun veya bir diğer Konsolosluk çalışanının yanına götürdüler. Yanına götürüldüğüm kişi, bana alabildiğine değer verdi. Bir yandan da beni teskin etmeye, rahatlatmaya çalışıyordu:

— Hele ceplerini bir daha karıştır, evinin adresi üzerinde mi? diye sordu.

Bunun üzerine kendisine cevap vererek, "Üzerimde, adres benzeri bir şey yok," dedim. Tekrar, "Üzerine iyice bak. Belki bulursun," diyerek beni yanıtladı.

Cüzdanımı çıkarır çıkarmaz, bana dönerek, "Şu daktiloyla yazılmış kağıdı bana ver," dedi. Kağıdı verir vemez:

— İşte evinin telefonu kağıdın üzerinde yazılı, dedi.

Daha bana bu sözleri söylerken:

— Buyur, evdekilerle konuş, dedi.

Ahizeyi elime aldım. İhsan'ın sesi karşımdaydı. İhsan, Evdo ile arkadaşlarına bir sürü laf saydıktan sonra,

— Aziz (İran Kürtlerinin sorumlusu) arkadaşa telefon açtım, kendisi gelip seni Kendal'ın kızkardeşi Nezhê'nin evine götürecek, dedi.

— Evdo'ya küfretmeni istemiyorum. Kendisi mutlaka gelmiştir. Ama biz karşılaşamadık herhalde, dedim.

İhsan:

— İyi, senin dediğin gibi olsun.

Çok geçmeden Aziz geldi ve beni Nezhê'nin evine götürdü. Herkes orada toplanmıştı. Benim kaybolmamı konuşuyorlardı. Kapıdan girince bir yandan bana atılarak, elimi-yüzümü öpmeye başladılar. Bir yandan da Evdo'ya saldırıyorlardı. Ancak Kendal, "Karışmayın. Biz sonra Evdo'nun cezasını veririz," dedi.

— Evdo'nun cezası zaten ağırdır. Biletim, bir miktar param ve üstümdeki kağıtların tümü kayboldu. Evdo bana yeni bir bilet almak zorunda, dedim.

Daha laf ağzımızdayken, Evdo içeri girdi. Yeminle konuşuyordu:

— Daha uçak inmeden iki saat önce alandaydım. Üst katta duruyordum. Böylece iki katıda izler, Seyda'yı daha rahat görebilirdim. Ancak bir türlü onu göremedim.

Kayboluş öykümü onlara anlattıktan sonra, Evdo bana dönerek,

— Babo, zaten İsveçli kadını görünce bizi unutmuşsun. Görsen de tanımazlıktan gelirdin.

Evdekilerin tümü güldü. Kendal:

— Evdo, vallahi cezan ağırdır. Kurtulamazsın.

— Başım gözüm üstüne. Cezam neyse çekerim.

— Cüzdanım, param, biletim ve gecede okumak için hazırladığım tüm notlarım kayboldu. Çaresiz, dönüş biletimi karşılamak zorundasın.

— Başım üstüne Seyda.

Fransa'da kayboluş hikâyemi burada bitirdik ve sohbete başladık. Ancak Cecil ile ilgili olarak benimle şakalaşmaya devam ediyorlardı:

— Öyle güzel bir kızla birlikte olursan, her şeyi şaşırabilirsin. Normaldir.

Ancak ben Cecil'i savunuyor, onu övüyordum:

— Bu kadın benim yaşamımda önemli bir yeri haketmiştir. Bunun üzerine herkes, "Aferin Cecil'e. Aslan gibi kadın," dediler.

Fransa'da düzenlenen Newroz gecelerinin birini Paris'te, diğerini ise bir başka şehirde yaptık.

Belçika Gecesi

Fransa'daki iki geceyi bitirdikten sonra, Evdo'nun otomobiline binerek, ben, eşi Zino ve çocuklarıyla birlikte Belçika'ya geçtik. Evdo yolları iyi biliyordu. Evdo yolda bir ara durarak, "Hele biraz yorgunluğunuzu alın. Yemek de yersiniz," dedi. Durduğumuz yerde ağaçtan bir masa ile etrafında yine ağaçtan yapılmış oturaklar vardı. Fransa devleti sular içinde güzel bir dinlenme yeri yapmıştı. Yemeğimizi yedikten sonra, meyvelerimizi de yedik ve yola koyulduk. Yolda bu türden güzel dinlenme yerleri gördükçe

duruyor, biraz dinlendikten sonra yola devam ediyorduk. Çok geçmeden Belçika sınırından içeri girdik.

Belçika'daki Newroz gecesi çok güzel geçti. İspanyol grubunun yanı sıra Asuri, Süryani ve Ermeni temsilcileri de geceye katılmıştı. Bunlar da birer konuşma yaptılar. Dernek başkanı Pervin Cemil Paşa tüm konuşmalarımızı Fransızca'ya çeviriyordu.

Akşamı, değerli Kürt kadını Pervin Cemil'in evine konuk oldum. O da Belçikalı bir erkekle evlenmişti. 6-7 yaşlarında iki kızı vardı. Çocuklar, sabah anneleriyle birlikte yanıma geldiler:

— Seyda, çocuklarım da seni tanımak istiyorlar.

Her ikisini öptükten sonra:

— Anneleri gibi yurtsever ve humanist olmalarını temenni ederim, dedim.

Gecenin ertesi günü, Evdo ile birlikte Fransa'ya geri döndük. Birlikte havaalanına geldik. Biletimi para ödemeden yeniden alabildi. Ancak paramı ve notlarım bulunamadı. Öyle sanıyorum ki onlar hastanede kaybolmuşlardı.

Evdo, bana verdiği 250 Fransız Frank'ının yanı sıra, kızım Gulperi'ye de hediye olarak bir saat aldı. Gulperi ile annesine bir miktar parfüm de aldı. Nezhê'de Gulperî ile annesine bir miktar parfüm almıştı.

Kendal'a, Kurdoev gibi ünlü bir Kürdün Kürtçe-Rusça sözlüğünü yaptığı için çok büyük değer veriyordum.

Fransa ve Belçika'daki arkadaşlara da ayrıca çok teşekkür ederim. Eğer yanılmıyorsam, İmad adlı Suriyeli genç bir Kürt vardı. O da benimle ilgili güzel bir makale yazmıştı. Kendisine ayrıca teşekkür ederim. Bu gezimdeki herkesten çok hoşnut kaldım. Hepsine ayrı ayrı teşekkür ederim.

Eğer bir eksiğim de varsa kimse kusuruma bakmasın. Çünkü bu yazımı Stokholm'e döndükten sonra yazdım.

Cegerxwîn
Stokholm, 30 Mart 1982

Leningrad'a Gidişim

Finlandiya havayollarına ait bir uçakla 17 Ekim 1982'de Stokholm'den yola çıktık. Saat iki gibi Finlandiya'nın başkentî Helsinki'ye ulaştık.

Saat ikibuçukta Hesinki'den ayrıldık. Leningrad havaalanına saat dörtbuçuk gibi yetişmiştik.

Sanki üç ülkenin havaalanları birbirinin aynıymış gibi geliyordu bana. Her üç alan da güzel ve yeniydi. Moderndiler. Her üç ülkenin durumundan Avrupa ülkelerinin ne kadar ileri olduğunu anlamak mümkündü. Ancak Helsinki, bunların tümünden de güzeldi, sanki. Elbet Helsinki ile ilgili gözlemlerim, bir gezi sonrasında oluşmamıştı. Çünkü Helsinki'yi gezemedim, sadece havaalanından izleyebildim.

Leningrad şehri, Rusya'nın tarihsel güzelliğini de gözler önüne seriyordu. Eski ve yeni birlikte, adeta tarihe gözcülük ediyorlardı. Her ikisinin, eskinin ve yeninin, bu güzellikte payı vardı. Yüksek binalar, geniş ve uzun caddeler, kızıllara döşenmiş semboller, nişanlar, büyük resim ve heykeller... Yenisi ve eskisiyle şehre bir güzellik katmıştılar. Gezenlerin gözünü dolduruyorlardı. Bunları yapan insanların ustalığına hayret etmemek mümkün değildi. Aynı şekilde, Sovyet halklarının emeğini de bunlarla görmek mümkündü.

Havaalanında iner inmez, Prof. Qanatê Kurdo (Kurdoev) ile değerli arkadaşlarının karşılamaya geldiklerini gördüm. Çok geçmeden büyük bir otobüsle otellerden birine gittik. Büyük bir oteldi. 16 kat üzerine kurulmuştu. Yaklaşık 20 yemek ve oturma salonu vardı. Belki de az söylüyorum; yemek ve oturma salonları daha fazla olabilir. Eğer bir mihmandar olmasa, otelde kaybolmamak işten bile değil. Ben ve arkadaşım, on üçüncü katta bir nolu odadaydık. Çoğu kez odamı bulmakta zorlanıyordum.

Odamızda iki yatak ve iki sandalyenin yanı sıra, yazı masasının önünde de bir saldalye vardı. Banyosunda gerekli her şey bulunuyordu. Yer halılarla döşenmişti. Televizyon ve radyo da vardı.

Leningrad'la ilgili ne kadar yazarsam yazayım, yetersizdir inancındayım. En çok Marx ile Lenin'in Sovyet Komünist Partisi tarafından Devrim Meydanı'na (Kızıl Meydan) dikilen heykelle-

rinden etkilendim, diyebilirim. Meydanı gezenler, bu kocaman heykellerin önünde resim çektiriyorlardı. Aynı şekilde ünlü Rus şairi Puşkin'in heykeli de bu meydanda azametli bir yere sahipti. Bu heykellerin tümü şehrin güzelliğine güzellik katmıştı. Leningrad'ın birçok yerini kızıllarla süslemişlerdi. Bu ise Lenin adı verilen bu güzel şehri daha da güzelleştiriyordu. Bu güzellikleri seyreden her konuğun ağzı açık kalıyordu ve diyecek söz bulamıyorlardı. Marx ile Lenin'in düşünceleri eminim bir tek Leningrad şehrini değil, tüm Sovyet ülkesini baştan başa güzelleştirmişti. Bolşevik Partisi bu güzelliklere birçok şey katmıştı. Sanırım Batı Avrupa'nın bu güzelliklere kavuşması için daha çok zaman gerek. Batı Avrupa'da her ne kadar demokratikleşme yönünde ciddi adımlar atılmışsa da, bunlar Sovyetler'e ulaşmaları için yeterli değil. Çünkü Batı'nın adımları devrimci bir inançla atılmıyor.

Niva ırmağının suları birkaç koldan Leningrad şehrini kesiyor ve içinden geçip gidiyordu. Bu ırmağın üzerinde birkaç güzel köprü de var. Bu köprüler şehrin yakalarını birbirine bağlıyor. Niva ırmağının Leningrad sakinlerine birçok yarar sağladığı şüphe götürmez. Daha yukarılarda su kanalları görüyorduk. Bu kanallar Sovyetler'in her tarafında vardı. Tüm tarlalar bunlarla sulanıyordu.

Büyük bir otobüsle bizi Leningrad şehrinde gezdirdiler. Bir başka yerde bize yemek verdiler. Yemek yediğimiz her yerde çalışanlar büyük bir saygıyla ve güler yüzle hizmetimizi görüyorlardı. Ancak masalardaki yemeklerin güzelliğini fazla övmek istemiyorum. Çünkü bunlar hemen tüm Avrupa ülkelerinde aynıdır: Temiz ve düzenli... Ayın 19'unda biz konukları bir kez daha otobüslerle şehrin içinde gezdirdiler. Şehir, diğer Batı Avrupa şehirleri gibi eski tarihi yapıların güzelliği ile donanmıştı. Bir kez daha söylemeliyim: Leningrad şehrinin güzelliği, devletteki gelişmeler, Sovyetler'deki Bolşevik Partisi'nin, Lenin'in öğrencilerinin yarattığı güzelliklerdi.

Birkaç göçer köyü ile dağlardaki köyler dışında, tüm Sovyetler büyük bir gelişme katetmişti. Bu, devrimci işçi, köylü ve emekçilerin önderi Lenin sayesindeydi. Lenin'in gençleri onun bıraktığı eseri daha da ileriye götürmüştü. Mele Xelilê Sêrti'nin Müslümanlar için dediklerini çoktan terk etmişlerdi. Artık kimse bir diğerinin sol

yanına oturmak için çaba harcamıyordu. Çatal, kaşık, bıçak ve tabaklar masaların üzerindeydi. Herkes sandalyelerde oturarak yemeğini yiyordu. Kimse, Mele Xelil'in sözünü dinlemiyordu:

"Li ser zadê rûne bi terz û edeb!
Piyê rastê rake û razêne çep!
Ji ser zadê rabe tu destan bişo!
Eger ko bi kevçik bixuy, qet meşo!"

"Usul ve edebiyle yemeğe oturun!
Sağ kolunuzu kaldırın, solunuza yatırın!
Yemekten kalkınca ellerinizi yıkayın!
Kaşıkla yediniz ise, gerek yok yıkamayın!"

Doğrusu, Mele Xelil Sêrti'nin yazdıkları, zamanında Müslümanlar için büyük bir ilerlemeydi. Doktorların dediklerinden pek farklı değildi. Ancak bugün kimsenin onu dinleyeceğini sanmıyorum. Çünkü yeni görenekler türedi. Bugün artık kaşıkla bile yesek ellerimizi yıkıyoruz; dişlerimizi fırçalıyoruz.

Sovyetler Birliği Operası

Bildiğim kadarıyla opera binası Rus Çarı döneminde yapılmış. Çünkü binanın birçok yerinde altın işlemeler vardı. Ancak mihmandarlarımız, Ekim Devrimi'nden sonra Komünist yöneticilerin bu altınları çıkararak yerine altın suyuna batırılmış madenlerin kullanıldığını söylediler. Doğrusu, Opera'nın gelişiminde yakalanan trend bir yana, bu binanın güzelliğini yazmaya bile kalemler yetmez. Kaç insanın operayı izlemeye geldiğini net olarak bilmiyorum. Ama izleyicilerin birkaç bin kişiden az olmadığı açıktı. Sahnenin iki yanında da izleyiciler için yer vardı. Operetler iki öyküyü sahnelemişlerdi. Sevgiyi bir masal gibi işleyerek bize anlattılar. Sahnenin gerisinde yeşillikler çizilmişti. Öyle güzel ve canlı bağ ve bostan resimleri vardı ki, sanki hemen duvarın ardına ekilmişler gibiydi. Gerçek gibi duruyorlardı. Görmeyenlerin inanacağını sanmıyorum. Daha önce de dediğim gibi, bu güzelliği daha fazla övemem. Çünkü ne dersem az kalır.

Kurdoev'in Evinde

Bugün sabah kahvaltımızı Kurdoev arkadaşın evinde yaptık. Doğrusu bizim için çok güzel bir kahvaltı hazırlanmıştı. Kordoev ve değerli eşi, bizleri çok iyi karşıladılar. Masaya hep birlikte oturduk. Birçok çeşit vardı masada. Her tadı masada görmek mümkündü. Hem çok çeşit ve hem de çok güzel... Ancak Kurdoev'in evi şehirden çok uzaktı. Gidiş-geliş için Sovyet yöneticilerinin ona bir otomobil tahsis etmesi gerekiyordu. Bunu dillendirince Kurdoev'in yeni bir villa inşa ettiğini ve orada yaşayacağını söylediler. Anlaşılan Kurdoev'in maddi durumu o kadar kötü değildi. Otomobil almayı da kendi istemiyormuş.

Doğu Dilleri Araştırma Enstitüsü Kürtçe Bölümü'nde

Burada birkaç Kürt ve diğer Sovyet halklarından olan kadın ve erkeğe rastladık. Tümü de Kürt dili üzerine çalışıyorlardı. Aralarında iki Sovyet kadın vardı. Zerê adlı bir Kürt kızı ise Mukriyani lehçesi üzerine çalışıyordu. Öte yandan Cemşit Heyderi de Soranca lehçesi üzerine çalışıyordu. Değerli insan Kurdoev ve Ordixanê Celil ise Kurmanci lehçesi üzerine çalışıyorlardı.

Doğrusu, Sovyetler Birliği Doğu Dilleri Araştırma Enstitüsü'nde, Lenin'in başkentinde Kürtçe ile ilgili bir bölümün olması beni çok sevindirmişti. Bu örnekten de belli ki, yalnızca Sovyetler Birliği devleti Kürt halkını ve Kürdistan'ı unutmamış.

Rus Müzesine Gezi

Aynı gün otobüslerle Rus Antik Müzesi'ne de gittik. Müzede birçok değerli resim ve tarihi eser vardı. Bunlar Rus halkı ile Sovyet devletinin değerini gösteriyorlardı. En önemlisi ise bunların tümü tarihiydi ve bunlar aracılığıyla geçmişi öğrenmek mümkündü. Doğrusu gözlerimle görme şansını yakaladığım bu şeyleri kalemimle yazarken çok zorlanıyorum. Ancak dünya proleterlerinin önderi Lenin'in asılı olan büyük posteri, görülmeye değerdi. Kendi kendime hayıflanıyordum: "Biz ne zaman bu olanakları yakalayabiliriz? Ne zaman bizim ülkemiz bu olanaklara kavuşur?"

Umut ediyorum ki, Kürt halkı da kısa zamanda önemli başarılar sağlar ve bu olanaklara kavuşur. Ülkemizin yeraltı ve yerüstü zenginlikleri bunları gerçekleştirmemize müsaittir. Demokrat ve ilerici bir Kürdistan oluşturmak işten bile değil. Petrol, gümüş, altın, su ülkemizin dört bir yanındaki zenginliği oluşturuyor. Ancak düşmanlarımız bunları kullanmamıza fırsat vermiyor, gelişmemizi istemiyorlar.

Sovyet Vatandaşları

Sovyetler'de yaşayanlar, kadın-erkek tüm herkes hem sosyal ve ekonomik hem de insani bakımdan epeyce ilerlemişlerdi. Sovyet halklarının birbirleriyle sorunları yoktu. Her halkı seviyor, onların özgür olmalarını ve amaçlarına ulaşmalarını istiyorlardı. Her halkın özgürlüğünü savunuyor ve bir atom savaşını kesinlikle istemiyorlardı. Rehberimiz, hatta otobüsün şoförü bile otobüse binmek isteyen yaşlılara yardım ediyor, ellerinden tutuyorlardı. Bizimle birlikte yemeğe oturuyor, alabildiğine saygılı davranıyorlardı. Güleryüzlü ve sevimliydiler.

Sovyet halklarının tarihinden de anlaşıldığı gibi, tümü yurtsever ve Marksistti. Dar günlerinde canlarını feda etmekten çekinmeyen bu insanlar, yetenekli, birikimli ve inançlıydılar. Ölümü göze alır ancak ülkelerini düşmana satmazlardı. Bu insanlar, ülkelerine saldıran düşmanları ölümüne ve fedakârca mücadele ederek ülkeden çıkardı. Ülkelerini ölümüne koruyan bu kahramanlar, aynı zamanda Sovyet halklarını faşist Almanların zulmünden de korudu; Nazilerin amaçlarına ulaşmalarını engellediler. Buna rağmen, sade, humanist ve sevimlidirler. Bu nedenle zaman zaman şovenist ve gerici devletler tarafından kandırılabiliyorlar. Bu nedenle sadelikleri onlara zaman zaman zarar vermiyor değil. Ancak bu durumu onlar için büyük bir eksiklik olarak görmek gerekmiyor. Çünkü iyi niyetli insanlar daima kandırılmaya mahkûmdur. İyi niyetli olmak tüm Sovyet halklarının ortak özelliğidir. Sovyetler epeyce gelişmiş; bunu kaldıramayan emperyalistler ise bir atom savaşı çıkararak bu gelişmeyi yok etmek istiyorlar. Çünkü tersi durumda Sovyetler'in gelişmesi önlenemez ve bu du-

rum tüm dünya burjuvazisini tehdit eder ve onlar artık hiçbir yere saldıramaz. Eskilerin deyimiyle, Burjuvazi, "Düşmanımı karnıma yerleştireyim ki onu yokedebileyim," diyor. Emperyalistler, tüm insanları yok ederek dünyayı da ay gibi yaşamın olmadığı bir çöle dönüştürmek istiyorlar.

Leningrad gezimizde, Ordixanê Celil de bizi evine misafir etti. Kendisi, değerli eşi ve çocukları bize çok iyi davrandılar. Ordixanê Celil'in evinde verilen yemekler, Kurdoev'inkinden eksik kalmıyordu. Ordixan ile birlikte Kürt gençlerinin düzenlediği bir toplantıya katılmak üzere ayrıldık. Kurdoev, eşi, diğer tüm arkadaşlar ile Eyyubi, Heyderi ve Zerê de toplantıya katılmışlardı. Toplantıda birçok şey konuşuldu. Konuşmacıların birçoğu benim seksen yıllık mücadelemi katılımcılara anlatıyor, övüyorlardı. Gençler de konuşmalarında beni övüyorlardı. Genç-yaşlı, kadın-erkek çok güzel bir gece geçirdik. Daha sonra birlikte halay tuttuk. Kurdoev, başarılı öğrencilere ödüllerini verdi. Ordixan ise gençler adına değerli bir hediyeyi bana sundu. Bu hediyeleri nedeniyle toplantıya katılan genç-yaşlı, kadın-erkek tüm katılımcılara teşekkür ederim. Bu gecenin sonlarına doğru ben de katılımcılara bir konuşma yaptım:

"Tüm ilerici parti ve haraketlerimizin programlarında tek bir amaç ön plana çıkarılmıştır: İlerici ve demokratik bir ülkede özgürce yaşamak istiyoruz. Kürdistan'daki tüm azınlıkların hakları tanınmalı, onlar da özgürce yaşamalıdırlar. Öte yandan Kürt kadınları özgür olmalı ve her alanda erkeklerle eşit haklara sahip olmalıdırlar. Kadınlar özgür olmadıkça toplumun zincirlerinden kurtulması mümkün değildir. Bir diğer nokta ise şudur ki, uzun yıllardan beri isteğim budur, Kürt gençleri mutlaka okuyacak ve başarılı olacaklardır. Bu isteğimin gerçekleştiğini görmek beni sevindiriyor. Bir diğeri ise ayrılığın önüne geçmektir. Tüm Kürtler ellerini birbirine uzatmalı ve tüm Kürdistan'ın özgürlüğü için çalışmalıdır. Umut ederim ki, Kürtler her zaman Sovyetler ile dostluk ilişkileri içinde olur; aynı zamanda Arap, Türk ve Acem komünist partileri ile dostluğunu geliştirir; hep birlikte düşmanın yüzüne bir tokat gibi inerler. Hep birlikte bu komünist partilerle Türkiye, İran, Irak ve Suriye'de bir cephe oluşturmalıyız. Her za-

man ezilen halkların dostu olmalı, insanlığın düşmanlarına karşı durmalıyız. Öte yandan hep birlikte bir atom savaşına karşı çıkmalı, savaşı engellemek için elimizden geleni yapmalıyız. Ayrıca başka ülkelerin işgal edilmesine de karşı çıkmalı, sivil halkın baskı altına alınmasını engellemeliyiz."

Kısa Bir Not: Doğrusu tüm Sovyetleri gezmeyi istiyordum. Böylece Sovyetler'deki tüm değişimi görür ve onların yaptığı tüm güzellikleri yazabilirdim. Ancak bu fırsat ne yazık ki elime geçmedi. Leningrad dışına çıkamadım. Çaresiz, sadece bu bölümdeki izlenimlerimi yazabileceğim.

Havaalanına geldiğimizde, tüm dostlarımız bizi yolculamaya gelmişlerdi. Herkesle birer birer öpüştükten sonra Lenin'in başkentinden ayrılarak güzel ülkemiz İsveç'in başkenti Stokholm'e geldik.

Cegerxwîn
Leningrad, 28 Ekim 1982

Almanya'ya Bazı Gidişlerimden İzlenimler

(Ne yazık ki bu yazımın bazı sayfalarını kaybetmişim ve notlarım üçüncü sayfadan başlıyor.)

Ev sahibi iyi ve misafirperver biriydi. Birkaç gece boyunca onun misafiri oldum. Birçok arkadaş beni görmeye geliyordu. Doktor Yusıf ve birkaç arkadaş beni otomobil ile gezdirdiler. Daha sonra gemi ile gezimize devam ettik. Doktor sevimli ve aydın biriydi.

Şu an Hamburg'tayım ve evi özlemişim. Keyo'nun annesi ayrıldığımda hastaydı. Korkarım ki onu ameliyat ederler ve ben yanında olamam. Dediklerine göre, safra kesesinde taşlar oluşmuş ya da safra kesesi taşlaşmış. Yanında olmayı çok istiyordum. Ancak Hamburg'taki devrimci işçi ve öğrencilerden de ayrılamıyorum. Onları bırakıp Stokholm'e gitmek de istemiyorum.

26 Mart günü Hamburg'tan Bremen'e geçtik. İlk gece beni Zekiye'nin evinde konuk ettiler. Ama sonraki gece arkadaşlar beni Dersimli Nazmi Efendi'nin evine götürdüler. Nazmi, eşi ve kızkardeşi Nebahat beni çok iyi ağırladılar. Birkaç gün sonra ise Mustefa

Bingoli'nin evine konuk oldum. Mustafa, eşi ve kızkardeşi de, beni çok iyi ağırlıyorlardı. Küçük bir oğlu ve kızı vardı. Oğlunun ismi Hejar, kızınınki ise Şevin idi. Onları çok sevmiştim. Ne yazık ki eşi ile kızkardeşinin adlarını unuttuğum için, yazamıyorum.

5 Nisan günü Mustafa'nın otomobili ile Duisburg'a geçtik. Duisburg Kürtlerinin Newroz'unu o gece kutladık. Duisburg, büyük ve tarihi bir şehirdir. Xaço ve Beko arkadaşlar geceye Frankfurt'tan gelmişlerdi. Gecede bazı karışıklıkların olmasından çekiniyordum. Ancak hiçbir karışıklık olmadı. Beko arkadaşın çabalarıyla gece olaysız son buldu. Gecemiz barış içinde tamamlandı.

Ertesi gün, Xaço, Beko ve Sertaç ile birlikte Frankfurt'a geçtik. Şu anda Evdıla'nın evindeyim. Evdıllalar, çoluk-çocuk eski ve yüksek bir evde oturuyorlardı. Üç kardeş aynı evde, kavgasız gürültüsüz geçiniyorlar. Görünen o ki Evdıla kardeşlerin büyüğü. Bana da çok iyi davranıyorlar. Sabah Nürnberg'e geçeceğimizi ve oradaki Newroz şenliğine katılacağımızı sanıyorum.

Ünlü Ren Nehri Nürnberg şehrinin ortasından geçiyor. Bu nehir gözlerime Fırat nehri kadar güzel göründü. Nehir, şehrin içinde iki kola ayrılıyordu. Bu ırmağın etrafı bahar ve yaz aylarında piknik yapanlarla doluyor. Genç-yaşlı, kadın-erkek tüm Almanlar, bu nehrin yanında eğleniyorlar.

Cegerxwîn
Frankfurt, 8 Nisan 1980

Saat 2'ye 20 kala Hamburg şehrine indim. Komkarlı arkadaşlar havaalanında beni karşıladılar. İner inmez beni Dernek başkanının evine götürdüler. Arkadaşlar önceden biletimi hazırlamışlardı. Saat 6'ya doğru Batı Berlin'e gitmek üzere yola çıktım.

Sorumlu arkadaştan tutun tümüne kadar herkes beni karşılamak üzere havaalanına gelmişti. Beni Hesen Şahin'in evine götürdüler. Hesen Şahin Dersimli bir Alevi Kürdüydü. Birkaç gün üst üste onun misafiri oldum. Hesen ve eşi, iki kızı ve iki oğlu ile Ehmed isimli yeğenleri beni çok iyi ağırlıyorlardı. Doğrusu bu evi görünce çok umutlandım. Onlara nasıl teşekkür edeceğimi bilemiyorum.

Yılbaşı gecesini hep birlikte çok iyi geçirdik. Birlikte halaylar oynadık. Duygu yüklü, yurtsever içerikli konuşmalar yapıldı. Alman kızın biri Kürtçe bazı marşlar ve türküler okudu. Ki bu kızın yüzünden Germen ırkının güzelliği okunuyordu. Doğrusu bu tablo beni çok sevindiriyordu. Tüm Kürt kadınlarının bu özgürlüğe ulaşmalarını ve bu kadar serbest olmalarını istiyordum. Bu Alman kızı, bir Kürt gencine danışmanlık yapıyordu.

Otê adlı bir başka Alman kızı da Kürt danışmanıydı. Her ikisi de Kürt yurtsever hareketine destek veriyorlardı. Otê'nin adını değiştirerek ona Rojin adını taktım. Rojin, yabancılara danışmanlık yapan Alman kadınlarını gözleyen bir grubun üyesiydi. Ben, katıldığım gecenin onur konuğuydum.

Öte yandan Bremen'de ekonomi okuyan Dersimli Alevilerden Zekiye ve Gulê de, Komkar'la çalışıyorlardı. Almanya'daki tüm Kürtler arasında tanınıyorlardı. Her ikisi de bilinçliydi ve yurtseverliklerinin farkındaydılar. Diyebilirim ki Kürt Alevileri çok önemli gelişmeler kaydetmişler ve kaydetmeye de devam ediyorlar. Onlar arasında kadınların özgür olduğunu görmek, beni çok sevindiriyordu. Birçok genç, aydın ve yurtsever etrafımda toplanıyor, bana hizmet etmek istiyorlardı. Öte yandan birkaç Suriyeli Kürt genci vardı ki, onları görünce daha da seviniyordum.

Bu gece boyunca birçok güzel söz söylendi. Ama Beko'nun Komkar adına yaptığı konuşma, doğrusu çok yerinde ve güzeldi. Kürt ilericilerinin, Türk, Arap ve Acem ilericilerinin birliğini savunuyor, birliğin sağlanması için her türlü fedakârlığı yapmaya hazır olduklarını söylüyordu. Tüm adımlarını birliği geliştirmek için atıyorlardı.

Komkar'ın adının her okunuşunda, alkışlar yeri göğü inletiyordu. Kürtlerin birliğini savunan bu konuşmaya hep birlikte sevindik, alkışladık.

Birkaç gün sonra Berlin'i hep birlikte gezdik. Birçok tarihi yeri gördük. Hitler'in ateşler saçan konuşmasının yapıldığı parlamento binası, şimdi müze olmuş. Hitler'in düşmanlarını attığı ve etrafı geçmişte su olan zindanı da gezdik. Doğrusu korkunçtu. Aydın ve ilericilerin asıldıkları yeri görmek, bizleri üzmüştü.

Berlin şehri epeyce büyüktü. Bu, eski Almanya'nın büyüklüğü hakkında da bize fikir veriyordu. Tüm Avrupa yerleşimi, bina ya-

pıları birbirine çok benziyordu. Bu da Avrupa'nın aynı dönemlerde şehirleşmeye başladığının kanıtıydı. Ancak hâlâ Almanya, Danimarka ve İsveç dışında diğer Avrupa ülkelerini görmüş değilim. Bu nedenle bu konuyla ilgili son sözümü söylemem mümkün değil. Ancak Germen ırkının kendini beğenmişliği, tüm Almanların yüzünden okunuyor; demokrasi, sosyalizm ve Marksist görüşler ise daha çok kadınlarda gözleniyordu.

Mustafa arkadaş biletimi kesmişti. Akşama doğru havaalanına gittik. Yaklaşık 45 dakika sonra Hamburg alanına indik. Bir kez daha Mahmud arkadaşın misafiri oldum. Mahmut ve eşi Elif, iyi ve konuksever insanlardı. Birkaç gün boyunca Hamburg'da kaldım.

12 Nisan'da Sertaç arkadaşla birlikte Nürnberg'e geçerek, Doktor Cemal'in misafiri olduk. Doktor'un evi şehir dışındaydı. Doktor ve eşi ile, Leyla ve Berivan adlı iki kızı evde kalıyorlardı. Cibril adlı bir amca çocukları da onlarla kalıyordu. Çocukları çok sevimliydi. Onları çok sevmiştim.

Çarşamba günü içinden Ren Nehri'nin geçtiği Nürnberg'e gittik. Ünlü Ren Nehri Nürnberg şehrinin ortasından geçiyordu. Bu nehir, gözlerime Fırat Nehri kadar güzel göründü. Şehrin içinde iki kola ayrılıyordu. Bu ırmağın etrafı bahar ve yaz aylarında piknik yapanlarla doluyor. Genç-yaşlı, kadın-erkek tüm Almanlar, bu nehrin yanında eğleniyorlar. Almanların bahar aylarında dinlendiği yerlerdi, Ren Nehri'nin etrafı.

Gecemiz çok iyi geçti. Yer yoktu ki katılımcılar otursun. Birçok kadın, erkek, genç ve yaşlı gelmişti. Misafir olarak kaldığım eve birkaç genç kız gelmişti. Onların yurtseverliği beni çok etkilemişti. Nürnberg'den eve dönmek istiyordum. Ancak uçakta yer yoktu. Çaresiz Frankfurt'a geçerek, oradan ertesi gün eve geri döndüm.

Frankfurt'ta gezdik. Beko ve Xaço arkadaşlar, çoğu kez koluma giriyorlar, bana yardımcı oluyorlardı. Çabuk yoruluyordum.

Doğrusu Almanya'daki Kürdistanlı kadınlar epey çalışkandılar. Her alanda onları görmek mümkündü. Nasıl ki bazı Alman kadınları Kürtlere danışmanlık yapıyorlardı, onlar da Kürtlere her türlü hizmeti veriyorlardı. Ertesi gün saat 2'ye doğru Stokholm'e döndüm.

Cegerxwîn
Stokholm, 16 Nisan 1980

Batı Almanya'daki Newroz Geceleri

Bremen Gecesi: Saat yedi buçuğa doğru uçakla Almanya'nın ünlü şehri Hamburg'a vardım. Uçaktan iner inmez Kazım adlı bir gencin alanda beni beklediğini gördüm. Kazım çantalarımı alarak aracının bagajına attı ve Bremen'e doğru yola koyulduk. Ne kadar yol gittiğimizi hatırlamıyorum. Ama Dernek başkanı Saliha Hanımın evinin önünde otomobilden indik. Başta Saliha Hanım olmak üzere Bremen'deki tüm arkadaşlara teşekkürü borç biliyorum.

Gece iki gün sonra başladı. Bremen gecesi, çok güzel geçti. Birçok şarkı, türkü ve konuşmaya gecede yer verilmişti. Gecenin düzenleyicilerinden Huseyn, gecede birçok yeniliğe yer vermişti. Gece alabildiğine büyük bir salonda düzenleniyordu. Buna rağmen ayakta kalanlar vardı. Salon, alkışlar ve sloganlarla inliyordu. "Yaşasın Özgür Kürdistan", "Yaşasın Komkar" sloganları hiç eksik olmuyordu. Kadınların geceye kattığı birçok yenilik vardı. Bazıları Kürt yemeklerini yapmış sergiliyordu, bazıları da el emekleriyle yaptıkları Kürt bayraklarını, "Yaşasın Özgür Kürdistan", "Yaşasın Newroz", "Yaşasın Komkar" sloganlarıyla işlemişlerdi. Her Komkar adı okunduğunda salon alkıştan inliyordu. Ben de partim adına, yani Suriye Kürtleri İlerici Demokrat Partisi adına, gecede konuşma yaptım. Konuşmam sırasında büyük bir alkış vardı. Salon alkıştan inliyordu. Daha sonrasında halay çekildi, semah dönüldü. İzleyiciler çok güzel bir gece geçiriyorlardı.

Birkaç gün sonra arkadaşlar beni Danimarka'nın başkenti Kopenhag'a yolculadılar. Kopenhag eski ve tarihi bir şehirdir. Burada Mahmud arkadaş beni dernek binasına götürdü. Dernekten Eli arkadaşın evine gittik. Akşama doğru ise Necdet Mihemed arkadaşın evine misafir oldum.

Gecenin düzenleyicisi iki Danimarkalı'ydı; sanırım her ikisi de komünistti. Kopenhag gecesi çok güzel düzenlenmişti. Hiçbir eksikleri yoktu.

Mahmud arkadaş dernek adına konuştu ve daha sonra kendilerine gelen mesajları okudu. Gecede ayrıca marşlar okundu. Ben de katılımcılara bir konuşma yaptım.

Gecenin yapıldığı salon büyüktü. Buna rağmen davetlilere yetmiyordu. Birçoğu ayakta kalmıştı. Gecenin en güzel yönü ise, ağa ve beylerin zulmünün salonda mahkûm edilmesiydi. Daha gece bitmeden arkadaşlar beni Necdet Mihemed'in evine götürdü. Birkaç gün bu arkadaşın evinde misafir kaldım. Tüm arkadaşlara teşekkürü bir borç biliyorum.

Birkaç gün sonra Almanya'nın eski başkenti Batı Berlin'e geçtim. Geceyi düzenleyen arkadaşlardan bir kısmı beni karşılamaya havaalanına gelmişlerdi. Ehmed Eliyê Şirnaxi'nin evine misafir oldum. Ehmed ve eşi Nafiya'nın konukseverliğini unutamam.

Gecenin sorumlusu yine Huseyn arkadaştı.

Berlin Gecesi: Gecenin eksik kalan bir yönü yoktu. Bremen ve Kopenhag gecelerinden eksik kalmıyordu. Ancak arkadaşların bazı eksikleri nedeniyle Şivan ve eşi Gulistan geceye gelememişlerdi. Gece afişlerinde Şivan ile eşi Gülistan'ın geceye katılacağı yazılıyordu. Birçok kişi de onlar için geceye katılmıştı. Ancak Şivan ve eşi gelmeyince, katılımcıların sayısı düşmüştü. Salonda boş yerler vardı. Gece ne kadar güzel olsa da, başka sanatçılar ne kadar katılsa da, Şivan'ın yarattığı boşluk görülüyordu. Geceden sonra Hesen Şahin'in evine geçtim. Hesen'in evi ne kadar yüksekte olsa da onlarla olmaktan memnundum. Daha sonra Abuzer arkadaşın konuğu oldum. Ancak bir müddet sonra bazı nedenlerden dolayı tekrar Hesen arkadaşın evine dönmek zorunda kaldım. Oradan ise Zeki arkadaşın konuğu oldum. Epeyce bu arkadaşın evinde kaldım. Zeki ve eşi beni çok iyi ağırladılar. Bunlara teşekkürü bir borç biliyorum. Öte yandan Komkarlı arkadaşlara ve Özgürlük Yolu (Kürdistan Sosyalist Partisi) hareketine teşekkür etmeyi de bir borç biliyorum, ki iki yıl boyunca beni Newroz gecelerine konuk ettiler. Bir keresinde de merkezi yönetimin seçileceği kongrelerine beni davet ettiler. Ancak bazı nedenlerden dolayı kongreye katılamadım ve Suriye Kürtleri İlerici Demokrat Partisi adına onlara bir mesaj göndererek, kutladım.

Şêxmus Hesen Cegerxwîn
18 Nisan 1981

Norveç'e İkinci Gidişim

Norveç'te düzenlenen gecede yaptığım konuşma:

Değerli Arkadaşlar, Yurtseverler,
Sevgili Konuklar,

Her şeyden önce geceyi düzenleyen arkadaşlara teşekkür ederim. Bu güzel Newroz gecesine katılmaktan onur duydum. Suriye Kürtleri İlerici Demokrat Partisi Avrupa Örgütü adına Newroz'unuzu kutluyorum.

Yurtseverlik ve ilericilik adına attığınız adımların başarıya ulaşmasını umut ediyorum. Öte yandan Kürdistan'ın özgürlüğü ve dünya barışı için yürüttüğünüz mücadelenin başarıya ulaşmasını ve Kürt birliğinin gerçekleşmesi için yürüttüğünüz çabanın başarıyla sonuçlanmasını da umut ediyorum. Kürt parti ve dernekleri ile humanist, demokrat ve ilerici Türk, Arap ve Acem örgütlerinin birlikte gericiliğe ve zulme karşı birleşmesi; el ele vermesi tek dileğimizdir. Hepimizin kendi özgür ve bağımsız ülkelerimizi kuracağımız gün yakındır. Bu özgür ülkelerde, hep birlikte yaşayacağız. Diğer bir dileğimiz ise Kürt kadınları ile Kürdistan'daki diğer azınlıkların haklarına saygılı olmanız, bunların mücadelelerini desteklemenizdir. Adımlarınızı hep ileriye atın; sizlerin destekçiniz olacağız ve sizlerle birlikte olmaktan geri kalmayacağız.

Bir kez daha bu yılki Newroz'unuzu kutluyor, hepinize onurlu ve özgür bir yaşam diliyorum.

Yaşasın İlerici Kürdistan Partileri ile Örgütlerinin Birliği!
Yaşasın Kürtlerin Diğer Dünya İlericileri ve Özgür Devletleri ile Dostluğu!
Kahrolsun Sömürgeciler ile Savaş ve Şiddet Yanlıları!
Suriye Kürtleri İlerici Demokrat Partisi Avrupa Örgütü

Cegerxwîn
Oslo / Norveç, 1984

AYÎNA MİN

Hey ayîna min, diçim tu dimênî,
Li vî rupelê jînê dixwênim,
Tu ayîna min ez ayîna kê?
Şeveke tarî, reş û winda,
Ez û tu herdû remz in Cegerxwîn!

Lê nizanim, ka paşê çi dibênî,
Li rupelê dî ka tu çi dixwênî...
Kî me diçênî, kî me hiltênî?
Di vê rê de kes kesî nabenî...
Hemî yek in em çi hişk çi şênî.

SURETİM

Ey suretim, ben gidiciyim, kalan sensin,
Hayat sayfasından okuyorum bunu,
Sen benim suretimsin, peki ben kimin?
Zifiri karanlık ve yitik bir gecedeyiz,
Oysa ikimiz de rumuzuyuz Cegerxwîn'in!

Bilmiyorum ne göreceksin sonradan,
Ya da çevirdiğin bir sonraki sayfadan
Hangimiz ekip, biçeceğiz hangimiz?
Oysa göremez burda kimseler birbirini
Herkes birdir, fark etmez ölü diri.

Asıl adı Şêxmus Hesen olan Cegerxwîn, 1903 yılında Gercüş'ün Hesar köyünde doğdu. Çocuk yaşta babasını ve annesini kaybeden Cegerxwîn, bir süre ablasının, daha sonra da birçok şeyh ve ağanın yanında çobanlık yaptı, çifte çubuğa koşuldu. Birinci Dünya Savaşı sırasında eniştesi ve ablası ile birlikte Suriye'nin Amud ilçesine geçti ama orada da ağa ve şeyhlerin yanında ırgat olarak çalışmaktan kurtulamadı. Okumaya karar verdi, kendi olanaklarıyla medrese eğitimi aldı ve yıllar süren uğraştan sonra meleliğe hak kazandı. 1920'lerin ortalarında yurtseverlik bilincine kavuşur, giderek sosyalizmi benimser. Şeyh Sait İsyanı'nın bastırılmasından sonra Suriye'ye geçen Kürt aydınlarının kurduğu Xoybun adlı örgüte katılır. Celadet ve Kamuran Bedirxan kardeşlerin çıkardığı "Hawar" dergisinde çalışır, şiirlerini yayınlar. Cegerxwîn'in 1947 yılında yayınlanan ilk kitabı Cim û Gulperî'den bu yana 8 divanı yayınlanmıştır. Şeyh ve ağalık düzenine tepki, Kürtlerin acılı kaderini değiştirme azmi, sosyalizm idealine bağlılık şiirinin başlıca temalarını oluşturur. Divanları birçok ülkede onlarca baskı yapan Cegerxwîn'in Kürt dili, tarihi ve folkloru üzerine yayınlanmış kitapları da vardır. Yaşamı boyunca kültürel ve siyasal mücadeleye aktif olarak katılan şair, 1979 yılında Avrupa'ya göçmek zorunda kalır, İsveç'e yerleşir. 1984 yılında bu ülkede yaşamını yitirir. Yüzbinlerin katıldığı bir cenaze töreni ile Suriye'de toprağa verilen Cegerxwîn'in mezarı, Kamışlı ilçesindeki evinin bahçesindedir.

Modern Kürt şiirinin öncüsü sayılan Cegerxwîn, Kürt tarihinin en olaylı, değişimlerle dolu dönemi olan 20. yüzyılda yaşamıştır. Bir şair ve eylemci olarak, Kürt tarihi içinde özel bir yer tutan pek çok olaya ya bizzat katılmış, tanık olmuş, ya da olayın kahramanlarıyla sohbet olanağı bulmuştur. Kıtlık, hastalık ve yağmanın hüküm sürdüğü seferberlik yıllarından 1925 Şeyh Sait İsyanı'na, Kürtlere kısmi haklar tanıyan 1958 Irak Devriminden 1970'lerdeki Kürt örgütlenmelerine kadar pek çok olaya yer veriliyor "Hayat Hikâyem"de. Rahat bir üslupla yazılan ve geniş ayrıntılara yer veren kitabın Kürt tarihine olduğu kadar Ortadoğu tarihine de pek çok yönden ışık tuttuğu rahatlıkla söylenebilir. Cegerxwîn'in "Hayat Hikâyem" başlığı altında anlattıkları, gerçekte sadece bu büyük, bilge Kürt şair ve düşünürünün değil tüm Kürtlerin hikâyesidir.

"Şimdiye kadar sadece büyük ve ünlü insanların hayatı yazıldı. Oysa benim düşünceme göre, bu büyük iş, tarihlerini yazma işi, aydına, düşünüre, yurtsevere ve insansevere düşmektedir. Böylece biz hem halkımıza hem de insanlığa kutsal ve yerinde bir hizmette bulunmuş olacağız." (Cegerxwîn)

EVRENSEL
BASIM
YAYIN